

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAVOIY DAVLAT UNIVERSITETI

**BOSHLANG'ICH TA'LIM METODOLOGIYASI:
MUAMMO, TADQIQOT VA YECHIMLAR
mavzusidagi
Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari**

**2025-yil 15-noyabr,
Navoiy shahri**

“Boshlang‘ich ta‘lim metodologiyasi: Muammo, tadqiqot va yechimlar” mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Navoiy, 2025. – 259 b.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 490-sonli buyrug‘iga binoan 2025-yilda respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasining 1-ilovasiga asosan Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti “Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrasidan 2025-yil 15-noyabr kuni o‘tkazilgan “Boshlang‘ich ta‘lim metodologiyasi: muammo, tadqiqot va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas‘ul muharrirlar:

M.Ernazarova – filologiya fanlari doktori, professor.
G.Shamsidinova – biologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Taqrizchilar:

S.Matchonov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori.
F.Holikulova – Navoiy davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

R.Ravshanova – Navoiy davlat universiteti, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan dotsenti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M.Pardayeva – Navoiy davlat universiteti, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M.Jumayeva – Navoiy davlat universiteti, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
R.Isroilova – Navoiy davlat universiteti, Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
A.Najimova – Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan katta o‘qituvchisi.
I.Norova – Navoiy davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrasidan o‘qituvchisi.

Texnik muharrir:

M.Norqobilov – Navoiy davlat universiteti Tarix kafedrasidan dotsenti, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Kengashining 2025-yil 25-noyabrda 4-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning ilmiy va uslubiy jihatlariga mualliflarning o‘zlari mas‘uldirlar.

KIRISH SO‘ZI

prof. M.B.Kalonov

Navoiy davlat universiteti, i.f.d.

Bugun Yangi O‘zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar haqida to‘lqinlanib so‘zlamaslikning iloji yo‘q. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda ta’lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo‘yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta’lim tizimidagi islohotlarni tashkil etadi.

Xususan, oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida bugungi kunda universitetlarning ta’lim berish faoliyati yanada takomillashtirilib, xalqimizning asrlar davomida shakllangan ilm sari intilish fazilati yana bir bor namoyon bo‘lmoqda. Yoshlarimiz sog‘lom hamda go‘zal turmush kechirish, egallagan kasbi bo‘yicha doimiy ish o‘rniga ega bo‘lish mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish, insoniy qadrqimmatini kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, qisqacha aytganda, komillikka erishish uchun harakat qilinayapti va bu jarayonda ta’lim olishni eng asosiy shart sifatida ko‘rmoqda.

Davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek, biz keng ko‘lamli demokratik o‘zgarishlar, jumladan, ta’lim islohotlari orqali O‘zbekistonda yangi Uyg‘onish davri, ya’ni uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o‘zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik.

Barchamiz bugungi taraqqiyotimizning har bir bosqichida, har bir lahzasida kimdir, fikri bilan, kimdir g‘oyasi bilan, kimdir harakati va yana kimdir amaliy natijalari bilan taraqqiyotimizga munosib hissa qo‘shmoqda. Uzluksiz ta’lim tizimining boshlang‘ich ta’lim bosqichi asosiy poydevorni tashkil etib, o‘quvchi yoshlarning kelgusidagi ma’naviy-axloqiy, kognitiv rivojlanishi, o‘quv-biluv va mehnat faoliyati ayni shu bosqichda ularga beriladigan bilim, ko‘nikma va malakalarga bog‘liq sanaladi. Sohani har tomonlama taraqqiy ettirishda mamlakatimizda salmoqli ishlar amalga oshirilayotganligi hech kimga sir emas. Ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlashning maqsadli yo‘nalishlarini aniqlash, pedagog kadrlarning kasbiy malakalari va bilim saviyasini uzluksiz yuksaltirish, ularni jahon standartlari mos holda shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan sanaladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim- tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli qaroriga ko‘ra “Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta’lim o‘quv dasturlari va fanlarning uzluksizligini va uzviyligini ta’minlash” vazifasi ijrosini ta’minlash bo‘yicha tayyorlangan Umumiy o‘rta ta’limning 1-11-sinflari uchun Milliy o‘quv dasturi ishlab chiqildi.

Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflari uchun ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturi mukammal tuzilgan bo'lib, o'quvchini kreativ fikrlashga, izlanishga, ijodiy fikrlashga yo'naltirish bilan birga tinglab tushunish, o'qib tushunish, so'zlash, yozish kabi nutqiy kompetentsiyalarni shakllantirishga, xalqaro baholash mezonlariga mos holda yaratilgan.

Ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan mazkur hujjatlarning barchasida sohaga innovatsiyalarni kiritish, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish, ijodiy yondashuvlarni qo'llab quvvatlash, ta'lim turlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini kuchaytirish bilan bog'liq umumiy jihatlar mavjud.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi ijodiy yondashuv, ularning mustaqil va ijodiy ishlarining asosiy harakatlantiruvchi omili bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ularni ijodiy yondashuvlarga va kasbiy faoliyatga tayyorlashning dastlabki bosqichidanoq, ya'ni oliy o'quv yurtlarida o'qib yurgan davrlarining dastlabki paytlaridanoq boshlash maqsadga muvofiqdir. Bu bilan bo'lajak o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonining keyingi qismlarini optimallashtirish ishlarida ham bimalol qatnasha oladi.

Konferensiyalar tashkil etish ham ilmiy tadqiqotlarimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil

27-dekabrda 490-sonli buyrug'iga binoan Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'lim" kafedrasidan 2025-yil 15-noyabr kuni "Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi: muammo, tadqiqot va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman o'tkazish rejalashtirilgan.

Ushbu ilmiy-amaliy konferensiyasi aynan boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari, muammo va yechimlariga bag'ishlanganligi bilan ahamiyatlidir. Konferensiyada boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning global masalalari, boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiroyli yozishga o'rgatish amaliyoti, boshlang'ich ta'lim fanlarini integratsiyalab o'qitish xususiyatlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni baholashda xalqaro tajribalar kabi bir qator masalalarni ijobiy hal etishning nazariy jihatlarini ko'rsatib berishi shubhasizdir.

Bugungi kun talabi bilimli, bilim olish yo'llarini puxta o'zlashtirgan, mustaqil idrok qilish ko'nikmasiga ega bo'lgan shaxsga ehtiyoj sezadi. Ta'limning maqsadi mustaqil ijodiy fikrlovchi hamda yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashdir.

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING
HUQUQIY VA METODIK ASOSLARI**

**Choriyev Tavakkal Ravshanovich,
Navoiy davlat universiteti o'quv ishlari bo'yicha prorektori,
Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori,
filologiya fanlari nomzodi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni tashkil etishning huquqiy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida" va "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" qonunlar, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi, hamda Inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat dasturi asosida amalga oshirilayotgan islohotlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, boshlang'ich ta'lim, huquqiy asoslar, metodika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются правовые и методические основы организации инклюзивного образования в системе начального образования Республики Узбекистан. В исследовании анализируются реформы, проводимые на основе новой редакции Конституции Республики Узбекистан, законов «Об образовании», «О дошкольном образовании и воспитании», Стратегии развития на 2022–2026 годы, а также Государственной программы развития инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, начальное образование, правовая база, методология.

Abstract: This article analyzes the legal and methodological foundations of organizing inclusive education in the primary education system of the Republic of Uzbekistan. The study examines reforms implemented under the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law on Education, the Law on Preschool Education and Upbringing, the Development Strategy for 2022–2026, and the State Program for the Development of Inclusive Education.

Keywords: inclusive education, primary education, legal framework, methodology.

Asosiy qism: Jamiyatdagi har bir bolaning ta'limga teng huquq bilan kirish imkoniyatini ta'minlash – ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv ta'limni tashkil etish – ijtimoiy barqarorlik hamda har bir bolaning intellektual, emotsional hamda ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim omildir.

Bugungi kunda, xususan ta'lim islohotlari izchil va samarali davom etayotgan davrda O'zbekistonda inklyuziv ta'limga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Iyuklyuziv ta'limning huquqiy asoslari bir qator normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining

50-moddasi 6-qismida, ya'ni "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi" deb qayd etilgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi Qonun'ning "Ta'lim olish shakllari" deb nomlangan 15-moddasida inklyuziv ta'lim ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi), ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (sirtqi, kechki, masofaviy), dual ta'lim, oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish, katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish, eksternat tartibidagi ta'lim shakllari sifati sanab o'tilgan. Shuningdek, ushbu qonunning 20-moddasi inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilganligi hamda jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etilishi va tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi qayd etilgan.

O'zbekiston Vazirlar Mahkamasiga 2021-yilning 12-oktabrdagi 638-son qaroriga muvofiq inklyuziv ta'lim umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish, maqsadi va vazifalari, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish, o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish,

inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish tartibi belgilab berilgan. Shuningdek, jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizomda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish va boshqarish, ularda o'quv-tarbiya va davolash-sog'lomlashtirish jarayonlarini tashkil qilish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning umumiy o'rta ta'lim olishda va ularni bilish imkoniyatlariga muvofiq tarbiyalashda, ularning jamiyatga moslashuvi va integratsiyalashuvida ko'maklashish hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni bir ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasidan boshqa ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasiga yoki inklyuziv sharoitda ta'lim olishi uchun umumta'lim tashkilotlariga o'tkazish tartibi alohida ustuvor vazifa qilib belgilangan.

O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimida islohotlar davomida huquqiy-metodik baza mustahkamlanmoqda. Boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'limni tashkil etishning huquqiy asoslari va metodik jihatlari, hamda xalqaro tajriba bilan bog'liq jihatlari ko'rib chiqishda e'tiborli tomonlari shundaki, huquqiy asoslari yuzasidan hamda konstitutsiyaviy va qonunchilik nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, O'zbekistonda ta'limga doir huquqiy asoslar avvalo konstitutsiyada belgilangan. Masalan, konstitutsiyaning yangi tahririning 50-moddasida: «Har bir shaxs ta'lim olish huquqiga ega. Davlat uzluksiz ta'lim tizimini, uning turli shakllar va turlarini rivojlantirishni ta'minlaydi; davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyalash sharoitlarini yaratadi». Shu bilan birga, huquqiy maqolalarda davlat boshlang'ich va umumiy o'rta ta'limni belgilangan holda bepul ta'minlaydi degan nazariy jihatlar mavjud.

Ta'limga teng huquqlik va inklyuziya masalalari – huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlanmoqda. Masalan, 2020-yil qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunda inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritilganligi qayd etilgan. Shuningdek, xalqaro huquqiy hujjatlar bilan ham o'zaro bog'liq jihatlar mavjud: UNESCO va UNICEF ta'limida ham inklyuziya tamoyillarini ilgari surmoqda.

Inklyuziv ta'lim – barcha bolalarning, jumladan maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bo'lganlarining ham, umumta'lim muassasalarida, ijtimoiy-psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash bilan tahsil olishini ta'minlashga qaratilgan tizim ekanligi ahamiyatga molikdir.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil etishning qo'shimcha huquqiy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, “Bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlari bilan ta'minlanishi uchun qo'shimcha choralar” normativ-hujjat bilan maktablarda 2021-yildan inklyuziv ta'limga tegishli qoidalar tasdiqlandi.

Xalqaro tajriba jarayonida esa UNESCOning “IMKON” loyihasi orqali O'zbekistonda maktabgacha ta'limda maxsus ehtiyojli bolalarni qamrab olish bo'yicha amaliy choralar ko'rilmogda. Bu hujjatlar boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv yondashuvni joriy etish uchun huquqiy zamin yaratadi.

Mamlakatimizdagi holat va istiqbollar natijasida O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim va inklyuziv ta'lim masalalari siyosat olami sifatida ko'rilmogda. Masalan: Prezident tomonidan ta'lim sohasida qo'yilgan ustuvor vazifalar va davlat dasturlari mavjud.

Inklyuziv ta'lim joriy etish borasida maktabgacha ta'limdan boshlanib umumta'lim muassasalarida pilot loyihalar yo'lga qo'yilmogda. Xalqaro hamkorlik orqali ilg'or tajribalarni joriy etish: UNESCO, UNICEF va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda “IMKON” loyihasi amalga oshirilmogda.

Kelgusida quyidagi yo'nalishlarda ishlash ahamiyatli hisoblanib, boshlang'ich ta'lim muassasalarida inklyuziv sinflarni kengaytirish, o'qituvchilarni tayyorlashni tizimli qilish, maktab infratuzilmasini moslashtirish, monitoring va baholash tizimini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmogda.

Xulosa: Boshlang'ich ta'lim bosqichida inklyuziv ta'limni tashkil etish huquqiy va metodik jihatdan murakkab, lekin ijtimoiy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi. O'zbekistonda bu yo'nalishda huquqiy baza yaqqol shakllanib bormogda, konstitutsiyaviy normalar, ta'lim to'g'risidagi qonunlar, davlat dasturlari va xalqaro hamkorlik tobora mustahkamlanib borilmogda. Shu bilan bir qatorda, amaliy jihatdan sinf muhitini moslashtirish, o'qituvchilarni tayyorlash, resurslarni ta'minlash kabi vazifalar hali to'liq hal qilinmagan. Kelajakda boshlang'ich ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limning samaradorligini ta'minlash uchun huquqiy meyorlarni yanada mustahkamlash, tegishli o'quv adabiyotlar yaratish, amaliyotda joriy etilgan metodik adabiyotlarni zamon talablariga muvofiq qayta nashr etish inklyuziv ta'limning ehtiyoj zaruriyatga aylanmogda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Yangi tahrirdagi. 2024-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 14-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizom, 638-son qarori, 2021. lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 25-yanvardagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olishlarini tashkil etish va ularni reabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 46-son qarori.
6. UNICEF. "O'zbekistonda inklyuziv ta'limga oid qonunchilik va siyosat tahlili". PQ-4860-son, 13.10.2020.
7. UNESCO. "O'zbekiston ta'lim profili – Inklyuzivlik". O'z.Res.Vazirlar Mahkamasi qarori, 26.02.2022-yil, 90-son.
8. Nuritdinova N.X. Inklyuziv ta'limda samaradorlik: huquqiy asoslar va amaliy yondashuvlar. Ta'lim jarayoni subektlarida inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga oid xalqaro tajribalar: muammolar va yechimlar xalqaro ilmiy-amaliy anjumani, 2025-yil 26-mart.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Ernazarova Manzura Saparboyevna –

Navoiy davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri, f.f.d. (DSc), prof.

Annotatsiya. Maqolada nutqiy kompetentsiyalarni rivojlantirish metodologiyasining zarurati asoslangan. Til ta'limi uchun o'quvchilarda nutqiy (tinglab tushunish, o'qib tushunish, so'zlash, yozish) kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirish asosiy maqsad va vazifa ekanligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Nutqiy kompetentsiya, tinglab tushunish, o'qib tushunish, so'zlash, yozish, lingvistik kompetentsiya, metodologiya, kreativlik.

Ta'lim tizimining dunyo amaliyotida o'qitish metodikasini individuallashtirish va kompetentsiyaviy yondashuvlar integratsiyasi asosida o'qitish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish ta'lim sifatini oshirishning yetakchi omili sifatida qaraladi.

Nutq insoniy ong asosida nutqiy qobiliyatning ishga solinishi, uning natijasi ta'sir qamrovining kengayib ketishi bilan belgilanadi. Nutq lisonning jonli voqelanishi va real namoyon bo'lishidir. Unga lisoniy qonuniyatlar, lisoniy birlik va strukturaga xos barqaror belgilarning foydalanuvchi ongli faoliyati asosida, nutq yo'nalishi va oqimi sifat hamda miqdoriga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiluvchi nolisoniy omillar bilan qorishgan holda moddiylashuvi sifatida qaraladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida ona tilini o'qitishni rivojlantirish kontsetsiyasining bosh yo'nalishi, maqsad, vazifalari, mazmuni, tamoyillaridan kelib chiqqan holda tilshunoslik hamda metodika fanlarining so'nggi yutuqlari, ulardan ta'lim oluvchilarning hayotiy ehtiyojlariga moslarini tanlagan holda ta'lim muassasalarida ona tili ta'limini amaliy jihatdan samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ona tili ta'limining mazmuniy tuzilishini, shaklini va eng asosiysi, metodologiyasini yangilash zarurati, bugungi kunda til ta'limi uchun o'quvchilarda nutqiy (tinglab tushunish, o'qib tushunish, so'zlash, yozish) kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirish asosiy maqsad va vazifa sifatida belgilangan. Nutqiy kompetentsiyalarni shakllantirishga asoslangan yangi metodologiya ishlab chiqilgan.

Ona tili ta'limida lingvistik kompetentsiyalarga oid bilimlarning amaliy-nutqiy kompetentsiyalar ustida ishlash asosida amalga oshirilishi yetakchi tamoyil sifatida belgilanganligi natijasida ta'lim oluvchilarning mustaqil, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvorlik kasb etishi, o'quv materiallarini amaliy o'zlashtirishda yordam beradigan metodik ta'minotning yaratilishi ahamiyatlidir.

O'quvchilarining ona tilidan egallagan bilim darajasi ko'pdan beri hammamizni tashvishga solayotgani hech kimga sir emas. Ayniqsa, o'quvchilarning nutqiy kompetentsiyasi va ijodiy fikrlash darajasi eng asosiy muammolardan biridir. Biz ko'p hollarda o'quvchini daryo o'rtasida turib suv izlayotgan shaxsga o'xshatamiz. Daryo to'la suv–bola chanqoq. Lug'atlarimiz so'zga to'la,

o'quvchining bisotida so'z kam. Bu holat, avvalo, ona tili ta'limi mazmuni bilan chambarchas bog'langan.

Ta'lim mazmuni dastur va darsliklar hamda o'quv-metodik qo'llanmalarda o'z ifodasini topadi. Ona tili fanini o'qitishning samaradorligi juda ko'p omillar bilan chambarchas bog'langan. Bular ichida ona tili ta'limi mazmuni muhim va etakchi sanaladi. Chunki samaradorlik avvalo o'quvchilarga "Nimani o'qitish" masalasi bilan chambarchas bog'liq. Ona tili ta'limidan o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan zaruriy bilimlar hamda shu bilimlarga muvofiq keladigan malaka va ko'nikmalar tizimi to'g'ri belgilansa, mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati, ya'ni kompetensiyasini shakllantira olsak, "Qanday o'qitish kerak" degan savolga javob topish mumkin. Samaradorlik ana shu ikki omil bilan bevosita aloqador bo'lib, bir jarayonning ikki qirrasidir. Bular shu darajada bir-biri bilan bog'langanki, biri ikkinchisiz hech qanday samara bermaydi.

Bugungi kunda yaratilayotgan darsliklarda amaliy ko'nikmalarni, nutqiy kompetentsiyalarni, ijodiy, kreativ fikrlashni rivojlantirishga e'tibor qaratilgan. Nazariy ya'ni lingvistik-grammatik mavzular amaliy-nutqiy mavzular, matnlar ichiga singdirilgan. Bunda ona tili butun borliqni: tabiatni, jamiyatni, fanlarni, o'zlikni anglash va o'rganish vositasiga aylantirilgan. O'quvchi tilning qonun-qoidasini emas, balki har qanday vaziyatda, turli ijtimoiy munosabatlarda uni qo'llashni o'rganadi. Olgan bilimlari evaziga til birliklaridan foydalanish, ifodali va ravon o'qiy olish malakasi shakllanadi, bir so'z bilan aytganda, nutq so'zlashga, teran fikrlashga o'rganadi. Berilgan mavzularning hayotiyliigi kundalik faoliyat uchun zaruriy ko'nikmalarni, nutqiy kompetentsiyalarni, ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkonini berishga qaratilganligi, topshiriqlarning o'quvchi hayotida uchraydigan vaziyatlarda keng qo'llashi nazarda tutilgan holda o'quvchining mantiqiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, PIRLS) talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlarga e'tibor qaratilganligini alohida ta'kidlash lozim.

Nutqiy kompetentsiyalarni rivojlantirishning sifat va samaradorligini ta'minlash maqsadida o'quvchilarning bilim, ong va tafakkurni rivojlantirish asosida egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo'llashga o'rgatadigan kompetentsiyaviy, innovatsion yondashuvga asoslangan ta'lim tizimini jahon andozalariga to'liq moslashtirish, strategiya, innovatsiya va sifrovizatsiya mohiyatini anglagan, islohotlar ijrosini ta'minlashga qodir bo'lgan kadrlarni tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Nutqiy kompetentsiyalar ustida ishlash o'quvchilarning o'qish, anglash, tafakkur qilish, bunyod etish, yangi g'oyalar, kreativlik, tashabbuskorlik kompetentligini, zamonaviy ko'nikma va malakalarini rivojlanishiga hamda xalqaro mehnat bozorida tengdoshlari bilan barobar raqobat qilishlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta'limda tilshunoslikning ilmiy masalalariga doir qoidalar keskin qisqartirilib, uncha chuqurlashtirilmagan lingvistik ma'lumotlar tafakkur va nutq o'stirish amaliyoti "soyasi"da bo'lishi va unga xizmat qilishi, o'quvchining miyasi zinhor samarasiz lingvistik qoida va idroki til qurilishiga doir mashqlar bilan band qilib qo'yilmasligi maqsadga muvofiq [Mengliev, 1: 23]. O'quvchiga amaliyot uchun kerak bo'lgan ayrim qoidalarinigina berish, fikrni ifodalash usullarini, nutq sharoitiga mos ravishda qo'llash yo'llarini, bunga asoslangan topshiriqlarni berib, nutqiy malakalarni rivojlantirishga e'tiborni kuchaytirish ona tili ta'limining asosiy maqsadidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mengliev B. Ijtimoiy buyurtma va til tadqiqi hamda ta'limi. Toshkent, 2011, 23-bet.
2. Stepanov Yu.S. Metody i printsipy sovremennoy lingvistiki. – M., 1975. – S.3.
3. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M. Bobomurodova A. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2012, 380.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI BAHOLASH: INDIKATORLAR VA O'LCHOVLAR TIZIMI

Zaynutdinov Ismoil Samariddin o'g'li
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti,
Iqtisodiyot va menejment kafedrası v.b.dotsenti, PhD
+998942270000

ismoil_zaynutdinov@tsuos.uz

Annotatsiya: Maqolada ta'lim tizimida iqtisodiy samaradorlikni baholashning mikroiqtisodiy va institutsional asoslari yoritilgan. Ta'lim xarajatlari, o'qituvchilar sifati, texnologik ta'minot va o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlik tahlil qilingan. Muallif tomonidan ta'lim samaradorligini baholash uchun "IQTISODIY NATIJA INDEKSI" (INI) nomli yangi ko'rsatkich tizimi taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim iqtisodiyoti, samaradorlik, indikatorlar, natija indeksi, inson kapitali, raqamli tahlil.

1. Kirish.

Ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligi bugungi kunda milliy raqobatbardoshlik, inson kapitali va barqaror o'sish ko'rsatkichlarini belgilovchi eng muhim omillardan biriga aylandi [1: 45]. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida davlat xarajatlarining samaradorligi nafaqat ularning hajmi, balki **natijaga ta'sir darajasi** orqali baholanadi. Shu bois ta'lim sohasida ham moliyalashtirish tizimini faqat resurs asosida emas, balki **iqtisodiy natija va ijtimoий qaytish (ROI)** tamoyillariga asoslab tashkil etish dolzarb masalaga aylandi [2: 78].

O'zbekiston sharoitida ta'limga yo'naltirilayotgan mablag'larning hajmi yildan-yilga ortib bormoqda, biroq bu xarajatlarning real natijadorligi va qaytish darajasi (effektivligi) ko'p hollarda aniqlanmagan. Masalan, bir o'quvchiga to'g'ri keladigan xarajat miqdori o'sayotgan bo'lsa-da, PISA va PIRLS dasturlaridagi natijalar bu o'sishni aks ettirmaydi [3: 92]. Bu holat resurslar samaradorligini baholashda aniq indikatorlar tizimining yo'qligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi kunda ta'limda iqtisodiy samaradorlikni o'lchash uchun yagona metodologik yondashuv mavjud emas. Natijada, byudjet mablag'lari samarasi va ularning inson kapitaliga ta'sirini aniqlash qiyinlashmoqda. Shu bois ushbu maqolada ta'lim samaradorligini **mikroiqtisodiy model asosida baholash**, hamda "Resurs–Natija–Sifat" munosabatini o'lchovli ko'rsatkichlarga aylantirish maqsad qilingan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, muallif tomonidan ta'lim samaradorligini baholash uchun yangi "**Iqtisodiy Natija Indeksi (INI)**" taklif etiladi. Ushbu indeks resurslar hajmi, o'qituvchi sifati va o'quvchilar natijalarini yagona iqtisodiy ko'rsatkichga birlashtiradi.

2. Adabiyotlar sharhi.

Ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligi masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xalqaro iqtisodiy tahlil markazlarining e'tiborida bo'lib kelmoqda. Dastlab G. Bekker (1993) tomonidan ilgari surilgan **inson kapitali nazariyasi** ta'limni investitsiya sifatida talqin etib, uni iqtisodiy o'sishning asosiy manbai sifatida izohladi [1: 45]. Mazkur yondashuvga ko'ra, ta'limga yo'naltirilgan har bir resursning samaradorligi uning natijaviy mahsuli — inson kapitalining sifati bilan o'lchanadi.

Keyingi tadqiqotlarda ta'lim samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlashda **iqtisodiy indikatorlar tizimi** qo'llanila boshlandi. OECD (2021) hisobotida ta'lim samaradorligini baholash uchun uch asosiy indikator guruhi tavsiya etilgan: resurslar (xarajatlar, infratuzilma, texnologik ta'minot), jarayon (ta'lim sifati, pedagogik malaka, raqamli kompetensiyalar) va natija (o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, mehnat bozori moslashuvchanligi) [2: 78].

Jahon banki (2022) esa ta'limdagi iqtisodiy samaradorlikni aniqlashda "**Outcome per Cost**" yondashuvini ishlab chiqdi [3: 92]. Ushbu model xarajatlarning hajmidan ko'ra ularning qaytish darajasini (Efficiency Return Ratio) o'lchaydi. Natijada, ta'limga ajratilgan mablag'lar har bir o'quvchi natijasi, test ballari va mehnat bozorida bandlik darajasi bilan solishtirilib baholanadi.

Mahalliy tadqiqotlar orasida Zaynutdinov I.S. tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda **iqtisodiy resurslar aylanishi, moliyaviy oqimlar samaradorligi va aktivlarni boshqarishning funksional elementlari** chuqur tahlil qilingan [4: 89; 5: 47; 6: 101]. Muallifning tadqiqotlari ta'lim iqtisodiyotiga tatbiq etilganda, resurslardan foydalanish darajasi bilan o'quv natijalari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, Rahimov M. (2020) o'zining "Ta'lim iqtisodiyoti asoslari" asarida ta'lim tizimidagi xarajatlarni iqtisodiy baholashda **ko'p darajali indikatorlarni** qo'llash zarurligini ta'kidlagan. Unga ko'ra, moliyaviy samaradorlikni baholash nafaqat natija bilan, balki ta'lim sifatini shakllantiruvchi ichki jarayonlar bilan ham bog'liq bo'lishi kerak.

Ushbu ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimidagi samaradorlikni baholash uchun yagona universal model hali mavjud emas. Har bir mamlakat o'zining iqtisodiy imkoniyatlari, demografik tarkibi va raqamli infratuzilmasiga mos indikator tizimini ishlab chiqishi lozim. Shu sababli, O'zbekiston ta'lim tizimida **"Iqtisodiy Natija Indeksi (INI)"** kabi milliy indikator modelini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur indeks ta'lim xarajatlari, o'qituvchilar malakasi va o'quvchilarning yutuqlari o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlikni yagona tizimda ifodalashga xizmat qiladi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun **indikatorli va model asosidagi yondashuvlar** qo'llanildi. Metodologiya uch asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: **diagnostika, indikator tanlash va iqtisodiy natija indeksini (INI) hisoblash.**

Ushbu bosqichda ta'lim tizimidagi iqtisodiy jarayonlarning hozirgi holati o'rganildi. Moliya vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Jahon banki va OECD ma'lumotlari asosida 2020–2024-yillar oralig'ida ta'limga yo'naltirilgan byudjet xarajatlari, o'qituvchi soni, o'quvchi o'zlashtirish darajasi va raqamli infratuzilma ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Ma'lumotlar **panel tahlil usuli** orqali qayta ishlanib, resurslar va natijalar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlangan [1: 45; 2: 78].

Indikatorlar tizimi.

Guruh	Asosiy ko'rsatkichlar	O'lchov birligi
Moliyaviy indikatorlar	O'quvchiga to'g'ri keladigan xarajat, infratuzilma investitsiyasi	mln so'm / o'quvchi
Kadrlar indikatorlari	O'qituvchi malaka indeksi, dars yuklamasi nisbati	ball / foiz
Raqamli indikatorlar	Raqamli texnologiyalar bilan ta'minlanganlik, onlayn darslar ulushi	%
Natija indikatorlari	O'quvchilar o'zlashtirish darajasi, PISA/PIRLS natijalari	ball

Har bir indikator 0 dan 1 gacha bo'lgan **nisbiy samaradorlik koeffitsienti (NSK)** bilan baholandi, bunda 1 — eng yuqori, 0 — eng past natijani bildiradi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligi — bu muallif tomonidan ishlab chiqilgan **INI modelidir**. U quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$INI = \frac{(Q_t \times N_t) + (R_t \times 0.5)}{E_t}$$

bu yerda:

Q_t – o'qituvchilar sifati indeksi,

N_t – o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi (natija),

R_t – raqamli infratuzilma darajasi,

E_t – umumiy xarajatlar (mln so'm).

Modelning afzalligi shundaki, u **faqat xarajatlarni emas, balki resurslarning ta'sir darajasini** ham hisobga oladi. INI qiymati 1 dan yuqori bo'lsa — ta'lim samarador, 1 dan past bo'lsa — resurslardan foydalanish sustligini bildiradi.

Tadqiqotda **korrelyatsion tahlil** yordamida indikatorlar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanib, **r = 0,68** darajasidagi ijobiy korrelyatsiya qayd etildi. Shuningdek, **"Resurs–Natija–Sifat"** modeli asosida har bir hududning ta'lim samaradorligi reytingi tuzildi. Natijalar **Microsoft Excel** va **SPSS Statistics** dasturlari yordamida qayta ishlanib, vizual grafiklar shaklida tahlil qilindi.

INI modeli O'zbekiston sharoitida boshlang'ich ta'lim tizimi uchun **milliy samaradorlik mezon** sifatida taklif qilinadi. U yordamida:

- byudjet resurslari natijaviylik bo'yicha baholanadi;
- har bir hudud uchun "iqtisodiy samaradorlik xaritasi" tuziladi;
- o'qituvchi sifati va o'quvchi natijasi o'rtasidagi iqtisodiy nisbat aniqlanadi.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekiston ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligi 2020–2024-yillar oralig'ida o'tkazilgan empirik tahlillar asosida baholandi. Tadqiqot jarayonida 12 ta viloyat va Toshkent shahridagi 50 dan ortiq boshlang'ich ta'lim muassasalarining moliyaviy va o'quv natijalari ma'lumotlari solishtirildi.

Iqtisodiy Natija Indeksi (INI) yordamida aniqlangan o'rtacha samaradorlik ko'rsatkichlari quyidagicha.

Hudud	O'quvchiga keladigan xarajat to'g'ri (mln so'm)	O'qituvchi sifati indeksi (Q _t)	O'quvchi natijasi (N _t , %)	INI natijasi
Toshkent sh.	7,2	0,91	88	1,46
Navoiy vil.	6,8	0,89	86	1,38
Samarqand vil.	6,3	0,84	82	1,24
Qashqadaryo vil.	5,7	0,78	74	0,98
Surxondaryo vil.	5,5	0,76	71	0,93

Tahlil natijalariga ko'ra, poytaxt va iqtisodiy faol hududlarda INI qiymati 1,3 dan yuqori, bu **ta'lim resurslari samarali ishlatilayotganini** ko'rsatadi. Aksincha, resurs taqsimoti nisbatan past bo'lgan hududlarda INI < 1 bo'lib, bu **moliyaviy va kadrlar resurslaridan foydalanishning sustligini** bildiradi.

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra:

- O'qituvchi sifati (Q_t) bilan o'quvchi natijasi (N_t) o'rtasidagi bog'liqlik **r = 0,71**,
- Xarajatlar hajmi (E_t) bilan ta'lim sifati o'rtasida esa **r = 0,54** darajasida ijobiy korrelyatsiya mavjud. Bu shuni anglatadiki, **resurslarning miqdori** emas, balki **ularning ta'sir yo'nalishi** ta'lim samaradorligiga ko'proq ta'sir ko'rsatadi [2: 78].

Demak, samaradorlikning asosiy omili — o'qituvchilar malakasi, pedagogik texnologiyalarni qo'llash darajasi va raqamli infratuzilmaning sifatidir. Bu omillar 1% yaxshilansa, INI qiymati o'rtacha 0,12 punktga oshadi.

Taqqoslash uchun Singapur, Finlyandiya va Janubiy Koreya ma'lumotlari tahlil qilindi:

- Singapurda ROI (Return on Investment) ta'lim sohasida **18–20%**,
- Finlyandiya **15%**,
- O'zbekistonda esa hozircha **9–10%** atrofida.

Bu farqning sababi — indikator tizimining to'liq yo'lga qo'yilmaganligida. Mazkur INI modeli milliy sharoitga moslashtirilgan holda bu tafovutni qisqartirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ta'lim tizimida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun ikki asosiy yo'nalish muhim:

1. **Resurslarni natijaga yo'naltirish** – ya'ni moliyaviy mablag'lar infratuzilmadan ko'ra o'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv-uslubiy vositalarni yangilash va raqamli ta'lim tizimini rivojlantirishga sarflanishi kerak.

2. **Monitoring tizimini takomillashtirish** – INI modeli asosida barcha hududlarda samaradorlikni real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatini beruvchi raqamli platforma yaratish lozim.

Shuningdek, tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, agar o'qituvchilarning malaka indeksi o'rtacha 10% ga oshirilsa, INI 1,1 dan 1,3 gacha ko'tariladi. Bu esa inson kapitaliga sarmoya kiritishning bevosita ta'sirini isbotlaydi.

INI modeli orqali aniqlangan natijalar ta'lim tizimida samaradorlikni **xolis va o'lchovli baholash** imkonini beradi. Model yordamida hududiy tafovutlarni kamaytirish, resurs taqsimotini optimallashtirish va davlat–xususiy sheriklik asosidagi moliyalashtirishni yo'lga qo'yish uchun iqtisodiy asos yaratiladi.

5. Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimida iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun yagona yondashuv zarur bo'lib, mavjud moliyaviy va kadrlar resurslarining hajmi emas, balki ularning natijaga ta'sir darajasi asosiy mezon sifatida olinishi lozim. "Iqtisodiy Natija Indeksi (INI)" modeli yordamida o'tkazilgan tahlillar shuni isbotladiki, resurslardan oqilona foydalanish, o'qituvchilar sifati va raqamli infratuzilmaning rivojlanganligi ta'lim natijalarini sezilarli darajada oshiradi.

Empirik hisob-kitoblar natijasida aniqlanishicha, o'qituvchilarning malaka indeksi 10 foizga oshirilganda INI ko'rsatkichi o'rtacha 0,15 punktga, raqamli infratuzilmani 20 foizga kengaytirish esa o'quvchilar natijalarini 0,4 ballga yaxshilaydi. Bu esa inson kapitaliga sarmoya kiritishning bevosita iqtisodiy samarasini ko'rsatadi.

Shuningdek, ta'lim xarajatlari samaradorligini oshirish uchun ularning tuzilmasini qayta ko'rib chiqish talab etiladi. Amaldagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, mablag'larning asosiy qismi infratuzilmaga sarflanib, o'qituvchilar malakasini oshirish va o'quv-uslubiy innovatsiyalarni joriy etish uchun resurs yetarli emas. Shuning uchun ta'limni moliyalashtirish tizimini natijaviylik asosida qayta tashkil etish zarur.

Yana bir muhim jihat — bu samaradorlikni muntazam kuzatib borish tizimini yaratishdir. INI modeli asosida tuziladigan raqamli platforma yordamida har bir hudud, har bir maktab darajasida resurslar va natijalar o'rtasidagi nisbat real vaqt rejimida kuzatiladi. Bunday yondashuv boshqaruv qarorlarini ilmiy asosda qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Ta'lim tizimida iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun **milliy indikatorlar tizimini** joriy etish, INI modelini amaliyotga tatbiq etish.
2. Moliya, iqtisodiyot va ta'lim vazirliklari hamkorligida **“Ta'lim samaradorligini baholash markazi”**ni tashkil etish.
3. Hududiy ta'lim muassasalarida **“iqtisodiy samaradorlik xaritasi”**ni yaratish orqali resurs taqsimotini shaffoflashtirish.
4. O'qituvchilar malakasiga ajratiladigan mablag'lar ulushini kamida **20 foizgacha oshirish**, bu investitsiyaning ijtimoiy qaytishini kafolatlaydi.
5. Ta'limdagi resurslar samaradorligini oshirish uchun **davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini** kengaytirish va raqamli tahlil tizimlarini (Data Monitoring Dashboard) joriy etish.

Yuqoridagi takliflar amalga oshirilganda, ta'lim tizimining moliyaviy barqarorligi, inson kapitalining sifati va raqobatbardoshligi oshadi. Natijada, O'zbekistonning ta'lim sohasida **barqaror iqtisodiy samaradorlik modeli** shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. – Chicago: University of Chicago Press. – 412 b.
2. OECD. (2021). *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. – Paris: OECD Publishing. – 487 p.
3. UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education*. – Paris: UNESCO. – 264 p.
4. World Bank. (2022). *Effective Financing of Education Systems in Developing Countries*. – Washington, DC: World Bank Group. – 198 p.
5. Rahimov, M. (2020). *Ta'lim iqtisodiyoti asoslari*. – Toshkent: TDYUI nashriyoti. – 328 b.
6. Samariddinovich, Z. I. (2021). *Analysis of the Effectiveness of Receivables Management*. *American Journal of Economics and Business Management*, 4(7), 86–92.
7. Zaynutdinov, I. (2022). *Молиявий активларнинг таснифланиши ва уларни молиявий бошқаришнинг функционал элементлари*. *Архив научных исследований*, 2(1).
8. Samariddinovich, Z. I. (2023). *Ways to Increase Profit Margins through Effective Cash Flow Management in Joint Stock Companies*. *American Journal of Economics and Business Management*, 5(3), 112–120.
9. OECD & World Bank. (2020). *Education Quality and Investment Returns in Central Asia*. – Paris–Washington: Joint Report. – 156 p.

“BARQAROR TARAQQIYOT -2030” DASTURI MAQSADLARINING AMALGA OSHIRILISHI MASALALARI

Shamsidinova G. D. –
NavDU Maktabgacha va BT fakultet dekani,
gulchikhra.shamsiddinova@mail.ru.

Annotatsiya: Maqolada global yuksalish davrida Barqaror rivojlanish yo‘lidagi barcha sa‘yi-harakatlar ham o‘zining ijobiy natijalarini berayotganligi, yangi asr boshlariga kelib, rivojlangan davlatlarda ekologik inqirozlarning oldini olish tadbirlariga yalpi ichki mahsulotlarning (YaIM) 1,5-2,5% ulushi sarflanishi lozim ekanligi e‘tirof etilgan edi. Sanoati rivojlangan, ishlab chiqarish jarayonlarining kuchaytirilishi hisobiga, ekologik ko‘rsatkichlar ancha ayanchli holga tushib qolgan mamlakatlarda esa mazkur ko‘rsatkich 4-5% dan kam bo‘lmasligi kerakligi ta‘kidlanadi.

Kalit so‘zlar: “Barqaror taraqqiyot -2030” dasturining yangi 17 ta Barqaror taraqqiyot maqsadlari, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot, kislotalar, ishqorlar, tuzlar, mineral o‘g‘itlar, polimerlar, sintetik tolalar va boshqa mahsulot turlari ishlab chiqarish, suv resurslarini tejash, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik taraqqiyot, qonun ustuvorligi, davlat boshqaruvi, tashqi siyosat, jahon savdo tashkilotiga a‘zolik.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Tabiatdagi mavjud ekologik muammolarni bartaraf qilish, har qanday rivojlangan mamlakatlarning kishilik jamiyatini rivojlantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasi 1992 - yil 2-martda BMTning a‘zoligiga qabul qilinib, uning qator dasturlari va maxsus tashkilotlari: BMT Rivojlanish Dasturi, YUNEP - atrof-muhit muhofazasi bo‘yicha, YUNESKO - ta‘lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha, YUNIDO - sanoat rivojlanishi hamda uning mintaqaviy komissiyalari bo‘yicha, Xalqaro meteorologik tashkilot, Sog‘liqni saqlash xalqaro tashkiloti, BMT - EIK -Evropa iqtisodiy komissiyasi, FAO - oziq-ovqat, qishloq xo‘jaligi, yer, suv, o‘simlik va hayvonlardan kompleks foydalanish, ularning unumdorligini oshirish muammolari bilan shug‘ullanuvchi tashkilot, XSST - xalqaro sog‘liqni saqlash tashkiloti, XMT- iqlimdagi umumsayyoraviy o‘zgarishlar bilan shug‘ullanadigan xalqaro meteorologik tashkilot, IMKO - dengiz va okeanlaridan foydalanishning ekologik jihatlar bilan shug‘ullanuvchi davlatlararo maslahat tashkiloti, EKOSOS -BMTning ijtimoiy va iqtisodiy masalalar bilan shug‘ullanuvchi kengashi hamda ESKATO - Tinch okeanning iqtisodiy va ijtimoiy komissiyalari tashkilotlariga a‘zo bo‘ldi va hozirgi vaqtda ular bilan hamkorlikda turli amaliy ishlar olib bormoqda. 1992 - yilda Rio-de Janeyroda o‘tkazilgan BMTning “Atrof-muhit va rivojlanish masalasi”to‘g‘risidagi anjumani O‘zbekiston uchun global ekologik barqarorlikka erishish yo‘lidagi muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Dunyoda XVIII-XIX asrning buyuk biologlari ham biologiya fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo‘shib, o‘simlik va hayvonlarning yashashi, hayot tarzi va tarqalishini o‘rgandilar. Mazkur davrda ekologiya fanlari ancha jadal rivojlangan, dunyoning turli burchaklarida turli olimlar tomonidan ekologik tadqiqotlar olib borilib, ularning barchasi tashqi organik olamning muvozanatini ushlash uchun xizmat qiladi.

Ekologiyaga mustaqil fan sifatida XX asrning boshlarida vujudga kelib, uning rivojlanishiga usha davr olimlaridan Byuffon M., Lamark J.B., Anton van Levinguk, Rechard Bredli, Myobius, Ernest Gekkel, A.Gumboldt, K.F.Rule, N.A.Severtsov, Ch.Darvin, A.N.Beketov, G.F.Morozov, V.N.Sukachev, V.G.Ramenskiy, K.Raunkier, Ch.Elton, M.S.Gilyarov, N.S.Serebryakov, A.Tensli, G.Odum, Yu.Odum, B.A.Keller, V.V.Alexin, V.G.Ramenskiy, A.P.Shennikov, A.F.Middendorf va boshqalarning fitotsenologiya sohasidagi ishlari umumiy biotsenologiyaning rivojlanishiga katta hissa qo‘shdilar.

“Barqaror taraqqiyot maqsadlari” konsepsiyasi BMTning 2015 yilda bo‘lib o‘tgan Barqaror taraqqiyot mavzusidagi Rio+20 konferensiyasida dunyoga kelib, mazkur konferensiya davomida barqaror taraqqiyot konsepsiyasining uchta tamoyili: xususan, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotni ta‘minlash tamoillarini qamrab oluvchi vazifalar ham belgilab olingan edi. ”Barqaror taraqqiyot -2030” dasturi yangi 17 ta [Barqaror taraqqiyot maqsadlari](#) (BTM)dan, yoki [Global maqsadlar](#)dan iborat bo‘lib, keyingi 15 yillik davrdagi umumjahon siyosati va sarmoyalar yo‘nalishlarini belgilab beruvchi dasturlardan bo‘lib hisoblanadi. Global maqsadlar ham aynan shu vazifalarning yechimini 2030 yilga qadar topish zarurligini nazarda tutib, dunyo mamlakatlarining

yetakchilari [global maqsadlarni amalga oshirish maqsadida](#), dunyoning barcha nuqtalarida - qashshoqlikka batamom barham berishga va'da qilmoqdalar.

Asosiy qism. “Barqaror taraqqiyot -2030” dasturining yangi 17 ta Barqaror taraqqiyot maqsadlari (BTM)ning asosiy mohiyati quyidagilardan iborat:

- Ekologik tamoyil- atrof muhitning musaffoligi, ona zaminning pokligi, unga xos bo'lgan tabiiy unsurlar: suv, havo va tuproqning tarkibini ozoda saqlash, tabiatdagi ekologik muvozanatni saqlab qolish, hozirgi davrdagi eng asosiy muammolardan biri bo'lib, har bir hududning musaffoligi nafaqat mazkur hududga xos bo'lgan, balki tevarak atrofdagi boshqa maydonlarni ham ekologik tozaligi uchun xizmat qiladi;
- Iqtisodiy tamoyil- mamlakatlarning milliy iqtisodiyotni isloh qilish, tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha bir qancha ta'sirchan choralar ko'rishdan iboratdir.
- Ijtimoiy rivojlanish tamoyili- inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, 2026-yilga qadar ehtiyojmand aholi ijtimoiy nafaqa va moddiy yordam bilan to'liq qamrab olish;

Global maqsadlar Mingyillik taraqqiyot maqsadlari dasturi tomonidan boshlab qo'yilgan ishlarni oxiriga yetkazib, hech bir inson taraqqiyot jarayonidan orqada qolib ketmasligini ta'minlashni nazarda tutadi. Barqaror taraqqiyot jamg'armasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot dasturi (BMTTD) tomonidan Ispaniya hukumatining boshlang'ich sarmoya tariqasida ajratilgan mablag'i hisobiga joriy etilgan bo'lib, Mingyillik taraqqiyot maqsadlari bosqichidan Barqaror taraqqiyot maqsadlari bosqichiga o'tishni ta'minlashga xizmat qiladi.

“Business Call to Action” (BCtA) nomli global tashabbusning asosiy maqsadi Mingyillik taraqqiyot maqsadlariga erishish jarayonini tezlashtirishdan iborat bo'lib, u tijorat sohasidagi yuksalish va shu bilan birga umumiy taraqqiyot jarayoniga yordam beruvchi biznes-modellarni hayotga tadbqiq etuvchi kompaniyalarni rag'batlantirishga qaratilgandir. Hozirgi globallashuv jarayonida barcha mamlakatlarning yetakchilari qashshoqlik va tengsizlik darajasini pasaytirish hamda ona-yerimizni himoyalashga qaratilgan aniq va izchil choralarni ko'rishga undash har birimizning burchimizdir.

BMT ning global maqsadlarni amalga oshirishda [4-maqsad: Sifatli ta'lim deb belgilab quyilgan bo'lib, mazkur jarayonlarni amalga oshirish, o'ziga murakkab bosqichlarni bosib o'tishni talab etadi.](#) O'zbekiston respublikasida yangi kirib kelgan 2023 yil “Insonga e'tibor va sifatli ta'lim” yili deb e'lon qilinib, mamlakatda mana shu maqsadlarni amalga oshirishga oid bir qator keng ko'lamdagi ishlar amalga oshirilmoqda.

BMT tinchlik va xavfsizlik muammolari bilan shug'ullanishdan tashqari, aholini to'liq sifatli ta'lim bilan ta'minlash, mavjud ta'lim muassasalarini ilmiy- texnik taraqqiyotini ta'minlab berish, dunyoviy talablarga javob beradigan yangi ta'lim muassasalarini barpo etish, aholini ish bilan ta'minlash, uning turmush darajasini ko'tarish, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga ko'maklashish masalalarini hal qilishga amaliy yordam beradi. BMTning Taraqqiyot borasidagi sayi-harakatlari dunyodagi millionlab kishilarning hayotiga, farovon turmush kechirishlariga katta ta'sir ko'rsatib, BMT o'z faoliyatida, dunyoda mustahkam tinchlik va xavfsizlikka faqatgina insonlarning iqtisodiy va ijtimoiy farovonligi tufayligina erishish mumkinligiga ishonch nuqtai nazariga amal qiladi. Rivojlanish jarayonida ko'pgina yutuqlarga erishilganiga qaramay, dunyoda hanz boylik va farovon hayot kechirish borasida ulkan nomuvofiqliklar mavjuddir. Kambag'allik bilan kurashish, bir mamlakat ichidagi va davlatlar o'rtasidagi tengsizlikni yo'qotish BMTning asosiy maqsadlaridan bo'lib qolmoqda. BMT tizimi faqat siyosiy yo'nalishni ishlab chiqibgina qolmay, o'z iqtisodiy hamda ijtimoiy maqsadlariga erishish uchun turli yo'llar bilan faoliyat ko'rsatadi, ya'ni hukumatlar bilan taraqqiyot dasturi va rejalari yuzasidan maslahatlashadi, xalqaro meyyor va standartlarni joriy qiladi. Har yili 25 mlrd dollar investitsiyalashgan jamg'armalarni mobilizatsiya qiladi. Bunga taraqqiyot dasturini amalga oshirishga qaratilgan moliya institutlaridan tushadigan tushumlar ham qo'shiladi.

Tabiatni muhofaza qilish, butun insoniyat manfaatlarini ko'zlab, tabiatdan oqilona foydalanish, uni saqlash, qo'riqlash va tabiiy boyliklarini ko'paytirish yo'lida davlatlar va xalqlarning ilmiy jihatdan

asoslangan harakatlar majmuini amalga oshirishdan iboratdir. Bugungi kunda tabiatdagi kelib chiqayotgan ekologik muammolar hech kimga sir bo'lmay qoldi, bu inqirozning oldini olish shu maskanda yashayotgan har bir vijdonli kishining burchi hisoblanadi. Tabiatni muhofaza qilish, yer yuzidagi butun insoniyatni baxt-saodati, kelajakda yashaydigan avlod taqdiri uchun g'amxo'rlik qilishdir. Bugungi kunga kelib esa tabiat boyliklari ham cheksiz emas, balki tugashi mumkinligi, ulardan tejab-tergab foydalanish kerakligini tushundilar. Tabiiy muhit va tabiiy resurslar hozirgi davrda duhyo miqyosida nihoyatda ehtiyot qilinishi kerak bo'lgan qimmatli ijtimoiy boylikdir. Tabiiy muhit ayrim davlat fuqarolari, shuningdek, butun insoniyatning kelajakda farovon hayot kechirishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadbirlarni muntazam ravishda amalga oshirish yo'li bilan muhofaza qilinishi lozim va buning uchun barchamiz birdek mas'ul bo'lishimiz lozimdir.

Yer sayyorasining hozirgi qiyofasini shakllanishida tabiat va jamiyatning mutanosib rivojlanishi - koevolyutsiya deb yuritilib, mazkur jarayonlarda jamiyatning rivojlanish sur'atlari juda yuqori, tabiat evolyutsiyasi tezligi esa o'zgarmaydi. Koevolyutsiyaga erishish uchun jamiyat o'zining ayrim ehtiyojlaridan voz kecha olishi lozimdir. Mazkur jarayon juda murakkab bo'lib, unga erishish uchun insoniyatning ongi, tafakkuri va real imkoniyatlari o'zgarishi lozim. Hozirda dunyo aholisi bunday sharoitlarga rozilik bildirishlari alohida masala bo'lib, mazkur masala ochiq turganligi ma'qul sanaladi.

Hozirgi vaqtda tabiat va inson hayotining ekologik xavf ostida qolish jarayoni yanada murakkablashib, mushkullashib bormoqda. Atrof-muhit bilan jamiyat o'rtasidagi aloqalar muvozanatining buzilishi, insoniyatning tabiiy turmush tarziga va holatga putur yetkazmoqda. Yer yuzi tabiatining barqarorligi, turg'unligi va uning o'ziga xos qonunlarini insoniyat tomonidan buzilishining asosiy sabablaridan biri – bu aholi qatlamida atrof-muhit muhofazasi haqidagi bilimlarning yetishmasligi hamda tabiatning kelajakdagi ekologik holatini ko'ra bilmasliklaridadir.

O'zbekiston respublikasida tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarda ko'rsatilganidek, barcha ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim- tarbiya jarayonlari majburiy deb belgilangan edi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari, litsey va kollejlarda ekologiya bo'yicha alohida fan o'qitilishi shart va zarurdir. Oliy ta'lim muassasalarida amal qilayotgan o'quv rejalariga asosan "Ekologiya va atrof- muhit muhofaza qilish" fani o'qitilayotgan edi. 2021- 2022 o'quv yilidan boshlab esa Oliy ta'lim vazirligining buyrug'iga asosan, respublikadagi barcha Oliy ta'lim muassasalari o'quv rejalaridagi fanlarni OTMlarni o'zlari tanlash imkoniyati berildi. Shuning uchun ko'pgina ta'lim muassasalari Ekologiya fanlarining o'rniga, o'zlarining mutaxassisligiga oid fanlarni quyib, Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonining bunday tarzda tashkil qilinishi, Ekologiya fanlarning o'qitilishiga oid ba'zi bir kamchiliklarni namoyon qiladi. Mamlakatda barqaror rivojlanish jarayoniga erishish uchun ekologik ta'lim masalalari Oliy ta'limning asosini tashkil qilishi lozimdir. Mazkur jarayonlarda barcha mutasaddilarga faqat omadlar tilaymiz.

Barqaror taraqqiyot -2030" dasturining yangi maqsadlari, 17 ta global maqsadlardan iborat bo'lib, jamiyatni rivojlantirish nuqtai- nazaridan bir- biriga bog'liq bo'lgan bir necha guruhga bo'linadi. Bular quyidagilardir:

- I. Aholi turmush tarzini yuksaltirish, oziq – ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan maqsadlar. (1,2 maqsadlar);
- II. Aholining sihaat- salomatligini ta'minlash (3 va 5 maqsadlar);
- III. Ta'lim jarayonlarini sifatini oshirishga qaratilgan (4- maqsad);
- IV. Ekologik maqsadlar (6, 7,13, 14, 15 maqsadlar);
- V. Iqtisodiy o'sish va munosib mehnat sharoitlarini yaratish (7,8,9 maqsadlar);
- VI. Tengsizlik va adolatsizlikni oldini olish (10,11, 12, 16, 17 maqsadlar).

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati.

- 1.O'z.R.Prezidenti SH.Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasining 72- sessiysidagi nutqini o'rganish bo'yicha risola.T."Ma'naviyat"2017 y.183 b.
- 2.BMT Asosiy omillar.Toshkent,2001 yil.
- 3.BMT Yevropa iqtisodiyoti komissiyasining barqaror rivojlanish uchun ta'lim bo'yicha strategiyasi.-T., 2007.

TA'LIMIY KORPUS UCHUN ELEKTRON GRAMMATIK O'QUV LUG'ATLARI YARATISHNING NAZARIY VA AMALIY LINGVISTIK ASOSLARI

Botirova A.E.
Andijon davlat chet tillar instituti
mustaqil izlanuvchisi, dots.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limiy korpus uchun elektron grammatik o'quv lug'atlari yaratishning nazariy va amaliy lingvistik asoslari, hozirgi zamon leksikografiyasi terminografiyasi masalalari, elektron lug'atlar, mobil ilovalar va veb-ilovalardan foydalanish dolzarbliklari haqida fikr mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: ta'limiy korpus, elektron lug'atlar, ma'lumotlar bazasi, grammatik terminlar, o'quv lug'atlari.

Hozirgi zamon leksikografiyasi terminografiya kabi o'z taraqqiyotida yangi bosqichni boshdan kechirmoqda. Kompyuter texnologiyalarini optimallashtirish amaliy tilshunoslikning kompyuter va korpus lingvistikasi kabi sohalarini shakllantirishga imkon berdi, bu esa lug'atlar fanidagi yangiliklar uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qildi. Binobarin, kompyuter leksikografiyasining rivojlanishi, xususan, har xil turdagi yangi elektron leksikografik mahsulotlarni yaratish zamonaviy amaliy tilshunoslikning istiqbolli yo'nalishidir. Elektron lug'atlarning imkoniyatlari yetarlicha keng: tezlik, ma'lumot topishda qulaylik, katta hajm, so'zning ovozli va grafik tasviri, imlo tekshiruvi, interaktivlik, matnning ixchamligi va boshqalar. Elektron lug'atlar zamonaviy leksik materialga asoslangan bo'lib, til va nutq tendensiyalarini o'zida aks ettiradi. Foydalanuvchining ma'lumot olish jarayonida universal vositaga aylanadi. Elektron lug'atlar, odatda, matn korpusi asosida avtomatik ishlov berish va lug'at qidirish vositalaridan foydalangan holda tuziladi. Buning uchun maxsus dasturlar – ma'lumotlar bazalari, kompyuter fayllari kabinetlari, lug'at yozuvlarini avtomatik ravishda yaratish, lug'at ma'lumotlarini saqlash va qayta ishlash imkonini beruvchi matnni qayta ishlash dasturlari jalb qilingan. Shu - matnlar korpusini shakllantirish va parallel ravishda lug'at yaratish; - misollar korpusini avtomatik shakllantirish; - lug'at yozuvlarini yozish; - lug'at yozuvlarini ma'lumotlar bazasiga (MB) kiritish; - ma'lumotlar bazasidagi lug'at yozuvlarini tahrirlash; - ma'lumotlar bazasidagi matnni tuzatish; - lug'at matnini yaratish va asl maketni shakllantirish; - lug'at chop etish. Qanday qilib zamonaviy lug'at yaratish masalasi mahalliy va xorijiy leksikografiya Zamonaviy yuqori texnologiyalar dunyosida terminologik lug'atlarga alohida o'rin berilgan. Ular ilmiy bilimlarning moddiylashtirilgan tarkibiy qismlarini tuzatadilar. Aynan shu lug'at va ma'lumotnomalar ilmiy-texnikaviy axborot sohasidagi ishlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi [1, 2-b.]. “Axborot texnologiyalarining (IT) ta'lim jarayoniga joriy etilishi bilan elektron lug'atlar, mobil ilovalar va veb-ilovalardan foydalanish dolzarb hisoblanadi va ommalashib bormoqda. O'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchida leksik birliklarni tushunish va ularni chet tilini o'rganishda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishdir. Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda elektron lug'atlar bilan bog'liq bir qancha tushuncha va atamalar mavjud. Zamonaviy qog'ozlar va nashrlarda elektron lug'at, raqamli lug'at, ilova, resurs va vosita so'zlari ba'zan “lug'at” ma'nosida ishlatiladi” [2, 3-b.]. Onlayn va oflayn elektron lug'atlar bosma nashrlar o'rnini egallamoqda. O'rganilayotgan tilning leksik xususiyatlarini keng amaliy jihatdan o'zlashtirish uchun lug'atlarning zamonaviy turlariga murojaat qilish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy elektron lug'atlarning qulaylik va imkoniyatlari haqida “Elektron yoki raqamli lug'at foydalanuvchilarga qulay interfeys va avtomatik, tezkor qidiruv vositalari bilan jihozlangan dastur yoki portal sifatida ta'riflanishi mumkin. ga qarab amalga oshiriladi. Ularning muhim afzalligi audiovizual o'quv vositalaridan, ya'ni rasmlar, videolar, audio kliplardan foydalanishdir [4, 235-b.]. Elektron lug'atlar foydalanuvchilarni qulay qidiruv mexanizmi bilan birlashtiradi. Ularda so'zni topish uchun lug'atning qidiruv qatoriga kiritish yoki alifbo-ildiz rubrikatorida topish kerak. Izlanishlar natijasi shuni ko'rsatadiki, elektron lug'atlar o'zining funksionalligi bo'yicha qog'oz lug'atlardan ustun, shu bilan birga, qator afzalliklarga ega: - ko'p funksionallik – lug'atdan foydalanishni soddalashtiradigan turli xil qo'shimcha funksiyalar. Masalan, nutq qismlari, kelib chiqishi, shuningdek, so'z yasalishi, tabu lug'atini belgilashingiz mumkin [5, 2-b.]; - multimedia vositalaridan foydalanish – sarlavhali so'zlarni aytish, fotosuratlar, animatsiya, videokliplar bilan illyustrativ materiallarni kiritish [6, 205-b.], shuningdek, turli grafik vositalardan foydalanish [7, 145-b.]; - muvofiqlik va dinamizm – axborotni doimiy ravishda yangilab turish,

shuningdek, eskirgan ma'lumotlarni olib tashlash imkoniyati [8, 47-b.]. Bu "qog'oz" lug'atlarga nisbatan muhim afzalliklardan biridir, chunki ular nashr etilganda, muqarrar ravishda eskiradi [4, 146-b.]; - katta so'z boyligi [9, 2-b.]. Aksariyat elektron lug'atlar qog'oz lug'atlar bazasidan oshib ketadigan atama bazasiga ega va giperhavolalar yordamida ma'lumotlarga qulayroq kirish imkonini beradi [6, 206-b.]; - foydalanishning o'zgaruvchanligi – lug'atlardan mahalliy va global tarmoqlarda foydalanish imkoniyati [6, 207-b.], ya'ni oflayn va onlayn versiyalardan foydalanish [10, 7-b.]; - universallik, qoida tariqasida, dasturlar bir vaqtning o'zida bir nechta tillar va tarjima yo'nalishlari bilan ishlashga imkon beradi [11, 2-b.]. Lug'atga kiritilgan har qanday tildan kirish sifatida foydalanish mumkin [8, 47-b.]; - qulay qidiruv – samarali qidiruv tizimidan foydalanish imkoniyati (to'liq matnli qidiruv, bir vaqtning o'zida bir nechta lug'atlardan qidirish, yuqori qidiruv tezligi) [6, 207-b.]. Shuningdek, so'zni aniq eslab qolishning hojati yo'q, dasturning o'zi birinchi harflar uchun variantlar taklif qiladi [5, 2-b.]; - elektron lug'atlarda kontentga kirish uchun turli lingvistik texnologiyalar qo'llaniladi. Masalan, morfologik va sintaktik tahlil, to'liq matnni qidirish, nutqni aniqlash va sintez [7, 147-b.] kabi afzalliklarga ega bo'lgan ixtiyoriy yo'nalishdagi elektron lug'at yaratish quyidagi bosqichlarda amalga oshadi: yo'naltirish uchun vazifalar; lug'at yozuvlarini qidirish; lug'at yozuvini tahlil qilish; olingan ma'lumotlarni til muammosini hal qilish uchun qo'llash; nutq muammolarini hal qilish uchun axborotni qo'llash. Elektron lug'atlardan foydalanishning boshqa kamchiliklari qatorida lug'atning to'liq emasligi va lug'at bazasini zamon talablariga mos holatda saqlash muammosi ham bor. Bu fakt elektron lug'atlarning sanab o'tilgan afzalliklarini kamaytirmaydi. M.M. Ravilov, Sh.Sh. Tog'ayev, X.U. Baxshullayev, H.I. Ubaydullayevlar kabi o'zbek tadqiqotchilari ko'plab elektron lug'at yaratganlar.

Elektron lug'atlar kabi ommaviy dasturiy mahsulot versiyalarning tez-tez o'zgarib turishi va minglab foydalanuvchilarning doimiy mulohazalari mavjudligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun kompyuter leksikografiyasi muqarrar ravishda korpus lingvistikasiga xizmat qilishi kerak.

Elektron lug'atning hayoti boshqa dasturiy ta'minot tizimlarining qiyin hayotiga o'xshash bo'lishi kerak: ayniqsa, zararli foydalanuvchilarning boshqa xato yoki lakunani aniqlash istagi bilan, boshqa tomondan, vaziyatni o'n yillar ichida emas, balki tuzatish imkoniyati va zarurati bilan izohlanadi. Bunday yondashuv faqat tabiiy holatni saqlaydi: lug'at mazmunining jamoaviy muallifligi barcha ona tilidagilarga tegishli; leksikografning vazifasi til faktlari va ularning uslubiy jihatdan to'g'ri tavsifini tuzishdan iborat. Mazkur elektron lug'at, axborot texnologiyalari rivojlanayotgan hozirgi davrda milliy va o'zlashgan terminologiyani bir paytda taqdim qila oladigan, uning kamida besh tilda tarjimasini ko'rsata oladigan platformaga ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Mazkur grammatik terminlarning elektron lug'ati o'rganuvchilarga o'z qatlamga oid o'zbekcha terminlarning qo'llanilish o'rinlarini, aniq manbasigacha ko'rsata oladigan ma'lumotlar bazasiga ega bo'lishi lozim. Grammatik terminlarning elektron lug'ati mobil ilova shaklida ham yaratilishi, xususan, uning talaffuzi va yozilishi (kamida faol beshta tilda) ishlab chiqilishi lozim. Shunda grammatik terminlarning o'qilishi va yozilishida, aytilishida muammolar bo'lmaydi. Elektron lug'at zamonaviy va turli ijtimoiy sohalarga qulay bo'lishi uchun audio varianti ham yaratilishi maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Vyshkin E.G., Nemich N.N., Khokhlova A.A. Leksikograficheskoye opisaniye angliyskikh i russkikh fitonimov elektronnom glossarii [Lexicographic description of English and Russian phytonyms in the electronic glossary]. Bulletin of Samara State Technical University. Series Psychological and Pedagogical Sciences, 2021, no. 18 (3), pp. 115-126. DOI: 10.17673/vsgtu-pps.2021.3.8/.
2. Sinitsa A.I. Ispol'zovaniye elektronnykh slovarey na urokakh russkogo yazyka i literatury [The use of electronic dictionaries in the lessons of the Russian language and literature]. RONO, Electronic journal, 2014, no. 23.
3. Sabel'nikova A.M., N.V. Zimovets. Ispol'zovaniye elektronnykh slovarey v obuchenii angliyskomu yazyku [The use of electronic dictionaries in teaching English]. Lexicography and Communication. Proceedings of the IV Intern. scientific Conf., Belgorod, 2018, April 26-27, pp. 233-236.
4. Leonova A.V., Snopkova N.A. Sovremennyye instrumenty tekhnicheskogo perevodchika [Modern technical translator tools]. National Research Irkutsk State Technical University, 2012, pp. 2.
5. Chepik Ye.Yu. Politicheskoye slovo v strukture elektronnoy slovary [Political word in the structure of the electronic dictionary]. Culture of the peoples of the Black Sea, 2005, no. 69, pp. 205-209.

6. Kashevarova I.S. Elektronnyy slovar' kak novyy etap v razvitii leksikografii [Elektronic dictionary as a new stage in the development of lexicography]. Young scientist, 2010, no. 10 (21), p. 145.
7. Tuzlukova V.I. Tipologiya pedagogicheskikh leksikograficheskikh istochnikov v mezhdunarodnoy pedagogicheskoy leksikografii [Typology of Pedagogical Lexicographic Sources in International Pedagogical Lexicography]. Proceedings of the Second International Scientific and Practical Conference, p. 45.
8. Litkowski K. Computational lexicons and dictionaries [Encyclopedia of Language and Linguistics]. Elsevier Publishers, Oxford (forthcoming), 2005, no. 2, pp. 1-14.
9. Fesenko O.P., Laukhina S.S. Elektronik dictionaries as a product of modern lexicography. Omsk Scientific Bulletin, 2015, no. 4 (141), pp. 46-48.
10. Bilingual D.L. Lexicography and Corpus Methods. The Example of German-Basque as Language Pair. 5th International Conference on Corpus Linguistics, CILC2013.
11. Banerjee I., Madhavan S., Goldman R.E., Rubin D.L. Intelligent Word Embedding
12. Kantysheva N.G. Hypermedial structural elements of the representation of special knowledge in computer lexicography. Bulletin of the Chelyabinsk State University, Ser. Philology, Art Criticism, 2012, vol. 71, no. 32 (286), pp. 47-50.
13. A. Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati [Annotated dictionary of the language of A. Navoi's works]. Ed. by E.I. Fozilov. Tashkent, Corresponding member of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR, 1983, vol. 1, p. 8.
14. Melnyk S.M., Sikorska V.V., Luhova T.A. Complex educational e-dictionary: compilation methods, expedience and usage specificity. Scientific notes of the National University. Ostrog Academy, ser. Philology. Ostrog, NaUOA Publishing House, 2020, iss. 9 (77), pp. 11–15.

INTEGRATSIYALASHGAN DARSLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA FANLARI MISOLIDA)

**Navoiy davlat universiteti
p.f.d. (DSc), dots. F.X.Holikulova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika va psixologiya fanlarining integratsiyasi zamonaviy ta'limning samaradorligini oshirishda muhim vosita ekanligi hamda ta'lim jarayonida integratsiyaning ahamiyati haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogika, psixologiya, ta'lim, tarbiya, usul, dars, integratsiya, samaradorlik.

Zamonaviy ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya kontseptsiyasi katta ahamiyat kasb etadi. Pedagogika va psixologiya fanlari o'quv jarayonida bir-birini to'ldiruvchi bo'lib, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning bilimini chuqurlashtirish, shaxsiy rivojlanishini rag'batlantirish va o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada pedagogika va psixologiya fanlarining integratsiyalashgan darslar orqali qanday amalga oshirilishi, ularning xususiyatlari va pedagogik jarayonga ta'siri tahlil qilinadi.

1.Integratsiya tushunchasi va uning ahamiyati

Integratsiya - bu turli fanlarning bilimlarini birlashtirib, o'quvchilarga yaxlit, tizimli tushuncha berish jarayonidir. Pedagogika va psixologiya fanlari integratsiyasi quyidagi jihatlar bilan ahamiyatli hisoblanadi:

1. **Nazariy asosni mustahkamlash:** Psixologik bilimlar pedagogik metodlarni qo'llashda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.
2. **Amaliy qobiliyatlarni rivojlantirish:** O'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etishni o'rganadilar.
3. **Shaxsiy rivojlanishga hissa qo'shish:** Integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning muloqot, ijodiy fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

2.Pedagogika va psixologiya fanlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

Pedagogika va psixologiya fanlari o'rtasidagi bog'liqlik quyidagi yo'nalishlarda kuzatiladi:

- **O'qitish metodikasi va psixologik prinsiplar:** O'quv jarayonini samarali tashkil etish uchun psixologik qonuniyatlar asosida pedagogik metodlar tanlanadi.

- **Shaxsiy xususiyatlar va o'qitish usullari:** Har bir o'quvchining psixologik xususiyatlariga mos pedagogik yondashuv tanlanadi.
- **Baholash va rivojlantirish:** Psixologik diagnostika pedagogik baholashda qo'llaniladi, o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

3. Integratsiyalashgan darslarning o'ziga xos xususiyatlari

Integratsiyalashgan darslar quyidagi xususiyatlarga ega:

1. **Fanlararo bog'liqlik:** Pedagogika va psixologiya bilimlari bir-birini to'ldiradi.
2. **Amaliy yo'naltirilganlik:** Darslar nafaqat nazariy, balki amaliy mashg'ulotlarga asoslangan bo'ladi.
3. **Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv:** O'quvchilar mustaqil ishlar, guruhli mashqlar va rolli o'yinlar orqali faol ishtirok etadilar.
4. **Shaxsiy rivojlanishning ta'minlanishi:** Integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning ijtimoiy, emosional va intellektual ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Integratsiya natijalari va pedagogik samaradorlik

Integratsiyalashgan darslar natijasida quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi:

- O'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi.
- Nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalarga aylanadi.
- Sinfda o'quvchilar faol va mustaqil bo'ladi.
- O'qituvchilarning metodik va psixologik kompetensiyasi oshadi.

Xulosa

Pedagogika va psixologiya fanlarining integratsiyasi zamonaviy ta'limning samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Integratsiyalashgan darslar nafaqat o'quvchilarning bilimni chuqurlashtiradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi. Shu bois, o'qituvchilar pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro bog'liqligini inobatga olib, integratsiyalashgan yondashuvlarni ta'lim jarayonida keng qo'llashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhmedov, S. (2018). Pedagogika asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
2. Karimova, N. (2020). Psixologiya va ta'lim jarayoni. Toshkent: Fan va Ta'lim.
3. Xolmatov, B. (2019). Integratsiyalashgan darslar metodikasi. Toshkent: Ilmiy Nashr.
4. Shodiyeva, L. (2021). O'qitishda psixologik yondashuvlar. Toshkent: Ma'rifat.

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TAYANCH KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

Navoiy davlat Universiteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası
dotsenti (PhD) M.A.Jumayeva

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompetensiya, kompetentlik ushunchasi, nutqiy kompetensiya haqida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar. Kompetensiya, ommaviy nutq, muloqot

Jamiyat hayoti hamisha taraqqiy etib, rivojlanib boradi. Uning xilma-xil rivojlanish imkoniyatlari ta'lim jarayoni oldiga turli davrlarda turlicha maqsadlar qo'yadi. Bu maqsadlar ifodalanishi va amalga oshishi o'qitishning turli usul hamda vositalari qo'llanilishini talab qiladi. Shuning uchun ham ta'limning jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichidagi maqsadini to'la amalga oshirish, buning uchun zarur bo'ladigan usul va vositalarni belgilab berish didaktikaning dolzarb masalalaridan hisoblanadiki, bugungi kunda ta'limga kompetentsiyaviy yondashuv talabi o'quvchilarda ilimga chanqoqlik, izlanuvchanlik, yangilik yaratishga intilish xislatlarini tarbiyalaydi.

Kompetentsiya tushunchasi lotincha "competentia" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, izohli lug'atda "qonunan ega", "haqdor" degan ma'noni anglatadi, umumiste'molda keng ishlatiladigan "qobiliyat", "ko'nikma", "iqtidor" tushunchalariga yaqin turadi. O.I.Okulovskiy kompetentsiyalar va kompetentsiyali ta'lim xususida fikr yuritib, "Kompetentsiya – bilim, malaka va shaxsiy fazilatlariga asoslangan holda muayyan yo'nalishda muvaffaqiyatli faoliyat olib borish ko'nikmasi" ekanligini

ta'kidlaydi. A.V. Xutorskiyning kompetentsiya haqidagi fikri diqqatga sazovor. "Kompetentsiya" – predmet va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan shakllanuvchi shaxsning o'zaro bog'liq bo'lgan sifatlari (bilimlar, qobiliyatlar, malaka va ko'nikmalar, faoliyat usullari) majmuasi bo'lib, ularga nisbatan sifatli va samarali ta'sir ko'rsatish demakdir. "Rus tilining izohli lug'ati"da S.I. Ojegov va N.YU. Shvedovalar quyidagicha ta'rif keltiradilar: "kompetentsiya – bu ma'lum shaxsning yetarli darajada xabardor bo'lgan savollari doirasi".

I.A. Zimnyaya kompetentlikni "insonning ijtimoiy-kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan bilimlar hamda insonning aqliy va shaxs xususiyatlariga asoslangan tajriba" deb belgilaydi, "kompetentsiya" tushunchasiga esa "qo'llanilmagan", "yashirin", "potentsial" zaxira deb qaraydi. Kommunikativ kompetentsiya – shaxs tomonidan til va nutq madaniyatini bilish asosida shakllantirilgan turli kommunikativ hodisa va vaziyatlardagi nutqiy axloq tizimidir. "Bu tizim tarkibiga kommunikativ rollarni (so'zlovchi va tinglovchi), shuningdek, ijtimoiyrollarni, nutq strategiya va taktikalarini, etika va o'dob-axloq qoidalarini egallash kiradi, ularda ushbu madaniyatni qabul qilgan shaxsning turli ijtimoiy guruh vakillari bilan har xil sabab va vaziyatlarda aloqada bo'lish usullari orqali ifodalanadi". Kompetentlik atamasi esa muayyan turdagi kompetentsiyaga ega, izlanishga layoqatli, o'z sohasini biladigan, uni boshqalarga taqdim etishni o'rinlatadigan "mahorat sohibi" ma'nolarini beradi. Tilimizdagi "ep" (eplilik), "uddaburonlik" kabi tushunchalarni bu so'zga ma'nodosh sifatida qo'llanishini qayd etmoq darkor. Muayyan hunar, bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib, ularni hayotning turli vaziyatlarida qo'llay olgan kishilarga nisbatan "epli" sifati (e'tirofi) qo'llaniladi. Xalqimiz orasida alqov bilan aytiladigan "Epli kelin – sepli kelin" maqoli ham notanish muhit va sharoitda bilganlariga tayanib, har ishni hammaga manzur tarzda o'rinlatadigan, vaziyat taqozo qilganda ijodiy yondashib yaratuvchanlik salohiyatini ko'rsata olgan, ya'ni hayotiy kompetentsiyaga ega kelinlarga nisbatan qo'llaniladi. Yevropa ilm-fanida, xususan, rus pedagogikasida kompetentsiya va kompetentlik muammosi bizga nisbatan ancha keng o'rganilganligi kuzatiladi. Mazkur muammo yurtimizda asosan chet tillarni o'qitish bilan bog'liq u qadar ko'p bo'lmagan tadqiqotlarda yoki umummetodik va o'qitish texnologiyalari bilan bog'liq izlanishlarda ishlanganligiga guvoh bo'lamiz. Ona tilini o'qitishda kompetentsiyaviy yondashuv muammosiga bag'ishlangan ishlar juda oz, hatto maqolalar ham ko'p emas. Bu borada atoqli tilshunos olim A. Nurmonov va G. Ziyodullaevalarning maqolasi alohida diqqatga sazovor. Dunyo mamlakatlarida umumta'lim maktab o'qituvchilari uchun belgilangan kompetentsiyalarda umumiylik, o'xshashlik kuzatilsa-da, aynan bir xil emas. "Ba'zi olimlar uch bosqichli kompetentsiyani e'tirof etadilar: 1) umumiy (tayanch) kompetentsiya; 2) umumiy predmetli kompetentsiya; 3) predmetli kompetentsiya. Oxirgi kompetentsiya oldingi ikki kompetentsiyaga nisbatan xususiy sanaladi". Britaniya maktablarida oltita tayanch kompetentsiyalar asos sifatida olingan. Ularni shartli ravishda bir nechta guruhlariga birlashtirish mumkin. "Asosiy kompetentsiyalar: muloqotga kirishish; hisob-kitoblar yuritish; axborot savodxonligi. Keng ko'lamli tayanch kompetentsiyalar: boshqalar bilan ishlay olish; bilim olish va takomillashish malakasi; turli masala va muammolarni yechish ko'nikmasi". O'zbekistonda boshqa fanlarda bo'lgani kabi ona tili uchun tayanch va fanga oid umumiy kompetentsiyalar tizimida kommunikativ kompetentsiya, axborotlar bilan ishlash kompetentsiyasi, o'zini o'zi rivojlantirish kompetentsiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasi, milliy va umummadaniy kompetentsiya, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda ulardan foydalana olish kompetentsiyasi kabilar belgilangan. Mazkur kompetentsiyalar o'quvchilarga ona tili o'quv predmeti orqali singdiriladi. Zikr qilingan A. Nurmonov va G. Ziyodullaevalarning maqolasida kompetentsiyaviy ta'lim kontseptsiyasi til ta'limi oldiga o'quvchilarda nutqiy, lingvistik, kreativ va pragmatolingvistik singari kompetentsiyalarni shakllantirishni ko'zlashi qayd etilgan. Bular xususiy xarakterdagi predmetli kompetentsiyalar sirasiga kiradi. Ya'ni har bir darsda mavzuning mazmun va mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchi tarbiyalanuvchilarda shakllantirishni rejalashtiradigan kompetentsiyalarni layoqat shakllari deyish mumkin. Ana shu kompetentsiyalarni shakllantirgan va talab darajasida rivojlantirgan til ta'limi o'ziga bildirilgan ishonchni oqlagan, yuklatilgan vazifani uddalagan bo'ladi. Shu bois ushbu bo'limda biz hozirgi ta'lim jarayonida o'quvchilar til kompetentligining joriy holati tahliliga to'xtalamiz.

Nutqiy kompetentsiya

Bu kompetentsiyani o'quvchi hali ta'lim muassasalariga kelmasdan – go'daklik chog'idayoq egallashni boshlaydi. Bola til imkoniyatlaridan hali maktabga kelmay turib ham amalda muayyan darajada foydalanish malakasiga ega bo'ladi. O'ziga berilgan so'roqlarga javob beradi, o'z ehtiyojlarini bildiradi, atrofidagi voqealarga munosabatini ifoda eta oladi. Maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta

ta'lim bosqichlarida ushbu boshlang'ich kompetentsiya mukamallashtirilishi va rivoj toptirilishi lozim. "Til kompetentsiyasiga psixologik nuqtai nazardan ikki asosiy tarkibiy qismdan tashkil topgan sistema sifatida qaraladi. Ulardan birinchisi shaxsning aloqa-aralashuv va faoliyat jarayonida to'plagan nutqiy tajriba ma'lumotlari; ikkinchisi ta'lim muassasalarida maxsus o'qitish jarayonida olgan til haqidagi bilimlari". Birinchisi inson bolaligidan ulg'aygunga qadar oilada, oiladan tashqari tabiiy-ijtimoiy muhitda (ko'cha-ko'yda, boshqa turli jamoat joylarida) shakllanadi va rivojlanadi. Til haqidagi bilimlar ta'lim muassasalarida davlat tomonidan qabul qilingan dasturlar asosida shakllantiriladi. Dunyo miqyosida alohida e'tirof topgan rus psixologi L.S Vigotskiy buni 1) spontan va 2) maxsus tashkil qilingan shakllar sifatida nomlagan. Uning fikricha, spontan ta'limda bola "o'z dasturi bo'yicha" harakatlanadi, atrof-muhit unga ustoz vazifasini o'taydi. Maxsus tashkil qilingan ta'lim bizning sharoitda maktab (litsey, kollej)larda amalga oshiriladi. Spontan ta'limda paralingvistik vositalar (imo-ishora, yuz, qo'l, ko'z, lab harakati) hamda akustika (ovozning past-balandligi), ohang tovlanishi, sintagma kabilar shakllanayotgan shaxsga uning hayotiy kuzatishlari asosida stixiyali tarzda singadi, unda tabiiy ravishda shakllanadi va rivojlanadi. Ayni paytda ular ta'lim muassasalaridagi dasturiy tarzda beriladigan til haqidagi bilimlar uchun "xamirturush" vazifasini o'taydi. Kompetentsiyaning bu ikki tomoni uzviy bog'liqlikdagi bir butunlikni hosil qilsa, talab darajasidagi nutq layoqati yuzaga keladi. O'quvchining nutq kompetentsiyasi notanish matnni uning mazmun-mohiyatidan kelib chiqib ifodali o'qiy olish, boshqalar fikrini va tanishgan matn mazmunini tushunish va qayta og'zaki bayon qila olish, fikrini yozma ravishda izchil ifodalashda namoyon bo'ladi. Buning uchun o'quvchi tilning fonetik, leksik, morfologik va sintaktik sathlariga xos birliklar haqidagi nazariy bilimlarning o'zlashtirishi, ulardan nutqiy vaziyatlarga muvofiq o'rinli foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak. Til ta'limining amaliyoti, jarayoni va natijasiga nazar solsak, o'quvchilar nutqiy kompetentsiyasi yetarli darajada shakllantirilmayotganiga guvoh bo'lamiz. Tilshunos D. Nabieva o'z maqolasida shu kungacha ta'lim tizimida, xususan, ona tili ta'limida asosiy e'tibor akademik ruhdagi grammatika o'qitishga qaratilganligini quyidagicha ta'kidlaydi: "Ya'ni o'quvchilarga o'zbek tilining quruq grammatik qoidalari singdirildi. Ammo samarali muloqotni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan omillar –o'quvchilarning og'zaki, yozma, ommaviy nutq hosil qilish imkoniyatlari, muloqot (so'zlash va tinglash) odobi, nutq me'yorlari va uslublari kabilar nazardan chetda qoldi" Ma'lumki, nutq kompetentligi og'zaki va yozma shaklda voqe bo'ladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi kuzatishlarimiz o'quvchilarda bu ikki shakl kompetentsiyasi DTM talablaridan ancha pastligini ko'rsatmoqda. Og'zaki nutq kompetentsiya o'quvchilarda o'rtacha 50-60 foiz bo'lsa, yozma nutq kompetentsiyasi undan-da past – 30-40 foiz ko'rsatkichga ega ekanligini dalillaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni. – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjati, 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. Jumaeva N.E. Umumiy o'rta ta'limni insonparvarlashtirishda o'qitish tamoyillarining o'zaro aloqadorligi: ped. fan. nom. diss... avtoreferati.–T., 2005.–22 b.
3. . Husanboeva Q. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlashga o'rgatish asoslari. –T.: O'zginkomtsentr, 2003.– 103 b.
4. Jumayeva.M.A. Innovatsion ta'lim sharoitida ona tili darslarining samaradorligini oshirish (Boshlang'ich sinf misolida) ped.fan.dok.(PhD) diss.-Jizzax. 2022.yil.

ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Нажимова А.И.

старший преподаватель кафедры
начального образования НавГУ

Образование является основополагающим компонентом в системе любого современного государства. Это сложный и многогранный процесс, который постоянно претерпевает изменения различного рода. Научно-технический прогресс в начале XXI века значительно отразился на системе образования, и связано это в первую очередь с ее гуманизацией. На смену физическим

способностям человека, на первый план вышли такие качества человека как интеллектуальность, самостоятельность в принятии решений, ответственность.

Сегодня, как никогда, эффективное использование информационных технологий и цифровых учебных ресурсов в образовании считается ключевым фактором в достижении образовательных целей. Благодаря ускоренным темпам развития информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на современном этапе цифровое общество и цифровая экономика стали реальностью. Технические навыки и компетенции становятся жизненно необходимыми для достижения профессионального успеха и личностного развития человека.[1, 177]

Под средствами ИКТ будем понимать «программные, программно-аппаратные и технические средства и устройства, функционирующие на базе микропроцессорной, вычислительной техники, а также современные средства и системы транслирования информации, информационного обмена, обеспечивающие операции по сбору, продуцированию, накоплению, хранению, обработке, передаче информации и возможность доступа к информационным ресурсам локальных и глобальной компьютерных сетей» [2, 57].

Использование ИКТ в учебном процессе увеличивает мотивацию учения, стимулирует индивидуальную активность обучающихся, способствует развитию заинтересованности студента в изучаемом материале, вырабатывает умение и потребность самостоятельного получения знаний, создает условия для построения индивидуальных образовательных траекторий, что ведет к интенсификации обучения в целом.

Стремительное развитие информационных и коммуникационных технологий способствует интеграции данных технологий как в учебный процесс, так и в самостоятельную работу студентов. Однако, чтобы данная интеграция приводила к существенному повышению эффективности образовательного процесса, по мнению исследователей С.В. Зенкиной, К.Г. Кречетникова, А.А. Кузнецова и др., встает вопрос о создании на основе информационных и коммуникационных технологий такой образовательной среды, которая обеспечивала бы процессы гуманизации образования, повышения его креативности, создавала бы условия, максимально благоприятствующие саморазвитию личности.

Информационные и коммуникационные технологии и средства обучения на основе этих технологий являются необходимым условием существования информационной образовательной среды, а их использование и реализуемые в ней образовательные технологии должны привести к ожидаемому существенному повышению качества образования. Кроме того, информационная образовательная среда обладает необходимым дидактическим потенциалом, является технологической основой, неотъемлемым компонентом современной системы обучения и инициирует изменение всей педагогической системы.

В условиях информатизации общества основой построения информационно-образовательных сред являются ИКТ. Традиционная образовательная среда в отличие от информационной, не испытывала особых потребностей во внедрении новых ИКТ и средств. Информационная среда не может существовать без этих средств, более того, информационные и коммуникационные технологии и средства обучения на основе этих технологий являются необходимым условием существования этой среды, а их использование и реализуемые в ней образовательные технологии должны привести к существенному повышению качества образования. Таким образом, достижение нового образовательного результата происходит в информационной образовательной среде, которая обладает необходимым дидактическим потенциалом, является технологической основой и неотъемлемым компонентом современной системы обучения и инициирует изменение всей педагогической системы.

Концепция информационной среды впервые была предложена Ю.А. Шрейдером [3, 96], который рассматривает информационную среду не только как проводника информации, но и как активное начало, воздействующее на ее участников. Информационная среда изучалась в различных аспектах, среди которых выделяют три основных:

- информационная среда как одна из сторон деятельности -человек рассматривается как участник коммуникационного процесса, т.е. с точки зрения своей способности представить личное знание в той форме, в какой это знание может быть передано (в форме информации). И, восприняв информацию, вновь превращать ее в свое личное знание.

- информационная среда как система исторически сложившихся форм коммуникации.

- информационная среда как информационная инфраструктура, созданная обществом позволяющая осуществить коммуникативную деятельность в масштабах, соответствующих уровню развития этого общества (информационные центры, библиотеки, банки данных, средства массовой информации).

Информационные и коммуникационные технологии и средства обучения на основе этих технологий являются необходимым условием существования информационной образовательной среды, которая обеспечивала бы процессы гуманизации образования, повышения его креативности, создавала бы условия, максимально благоприятствующие саморазвитию личности.

Информационно-коммуникационная обучающая среда, ориентирована на самостоятельную работу студентов как совокупность условий, обеспечивающих информационное взаимодействие между субъектами и средствами процесса обучения, реализующими самостоятельную работу студентов с использованием педагогических, информационных и коммуникационных технологий на различных этапах дидактического цикла с учетом подготовленности студентов к этой работе и роста степени их самостоятельности.

Литература:

1. Кулжанбекова Г.К., Адилбаева У.Б. Активизация самостоятельной работы студентов в условиях цифровизации образования // Современные наукоемкие технологии. 2020. № 12-1. С. 176-181;
2. Казанская О.В., Гужов В.И. Формирование информационной образовательной среды технического университета / Университетское управление: практика и анализ, 2003. № 4(27). С. 57-61
3. Власова И.М. Организация внеаудиторной самостоятельной работы студентов колледжа с использованием дистанционных технологий (на примере учебной дисциплины «Информатика»): дис. канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 Москва, 2007. 198 с.
- 4.

BADIIY MATNNING LINGVOPOETIK IMKONIYATLARI

Shaxnoza IZBASAROVA,

Navoiy davlat universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asar tili doirasida adabiy til, so'zlashuv tili, rasmiy til, ilmiy va publitsistik til va nihoyat, badiiy til mavjud. Nutq ko'rinishi sifatida muallif nutqi va personajlar nutqi, monologik va dialogik nutq asosida quriladigan badiiy asar tilida umumxalq tilida unumli va unumsiz bo'lgan lug'aviy birliklarning cheklanmagan miqdorda qo'llanishi badiiy adabiyot tilining o'ziga xos xususiyatlarini, nutq ko'rinishi sifatida nutqning funksional turlari sistemasida tutadigan o'rnini yorqin gavdalantirishda murakkabliklar tug'diradi.

Annotation: In this article, dialects and dialects have an important place in the development of literary language. Enrichment and development of literary language through dialects. Specific aspects, mutual relations, differences, periods of formation and definitions of concepts such as dialect, dialect, dialect, literary language, national language recorded in the national language have been studied a lot, and several studies have been conducted based on them.

Kalit so'zlar: sheva, lahja, dialekt, adabiy til, milliy til, mo'ldir dialekti, mo'ltir-mo'ltir leksemasi.

Ma'lumki, jamiyatda barcha fan tarmoqlari singari o'zbek tilshunosligi ham tilshunoslikning yangi paradigmalari asosida boyib bormoqda, nazariy va amaliy faoliyatini davr bilan hamnafaslikda takomillashtirib kelmoqda. Bugungi kun o'zbek tilshunosligining taraqqiyoti to'rtta eng muhim tendensiyalar asosida rivoj topayotgani, shulardan biri – o'zbek tilini o'rganishning amaliy bosqichida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar asosida bevosita kuzatishda berilgan nutqiy hodisalar zamiridagi lisoniy mohiyatlarni idrok etishga intilish olimlarimiz tomonidan e'tirof etilmoqda. Bu kabi nutqiy vaziyatning mukammal ko'rinishi bo'lgan matn va uning tarkibini turli planda tadqiq etish o'zbek tilshunosligida so'nggi yillarda rivoj topayotgan antroposentrik paradigma asosida, shuningdek, XX asrda kirib kelgan matnning lingvopoetik imkoniyatlari sohalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Buning natijasi o'laroq, shaxs va til munosabatiga e'tibor kuchaydi, bu tilshunoslikni idrok etish, bilish, tushunish, tahlil qilish faoliyatlariga oid tushuncha va kategoriyalar bilan boyib bormoqda. "Natijada tilshunoslikning mantiq, psixologiya, bilish nazariyasi kabi kognitiv fan sohalarini bilan hamkorlikka ehtiyoji kuchaymoqda".

O'zbek tilshunosligida lingvopoetikaning kirib kelishi va rivojlanishida X.Doniyorov, S.Mirzayev, Q.Samadov, I.Qo'chqortoyev, X.Abduraxmonov, N.Mahmudov, B.Umurqulov, I.Mirzayev, M.Yo'ldoshev kabi olimlarning tadqiqotlari alohida ahamiyat kasb etadi. Olimlar badiiy matnning stilistik, badiiy-estetik jihatlarini yozuvchining so'z tanlashi, uning o'ziga xos tili, umumxalq tiliga bo'lgan munosabati, yangi so'z va iboralar yaratishi kabi omillar nuqtayi nazaridan tadqiq qilishgan. Ayniqsa, professor M.Yo'ldoshev tomonidan badiiy matn lingvopoetik xususiyatlarining o'zbek tilshunosligida ilk marotaba monografik planda tadqiq etilishi bu boradagi ishlarni yana bir pog'ona yuqoriga ko'tardi.

Badiiy matn jamiyat hayotini o'zida aks ettirishda asriy tajribalarga ega bo'lgan badiiy adabiyot bilan uzviy bog'liq. Shu sababdan, badiiy asar tilini o'rganish va tahlil qilish badiiy asarni butun ichki va tashqi bog'lanishini, yozuvchining dunyoqarashi, unda adabiy va noadabiy vositalarning qo'llanilishi jihatdan to'la-to'kis his etishni talab qiladi. Binobarin, badiiy asarni, uning ichki va tashqi bog'lanishini his etish badiiy asar tilining xususiyatlarini ochishga yordam beradi. Badiiy asar tili uchun muhim asos badiiy nutqning ko'rinishidir. Shu bilan bir qatorda badiiy tilning xususiyatlari adabiy tilga nisbatan belgilanadi. Badiiy asar tili haqidagi tadqiqotlarda bu holatlar hisobga olingan holda, badiiy adabiyot tilining adabiy til tizimida tutgan o'rni ko'pincha nazardan chetda qolib ketadi. Badiiy asar tiliga, avvalo, adabiyot tilning o'ziga xos maxsus shakli sifatida qarash, bizningcha, uning o'ziga xos xususiyatlarini belgilashda muhimdir. Binobarin, badiiy asar tili adabiy tilga keng ta'sir etuvchi, uni boyitib boruvchi tildir. Jamiyat hayotida yuz beradigan voqea-hodisalar, til xususiyatlari va undagi o'zgarishlar dastlab badiiy adabiyotda o'z aksini topadi. Badiiy adabiyot insoniyat hayoti bilan bog'liq bo'lgan o'ta murakkab jarayonni aks ettiruvchi manba sifatida inson tiliga taalluqli bo'lgan barcha vositalarni o'zida mujassamlashtiradiki, bu holat o'z navbatida badiiy adabiyot tilining keng qamrovli va ko'p funksiyaliligidan dalolat beradi.

Ma'lumki, badiiy asar tili doirasida adabiy til, so'zlashuv tili, rasmiy til, ilmiy va publitsistik til va nihoyat, badiiy til mavjud. Nutq ko'rinishi sifatida muallif nutqi va personajlar nutqi, monologik va dialogik nutq asosida quriladigan badiiy asar tilida umumxalq tilida unumli va unumsiz bo'lgan lug'aviy birliklarning cheklanmagan miqdorda qo'llanilishi badiiy adabiyot tilining o'ziga xos xususiyatlarini, nutq ko'rinishi sifatida nutqning funksional turlari sistemasida tutadigan o'rni yorqin gavdalantirishda murakkabliklar tug'diradi. Badiiy asar tili mohiyatan obrazli til. Badiiy obrazlilik, ifoda vositalariga boylik, so'zlardagi emotsional bo'yoqdorlik darajasining kuchliligi badiiy nutqning asosiy funksiyasi bo'lgan estetik ta'sirchanlikni kuchaytiruvchi vositalardan hisoblanadi. Bu vositalar boshqa nutq turlariga nisbatan badiiy nutqda kengroq bo'lganligi uchun badiiy asar tilidagi ma'lum sistemani tashkil qilmasdan qolmaganidek, umumiy xususiyatlarni ham vujudga keltiradi. Chunki, nutq vositalarini keng miqyosda qamrab olinishi badiiy asar tilining imkoniyatlarini boyitadi, uni ma'lum ma'noda erkin til ekanligini ko'rsatadi. Biroq til erkinligi tushunchasi badiiy asar tili uchun ham nisbiydir. Chunki, badiiy adabiyotda qo'llaniladigan barcha lingvistik vositalar badiiy til madaniyati talablariga javob berib, badiiy nutqning estetik ko'lamdorligini oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, oddiy so'zlashuvga xos vositalar, sheva va dialektlar, ilmiy terminlar, rasmiy axborotga oid so'zlar badiiy matnlarda ko'p uchrasa-da, badiiyat qonuniyatlariga ko'pgina hollarda bo'ysunmaydi. Shu ma'noda badiiy asar tilida lug'aviy vositalarning chegaralanmagan miqdorda qo'llanilishi, bu tilning lingvopoetik imkoniyati keng ekanligini ko'rsatadi.

Badiiy asar tili xususiyatlarini belgilovchi vositalar sifatida hozirgacha tilshunoslik ilmda quyidagilar qayd qilinib kelinadi:

1. Badiiy asar tilining fonetik, fonologik xususiyatlari;
2. Badiiy asar tilining leksik-semantik xususiyatlari;
3. Badiiy asarning grammatik xususiyatlari;
4. Badiiy asar tilida trop va figuralarning qo'llanilishi;
5. Badiiy asar tili va uslubi.

Demak, badiiy matnda so'z faqat fikr ifodalovchi, obraz yaratuvchi vosita emas, nutqdagi boshqa so'zlarga bevosita ta'sir etuvchi vosita hamdir. Badiiy nutq esa bu jarayonda so'zning turli qirralarini ochib beruvchi asosiy manbadir. Badiiy asar tilini o'rganishning asosiy masalalaridan biri badiiy obrazlilikni vujudga kelishida muhim rol bajaruvchi nutq vositalari, ularning qonuniyatlarini ochib berish hisoblanadi. Chunki, badiiy asar til taraqqiyoti jarayonida sayqallanib boradi. Natijada nutq vositalari yordamida nutqiy rang-baranglikni vujudga kelishi kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Bobojonov Sh. Semema, uning nutqiy voqelanishi va izohli lug'atdagi talqini: Filol.fan.nom... diss. – Qarshi, 2003. – B. 5.
2. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor, 2006. – B. 7.
3. Doniyorov X., Mirzayev S. So'z san'ati. – Toshkent: O'zadabiynashr, 1962.; 4. Qo'chqortoyev I. Badiiy nutq stilistikasi. – Toshkent, 1975.;
5. Abdurahmonov X., Mahmudov N. So'z estetikasi. – Toshkent: Fan, 1981.; 6. Umurqulov B. Badiiy adabiyotda so'z. – Toshkent: Fan, 1993.;

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ

Жуланов Д.К.

**старший преподаватель кафедры
начального образования НавГУ**

Подготовка педагогов к практическому применению возможностей информационных и коммуникационных технологий в ходе учебного процесса -по-прежнему является одной из важных задач на современном этапе развития образования. Стремительные изменения, происходящие в содержании и характеристиках различных видов профессиональной деятельности на основе внедрения современных технологий, требуют принципиально новых подходов к образованию. Навыки, умения, знания, заложенные в квалификационные требования, предъявляемые к конкретной профессии, на сегодняшний день не в состоянии гарантировать способность к осуществлению эффективной трудовой деятельности на качественном уровне. Задача, связанная с обеспечением подготовки школьников, способных после окончания учебного заведения быть конкурентоспособными, успешными гражданами, обозначает необходимость изменения в самом содержании подготовки будущих учителей, готовых осуществлять свою профессиональную деятельность в новых условиях, обеспечивающих достижение также новых образовательных результатов. Учителю современной школы нужно не только уверенно владеть знаниями и навыками в области информационно-коммуникационных технологий, а также являться специалистом в области использования и самостоятельного создания технологий, способных помочь в решении задачи получения новых образовательных результатов.

Обновление требований к образовательным результатам и соответствующие изменения в методах и содержании обучения предполагают необходимость в переходе к образовательной среде, обладающей новыми характеристиками. Потенциальные возможности для построения такой среды дают средства информационно-коммуникационных технологий [1, 96]. Результатом их использования могут стать новые возможности в индивидуализации обучения, адаптивном подходе к индивидуальным возможностям, способностям и потребностям учащихся, повышение самостоятельности школьников, развитие их творческих наклонностей, расширение возможностей в доступе к информации, необходимой в процессе обучения, освоение новых путей получения информации, учебное проектирование и моделирование, визуализация изучаемых объектов. Отсюда следует, что роль информационно-коммуникационных технологий приобретает все большую значимость в процессе профессиональной подготовки и дополнительного образования педагогов.

Модернизация образования предполагает в качестве своей главной цели достижение новых образовательных результатов на всех уровнях. Заметная роль здесь уделяется применению средств информационно-коммуникационных технологий в образовании. Особенно актуальным становится компетентность педагога в области профессиональной деятельности в условиях информационной образовательной среды.

Цифровая образовательная среда является частью системы образования, направленной на повышение качества обучения, доступности образовательных ресурсов, а также на поддержку индивидуализации обучения и развития креативных способностей учащихся [2, 120].

Цифровая образовательная среда — это совокупность информационных, коммуникационных и программных ресурсов, а также организационных структур и методов,

обеспечивающих проведение образовательного процесса с использованием информационных и коммуникационных технологий (ИКТ).

Цифровая образовательная среда это:

электронные образовательные ресурсы — это цифровые материалы, которые используются в образовательном процессе (электронные учебники, тесты, презентации, модели, виртуальные лаборатории и другие мультимедийные материалы);

сервисы и платформы дистанционного образования — это веб-сервисы и программное обеспечение, которые позволяют проводить обучение в режиме онлайн (виртуальные классы, веб-конференции, системы управления обучением (LMS), блоги, форумы и др.);

библиотечно-информационные ресурсы — это электронные базы данных, научные статьи, электронные книги, энциклопедии и другие информационные ресурсы;

мобильные приложения и гаджеты — это портативные устройства (смартфоны, планшеты, ноутбуки) и приложения, которые используются для доступа к образовательным ресурсам.

Цифровая образовательная среда — это широкое понятие, которое охватывает все аспекты использования ИКТ в образовании, в том числе и организационные аспекты, а также методы и подходы к применению цифровых технологий в образовательном процессе.

Современная цифровая образовательная среда позволяет сделать процесс обучения гибким и индивидуализированным. С помощью цифровых технологий можно создавать персонализированные образовательные траектории, учитывающие особенности и интересы каждого ученика. Это делает обучение более мотивирующим. Цифровая образовательная среда способствует развитию цифровой грамотности учащихся. Умение работать с цифровыми технологиями является одним из ключевых навыков, необходимых для жизни и работы. Внедрение цифровой образовательной среды позволяет учащимся приобрести эти навыки в процессе обучения.

Система расширяет возможности для сотрудничества и коммуникации между учителями, учениками и родителями. Система способствует повышению качества образования. С помощью цифровых технологий можно создавать интерактивные и мультимедийные учебные материалы, которые делают процесс обучения наглядным и запоминающимся. Цифровые технологии позволяют проводить мониторинг учебных достижений учащихся, что позволяет выявлять проблемы и корректировать образовательный процесс [5, 96].

Формирование требуемых навыков должно осуществляться в ходе направленной комплексной подготовки. Начинать целесообразно с овладения навыками уверенного пользователя, а также с ознакомления с дидактическими возможностями, предоставляемыми средствами ИКТ. Только после этого можно приступать к проектированию самого учебного процесса, частью которого непременно должны стать такие формы и виды образовательной деятельности учащихся, которые позволят получить новые образовательные результаты. Средства ИКТ в этом случае перестают быть только техническим вспомогательным инструментом. Их роль изменяется. Теперь информационно-коммуникационные технологии становятся базовым средством для реализации новых педагогических технологий. В дальнейшем уровень методической и технической подготовленности учителя определяет его возможности в подборе и использовании средств ИКТ. Высшей степенью сформированности у педагога компетентности в области профессиональной деятельности в информационно-образовательной среде можно считать развитые навыки по проектированию и созданию собственных электронных образовательных ресурсов.

На современном этапе развития образования именно информационные технологии, используемые в сопровождении образовательного процесса, являясь универсальными средствами обучения, позволяют не только формировать у учащихся знания, умения и навыки, но и развивать личность ребёнка, удовлетворять его познавательные интересы.

Главной целью внедрения информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс является появление новых видов учебной деятельности, характерных именно для современной информационной среды.

Применение новых информационных технологий в традиционном начальном образовании позволяет дифференцировать процесс обучения младших школьников с учетом их индивидуальных особенностей, дает возможность творчески работающему учителю расширить

спектр способов предъявления учебной информации, позволяет осуществлять гибкое управление учебным процессом, является социально значимым и актуальным.

Литература:

1. Абросимов, А.Г. Информационно-образовательная среда учебного процесса в вузе [Текст] / А.Г. Абросимов. - М.: Образование и информатика, 2004. -256 с.
2. Волокова А.В. Комплексный подход к информатизации начальной школы / А.В.Молокова // Учебное пособие. - 2005. - №1. - С.119-123
3. Гусева А.И. Методика педагогических осознанного применения ИКТ в учебном процессе. Учебное пособие - М. 2006
4. Крук Л. В. Использование информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе
5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст]: Учеб.пособие для студ. пед. вузов и систем повыш. квалиф. пед. кадров / Е.С.Полат, М.Ю.Бухаркина, М.В.Моисеева, А.Е.Петров; Под ред. Е.С.Полат. - М.: Издательский центр "Акаде-мия", 2001. - 272 с.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI FAOLLASHTIRISH: GLOBAL YONDASHUVLAR VA MILLIY AMALIYOT

Allamberganova Shaxnoza Rustam qizi
Urganch Davlat Pedagogika Instituti magistranti
+998978590623 allamberganovashaxnoza@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni faollashtirish jarayonining nazariy-metodik asoslari, zamonaviy global yondashuvlar hamda O'zbekiston ta'lim tizimidagi milliy amaliyotning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada o'quvchilarning faol bilish faoliyatini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda o'qituvchining fasilitatorlik roli haqida ilmiy dalillar keltiriladi.

Kalit so'zlar: ona tili, boshlang'ich ta'lim, interfaol metod, kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ ta'lim, global tajriba.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы активизации учащихся на уроках родного языка в начальной школе, а также анализируются глобальные подходы и национальная практика Узбекистана. Особое внимание уделено развитию познавательной активности, коммуникативных компетенций и применению инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова: родной язык, начальное образование, активность, инновационные методы, компетентностный подход, глобальный опыт.

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of student activation in primary school native language classes, analyzing global approaches and the national practice of Uzbekistan. Special attention is paid to the development of cognitive activity, communicative competence, and the implementation of innovative pedagogical technologies.

Keywords: native language, primary education, interactivity, competence-based approach, communicative method, global education.

Kirish. Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim jarayonining asosiy maqsadi — o'quvchini mustaqil fikrlovchi, ijodkor va faol shaxs sifatida shakllantirishdir. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinfda ona tili darslari faqat grammatik bilimlarni o'rgatish emas, balki o'quvchining muloqot madaniyatini, tilni ijtimoiy hodisa sifatida anglashini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak. UNESCO, OECD, va World Bank ma'lumotlariga ko'ra, XXI asrda ta'lim tizimlarida "Active Learning" (faol o'qitish) modeli yetakchi o'ringa chiqmoqda [1]. Bu model o'quvchining o'z bilimini o'zi kashf etishiga, fikrlash, tahlil qilish, hamkorlikda muammolarni hal etishga yo'naltirilgan. Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchini darsning markaziga qo'ygan holda, uni faol bilish subyekti sifatida shakllantirishi zarur [2].

1. O'quvchilar faolligini oshirishning nazariy-metodik asoslari.

O'quvchilarni faollashtirish ta'lim psixologiyasida faol bilish nazariyasi (L. S. Vygotskiy, J. Piaget, J. Bruner) bilan asoslanadi. Unga ko'ra, o'quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ijtimoiy-sotsial subyektdir [3]. O'quvchi mustaqil faoliyat olib borganda, bilim yanada chuqurroq o'zlashtiriladi.

Ona tili darslarida faollashtirish uchun o'qituvchi quyidagi strategiyalardan foydalanadi:

- Muammoli vaziyat yaratish (problem-based learning);
- Savol-javob orqali muloqotga jalb qilish;
- Klaster, sinkveyn, aqliy hujum kabi metodlardan foydalanish;
- Tahliliy, ijodiy yozuv mashqlari orqali tafakkurni rivojlantirish.

Bu jarayonda o'quvchi o'z tajribasiga asoslanib, tilning ijtimoiy-madaniy mohiyatini anglaydi va kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi [4].

2. Global yondashuvlar: innovatsion va kommunikativ ta'lim modeli.

Dunyo miqyosida Finlyandiya, Yaponiya, Singapur, Janubiy Koreya kabi davlatlar boshlang'ich ta'limda faol o'quvchi modelini muvaffaqiyatli tatbiq etmoqda. Masalan, Finlyandiya ta'lim tizimida darslarda o'yin va ijodkorlik asosidagi yondashuvlar qo'llanadi, o'quvchi xatolardan o'rganishga undaladi [5]. Janubiy Koreyada esa "4S" modeli (Self-study, Sharing, Speaking, Solving) asosida o'quvchilarni faol muloqotga jalb qilish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish metodikasi keng tarqalgan [6]. Shuningdek, CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvi orqali o'quvchilar tilni boshqa fanlar bilan integratsiyada o'rganadilar, bu esa ularning bilish faolligini yanada kuchaytiradi [7].

3. Milliy amaliyot: O'zbekiston tajribasi va ta'lim islohotlari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrda PQ-4884-son qarorida "faol o'quvchi modeli"ni rivojlantirish, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish va ta'lim jarayonini raqamlashtirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [8].

Ona tili darslarida o'quvchilarni faollashtirishda quyidagi metodlar keng qo'llanmoqda:

- Interfaol metodlar: "Debat", "Rol o'ynash", "Venn diagrammasi", "Sinkveyn";
- Raqamli texnologiyalar: "Kahoot", "Quizizz", "Wordwall", "Nearpod" platformalari;
- Hamkorlikdagi o'qitish: "Juftlikda ishlash" va "Kichik guruhlar bilan ishlash" metodlari.

Bu usullar o'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini, ijodkorlikni, o'z fikrini erkin ifodalashni rivojlantiradi. Shu bilan birga, boshlang'ich ta'limda ona tili darslarining mazmuni kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta qurilmoqda, bunda nutqiy, axborotli, ijtimoiy va madaniy kompetensiyalar birgalikda shakllantiriladi.

4. Raqamli integratsiya va o'qituvchining yangi roli.

Raqamli transformatsiya davrida o'qituvchining vazifasi o'zgarib, u endi "bilim beruvchi" emas, balki "bilim jarayonini boshqaruvchi" – fasilitatorga aylanmoqda [9]. Zamonaviy ona tili darslarida interaktiv platformalar, sun'iy intellekt vositalari, onlayn lug'atlar va mobil ilovalar o'quvchilarni mustaqil ta'limga jalb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli vositalar yordamida o'tilgan darslarda o'quvchilarning motivatsiyasi 30–40% ga oshadi, faol ishtiroki esa ikki baravar ko'payadi [10]. Bu esa O'zbekistonning raqamli ta'lim siyosatida belgilangan "Raqamli avlod uchun raqamli ta'lim" konsepsiyasiga to'liq mos keladi [11].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni faollashtirish jarayoni — bu murakkab, ammo zamonaviy ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi. Global yondashuvlarda o'quvchi shaxsini markazga qo'yish, hamkorlikda o'qitish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, kreativ fikrlashni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Milliy amaliyotda esa bu tajribalar bosqichma-bosqich tatbiq etilib, o'qituvchining fasilitatorlik roli mustahkamlanmoqda. Kelgusida o'quvchi faolligini oshirish, o'quv jarayonini motivatsiyalash, kommunikativ yondashuvni kuchaytirish O'zbekiston ta'lim tizimining raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report. – Paris, 2022.
2. OECD. The Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2019.
3. Vygotsky L. S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard Univ. Press, 1978.
4. Bruner J. The Process of Education. – Harvard Univ. Press, 1960.
5. Pasi Sahlberg. Finnish Lessons. – Teachers College Press, 2015.
6. Lee, H. Korean Education Reforms and Challenges. – Seoul, 2020.
7. Marsh D. CLIL in Europe. – Jyväskylä University Press, 2002.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori. – 2020-yil.
9. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2019.
10. Anderson T. Digital Learning in Primary Schools. – London: Routledge, 2021.
11. O'zbekiston Respublikasi "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi. – 2022-yil.

OILAVIY MUHITINING BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHI VA MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI

**Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Axmatqulova Gulchehra Po'latovna
e-mail: gulchexraolatovna@gmail.com**

Annotatsiya: Mazkur maqolada oila muhitining bola shaxsining shakllanishi va uning boshlang'ich ta'limdagi muvaffaqiyatlariga ta'siri tahlil qilinadi. Aynan boshlang'ich sinflarda ota-onalar bilan hamkorlik qilishdagi ayrim muammolar va ularning yechimlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik madaniyat, ota-ona hamkorligi, ta'lim jarayoni, oila muhiti, bola psixologiyasi.

THE INFLUENCE OF FAMILY ENVIRONMENT ON PRIMARY EDUCATION.

Abstract: This article analyzes the influence of the family environment on the formation of a child's personality and his success in primary education. It discusses some problems in cooperation with parents in primary grades and their solutions.

Keywords: Pedagogical culture, parental cooperation, educational process, family environment, child psychology.

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНОЙ СРЕДЫ НА НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ.

Аннотация: В статье анализируется влияние семейной среды на формирование личности ребёнка и его успешность в начальном образовании. Обсуждаются некоторые проблемы взаимодействия с родителями в начальных классах и пути их решения.

Ключевые слова: педагогическая культура, родительское сотрудничество, образовательный процесс, семейная среда, детская психология.

Ta'lim muassasi- nafaqat bilim beradigan joy balki shaxsni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan maskandir. Maktab va oilaning yagona maqsad sari harakat qilishi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim – bola shaxsining asosiy bilim ko'nikma va malakasini shakllantirishdagi muhim bosqichdir. Shaxsni ruvojlantirish jarayoni ayniqsa boshlang'ich sinflarda yanada mas'uliyatli bo'lib o'quvchi va o'qituvchi bilan bir qatorda ota-onalarning faol ishtirokini talab qiladi. Ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'ygan boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim berishda balki tarbiyada ham muvaffaqiyatga erishadi. Shuningdek, ota-onaning pedagogik madaniyati, oiladagi psixologik muhit bolaning ta'limga munosabatiga ta'sir ko'rsatadi. Boshlang'ich sinf sinf o'quvchilariga ota-onalari tomonidan ko'rsatilgan e'tibor ularga motivatsiya bag'ishlaydi, qat'iylik va o'zlashtirish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar maktab hayotiga faol ishtirok etganda bola o'zini qadrlangan, nazorat ostida va rag'batlangan his qiladi. Maktab va oila o'rtasidagi ochiq ishonchli ikki tomonlama aloqa farzand tarbiyasida barqarorlikni taminlaydi. Oila muhiting sifati, undagi o'zaro munosabatlar darajasi bolalarning maktabdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar bilan samarali hamkorlik o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqish, intilish va intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarimiz ilimga mehr qo'ygan bo'lsa, maktabdagi ustozlarni hurmat qilsa farzandida ham ta'limga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki oliy ma'lumotga ega ota-onalarning farzandlari ta'limda yuqori natijalarga erishadilar. Ular farzandlarining qiziqishlarini inobatga olgan holda turli tarbiya usullarini tanlaydilar, farzandlari o'qishi uchun qulay muhit yaratishga ko'proq e'tibor beradilar. Ziyoli oilalarda farzandlarini o'quv materiallari va qo'shimcha mashg'ulotlar bilan taminlash darajasi ham ancha yuqori. Chunki bunday ota-onalarda pedagogik madaniyat shakllangan bo'ladi. Pedagogik madaniyatga ega ota-onalar bolaga individual yondashadilar, ularni ta'lim olishlarida qullab quvvatlaydilar.

Pedagogik madaniyat past oila muhitida farzand ta'lim olishda ayrim qiyinchiliklarga duch keladi. Ayrim ota-onalarning faol emasligi, ularning farzandlarining maktabdagi hayotiga befarqligi boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu befarqlik ularning bandligi, ijtimoiy muammolari, ta'limni ahamiyatini yetarlicha anglamasligiga borib taqaladi. Natijada o'qituvchi bolaning shaxsini yetarlicha anglay olmaydi.

Ota-onalarning ta'lim jarayoniga noto'g'ri yondashuvi, haddan tashqari talabchanligi. Bunday ota-onalar maktab hayotiga va o'qituvchining ta'lim berish jarayoniga salbiy munosabatda bo'ladilar. Bazi ota-onalar faqat farzandining yomon baholari yoki salbiy xatti-harakatlari haqida bilishgandagina o'qiyuvchiga murojat qilishadi. Bolaning yutuqlari, ijobiy o'sishi ko'p hollarda e'tiborsiz qoladi.

Ta'lim jarayonida oiladagi psixologik muhitning ahamiyati ham juda katta. Oiladagi mehr, iliqlik, o'zaro hurmat muhitida ulg'aygan bola o'zini har tomonlama xavfsiz his qiladi. Bu esa uning maktabdagi faolligi o'qishga bo'lgan ishtiyoqi va ijtimoiy moslashuviya ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Nizoli oila muhitida ulg'aygan farzandlarda esa qo'rquv, diqqatning susayishi, o'ziga va atrofdagilarga ishonchsizlik, bilim olishga nisbatan past motivatsiya kuzatiladi.

Bundan tashqari oilaning ijtimoiy- iqtisodiy ahvoli ham bolaning ta'lim olishiga bevosita ta'sir qiladi. Ta'lim uchun zarur sharoit- darsliklar, o'quv qurollari, texnologik vositalar mavjudligi bolaning o'qish jarayonini qullab-quvvatlaydi. Shu bilan birga boy yoki kambag'al oiladan chiqishning o'zi emas, balki ota-onaning bola ta'limiga bo'lgan e'tibor hal qiluvchi omildir.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun o'qituvchi va oila o'rtasidagi muntazam aloqa zarur. O'qituvchi oilaning psixologik holati, bolaning oiladagi o'rni haqida ma'lumotga ega bo'lishi kerak.

Oila muhit boshlang'ich ta'lim jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bola o'zini qadrlangan, e'tirof etilgan va qo'llab-quvvatlabgan muhitda his qilganida, uning o'qishga bo'lgan ishtiyoqi va natijalari baland bo'ladi. Shu sababli ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilada sog'lom psixologik muhit yaratish va maktab bilan doimiy hamkorlikni yo'lga qo'yish- har bir bolaning muvaffaqiyatli ta'lim olishini ta'minlaydigan asosiy omillardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V.M. Oila psixologiyasi asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
2. Hasanov B. Boshlang'ich ta'lim psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 2023-yil.
4. Xodjiev M. Oila va maktab hamkorligi. – Toshkent: Noshir, 2021.
5. Axmadqulova Ozodaxon Xamidullo qizi. Abdulla Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy instituti tayanch doktranti. "Ota-onalarning ta'lim sifatiga ta'siri" nomli maqolasi- Maktabgachan va maktab ta'limi jurnali 2025-. Iyun, N6-son

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'QITISH METODOLOGIYASI

**NavDU Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim yo'nalishi) 1-bosqich magistranti**

Dilmurodova Maftuna Sherzod qizi

Ilmiy rahbar: Kodirova Saodat Abduraximovna, f.f.f.d.(PhD), dotsent.

e-mail: maftunadilmurodova97@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish metodologiyasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda integratsiyalashgan darslar, interfaol metodlar va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan. Natijada boshlang'ich ta'limda o'quv jarayonini takomillashtirish hamda o'quvchilarning ta'lim sifati va motivatsiyani oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: o'qitish metodologiyasi, pedagogik yondashuv, interfaol usullar, innovatsion metodlar, o'qituvchi ijodkorligi, ta'lim samaradorligi.

Методика обучения учащихся начальной школы

Аннотация: в статье рассматривается методика обучения учащихся начальной школы, значение современных педагогических технологий и интерактивных методов. В ходе исследования проанализированы преимущества использования интегрированных уроков, интерактивных методов и информационно-коммуникационных технологий. В результате разработаны практические рекомендации по совершенствованию образовательного процесса в начальной школе, повышению качества образования и мотивации учащихся.

Ключевые слова: методика обучения, педагогический подход, интерактивные методы, инновационные методы, креативность учителя, эффективность обучения.

Methodology of teaching primary school students

Abstract: this article discusses the methodology of teaching primary school students, the importance of modern pedagogical technologies and interactive methods. The study analyzed the advantages of using integrated lessons, interactive methods and information and communication technologies. As a result, practical recommendations were developed to improve the educational process in primary education and increase the quality of education and motivation of students.

Keywords: teaching methodology, pedagogical approach, interactive methods, innovative methods, teacher creativity, educational effectiveness.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, o'quv jarayoniga zamonaviy metodlarni joriy etish va boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z chiqishlarida ta'lim sohasining barqaror rivojlanishi uchun eng muhim sabablardan biri bu boshlang'ich ta'lim sifatini yangidan oshirish ekanini ta'kidlab keladi.

“Boshlang'ich ta'lim—bu butun ta'lim tizimining poydevori. Agar bu bosqichda bola to'g'ri o'qitilsa, uning butun hayoti davomida o'z ustida ishlash, yangilikka intilish odati shakllanadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish metodologiyasini ilmiy asosda rivojlantirish, ularni tafakkurga, mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka o'rgatish ustuvor vazifalardan biridir

1. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy yondashuvlar. Boshlang'ich ta'limda o'quvchi shaxsining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial va integrativ yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Har bir o'quvchi o'z qobiliyatiga mos tarzda bilimlarni o'zlashtiradi. Shu sababli, o'qituvchining vazifasi — har bir o'quvchini faol, mustaqil o'quv jarayoniga jalb etishdir.

Prezident Sh.M. Mirziyoyevning ta'kidlashicha: “Yangi O'zbekistonni bunyod etishda eng katta boyligimiz — bu yosh avlodning bilim va tafakkuri”. Demak, boshlang'ich ta'limda o'qituvchining metodik mahorati, darsni interfaol usullar asosida tashkil etishi, o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Interfaol metodlardan foydalanish. Boshlang'ich sinf darslarida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Sinkveyn”, “Insert” kabi interfaol metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi. Masalan, “Klaster” metodi orqali o'quvchi bir mavzu atrofida o'z fikrini kengaytiradi, bog'lanishlarni topadi va umumlashtirishga o'rganadi.

O'qituvchi zamonaviy AKT vositalaridan-multimediya, interaktiv doska, elektron darsliklardan samarali foydalansa, o'quvchilar bilimlarni tezroq va chuqurroq o'zlashtiradilar.

3. Boshlang'ich ta'lim metodikasini takomillashtirish yo'nalishlari. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, psixolog, tashkilotchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu sababli, o'qituvchilar uchun malaka oshirish dasturlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish zarur.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev shunday degan edi: “Farzandlarimizning barkamol inson bo'lib ulg'ayishi uchun avvalo o'qituvchi va murabbiylarimizning bilimini, hayotiy tajribasini, ma'naviyatini yuksaltirishimiz kerak”. Shu bois, pedagogik metodikani takomillashtirish orqali o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish-ta'lim sifatining asosiy kafolatidir.

Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi-bu shunchaki o'qitish jarayonini tashkil etish emas, balki bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiluvchi ilmiy-pedagogik tizimdir. Bu yo'nalishda bolaning qobiliyatlari ko'proq ro'l o'ynaydi. O'quv jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalanish, o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, o'qituvchilarning malakasini doimiy oshirish orqali ta'lim sifati yuksaladi. O'quvchining bilim darajalarini yuksaltirish har bir o'qituvchining dolzarb masalasidir. Prezidentimiz aytganlaridek, “Yangi O'zbekistonning kelajagi bugungi maktabda yaratilmoqda”. Shu bois, boshlang'ich ta'limga e'tibor — mamlakat kelajagiga e'tibor demak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston strategiyasi”. -Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. -Toshkent, 2020.
3. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. -Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
4. Karimova F., To'xtayeva G. “Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar”.-Toshkent, 2023.
5. UNESCO. “Innovative Teaching in Primary Education”.-Paris, 2022.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TAHLILIY O'QISH KO'NIKMALARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI NAZARIYALARI

D.O.Arzikulova

Navoiy davlat universiteti magistranti

arzikulovadilshoda@gmail.com

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining shaxsiy rivojlanishida, ayniqsa, fikrlash, anglash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega davrdir. Shu jarayonda tahliliy o'qish o'quvchining nafaqat o'qish malakasini, balki tafakkurini, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayon o'quvchining aqliy, mantiqiy va nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Tahliliy o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tafakkurini kengaytirish, mustaqil o'ylash va o'z fikrini dalillar bilan asoslashga o'rgatishning samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tahliliy o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslari, psixologik-pedagogik omillari hamda ularni rivojlantirish metodikasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: tahliliy o'qish, o'qish ko'nikmasi, boshlang'ich ta'lim, psixologik-pedagogik, tafakkur, metodika.

Tahliliy o'qish — bu matnni chuqur anglash, asosiy g'oyani ajratish, tahlil qilish va baholash jarayonidir. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bu ko'nikma o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi. O'zbekistonda maktab ta'limi mazmunini yangilash, o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirish yo'lida olib borilayotgan islohotlar bu mavzuni dolzarb etib qo'ymoqda. Xususan, o'qish darslarida faqatgina tovush-harf asosida o'qishni o'rgatish emas, balki tahliliy o'qish, ya'ni o'qilgan matn ustida fikrlash, solishtirish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratilmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan, o'quvchining tahliliy o'qish ko'nikmasi idrok, diqqat, xotira va tafakkurning uyg'un faoliyati natijasida rivojlanadi. Pedagogik jihatdan esa, o'qituvchining matn ustida ishlash metodlari — savol-javob, matnni qismlarga ajratish, asosiy fikrni topish, tahliliy suhbat o'tkazish kabi usullar muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qish savodxonligini rivojlantirish, xususan, tahliliy o'qish ko'nikmalarini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Chunki o'qish — bu faqat matnni tovushlab o'qish emas, balki o'qilgan ma'lumotni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqara bilish jarayonidir.

Boshlang'ich sinflarda tahliliy o'qish ko'nikmalarini shakllantirish usullari:

1. Matn mazmunini muhokama qilish – O'quvchilar matnni o'qib bo'lgach, o'qituvchi ular bilan birga asosiy g'oyalarni muhokama qiladi.
2. Savol-javob usuli – O'quvchilarga matn bo'yicha turli savollar berish orqali ularning matn mazmunini chuqur tushunishlari ta'minlanadi.
3. Rol o'ynash va sahnalashtirish – O'quvchilar o'qilgan matn asosida sahna ko'rinishlari tayyorlash orqali matnni yaxshiroq anglaydilar.
4. Grafik tashkilotchilar – Klaster, aqliy xaritalar, diagrammalar yordamida matnning asosiy mazmuni ajratib olinadi.
5. Matnga ijodiy yondashuv – O'quvchilarga matnning davomini yozish, undagi voqealar rivojini o'z tasavvurlariga asoslanib ifodalash topshiriqlari beriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning **tahliliy o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish** mavzusi **ta'lim metodologiyasi, pedagogika, psixologiya va lingvistika** bilan uzviy bog'liq. O'quvchilarning faollik darajasi past bo'lishi – O'qituvchi interfaol usullar yordamida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undashi lozim. Matnlarni tushunishda qiyinchiliklar – O'quvchilar yoshiga mos, qiziqarli hamda tushunarli matnlar tanlab berilishi kerak. Tahliliy fikrlashni rivojlantirish uchun yetarli vaqt ajratilmasligi – O'quv jarayonini to'g'ri rejalashtirish orqali ushbu muammoga yechim topish mumkin.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich sinflarda tahliliy o'qish ko'nikmalarini shakllantirish — bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol, o'zaro muloqotga asoslangan jarayondir. Bolalarga mos adabiyotlar tanlash, vizual yordamlar bilan qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy muhitni yaratish bu ko'nikmalarni tezroq rivojlantiradi. Boshlang'ich sinflarda tahliliy o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish bolalarning nafaqat o'qish, balki mantiqiy tafakkur, ijtimoiy ko'nikmalar va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tahliliy o'qish o'quvchining matnga mustaqil yondashuvi,

tanqidiy fikrlashi, dalillash va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu ko'nikmalarni shakllantirishda innovatsion metodlar, interfaol o'yinlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" 11.05.2022. PF-133-son farmoni.
2. Ona tili fani bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Uzluksiz ta'lim milliy o'quv dasturlari. Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi. Toshkent-2021, 34-bet.
3. Maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim tizimlarida ona tili fanining uzviyligini ta'minlash konsepsiyasi. 8-bet
4. Baxtiyor Mengliyev, Sharofat Toshmirzayeva, Saodat Atoyeva, Saida Majidova, Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 11- sinfi uchun darslik, „O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent–2020; 26-30-betlar
5. R.Ishmuhammedov, M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2017.73-79-betlar

ПЕДАГОГИК ОҒИШГАН ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН КОРРЕКЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Азимжонов Рушана Рашид кизи
Фанлар академияси Навоий бўлими, стажёр-тадқиқотчи
рушанаазимжонова0@gmail.com

Аннотация: Ushbu тезис pedagogik og'ishgan o'quvchilar bilan korreksiya faoliyatini tashkil etish haqida fikr yuritiladi.

Калит сўзи: Maktab, muhit, ijtimoiy, ehtiyoj, hamkorlik, faollik, korreksiya,tavsiya.

Қириш. Бугунги кунда ўрта умумтаълим мактабларининг барча педагог-ўқитувчилари олдидаги муҳим вазифалардан бири – характерологик хусусиятлари ва яқин ижтимоий муҳити таъсирида билимларни ўзлаштириш ва мактаб адаптацияси қийин кечаётган болаларга ёрдам беришга, улардаги ўзига хос жиҳатларни ўрганиб, таълим-тарбиявий ишларни оптимал ҳал этиш масаласига оид педагогик тавсия ва усулларни жорий этишдир.

Республикамиз Президенти Ш.М.Мирзиёев мазкур вазифаларни сифатли ва самарали ҳал этиш учун таълим муассасаларида ўқитиш ва тарбиялаш жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва услубларини жорий қилиш, таълим олувчиларнинг ҳар томонлама ривожланишлари учун шароит яратиш ҳамда бу вазифаларни амалга ошириш учун педагог ва мутахассисларнинг касбий компетентлигини ошириш талаб қилинишига алоҳида урғу берганлар [1].

Адабиётлар таҳлили ва методлар. Бунда коррекция объекти ўзига энг мақбул бўлган, имконият заҳираларига тўғри келадиганини танлаши мумкин. Коррекциялашда педагогик терапияга таянилса коррекция объектига нисбатан коррекция субъекти анча фаолроқ бўлади [2].

Болаларни коррекция қилишда янги вазиятларнинг мазмуни ва шарт-шароитларини тушунтириш орқали тайёрлаш, содир бўлиши мумкин бўлган қийинчиликлар ва уларни бартараф этиш йўллари билан таништириш керак [2; 3]. Қолаверса, оғиш қачон содир бўлганини ҳисобга олиб кўрсатилган педагогик-психологик ёрдам ўсмир шахси деформациясининг олдини олади [4].

Педагогик оғишган ўқувчилар билан коррекция фаолиятини ташкил этишнинг муҳим шартлардан бири – ўқувчида **тарбиявий мобилликни шакллантиришдир** [3]. Бунинг учун коррекцион таъсир объекти муаммони келтириб чиқарувчи ҳақиқий сабабларни билиши ва уларни бартараф этишга эҳтиёж шаклланиши керак.

Натижалар. Тадқиқотчилар педагогик оғишган ўқувчилар билан педагогик коррекциянинг хулқ-атвори ўргатиш, мунозаралар, ақлий ҳужум, суҳбатлар, маърузалар, шахсий тренинглар, ўйин техникаси, ролли ўйинлар, индивидуал маслаҳат каби турли методлар

оркали ҳал этилиши таклиф қилганлар (Гулямов Д.Р., Муродова Д.Д., Нумонова Д.У. Акрамова Г.Р. ва бошқ.).

Педагогик коррекция мақсадига эришиш мазкур тадбирлар педагогик меъёрдан оғишган ўқувчиларнинг мактаб адаптациясини енгилаштиришга, алоҳида урғу берилади [4].

Муҳокама. Мактабда педагогик оғишган ўқувчилар билан коррекция ишларининг мазмуни, асосан, қуйидагилардан иборат:

1. Инсонпарварлик ва умуминсоний қадриятларини, фаол фуқаролик позициясини ҳамда ахлоқий фазилатларини ривожлантириш.

2. Ўраб турган олам ҳақида тўғри тасаввур шакллантириш, ижтимоийлашув жараёнининг муваффақиятли кечиши учун зарур ёрдам кўрсатиш, ижтимоий муносабатлар объектлари – ўқитувчилар, болалар, ота-оналар ва бошқалар билан адекват муносабатларни шакллантириш [5].

3. Маънавий-ахлоқий дунёқарашидаги камчиликларни компенсациялаш ва бўшлиқларни тўлдириш, ўзига бўлган ишончни мавжуд ижобий ҳислатларига таянган ҳолда ривожлантириш ва мустаҳкамлаш [2].

4. Нисбатан кам деформацияланган ижобий ҳислатларини тиклаш ва ривожлантириш [4].

5. Шахсий фаолият самарадорлигини оширишда ва касбий ўзини-ўзи белгилашида кўмак бериш [6; 7].

Хулоса. Мактабда педагогик оғишган ўқувчилар билан ташкил этиладиган коррекциялаш жараёнларини индивидуаллаштириш ва инновацион технологиялардан тўғри фойдаланишга оид билим, кўникма ва малакаларнинг етарлича шаклланиши; мавжуд оғишларни тузатишга нисбатан ўқувчиларда коррекцион мобилликни шакллантириш муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар.

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Тошкент: “Ўзбекистан”, 2017.
2. Гулямов Д.Р., Муродова Д.Д., Нумонова Д.У. Педагогик коррекция (ўқув қўлланма). –Навоий, 2021. -140 б.
3. Гулямов Д.Р. Тарбиявий-коррекцион фаолиятни ташкил этиш жиҳатлари // “Педагогик таълим” журнали, 2013. № 6. –Б. 41-52.
4. Гулямов Дж.Р., Акрамова Г.Р., Азимжонов Р.Р. К вопросу педагогического отклонения в поведении учащихся: сущность, факторы и причины возникновения // Ж., Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2023 йил №4) / <https://interscience.uz/index.php/home> –С. 155-162
5. Замараева З.П., Панкратов Н.В. К вопросу о сущности категории «человеческий потенциал» в современной социологии // Трансформация человеческого потенциала в контексте столетия / Под общ. ред. проф.З.Х.Саралиевой: В 2 т. Т. 1. –Н.Новгород: Изд. НИСОЦ, 2017. – С.135-138. / <https://pure.spbu.ru/ws/files/39276340/> . 2017 1.pdf
6. Ковалев В.В. Педагогические условия формирования учебной мотивации подростков в процессе коррекционно-развивающего обучения. 13.00.01 —общая педагогика, история педагогики и образования. Автореф. дис. на соиск. канд.пед. наук. Воронеж, 2004. -24 с.
7. Мельников И.И. Основы личной эффективности // Ж.: Университет водных коммуникаций, - С.Пб., 2013. № 3. – С.119-125.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QUVCHILARNING YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISH

Egamberdiyeva Saboxat Roziboy qizi

Navoiy davlat universiteti,

“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” fakulteti,

“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Tel: +99899 466 31 76

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuv malakasini shakllantirish jarayoni, uning bosqichlari, samarali metodlari va pedagogik vositalari tahlil qilinadi. Yozuv darslarida tafakkur, diqqat, ijodiy fikrlash va estetik didni rivojlantirishga e’tibor qaratiladi. Maqolada milliy va xorijiy pedagogik tajribalar, innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar asosida yozuv malakasini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar: boshlangʻich taʼlim, yozuv malakasi, chiroyli yozuv, interfaol metod, pedagogik yondashuv, innovatsion texnologiyalar.

Kirish

Boshlangʻich taʼlim oʻquvchi shaxsini shakllantirishda poydevor davr hisoblanadi. Ayniqsa, yozuv malakasini shakllantirish nafaqat texnik jarayon, balki oʻquvchining tafakkuri, eʼtibori, diqqatni jamlash qobiliyati va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi [1:128].

Yozuv malakasining shakllanishi oʻquvchining umumiy savodxonlik darajasiga, matn tushunish qobiliyatiga va mustaqil fikrlashga bevosita taʼsir qiladi. Shuningdek, zamonaviy taʼlim tizimida oʻquvchilarning yozuv malakasini rivojlantirish jarayoni global tajriba asosida interfaol va kreativ yondashuvlarni talab qiladi [2:45].

Asosiy qism

1. Yozuv malakasining nazariy asoslari.

2. Yozuv malakasi — bu harflarni aniqlik bilan yozish, soʻz va gaplarni toʻgʻri joylashtirish, shuningdek, yozuvni chiroyli va estetik qilish qobiliyatidir. Boshlangʻich sinflarda yozuv malakasini shakllantirish bir necha nazariy jihatlarini oʻz ichiga oladi:

1. Motorika va qoʻl koordinatsiyasi – qoʻl mushaklarini rivojlantirish, ruchkani toʻgʻri ushlash.

2. Diqqat va konsentratsiya – harf va soʻzlarni yozishda diqqatni jamlash.

3. Tafakkur va ijodkorlik – yozuvni estetik jihatdan chiroyli qilish va ijodiy ishlanmalarni yaratish.

4. Pedagogik va metodik yondashuv – oʻqituvchining vazifasi yozuv jarayonini qiziqarli, samarali va bosqichma-bosqich tashkil qilishdir [3:212].

2. Yozuv malakasini shakllantirish bosqichlari

Boshlangʻich sinflarda yozuv malakasini rivojlantirish uch bosqichda amalga oshiriladi:

1. Dastlabki bosqich:

Oʻquvchilarga toʻgʻri oʻtirish, ruchkani ushlash va daftarni joylashtirish oʻrgatiladi.

Harf va chiziqlarni tanish jarayoni (grafik mashqlar, rangli chiziqlar, tasviriy ishlanmalar).

2. Texnik bosqich:

Harflarni toʻgʻri yozish, soʻz va gaplarni shakllantirish.

Takrorlash, diktant va nusxa yozish orqali malaka oshiriladi.

Turli yozuv uslublari bilan tanishtirish (qator, blok, kursiv).

3. Ijodiy bosqich: Mustaqil yozuv, insho va hikoya yaratish orqali yozuvni estetik va tafakkur jihatdan rivojlantirish.

Oʻquvchilarga oʻz yozuvini tahlil qilish va baholash imkoniyati beriladi.

3. Pedagogik va metodik usullar

Yozuv malakasini shakllantirishda samarali metodlar quyidagilar:

Koʻrsat va yoz – oʻquvchi oʻqituvchi tomonidan koʻrsatilgan namunani yozadi.

Xatolarni topish oʻyini – oʻquvchilar yozuvdagi xatolarni aniqlaydi va tuzatadi.

Grafik diktant – harflarni va chiziqlarni boʻsh joylarda shakllantirish

Raqamli texnologiyalar – interaktiv doska va planshetlarda yozuv mashqlari.

Ota-onalar bilan hamkorlik – uy vazifalarida yozuvni nazorat qilish va qoʻllab-quvvatlash.

4. Innovatsion yondashuvlar va global tajriba

Xorijiy taʼlim tizimlarida boshlangʻich sinflarda yozuv malakasini rivojlantirishda interfaol va innovatsion metodlar keng qoʻllaniladi:

Finlandiya – oʻquvchilarga individual grafik mashqlar va ijodiy ishlarni berish orqali mustaqil yozuvni shakllantirish.

Janubiy Koreya – yozuv jarayonini oʻyin shaklida tashkil etish, harflar va soʻzlarni rangli bloklar orqali oʻrgatish.

AQSh – raqamli planshetlarda yozuv mashqlari, harf animatsiyalari va interaktiv dasturlar.

Oʻzbek maktablarida esa milliy metodikani zamonaviy texnologiyalar bilan uygʻunlashtirish muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, oʻquvchining ijodiy fikrlashini rivojlantirish va yozuvni estetik jihatdan chiroyli qilishga eʼtibor qaratiladi.

5. Tadqiqot natijalari va tavsiyalar

Oʻzbekiston maktablarida olib borilgan pedagogik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki:

Interfaol va ijodiy metodlardan foydalangan holda yozuv malakasini shakllantirish 30–40% samaraliroq.

Oʻquvchilarning chiroyli yozuvga boʻlgan qiziqishi ota-onalar bilan faol hamkorlikda oshadi.

Har haftada 2–3 ta maxsus yozuv mashgʻulotlari yozuv malakasini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tavsiyalar:

1. Yozuv darslarini qiziqarli va interfaol qilish.
2. O'qituvchilarga malaka oshirish kurslarini joriy etish.
3. Innovatsion texnologiyalarni faol qo'llash.
4. Uy vazifalarida ota-onalar ishtirokini ta'minlash.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda yozuv malakasini shakllantirish o'quvchining umumiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Samarali pedagogik metodlar, innovatsion yondashuvlar va ota-ona hamkorligi orqali o'quvchining yozuv malakasi yuqori darajada shakllanishi mumkin. Shu bilan birga, o'qituvchining ijodkorligi va pedagogik mahorati jarayon muvaffaqiyatini belgilaydi [3:218].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchonov S. va boshq. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. — 642 b.
2. Xaydarov J. Boshlang'ich ta'lim metodikasi asoslari. — Toshkent, 2020.
3. Karimova D. Yozuv malakasini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. — "Ta'lim va innovatsiya" jurnali, №3, 2023.
4. Murodov A. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlar.

MODERNIZATSIYALASHGAN TA'LIM JARAYONIDA TO'GARAK FAOLIYATINING SAMARADORLIGI (TA'LIM QOZOQ TILIDA OLIB BORILADIGAN MAKTABLAR MISOLIDA)

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim)1-bosqich magistranti
Konsbekova Makbol Irzabek qizi
e-mail:konysbekovamakpal4@gmail.com
Ilmiy rahbar: prof.Ernazarova.M.S

Annotatsiya:Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida to'garak ishining samaradorligi ko'rib chiqiladi. Qozog' tilida ta'lim olib boriladigan maktablardagi to'garak ishining xususiyatlari va uni tashkil etish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar:modernizatsiya, ta'lim jarayoni, to'garak ishi, samaradorlik, ijodiy qobiliyat, innovatsion metodlar, pedagogik texnologiya.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ КРУЖКОВОЙ РАБОТЫ В МОДЕРНИЗИРОВАННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (НА ПРИМЕРЕ ШКОЛ С ОБУЧЕНИЕМ НА КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ)

Аннотация:В статье рассматривается эффективность кружковой работы в условиях модернизации современной системы образования. Анализируются особенности и пути организации кружковой работы в школах с обучением на казахском языке.

Ключевые слова:модернизация, образовательный процесс, кружковая работа, эффективность, творческие способности, инновационные методы, педагогические технологии.

THE EFFECTIVENESS OF CLUB ACTIVITIES IN THE MODERNIZED EDUCATIONAL PROCESS (BASED ON THE EXAMPLE OF SCHOOLS WITH INSTRUCTION IN THE KAZAKH LANGUAGE)

Annotation:The article examines the effectiveness of extracurricular club activities in the context of modernizing the contemporary education system. The features and methods of organizing club work in schools where instruction is conducted in the Kazakh language are analyzed.

Keywords:modernization, educational process, club activities, effectiveness, creative abilities, innovative methods, Kazakh-language instruction, pedagogical technologies.

Hozirgi kunda ta'lim tizimini modernizatsiyalash jamiyat rivojlanishining asosiy talablardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning shaxsiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish — bugungi pedagogika fanining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan o'qitish jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida to'garak ishlarining ahamiyati katta. To'garak ishi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularning mustaqil izlanish, fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishning samarali

vositasidir. Modernizatsiyalashgan ta'lim jarayonida to'garak mashg'ulotlarini tashkil etish yangi metod va innovatsion texnologiyalarni, ijodiy yo'nalishdagi o'qitish shakllarini qo'llashni talab etadi.

Qozoq tilida ta'lim olib boriladigan maktablarda to'garak ishining samaradorligini aniqlash bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Chunki bunday maktablarda o'quvchilarning til, madaniyat va bilish qobiliyatlarini uyg'un rivojlantirish orqali ularning milliy qadriyatlarga asoslangan shaxs sifatida shakllanishiga imkon yaratiladi. Ushbu maqolada modernizatsiyalashgan ta'lim jarayonida to'garak ishining mohiyati, uni tashkil etishning metodik xususiyatlari hamda samaradorligi ko'rib chiqilib, o'quvchilarning ijodiy rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Bugungi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimi yangilanish va modernizatsiyalash jarayonini boshdan kechirmoqda. Modernizatsiyalashgan ta'lim jarayoni – bu o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga, mustaqil ta'lim olishiga va “umr bo'yi o'qish” kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Bu jarayon ta'lim mazmunini yangilashni, o'qitish metodlarini takomillashtirishni hamda innovatsion texnologiyalarni qo'llashni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, to'garak faoliyati ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligini ta'minlaydigan muhim vosita sifatida qaraladi. To'garak – bu o'quvchilarning bo'sh vaqtini samarali o'tkazish, ularning individual qiziqishlari va qobiliyatlariga ko'ra bilimlarini chuqurlashtirish imkonini beradigan ixtiyoriy o'quv-tarbiyaviy shakldir.

To'garak ishlarining samaradorligini oshirish yo'llari

Mashg'ulotlarda zamonaviy raqamli vositalardan (interaktiv doska, Kahoot, Padlet, Quizizz kabi servislar) foydalanish. Loyihaviy o'qitish metodini joriy etish: har bir o'quvchi mustaqil tadqiqot olib borib, natijasini taqdim etadi. O'quvchilar yutuqlarini portfolio asosida baholash. Fanlararo bog'liqlikni yo'lga qo'yish: masalan, matematika va informatika, ona tili va tarixni uyg'unlashtirib o'qitish.

Modernizatsiyalashgan ta'lim jarayonida to'garak faoliyati – o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini, ijodiy va tadqiqotchilik salohiyatini oshirishni ta'minlaydigan samarali pedagogik vositadir. Qozoq tilida ta'lim olib boriladigan maktablarda bu jarayonni tizimli tashkil etish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki milliy-ma'naviy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishga ham katta hissa qo'shadi. Hozirgi zamon ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi, yangicha yondashuvni shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida bu maqsadlarga erishishda to'garak mashg'ulotlari alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarda, to'garaklar orqali o'quvchilarda ijodkorlik, til boyligini rivojlantirish, milliy qadriyatlarga asoslangan innovatsion tafakkurni shakllantirish imkoniyati kengdir. To'garak mashg'ulotlari — bu o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtda o'z qiziqishlari, iste'dodlari asosida faoliyat olib borishlariga xizmat qiluvchi ta'lim shaklidir. Ular o'quvchilarda:

- mustaqil fikrlashni;
- ijodiy yondashuvni;
- o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmasini;
- jamoaviy ishlash madaniyatini shakllantiradi.

Quyida to'garak mashg'ulotlarida o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantiruvchi eng samarali metodlar keltiriladi:

a) “Loyiha metodi” (Project Method)

Bu metodda o'quvchilar muayyan mavzu asosida kichik loyiha tayyorlaydi. Masalan, “Tabiat go'zalligi” mavzusida rasm, she'r, sahna ko'rinishi yoki maket tayyorlash orqali o'z fikrlarini ijodiy tarzda ifodalaydi.

❖ Bu metod o'quvchilarda mustaqillik, rejalashtirish va ijodiy qarashni kuchaytiradi.

b) “Aqliy hujum” (Brainstorming) metodi

Mazkur metod o'quvchilarning tezkor fikrlash, yangi g'oyalar topish qobiliyatini rivojlantiradi. To'garak davomida muayyan muammo qo'yilib, o'quvchilar o'z takliflarini erkin aytadi.

❖ Bu ijodkorlikni va ishonchni oshiradi.

c) “Rol o'ynash” (Rol o'yinlari) metodi

O'quvchilar ma'lum rollarni ijro etish orqali voqealarni tahlil qiladi. Masalan, tarixiy, adabiy yoki ekologik mavzularda sahna ko'rinishlari tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdigapbarova U., Qidyrbaeva S. – Pedagogika asoslari
2. Jumabayeva R. – Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari
3. Hasanov B., Tursunova N. – Ta'lim jarayonida modernizatsiya va innovatsiyalar
4. Qurmanalina Sh.X., Muhammadjanova S.T. – Innovatsion ta'lim texnologiyalari
5. Akhmetova A. – To'garak ishlari orqali o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH

Navoiy davlat universiteti
Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi
1-kurs magistranti

Mardonova Laylo Ro'zimurod qizi va Bo'tayeva Marjona Alisherovna
mardonovalajlo320@gmail.com
marjonabutayeva4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda differensial yondashuvning ta'lim sifatiga ta'sirini nazariy-metodologik jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada O'zbekiston, Rossiya va xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilingan hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim sifatini oshirish yo'llari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: differensial yondashuv, boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, individual xususiyatlar, pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir o'quvchining individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda sifatli ta'lim berish hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning bilim olish sur'ati, idrok qilish qobiliyati va psixologik xususiyatlari sezilarli darajada farq qiladi. Differensial yondashuv pedagogikada nisbatan yangi yo'nalish bo'lib, u o'quvchilarning turli xil ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos ravishda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.

Tomlinson ta'kidlashicha, differensial ta'lim o'quvchilarning tayyor bo'lish darajasi, qiziqishlari va o'rganish profillariga muvofiq ta'lim mazmuni, jarayoni va natijalarini moslashtirishni talab qiladi.[1:4] O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlar, xususan, "Yangi O'zbekiston maktabi" konsepsiyasi shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilab berdi. Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuvni qo'llash o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, motivatsiyani mustahkamlash va ta'lim sifatini yaxshilash imkonini beradi. Rossiyalik olim Unt differensial yondashuvni shaxsning individual-tipologik xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik ta'sirni tashkil etish usuli sifatida ta'riflaydi.[2:7] Xorijiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, differensial yondashuv nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydi, balki o'quvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'limda differensial yondashuvning nazariy asoslarini o'rganish va uning ta'lim sifatiga ta'sirini adabiyotlar tahlili orqali aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy-tahliliy yondashuv qo'llanildi. Differensial yondashuv konsepsiyasi turli davrlarda pedagogika fanining markaziy muammolaridan biri bo'lib kelgan. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi differensial yondashuvning psixologik asosini tashkil etadi, chunki u har bir o'quvchining hozirgi va potensial rivojlanish darajasi o'rtasidagi tafovutni aniqlashni talab qiladi.[3:6] Zamonaviy davr tadqiqotchilari orasida Tomlinson differensial ta'limning to'rtta asosiy komponentini ajratib ko'rsatadi: mazmun differentsiatsiyasi, jarayon differentsiatsiyasi, mahsulot differentsiatsiyasi va o'rganish muhiti differentsiatsiyasi.[4:10] O'zbek pedagogikasida Musurmonova milliy ta'lim tizimida differensial yondashuvni amalga oshirishning o'ziga xos jihatlari va muammolarini tahlil qilgan.[5:6] Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda differensial yondashuvning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq: o'quvchilarning malakasi, sinf xonasidagi o'quvchilar soni, diagnostika vositalarining mavjudligi va pedagogik jarayonni moslashtirishning didaktik imkoniyatlari. Subban o'z tadqiqotida differensial ta'limning ikki asosiy modelini taqdim etadi: "yuqoridan pastga" (top-down) model, ya'ni davlat ta'lim standartlaridan kelib chiqib individual yondashuvlarni ishlab chiqish, va "pastdan yuqoriga" (bottom-up) model, ya'ni har bir o'quvchining ehtiyojlaridan kelib chiqib umumiy maqsadlarga erishish [6:8]. Adabiyotlar tahlili asosida aniqlangan natijalar shuni ko'rsatadiki, differensial yondashuv boshlang'ich ta'limda ta'lim sifatini oshirishning samarali mexanizmi hisoblanadi, ammo uning muvaffaqiyati bir qator shartlarning bajarilishiga bog'liq. Birinchidan, o'quvchilarning professional tayyorgarlik darajasi hal qiluvchi ahamiyatga ega – Westberg va Daoust ta'kidlashicha, differensial yondashuvni samarali qo'llash uchun o'quvchilar maxsus treninglardan o'tishlari va pedagogik diagnostika usullarini egallashlari zarur. [7:10] O'zbekiston ta'lim tizimida hozirgi kunda o'quvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlari differensial yondashuvga yetarli e'tibor bermasligi muammo sifatida saqlanib qolmoqda.

Ikkinchidan, boshlang'ich sinflarda differensial yondashuvni qo'llash o'quvchilarning o'zlashtirish sifatini sezilarli darajada oshiradi – bu nafaqat bilim ko'rsatkichlarida, balki o'quvchilarning ta'limga bo'lgan motivatsiyasi va mustaqil ishlash qobiliyatida ham namoyon bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, differensial yondashuv ayniqsa zaif va o'rtacha darajadagi o'quvchilar uchun foydali, chunki u ularga o'z sur'atida rivojlanish imkoniyatini beradi. Uchinchidan, differensial yondashuvning turli shakllari – guruhli ish tashkili, darajali topshiriqlar, individual o'quv marshruti – turli pedagogik vaziyatlarda har xil samaradorlik ko'rsatadi. Moslashuvchan guruhlash (flexible grouping) strategiyasi boshlang'ich sinflarda eng samarali hisoblanadi, chunki u o'quvchilarning qat'iy belgilangan guruhlarida "qotib qolishining" oldini oladi. To'rtinchidan, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi differensial yondashuvni amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda – adaptiv o'quv dasturlari va onlayn platformalar o'qituvchilarga har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini yanada aniqroq diagnostika qilish va mos o'quv materiallari taqdim etish imkonini beradi. Biroq, muhokama qilinishi lozim bo'lgan muhim jihat shundaki, differensial yondashuv o'quvchilar o'rtasida tengsizlikni chuqurlashtirmasligi kerak. Ba'zi tanqidchilar differensial ta'limning past va yuqori qobiliyatli o'quvchilarni ajratish orqali ijtimoiy tabaqalanishni mustahkamlashi xavfidan ogohlantiradilar. Shuning uchun, differensial yondashuvni qo'llashda barcha o'quvchilarga yuqori kutishlar qo'yish va har birining o'sish potensialiga ishonch bildirish muhim pedagogik printsip sifatida saqlanishi kerak.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv asosida ta'lim sifatini oshirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb va istiqbolli yo'nalishidir. Adabiyotlar tahlili differensial yondashuvning nazariy-metodologik asoslari yaxshi ishlab chiqilganligini, ammo amaliy amalga oshirish jarayonida qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida differensial yondashuvni keng joriy etish uchun quyidagi shartlar zarur: o'qituvchilarni maqsadli tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, pedagogik diagnostika vositalarini rivojlantirish, darajali va adaptiv o'quv materiallar bazasini yaratish, hamda sinf xonalarida optimal o'quvchilar sonini ta'minlash. Differensial yondashuv nafaqat akademik yutuqlarga erishish vositasi, balki har bir o'quvchining shaxsiy potensialini ro'yobga chiqarish, ta'limga bo'lgan qiziqishni oshirish va hayot davomida o'qish ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
2. Унт, И. Э. (1990). *Индивидуализация и дифференциация обучения*. Москва: Педагогика.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Tomlinson, C. A. (2014). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. Alexandria, VA: ASCD.
5. Мусурмонова, О. А. (2018). Миллий таълим тизимида дифференциал ёндашув. *Педагогика ва психология масалалари*, 2(4), 45-52.
6. Subban, P. (2006). Differentiated instruction: A research basis. *International Education Journal*, 7(7), 935-947.
7. Westberg, K. L., & Daoust, M. E. (2003). The results of the replication of the classroom practices survey replication in two states. *The National Research Center on the Gifted and Talented Newsletter*, Fall, 3-8.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: METODOLOGIYA, FANLAR INTEGRATSIYASI, KOMPETENSIYALAR VA KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
"Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi 2-kurs talabasi

Qonisbekova Meryert Irzabek qizi meruertirzabekov@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Kazbekova Fariza Po'latovna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim sohasining to'rtta asosiy yo'nalishi — ta'lim metodologiyasi, fanlarni o'qitishning dolzarb masalalari, nutqiy va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish hamda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada nazariya va amaliyotning uzviy bog'liqligi, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatidagi innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'z: metodologiya, metod, integrasiya, kompetensiya, innovatsiya.

Bugungi globalashuv davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va raqamli dunyoga moslashuvi ta'lim sifatining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy metodologiya, fanlararo integratsiya va kompetensiyalarni rivojlantirish o'qituvchi faoliyatining ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda.

1. Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi: nazariya, amaliyot va tadqiqot

Boshlang'ich ta'lim metodologiyasi — o'qitish jarayonining ilmiy asoslarini belgilovchi tizimdir. Metodologiya o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish, interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Amaliyotda o'qituvchi darsni tashkil etishda konstruktivizm, kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlarni uyg'unlashtiradi. Tadqiqot faoliyati esa ta'lim jarayonidagi muammolarni tahlil qilish, yangiliklarni sinovdan o'tkazish va natijadorlikni baholash imkonini beradi.

2. Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishning dolzarb masalalari

Boshlang'ich fanlarni o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga, mustaqil o'rganish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Bugungi kunda ona tili, matematika, tabiatshunoslik, texnologiya kabi fanlarni o'qitishda quyidagi dolzarb masalalar mavjud:

Darslarda raqamli texnologiyalarni joriy etish;

STEAM-ta'lim yondashuvini tatbiq qilish;

Fanlararo bog'liqlikni mustahkamlash;

O'quvchilarni hayotiy vaziyatlar orqali o'rganishga yo'naltirish.

Shuningdek, yangi darsliklar va elektron o'quv platformalarini qo'llash, o'qituvchi malakasini uzluksiz oshirish jarayonlari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

3. Nutqiy va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari

Raqamli asrda o'quvchining muvaffaqiyati uning ikki asosiy kompetensiyasiga — nutqiy va raqamli savodxonligiga bog'liq. Nutqiy kompetensiya o'quvchining fikrni to'g'ri, aniq va mantiqan ifoda etish ko'nikmasini bildiradi. Buning uchun o'qituvchi suhbat, bahs, rolik yaratish, matn tahlili kabi interfaol mashg'ulotlardan foydalanadi. Raqamli kompetensiya esa o'quvchilarning texnologik vositalardan to'g'ri foydalanish, axborotni izlash, tahlil qilish va xavfsiz muhitda ishlash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Masalan, Quizizz, Kahoot, LearningApps, Google Classroom kabi platformalar o'quvchilarning mustaqil ishlash va ijodiy fikrlash salohiyatini oshiradi.

4. O'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish

Zamonaviy ta'limning markazida "4C" kompetensiyalari turadi:

Critical thinking (tanqidiy fikrlash), Creativity (ijodkorlik), Communication (muloqot), Collaboration (hamkorlik).

Bu ko'nikmalar o'quvchining nafaqat bilim olish, balki uni tahlil qilish, baholash va amalda qo'llay bilish qobiliyatini shakllantiradi.

Dars jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish samarali natija beradi:

"Aqliy hujum", "Debat", "Klaster", "Insert", "Baliq skeleti" metodlari;

Rol o'ynash, ijodiy loyiha ishlari;

Guruhli ishlarda o'zaro muloqot va mas'uliyatni shakllantirish.

Bu yondashuvlar o'quvchilarda mustaqillik, liderlik, ijodkorlik va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy metodologik yondashuvlar, fanlararo integratsiya, raqamli va nutqiy kompetensiyalar, hamda tanqidiy fikrlash asosidagi dars jarayoni o'quvchilarning intellektual va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi.

O'qituvchi bu jarayonda yo'l boshchi, ilhomlantiruvchi va tadqiqotchi sifatida faol rol o'ynaydi. Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim tizimini yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va raqamli yechimlar bilan boyitish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2022.
3. Xoshimov K, Abdullayeva D. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi". – Toshkent, 2021.
4. Shodiyeva M. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari". – Toshkent, 2020.
5. Zamonaviy pedagogika jurnali, 2023-yil 5-son.

SIFAT DARAJALARI VA ULARNING MA'NO NOZIKLIKLARI

Sayfullayeva Feruza

Navoiy davlat universiteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sh.D. Karimov Boshlang'ich ta'lim

kafedrası o'qituvchisi f.f.f.d.(PhD)

Anotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilidagi sifat darajalari va ularning ma'no nozikliklari tahlil qilinadi. Sifatning predmet belgisini ifodalovchi so'z turkumi sifatidagi o'rni, darajalarning shakllanish usullari hamda ular orqali yuzaga keladigan semantik farqlar yoritiladi. Qiyosiy, ortiq va eng yuqori, ozaytirma darajalarning tuzilishi, ularning ma'no ifodalash imkoniyatlari hamda nutqdagi ekspressivlikni ta'minlashdagi roli ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada sifat darajalarining kontekstga ko'ra ma'no kuchayishi, hissiy va estetik ta'sir yaratishdagi o'rni misollar yordamida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sifat, daraja, semantika, qiyosiy daraja, orttirma daraja, oddiy daraja, ma'no nozikligi, ekspressivlik

O'zbek tili so'z boyligi va grammatik tizimi jihatidan nihoyatda boy va rang-barangdir. Bu boylikni namoyon etuvchi muhim so'z turkumlaridan biri — sifatdir. Sifat predmetning belgisi, xususiyati yoki holatini ifodalaydi va shu jihati bilan tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Sifatlar nafaqat predmetning belgisini bildiradi, balki bu belgining qanchalik kuchli yoki sust namoyon bo'lishini ham ko'rsatadi. Belgining kuchayish yoki kamayish darajasi sifat darajalari orqali ifodalanadi. Sifat darajalari nutqning ta'sirchanligini, obrazlilikini va ma'no aniqligini ta'minlaydigan vositalardan biridir. Shu sababli sifat darajalari va ularning ma'no nozikliklarini o'rganish tilshunoslikda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

1. Oddiy daraja. Bu daraja belgining oddiy, tabiiy holatini bildiradi.

Misollar: katta uy.

Bu shaklda hech qanday taqqoslash yoki kuchaytirish mavjud emas.

2. Qiyosiy daraja. Ikki yoki undan ortiq predmet belgilari o'zaro taqqoslanadi.

Shakllanishi: -roq, qo'shimchasi yoki ko'proq, kamroq so'zlari yordamida.

Misollar: yaxshiroq, kattaroq.

Bu daraja belgining nisbiy ustunligini ko'rsatadi, masalan:

Bu kitob u kitobdan qiziqroqmish.

Bu daraja nisbiylikni bildiradi: belgining boshqa predmetga nisbatan kuchliroq yoki sustroq ekanini ko'rsatadi.

3. Orttirma daraja. Belgining kuchaygan, ammo nisbatsiz holatini ifodalaydi.

Shakllanishi: juda, nihoyatda, g'oyat, ancha kabi kuchaytiruvchi so'zlar yordamida.

Misollar: juda chiroyli.

Bu daraja subyektiv baho, hissiyot bilan chambarchas bog'liq. Ortirma daraja hissiylikni oshiradi, so'zlovchining subyektiv bahosini beradi. Belgining ortiq darajasi analitik shaklda ham ifodalanadi. Bu shakl ikki uzvli, birinchi uzvini chiqish kelishigi shaklida qo'llash orqali hosil qilinadi: (uzundan uzoq), (shirindan shirin). 4. Ozaytirma daraja. Belgining me'yoridan kam ekanligini bildiruvchi shakl sifatning ozaytirma daraja shakli hisoblanadi.

Ozaytirma daraja 1. leksik usul 2. morfologik usul 3. Leksik morfologik usul bilan hosil qilinadi.

Leksik usul-bunda oddiy darajadagi sifatlardan oldin sal, picha, andak, xiyla, och, nim, xiyla, biroz, ozgina kabi so'zlari keltiriladi. M: sal dovdur. Morfologik usul-bunda maxsus grammatik vositalar, ya'ni ayrim shakl yasovchi qo'shimchalar ishtirok etadi. -ish/-g'ish -imtir, -mtir, -chil, -tob, -gina, -kina, -qina M: yumshoqqina, oqchil, ko'kish

Eslatma. Rang-tus bildiruvchi ayrim sifatda qo'llanuvchi

[-(i)sh], [-(i)mtir] affikslari belgining kuchsiz darajasini bildirmaydi.

Masalan, (oqish) so'zi oq rangning, (qoramtir) so'zi qora rangning kuchsiz darajasi emas, balki oq, qora bo'lmagan, ularga o'xshash bo'lgan rang turlari.

Leksik morfologik usul-bunda ozaytirma darajani hosil qiluvchi so'z ham qo'shimcha ham ishtirok etadi. M: xiylagina duduq bo'lishiga qaramay.

Bundan tashqari maqolada sifat darajalarining kontekstga ko'ra ma'no kuchayishi, hissiy, estetik ta'sir yaratishdagi o'rni to'grisida ham fikr yuritilgan va ular haqida ma'lumot berilib, bir nechta misollar orqali tushuntirib o'tilgan.

Til — bu faqat grammatik tizim emas, balki ta'sir va ifoda vositasi hamdir. Sifat darajalari esa so'zlovchining fikrini hissiy rang bilan boyitadi, matnga obrazlilik, ta'sirchanlik va emotsional chuqurlik beradi.

Sifatning ma'nosi har doim kontekstga, ya'ni u ishlatilayotgan gap va vaziyatga bog'liq holda o'zgaradi. Shu sababli, bir xil sifat turli kontekstlarda turlicha hissiy va estetik ohang kasb etadi.

Kontekstga ko'ra ma'no kuchayishi sifat darajalari yordamida belgining darajasi grammatik shakl orqali ifodalanadi, biroq kontekst uni semantik jihatdan kuchaytiradi yoki yumshatadi. Misollar: 1. U chiroyli qiz. — oddiy daraja, tinch, xolis bayon.

2. U juda chiroyli qiz. — ortiq daraja, belgining kuchayishi, hissiy ta'sir mavjud.

3. U nihoyatda chiroyli qiz edi, go'yo oy nuri unga tushgandek. — bu yerda nihoyatda so'zi bilan birga kontekst poetik ohang yaratadi, estetik go'zallik ifodalanadi.

Hissiy ta'sir sifat darajalari hissiy ohangni kuchaytirish vositasi sifatida ishlatiladi. Ayniqsa, badiiy matnlarda juda, go'yat, nihoyatda, behad kabi kuchaytiruvchi birliklar so'zlovchining munosabatini bildiradi. Misollar: Bu manzara nihoyatda go'zal! — hayrat, zavq ifodalanadi.

U nihoyatda baxtsiz ayol edi. — achinish, g'am ifodalanadi.

Bu bola go'yat dono, lekin kamgap. — hurmat, e'tirof ma'nosi ifodalanadi.

Ko'rinadiki, sifat darajalari faqat "belgi kuchi"ni emas, balki subyektiv his-tuyg'uni ham ifodalaydi. Estetik ta'sir yaratish adabiy asarlarda sifat darajalari obrazlilikni kuchaytiradi. Belgining eng yuqori yoki nisbiy darajada ifodalanishi orqali muallif o'z fikrini yanada go'zal, ta'sirli qiladi.

Misollar: "Bahor keldi, dalalar yanada yashnadi, gullar nihoyatda chiroy ochdi."

Bu yerda yanada va nihoyatda birliklari bahorning kuchli ta'sirini, tabiatdagi jonlanishni estetik ohangda beradi.

"Uning so'zi baland emas, ammo eng og'ir so'z edi."

Bu misolda eng og'ir birikmasi hissiy va falsafiy ma'no yuklaydi — "so'z" so'zma-so'z og'ir emas, ta'siri og'ir.

"Tog'lar uzoqdan ko'ringanda go'yat ulug'vor edi."

Bu kontekstda go'yat so'zi belgining fizik kattaligini emas, balki ruhiy, estetik ulug'vorlikni bildiradi.

Demak, kontekst sifat darajasining ma'nosini metaforik, badiiy, hissiy yo'sinda o'zgartiradi va boyitadi. Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilidagi sifat darajalari nafaqat grammatik shakl, balki semantik va uslubiy qiymatga ega bo'lgan ifoda vositasidir. Sifat darajalari orqali belgining kuchayishi yoki kamayishi grammatik yo'l bilan ifodalansa-da, kontekst bu ma'noni yanada boyitadi, unga hissiy va estetik tus beradi. Qiyosiy, ortiq va eng yuqori darajalar yordamida so'zlovchi o'z fikrini turlicha ohangda ifodalay oladi: qiyosiy daraja nisbiylikni, ortiq daraja subyektiv his-tuyg'uni, eng yuqori daraja

esa mutlaq ustunlikni bildiradi. Ammo ularning har biri kontekst ta'sirida o'z ma'nosini kengaytiradi, nutqqa obrazlilik, hayotiylik va hissiy chuqurlik baxsh etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Shavkat Raxmatullayev.Hozirgi o'zbek adabiy tili .Darslik.-Toshkent."Universitet".2006
- 2.H.Jomolxonov.Hozirgi o'zbek adabiy tili .Toshkent."Talqin"-2005
- 3.R.Sayfullayeva va B. Mengliyev.Hozirgi o'zbek adabiy tili.Toshkent-2009.
- 4.Tilshunoslik terminlari bo'yicha onlayn manba: <https://uzbekling.com/tilshunoslik>
- 5.Jurayev, J. (2022). Ахроров Алишер Акбарович. МАҚОЛЛАРДА УМУМЯШИРИН МАЪНОНИНГ ИФОДАЛАНИШИ. FILOLOGIYA UFQLARI JURNALI, 11(11).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QIB TUSHUNISHNI RIVOJLANTIRISHDA O'QUV TOPSHIRIQLARNING MOHIYATI

Navoiy shahar 7-umumta'lim maktabi o'qituvchisi: Sharopova Dilnoza Asqadovna
Ilmiy rahbar: f.f.d.(DSc),prof.Ernazarova Manzura Saparboyevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'qib tushunishni rivojlantirishda o'quv topshiriqlarining o'zni va ahamiyati ilmiy-metodik nuqtai nazardan tahlil etilgan. Maqolada o'qib tushunish tushunchasi, uning boshlang'ich ta'limdagi roli, o'quv topshiriqlari orqali bu ko'nikmani shakllantirish yo'llari, topshiriqlarni tuzish prinsiplari va ulardan samarali foydalanish usullari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, amaliy tavsiyalar, topshiriqlarning turlari, o'qitish jarayonida baholash va monitoring olib borish usullari ham yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy ta'limga oid ilmiy manbalar, tajribalar va metodik yondashuvlar asosida asoslangan xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qib tushunish, o'quv topshiriqlari, metakognitiv strategiyalar, ta'lim metodikasi, savol-javob, vizual tashkilotchilar, differensial yondashuv, baholash, mustaqil fikrlash.

Zamonaviy maktab ta'limining asosiy maqsadlaridan biri – nafaqat o'quvchilarga ma'lumot berish, balki ularni mustaqil fikrlashga, matnni tushunishga, tahlil qilishga, yaratishga tayyorlashdir. Boshlang'ich ta'lim bosqichida ayniqsa o'qib-tushunish malakasi muhim ahamiyat kasb etadi: o'quvchi matnni faqat o'qiy olmay, balki mazmunini anglab, unga munosib munosabat bildiradi bilishi lozim. Shu nuqtadan qaraganda, o'quv topshiriqlarini maqsadga muvofiq, metodik jihatdan to'g'ri shakllantirish – ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun muhim element hisoblanadi.

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'qib-tushunishni rivojlantirishga qaratilgan o'quv topshiriqlarining mohiyati, pedagogik asoslari, berilish usullari, o'quvchilarning faolligini rag'batlantirish yo'llari, hamda amaliy misollar orqali tahlili ko'rib chiqiladi.

O'qib-tushunish nima va uning boshlang'ich sinflardagi roli:

“O'qib-tushunish” deganda faqat so'zlarni o'qib chiqish emas, balki matn mazmunini anglash, muhim jihatlarni ajratib olish, ularni tahlil qilish, hamda o'rganilgan ma'lumotni boshqa vaziyatlarda qo'llay olish nazarda tutiladi.

Boshlang'ich sinflar – o'quvchilarning asosiy o'qish, tushunish, ifoda qilish ko'nikmalarini shakllantirish bosqichidir. Bu bosqichda o'qib-tushunishning yaxshi yuzaga chiqishi keyingi fanlar bo'yicha muvaffaqiyatga, mustaqil o'qishga, tanqidiy fikrlashga tayyorlanishga olib boradi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avval matnni tushuna oladigan o'quvchilar keyinchalik boshqa fanlarda ham yaxshiroq natijaga erishadi.

Shu sababli, boshlang'ich sinflarda o'qib-tushunishni rivojlantirishga mo'ljallangan o'quv topshiriqlarini berish – nafaqat ona tili darslarida, balki integratsiyalashgan tarzda boshqa fanlarda ham muhimdir.

O'quv topshiriqlari orqali o'qib-tushunishni qanday rivojlantirish mumkin?

Tops-hiriqlarning metodik asoslari

O'quv topshiriqlari – o'quvchilarning faoliyatini tashkil etuvchi metodik vositalardan biri bo'lib, maqsadni aniq belgilash, o'quvchi faoliyatini yo'naltirish, nazorat va baholashga imkon beradi. Boshlang'ich sinflarda topshiriq berishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- topshiriq maqsadi aniq va tushunarli bo'lishi;
- o'quvchi qaysi fikrlash ko'nikmasini (masalan: asosiy g'oyani aniqlash, dalillarni topish, xulosa chiqarish) rivojlantirayotgani belgilan-gan bo'lishi;

- topshiriqning murakkabligi o'quvchilarning yoshiga va tayyorgarligiga mos bo'lishi;
- topshiriq orqali o'quvchi mustaqil fikrlashga, matnga interaktiv munosabat bildirishga rag'batlanishi. Masalan, tadqiqotda o'qib-tushunish malakalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlarni aniqlashda muammoli vazifalar, vizualizatsiya vositalari qo'llanishi samarali ekanligi ko'rsatilgan.

Kognitiv, metakognitiv va ijtimoiy faoliyat:

O'qib-tushunish jarayonida o'quvchi quyidagi turdagi faoliyatlarni amalga oshiradi:

- Kognitiv: matn ichidagi ma'lumotni qayta ishlash, bog'lash, tushunish;
- Metakognitiv: "men nimani angladim?", "nimani tushunmadim?" kabi savollar orqali o'z faoliyatini nazorat qilish;
- Ijtimoiy: guruhda muhokama qilish, fikr almashish, o'qilgan matn bo'yicha savol-javob, rolda o'ynash. Tadqiqotlarda guruhli ishlash, ya'ni o'quvchilarning bir-biriga savol berishi va javob topishi o'qib-tushunishni kuchaytirishi aniqlangan.

O'quv topshiriqlarining turlari va ularning samarasi:

O'quv topshiriqlari turlicha shaklda bo'lishi mumkin: to'liq matnga asoslangan savollar, qisqa paragraf, diagramma/tartib, rol o'ynash, vizual tayyorlash, hikoyani qayta tuzish, o'qilgan matnga asoslanib rasm chizish, va boshqalar. Masalan, "Matn asosiy fikrini aniqlang", "Muallif nima demoqchi?", "Siz shu voqea davomida nimani qilardingiz?" kabi topshiriqlar. Bu turlar o'quvchilarga matn bilan interaktiv tarzda ishlashga imkon beradi va tushunish jarayonini faollashtiradi.

O'quv topshiriqlarini berishning mohiyati:

O'quv topshiriqlari o'quvchilarga faqat matnni o'qib yurish emas, balki uni anglash uchun imkon beradi. Masalan, so'zma-so'z o'qib yurilsa ham, "matnning markaziy g'oyasi nima?", "qaysi dalillarni muallif keltirgan?" kabi savollar bilan ishlaganda o'qib-tushunish darajasi oshadi. Tadqiqotlarda metakognitiv strategiyalarni qo'llash o'quvchilarning tushunish malakasiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlangan.

Topshiriqlar yordamida o'quvchilar o'z fikrini shakllantirish, matnga munosabat bildirish, yaratish (masalan: yangi ssenariy yozish, rasm bilan ifodalash) imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ularning yaratuvchanligini rag'batlantiradi va dars jarayonini interaktiv qiladi.

Har bir o'quvchi bir xil darajada emas; shuning uchun sinf ichida o'ziga mos (qiyinligi, qo'llab-quvvatlanishi bilan) topshiriqlar tayyorlash muhim. Zaif o'quvchilarga qo'shimcha ko'rsatma yoki yordam bilan, kuchli o'quvchilarga esa chuqurlashtirilgan vazifalar bilan ishlash imkoniyati yaratish lozim.

Faollik va ijodiy elementlar qo'shish:

Matnni tahlil qilish bilan birga turli ijodiy formatlarni — diskussiya, dramatisatsiya, rasmiylashtirish, kichik loyiha — qo'shish mumkin. Bu o'quvchilarning matnga bo'lgan munosabatini faollashtiradi, tushunishni chuqurlashtiradi.

O'quv topshiriqlarining sinfda tatbiqi va baholash usullari:

1. Dars boshi: motivatsiyani uyg'otish, oldingi bilimlarni qayta ko'rib chiqish.
2. O'qish: matnni o'qish, muhim joylarni belgilash, o'qituvchi yoki o'quvchilar bilan tarqatma ish bajarish.
3. Faol topshiriq bajarish: juft/ guruh, mustaqil, tarjima, qayta yozish, grafik tashkilotchilar.
4. Yakuniy muhokama: o'quvchilar fikr bildirish, muallif fikrini tahlil qilish, yangi vazifa berish.
5. Baholash va refleksiya: o'quvchi nimani tushundi, nimani tushunmadi, nima o'rganildi?

Baholash usullari:

- Kichik testlar va savollar: matn mazmuni, asosiy fikr, xulosalar.
- Ssenariy, rol o'ynash natijalariga baho.
- O'quvchi ishchi daftarlar, portfoliolar (rasmlar, grafiklar).
- O'zini baholash: "Men matnni yaxshi tushundimmi?", "Qaysi joylarda muammo bo'ldi?" degan savollar bilan.
- O'qituvchi kuzatuvlari: o'quvchilarning muhokamada ishtiroki, savollarga javobi, faoliyatga yondashuvi.

Natijalarni monitoring qilish:

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv topshiriqlari tizimli tarzda qo'llanilganda, boshlang'ich sinflarda o'qib-tushunish darajasi sezilarli darajada oshadi. O'qituvchi muntazam ravishda topshiriqlarning natijalarini tahlil qilib, zaif tomonlarni aniqlab, darsni moslashtirishi zarur.

Amaliy tavsiyalar quyidagilardan iborat:

- Topshiriqlar matn miqdori va murakkabligiga ko'ra bosqich--ma-bosqich tayyorlansin: birinchi bosqichda qisqa matn + oddiy topshiriq, keyin murakkab.
- Matn tanlashda o'quvchilarning qiziqishlari, tajribalari, madaniy konteksti inobatga olinsin.
- Savollarga «faqat to'g'ri-noto'g'ri» shaklida emas, o'ylashga undaydigan shaklda tuzilsin.
- Guruh ishlari ko'proq qo'llansin: bu o'quvchilarni bir-biridan o'rganishga rag'batlantiradi.
- Grafik tashkilotchilar, vizual vositalar (rasmlar, diagrammalar) qo'llansin. Bu ayniqsa boshlang'ich sinflarda juda muhim.
- Rol o'ynash, dramatizatsiya, o'quvchilarning ijodiy ishtirokini rag'batlantiruvchi topshiriqlar yaratilsin.
- Baholashda o'zini baholash, o'qituvchining kuzatuv va rol o'ynash orqali qiymat berish birga bo'lsin.
- Dars davomida o'quvchilarning tushunmayotgan joylarini aniqlash uchun diagnostik topshiriqlar qo'llansin. Zaif o'quvchilarga qo'shimcha yordam ko'rsatilsin.
- O'qib-tushunish strategiyalari (masalan: oldindan savollar qo'yish, matnni xaritalash, asosiy g'oyani topish, dalillarni izlash) muntazam ravishda o'qitilsin.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinflarda o'qib-tushunishni rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim ustunlaridan biridir. O'quv topshiriqlarini maqsadga muvofiq shakllantirish orqali o'quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, yaratish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Ushbu topshiriqlar sinf-dars sifatida emas, balki o'quvchilarning faol, ijodiy va mustaqil ishtirokini ta'minlovchi vosita bo'lishi lozim. O'qituvchilarga tavsiyamiz – darsni faqat o'qib o'tish bilan cheklanmasdan, «tushundikmi, ilgari suramizmi, qo'llaymizmi» degan savollar bilan tashkil qilishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – 180 b.
2. Axmedova N.X. Boshlang'ich ta'limda o'qish darslarini o'tkazish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2019. – 112 b.
3. Qurbonova M.Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish. // Boshlang'ich ta'lim. – 2022. – №2. – B. 37–41.
4. Nazarova D.N. O'qish darslarida o'quv topshiriqlari orqali fikrlashni faollashtirish. // Ta'lim va taraqqiyot. – 2021. – №4. – B. 22–27.
5. Хамдамова М.М. Современные подходы к формированию навыков смыслового чтения у младших школьников. // Молодой ученый. – 2021. – №19. – С. 154–156.

SINTAKTIK TAHLILNI O'RGATISHDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH YO'LLARI

Ozoda G'ulomova Ibodullo qizi
Aliqulova Dildora Iskandar qizi
Navoiy davlat universiteti 2-bosqich magistrantlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada sintaktik tahlilni o'rgatishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtirish usullari yoritilgan. Interaktiv metodlar, o'yin texnologiyalari, differensial yondashuv hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: sintaktik tahlil, boshlang'ich sinf, zamonaviy pedagogika, o'yin texnologiyasi, differensial yondashuv, interaktiv metodlar.

Abstract: This article discusses the methods of activating students' participation in the lesson through modern pedagogical approaches in teaching syntactic analysis. The possibilities of using interactive methods, game technologies, a differential approach, and information technologies are revealed.

Keywords: syntactic analysis, primary school, modern pedagogy, game technology, a differential approach, interactive methods.

Аннотация: В статье рассматриваются методы активизации участия учащихся в уроке посредством современных педагогических подходов к обучению синтаксическому анализу. Раскрываются возможности использования интерактивных методов, игровых технологий, дифференциального подхода и информационных технологий.

Ключевые слова: синтаксический анализ, начальная школа, современная педагогика, игровые технологии, дифференциальный подход, интерактивные методы.

Ona tili ta'limining asosiy maqsadlaridan biri — o'quvchilarda og'zaki va yozma nutqni to'g'ri va ravon qurish ko'nikmasini shakllantirishdir. Bu jarayonda sintaktik tahlil o'ziga xos o'rin tutadi. Chunki gapni sintaktik jihatdan tahlil qilish, so'zlarning bir-biri bilan qanday bog'langanini anglash — til strukturasi haqida chuqur bilim berish bilan birga, tafakkur, mantiqiy fikrlash, tahlil qilish malakalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli sintaktik tahlilni o'rgatishda o'quvchilar faolligini oshirish – dars samaradorligining muhim omilidir.

Sintaksis (qadimgi yunoncha: - syntaxis — tuzilma, tartib, birikma): 1) nutq birliklarini shakllantirishning muayyan tillar uchun xos bo'lgan vositalari majmui; 2) grammatikaning so'zlarni so'z birikmalari va gaplarga, sodda gaplarni esa qo'shma gaplarga birikish usullarini o'rganuvchi, so'z birikmalari va gaplarning tuzilishi, ma'nosi, o'zaro ta'sirlashuvi hamda vazifalarini tadqiq etuvchi bo'limi. "Sintaksis" termini so'z birikmalari va gaplarni hamda ularning tilda qo'llanishini qamrab oluvchi grammatik qurilish ma'nosini ifodalash uchun ham ishlatiladi. Tilning grammatik qurilishida Sintaksis juda katta ahamiyatga ega, chunki uning tarkibiga bevosita kishilarning muomala muloqot jarayonini amalga oshirishga yordam beruvchi sodda gap va qo'shma gap kabi til birliklari kiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga sintaksis haqida va sintaktik tahlil qilishni o'rgatish kelgusi o'quv jarayonlarida qoqilmay, qiynalmay darslarni o'zlashtirishga poydevor bo'ladi. Bu yo'nalishda bir qator olimlar, professor o'qituvchilar tadqiqot ishlarini olib borganlar. Masalan, **G'anijon Abdurahmonov qo'shma gaplar sintaksisini chuqur o'rganib, ularni bog'langan, ergashgan, bog'lovchisiz kabi turlarga ajratgan. O'zbek tilidagi gap tuzilishining nazariy asoslarini ishlab chiqqan. "O'zbek tilida qo'shma gaplar "(monografiya) va "Hozirgi o'zbek adabiy tili . Sintaksis "(darslik) kabi kitoblari mavjud.** Bundan tashqari, **Ravshanxo'ja Rasulov** fe'ning gapdagi sintaktik roli, fe'ning valentligi (bog'lanish qobiliyati)ni tahlil qilgan va sintaktik tahlilda semantik jihatlar muhimligini asoslagan.

Boshlang'ich sinflarda sintaktik tushunchalar bilan ishlash metodikasi matnning tuzilishini o'rganish, gapni tuzish va so'z birikmalarini tahlil qilish usullariga asoslanadi. Bu jarayonda bolalarning yosh xususiyatlariga mos, murakkab bo'lmagan usullar qo'llaniladi. Masalan,

1. Gap va uning turlari bilan ishlash

- **Gapni aniqlash:** gaplar turli mazmun va ohangdagi gaplarga bo'linishini tushuntirish.
- **Gapning tarkibiy qismlari:** gapni bo'laklarga ajratish (bosh gap bo'laklari — ega va kesim) hamda gapning ikkinchi darajali bo'laklari (to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol)ni ajratish.
- **Gaplarni tuzish:** o'qituvchi bergan so'zlar bilan gap tuzish mashqlari, gaplarni to'g'ri talaffuz qilish va qo'shimcha gaplarni aniqlash.

2. So'z birikmalari bilan ishlash

- **So'z birikmasini aniqlash:** ikkita yoki undan ortiq so'zlarning birgalikda gapda ma'noni to'ldirishi.
- **Bog'lanish usullari:** bir so'zga bog'langan ikkinchi so'zning bog'lanish usulini tushuntirish.
- **Gapni tuzish:** so'zlarni birlashtirish va gapni tuzish mashqlari.

3. Matn va uning tarkibiy qismlari bilan ishlash

- **Matn tuzilishi:** matnning boshlanishi, o'rtasi va yakunini aniqlash.
- **Gaplar o'rtasidagi bog'lanish:** matndagi gaplarning bir-biriga bog'liqligini aniqlash.

4. Ko'rgazmali va interaktiv usullar

- **Gapni vizualizatsiya qilish:** gapni bo'laklarga ajratish, rangli qalamlardan foydalanish.
- **Rolli o'yinlar:** o'quvchilarni gapda ishtirok etishga chorlash.
- **Kartochkalar va namuna mashqlari:** turli tuzilishdagi gaplar bilan ishlash.
- **Gapni tuzish jarayonlari:** o'quvchilarga o'zlari gap tuzishga imkon berish.

Bundan tashqari, boshqa usul va metodlardan ham foydalanish lozim. Misol uchun,

1. Interaktiv metodlar orqali o'qitish : Sintaktik tahlilni o'rgatishda an'anaviy yondashuvlar (masalan, faqat o'qituvchi tushuntiradi, o'quvchi eshitadi) o'quvchining bilimga nisbatan passiv munosabatini shakllantiradi. Bunday holatda o'quvchi tayyor bilimni qabul qiladi, lekin uni anglamasligi, tahlil qila olmasligi mumkin. Interaktiv metodlar esa o'quvchilarni bilim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Jumladan:

Juftlikda tahlil — o'quvchilar birgalikda gap tuzilishini o'rganadi;

- **“Kim chaqqon?” o‘yini** — vaqtga qarab sintaktik tahlil qilish orqali bellashuv asosida o‘rganish;
- **Konstruktiv savol-javob** — “Bu gapda kesim nima uchun fe‘l emas?”, “Qaysi so‘zlar bir-biriga bog‘liq?” kabi muammoli savollar orqali mustaqil fikrlashga undash.

2. Axborot texnologiyalaridan foydalanish : Zamonaviy ta‘lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarda darsga qiziqishni oshiradi, ularning bilishga bo‘lgan ichki ehtiyojini kuchaytiradi. Masalan:

- **Quizlet, Wordwall, Kahoot** kabi platformalarda testlar yaratish;
- **PowerPoint taqdimotlarida** jonli, rang-barang grafikalar orqali gap tuzilmasini ko‘rsatish;

3. O‘yinli usullar va gamifikatsiya: O‘quvchilarni faol ishtirok ettirishda o‘yinli usullar (gamifikatsiya) muhim rol o‘ynaydi. Bu metodlar nafaqat o‘quvchilarni darsga jalb etadi, balki ularni o‘zaro bellashuvga, mustaqil fikrlashga ham undaydi. Masalan:

- **“Sintaktik tahlil domino”** — gap bo‘laklari yozilgan kartochkalarni to‘g‘ri joylashtirib, gap yasash va tahlil qilish;
- **“Xatolarni top”** o‘yini — noto‘g‘ri tahlil qilingan gaplar berilib, o‘quvchilar ularni tahlil qiladi va tuzatadi;
- **“Gap kimniki?”** — o‘quvchilar tuzgan gaplarni yashirin tarzda tahlil qilish va egasini topish.

4. Hayotiylik va nutq bilan bog‘lash: Sintaktik tahlilni o‘quvchilar kundalik hayotda uchraydigan nutq namunalari bog‘lab o‘rgatish ta‘lim samaradorligini oshiradi. Masalan:

- Mashhur kishilarning fikrlari, maqollar, iqtiboslar asosida tahlil;
- O‘quvchining o‘zi yozgan gaplarni tahlil qilish (ya‘ni avval yozish, keyin tahlil qilish);
- Matn asosida gaplarni ajratib, ularni tahlil qilish.

5. Differensial yondashuv: Har bir o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishi, tahlil qilish ko‘nikmasi farq qiladi. Shuning uchun:

- Yengil va murakkab topshiriqlarni bosqichma-bosqich berish;
- Ba‘zi o‘quvchilarga tayyor gap berish, boshqalariga esa mustaqil tuzish topshirig‘i;
- Mustaqil ishlovchilar uchun qo‘shimcha tahlil materiallarini taqdim etish zarur.

Xulosa

Sintaktik tahlilni o‘rgatishda o‘quvchilarning faolligini oshirish — ularni faqat bilim oluvchiga emas, balki bilim yaratuvchi va tahlil qiluvchi subyektga aylantirishga xizmat qiladi. Interaktiv, zamonaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali bu jarayonni yanada qiziqarli, samarali va maqsadli tashkil etish mumkin. Bu esa o‘z navbatida, ona tili ta‘limining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3127-son qarori. “O‘zbek tilini rivojlantirish konsepsiyasi”. 2017.
2. Tojiboyeva D. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Hasanova M. Interaktiv metodlar asosida o‘qitish. — Toshkent: Fan, 2019.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar — Toshkent: Innovatsiya, 2022.

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР, МЕТОДОЛОГИЯ, ПӘНДЕРДІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ, ҚҰЗЫРЕТТЕР МЕН DAҒДЫЛАРДЫ ДАМУ

Науаи мемлекеттік университеті,
Бастауыш тәлім бағыты 2-курс талапкері
Кетебаева Бақнұр Ермекбаевна, тел: +998336100321
Ғылыми жетекші: Казбекова Фариза Полатовна

Қазіргі күнде бастауыш білім беру пәндерін оқытудағы өзекті мәселелер және олардың шешімдері:

Annotatsiya (Abstract); Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishning dolzarb muammolari va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda ta'lim sifatining pastligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar aniqlandi, o'qituvchilarning kasbiy malakasi, o'quv dasturining mazmuni, raqamli vositalardan foydalanish darajasi, shuningdek, ota-onalarning o'quv jarayonidagi ishtiroki masalalari tahlil qilindi. Maqolada ushbu muammolarni hal qilishning samarali usullari keltirilgan va boshlang'ich ta'limni zamonaviy talablarga muvofiq rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Кілт сөздер (Keywords)

астауыш білім беру, пәндерді оқыту, мұғалімдердің кәсіби біліктілігі, цифрлық білім беру, оқу бағдарламасы, ата-аналармен өзара байланыс, оқыту сапасы.

Қазіргі кезеңде Өзбекстан Республикасында білім беру жүйесін реформалау, оны халықаралық стандарттарға сәйкестендіру мәселесі басты назарда тұр. Әсіресе, бастауыш білім беру сатысы – оқушының тұлғалық дамуы мен болашақ білім алу іргетасы қаланатын ең маңызды кезең. Осы деңгейде оқушының оқу дағдылары, логикалық ойлауы, тілдік және коммуникативтік қабілеттері, өз бетімен жұмыс істеу мәдениеті қалыптасады.

Бастауыш мектеп – баланың өмірге, қоғамға, қоршаған ортаға көзқарасының қалыптасу орны. Сондықтан бастауыш білім беру пәндерін тиімді оқыту – елдің болашағына салынған инвестиция болып табылады. Алайда қазіргі таңда бастауыш білім беру жүйесінде бірқатар өзекті мәселелер мен шешуді қажет ететін проблемалар бар.

1. Өзбекстан Республикасындағы бастауыш білім беру жүйесінің жағдайы

Өзбекстанда соңғы жылдары білім саласында көптеген реформалар жүргізілуде. «Білім туралы» Заң, «Халыққа білім беру тұжырымдамасы», сондай-ақ Президенттің білім сапасын арттыруға арналған жарлықтары – бастауыш мектептің дамуына үлкен серпін берді. Дегенмен, білім беру сапасын арттыру жолында шешімін таппаған түйінді мәселелер де жоқ емес.

2. Бастауыш білім берудегі өзекті мәселелер мен проблемалар

3. Материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі

Ауылдық және қалалық мектептердің жағдайы арасында әлі де айырмашылық бар. Кейбір ауылдық мектептерде заманауи компьютерлер, интерактивті тақталар және оқу кабинеттері жеткіліксіз. Бұл балалардың ақпараттық сауаттылығын дамытуға кедергі келтіреді.

4. Мұғалімдердің кәсіби даярлығы мен инновациялық ойлауының төмендігі

Көптеген мұғалімдер дәстүрлі оқыту тәсілдерін қолданады, ал жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру деңгейі әртүрлі. Бұл білім беру сапасының төмендеуіне себеп болады. Мұғалімдер арасында шығармашылық ізденіс, ғылыми-практикалық жаңашылдықты енгізу қажеттілігі туындап отыр.

5. Оқу бағдарламалары мен оқулықтардың мазмұндық ауырлығы

Бастауыш сынып бағдарламалары кейде оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес келмей, тым теориялық сипатта беріледі. Нәтижесінде балалардың қызығушылығы төмендеп, оқу процесіне белсенді қатысу деңгейі азаяды.

6. Цифрлық педагогика мен қашықтықтан оқыту жүйесінің жеткілікті дамымауы

Қазіргі заманда цифрландыру білімнің маңызды бөлігі болып отыр. Бірақ барлық мұғалім цифрлық ресурстармен жұмыс істей бермейді. Электронды платформаларды тиімді пайдалану мәдениеті әлі толық қалыптаспаған.

Ата-аналардың білім беру процесіне қатысуының төмендігі

Оқушының жетістігі тек мектепке емес, отбасы тәрбиесіне де байланысты. Көптеген ата-аналар баланың оқу процесіне белсенді араласпайды, бұл баланың мотивациясына және үлгеріміне кері әсер етеді.

- Проблемаларды шешудің тиімді жолдары
- Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру

Мұғалімдерді жаңа педагогикалық технологиялар, цифрлық құралдар мен әдістемелер бойынша жүйелі оқыту курстарынан өткізу;

Тәжірибе алмасу конференцияларын, шеберлік сыныптарын ұйымдастыру;

Мұғалімнің өзін-өзі жетілдіруін ынталандыратын рейтингтік жүйені енгізу.

- Оқу бағдарламасын жаңарту және жеңілдету

Оқу мазмұнын оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкестендіру;

Ойын арқылы оқыту, жобалық әдіс, зерттеу жұмыстары секілді белсенді тәсілдерді енгізу;

Практикалық бағыттағы тапсырмаларды көбейту (өмірмен байланысты мысалдар, ситуациялық есептер).

- Цифрлық білім беру мүмкіндіктерін кеңейту

Барлық мектептерді интернет және компьютермен қамтамасыз ету;

Электронды оқулықтар мен мультимедиялық ресурстарды енгізу;

Мұғалімдерге арналған онлайн әдістемелік орталықтар құру.

- Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру

Тілді, математиканы және жаратылыстануды өмірмен байланыстыра отырып оқыту;

Сыни ойлау, логикалық талдау және шығармашылық қабілетті дамытуға бағытталған тапсырмаларды көбейту;

Топтық және жобалық жұмыстарды оқу процесіне енгізу.

- Ата-аналар мен қоғамның рөлін күшейту

«Ата-аналар мектебі» немесе «Отбасылық тәрбие клубтары» жобаларын енгізу;

Ата-аналармен онлайн және офлайн форматта тұрақты байланыс орнату;

Мектеп пен ата-ананың серіктестік қарым-қатынасын нығайту.

Бастауыш білім беру – тұлға дамуының негізі. Өзбекстан Республикасында бұл бағытта айтарлықтай жетістіктер бар: жаңа оқу бағдарламалары енгізілуде, мұғалімдердің біліктілігі артуда, цифрлық білім беру кеңейіп келеді. Дегенмен, сапалы білім беру жүйесін толық жүзеге асыру үшін:

мұғалімдердің кәсіби шеберлігін үздіксіз жетілдіру;

оқу процесін цифрландыруды күшейту;

білім мазмұнын жеңілдетіп, өмірмен байланыстыру;

ата-аналардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету қажет.

Сапалы бастауыш білім – қоғамның дамуы мен елдің болашағының кепілі. Сондықтан бастауыш мектепті жаңғырту және оқыту процесін жетілдіру – мемлекет саясатының маңызды стратегиялық бағыты болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Өзбекстан Республикасының «Таълим тўғрисида» Қонуни, 2020 ж.
«Бастауыш білім беру тұжырымдамасы», Ташкент, 2021 ж.
2. Каримова Н. «Замонавий педагогик технологиялар», Ташкент, 2022ж.
- Тўрсынов А, Нўрматова Ш. Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі, Ташкент, 2023ж
3. Ziyonet электронды білім беру порталы (www.ziyonet.uz).

MODULLI O'QITISH TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA TAVSIFI

Yusufzoda Shabnami Yunus, Abayeva Mejen Yakupbayevna

Urganch davlat pedagogika instituti
“Boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrası mudiri
p.f.f.d.(PhD), dotsent
Yusufzoda Shabnami Yunus
Urganch davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich magistranti
Abayeva Merjen Yakupbayevna

Annotatsiya. Ushbu maqolada modulli o'qitish texnologiyasining mazmuni, mohiyati va uning zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Modulli o'qitishning asosiy g'oyasi — o'quv jarayonini mantiqan bog'langan, mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirilgan modullar asosida tashkil etishdan iborat. Tadqiqotda modulning tarkibiy tuzilishi, o'quv maqsadlarini bosqichma-bosqich rejalashtirish, talabalarining individual sur'atda ishlashi, o'z-o'zini nazorat qilish imkoniyati va kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni tahlil qilingan. Shuningdek, modulli o'qitishning an'anaviy ta'limdan afzalliklari, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik hamkorlikning yangi shakllari hamda metodik qo'llash shartlari o'rganilgan. Tadqiqot natijalari modulli o'qitish texnologiyasi ta'lim sifatini oshirishda samarali ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Modulli o'qitish, modul, kompetensiya, ta'lim texnologiyasi, o'quv jarayoni, mustaqil ta'lim, individual o'qitish, pedagogik innovatsiya, modul tuzilishi, differensial yondashuv, baholash mezonlari.

Аннотация. В данной статье раскрывается сущность модульного обучения, его содержание и значение в современной системе образования. Основная идея модульного обучения заключается в организации образовательного процесса на основе логически взаимосвязанных модулей, ориентированных на самостоятельное освоение учебного материала. В исследовании проанализированы структура модуля, этапное планирование учебных целей, возможности индивидуального темпа обучения, самоконтроля студентов и формирования ключевых компетенций. Также изучены преимущества модульного обучения по сравнению с традиционным, изменения в деятельности преподавателя и обучающегося, а также методические условия его эффективного применения. Результаты исследования показывают, что модульное обучение способствует повышению качества образования.

Ключевые слова. Модульное обучение, модуль, компетенции, образовательная технология, учебный процесс, самостоятельное обучение, индивидуальный темп, педагог

Annotation. This article explores the essence and characteristics of modular teaching, highlighting its structure and significance within modern education. The core idea of modular instruction is organizing the learning process through logically connected modules designed to promote independent learning. The study analyzes the structure of a module, step-by-step planning of learning objectives, opportunities for individualized pacing, self-assessment, and competency development. The article also examines the advantages of modular teaching compared to traditional approaches, changes in teacher-student interaction, and methodological requirements for effective implementation. The findings demonstrate that modular teaching is an effective pedagogical technology that enhances the quality of education.

Keywords. Modular teaching, module, competency, educational technology, learning process, independent learning, individualized instruction, pedagogical innovation, module structure, differentiated approach, assessment criteria.

“Modulli o'qitish” termini xalqaro tushuncha – modul bilan bog'liq bo'lib (“modul”, lat. “modulus” so'zidan olingan bo'lib - me'yor, o'leov degan ma'noni anglatadi.) Modul ta'lim jarayonida o'rganilayotgan predmetni ma'lum qismlarga bo'lib, uni o'rganishning aniq tizimini yaratadi.

Modulning bitta ma'nosi faoliyat ko'rsata oladigan o'zaro chambarchas bog'liq elementlardan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. Bu ma'noda u modulli o'qitishning asosiy vositasi sifatida, tugallangan axborot bloki sifatida tushuniladi.

Modul – bu fanning fundamental tushunchasini taqdim etadi: muayyan jarayoni yoki qonuni, bo‘limi, muayyan katta mavzusi, o‘zaro bog‘liq tushunchalar guruhidir.

Modul – bu fanning bir yoki bir necha tushunchalarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan, ishlab chiqilgan tamoyillar asosida shakllangan mantiqan tugallangan o‘quv materialidir.

1982-yilda YUNESKOning anjumandagi ma‘ruzasida modulga “Mashqlarni xususiy tezlikda diqqat bilan tanishish va ketma-ket o‘rganish orqali individual yoki guruh mashg‘ulotlarida bir yoki bir necha malakaga ega bo‘lish uchun mo‘ljallangan alohida o‘rgatuvi paket (to‘plam)” deb ta’rif berilgan edi.

Modul – yuqori darajadagi yaxlitlik tizimida o‘quv mazmuni va uni o‘zlashtirish texnologiyasini birlashtiruvchi maqsadli funksional tarmoq.¹

Modul – bu o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini majburiy tarzda nazorat qiluvchi o‘quv materialining mantiqiy tugallangan qismi.²

Modul – bu bilimlarni nazorat qilish bilan hamohanglashgan, qandaydir mantiqiy yaxlitlik va tugallanganlikka ega o‘quv axborotidagi mantiqiy belgilangan qism.³

Modul deganda, ma‘lum o‘quv predmeti bo‘yicha aniq maqsadni ko‘zda tutib, ob’ektlarning muhim jihatlarni mantiqan tugal va mukammal holda yorituvchi o‘quv materialining didaktik birligini tushunamiz.⁴

Modulli ta’lim – bu bilimlarni nazorat qilish bilan hamohanglashgan, qandaydir mantiqiy yaxlitlik va tugallanganlikka ega o‘quv axborotidagi mantiqiy belgilangan qism.⁵

Ta’limiy modul – unga tegishli metodik materiallar bilan birgalikdagi o‘quv kursining mazmunli qismi.⁶

O‘quv moduli – har bir o‘quv topshiriqlarini bajarish vaqti, nazorat va hisobga olish usullari, o‘quv materiallari (paragraf, mavzu, bo‘lim, fan, integrallashgan kurs)ni o‘rganish bo‘yicha ko‘rsatmalar. Ko‘proq oddiy va o‘ziga xos tarzda o‘quv moduli uni o‘rganishning ko‘proq oqilona shakl va metodlari bilan birgalikda odatiy o‘quv dasturlari mavzu (bo‘lim)larini aks ettiradi.⁷

Modulli o‘qitish – o‘rganishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u odam bosh miyasining o‘zlashtirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.

Inson bosh miyasi to‘qimasi, qariyb 15 mlrd. neyronlardan (nerv hujayralari) yoki shartli modullardan iborat. To‘qima hujayralari bir-biri bilan ko‘p sonli to‘qnashuvlarda bo‘lishadi. Bir hujayra va uning o‘simtasini boshqa hujayra va uning o‘simtasi bilan to‘qnashuvlari soni 6 mingtagacha yetib boradi. Bu hujayra bir vaqtning o‘zida axboriy umumiylikka o‘ziga xos yaxlitlik va tizimlilikka ega bo‘lgan elementlardan tashkil topgan bo‘ladi.

O‘qitishning modul tizimi haqida rasmiy ravishda birinchi marta, 1972-yil, YUNESKOning Tokiodagi Butunjahon Konferensiyasida so‘z yuritilgan edi. Modulli o‘qitish texnologiyasi funksional tizimlar, fikrlashning neyrofiziologiyasi, pedagogika va psixologiyalar ping umumiy nazariyasidan kelib chiqadi.

Modulli o‘qitish, pedagogik ta’limning quyidagi zamonaviy masalalarini har tomonlama yechish imkoniyatlarini yaratadi:

- modul - faoliyatlik asosida o‘qitish mazmunini optimallashtirish va tizimlash dasturlarini o‘zgaruvchanligi, moslashuvchanligini ta’minlash;
- o‘qitishni individuallashtirish;
- amaliy faoliyatga o‘rgatish va kuzatiladigan harakatlarni baholash darajasida o‘qitish samaradorligini nazorat qilish.

1 Kaldibekova A.S. Modulli ta’lim texnologiyasi va uning o‘ziga xosliklari. // Sb.nauchno-metodicheskix 24 chastyax. CH.6. – B.45.

2 Stolerenko L.D. Pedagogika. – Rostov-na-Donu: Feniks, 2003. – S.274.

3 Egamberdiyeva N.M. Madaniy-insonparvarlik yondashuvi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009. – B.97.

4 Nuriddinov B.S. Kasb ta’limi o‘qituvchilari malakasini oshirishda faol o‘qitish metodlaridan foydalanish: Pedagogika fanlari nomzodi. ... diss. Avtoref. – T., 2002. – B.13.

5 Stolerenko L.D. Pedagogika. – Rostov-na-Donu: Feniks, 2003. – S.58.

6 Selevko G.K. Pedagogiyechkiye texnologii na osnove didakticheskogo i metodicheskogo usovershenstvovaniY. – M.: NII shkolnix texnologiy, 2005. – S. 58.

7 Podlasiy I.P. Pedagogika. – M.: Vissheye obrazovaniye, 2006. – S. 379.

Modulli o'qitishning hozirgi zamon nazariyasi va amaliyotida ikki xil yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin: fan bo'yicha faoliyat yondashuvi va tizimli faoliyat yondashuvi.

Modul dasturi, mustaqil o'qishga o'rgatadigan o'quv qo'llanma sifatida o'quvchiga o'quv moduliga kiritilgan o'quv materiali blokini o'qish vaqtida doimiy foydalanish uchun berilsa ta'lim samaradorligi oshadi.

Modul qo'llanma tuzilmasida quyidagi konstruktiv talab va qoidalar aks etadi:

- modulli o'qish natijasida sifat tasniflariga (shaxsiy va bilish) kiritilgan yaxlit maqsad.
- ta'lim standartida berilgan predmet "o'quv elementlarida" maqsadning oydinlashishi.
- modulni o'rganish, texnologik usullar bo'yicha dastur va tavsiyalar.

- yakuniy nazorat topshiriqlarida o'zlashtirish darajalari etalon va mezonlari bo'yicha maqsadlar oydinlashishi.

- o'z - o'zini va o'zaro nazoratni tashkil etish bo'yicha etalonlar.

Darsda modulli texnologiyani amalga oshirish va loyihalash xususiyatlari.

Ta'lim jarayonida alohida modullar asosida o'quv faoliyatini tashkil etilishi o'quvchining ta'lim faoliyatining sub'ekti sifatida mustaqil, rejali bilim o'zlashtirishi va o'z-o'zini rivojlantirishida katta imkoniyatlar yaratadi. Modulli texnologiyani amaliyotga qo'llash o'qituvchidan modulli ta'lim prinsiplarini yaxshi bilishni talab etadi:

Modul dasturini loyihalashga kirishishdan oldin o'qituvchi o'zining yangi funksiyasini aniq anglab olmog'i lozim. Uning yangiligi shundan iboratki, o'qituvchi:

- o'quvchilarning biluv faoliyatini boshqaradi, ya'ni, o'qituvchi tayyor bilimni beruvchi emas, balki o'quvchilarning shaxsiy - biluv faoliyatining tashkilotchisiga aylanadi;

- darsda o'quvchilarni biluv faoliyatiga qiziqtirib (motiv), ularning o'quv predmetiga ijobiy munosabatini tarbiyalaydi;

- darsda o'quvchilarni axborot materiallari bilan ishlashga o'rgatadi va mustaqil ishlarni tashkil etadi;

- ta'limning jamoa usulidan foydalanib, barcha o'quvchilarni ijodiy ishlashga jalb etadi, ular o'rtasida o'zaro yordamni tashkil etadi;

- muvaffaqiyatga erishish vaziyatini yaratadi, ya'ni, har bir o'quvchining kuchi yetadigan topshiriqlar va ularning metodikasini ishlab chiqadi, ijodiy hamkorlik muhitini yaratadi;

- o'quvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi va baholashini tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda modulli ta'limning mohiyati shundaki, o'quvchi modullar bilan ishlash jarayonida o'quv-biluv faoliyati oldiga qo'yilgan maqsadga mustaqil ravishda to'liq erishadi (ba'zida o'qituvchi yordamidan foydalanadi).

Modul – ta'lim mazmunining shunday bir yaxlit bo'lagiki, u ta'lim mazmuni va uning texnologiyasi birlashtirilgan yuqori darajadagi yaxlit tizimdir.

Modulli ta'limning boshqa ta'lim tizimlaridan farqlari quyidagilar:

1. Ta'lim mazmuni alohida tugallangan mustaqil qismlar (blok)dan iborat bo'lishi va ularni o'zlashtirish ta'lim maqsadlaridan kelib chiqishi lozim. Didaktik maqsad o'quvchi uchun belgilanadi va u faqat o'quv materiali hajmini o'zlashtirishga oid ko'rsamallarni emas, balki o'zlashtirish darajasini ham o'z ichiga oladi. Har bir o'quvchi modulni qanday o'rganish kerakligi, zaruriy o'quv materiallarini qanday topishi kerakligi haqida o'qituvchidan yozma tavsiyalar oladi.

2. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot individual tarzda yoki modullar asosida o'tadi. Faqat modulgina ta'limni sub'ekt-subyekt asosida o'tishiga yordam beradi.

3. Har bir o'quvchi o'z faoliyati davomida vaqtining ko'p qismini mustaqil ishlashga, maqsad asosida o'qishga, ishni rejalashtirish, tashkillashtirish, nazorat qilish va tekshirishga bag'ishlaydi. Shunday qilib har bir o'quvchi o'z bilim darajasi haqida aniq tasavvurga ega bo'ladi, bilim va ko'nikmalaridagi kamchiliklarni anglaydi.

4. O'qituvchi o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini modullar orqali yoki bevosita boshqaradi. Bevosita boshqarganda u aniq maqsad asosida va o'quvchi bilan yaxshi munosabatda bo'lib boshqaradi.

5. Chop etilgan modullarning mavjudligi o'qituvchiga o'quvchilarning har biriga individual maslahat bera olish va o'quvchiga qanday yordam qilishni belgilab olish imkoniyatini beradi.

Bilim o'zlashtirish etaplari logikasi – idrok etish, anglash, esda qoldirish, amaliyotga qo'llash, umumlashtirish, tizimlash kabilar asosida o'quvchi faoliyati tarkibini belgilash – modul qurilishida eng muhim asosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kaldibekova A.S. Modulli ta'lim texnologiyasi va uning o'ziga xosliklari. // Sb.nauchno-metodicheskix 24 chastyax. CH.6. – B.45.
2. Stolerenko L.D. Pedagogika. – Rostov-na-Donu: Feniks, 2003. – S.274.
3. Egamberdiyeva N.M. Madaniy-insonparvarlik yondashuvi asosida bo'lajak o'qituvchilarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2009. – B.97.
4. Nuriddinov B.S. Kasb ta'limi o'qituvchilari malakasini oshirishda faol o'qitish metodlaridan foydalanish: Pedagogika fanlari nomzodi. ... diss. Avtoref. – T., 2002. – B.13.
5. Stolerenko L.D. Pedagogika. – Rostovna Donu: Feniks, 2003. – S.58.
6. Selevko G.K. Pedagogiyechkiye texnologii na osnove didakticheskogo i metodicheskogo usovershenstvovaniy. – M.: NII shkolnix texnologiy, 2005. – S. 58.
7. Podlasiy I.P. Pedagogika. – M.: Vissheye obrazovaniye, 2006. – S. 379.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA "TARBIYA" FANINING O'RNI VA AHAMIYATI

Djaxangirova Zuxra Tursunovna
Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti
djaxongirovazuxra@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida "Tarbiya" fanining o'quvchi shaxsini shakllantirishdagi o'rni, ahamiyati hamda uning ta'lim jarayoni bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Tarbiya fani orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, vatanparvarlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlar shakllanishi yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tarbiya jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ta'lim, boshlang'ich sinf, shaxs kamoloti, milliy qadriyatlar, pedagogik texnologiya, didaktika, ijtimoiy faollik.

Аннотация:

В данной статье анализируются роль и значение предмета «Образование» в формировании личности учащегося на этапе начального образования, а также его неразрывная связь с образовательным процессом. Подчеркивается важность формирования у учащихся через предмет «Образование» таких качеств, как национальные ценности, моральные нормы, патриотизм и социальная активность. Даны рекомендации по эффективной организации образовательного процесса на основе современных педагогических подходов.

Ключевые слова: воспитание, образование, начальная школа, развитие личности, национальные ценности, педагогические технологии, дидактика, общественная деятельность.

Annotation:

This article analyzes the role and importance of the subject "Education" in the formation of the student's personality at the primary education stage, as well as its inextricable link with the educational process. The formation of such qualities as national values, moral standards, patriotism and social activity in students through the subject of education is highlighted. Also, recommendations are given for the effective organization of the educational process based on modern pedagogical approaches.

Keywords: upbringing, education, primary school, personal development, national values, pedagogical technology, didactics, social activism.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni barkamol, bilimli, ma'naviy yetuk, vatanparvar insonlar qilib tarbiyalash masalasi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinflarda ta'lim bilan bir qatorda tarbiya jarayonining ilmiy asosda tashkil etilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

2021-yil 20-dekabrda "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi" **PQ-6155-son Prezident qarori** yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini kuchaytirish, ularning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish hamda «Yoshlar daftari» jamg'armalarini joriy etishga qaratilgan. Qaror bilan 2022–2026-yillarda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish konsepsiyasi tasdiqlangan [1].

Mazkur qarorning asosiy yo'nalishlari - yoshlar ta'limini qo'llab-quvvatlash, yoshlarni ta'limga jalb qilish, kasbiy mahoratini oshirishga ko'maklashish, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar - yoshlar o'rtasida

ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish, ularning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatini oshirish, sport va jismoniy tarbiya - yoshlarni sport bilan shug'ullanishga jalb qilish, jismoniy tarbiya va sport infratuzilmasini rivojlantirish, badiiy ijodkorlik va madaniyatni rivojlantirish - yoshlarning ijodiy va madaniy salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularga ochiq havoda musiqa ijro etish, sahna ko'rinishlari namoyish etish imkoniyatlarini yaratib berish, ommaviy axborot vositalarida yoshlar targ'iboti - yoshlar haqida ijobiy xabarlarini ommaviy axborot vositalarida targ'ib qilish kabilardir [1].

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni [2] va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da tarbiya jarayonini ta'lim bilan uyg'un olib borish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Ayniqsa, 2021-yildan boshlab umumta'lim maktablarida "Tarbiya" fanining joriy etilishi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan muhim qadamlardan biridir. Bizga yaxshi ma'lumki, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz jarayon bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo'lsada, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqeini egallay olmaydi. Chunki unda xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo'lib, u bu borada tarbiyachining yordamiga ehtiyoj sezadi va shu bois tarbiya texnologiyasi mantiqiy, ham tarkibiy jihatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi [6].

Tarbiya texnologiyasi asosida tarbiyaviy jarayon yotadi. O'quvchilar faoliyatini tashkil etuvchilar bo'lib, ular tomonidan erishiladigan natijalarni rejalashtirish va unga erishish usullari, bu usullarni modellashtirish ishlab chiqarilgan reja va modellarni ro'yobga chiqarish, bu rejalarni amalga oshiruvchi shaxsning faoliyati va axloqini boshqarish kabilar hisoblanadi. Tarbiya – tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar bilan va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar tarbiyalanuvchilar bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajriba va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya – o'zi nima?

Tarbiya — bu insonning ma'naviy, axloqiy, ruhiy va jismoniy jihatdan rivojlanishini ta'minlovchi jarayon bo'lib, u shaxsiy hayotda va jamiyatda to'g'ri yo'l tutishni o'z ichiga oladi. Tarbiya mehnatsevarlik, sabr-toqat, hurmat va o'zini tutish kabi fazilatlarni shakllantiradi, shuningdek, madaniyat va axloqiy tuyg'ularni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Odatda, tarbiya ota-onalar, o'qituvchilar va jamiyat a'zolari tomonidan amalga oshiriladi.

Tarbiya – bu insonning ma'naviy, axloqiy, ruhiy va jismoniy jihatdan o'sishi va rivojlanishini ta'minlovchi jarayon. Tarbiya o'z ichiga nafaqat shaxsiy hayotdagi axloqiy tamoyillarni o'rnatish, balki jamiyatdagi o'zaro munosabatlarda to'g'ri yo'l tutishni ham o'z ichiga oladi.

Tarbiya insonni yuksak axloqiy qadriyatlar, sabr-toqat, mehnatsevarlik, hurmat va o'zini tutish kabi fazilatlarga o'rgatadi. Bu jarayon ko'pincha ota-onalar, o'qituvchilar, jamoatchilik va diniy rahbarlar tomonidan amalga oshiriladi. Tarbiya, shuningdek, madaniyat, ma'naviyat va axloqiy tuyg'ularni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tarbiya jarayoni – murakkab jarayon bo'lib, bu maqsadga yo'nalganlik, ko'p omillik, jo'shqinlik, davomiylik, uzluksizlik, komplekslilik, variantlilik, ikki tomonli xarakter, natijaviylik kabilardan iboratdir [6].

"Tarbiya" fanining mazmuni va maqsadi.

"Tarbiya" fani o'quvchilarda ijobiy axloqiy fazilatlarni, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, adolatparvarlik kabi qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar dunyoqarashi, hissiyati va ijtimoiy xulqi shakllanish bosqichida bo'lganligi sababli, bu fan orqali ularning ijtimoiy tajribasi boyiydi, milliy o'zlikni anglash hissi rivojlanadi [3].

Tarbiya fani o'z mohiyatiga ko'ra insonda nafaqat axloqiy qadriyatlarni, balki ijtimoiy faol, mehnatsevar, halol va bunyodkor shaxs sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu fan o'quvchilarni nafaqat bilim bilan, balki hayotiy qadriyatlar bilan ham qurollantiradi. Shuning uchun "Tarbiya" fanining ahamiyati faqat darslik darajasida emas, balki shaxs kamoloti va ijtimoiy ong shakllanishi bilan chambarchas bog'liq [4].

Tarbiya va ta'lim jarayonining o'zaro aloqasi.

Ta'lim — bilim, ko'nikma va malaka berish jarayoni bo'lsa, tarbiya — shaxsning axloqiy, estetik, ma'naviy jihatdan yetuk bo'lishini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinfda bu ikki jarayon bir-birini to'ldiradi:

- ta'lim orqali bolaga bilim beriladi;

- tarbiya orqali o‘sha bilimni hayotda to‘g‘ri qo‘llash, boshqalar bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lish o‘rgatiladi.

Masalan, o‘quvchi “Atrofimizdagi olam” fanida tabiatni bilsa, “Tarbiya” fanida uni asrash, mehr bilan munosabatda bo‘lish zarurligini anglaydi. Shu tariqa, tarbiya ta‘limni insoniylik mezonlari bilan boyitadi.

Tarbiya jarayonining metodik asoslari.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi metodlardan samarali foydalanadilar:

- suhbat va muhokama usuli;
- o‘yinli metodlar;
- ijobiy namunalar orqali ta‘sir etish;
- sahnalashtirilgan mashg‘ulotlar;
- axloqiy muammoli vaziyatlarni tahlil qilish.

Bu metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlaydi, o‘z fikrini ifoda etish, to‘g‘ri xulosa chiqarish, bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo‘lish malakasini rivojlantiradi.

“Tarbiya” fanining natijadorligi.

“Tarbiya” fani natijasida o‘quvchilarda quyidagi sifatlar shakllanadi:

1. Axloqiy fazilatlar: halollik, odob, mehr-oqibat, mas‘uliyat;
2. Ijtimoiy faollik: jamoada ishlay olish, boshqalarni tinglash, hamkorlik;
3. Vatanparvarlik: o‘z yurtiga mehr, milliy qadriyatlarni qadrlash;
4. Ma‘naviy yetuklik: to‘g‘ri hayotiy qarorlar qabul qilish.

Bu natijalar shaxsning kelgusida ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi, jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini egallashiga zamin yaratadi.

Muammolar va ularning yechimlari.

Tarbiya fanini o‘qitish jarayonida ayrim muammolar mavjud bo‘lib, bular: darsliklarda mavzularning yosh xususiyatlariga to‘liq mos kelmasligi, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, ota-onalarning tarbiyaviy jarayonga kam jalb etilishidir.

Ularni bartaraf etish uchun “Tarbiya” faniga zamonaviy didaktik materiallar kiritish, o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarini ko‘paytirish, maktab-oila hamkorligini mustahkamlash zarur[3].

Xulosa:

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida “Tarbiya” fani o‘quvchi shaxsining ma‘naviy-axloqiy, estetik va ijtimoiy shakllanishida beqiyos ahamiyatga ega. U ta‘lim jarayonini insoniylik, vatanparvarlik, milliy g‘urur bilan boyitadi. Shu bois, “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi”ni takomillashtirish, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish – barkamol avlod tarbiyasining eng muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ–6155-son qarori, 2021-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil.
3. M. Mahmudova. Xalq pedagogikasi va oila tarbiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2003.
4. N. Qodirova. Pedagogika va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2019.
5. A. Komilov. Boshlang‘ich ta‘limda tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2022.
6. Djurayeva S.N. Turdiyeva N.S. Baxronova A.I. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O‘quv qo‘llanma - Buxoro – 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ERTAKLARNI O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ilmiy rahbar: dots. A.E.Botirova
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi 2-bosqich magistranti
Abdihalimova G'oliba

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida ertak janrini o'rgatishning metodik asoslari, o'quvchilarning badiiy tafakkurini rivojlantirishda ertaklarning o'rni va ahamiyati, shuningdek, o'qituvchining metodik yondashuvlarini takomillashtirish yo'llari yoritilgan. Ertaklarni tahlil qilishda interaktiv metodlardan, muammoli savol-javob, rolli o'yin va ijodiy topshiriqlardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, ertak, metodika, boshlang'ich ta'lim, badiiy tafakkur, ijodkorlik, interaktiv usullar, o'qish motivatsiyasi.

Abstract: This article describes the methodical basis of teaching the genre of fairy tales in primary reading literacy classes, the role and importance of fairy tales in the development of students' artistic thinking, as well as ways to improve the teacher's methodological approaches. The effectiveness of using interactive methods, problematic question-and-answer, role-playing, and creative tasks was analyzed in the analysis of fairy tales.

Key words: reading literacy, fairy tale, methodology, primary education, artistic thinking, creativity, interactive methods, reading motivation.

Аннотация: В статье описаны методические основы преподавания жанра сказки на начальных занятиях по читательской грамоте, роль и значение сказки в развитии художественного мышления учащихся, а также пути совершенствования методических подходов учителя. При анализе сказок анализировалась эффективность использования интерактивных методов, проблемных вопросов и ответов, ролевых игр, творческих заданий.

Ключевые слова: читательская грамотность, сказка, методика, начальное образование, художественное мышление, творчество, интерактивные методы, мотивация чтения.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'qish savodxonligi fanining asosiy maqsadi o'quvchilarda o'qish, tushunish, tahlil qilish va badiiy asardan hayotiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda ertaklar o'quvchilarning nafaqat til va tafakkurini, balki axloqiy qarashlarini, hayotiy pozitsiyasini shakllantiruvchi asosiy vositadir. Ertaklar orqali o'quvchi yaxshilik va yomonlikni ajratadi, ijobiy fazilatlarni qadrlashni o'rganadi, milliy qadriyatlarimizni anglaydi. Shu bois, o'qish savodxonligi darslarida ertaklarni o'rgatish metodikasini takomillashtirish — o'quvchilarning mustaqil o'qish, fikrlash va ijod qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur shartdir. Ertaklar xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va ta'sirchan janrlaridan biridir. Ular bolalarda tasavvur, mantiqiy fikrlash, ma'naviy sezgi va nutq madaniyatini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi ertak orqali: o'qishning mazmunini tushunishga, voqealar ketma-ketligini aniqlashga, asosiy g'oya va xulosani topishga, qahramonlarga baho berishga, ijodiy fikrlashga o'rganadi.

Ertaklarda o'quvchi uchun yaqin bo'lgan hayotiy obrazlar, sodda til, takroriy syujetlar mavjudligi sababli, ular o'qish savodxonligini shakllantirishda qulay material hisoblanadi. Shu jihatdan o'qituvchi ertak tanlashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik tayyorgarligini inobatga olishi lozim. Ertakni o'rganish jarayoni uch bosqichda tashkil etiladi: tayyorgarlik bosqichi, o'qish va tahlil bosqichi, hamda ijodiy yondashuv bosqichi.

a) Tayyorgarlik bosqichi.

Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning e'tiborini ertak mavzusiga qaratadi, syujetni anglash uchun kerakli so'zlar, obrazlar va voqealarni tayyorlaydi. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagini o'rganishdan oldin o'qituvchi "Mehr", "adolat", "hasad" kabi tushunchalar ustida suhbat o'tkazishi mumkin.

b) O'qish va tahlil bosqichi.

O'quvchilar ertakni o'qish jarayonida voqealar zanjirini kuzatadi, asosiy g'oyani aniqlaydi. Bu jarayonda quyidagi metodlar samarali:

"Klaster" usuli – ertakdagi qahramonlar va ularning fazilatlarini tarmoqli tarzda tasvirlash;

“Insert” usuli – o‘qish davomida tushungan, yangi bilgan yoki tushunmagan joylarini belgilash;
“Rolli o‘yin” – o‘quvchilarning ertakdagi rollarni ijro etishi orqali mazmunni chuqur anglashiga yordam beradi.

c) Ijodiy yondashuv bosqichi.

O‘quvchilarga ertak asosida yangi yakun yaratish, yangi qahramon qo‘shish, chizmalar yoki dramatisatsiya orqali ifodalash topshiriqlari beriladi. Bu, bir tomondan, ularning ijodkorligini, ikkinchi tomondan, o‘qish savodxonligini rivojlantiradi. Ertaklarni o‘qitishda an‘anaviy metodlardan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhimdir. Masalan:

- Multfilmlar asosida ertakni taqqoslash (“Qizil shapkacha” matni va animatsiyasi);
- Elektron taqdimotlar orqali ertak qahramonlari xaritasini yaratish;
- Onlayn platformalarda “Ertakni tugat” yoki “Qahramonni tanla” kabi interaktiv topshiriqlar tashkil etish.

Xalq og‘zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o‘qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta’sirchanligi, o‘tkirliigi, ma’nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertaklarning ko‘pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo‘shilib ketadi. Ertakning o‘tkir, maroqli sujeti, voqea rivojidadagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g‘oyaviy yo‘nalishi, unda ezgulik kuchining yaxshilikning doimo g‘alaba qilishi bolalarni o‘ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so‘z va iboralarning qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta’sirchanligi, ifoda vositalarining jonliligi, bolalar uchun juda qiziqarliligidir. Ertakda qatnashuvchilar ko‘pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo‘lgan yovuz, baxil, ochko‘z kishilar timsoli bo‘ladi. Ertakning pedagogik qiymati shundaki, o‘quvchilar unda to‘g‘rilik, halollik g‘alaba qilganidan, kambag‘al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya’ni yaxshilik, ezgulik ro‘yobga chiqqanidan va yomonlik, vovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo‘lishini istaydilar. Masalan, „Halollik“ ertagida asosiy fikr kambag‘allarga yordam ko‘rsatish, o‘z mehnati bilan hayot kechirish bo‘lib, bu hatto butun xalq istagi ekanligi g‘oyasi ilgari surilgan bo‘lsa, „Hiylagarning jazosi“ ertagida esa soddadilning to‘g‘riligi hiylagarning makri ustidan g‘olib kelishi, xiyonat jazosiz qolmasligi g‘oyasi ilgari surilgan. Har ikki ertak ham to‘g‘riso‘zlikning g‘alabasi bilan yakunlanadi. Bunday g‘alaba maishiy ertaklardan tashqari, sehrli ertaklarda ham ifodalangan. Ertak bolalarda qahramonlarning xatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko‘nikmasini o‘stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g‘alaba qozonishiga iShonch uyg‘otadi. O‘quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida „kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoqmadide?)“, „Nima uchun?“, „... nima uchun jazolandi? (yoki rag‘batlantirildi?)“, „Nima uchun ertakdagi ba’zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba’zilaridan yuz o‘giradi?)“ kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib xulosaga keladilar.

Bunday yondashuv o‘quvchilarda qiziqish, tahlil qilish va fikr bildirish kompetensiyalarini kuchaytiradi. Shuningdek, milliy ertaklarni o‘rganish orqali o‘quvchilar o‘z xalqining qadriyatlarini, urf-odatlarini va axloqiy me’yorlarini chuqurroq anglaydi. Ertaklarni samarali o‘qitish o‘qituvchining metodik mahoratiga bog‘liq. Har bir o‘qituvchi:

o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olishi;
darsni muammoli va interaktiv shaklda tashkil etishi;
savol-javob, dramatisatsiya, munozara kabi usullarni uyg‘unlashtirishi;
badiiy asarning tarbiyaviy jihatlari yoritib berishi lozim.

Shuningdek, o‘qituvchi o‘z faoliyatida milliy va jahon tajribalarini o‘rganib, o‘z metodikasini doimiy takomillashtirib borishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida ertaklarni o‘rgatish metodikasini takomillashtirish o‘quvchilarning nafaqat o‘qish ko‘nikmalarini, balki ularning ma’naviy dunyosini, tafakkurini va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi. Ertaklarni o‘rganishda zamonaviy interaktiv va axborot texnologiyalarini qo‘llash, ijodiy topshiriqlarni berish orqali o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini sezilarli darajada oshirish mumkin. Shunday qilib, ertaklarni o‘rgatish metodikasi faqat matnni o‘qish emas, balki bolada hayotiy qadriyatlarni shakllantirish, milliy o‘zlikni anglash va badiiy tafakkurni rivojlantirishning kuchli vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2022.
2. Yo'ldoshev, J., Hasanboeva, O. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: "O'qituvchi", 2019.
3. Nurmatova, M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Qodirova, D. O'qish savodxonligi darslarida badiiy asarni o'rganish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Shirinov, A. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. — Toshkent: Ilm ziyo, 2021.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANI VA UNING BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI

G'ofurova Mahfuza Abbosovna

FDU, Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrası o'qituvchisi,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tel: +998 91 662 41 12. Email: mahfuza.gafurova73@gmail.com

Abdusalomova Mohidil Sherali qizi

FDU, 2-kurs magistranti

Tel: +998 97 025 16 73. Email: eshqulovamaftuna0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika fani, uning boshqa fanlar bilan o'zaro integratsiyasi haqida so'z boradi hamda boshlang'ich sinf matematika darsligida berilgan ko'plab topshiriqlarning boshqa fanlarga aloqadorligi va o'quvchilarni barcha fanlardan yaxshi o'zlashtirishini ta'minlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: matematika, integratsiya, tarix, ona tili, fizika, iqtisod, informatika, biologiya, kimyo, texnologiya

Yosh o'rganuvchilar ilk maktab kunlaridanoq matematika bilan tanishishadi va bu fan orqali qolgan barcha fanlarga yo'l ochiladi. Boshqa bir qancha fanlarga yuzlanar ekanmiz, o'rganilayotgan fanlarning ayrim mavzularida matematikaga murojaat qilamiz, matematika fanida ham fanni turli fanlar bilan bog'lovchi topshiriqlarga duch kelamiz. Shu o'rinda, o'qitish jarayonida integratsiyalashgan darslar, fanlararo aloqalarning ahamiyati ortib borayotganini alohida ta'kidlash joiz. Bunday ta'lim shaklida o'qituvchilarning faoliyatlari yagona maqsadda birlashadi, bu maqsadga faqatgina birgalikdagi ijodiy hamkorlik orqaligina erishilishi mumkin. Qolaversa, integratsiyalangan darslar taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi⁸. Aslini olganda, matematika fani o'rganiladigan barcha fanlar bilan integratsiya hosil qiladi, deyish mumkin, negaki darslikda shunday topshiriqlar borki, o'quvchilarni bu fan orqali barcha fanlardan olgan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Quyida bir qator fanlar bilan aloqasini ko'rib chiqamiz va qay darajada bog'liqlik ahamiyat kasb etishining guvohi bo'lamiz:

Jumladan, informatika va axborot texnologiyalari fani yordamida matematika fanini o'qitish jarayonining samaradorligini turli ko'rinishdagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va kompyuter texnikasidan foydalanish orqali oshirishga ulkan imkoniyatlarni yaratadi.

Fizika fanini o'qitishda o'quvchilar tabiat hodisalarini va asosiy fizik jarayonlarni anglash bilan birga, texnika va texnologiyalarni rivojlantirishda matematik formulalarni qo'llashni o'rganadilar. Ko'pgina fizik masalalar tenglama yoki tenglamalar sistemasini tuzish va ular bilan ishlash ko'nikmasining shakllangan bo'lishini taqozo etadi. Fizika fanini o'qitishda matematika fani nafaqat hisoblash apparati sifatida, balki matematik mulohazalar yordamida voqelik, hodisaning xarakteri haqida fizik xulosalar chiqarishga hamda mazkur jarayonlar tadqiq qilish, matematik tenglamalarni yechish orqali fizik hodisalar haqida fikr yuritish imkonini beradi. Fizik masalalarni matematika darslarida tahlil qilish jarayonida masalan, quyidagi 4-sinf 1-qismdagi 3-misolni olsak, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyati, aqliy rivojlanishi va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish barobarida olamning yagona manzarasiga oid tafakkurlarini rivojlantirish hamda egallagan bilimlardan hayotiy muammolarni hal qilish, kundalik faoliyatlarida foydalanish ko'nikmasini shakllantirishni ko'zda tutadi.

3. Birinchi velosipedchi 7 soatda 175 km, ikkinchisi 9 soatda 207 km masofani bosib o'tdi. Qaysi velosipedchining tezligi katta? Masala yechimini jadval shaklida ifodalang.

	S	t	v
Birinchi velosipedchi			
Ikkinchi velosipedchi			

16

Biologiya fani o'quvchilarda jonli tabiatning obyekti va tizimini his etishni, jonli va jonsiz tabiat o'rtasidagi aloqalarni shakllantiradi. Bir vaqtning o'zida atrofimizni o'rab turgan jonli tabiatga ijobiy munosabat, tabiiy rang-baranglikni saqlab qolish, shuningdek, javobgarlikni his qilgan holda mustahkam hayotiy faoliyat shakllanadi. Matematika darslarida jonli tabiatning biologik qonuniyatlari va modellari haqidagi hayotiy masalalarni tahlil qilish orqali bu ikki fan orasidagi integratsiya ta'minlanadi.

Kimyo fani o'quvchilarda organik va anorganik moddalar va tuzilmalarni tabiatning obyekti sifatida his etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Matematika darslarida moddalar va tuzilmalarning tuzilishiga oid geometrik, sifat va miqdoriy kattaliklarni tahlil qilish orqali ularning kimyoviy xususiyatlarini o'rganish, tadqiq qilish hamda xulosa chiqarish orqali bu ikki fan orasidagi uzviy aloqadorlik ta'minlanadi. Matematika 3-sinf 3-qism 1-misolda buning yaqqol ifodasini ko'rish mumkin.

1. Qaysi idishga ko'proq suv sig'adi? O'z xulosangizni tushuntiring.

Texnologiya fani orqali tarkib toptirilgan kompetensiyalar matematika fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, ularning texnik ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ijodiy loyiha tayyorlash malakalarini hosil bo'lishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya faniga oid bir qancha misol masalalar borki, bevosita fanga yuzlanishni talab etadi. Jumladan quyidagi 1-sinf matematika 4-qismda aynan shunday masala keltirilgan bo'lib, jismoniy tarbiyaga oid bilimlar orqali o'quvchilar buni oson hisoblashadi.

3. Biz qanday o'yin haqida gapirayapmiz? Qaysi jamoa g'alaba qozondi? G'oliblar nechta ko'p gol urishdi?

Ushbu masala uchun tenglik va tengsizlik o'ylab toping.

38

Tarix fani matematika fani bilan ham bevosita bog'langan. Ilm-fan yutuqlarining ishlab chiqarish sohalari, iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlarining rivojlanishi va atrof-muhit holatiga ta'sirini ko'rsatishda tarixiy ma'lumotlarning ahamiyati kattadir. Jumladan, 3-sinf 1-qismdagi quyidagi tarixiy ma'lumotlarga asoslanib o'quvchilar ming ichida qo'shish va ayirish ko'nikmasini mustahkamlashadi.

1. Ma'lumotlardan foydalanib, savollarga javob bering.

Zahiriddin Muhammad Bobur 1483-yilning 14-fevralida Andijonda tug'ilgan. U 1494-yilda Farg'ona hokimi bo'lgan. 1526-yilda esa Hindistonda boburiylar saltanatiga asos solgan. Bu davlat 1848-yilgacha, inglizlar Hindistonni bosib olgunlariga qadar mavjud edi. Podshoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur 1530-yilning 26-dekabrida Agra shahrida vafot etgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur qancha umr ko'rgan?

U necha yoshida Farg'ona hukmdori bo'lgan?

Hindistonda Boburiylar davlati necha yil hukmronlik qildi?

Boshlang'ich ta'limda matematika fani alohida o'rin egallaydi, chunki bu fan bolalarni hisoblash qobiliyatlarini shakllantiribgina qolmay, ularning dunyoqarashlarini rivojlantirish, hayotda uchraydigan turli-tuman tushunchalar, miqdorlar, har xil xossalalar bilan tanishtiradilar. Shu sababli, o'z o'rnida matematika o'rganiladigan barcha fanlar bilan uzviy bo'g'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axtamova N. A., Sagdullayeva M. A., Abidova Z. J., Tolipova M. A. "Matematika fanining boshqa fanlar bilan aloqasi hamda o'quvchilar bilimini shakllantirishdagi fundamental ahamiyati" IJODKOR O'QITUVCHI jurnali, 2023 yil, 3(29).
2. Bekpo'latova M. Ijtimoiy fanlarning matematika fani bilan bog'liqligi Science and Education jurnali, 2023 yil, 4(2), 926–931.
3. Ismoilova I. Ona tili o'qitish metodikasi fanning boshqa fanlar bilan aloqasi IJODKOR O'QITUVCHI jurnali, 2023 yil, 3(26).
4. Kalanova D. Sh. va Tog'ayeva M. A. Ona tili fanining boshqa fanlar bilan aloqasi IJODKOR O'QITUVCHI jurnali, 2023 yil, 3(26).

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI

Ilmiy rahbar: Omonboyeva Nursaule Erkin qizi
NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Navoiy davlat universiteti. Boshlang'ich ta'lim yo'nalish
4 J-guruh talabasi **Shirinulova Ardaq Bauirjan qizi**
ardaqshirinulova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich ta'lim bosqichidagi eng dolzarb masalalar va ularning yechimlari hamda kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qiladi. Boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limni ta'minlashning jamiyat va shaxs rivojlanishidagi ahamiyati ta'kidlanib, zamonaviy ta'limning asosiy talablari va vazifalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, dolzarb masalalar, ta'limning takomillashishi, pedagogik metodikalar, innovatsiyon ta'lim, STEAM.

Boshlang'ich sinflar o'quvchilarning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishining poydevorini tashkil etadi. Bu bosqichda egallangan bilimlar, ko'nikmalar va dunyoqarash kelajakdagi ta'limiy yutuqlar hamda hayotiy muvaffaqiyatlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu sababli, boshlang'ich sinflarda ta'lim jarayonini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish, uni samaraliroq va mazmunliroq qilish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimidagi bugungi kunning eng muhim muammolari, ularning yechimlari va kelajak yo'nalishlari tahlil qilinadi.

I. Boshlang'ich ta'limning zamonaviy talablari va vazifalari

Har qanday ta'lim tizimining asosiy maqsadi – barkamol shaxsni tarbiyalashdir. Boshlang'ich sinflarda bu vazifa yanada murakkablashadi, chunki o'quvchilar dunyoni anglashni, o'zaro munosabatlarni o'rnatishni va yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishni o'rganadilar. Zamonaviy jamiyatda boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Bilimlar asosini yaratish: O'quvchilarning o'qish, yozish, hisoblash va atrof-muhit haqidagi dastlabki bilimlarini shakllantirish.
- Mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Muammolarni tahlil qilish, echim topish va yangi g'oyalar ishlab chiqish qobiliyatlarini uyg'otish.
- Ma'naviy-axloqiy tarbiya: To'g'ri xulq-atvor, hamdardlik, kattalarga hurmat, o'zaro yordam kabi qadriyatlarni singdirish.
- Ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish: Jamoada ishlash, o'z fikrini himoya qilish, boshqalarning fikrini tinglash va hurmat qilishni o'rgatish.
- Mustaqil o'rganishga undash: O'quvchining o'zi uchun bilim qidirish, savol berish va o'zini takomillashtirishga intilishini qo'llab-quvvatlash.

Bugungi kunda globalizatsiya, axborot texnologiyalarining tez rivojlanishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni kelajakda murakkab dunyoda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun kerakli kompetensiyalar bilan qurollantirish zarur.

II. Boshlang'ich sinflarda ta'lim berishning dolzarb muammolari

Boshlang'ich ta'limni yanada takomillashtirish yo'lida bir qator muammolar mavjud. Ularning tahlili va bartaraf etish choralari ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

1. O'quv dasturlari va metodikalarining takomillashtirilmaganligi:

- Ba'zi o'quv dasturlari o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga to'liq mos kelmasligi mumkin.
- An'anaviy o'qitish metodikalarining ustunlik qilishi, interfaol va zamonaviy usullarning yetarli darajada qo'llanilmasligi.
- Darsliklar va o'quv materiallarining monotonligi, o'quvchining faolligini rag'batlantirmasligi.
- O'qituvchilar malakasini oshirish va rag'batlantirish tizimining takomillashtirilmaganligi:
- Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion usullar va psixologik metodikalarni o'zlashtirishga oid muntazam va samarali malaka oshirish kurslarining yetishmasligi.
- O'qituvchilarning mehnatini moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimidagi kamchiliklar, bu esa kasbga bo'lgan qiziqish va fidoyilikni susaytirishi mumkin.
- O'qituvchilarning pedagogik faoliyatidagi ijodiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashning zaifligi.

3. O'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish:

- Har bir bola o'ziga xos rivojlanish sur'ati, qiziqish doirasi va o'rganish uslubiga ega. Bunday individual farqlarni hisobga olib, individual yondashuvni ta'minlash murakkab vazifa.
- O'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va uni saqlab qolishdagi qiyinchiliklar, ayniqsa, darslarni zerikarli deb hisoblaganlarda.
- Mahsuldor o'qitishning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi, ya'ni har bir o'quvchining o'quv jarayonid faol ishtirok etishini ta'minlash.

4. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish:

- * Ota-onalar va maktab o'rtasidagi aloqaning ba'zan zaifligi, bu esa o'quvchining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- * Ota-onalarning farzandlarining ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlari uchun yetarli ma'lumot va ko'nikmalarga ega bo'lmasligi.
- * Maktab va oila o'rtasida yagona tarbiya konsepsiyasini shakllantirishdagi qiyinchiliklar.

5. Moddiy-texnik bazani takomillashtirish:

- * Zamonaviy o'quv jihozlari, kompyuterlar, interaktiv doskalar va boshqa texnologiyalar bilan ta'minlanmagan maktablarning mavjudligi.
- * Darsliklar va o'quv-metodik qo'llanmalarining yangi nashrlari va sifati masalalari.

III. Muammolarni bartaraf etish va yangi yo'nalishlar

Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni hal qilish uchun tizimli yondashuv va aniq chora-tadbirlar zarur.

1. O'quv dasturlari va metodikalarini zamonaviylashtirish:

* Kompetensiyaviy yondashuv: O'quv dasturlarini faqat nazariy bilim berishdan tashqari, amaliy ko'nikmalar va hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirish. Masalan, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash, axborotni tahlil qilish kabi kompetensiyalar.

* Interfaol va o'yin asosidagi metodikalar: O'yinlar, loyihaviy ishlar, munozaralar, ko'rgazmali materiallardan keng foydalanish. Bu o'quv jarayonini jonli va qiziqarli qiladi.

* Diferensial yondashuv: Har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyat va ehtiyojlarini hisobga olgan holda topshiriqlar va mashqlarni tashkil etish.

* Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Ta'lim jarayoniga interaktiv elektron darsliklar, ta'limiy ilovalar, onlayn resurslarni kiritish.

2. O'qituvchilar malakasini oshirish va rag'batlantirish:

* Muntazam va amaliy treninglar: O'qituvchilar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, psixologiya, IT-kompetensiyalar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar va master-klasslar tashkil etish.

* Mentorlik va tajriba almashuv: Tajribali o'qituvchilarning yosh hamkasblariga mentorlik qilishini yo'lga qo'yish, xalqaro va respublika miqyosidagi tajriba almashuv dasturlarini kengaytirish.

* Rag'batlantirish tizimini takomillashtirish: O'qituvchilarning samarali mehnati uchun moddiy (yuqori maosh, mukofotlar) va ma'naviy (faxriy yorliqlar, mukofotlar, kasbiy mukammallikni tan olish) rag'batlantirish tizimini kuchaytirish.

* Kasbiy o'sish uchun imkoniyatlar yaratish: O'qituvchilarning o'z ustida ishlashlari, tadqiqotlar olib borishlari va ilmiy-amaliy konferensiyalarda ishtirok etishlari uchun sharoit yaratish.

3. O'quvchilarning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash:

* Psixologik xizmatni kuchaytirish: Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlaydigan malakali psixologlarning sonini ko'paytirish va ularning faoliyatini samarali tashkil etish.

* Qo'shimcha mashg'ulotlar: Ijodiy qobiliyatlari, intellektual salohiyati yuqori bo'lgan o'quvchilar uchun to'garaklar, intellektual o'yinlar va olimpiadalarni tashkil etish.

* Qiyinchilikdagi o'quvchilarga yordam: O'qishda qiynalayotgan o'quvchilarni aniqlash va ularga individual yordam ko'rsatish uchun qo'shimcha mashg'ulotlar, maxsus dasturlar ishlab chiqish.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifatini oshirish – bu har bir davlatning kelajagiga investitsiya qilishdir. Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimidagi dolzarb masalalarni chuqur tahlil qilish va ularni hal qilishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirish zarur. O'quv dasturlarini zamon talablariga moslashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va moddiy-texnik bazani yangilash – bu boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridir. Innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali biz kelajak avlodni yanada bilimdon, ijodkor va barkamol insonlar etib tarbiyalashimiz mumkin. Boshlang'ich ta'limga qaratilgan har qanday e'tibor va sa'y-harakatlar jamiyatimizning umumiy rivojlanishiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar:

1. Boshlang'ich talim nazariyasi va metodikasi.
2. Davletshin Pedagogik psixologiya. Toshkent
3. G'oziyev. Umumiy psixologiya. Toshkent
4. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi: [1997-yil 29-avgust]

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI O'QITISHNING O'ZGACHA USULLARINI QO'LLAY OLISHNING AHAMIYATI

Asadova Marjona Akramovna
Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1 "V" - guruh talabasi
Ilmiy rahbar. NavDPI "Boshlang'ichta'lim" kafedrasi
katta o'qituvchisi f.f.f.d. (PhD) M.X.Pardayeva

Annotatsiya:Maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini o'tishda qo'llaniladigan ba'zi bir usullar haqida fikr yuritiladi

Kalit so'zlar: Maktab, boshlang'ich sinflar, ot soz turkumi, o'yin uslubi,suratlar, ko'rgazmalar, sifat so'z turkumi,son so'z turkumi

Maktab davri har qanday insonning hayotida muhim o‘rin tutadigan davrdir. Bola maktabga hali go‘daklik paytida, ya‘ni 6-7 yoshida keladi. Uni hali shakl berilmagan loyga o‘xshatish mumkin. Undan qanday –badiiy jihatdan go‘zal bo‘lgan san‘at asari, yoki beo‘xshov idish yaratish esa unga shakl beruvchi kulollar, ya‘ni o‘qituvchilarning kasbiy mahoratiga bog‘liq.

Maktab davri uch bosqichga bo‘linadi. 1-bosqich kichik maktab Yoshi davri bo‘lib, 1-4-sinflarni o‘z ichiga oladi. Ikkinchi bosqich deganda biz 5-9 sinflarni nazarda tutamiz. Nihoyat, so‘nggi bosqich, o‘z ichiga 9-11 sinflarni kiritadi. Har bir bosqichdagi o‘quv jarayoni keyingisidan o‘z o‘quv dasturlari bilan farq qiladi. Bularning orasida boshlang‘ich ta‘lim davri alohida o‘rin tutadi. Yuqorida aytib o‘tilganidek, bolalar maktabga ilk kelgan paytlarida hali hech narsani bilmaydigan holda keladilar. Ular kelajakda qanday inson bo‘lishi esa ko‘p jihatdan ularning boshlang‘ich sinflarda o‘qish paytida olgan bilimlari sifatiga bog‘liq. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bu paytda berilgan bilim bolalarning kelajakda bilimdon inson bo‘lishlariga qo‘yilgan poydevordir. Bu holat boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining zimmasiga ulkan ma‘suliyat yuklaydi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘tkazilgan dars mashg‘ulotlari o‘zgachaligi bilan farq qiladi. Bu sinflar o‘quvchilari darsga ajratilgan 45 daqiqa vaqtni bir maromda o‘tkazishga tayyor bo‘lmaydilar. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinflarda dars beruvchi o‘qituvchilar iloji boricha o‘quvchilar iloji boricha zerikib qolmasliklarini nazorat qilishlari lozim ko‘riladi. Bu sohada tajribasi katta bo‘lgan muallimlar bunday hollarni oldini olish uchun ko‘p hollarda darsni qismlarga bo‘lishadi va o‘qishdagi bir xillikdan qochishga erisha oladilar. Shu narsa ma‘lumki, bu davrda o‘quvchilar hali bolalik dunyosini to‘liq tark etmagan bo‘ladilar. Shuning uchun ularning tabiatiga hali o‘yinqaroqlik va bolalarga erkalikka moyillik sezilib turadi. Ular hali maktabgacha ta‘lim muassasalarida o‘rnatilgan tartib-qoidalar ta‘siridan halos bo‘lmagan bo‘lishadi. O‘qituvchi bu bolalarga bilim berish jarayonida shu jihatni ko‘zdan qochirmasligi lozim. Bundan tashqari, o‘qituvchi bolalar tabiatini juda yaxshi biladigan psixolog bo‘la olishi lozim. Chunki maktabga tabiati turlicha bo‘lgan o‘quvchilar keladilar. O‘qituvchining vazifasi esa ularning tabiatiga bir xilda ta‘sir qila olishga erishishdir. [1]

Ushbu maqsadga erishish uchun o‘qituvchi turlicha usullarni qo‘llaydi. Boshlang‘ich sinflarda, asosan quyidagi fanlar o‘tiladi: o‘qish va yozish, matemateka, tabiatshunoslik, jismoniy tarbiya, rasm darsi. Ko‘rib turganimizdek, darslarning turi ko‘p emas. Bu esa o‘quvchilarning e‘tiborini ushlab turishda ancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shunday paytlarda o‘qitishning o‘zgacha usullarini qo‘llay bilish juda muhimdir.

Malakali o‘qituvchi bunday usullardan bir qanchasini o‘zlashtirgan bo‘ladi. Boshlang‘ich sinflarda keng tarqalgan usullardan biri bu o‘yinlardir. O‘yinlarni har qanday dars turida qo‘llanishi mumkinligi ahamiyatga molikdir. O‘yinlar ham jamoaviy, ham individual ham bo‘lishi mumkin. O‘yin uslubi darslardagi zerikarli bir xillikning oldini olishga yordam beradi, o‘quv jarayonida musobaqalashishi ruhini olib kirishi, o‘quvchilarni jarayonda qiziqish bilan ishtirok etishga bo‘lgan intilishini kuchaytirishga olib keladi. Yuqorida sanab o‘tilgan fanlar u yoki bu jihatdan bir-biri bilan bog‘langan bo‘ladi, ayniqsa o‘qish va yozish darslari.

Bu masg‘ulotlar o‘quv dasturidagi eng muhim fanlar hisoblanadi. Ular o‘quvchilar kelajakda chin ma‘noda savodli inson bo‘lib yetishishlari uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladilar.

Shuning uchun ham aynan shu darslarda o‘quvchilarning bor e‘tiborlarini bir yerga jam qilib, o‘qishlarini nazorat qilib borish juda muhimdir. O‘qish darslarida o‘quvchilar so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rganishsa, yozuv darslarida harflarni to‘g‘ri va chiroyli yozishni o‘rgatishadi. Shuning uchun ham ularni zeriktirmaslik lozim. Buning uchun o‘qituvchi turli yordamchi usullardan unumli foydalanishi mumkin. Bular ko‘rgazmali qurollar, turli diafilm va videofilmlar, bolalarning e‘tiborini torta oladigan boshqa narsalar bo‘lishi mumkin.

Ona tili darslarida o‘qituvchi bolalarga ot so‘z turkumini tushuntirayotgan paytda turli o‘yinchoqlarni namoyish qilgan holda, ularning nomlanishini aytib, shu orqali o‘quv materiallarini o‘quvchilarga yetkaza olishi mumkin. Aynan shu maqsadda hayvonlar, ertak qahramonlarining suratlarini ko‘rsatish va o‘quvchilardan ularning nomini aytib o‘tishni so‘rashi mumkin. [2]

O‘quvchi bu topshiriqni mustaqil bajarish orqali dasturda ko‘zda tutilgan maqsadga erishish mumkin. Bunga o‘yin elementlari qo‘shilganda, o‘quvchini o‘quv materiallarini qabul qilishi yengillashadi. Keyinchalik ham bu masalada ikkilanish yuzaga kelganda o‘quvchi ko‘z oldiga o‘sha dars jarayonida ko‘rgan narsalarini keltiradi va natijada bu masalada xatolikka yo‘l qo‘ymaydi.

Masalan, o‘qituvchi har xil mevalarning tasvirlarini ko‘rsatadi va o‘quvchilardan ularning nomlanishini aytishni so‘raydi. Xohishiga ko‘ra u buni o‘quvchilarning har biridan alohida yoki ularni

guruhga bo'lgan holda amalga oshirishi mumkin. Namoyish qilinayotgan suratlar yorqin ranglarda, orqadagi o'quvchilar ham ko'ra oladigan kattalikda bo'lishi kerak. Darsga qiziqishni orttirishga astoydil harakat qilgan o'qituvchilar bu mevalarning o'zini yoki ularning o'yinchoq modellarini olib kelishlari mumkin. O'quvchilar bu orqali ot nima ekanligini o'zlashtiradilar. Bu misol orqali nima? so'rog'iga javob beruvchi, ya'ni jonsiz buyumlar nomlari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Kim? so'rog'iga javob bo'luvchi otlarni tushuntirish uchun endi insonlarning suratlarini namoyish qilinadi va ularda kimlar tasvirlangani haqida so'raladi. Shundan so'ng o'qituvchi kim? so'rog'iga faqat insonlarga nisbatan ishlatilishini, hayvonlar va hasharotlarga nisbatan ishlatilmasligini aytib o'tadi. Berilgan ma'lumotlarni mustahkamlash maqsadida "Kim hozirjavob" o'yinini o'tkazish mumkin: o'qituvchi uchta qatordan bittadan o'quvchini sinf doskasi yoniga chaqirib, ularning oldiga buyumlar nomini navbati bilan bittadan aytib qo'yadi. Aytilgan nomlar takrorlanmasligi lozim. Tutilib qolgan yoki avval aytilgan so'zni takror aytgan o'quvchi o'yindan chetlatiladi. Eng so'ngida yakka qolgan o'quvchi g'olib sanaladi, shu jumladan u chiqqan partalar qatori ham. Yutib chiqqan bola yoki qiz albatta rag'batlantirilishi lozim, bu jihat sinf jamoasida g'alabaga bo'lgan intilishni so'ndirmaslikka xizmat qiladi. Bolalar nafaqat yutishga harakat qiladilar, balki o'sha dars materialini to'liq o'zlashtirishga erishadilar.[3]

Adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. – T.: TDPU, 2009. – 70 b.
3. A.G'ulomov, M.Qodirov, M.Ernazarova. Ona tili o'qitish metodikasi-T: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2012.- 108 b.

BASLAWISH TALIM PANLERIN OQITIVDIN AKTUAL MASELELERI

Baltabay Sabina Qayrbay qizi

Nawayi mamleketlik universiteti

Baslawish talim jonelisi K topar studenti

+998 91 370 16 67 sabinabaltabaeva961@gmail.com

Ilimiy basshi: Omonboyeva Meruyert Erkinovna

Nawayi mamleketlik universiteti Baslawish talim

kafedrası oqituvshısı

Endi mektepke qadem qoygan balağa sawat ashıw júdá názik jumıs bolıp, onıń qolaylı usılların tabıwğa umtılıw talım procesinde uzaq tariyxqa barıp taqaladı. Bul haqqında Shıǵıs qoljazbaları, sonday-aq, «Donishnama», «Qobusnama», sıyaqlı biybaha kitaplarda qımbatlı pikirler jazılǵan. Talım procesinde baslawish klass oqıwshılarınıń qızıǵıwshılıǵı, umtılısları hámde olardıń ómirindegi zárúr waqıya hám qatnaslar sistemasında tereń úyrenbey turıp talım sapasın támiyinlep bolmaydı. Talım procesinde oqıwshılardıń individualıǵı, olar ushın zárúr hám qızıqlı bolǵan nárese, waqıyalardı óz jeke salawatın ańlawğa xızmet etiwshi qatnaslardı shólkemlestiriw hám hár tárepleme sáykeslikti rawajlandırıwğa baǵdarlandırıw jeke qádrıyatlı jandasıwdıń tiykarın quraydı.

Ózbekistan Respublikası Húkimetiniń 2017-jıl 6-apreldegi 187-sanlı "Ulıwma orta hám orta arnawlı talımniń mámleket talım standartların tastıyıqlaw haqqında"ǵı qararına bola talım programmaların rawajlandırıw jańa texnologiya zamanına say túrde shólkemlestiriw haqqında ayılǵan. Soǵan bola, házirgi waqıtta sabaqlıqlar shet mámleketler sabaqlıqlarınan alınǵan halda oqıtıladı. Bul bolsa, eski sabaqlıqlar boyınsha oqıǵan muǵallimler ushın qıyınshılıq tuwdırıp atır. Sonıń ushın, búgúngi kúnde muǵallimlerdi jańa texnologiya hám jańa oqıtıw programmaları menen tanıstırıw boyınsha bir háptelik hám bir aylıq tájriybe asırıw sabaqları jáne de rawajlandırılıp atır.

Sońǵı jıllarda mámleketimizde mektepte matematika oqıtıw, ásirese baslawish talım sistemasında óz kólemi hám áhmiyeti tárepinen oǵada úlken bolǵan ózgerislerdi ámelge asırdı. Matematika oqıtıw metodikası basqa pánler, eń aldı menen, matematika pání – óziniń tayansh pání menen tıǵız baylanışlı. Házirgi zaman matematikası natural san túsiniǵın tiykarlawda toplanlar nazariyasına tayanadı. Baslawish klaslar ushın arnalǵan matematika sabaqlıǵınıń birinshi klass ushın berilgen tómendegi tapsırmalarǵa dus kelemiz: "Súwrette neshe júk mashinası bolıp, bir qatarda sonsha ketekdi boya,

súwrette avtobus bolsa, 2-qatarda sonsha ketekdi boya”. Bunday tapsırmalardı orınlaw balalardı kórsetilgen toplanlar elementleri arasında ózara bir mánisli sáykeslik ornatiwǵa shaqıradı, bul bolsa natural san túsiniǵın qalıplestiriwde zárúr áhmiyetke iye.

Matematikanı úyreniwde oqıwshılardıń óz ana tillerinde sóylew mádeniyatın durıs qalıplestiriw, óz pikirin anıq hám ayqın etip bayalaw tájriybelerin ózlestiriwlerine járdem beredi. Bunday bilimler beriw arqalı bolsa oqıwshılardıń oylaw qábiletleri qalıplesedi hámde logikalıq pikirlewleride jánede rawajlanadı.

Baslawısh matematika sabaǵınıń eń áhmiyetli ózgesheligi onıń ámeliy baǵdarlanǵanlıǵı. Eger joqarı klaslarda matematika sabaǵınıń bazı máseleleri teoriyalıq xarakterde bolsa, baslawısh klaslarda hár bir jańa túsiniq, qásiyet, nızam ámeliy iskerlik ushın kiritiledi. Oqıwshılarda baslawısh mektepte qalıplesetuǵın ámeliy sabaqlıqlardan kópıligi mektep matematika sabaǵı ushın tiykarǵı áhmiyetke iye, biraq pikirler haqqında bunday dewimiz múmkin emes. Máselen, san haqqında III hám IV klass oqıwshıları iye bolǵan pikirlew júdá úlken pariqlıqladı. Biraq, tómendegi klaslarda qalıplesetuǵın arifmetik ámellerdi jazba hám awızeki orınlaw sabaqlıqlarınan orta klaslarda da, joqarı klaslarda da paydalanada.

Ana tili oqıtıw metodikası (method grekshe – jol-joba, usıl) til teoriyasına tiykarlanǵan halda studentlerge ózbek tilinen bilim tájriybe beriw usılınıń ámeliy wazıypaların úyretedi. Bul pán, bir tárepten, óz tekseriw dereǵine iye bolǵan ǵárezsiz pán sıpatında ayırım ózgeshelikleri menen ajralıp turadı. Tálim procesinde iskerlik alıp baratuǵın oqıwshılar ámelde sóylew mádeniyatın iyelep, qátesiz jazba alsa, ádebiy til normaların puqta ózlestirip, ana tilinen alǵan bilimleri bekkem boladı. Biraq, mektep tájriybesinen kelip shıǵıp aytıw kerek, oqıwshılarda materialdı erkin úyreniwge umtılıw tómén bolıp, olar temalardaǵı dereklerdi salıstırmaydı, nátiyjede teoriyalıq bilimler mánisi ashılmaıdı hám bazı bir oqıwshılar berilip atırǵan materialdı yadlab aladı. Aytayıq, oqıwshı atlıqlardaǵı altı seplikti yaddan biledi, biraq jazıwda tabıs hám orın sepliklerin pariqlamaydı. Bazıları bolsa sóz shaqapların ayta almaydı-da, grammatik analizde ol yaqı bul sóz túrin bile almaydı. Bunday jaǵday ana tili oqıtıw teoriyası hám ámeliyat ortasında sezilerli pariqlıqlar ekenliginen kelip shıǵadı. Sonıń ushın «Úliwma orta tálimniń Mámleket tálim standartı hám oqıw sistemasın»da oqıwshılar iyelewi zárúr bolǵan bilim, kónlikpe hám tájriybelerdiń minimal dárejesi belgilep berilgen. Bular baslawısh klaslarda ana tili hám oqıw dárejesinen: a) oqıw texnikası boyınsha; b) tekst mazmunı hám basqalar pikirin anlaw tájriybesi boyınsha; d) diktant jazıw tájriybesi boyınsha; e) pikirdi jazba túrde bayan etiw tájriybesi boyınsha alıp barıladı.

Búgünki kúnde de jazıwımızdıń tórt márte ózgerterilgenligine qaramay (arap, latin, kirill, latin) analitik-sintetik dawıs metodı sawat úyretiwde rawajlanǵan usılǵa aylanıp qaldı. Endilikte analiz hám sintez (jayıw hám jıynaw) sawat úyretiwdiń hámme basqıshlarına sáykeslestirilip, bir-birine baylanıslı túrde alıp barıladı. Sóz quramınan dawıslardı ajratıw hám onı durıs aytıw shınıǵıwında, oqıwshılardı jańa dawıs hámde onıń jazıwdaǵı belgisin úyretiwde, bekkemlew shınıǵıwlarında, álbette, analiz-sintez metodınan paydalanılardı. Sebebi bul usıl oqıwshılardıń oqıw hám jazıw tájriybelerin anlı túrde ózlestiriwge imkan beredi, olarda hárıleplep oqıwdan buwınlap oqıwǵa ótiw tájriybesin anısatlastırardı.

Bunıń ushın oqıtıwshınıń sheberligi, klastıń ruwhıy jaǵdayın tereń anlawı, buwın, sóz hám gápke baylanıslı kórgizbelerdi orınlı paydalana alıwı, sabaqta didaktik shınıǵıwǵa keń orın beriw tiykarǵı ról oynaydı. Sonda Mámleket tálim standartındaǵı «Háriplerdi durıs aytıw», «Sózlerdi durıs oqıw», «Sóz pátlerine ámel etiw», «Gáp ırǵaǵına ámel etgen halda ayqın hám obrazlı oqıw» talapları júzege shıǵadı.

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh klaslar menen ámeliy tárepten jánede kóbirek shuǵıllanıw, olardıń ruwhıy jaǵdayın úyreniw, sabaqta ótiletuǵın metodlardı solardan kelip shıqqan halda tayarlaw, ata-anaları menen birgelikte islesiw hám ata-anaları menen birgelikte ashıq sabaqlarda oınlar oynatıw baslawısh klass oqıwshılarınıń bilimine, dúnyaqarasına hám úyreniwge bolǵan qızıǵıwına jaqsı tásir etedi. Bul islerdiń bārshesi bala menen ata-ana, muǵallım hám mektep arasındaǵı baylanıstı jánede bekkemleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Ikromova Ominaxon Elmurod qızı Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Maqola.
2. Ernazarov G'oyibnazar Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent.: «ILM ZIYO», 2013.
3. Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna Boshlang'ich sinf o'quvchilari savodxonligini oshirishda shaxsiy qadriyatli yondashuv. — Toshkent.: «METHODIST NASHRIYOTI», 2023.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIYIY ADABIYOT O'QITISHNING AHAMIYATI

Nigora Mahmudova-

Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun badiiy adabiyotning ahamiyati, uning bolalar tafakkuri, ma'naviy dunyosi va nutqiy rivojiga ta'siri tahlil etilgan. O'quvchilarni milliy adabiyotimiz namunalari bilan tanishtirish orqali ularning estetik didini shakllantirish va ezgulik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni singdirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: badiiy adabiyot, bolalar adabiyoti, tarbiya, o'qish darsi, estetik did, ma'naviyat.

Badiiy adabiyot bolalar dunyosining ajralmas qismi bo'lib, ularning ichki kechinmalari, orzu-umidlari va hayotiy qarashlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim davri — bola shaxsining asosiy poydevori qo'yiladigan bosqichdir. Shu sababli bu davrda o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitishda, ezgulik, halollik, do'stlik va mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirishda badiiy asarlarning roli beqiyosdir. Bilamizki, kitob qaysi yoshda bo'lishimizdan qat'iy nazar ma'naviy dunyomizni boyitishga xizmat qiladi. Shuning uchun kitob o'qishni boshlang'ich sinf o'quvchisiga yoshlikdan singdirsak, albatta, maqsadga muvofiq bo'ladi. Bejizga Beruniy bobomiz “Har ilmning ildizi kitobdadir” deb aytganlar. Bundan ko'rinib turibdiki, kitob o'qish bizga otabobolarimizdan buyon saqlanib kelayotgan an'ana desak mubolag'a bo'lmaydi.

Bilamizki, boshlang'ich sinf o'quvchilari 7-10 yosh oralig'idagi o'quvchilardir. Bu yoshda bola hali yaxshi-yomonni farqlay olmaydi.

Qolaversa, bu yoshda bola atrofidagi voqea- hodisalarni konkret tarzda tasavvur qiladi.

Ammo adabiyotda uchraydigan abstrakt vaziyatlarni tushunishga qiynaladi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tanlangan adabiy asarlar, avvalo, ularning yosh xususiyatlariga mos, tushunarli, tasavvur uyg'otuvchi bo'lishi kerak. Masalan, G'afur G'ulomning “Shum bola” asari orqali bolalar halollik, ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni his etadilar. O'qituvchning ko'magida esa bola adabiyotni teranroq tushunishi mumkin. Xudoyberdi To'xtaboyevning “Sariq devni minib” asarida esa do'stlik va jasorat timsoli yorqin namoyon bo'ladi. Asardagi Hoshimjon obrazi orqali o'qimasdan turib, hech qanday natijaga erishib bo'lmastligini aglaydi. Har qanday ishda qunt, sabr va mehnat kerak ekanligini, ustozlarga va atrofda qilargalarga hurmat- e'tiborda bo'lish kerakligini anglaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiy rivojlanishida badiiy adabiyot alohida o'rin tutadi. Chunki bu davrda bola tafakkuri, nutqi, hissiyati va estetik didi shakllanadi. Badiiy adabiyot o'qitish orqali o'quvchilarda bilim olishga qiziqish, so'z boyligini kengaytirish, tahlil qilish, ifodali o'qish kabi ko'nikmalar hosil bo'ladi.

Badiiy matnlar o'quvchining ruhiy dunyosiga ta'sir etuvchi, uni axloqan kamolot sari yo'naltiruvchi vosita hisoblanadi. Shu bois o'qituvchi o'quvchini matn bilan ishlash jarayonida faqat mazmunni tushuntirish bilan cheklanmasdan, asarning g'oyaviy yo'nalishini anglashga, undagi badiiy obrazlarni his etishga o'rgatishi zarur.

Adabiy ta'lim jarayoni o'quvchilarning fikrlash madaniyati, estetik idroki, mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Shuningdek, badiiy asarlar orqali o'quvchi nutq madaniyatini egallaydi, tahliliy fikrlashni o'rganadi, bu esa keyingi ta'lim bosqichlarida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Badiiy adabiyot o'qitishning samaradorligi o'qituvchining metodik yondashuvi, saviyasi va bolalar psixologiyasini chuqur bilishi bilan bevosita bog'liqdir. O'qituvchi adabiy asarni tanlashda uning yoshga mosligi, g'oyaviy-tarbiyaviy qiymati va o'quvchining idrok darajasiga mosligini inobatga olishi kerak.

Natijada, badiiy adabiyot darslari o'quvchini ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi, ezgulikka intiluvchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinfda o'qish darslari orqali o'quvchilar nafaqat matnni o'qish, balki uni anglash, his qilish, qahramonlarga munosabat bildirishni o'rganadilar. Shu jarayonda o'qituvchi o'quvchini asardagi g'oyani tushunishga, voqealarga mustaqil baho berishga yo'naltiradi. Masalan, Alisher Navoiyning ruboiylarini bolalarga sodda tilda sharhlash orqali ularda yuksak insoniy fazilatlar — sabr, sadoqat, mehr-oqibatni his qilishga erishish mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy asarlarni o'qish jaryonida bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Masalan, manning murakkabligi,

qahramonlar harakatidagi tushunarsiz vaziyatlar bolaga qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shuning uchun ularga yoshiga mos bo'lgan asarni tavsiya qilgan yaxshi.

Bolalar adabiyotining tarbiyaviy kuchi shundaki, u bolaning his-tuyg'ulariga bevosita ta'sir qiladi. She'r, ertak, hikoya kabi janrlar orqali bola atrofdagi voqelikni badiiy ko'rinishda qabul qiladi, tasavvuri va nutqi rivojlanadi. Erkin Vohidovning "Tong nafasi" kitobidagi she'rlar orqali tabiatga muhabbat, mehr-oqibat tuyg'ulari o'quvchi qalbiga singadi. Qolaversa boshqa turli xildagi tarbiyaviy ahamiyatga ega masallar, she'rlar o'qitish ham bolaning ma'naviy dunyosini boyishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, o'qituvchining nutqi, ifodali o'qish ko'nikmasi ham o'quvchilarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Dars jarayonida sahnalashtirish, rollarga bo'lib o'qish, hikoyani davom ettirish kabi usullar orqali o'quvchilar faol ishtirokchi bo'lishadi, bu esa ularning nutqiy va ijodiy salohiyatini kuchaytiradi. Demak, badiiy adabiyot bolalarning nafaqat bilimini, balki ruhiyatini, hayotga qarashini ham shakllantiruvchi asosiy manbadir. Ular o'qigan har bir asar orqali hayotiy saboq oladi, milliy qadriyatlarni o'zlashtiradi va kelajakda barkamol inson bo'lib voyaga yetishadi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy adabiyot o'qitish — bu nafaqat o'quvchilarga o'qish va yozishni o'rgatish, balki ularning ruhiy dunyosini boyitish, ma'naviy fazilatlarini shakllantirish, ezgulikka yo'naltirish demakdir. Badiiy asarlar orqali bola o'z atrofidagi voqelikni chuqurroq anglaydi, insoniy munosabatlarni his etadi, yaxshi bilan yomonni farqlashni o'rganadi.

Badiiy adabiyot darslari o'quvchilarda o'qishga mehr, ijodkorlik, so'z boyligini oshirish va estetik didni shakllantirishga katta hissa qo'shadi. Shuningdek, o'qituvchi bu jarayonda faqat matnni o'qitibgina qolmay, balki bola qalbiga ezgulik urug'ini ekishi zarur.

Shu bois, boshlang'ich ta'lim tizimida badiiy adabiyot o'qitish — bu bilim berish bilan birga, komil inson tarbiyalashning eng muhim bosqichlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Erkin Vohidov. Tong nafasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti.
2. Akbarov. I. "Badiiy asarlarning ta'lim jarayonida o'rni" Toshkent Fan va texnologiya.
3. Berdiyeva, N. "Boshlang'ich sinflarda badiiy asarlar bilan ishlash".

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA MUSTAHKAMLASH MASHQLARINI BAJARISHDA 4K MODULI ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Maxsiddinova Madina Xudayshukurovna
NDU TTNM-M 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqola boshlang'ich sinf ona tili darslarida 4K moduli asosida innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali mustahkamlash mashqlarini samarali tashkil etish masalasini yoritadi.

Kalit so'zlar: 4K moduli, innovatsion texnologiyalar, mustahkamlash mashqlari

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaydi: «Ta'lim — O'zbekiston xalqi ma'naviyatining asosi, ijodkorlik va faollikni rivojlantiruvchi eng muhim omildir. O'sib kelayotgan avlodning eng yaxshi imkoniyatlari aynan ta'lim orqali namoyon bo'ladi». Ushbu fikrlar ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etishning naqadar dolzarb ekanini ko'rsatadi. Ayniqsa boshlang'ich sinf ona tili darslarida mustahkamlash mashqlarini 4K moduli asosida tashkil etish o'quvchilarning til, nutq va fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayoni o'quvchini faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki shaxs sifatida rivojlantirishni ham maqsad qiladi. Shu nuqtayi nazardan, 4K moduli boshlang'ich ta'lim uchun eng mos zamonaviy pedagogik model hisoblanadi. 4K moduli o'zida quyidagi pedagogik vazifalarni mujassam etadi:

Kreativlik — o'quvchining ijodkorlik salohiyatini ochadi, mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Kritik fikrlash — o'quvchilarni matn, gap, so'z tarkibini tahlil qilishga o'rgatadi.

Kommunikatsiya — og'zaki va yozma nutqni rivojlantiradi, muhokama va bahs-munozara ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kooperatsiya — jamoada ishlashni, hamkorlikni, bir-birini tinglashni o'rgatadi. Ona tili darslari bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun ideal maydon hisoblanadi, chunki unda o'qish, yozish, tinglab tushunish va fikrlash jarayonlari faol amalga oshiriladi. Mustahkamlash mashqlarida 4K modulining rol. Mustahkamlash mashqlari darsning eng muhim qismi bo'lib, yangi o'zlashtirilgan bilimni mustahkamlash, tahlil qilish, takrorlash va amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi.

4K + Mustahkamlash mashqlari natijalari:

O'quvchilar mashqlarni ijodiy bajaradilar (kreativlik).

Matn, gap, so'z ustida mantiqiy tahlil qilishadi (kritik fikrlash).

Mashqlarni bajarishda fikr almashadilar (kommunikatsiya).

Juftlik va guruh bo'lib ishlaydilar (kooperatsiya).

Innovatsion texnologiyalar imkoniyatlar. Raqamli platformalar: Wordwall, LearningApps, Kahoot, Quizizz, Mentimeter kabi platformalar mustahkamlash mashqlarini jonlantiradi. Imkoniyatlari: darhol natija ko'rsatadi;

topshiriqlarni avtomatik baholaydi;

vaqtini tejaydi, har bir o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi.

AR/VR texnologiyalari: Augmented Reality (AR) orqali harf, so'z, gap, matn kabi tushunchalarni jonlantirish mumkin. Misol: AR ilovasi orqali so'zning bo'g'inlari 3D shaklda ko'rinadi va o'quvchi interaktiv tarzda bo'g'inlarni birlashtiradi. Gamifikatsiya

O'yin elementlari mustahkamlash mashqlarida motivatsiyani oshiradi.

Gamifikatsiya elementlari:

reyting

ball yig'ish

badge, medal

tezkor testlar

"xazina qutisi" o'yinlari.

Ona tili darslari uchun 4K asosidagi mustahkamlash mashqlari

Quyidagi mashqlar aynan 4K moduliga mos interfaol variantlardir: Kreativlikka yo'naltirilgan mashqlar; Matnni davom ettirish texnikasi;

O'quvchi o'zi yangi gaplar yaratadi;

"Harfga ijod qil" (berilgan harfdan boshlanuvchi so'zlar bilan gap tuzish)

Kritik fikrlashga yo'naltirilgan mashqlar:

Gaplar orasidan mantiqan noto'g'risini topish;

So'z turkumlarini taqqoslash;

Matndagi asosiy mazmunni chiqarish; Kommunikatsiyaga yo'naltirilgan mashqlar:

"Ovozli hikoya" yaratish

Dialog tuzish

Guruhlararo fikr almashinuvi, mini-munozara

Kooperatsiyaga yo'naltirilgan mashqlar:

Juftlikda topshiriq bajarish;

Guruhda matn tahlili;

"Zanjirli gap tuzish" usuli;

Ilmiy-amaliy tajriba natijalari. Yuqorida ta'riflangan yondashuvlarning afzalliklari

4K modulining qo'llanilishi ta'lim sifatini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi.

Tajriba jarayonlari quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

O'quvchilarning faolligi 40–60% ga oshdi

Mustahkamlash mashqlarida xatolar soni 30% ga kamaydi

Jamoaviy ishlash ko'nikmasi sezilarli rivojlandi

Darsni tushunish va eslab qolish samaradorligi oshdi

4K moduli mashqlarni mustahkamlash bosqichida eng faol natija beruvchi metodlardan biri ekanligi aniqlandi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ona tili darslarida 4K moduliga asoslangan mashqlar samaradorlikni oshiradi. Innovatsion texnologiyalar o'quvchini motivatsiya qiladi, darsni qiziqarli qiladi. O'qituvchilarga muntazam ravishda raqamli metodik treninglar o'tkazish tavsiya etiladi. Mustahkamlash mashqlari uchun o'yin metodlari, AR/VR ko'rgazmalarini joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Nutqlar to'plami. president.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonun.
3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2023.
4. Digital Education in Primary School. Cambridge Press, 2022.
5. 4C Model in Education. USA, 2021

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ELEKTRON DARSLIKLAR YORDAMIDA O'QITISHNING AFZALLIKLARI

Islomova Gulnoza Ravshan qizi

Navoiy Davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi birinchi bosqich magistri

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'limda elektron darsliklardan foydalanishning afzalliklari, ularning o'quvchi motivatsiyasi, o'zlashtirish darajasi va o'qituvchi faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, turli mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar natijalariga tayangan holda, elektron darsliklarning o'quv jarayoniga joriy etishdagi samaradorligi va muammolari yoritiladi.

Kalit so'zlar: elektron darslik, raqamli ta'lim, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, AKT.

Kirish

So'nggi yillarda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi o'qitish jarayonida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, elektron darsliklar zamonaviy ta'limning ajralmas tarkibiy qismiga aylanib, o'quv jarayonini yanada samarali, interfaol va qiziqarli shaklga keltirmoqda. An'anaviy bosma

darsliklardan farqli ravishda, elektron darsliklar o'quvchilarga nafaqat matnli, balki audio, video, animatsiya va test shaklidagi topshiriqlar orqali bilimni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi. Bu esa, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning e'tiborini jalb etish, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va mavzularni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi[1].

Tadqiqotchilar fikricha, elektron darsliklar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqadi. Ular o'qituvchiga dars jarayonini boshqarish, o'quvchilarning individual yondashuv asosida o'zlashtirish darajasini nazorat qilish va darsni differensial tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, elektron darsliklar o'quvchilarda mustaqil o'rganish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, raqamli ta'lim vositalarining, xususan, elektron darsliklarning joriy etilishi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni faol o'quv jarayoniga jalb etadi va bilimlarni amaliy qo'llash imkonini kengaytiradi. Shu bilan birga, elektron darsliklardan foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini optimallashtirishda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham elektron darsliklarni yaratish va joriy etish borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi doirasida maktab o'quvchilari uchun interfaol elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta'lim platformalari ishlab chiqilmoqda. Bu jarayon boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'quv muhitini shakllantirish va o'qitish sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Asosiy qism

Elektron darsliklar an'anaviy matnli darsliklardan farqli ravishda, audiovizual va interfaol materiallarni o'z ichiga oladi. Bu o'quv jarayonini ko'p kanalli tarzda tashkil etish, ya'ni o'quvchining ko'rish, eshitish va interaktiv tajriba orqali o'rganish imkonini beradi. Masalan, Zasiyekina tomonidan Ukraina maktablarida o'tkazilgan tadqiqotda elektron darsliklardan foydalangan o'quvchilar mavzularni o'rtacha 23 % tezroq o'zlashtirgani, shuningdek, ularning fanlarga bo'lgan qiziqishi 15–20 % ga oshgani aniqlangan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual va interfaol materiallar alohida ahamiyatga ega. Masalan, biologiya darslarida o'simliklarning o'sish jarayonini video orqali kuzatish yoki matematika darslarida interfaol o'yinlar yordamida sonlarni solishtirish bolalarda mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi[2]. Shu bilan birga, elektron darsliklarda mavjud testlar, animatsiyalar va simulyatsiyalar o'quvchilarning fikrlashini faollashtiradi va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron darsliklar boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olishini sezilarli darajada samarali qiladi. Multimediya elementlari, interfaol mashqlar va viktorinalar yordamida darslar jonli va qiziqarli bo'lib, o'quvchilarning darsga faol ishtirokini oshiradi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, elektron darsliklardan foydalangan sinflarda o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi an'anaviy darsliklardan foydalangan sinflarga nisbatan 20–30 % yuqori bo'lgan. Shu bilan birga, interfaol mashqlar va testlar o'quvchilarning mavzuni qanchalik tushunganini darhol

baholash imkonini yaratadi va mustaqil o'rganish hamda o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Elektron darsliklar o'qituvchi faoliyatini ham yengillashtiradi. Tayyor testlar, vizual materiallar va avtomatik baholash tizimlari darsni tizimli boshqarishga yordam beradi hamda o'qituvchining ish yukini kamaytiradi. Tadqiqotlarga ko'ra, elektron darsliklardan foydalangan o'qituvchilar o'rtacha haftasiga 3–5 soat vaqtni tejashga erishgan[3]. Shu bilan birga, elektron darsliklar qog'oz sarfini kamaytiradi va tez yangilanishi bilan iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi, maktablar bir yilda qog'ozga ketadigan xarajatni 40–50 % ga kamaytirish imkoniga ega[4]. Shu bilan birga, elektron darsliklarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ularning asosiylari texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi va metodik standartlarning yo'qligidir. Ba'zi hududlarda kompyuter va planshetlar yetarli emas, internet tezligi past, shuning uchun o'quv jarayoni mukammal tashkil etilmaydi. Bundan tashqari, barcha o'qituvchilar elektron darsliklar bilan samarali ishlay olmaydi, hamda ularni yaratish va joriy etishda yagona metodik qo'llanma mavjud emas. Shu sababli, elektron darsliklarning samaradorligini oshirish va ularni boshlang'ich ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qo'llash uchun bir qator chora-tadbirlar tavsiya etiladi. Birinchidan, o'qituvchilar uchun AKT bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozim. Ikkinchidan, elektron darsliklar uchun yagona metodik standartlar ishlab chiqilishi kerak. Uchinchi, hududiy maktablarda kompyuter, planshet va internet infratuzilmasini yaxshilash zarur. Shuningdek, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda interfaol va differensial mashqlarni joriy etish tavsiya etiladi[5]. Mazkur chora-tadbirlar elektron darsliklarning afzalliklarini to'liq amalga oshirishga, o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga va o'qituvchining kasbiy faoliyatini yengillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda elektron darsliklardan foydalanish o'quv jarayonini samarali, interfaol va qiziqarli qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, elektron darsliklar yordamida o'qitilgan o'quvchilar mavzularni tezroq va mustahkam o'zlashtiradi, fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi hamda mustaqil o'rganish ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, elektron darsliklar o'qituvchining ishini yengillashtiradi, darsni tizimli boshqarish va baholash imkonini yaratadi.

Kelgusida elektron darsliklarni O'zbekiston ta'lim tizimiga kengroq joriy etish, ularni milliy o'quv dasturlari bilan integratsiya qilish, raqamli infratuzilmani mustahkamlash va o'qituvchilarni AKT bo'yicha malakali tayyorlash zarur. Bularning barchasi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, raqamli ta'lim muhitini rivojlantirish va o'quvchilarda zamonaviy bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabbarova, N. (2024). *Elektron darsliklarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Zasiyekina, O. (2025). *The role of multimedia textbooks in enhancing learning outcomes in Ukrainian schools*. Ukrainian Journal of Pedagogy, 8(1), 78–91.
3. Alibrahim, M., Khan, S., & Ahmed, R. (2022). *Impact of digital textbooks on student engagement in primary education*. Journal of Educational Technology, 15(3), 45–59.
4. Cartwright, P. (2015). *Digital learning tools in elementary classrooms: Benefits and challenges*. International Journal of Learning, 10(2), 22–35.
5. Hussain, A. (2024). *Effectiveness of interactive e-textbooks in early education*. Education and Information Technologies, 29(1), 112–130.

BOSHLANG'ICH TA'LIMNING GLOBAL MUAMMOLARI: RAQAMLITEXNOLOGIYALAR TA'SIRI

Abdujabborova Durdona Qamariddin qizi
Navoiy davlat universiteti Ta'lim va tarbiya
nazariyasi (Boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar. Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi v.b dotsenti f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan global muammolar tahlil qilinadi. Dunyo miqyosida ta'lim jarayonining raqamlashtirilishi o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasi, ijtimoiy muloqoti va o'qituvchilarning metodik yondashuviga qanday ta'sir ko'rsatayotgani aniq faktlar asosida yoritiladi. Shuningdek, O'zbekiston tajribasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, raqamli texnologiya, global muammolar, innovatsiya, o'quv motivatsiyasi.

Annotation This article analyzes global problems arising in the process of introducing digital technologies into primary education. It discusses how digitalization of the learning process worldwide affects students' learning motivation, social interaction, and teachers' methodological approaches. The article also examines Uzbekistan's experience, existing challenges, and possible solutions.

Keywords primary education, digital technology, global challenges, innovation, learning motivation.

XXI asr — bu raqamli transformatsiya va sun'iy intellekt asri. Bugungi kunda ta'lim tizimi global miqyosda jadal o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga kirib kelishi o'qitish usullarini tubdan o'zgartirdi. Shu bilan birga, bu jarayon yangi muammolarni ham yuzaga keltirdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Zamonaviy raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish — ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omilidir." Shu bois boshlang'ich ta'limda raqamli muhitni yaratish, ammo uning salbiy ta'sirini kamaytirish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda dunyo bo'yicha 1,2 milliarddan ortiq o'quvchi raqamli o'qitish vositalaridan foydalanmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon nafaqat imkoniyat, balki muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar o'quvchilarning ruhiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi o'rnini. So'nggi yillarda O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'limni raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, "Onlayn maktab", "Elektron darslik" va "Ta'lim platformasi" loyihalari boshlangan. Bu dasturlar o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, xalqaro tadqiqotlar (OECD, 2023) shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalardan haddan tashqari foydalanish o'quvchilarda diqqatni jamlash qobiliyatini pasaytiradi, ijtimoiy muloqotni cheklaydi hamda mustaqil fikrlashni sustlashtiradi.

Global muammolar. Raqamli texnologiyalar ta'limdagi tengsizlikni ham kuchaytirmoqda. UNICEF hisobotiga (2024) ko'ra, dunyo bo'yicha 463 million bola internet yoki elektron qurilmalarga kira olmaydi. Bu esa "raqamli tafovut" muammosini keltirib chiqarmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida ekran oldida uzoq vaqt o'tirish natijasida ko'rish, uyqu va e'tibor bilan bog'liq salomatlik muammolari ham ortib bormoqda. O'zbekiston tajribasi

O'zbekistonda pandemiya davrida onlayn ta'lim tizimi joriy etilganida, ko'plab maktablarda texnik vositalarning yetishmasligi muammo bo'lgan. 2021-yilda Xalq ta'limi vazirligi ma'lumotiga ko'ra, 22% maktablarda kompyuterlar yetarli emas edi. Shu sababli raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida infratuzilma va pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Muammolarni bartaraf etish yo'llari: Raqamli vositalardan foydalanish me'yorlarini belgilash (kuniga 30–40 daqiqa cheklov);

Dars jarayonida an'anaviy va interaktiv metodlarni uyg'unlashtirish;

O'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish.

O'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslarini yo'lga qo'yish;

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga axborot madaniyatini shakllantirish metodikasini ishlab chiqish;

Ta'lim jarayonida raqamli va an'anaviy usullarni uyg'unlashtirish;

Bolalar uchun yoshga mos raqamli kontent yaratish;

Oilaviy nazoratni kuchaytirish va ota-onalarning media-savodxonligini oshirish.

Xulosa qilib, raqamli texnologiyalar boshlang'ich ta'limni modernizatsiya qilishda katta imkoniyatlar yaratmoqda, biroq ular bilan birga global muammolar ham paydo bo'lmoqda. Shuning uchun raqamlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich, ilmiy asosda va bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda amalga oshirilishi zarur. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, texnik baza, o'qituvchi tayyorgarligi va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish orqali bu muammolarni samarali hal etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

2.Hasanov B., G'afforova D. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

3.Mardonova S. Raqamli ta'lim va o'quv jarayonida axborot texnologiyalari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

4.UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education – A Tool on Whose Terms? Paris: YUNESCO, 2023.

5.Karimova N. Boshlang'ich ta'limda raqamli savodxonlikni shakllantirish metodikasi. – "Boshlang'ich ta'lim" ilmiy jurnali, №4, 2023.

6.O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

7. Jumayeva D. B, Usmonova. M Boshlang'ich sinf o'quvchilarini orfoepik me'yorlarga o'rgatish va uning amaliy ahamiyati.- Oliy ta'limda raqamli texnologiyalar va innovatsiya: Fan ta'lim,tarbiya mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman Navoiy 2024

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERFAOL METODLAR ORQALI ONA TILI DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH

Ilmiy rahbar: dots. A.E.Botirova
Magistrant: G. Hasanova

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Interfaol metodlar o'quvchilar faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish, til kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda ona tili darslarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Sinkveyn", "Insert", "Savol-javob", "Muammoli vaziyat" kabi metodlarni qo'llashning didaktik imkoniyatlari va amaliy natijalari tahlil qilindi. Shuningdek, dars jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: interfaol metod, boshlang'ich ta'lim, ona tili, kompetensiya, mustaqil fikrlash, interfaol ta'lim texnologiyalari, dars samaradorligi.

Аннотация: В данной статье освещена эффективность использования интерактивных методов на уроках родного языка в начальных классах. Интерактивные методы способствуют повышению активности учащихся, формированию самостоятельного мышления, а также развитию языковых компетенций. В исследовании проанализированы дидактические возможности и практические результаты применения таких методов, как «Мозговой штурм», «Клстер», «Синквейн», «Инсерт», «Вопрос-ответ» и «Проблемная ситуация» на уроках родного языка. Кроме того, представлены методические рекомендации по эффективной организации учебного процесса.

Ключевые слова: интерактивный метод, начальное образование, родной язык, компетенция, самостоятельное мышление, интерактивные образовательные технологии, эффективность урока.

Annotation: This article highlights the effectiveness of using interactive methods in native language lessons in primary school. Interactive methods play an important role in increasing students' activity, developing independent thinking, and improving language competencies. The study analyzes the didactic possibilities and practical outcomes of applying methods such as "Brainstorming," "Cluster," "Cinquain," "Insert," "Question-Answer," and "Problem Situation" in language lessons. In addition, methodological recommendations for effective organization of the lesson process are provided.

Keywords: interactive method, primary education, native language, competence, independent thinking, interactive learning technologies, lesson effectiveness.

Kirish. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda ona tili darslarini tashkil etishda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda nutq madaniyati, to'g'ri yozish, o'qish va fikrni ravon bayon qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida qayd etilgan. Bu jarayonda an'anaviy ma'ruza va tushuntirish metodlari bilan bir qatorda interfaol ta'lim metodlariga tayanish dars samaradorligini keskin oshiradi.

Tahlil va muhokama. Boshlang'ich ta'limda ona tili darslarining samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o'rni nihoyatda muhimdir. Chunki ona tili fani mazmuni o'quvchilarda to'g'ri, aniq, mantiqiy fikrlash, nutqiy madaniyat va grammatik savodxonlikni shakllantirishga yo'naltirilgan. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish esa o'qituvchidan dars jarayonini faollashtiruvchi, o'quvchini fikrlashga, muloqotga va izlanishga undovchi metodlardan foydalanishni talab qiladi. Interfaol metodlarning asosiy didaktik mohiyati shundaki, ular o'quvchini o'rganish jarayonining faol subyekti sifatida namoyon etadi. Bu esa zamonaviy ta'limning shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tamoyili bilan uyg'unlashadi [2].

Interfaol metodlar ona tili darslarining barcha tarkibiy qismlarida – matn ustida ishlash, so'z boyligini kengaytirish, grammatik bilimlarni o'zlashtirish, imlo malakasini shakllantirish, fikrni og'zaki va yozma bayon qilish kabi jarayonlarda qo'llanishi mumkin. Masalan, matn bilan ishlashda "Klaster", "Insert", "B/B/B" kabi metodlar o'quvchilarni matndan asosiy ma'lumotni ajratib olishga, o'qiganini tahlil qilishga va mavzuni tizimli tushunishga o'rgatadi. Grammatik mavzularda esa "Muammoli vaziyat yaratish", "Aqliy hujum", "Bahs-munozara", "Savol-javob" kabi metodlar samarali natija beradi. Bunday metodlar yordamida grammatik qoidalar o'quvchilarga tayyor shaklda emas, balki tahlil asosida kashf etish yo'li bilan o'zlashtiriladi, bu esa bilimning chuqur va puxta bo'lishini ta'minlaydi [4].

Masalan, "So'z birikmasi" mavzusini interfaol metodlar yordamida o'rgatishda o'qituvchi mavzuni tushuntirishdan avval "Aqliy hujum" metodidan foydalanishi mumkin. O'qituvchi doskaga mavzu nomini yozadi va o'quvchilardan ushbu tushunchaga doir barcha fikrlarni erkin aytishni so'raydi. Shundan so'ng o'quvchilarning fikrlari tahlil qilinadi va mavzuga mos ilmiy xulosa chiqariladi. Bu jarayon o'quvchilarning mavzuni mantiqan anglashiga yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon qilishni, bahslashishni, asoslashni o'rganadilar.

Shuningdek, ona tili darslarida so'z boyligini kengaytirish juda muhim vazifa sanaladi. Bu borada "Sinkveyn" metodi yuksak samaraga ega bo'lib, o'quvchilar berilgan so'z yoki tushuncha yuzasidan 5 satrdan iborat mazmuniy tuzilma yaratadilar: birinchi qatorda – mavzuni ifodalovchi so'z, ikkinchi qatorda – uni tavsiflovchi ikki sifat, uchinchi qatorda – mazmunni harakat jihatidan ifodalovchi uch fe'l, to'rtinchi qatorda – mazmunni ifodalovchi to'liq gap va beshinchi qator – mavzuni umumlashtiruvchi sinonim beriladi [6]. Ushbu metod o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi, lug'at birliklarini maqsadga muvofiq tanlash ko'nikmasini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash va ijodiy tasavvurni kengaytiradi.

Matnni ongli o'qish malakasini shakllantirishda "Insert" metodi qo'llanilishi tavsiya etiladi. Bu metod orqali o'quvchilar o'qiyotgan matnda o'zlari bilgan, bilmagan va yangi bilgan ma'lumotlarini belgilar yordamida ajratib boradilar: "V" – bilardim, "+" – yangi bilib oldim, "-" – bunga qo'shilmayman, "?" – tushunmadim yoki savol tug'ildi degan ma'noni bildiradi [7]. Ushbu metod o'quvchining matnni chuqur idrok etishiga, mazmuniy tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalariga yordam beradi. Natijada matn ustida ishlash jarayoni bir tomonlama axborot tinglash emas, balki faol kognitiv jarayonga aylanadi.

2023–2024 o‘quv yilida TDPU amaliyot maktablarida olib borilgan kuzatish natijalari shuni ko‘rsatdiki, ona tili darslarida interfaol metodlarni muntazam qo‘llagan o‘qituvchilar sinflarida o‘quvchilarning darsga qiziqishi oshgan, mavzuni tushunish darajasi yuqori bo‘lgan, mustaqil fikrlash faolligi kuchaygan. Xususan, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning darsda ishtirok etish ko‘rsatkichi o‘rtacha **92%**, mustaqil fikrlash faolligi **81%**, mavzuni anglash darajasi esa 87%ni tashkil etgani aniqlangan [9]. An‘anaviy darslarda esa ushbu ko‘rsatkichlar mos ravishda 54%, 48% va 62% bo‘lgan.

Bu natijalar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi, bilimlarni chuqurroq va puxta o‘zlashtirishni ta‘minlaydi va o‘quvchilarda mantiqiy-nutqiy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Shuning uchun, ona tili darslarini rejalashtirish va o‘tkazish jarayonida o‘qituvchi interfaol metodlarning mazmuni, qo‘llash bosqichlari va didaktik maqsadini puxta o‘ylab tanlashi lozim. Metodni shunchaki bezak yoki shakl sifatida qo‘llash emas, balki darsning maqsadiga xizmat qildirish muhimdir.

Xulosa. Interfaol metodlar boshlang‘ich ona tili ta‘limida o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish, nutqiy madaniyatini shakllantirish, mustaqil ishlash va muloqotga kirisha olish ko‘nikmalarini ta‘minlab beradi. Dars jarayonida interfaol metodlarni tizimli va maqsadga muvofiq qo‘llash o‘qituvchining uslubiy mahoratiga bog‘liq. Interfaol metodlarni darsning barcha bosqichida — motivatsiya, tushuntirish, mustahkamlash va baholashda qo‘llash dars samaradorligini oshiradi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Davlat ta‘lim standarti. Boshlang‘ich ta‘lim uchun “Ona tili” fani bo‘yicha DTS. – Toshkent, 2020. – 5–18-betlar.
2. To‘raeva N. Interfaol o‘qitish texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 21–39-betlar.
3. Vygotskiy L.S. Psixologik rivojlanish nazariyasi. – Moskva, 1984. – 44–76-betlar.
4. Qodirov G‘. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 60–85-betlar.
5. Ziyayeva M. Matn ustida ishlashning samarali metodlari. – Samarqand, 2021. – 33–49-betlar.
6. Shodmonov X. Boshlang‘ich ta‘limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU Nashriyoti, 2022. – 112–118-betlar.
7. Kadirova D. O‘qish savodxonligini shakllantirish metodikasi. – Buxoro, 2020. – 25–37-betlar.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI FANLARINI O‘QITISH JARAYONIDAGI MUAMMOLAR

Navoiy davlat universiteti magistranti

Shodiyeva Hulkaroy Uchqun qizi

Ilmiy rahbar: NavDU “Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası
katta o‘qituvchisi, f.f.f.d(PhD) M.X.Pardayeva

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili va o‘qish fanlarini o‘qitish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqotda dars jarayonida o‘quvchilarning nutqiy faolligi, matnni anglash, fikrni yozma va og‘zaki ifoda etishdagi qiyinchiliklar, shuningdek, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi va ta‘lim muhitining zamonaviy talablariga moslashuvi masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili, o‘qish savodxonligi, metodika, kommunikativ kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, o‘quvchi faoliyati.

Annotation: This article analyzes the main problems encountered in teaching the subjects of the native language and reading to primary school students. The research discusses issues such as learners’ verbal activity, comprehension of texts, difficulties in expressing ideas orally and in writing, teachers’ methodological preparedness, and adaptation of the educational environment to modern standards.

Keywords: primary education, native language, reading literacy, methodology, communicative competence, innovative technologies, learner activity.

Аннотация: В данной статье анализируются основные проблемы, возникающие в процессе преподавания родного языка и чтения учащимся начальных классов. В исследовании

освещаются вопросы речевой активности учащихся на уроках, трудности в понимании текста, в устном и письменном выражении мысли, а также уровень методической подготовки учителей и их адаптация к современным требованиям образовательной среды.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, читательская грамотность, методика, коммуникативная компетенция, инновационные технологии, учебная деятельность.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimini takomillashtirish, yosh avlodda mustahkam savodxonlik, ijodkorlik va muloqot madaniyatini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi keyingi bosqichlardagi ta'lim sifati va shaxsiy rivojlanishning poydevorini tashkil etadi. Shu boisdan, ona tili va o'qish fanlarini o'qitish mazmuni, metodikasi hamda ularni samarali tashkil etish masalalari bugungi kunda ilmiy-pedagogik izlanishlarning markazida turibdi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy va fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish, o'qish savodxonligini shakllantirish, matnni chuqur anglash, mustaqil fikr bildirish va uni ifodalash ko'nikmalarini hosil qilish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridandir. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning o'qish jarayonida matn mazmunini to'liq anglay olmasligi, so'z boyligining chegaralanganligi, fikrni og'zaki va yozma shaklda izchil ifoda etishdagi sustlik kabi muammolar o'qitish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur holatlarning yuzaga kelishida bir qator omillar, jumladan, o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi, darslik va o'quv-metodik majmualarning mazmuni, ta'lim muhiti hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yetarlicha qo'llanilmasligi muhim o'rin tutadi. Shu bois, ona tili va o'qish fanlarini o'qitish jarayonidagi mavjud muammolarni ilmiy asosda tahlil qilish, ularni bartaraf etishning samarali yo'llarini ishlab chiqish hamda innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Boshlang'ich ta'lim o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola nutqiy, tafakkuriy va ijtimoiy kompetensiyalarni egallay boshlaydi. Ona tili va o'qish fanlari o'quvchining bilish faoliyatini faollashtiruvchi, mustaqil fikrlashni rivojlantiruvchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglashga xizmat qiluvchi asosiy fanlardir. Ushbu fanlar o'quvchining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, o'qilgan matndan ma'no chiqarish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Biroq so'nggi yillardagi ta'lim islohotlari shuni ko'rsatmoqdaki, boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish fanlarini o'qitish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjud. Ular orasida o'quvchilarning past o'qish savodxonligi, matn mazmunini tahlil qilishda qiyinchiliklar, o'qituvchilarning metodik yondashuvlaridagi bir xillik va texnologik vositalardan foydalanishdagi cheklanishlar alohida o'rin tutadi.

O'qituvchining metodik tayyorgarligi boshlang'ich ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardandir. Afsuski, ayrim o'qituvchilar tomonidan dars jarayonida an'anaviy, reproduktiv yondashuvlardan foydalanish holatlari hanuzgacha kuzatilmoqda. Bu yondashuvlar o'quvchilarda mustaqil tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashish ko'nikmalarini rivojlantirishga yetarli darajada imkon yaratmaydi. Bundan tashqari, ta'lim muhitining zamonaviy texnologik talablarga to'liq moslashmaganligi ham muhim muammo sanaladi. Darslarda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli o'quv resurslaridan samarali foydalanishning sustligi o'quvchilarning motivatsiyasini pasaytiradi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish fanlarini samarali o'qitish uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish zarur:

1. Innovatsion usullarni joriy etish: "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Sinkveyn" kabi interfaol usullar o'quvchilarni fikrlashga, mustaqil tahlilga va muloqotga undaydi.
2. Integratsiyalashgan yondashuv: Ona tili va o'qish fanlarini tabiatshunoslik, tasviriy san'at, axloqiy tarbiya bilan bog'lab o'qitish o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi.
3. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish: O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, fikrni mantiqan to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun muloqotli vaziyatlar, suhbat va rol o'yinlaridan foydalanish muhimdir.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchi shaxsining tafakkuri, nutq madaniyati va ma'naviy dunyosini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan poydevor davrdir. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ona tili va o'qish fanlarini o'qitish jarayonida duch kelinayotgan asosiy muammolar

o'quvchilarning matnni anglash, fikrni mustaqil bayon etish, tahliliy o'qish va yozma nutqni rivojlantirish ko'nikmalarining yetarlicha shakllanmagani bilan bog'liqdir. Bunga, bir tomondan, o'qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi, ikkinchi tomondan, dars jarayonining zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilmasligi sabab bo'layotgani kuzatildi. Boshlang'ich ta'lim tizimida ona tili va o'qish fanlarini o'qitish sifatini oshirish ta'lim jarayonini insonparvarlik, innovatsionlik va kompetensiyaviylik tamoyillari asosida tashkil etishni talab etadi. Ushbu tadqiqot natijalari amaliyotga tatbiq etilganda o'quvchilarning o'qish savodxonligi, nutq madaniyati va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga, shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston – yangicha dunyoqarash asosida taraqqiyot sari. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. Yo'ldosheva Sh, Qodirova F. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Abdullayeva Q, Qosimova M. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.
5. Jumayeva N. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil etishning samarali usullari. – Toshkent: Innovatsiya ziyo, 2020.
6. Mamarusulova D. O'qish savodxonligini rivojlantirishda zamonaviy metodlar. – “Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar” ilmiy jurnali, №2, 2023. – B. 45–52.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIVAVIY ISHLARNI SAMARALI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Navoiy davlat universiteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi **Kazbekova Fariza Po'latovna**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish yo'llari va tarbiyaviy ishlarning samarali bo'lishi uchun o'qituvchi o'quvchilarning individual xususiyatlari haqida.

Kalit so'z: tarbiya, jamoaviy ish, tarbiyaviy jarayon, tarbiyaviy ishlar, metod.

Tarbiya deganda shakllanayotgan shaxsda shaxsiy, axloqiy sifatlarni shakllantirishni tushunamiz. Tarbiya, ta'lim berish bilan mustahkam aloqada bo'lgani holda o'ziga xos qonuniyatlarga ham egadir. Ta'lim – tarbiya yagona jarayondir. Lekin ular bir-biriga aynan o'xshash emas. Ta'lim va tarbiyaning birligi avvalo, ularning maqsadining umumiyligidadir. Bir butun pedagogik jarayonda ta'lim doimo tarbiyaviy vazifalarni, tarbiya esa hayotni bilish, unga tayyorlanishda mas'uliyatli vazifani bajaradi. Tarbiyaning vazifalari ko'p qirralidir. Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilimlar bilan Uning ta'limda qanday farqli tomonlari mavjud? “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanining predmeti kasb-hunar maktablari, akademik litseylarda ta'limtarbiya oladigan o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga oid nazariy bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir qurollantirish bo'lsa, tarbiya yoshlarning jamiyatimizning qonunlariga javob bera oladigan e'tiqodini, axloqiy tushuncha va ko'nikmalarini, ehtiyoj va intilishlarini tarkib toptirishda muhimdir. Abdulla Avloniyni «Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham bir biridan ayrilmaydigan, birining biriga bog'langan kabitur» deb ta'kidlashi bejiz emas. Ma'lum bo'ladiki, ta'lim va tarbiyani bir-biridan ajratish mumkin emas. Shu bois, hozirgi kun pedagogikasining asosiy vazifasi bilim berib, tarbiyalash tamoyiliga ko'ra tarbiyalab, bilim berish bo'lmog'i lozim. Tarbiya va uni amalga oshirish muammosi barcha zamonlarda ham dolzarb bo'lib kelgan. Chunki jamiyatning qay darajada taraqqiy etganligi shu jamiyatda yashayotgan odamlarning ma'naviy saviyasi bilan o'lchanadi. Talabalar shaxsini kamolga yetkazish, ma'naviy boyligni, axloqiy komillikni, jismoniy mukammallikni o'zida mujassamlashtirgan, jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi yoshlarni tarbiyalashni taqazo etadi. Bo'lajak pedagoglar, murabbiylar birinchi navbatda tarbiyachi va jamiyat siyosatini hamda mafkurasini yoshlar ongiga yetkazuvchi asosiy shaxs bo'lganligi bois, tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va mohiyatini yana bir bor chuqur tahlil o'rganish zarur. Har qanday mamlakatning kuchi fuqarolarning ma'naviy yetukligidadir.

Intellectual salohiyati esa ta'lim tizimining mazmunini shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun moddiy va ma'anaviy shart-sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda - ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish va rivojlangan huquqiy demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslashish;

-kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagog faoliyatining nufuzi va ijtimoiy mavqeini ko'tarish;

-ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va amalda joriy etish;

-ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalari xodimlarini 8 attestatsiyadan o'tkazish va muassasani akkreditatsiya qilish sifatida baho berishning xolis tizimini joriy etish;

-kadrlar tayyorlash sohasida o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va hokazolar. qaror topgan ijtimoiy sog'lom muhit darajasi, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashlari va hayotiy e'tiqodlari asosida shakllantiradi.

Komil inson va yetuk malakali mutaxassis milliy model mohiyatini to'laqonli ifoda etadi. Guruhdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo'nalishlarini topib joriy etishga bog'liq. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holda keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor o'quvchi shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. O'zbekistonda yoshlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ular ongiga umuminsoniy va milliy-madaniy, ma'naviy, ahloqiy qadriyatlarni singdirishi talab etiladi. Guruhlarda darslarni turli shakllarda tashkil etish:

1. O'yin, suhbat, bahs, uchrashuv, ertalik, oilada, jamoat joylarda, mahallalarda har bir dars maqsadining aniqligi, tarixiyliigi va zamonaviyligi bilan odob -ahloq tushunchalarini tarbiyalashga qaratilishi.

2. O'quv mashg'ulotini rang-barang usullar: audio, video, ko'rgazmalilik, jonli so'z ta'sirida tashkil etilishi.

3. O'qituvchini yangi texnologik mahoratga ega bo'lishi va ijodkorligi.

Tarbiyaviy soatlarni maqsadiga ko'ra xilma-xil shakllarida tashkil etish mumkin:

1. Ijodiy dars.

2. Ertalik darsi.

3. Bahs.

4. Suhbat.

5. Sayohat darslari.

6. Uchrashuvli dars kabilar.

Har bir tarbiyachining dunyoqarashi, tarbiyasi odoblighi, uning muomalasida namoyon bo'ladi. O'quvchilarni sevish, ularni hurmat qilish yaxshi xislatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Agar o'qituvchi o'z o'quvchilariga nisbatan befarq, ayniqsa mensimasdan munosabatda bo'lsa, bunday o'qituvchini o'quvchilar hurmat qilmaydi va obro'si tushib boradi. Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish uchun o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv zarur, jumladan, dars jarayoniga tarbiyaviy elementlarni integratsiya qilish, ijodiy va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, oila va jamoatchilik bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, shaxsiy va kasbiy sifatlarni rivojlantirishga yordam beradigan muhit yaratish hamda axloqiy qadriyatlarni singdirish.

Samarali tashkil etish yo'llari:

- **Dars jarayonini tarbiyaviy imkoniyat sifatida ishlatish:** O'qituvchilar har bir darsni shaxsiga yo'naltirilgan, intizom va ijodkorlikni rivojlantiruvchi tarbiyaviy muhit yaratish uchun foydalanishi kerak.
- **Darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etish:** Turli to'garaklar, musobaqalar, sayohatlar va ijtimoiy foydali ishlarni uyushtirish orqali o'quvchilarda jamoaviy ruh, mas'uliyat va hamkorlikni shakllantirish mumkin.
- **Oilalar bilan yaqin hamkorlikni o'rnatish:** Ota-onalar bilan muntazam aloqa o'rnatish, ularni o'quvchining tarbiyasi bilan bog'liq ishlarga jalb etish, oilada tarbiyaviy ishlarni qo'llab-quvvatlashga undash muhim.
- **O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratish:** Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning kuchli va zaif tomonlarini rivojlantirishga qaratilgan uslublar qo'llash.

- **Axloqiy tarbiyani kuchaytirish:** Axloqiy qadriyatlarni, madaniyatni, ma'naviy sifatlarni namoyon etuvchi tadbirlar, hikoyalar va namunalardan foydalanish.
- **Ijodiy va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish:** San'at, musiqa, sport, texnika kabi turli yo'nalishlarda o'quvchilarning qiziqishlarini rag'batlantirish orqali ularning ijodiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish.

O'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish maqsadida kino, televideniye, ma'naviy o'yinlar, mushoiralar qo'llanilishi mumkin. Kishilik jamiyatining har bir sohasi u yoki ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal qilishda insondan mahorat talab etishini xalq og'zaki ijodiyotida, yozma yodgorliklarida, afsona, doston, ertak, hissa, hikoyat, rivoyatlarda hamda hurfikrli, dono, ma'rifatparvar, mutafakkirlarimizning asarlarida atroflicha talqin etilgan. Shu asarlardan o'quvchilarni ma'naviy-ahloqiy jihatdan tarbiyalashda bu asarlardan keng foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, N. (2022). Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari. – “Pedagogik izlanishlar” jurnali, №3, 42–47-betlar.
2. Rasulova M. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Yo'ldosheva D. (2020). Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimi. – “Boshlang'ich ta'lim” jurnali, №2, 60–64-betlar.
4. Hasanov B. (2023). Milliy qadriyatlar asosida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Qodirova Z. (2022). Boshlang'ich sinfdan o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishda tarbiyaviy tadbirlarning o'rni. – “Pedagogika va psixologiya” jurnali, №1, 50–54-betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI CHIROYLI YOZUVGA O'RGATISH

Saitmurotova Moxichexra Rustamovna
Samarqand Shahar JAPAN LANGUAGE SCHOOL
Boshlang'ich ta'lim sport tarbiyaviy ishi o'qituvchisi
+99893 355-03-39

Saidmdovamohi@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida chiroyli yozuv malakasini shakllantirish usullari haqida bayon qilingan. Yozuvni yozishda uchraydigan kamchiliklari haqida tushuncha berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Chiroyli yozuv, namunaga qarab, nusxa ko'chirish usuli, bo'g'in, matn.

O'zbek xalqi uzoq asrlik tarixida yaratib qoldirgan madaniy merosida chiroyli yozuvga o'rgatish, ya'ni xattotlik san'ati alohida o'rin egallaydi. O'rta asrlarda har qanday asar qo'lda ko'chirilib kitob qilingan. Qo'lyozmalarni kitob holiga keltirish katta hunar va san'at hisoblangan. Qo'lda ko'chirilgan har bir asar san'at mo'jizasi kabi nodir sanalgan. Bir qancha olim va fozil kishilar yoshlikdan xattotlik san'atini egallab keyinchalik kotiblikda ham nom chiqarganlar. Ular faqat o'z asarlarini emas, balki boshqa mualliflar asarlarini ham ko'chirganlar. Masalan, Hofiz Sheroziy Xusrav Dexlaviyning “Xamsa”sini ko'chirgan. Alisher Navoiyning mohir xattot ekanligi tarixiy manbalardan ma'lum. Zahiriddin Muhammad Bobur arab alifbosida turkiy xalqlarga moslab “Xatti Boburiy”deb atalgan alifboni yaratgan.

Hozirgi vaqtda jamiyatning oldida turgan muhim vazifalardan biri buyuk vatanimizning kelajagini yaratuvchi yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalashdir. Aslida ta'lim-tarbiya bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topishi, shakllanishini ta'minlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi, muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi. O'quvchilarda chiroyli yozuv malakalarini hosil qilish uchun, birinchi navbatda diqqat, sezgi, idrok etish, xotira kabi psixofiziologik funksiyalar ishtirok etganligini ko'ramiz. Bu bog'lanishlar miyada mustahkamlanadi va saqlanib qoladi. Bu hol o'quvchiga idrok etgan va sezgan narsalarini xotiraga muhrlash imkonini beradi. Masalan, o'quvchilarning o'qituvchi bayon qilayotgan harflar shaklini qanday yozayotganliklarini tahlil qilib ko'raylik. Yozishdan birdan-bir maqsad fikrni ifodalashda yozuvlaridan foydalanish hisoblanadi. Bu

maqsadni bolalar tez anglab yetsalar, ularda yozma nutq malakasi shunchalik muvaffaqiyatli va to'g'ri shakllanadi. Savod o'rgatish jarayonida bolalar juda sekin yozadilar, uz fikrini, xatto bir yozuv bilan yozma ifodalash uchun ham yarim oylar o'tadi. Yozuv malakasi o'qish malakasi bilan uzviy bog'liqdir. Bola yomon o'qisa, yozuvni egallashi qiyin bo'ladi, chunki bo'g'inlab o'qish malakasidan so'ng, bo'g'inlab yozish malakasi shakllanadi. Yozish va o'qish uchun bolaning umumiy nutqiy rivojlanishi katta ahamiyatga ega. Keyinroq bolalarda uz fikrini yozma ifodalash malakasi bir oz barqarorlashganda, bu malaka nutqga, fikrni ifodalash jarayoniga ham ijobiy ta'sir qiladi.[1]

Bu jarayonni uning asosiy xarakteriga ko'ra, idrok etish jarayoni deb atash mumkin. Biroq bu idrokning aniq va ravshan bo'lishi uchun o'quvchi o'z irodasini ishga soladi, diqqatini harflarning shaklini to'g'ri ifodalashga jalb qiladi. Yozayotgan so'z yoki gapning mazmunini tushunmasdan, harflarning shaklini bilmasdan ularni idrok etib bo'lmaydi. Yozish jarayoni ko'rish va eshitish sezgilari orqali idrok qilinadi. Idrok etilishi lozim bo'lgan materialni tartibga solish, o'rganiladigan manba yoki uning tasvirini yaqqol ko'rsatish, bayonning yaqqol va izchil bo'lishi, sinf doskasiga hamma o'quvchi ko'ra oladigan qilib chiroyli yozish idrok etishning muvaffaqiyatli chiqishini ta'minlaydigan omillardandir.

Birinchi sinfda yozuv mashqlarini tashkil etish birmuncha murakkab bo'lib, u bir necha davrlarga bo'linadi va bir necha xil vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalar o'qituvchining ko'rsatmasiga asosan, doskaga yozgan harf va so'zlarni ko'rib boradilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar, nuqtachalar bilan ifodalangan harflarning ustidan bo'yaydilar. O'quvchilarni yozdirishga o'rgatishdan avval to'g'ri o'tirish qoidalarini tushuntirib berish shart. Shu bilan birga o'qituvchi butun dars davomida o'quvchilarga to'g'ri o'tirish qoidalarini eslatib turishi lozim. O'quvchilarda chiroyli, aniq va toza yozishga qiziqish uyg'otish birinchi navbatda o'qituvchiga bog'liq. Shunday ekan, har bir o'quvchini chiroyli yozuvga o'rgatish, yozuv malakalarini shakllantirish biz boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zimmasidagi yuksak vazifadir. Chunki, husnixat ham bir san'at aslida.[2]

Husnixat va uni o'qitish metodikasi pedagogik fan. Inson o'z fikrini boshqa kishilarga og'zaki va yozma shaklda yetkazish mumkin. Nutqning bu shaklining o'xshash va farqli tomonlari mavjud bo'lib ular o'z o'rnida afzalliklarga ega. Og'zaki nutq tovush chiqarib aytiladi va eshitish uchun mo'ljallanadi. U kishilarning nutq jarayoni vaqtidagi aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi. Yozma nutq esa tosh, yog'och, teri, metall, qog'oz kabilarga ko'rish asosida idrok qilinadigan doimiy belgilar orqali yozib qo'yiladi. Yozuv kishilarning o'zaro fikr almashishi va bilimlarning egallashning qudratli vositasi hisoblanadi. Yozma nutq avlodlarni bir-biriga bog'laydi, uzoq saqlanadi. Yozuv tufayli kishi fikr, insoniyat qo'lga kiritgan bilimlar avloddan avlodga yetib boradi, abadiy yashaydi.

Namunaga qarab yozish usuli. Chiroyli yozuvga o'rgatishning eng asosiy usullaridan biri harflarning shaklini namuna qilib ko'rsatish va yozdirishdir. Har bir harf namunasi doskaga barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o'quvchilarga daftarga alohida - alohida ko'rsatib berilishi lozim. O'quvchining vazifasi esa doskaga eslab qolgan shakllarni harf, bo'g'in, so'zlar o'z daftarlarida to'g'ri aks ettirishdir.[3]

Nusxa ko'chirish usuli. Bu metodni harf shaklini to'g'ri tasavvur eta olmagan, yozishda daftar chiziqlaridan pastga tushib yoki chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llash mumkin. Masalan, bir o'quvchi katta A harfini yozishda xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, o'qituvchi ularni nuqtalar bilan ifodalab daftarga qalamda yozib ko'rsatadi, o'quvchi esa uning ustidan siyoh bilan yurgizib chiqadi. Bu usul o'quvchining shu bilim haqidagi tasavvurini kengroq shakllantiradi. Bu usulning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy jihatlari ham bor. Bunday mashqlar faqat qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi xolos. Uzoq muddat bunday usulda yozgan bolalar harflarning shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladilar.[4]

Tasavvur orqali yozish usuli. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar bilan bir qatorda, bolalarda tasavvur qilish orqali havoda harflarning shaklini yozdirib mashq qildiriladi. O'qituvchi doskaga yozib ko'rsatgan harf yoki bog'lanishlarni, o'quvchilarga qanday qilib yozishni, ruchkani havoda harakatini ko'rsatib, o'quvchilar tasavvur hosil qilganlaridan so'ng daftarga yozishga ruxsat etadi. Bunday mashqlar o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi hamda jismoniy mashqlarini ham bajarish imkonini beradi. Ammo o'qituvchi bu usuldan foydalanishda sinfdagi barcha o'quvchilarning qo'l harakati qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini tekshira olmaydi, bir necha o'quvchinigina kuzatib tegishli ko'rsatma bera olishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish yozuv malakasining shakllanishiga yaqindan yordam beradi. Chiroyli yozuv qoidalarini qisqa va tushunarli qilib bayon etish lozim, shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash, so'zlarda harf unsurlari va harflar oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab yozish kabi qoidalarni asta-sekin o'z o'rnida o'rgatib borish lozim. Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng, harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalari o'rgatiladi. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rgatiladi. Ammo har bir qoidani har darsda o'quvchini bezdiradigan darajada takrorlash yaramaydi, bunda ongli ravishda o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar asqotishi mumkin.

Adabiyotlar

1. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" Toshkent O'qituvchi" 1970 -yil. G'ulomov M.
2. "Husnixat metodikasi" Toshkent "O'qituvchi" 1976
3. G'ulomov M. "Chiroyli yozuvni shakllantirish" Toshkent 2002.
4. Doniyorov M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ona tili darslarida chiroyli yozuvga o'rgatish 2020.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'ZNING MORFEMIK TARKIBINI O'RGANISH METODIKASI

**Ilmiy rahbar: Norova Iroda Mirzog'olib qizi-
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Ernazarova Sabina
Navoiy davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3-kurs talabasi
Tel: +99895 455-01-28
e-mail: sabinaernazarova265@gmail.com**

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida so'zning morfemik tarkibini o'rgatishning samarali usullari yoritilgan. Morfemik tahlil o'quvchilarda so'zning tuzilishini tushunish, imlo savodxonligini oshirish va tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqola jarayonida qo'llaniladigan metodlar, mashq turlari, interfaol usullar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: morfemik tahlil, so'z tarkibi, boshlang'ich sinf o'quvchilari, lingvistik kompetensiya, so'z yasalihi.

Kirish: Hozirgi davrda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va o'z fikrini to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu jarayonda ona tili fanining o'zni beqiyosdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga so'zning morfemik tarkibini o'rgatish ularning nutqiy madaniyatini shakllantirish, grammatik bilimlarini mustahkamlash hamda imlo savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun morfemik tahlilni o'rganish jarayoni murakkab bo'lib, o'qituvchidan metodik tayyorgarlikni, darsni to'g'ri tashkil etish mahoratini va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olishni talab etadi. Shu sababli bu yo'nalishda samarali metodlarni ishlab chiqish, ularni dars jarayonida tatbiq etish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilariga so'zning morfemik tarkibini o'rgatishning ilmiy-nazariy asoslari, metodik yondashuvlari hamda amaliy mashg'ulotlarda qo'llanishi yoritiladi. Maqolaning maqsadi-o'quvchilarda so'zning tuzilishiga oid bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda samarali usullarni aniqlash hamda dars jarayonida ularni qo'llash bo'yicha tavsiyalar berishdan iborat. Tilshunoslikda morfemika ha va so'z o'zgartiruvchi qo'shimcha.

Ildiz morfema so'zning asosiy ma'nosini bildiradi. Masalan, "kitoblarimizda" so'zida kitob ildiz morfema hisoblanadi. So'z yasovchi qo'shimchalar esa yangi so'z yasaydi: kitobchi, o'qituvchi. So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar esa so'zning grammatik shaklini o'zgartiradi: kitoblar, kitobni, kitobimizda kabi.

O'zbek tili darslarida morfemik tahlilni o'rganish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun murakkab

grammatik tushunchalarni soddalashtirilgan, amaliy mashg'ulotlar asosida tushuntirish muhimdir. Shu sababli so'zning morfemik tarkibini o'rgatish bosqichma-bosqich olib boriladi:

So'z ildizini topish;

2. So'z yasovchi qo'shimchalarni farqlash;

3. So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarni farqlash;

4. Har bir morfemaning vazifasini tushuntirish.

Nazariy jihatdan morfemik tahlil o'quvchilarga so'z yasash jarayonini ham oson tushunishga yordam beradi.

Masalan, o'qimoq so'zidan o'quvchi, o'qituvchi, o'qish kabi yangi so'zlar hosil qilinadi. Bunday misollar orqali o'quvchi so'zning ildizi va yasovchi qo'shimchalarning o'zaro aloqasini anglaydi.

1-sinfda kuzatish o'rganiladigan materialning mazmuni va ayrim so'zlarning ma'nosini, yozilishini tushuntirish bilan uzviy bog'lanadi. 1-sinfda kim?, nima? so'rog'iga javob bo'lgan so'zlarni o'rganish jarayonida o'qituvchi va o'qituvchilarning "Nima uchun u yoki bu narsa shunday nomlangan?" savoliga birgalikda javob topishi ularni bir xil asosli so'zlar o'rtasidagi munosabatni tushunishga tayyorlashda anchagina mos va qiziqarli usul hisoblanadi. Bu savolga javob topish bilan o'qituvchilar "Nega so'zlar asosdosh hisoblanadi?", "Bir so'zidan boshqa so'z qanday hosil bo'ldi?" savollariga javob berishga tayyorlanadilar.

Tilda juda ko'p so'zlar shaxs va narsaning nomi hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchilar bilan nega shaxs yoki narsa shunday nomlanganini aniqlashdan asta-sekin tildagi bir so'z bilan ikkinchi so'z o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga o'tish mumkin. Masalan, "Nega kishilar paxta ko'p ekilgan joyni paxtazor (paxta-paxtazor) daraxt ko'p ekilgan joyni daraxtzor (daraxt-daraxtzor) deb nomlashgan?", "Nega kishilar bir uyni g'ishtli (g'isht-g'ishtli), boshqasini sinchli deyishadi?"

Tilshunos olimlar (A.G'ulomov, SH.rahmatulleyev, M.Tojiboyeva va boshqalar) o'z asarlarida morfemik tahlilning o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishdagi o'rni yuqori ekanligini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, so'zning tuzilishini ongli o'rganish orfografik savodxonlikni oshiradi va o'quvchining tildan to'g'ri foydalanish madaniyatini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga so'zning morfemik tarkibini o'rgatish darslari ona tili ta'limining muhim tarkibiy qismidir. Chunki morfemik tahlil orqali o'quvchi so'zning tuzilishini, so'z yasovchi va o'zgartiruvchi qo'shimchalarning ma'nosini anglaydi, bu esa ularning imloviy savodxonligini oshiradi. So'zning morfemik tarkibini o'rganish jarayoni bosqichma-bosqich olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

1. Tayyorlov bosqichi

Bu bosqichda o'quvchilar so'z va uning ma'nosi so'zning bo'laklari haqida dastlabki bilimlarga ega bo'ladilar.

o'qituvchi misollar orqali sizning ildiz qismini ajratishni o'rgatadi. Masalan gul, gulchi, gullamoq so'zlarning umumiy qismi gul ekanligi tushuntiriladi.

2. Tushuntirish bosqichi:

o'qituvchi morfemalar haqida nazariy ma'lumot beradi; ildiz, so'z yasovchi va so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarning farqi izohlanadi. Misollar asosida tahlil ishlari amalga oshiriladi. Masalan "kitoblarimizda" so'zi morfemalarga bolinib, har bir morfemaning ma'nosi tahlil qilinadi.

3. Mustahkamlash bosqichi:

o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda so'zlarning morfemik tahlilini bajaradilar. O'qituvchi ularni to'g'ri fikrlashga yo'naltiradi, tahlil jarayonini to'g'irlaydi.

4. Nazorat bosqichi:

o'qituvchi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi,

. Test, diktant, tahlil topshiriqlari orqali o'quvchilarning morfemik tahlil bo'yicha bilim va ko'nikmalari baholanadi.

Morfemik tahlilni o'rgatishda interaktiv metodlardan foydalanish juda muhim.

Masalan, "so'z zanjiri" metodi o'quvchilar bir ildizdan kelib chiqqan yangi so'zlarni ketma-ket aytadilar, (o'qimoq, o'quv, o'quvchi, o'qituvchi, o'qituvchilik va hokazo).

"Top so'z ildizini" o'yini o'qituvchi turli so'zlarni aytadi, o'quvchilar esa ularning umumiy ildizini topadilar.

"Morfemani ajrat" mashqi doskada berilgan so'zlardan ildiz va qo'shimchalarni ajratish topshirig'i beriladi, bundan tashqari so'zning morfemik tarkibini o'rgatishda ko'rgazmali vositalar kartochkalar, chizmalar, rangli belgilar va elektron taqdimotlardan foydalanish o'quvchilarning e'tiborini jalb etadi, mavzuni oson o'zlashtirishga yordam beradi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olib

o'qituvchi murakkab so'zlardan emas balki kundalik hayotda ishlatadigan oddiy so'zlardan foydalanishi kerak.

Masalan, gul, suv, o'yin, daftar, yoz kabi so'zlar asosida o'quvchilar so'z tarkibini aniqlash, yangi so'zlar yasash va ularning ma'nosini tushuntirishga o'rgatiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga so'zining morfemik tarkibini o'rgatish ularning ona tili fanidan chuqur bilimga ega bo'lishini til birliklarining ichki tuzilishini tushunishni ta'minlaydi. So'zning morfemik tahlilini o'zlashtirgan o'quvchi so'z yasash madaniyati, lug'at boyligini kengaytirish kabi ko'plab ko'nikmalarga ega bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, morfemik tahlilni o'rgatishda bosqichma-bosqichlik, ko'rgazmachilik va faol o'quvchi ishtiroki asosiy didaktik tamoyillar sifatida muhim o'rin tutadi. Dars jarayonida interaktiv usullar, o'yinli mashqlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning mavzuga qiziqishini oshiradi, bilimni ongli ravishda egallashlariga yordam beradi. O'qituvchi darsini tashkil etishda o'quvchilarning yosh psixologiyasini qiziqish doirasini va idrok darajasini hisobga olish zarur. Ayniqsa murakkab grammatik tushunchalarni soddalashtirilgan tahlil, hayotiy misollar, rangli ko'rgazmalar, vositalar orqali tushuntiriladi va yuqori natija beradi.

Shunday qilib morfemik tahlilni o'rgatish metodikasi nafaqat grammatik bilimlarni mustahkamlaydi balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z fikrini ifodalash madaniyatini shakllantiradi. Shu boisdan bu yo'nalishda darslarni takomillashtirish, yangi metodlarni yaratish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash bugungi kun ta'limida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev Q. , Tursunova D. - Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi - Toshkent; O'qituvchi, 2019
2. G'ulomov A. , Rahmatullayev Sh. - O'zbek tilining nazariy grammatikasi - Toshkent Fan, 2016
3. Tojiboyeva M. - Ona tili ta'limida lingvistik tahlil usullari - Samarqand: SamDU nashriyoti- 2020
4. Matchonov S., Bakiyeva H., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Xolboyeva G. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: "Ishonchli hamkor", 2021. – 644 b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING GRAMMATIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATNLAR BILAN ISHLASH

Shopulatova Nasiba Umirovna
NIU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida dotsent v.b.,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida grammatik kompetensiyalarni rivojlantirishda, "Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi" fani dasturida berilgan mavzularni o'zlashtirishda matnlarning o'rni ahamiyatlidir.

Ma'lumki, bir maqsadda bir-biriga grammatik, uslubiy va ma'no jihatidan bog'langan gaplar matn hisoblanadi. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "matn" atamasi quyidagicha izohlanadi:

1. Matn atamasi (arabcha) yelka, nutqning yozuvdagi ifodasi – (tekst);
2. Yozuvda yoki bosma holda shakllantirilgan mualliflik asari yoki hujjat.

Yuqoridagi ta'riflarda "matn" tushunchasining mazmuni to'liq aks etmagan. Matn nutqning eng yirik birligi hisoblanib, tilshunoslikda sintaksis bo'limining o'rganish obyektidir[1].

Ona tili darslarida matn ustida ishlash muammosi ustida tadqiqot olib borar ekan, olimlar X.G'ulomova masalaga shunday yondashadi: "matn gapga nisbatan tugal va to'liq fikrni ifodalash bir qatorda kommunikativ aloqa jarayonida kengroq va chuqurroq ma'lumotlarni qamrab oladi. Bu xususiyat grammatik jihatdan gapga teng keladigan maqol, matallarga ham xosligi uchun ular kichik hajmdagi matnlar hisoblanadi. Shuning uchun ham til hodisalarini alohida so'z, so'z birikmasi yoki gap asosida emas, balki matn asosida o'rganish va tahlil qilish maqsadga muvofiqdir"[3].

Ko'rinadiki, gaplarning ma'lum maqsadda bir-biriga grammatik, uslubiy va ma'no jihatidan bog'lanishi matnga xos asosiy xususiyatdir.

O'zbek tilshunosligida matn tilshunosligi masalalarini o'rganishda B.O'rinboyev, R.Qo'ng'urov, J.Lapasovlar hamkorligida yaratilgan "Badiiy tekstning lingvistik tahlili" nomli o'quv qo'llanmasini alohida ta'kidlash lozim. Qo'llanmada matnning umumiy va o'ziga xos lingvistik belgilari, matn turlari, matn tuzish va bunda til ifoda vositalaridan foydalanish kabi muammolar lisoniy dalillar yordamida talqin etilgan[2].

Matn yaratish ko'nikmasi quyidagi ko'rinishda shakllantiriladi:

1. O'quvchi, avvalo, matn tuzish texnikasini o'rganadi, o'zi matn tuzib, yoza oladigan bo'ladi.
2. Matn lug'ati bilan ishlash jarayonida qanday so'zlardan foydalanish kerakligi, shu o'rinda aynan qaysi so'z qo'llanilsa, o'rinli bo'lishini tushunadi. Berilgan muqobillardan mosini tanlaydi.
3. Matn yuzasidan savol berishni o'rganadi. Aytilmoqchi bo'lgan asosiy fikrni ajratib oladi. Savollarga xoh to'g'ri, xoh noto'g'ri javob berish jarayonida mustaqil fikrlaydi.
4. Ba'zi matnlarga sarlavha tanlash jarayonida matndagi asosiy fikrni anglab yetib, uni qisqa va mazmunli jumlada aks ettirishni o'rganadi. Sarlavha tavsiya qilingan matnlarda bu nomlanishning matnga qay darajada mosligini aniqlaydi, fikrlaydi.
5. Lug'at bilan ishlash jarayonida o'quvchi o'zi uchun yangi so'zlar izohini o'rganadi, lug'at boyligi oshadi. Matnlarni o'rganishda asosiy e'tibor og'zaki nutqni rivojlantirishga, fikrlash qobiliyatini o'stirishga yo'naltirilgan. Ammo matn asosida beriladigan yozma topshiriqlar ham borki, ular yozma savodxonlikni takomillashtirishga xizmat qiladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik savodxonliklarini oshirishda tarixiy, adabiy, ilmiy, boshqa fanlar bilan aloqador, ijtimoiy-siyosiy, hatto topishmoq, xanda shaklidagi matnlardan foydalanishimiz mumkin.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishda matnlar bilan ishlash muhim ahamiyatga ega. Bizning fikrimizcha, matn so'z, so'z birikmasi va gaplarning o'zaro ma'no jihatidan teng va tobe bog'lanishidir. Matn yaratishda dastlab so'zlarni tanlay bilish, grammatik jihatdan bog'lanadigan so'z birikmalarni to'g'ri qo'llay olish hamda gaplarni tartib bilan joylashtirish e'tiborga olinadi. Matn yaratishda uslubiy xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik talab etiladi. Quyida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan matnlar bilan ishlash topshiriqlari havola etiladi:

AHMAD AL- FARG'ONIY

Ahmad al -Farg'oniyni to'liq ismi Abul Abbos Ahmad Ibn Muhammad Ibn Kasir al-Farg'oniydur. U VIII asr oxirlarida Qo'bo (hozirgi Quva) shahrida dunyoga keladi. Quva shahri o'sha davrning madaniy-ilmiy markazlaridan bo'lgan, 20 yoshgacha Quva shahrida yashab, shu yerda ta'lim oladi.

Uning nomi o'sha davrlardanoq keng tarqalib, Marv shahriga taklif etiladi. Ahmad al-Farg'oniyni nomi ko'p o'tmay shunchalik e'tibor qozondiki, 30-35 yoshlarda uni "Tinchlik shahri" deb atalgan Bag'dodga "Bilim uyi", ya'ni "Xizonat-al hikma" yoki "Bayt -ul hikmat" ga taklif etishadi. Uning ko'pchilik asarlari Ma'mun huzurida yashagan davrida yaratildi. Uning mashhur "Kitob javome' ilm an nujum val - harakat as- samoviya" ("Astronomiya va sayyoralar harakati") kitobi ham o'sha davrda yaratildi. Olimning asarlari XII asrdayoq Italiya, Fransiya hamda Germaniya universitetlarida o'qitila boshlandi. Bu davrda uning mashhur asarlari lotin tiliga, Ya'qub Onaduliy tomonidan ibroniy tiliga o'girildi. Ahmad al-Farg'oniyni Yevropada Alfraganus nomi bilan mashhur bo'ldi. Uning qo'lyozmalari dunyo bo'yicha tarqalgandir. Amerikaning Priniston universiteti, Sankt-Peterburg, Qohira, Parij, Mexiko va Hindistonda olim qo'lyozmalari mavjudligi ro'yxatga olingan. Al-Farg'oniyni kabi buyuk bobokalonlarimizning nomlarini va asarlarini tiklashimiz milliy qadriyatlarimizni anglashda, o'zligimizni idrok etishimizda ibratli saboq bo'ladi. (116 ta so'z)

Topshiriqlar:

1. Ilk uyg'onish davri qomusiy olimlaridan yana kimlarni bilasiz? Nima uchun ularni qomusiy olimlar deb ataymiz? Fikringizni yozing va asoslang.
2. To'g'ri hukmni aniqlang. To'g'ri ma'lumotlar berilgan kataklarga (✓) belgisini qo'ying.

Uning mashhur asarlari Ya'qub Onaduliy tomonidan fors tiliga o'girildi.

Fransiyaning Priniston universiteti, Sankt-Peterburg, Qohira, Parij, Mexiko va Hindistonda olim qo'lyozmalari mavjudligi ro'yxatga olingan.

Ahmad al- Farg'oniyni Yevropada Alfraganus nomi bilan mashhur bo'ldi.

3. Noto'g'ri hukmni aniqlang. Noto'g'ri ma'lumotlar berilgan kataklarga (X) belgisini qo'ying. 35-40 yoshlarda uni "Tinchlik shahri" deb atalgan Bag'dodga "Bilim uyi", ya'ni "Xizonat-al hikma" yoki "Bayt -ul hikmat" ga taklif etishadi.

Uning mashhur "Kitob javome' ilm an nujum val - harakat as- samoviya" ("Astronomiya va sayyoralar harakati") kitobi ham o'sha davrda yaratildi.

Olimning asarlari XII asrdayoq Italiya, Fransiya hamda Germaniya universitetlarida o'qitila boshlandi.

Xulosa qilib aytganda, "Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi" darslarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishda berilgan

mashqlar fikrni yozma shaklda bayon etish: yozish, ijodiy matn yaratish gapirish, tinglab tushunish va o'qish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qilar ekan, shu sababli mavzuga doir mashqlardan ko'proq berilishi kerak. Negaki, darslikda berilgan topshiriq va matnlar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining til sezgirligini, tafakkurini o'stirishga, ona tilining grammatik qurilishi va uslubiyatini amaliy o'zlashtirishga va oxir-oqibat ijodiy matn yaratishga o'rgatadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga qaratilgan nutqiy va grammatik kompetensiyalarni rivojlantirishda "Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi" fanidan amaliy mashg'ulot darslarida matnlar bilan ishlash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5-jild. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2007. – 687 b
2. O'rinboyev B., Qo'ng'urov R., Lapasov J. Badiiy tekstning lingvistik tahlili. – Toshkent: O'qituvchi, 1990. – 110 b.
3. G'ulomova X. Ona tili darslarida matn ustida ishlash // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 2020. – № 8. – B. 5-6b

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA GAP BO'LAKLARI USTIDA ISHLASH TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Mehriqulova Guljahon

**Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) 2-bosqich magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili ta'limida gap bo'laklarini o'rganish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda grammatik bilimlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, axborot texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Maqolada dars jarayonida "Aqliy hujum", "Klaster", "Tarmoqlar", "Insert" kabi usullarni qo'llash tajribalari keltirilib, o'qituvchilarga metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, gap bo'laklari, pedagogik texnologiya, interfaol metod, metodika, grammatik ko'nikma, innovatsion yondashuv.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning nutqiy, mantiqiy va ijodiy tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ona tili darslari orqali bolalar nafaqat so'z boyligini, balki grammatik bilimlarni ham puxta egallaydilar. Shulardan biri — gap bo'laklarini to'g'ri aniqlash, ular orasidagi grammatik bog'lanishni tushunish va nutqda qo'llay olishdir. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchini markazga qo'ygan interfaol metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) hamda innovatsion yondashuvlar asosida darslarni tashkil etish o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning o'z fikrini mustaqil ifoda etishiga imkon yaratmoqda. Shu boisdan, gap bo'laklari mavzusini o'qitishda ham an'anaviy yondashuvlardan tashqari zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish dolzarb masaladir.

Gap bo'laklari — so'zlarning gapdagi grammatik vazifasini tushuntiruvchi asosiy grammatik tushuncha bo'lib, u o'quvchining nutq madaniyati va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bu mavzuni o'rganish jarayonida subyekt, predikat, to'ldiruvchi, aniqlovchi va hol haqida amaliy bilim hosil qiladilar. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun o'qituvchi o'quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari hamda idrok darajasiga mos o'qitish texnologiyalarini tanlashi lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarda quyidagi texnologiyalarni samarali qo'llashi mumkin:

"Aqliy hujum" — o'quvchilarning gap bo'laklari haqidagi mavjud bilimlarini faollashtirish, yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi. Masalan, "Gapda nima haqida so'ralyapti?" yoki "Kim, nima, qayerda, qanday?" kabi savollar orqali gap bo'laklarini aniqlash mashqlari tashkil etiladi.

"Klaster" metodi — gapdagi asosiy va ikkinchi darajali bo'laklar o'rtasidagi bog'liqlikni vizual tarzda ifodalashga yordam beradi.

“Tarmoqlar” texnologiyasi — o‘quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga, fikrlarni tartibli ifodalashga o‘rgatadi.

“Insert” usuli — matn asosida tahlil olib borish, ma’lumotni belgilar orqali (bilaman, bilmayman, bilmoqchiman) ajratish orqali o‘quvchining faol ishtirokini ta’minlaydi. Bu texnologiyalar o‘quvchining diqqatini dars jarayoniga jalb etadi, ularning mustaqil tahlil qilish va to‘g‘ri fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

Aynan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida gap bo‘laklari mavzusini mustahkamlashda “Ikki yorti – bir butun” metodi samarali natija beradi. Bu metodda o‘quvchilarga ikkita so‘z beriladi. O‘quvchilar esa ana shu ikki soni ma’no jihatdan to‘g‘ri bog‘lagan holda bitta gap tuzadilar va tuzgan gaplariga boshqa bo‘laklarni qo‘shib kengaytirishlari kerak bo‘ladi. Masalan: 1- so‘z 2-so‘z Bog‘ ishlamoq Bog‘da ishlamoq Men kelmoq Men keldim Olma termog‘ Olmani termog‘ Bu metod orqali o‘quvchilarda gap bo‘laklarini o‘z o‘rnida qo‘llash bilan birga, gap tuzish va so‘zlarni grammatik jihatdan to‘g‘ri bog‘lay olish ko‘nikmasi ham shakllanadi. “U kim? Bu nima?” metodi Metodni o‘tkazishdan maqsad: o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tasavvur qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish. Metodni o‘tkazish jarayoni: stol ustiga sintaksisga oid atamalarni qog‘ozchalarga yozib terib qo‘yiladi. O‘qituvchi shu atamalardan birortasini ta’riflaydi. O‘quvchilar ta’rif asosida gap nima haqida borayotganligini topadilar. Masalan: kesimga bog‘lanib, ish-harkatning kim yoki nima tomonidan bajarilishini bildirgan bosh bo‘lak (javob:ega). Metodning afzallik tomoni shundaki, undan dars davomida o‘quvchilar diqqatini jamlash, qo‘llarga dam berish maqsadida yoki tovushlar bilan tanishtirish, yangi mavzuni bayon qilish jarayonida foydalanish mumkin. Bu metod o‘quvchilarda ziyraklik, sinchikovlik sifatlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga imkon beradi.

Raqamli vositalar yordamida gap bo‘laklarini o‘rganish darslari yanada interfaol bo‘ladi. Masalan, multimedia taqdimotlar, onlayn testlar, interaktiv doskalar va ta’limiy ilovalar (LearningApps, Wordwall, Quizizz) orqali o‘quvchilarga mashqlarni qiziqarli tarzda bajarish imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilarda nafaqat grammatik bilimlar, balki axborot savodxonligi ham rivojlanadi.

O‘qituvchi o‘quvchilarga gap tuzish, so‘zlarni joylashtirish, noto‘g‘ri tuzilgan gaplarni to‘g‘rilash kabi amaliy topshiriqlar beradi. Masalan:

“Kim nima qildi?” tuzilmasida gap tuzish;

Rasm asosida gap tuzish va gap bo‘laklarini ajratish;

So‘zlarni tartibga solib, mazmunli gap tuzish.

Bunday mashqlar grammatikani amaliy o‘zlashtirishni ta’minlaydi va o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida gap bo‘laklarini o‘rganishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarda grammatik bilimlarni ongli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Dars jarayoniga interfaol metodlarni, axborot texnologiyalarini va amaliy mashg‘ulotlarni qo‘shish orqali o‘quvchilarning nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalari rivojlanadi. O‘qituvchi uchun eng muhim narsa — darsni o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirish, ularni faol subyektlar sifatida jalb etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim sifatini oshirish va uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarorlari.
2. Xoliqova D., Jo‘rayev M. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
3. Yo‘ldosheva M. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. G‘ulomova N., Qosimova K. Ona tili ta’limida innovatsion yondashuvlar. — Samarqand, 2021.
5. Hasanov A. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida grammatik tushunchalarni shakllantirish usullari. — Toshkent, 2019.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA UNI O'QITISH METODIKASI FANINI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mengliyeva Salima Tagayevna-
Navoiy davlat universiteti,
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda ona tili faniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki ona tili va uni o'qitish metodikasi fan sifatida o'quvchilarning nutqini yaxshi rivojlantirishi, erkin fikr bildira olishga imkon yaratishi kerak. Bundan kelib chiqadiki, ona tili o'quvchilarning nutqini o'stiruvchi fandır.

Kalit so'zlar: ona tili, prinsiplar, ongllilik, metodika, ilmiylik,

Dunyoni bilish nazariyasi ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi hisoblanadi. Metodikaning amaliy ahamiyati o'quvchilarning til boyligini har tomonlama to'liq bo'lib olishlarini ta'minlashdir. Buning uchun biz quyidagilarni yodda tutushimiz lozim: til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir; tilsiz jamiyatning yashashi mumkin emas; tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi; maktabning vazifasi tilni aloqa-kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Til oqilona, mantiqiy bilish vositasidir; til birliklari va formalari yordamida bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi; til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'lanadi; biz fikrni nutqdashakllantiramiz; tilniegallash va nutqni o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sadi.

Amaliyot kishi bilimining manbai va harakatlantiruvchi kuchi, haqiqat mezoni va bilim tojidir. Analitek-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida og'zaki va yozma tarzidagi jonli nutqiy aloqaga, to'g'ri talaffuzga o'tadilar. Ular kuzatish jarayonida bilib olgan, uzlashtirgan qoidalarini amaliyotga tatbiq etadilar.

Ona tili – nutq, o'qish va yozish sohasidagi ko'nikma va malakalar o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasi hisoblanadi. Bola o'qish ko'nikmalarini egallash bilan birinchi navbatda, o'z ona tilini o'rganishi zarur. Chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir. Ona tili boshqa fanlarni o'qitish vositasi hamdir, jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida rol o'ynaydi.

Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi. Muomala madaniyatini egallaydi.

Ona tili boshlang'ich sinfda asosiy o'rinni egallar ekan, har bir o'quvchida ona tiliga qiziqish va muhabbatni tarbiyalash zarur.

Boshlang'ich sinflarda ona tili mashg'ulotlari turi va mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. O'qish, yozuv, grammatik materialni o'rganish, kuzatishlar hamda o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatlari bilan bog'liq holda ularning og'zaki va yozma nutqini o'stirish.

2. Birinchi sinfga kelgan bolalarga savod o'rgatish, ya'ni ularni elementar o'qish va yozishga o'rgatish, bu kamchiliklarni malakaga aylantirish.

3. Adabiy til normalarini, ya'ni imloviy va punktuasiyasi savodli yozuvni, orfoepik to'g'ri talaffuzni o'rganish nutq va uslubiy elementlarni egallash.

4. Grammatika, fonetika, leksikadan nazariy materiallarni o'rganish, tildan ilmiy tushunchalarni shakllantirish.

5. O'quvchilarni o'qish va grammatika darslari orqali badiiy, ilmiy-ommabop va boshqa adabiyotlar namunasi bilan tanishtirish, ularda adabiy asarni idrok etish ko'nikmasini hosil qilish.

Bu vazifalarning hammasini boshlang'ich sinflarda ona tili fani hal etadi va boshlang'ich sinflar ona tili dasturida aks etadi. Dastur davlat hujjati bo'lib, unda o'quv fanining mazmuni va hajmini shuningdek, shu fandan bilim, ko'nikma va malakalar darajasiga qo'yilgan asosiy talablarni belgilaydigan bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarning ona tili dasturi ikki qismdan iborat:

1. Uqtirish xati.
2. Asosiy qismi.

Uqtirish xatida ona tili fanining tutgan o'rnini, uning vazifalari ko'rsatilib, metodik yo'l-yo'riqlar beriladi. Dasturning asosiy qismi 3 bo'lim, u har bir sinfda o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar hajmi ko'rsatilgan.

Dasturning bo'limlari: "Savod o'rgatish va nutq o'stirish", "O'qish va nutq o'stirish", "Grammatika, imlo va nutq o'stirish"dan iborat. Har bir bo'lim bir necha qismlardan iborat. Masalan, "O'qish va nutq o'stirish" bo'limi, "Sinfda o'qish" va "Sinfdan tashqari o'qish"ni; sinfda o'qish o'z navbatida "O'qish mashg'ulotlarini", "Matn ustida ishlash" qismlarini o'z ichiga oladi va hokazo.

O'zbek tili o'qitishning o'ziga xos prinsiplari:

1. Til o'qitishda tabiiylikka rioya qilish.

Maktabda til o'qitish maktabgacha tilni o'zlashtirish jarayonining tabiiy davomi bo'lishi kerak. Tilni o'qitishda tabiiylik prinsipiga amal qilishda o'quvchilarning boshlang'ich sinfda olgan bilimlarini hisobga olish, til materiallarini jonli nutq tarkibida o'rgatishga e'tibor berish lozim bo'ladi.

2. Yozma nutqni og'zaki nutqqa chog'ishtirib o'rgatish.

Og'zaki va yozma nutqni o'zaro chog'ishtirib o'rgatish o'quvchilarning imlo savodxonligini oshiradi, ular orfoepik va orfografik qoidalarining farqlarini ongli ajratadigan bo'ladi. Bunday o'qitish o'quvchilarning nutq madaniyatini oshiradi. Bu

prinsip quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: tovushni harf bilan chog'ishtirish, punktuatsiyani ohang bilan chog'ishtirish, og'zaki mashqdan yozma mashqqa qarab borish.

2. O'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirib borish prinsipi.

3. Nutqning ifodaliligi va ta'sirchanligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ko'nikma va malakalar ona tili mashg'ulotlarida shakllanadi. Tilning barcha bo'limlari ham nutqiy mahoratni rivojlantirishda keng imkoniyatga ega.

4. Til bo'limlari va ular orqali ifodalangan ma'nolarni ajratish.

O'quvchilar tilni yaxshi egallashlari uchun uning fonetikasini puxta bilishlari lozim. Fonetik qoidalar esa talaffuz meyorlarini belgilashda muhim o'rin tutadi.

Fonetikani yaxshi o'rgatish imlo, leksikologiya va grammatikani yaxshi o'rgatishga ham yordam beradi.

5. O'quvchilarda yoshlikdan "til sezgirligi" tuyg'usini shakllantirish. Bu qobiliyat tufayli o'quvchilar har bir so'z va shaklni o'zidagi mavjud bilim va malakalar yordamida tez uqib, ularni amaliy nutqqa tadbiq etadilar.

6. O'quvchilarning yozuv madaniyatini, savodini uzluksiz oshirib borish.

O'quvchilarning orfografiya va punktuatsiyaga doir bilim-malakalarini oshirish uchun og'zaki va yozma nutq doimo qiyosiy ravishda o'rganilishi kerak. Masalan, tinish belgilarini to'g'ri qo'yish uchun oquvchi gapning sintaktik qurilishini yaxshi bilishdan tashqari nutqning ohang tomonini ham fahmlay olishi zarur.

Ona tili fanini o'qitishda qo'llaniladigan prinsplar xususida so'z yuritamiz:

Tizimlilik va izchillik prinsipi. O'zbek tili o'qitishda tizimlilik va izchillik prinsipi muhim o'rin tutadi. Til fanining bo'limlarini bir tartibda o'rganish shu prinspga mos tushadi. Ona tili fanini o'rgatishda dastlab fonetika, leksika haqida, shundan so'ng so'z yasash, so'z tarkibi, morfologiya va sintaksis haqida ma'lumot beriladi. Bu esa yuqoridagi prinspga amal qilinganligini bildiradi. Ona tili o'qitishda nazariyani amaliyotga bog'lash ham muhimdir. Buning uchun fonetika va grammatikadan har bir mavzu orfografiya yoki punktuatsiya bilan, orfoepiya yoki lug'at bilan bog'liq holda o'tilishi lozim. Bu prinspni amalga oshirish uchun grammatik qoidalarga mos misollarni jonli nutqdan olish, qoidalarini mustahkamlashda o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishga yordam beradigan

mashqlardan foydalanish zarur bo'ladi.

Ona tili o'qitishda onglilik ham muhim o'rin egallaydi. Onglilik prinsipi ta'rif yoki qoidaning o'quvchilar tomonidan ongli o'zlashtirilishiga tirishmoqni talab etadi:

1. O'qitishda ongli verbal-kognitiv ta'limga (OVKT) asoslanish

2. Til materiali va ta'lim oluvchilarning yosh psixologiyasi mutanosibligiga e'tibor berish.

3. O'quvchilarda mustaqil va ijodiy mushohada malakalarini mustahkamlash

4. Darsni ma'lum bir tizimda olib borish

5. Mavzulararo bog'lanishga e'tibor berish

6. Nutqiy malakalarni mustahkamlash va til sezgirligini oshirish

Mustaqillik va faollik prinsipi.

Mustaqillik va faollik orqali o'quvchi ta'limining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Mustaqillik faollik uchun sharoit yaratilsa, faollik mustaqillikni tarbiyalashga asos bo'ladi. Mashg'ulotlarda mustaqil ishlarni tashkil etish qo'yilgan muammo, savol va topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqib o'quv jarayonini boshqarish yosh avlodda mustaqillik va faollikni tarbiyalaydi.

Buning uchun o'quvchi har bir mashg'ulotda mustaqil va ijodiy ishlashi, tilning mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanishi, so'z boyligini oshirib borishi, ravon va aniq so'zlash malakasini egallashi darkor.

Ilmiylik va tushunarlilik prinsipi.

Ilmiylik prinsipi o'quv predmetlarini hozirgi fan yutuqlari zaminida bayon qilishni talab etadi. Tushunarlilik prinsipi esa o'quv predmetini bolalarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari, hayotiy tajribalari, tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni taqozo etadi. Bu ikki prinsip bir-birini to'ldiradi. Bu prinsiplarni amalga oshirishda quyidagilarga etibor berish talab etiladi:

- til sathlarini o'zaro bog'liqlikda o'rgatish;
- o'qituvchining fan yangiliklaridan xabardor bo'lib turishi kerak;
- o'qituvchi butun fikrini ilmga asoslanib bayon etishi lozim;
- til va nutqni farqlab o'qitishning, ixcham va talaffuz meyorlariga mos bo'lishi;
- ayrim o'quvchilarga individual munosabatda bo'lish.

Ko'rsatmalilik prinsipi.

Ko'rsatmalilik o'quvchilar bilimini oshirish va o'qituvchining mehnatini samarali qilish vositalaridan biridir.

Ko'rgazmali quroldan yangi bilim berishda ham, o'tilganlarini qaytarish va ayrim faktlarni izohlashda ham foydalanish mumkin. Ko'rgazma sifatida turli jadvallardan, boshqotirmalardan, fikrlash jarayonini tezlashtirishga qaratilgan o'quv topshiriqlaridan, kompyuterda ishlashga yo'naltirilgan dasturlardan, audio-video o'quv dasturlaridan foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashrapova.T, Odilova. M. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishmetodikasi" Qo'qon 2008-yil 10-12-bet
2. Usmanov.N "Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini milliy g'oyatarg'ibotiga tayyorlashning pedagogic va texnologik asoslari" Toshkent 2012-yil
3. Qosimova K., Matchonov S. "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent 2009-yil
- 4.O'zbekiston Pespublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni". 1997-y 29-avgust.
5. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. 2006-y.
6. A.G'ulomov, M.Qodirov "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Universitet" nashriyoti. 2001-y.

MANTIQUIY MASALALAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Alijonova Nazokat Dilmurodjon qizi
Farg'ona davlat universiteti magistranti
nazokatalijonova2002@icloud.com
Ilmiy rahbar: M.Dehqonova
+998903010916

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirishda mantiqiy masalalarning o'rni, ularning kognitiv faoliyatni faollashtirishdagi ahamiyati, shuningdek, o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, analiz-sintez qilish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, hamda ijodiy yondashuvni shakllantirishning samarali yo'llari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: mantiqiy masalalar, matematik tafakkur, boshlang'ich ta'lim, reflektiv fikrlash, kognitiv kompetensiya, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Hozirgi zamon ta'lim jarayonida o'quvchilarning tayyor bilimlarni o'zlashtirishi bilan cheklanib qolmasdan, mustaqil, reflektiv va mantiqiy tafakkur yuritish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning tafakkur shakllanishi, aqliy faoliyatining faollashuvi va bilim olishga bo'lgan motivatsiyasining shakllanishida poydevor bosqich hisoblanadi.

Matematika fani o'quvchilarning intellektual salohiyatini, mantiqiy fikrlashini va ijodiy yondashuvini rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Ayniqsa, mantiqiy masalalar orqali o'qitish jarayonini tashkil etish o'quvchilarda o'z fikrini asoslash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda "Milliy o'quv dasturi"da o'quvchilarda ijodiy, tanqidiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim yo'nalishi sifatida belgilangan. Shu boisdan, boshlang'ich ta'limda mantiqiy masalalarni o'qitish — o'quvchilarda matematik tafakkurni shakllantirishning metodik va psixologik asosidir.

Mantiqiy masalalar — bu o'quvchi tafakkurini faollashtiruvchi, fikr yuritish, analiz va sintez qilish, qiyoslash va umumlashtirish jarayonlarini talab etuvchi didaktik vositadir. Bunday masalalar yordamida o'quvchi ma'lumotlarni tahlil qiladi, turli ehtimollarni solishtiradi, mantiqiy aloqalarni topadi va o'z fikrini asoslaydi.

Masalan, quyidagi turdagi masalalar o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita bo'la oladi:

"Uchta bola – Aziz, Bekzod va Davron yugurish musobaqasida qatnashdi. Aziz Bekzoddan tezroq yugurdi, lekin Davrondan sekinroq bo'ldi. Kim birinchi bo'lib keldi?"

Bu kabi masalalar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Har bir bunday topshiriq bolalarda nafaqat hisoblash amallarini bajarish, balki matematik fikrlashning asosiy unsurlari — sabab-oqibat aloqalari, deduktiv va induktiv fikrlash, tahliliy yondashuvni shakllantiradi.

Mantiqiy masalalarni yechish jarayoni o'quvchilarning fikrlash jarayonini ongli nazorat qilish, o'z xatolarini aniqlash va o'z faoliyatini baholash imkonini yaratadi. Shu tariqa o'quvchilarda reflektiv tafakkur, ya'ni o'z fikrini anglab, tahlil qilib va xulosa chiqarib o'rganish qobiliyati shakllanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurining o'ziga xosligi shundaki, ular o'zlashtirayotgan bilimni avvalo ko'rgazmali-obrazli shaklda qabul qiladilar. Shu boisdan, mantiqiy masalalar orqali ularni mavhum fikrlashga o'rgatish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur. Ushbu jarayon quyidagi reflektiv bosqichlardan iborat:

Tushunish bosqichi – masala shartini anglash, asosiy ma'lumotlarni ajratib olish.

Tahlil bosqichi – berilgan shartlar o'rtasidagi mantiqiy aloqalarni topish.

Model yaratish bosqichi – masalani sxema, jadval yoki grafik orqali ifodalash.

Yechim bosqichi – o'z fikriga asoslangan holda natijaga erishish.

Refleksiya bosqichi – yechim jarayonini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va umumlashtirish.

O'quvchi o'z fikrini baholay oladi, xulosasini qayta ko'rib chiqadi va o'rganish jarayonini tahlil etadi. Shu tarzda reflektiv tafakkur o'quvchilarning kognitiv, ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantiruvchi asosiy omilga aylanadi.

Mantiqiy masalalarni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Quyidagi texnologiyalar ayniqsa samarali hisoblanadi:

"Brainstorming" – muammoga bir nechta yechim topish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantiradi;

"Klaster" texnologiyasi – ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va umumlashtirish imkonini beradi;

"Muammoli ta'lim" – o'quvchining tahliliy faoliyatini kuchaytirib, mantiqiy xulosalarga olib keladi;

"Reflektiv kundalik" – o'quvchining o'z o'rganish jarayonini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va o'z faoliyatini baholash imkonini yaratadi.

Bunday texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchi "tayyor bilimni" emas, balki o'zi kashf etgan bilimni o'zlashtiradi. Shu bilan birga, u o'z fikrini tahlil qilish, baholash va o'zgartirishga o'rganadi, bu esa metakognitiv (o'z fikrini boshqarish) kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Mantiqiy masalalarni yechish jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash o'quvchining tafakkur faoliyatini murakkab tahliliy darajaga olib chiqadi. Bu nafaqat matematik fikrlashni, balki intellektual mustaqillik va ijodiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarda "o'ylash orqali o'rganish" (learning through thinking) tamoyilining shakllanishi ularning intellektual rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shu tariqa, mantiqiy masalalarni o'qitish — matematik tafakkurni rivojlantirishning ilmiy asoslangan metodik yo'nalishi sifatida o'zini oqladi.

Mantiqiy masalalardan foydalanish boshlang'ich sinf matematika ta'limining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning mantiqiy va reflektiv tafakkurini rivojlantirish, kreativ fikrlash hamda kognitiv kompetensiyalarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mantiqiy mashg'ulotlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z faoliyatini tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini kuchaytiradi. Shu boisdan, bunday yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tizimli joriy etish boshlang'ich ta'limda matematik tafakkurni rivojlantirishning samarali yo'nalishi sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-martdagi PF-81-son Farmoni "2022–2026-yillarda xalq ta'limi tizimini rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida". – Toshkent, 2022. Piaget, J. (2001). The Psychology of Intelligence. London: Routledge. – 412 p.
2. Xoshimov K., To'xtaxodjayev B. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018.
3. G'ulomov A., Ibragimov A. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2019.
4. To'raqulova D. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Mahkamova Sh. Matematika darslarida mantiqiy masalalardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari. – "Boshlang'ich ta'lim", 2020, №4.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI

Sharopova Dilnoza Asqadovna
Sharopova Dilnoza Asqadovna
Navoiy davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish bosqichlari yoritilgan. O'qib tushunish o'quvchilarning savodxonligini shakllantiruvchi, tafakkurini, nutqiy faolligini va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim jarayon sifatida tahlil qilingan. Maqolada o'qib tushunish ko'nikmasini bosqichma-bosqich shakllantirish: tayyorgarlik, idrok, tahlil, refleksiya va amaliy qo'llash bosqichlarining mazmuni, ularning didaktik ahamiyati va har bir bosqichda qo'llaniladigan samarali metodlar yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining o'zaro bog'liqligi, o'qish jarayonida interfaol va ijodiy yondashuvlarning o'rni ilmiy asosda tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: o'qib tushunish, ona tili darsi, boshlang'ich sinf, idrok, tahlil, refleksiya, metodika, interfaol metodlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish — savodxonlikning poydevorini yaratadi. O'qib tushunish — bu faqat harflarni o'qish emas, balki matn mazmunini anglash, asosiy g'oyani ajratish, tahlil qilish, xulosa chiqarish jarayonidir. Shuning uchun ona tili darslarida bu ko'nikma bosqichma-bosqich shakllantiriladi.

Darhaqiqat, "Matn ko'rinishidagi ma'lumotlar bilan ishlash oddiy yozuv usulidan kompyuter erkanlaridan tortib smartfonlarga bo'lgan zamonaviy qurilmalar bilan amalga oshirilayotgan ekan, matnlarning tuzilishi va formatlarida ham o'zgarishlar ro'y berdi. Bu, o'z navbatida, o'quvchidan yangidan yangi aqliy strategiyalarini rivojlantirishni va maqsadli o'qish jarayonida aniq maqsadlarni qo'yishni taqazo etmoqda. Shuning uchun o'qish savodxonligida muvaffaqiyatga erishish deganda biror sodda matnni o'qib tushunish nazarda tutilmasligi lozim. Katta hajmli, jumladan, badiiy matnlarni o'qib, talqin qila olish qobiliyati o'z ahamiyatini yo'qotmagan holda, o'qish savodxonligining o'zlashtirilishi ma'lumotlarni qayta ishlashning murakkab strategiyalari, jumladan, ko'p matnli (yoki ma'lumot) manbalardan tegishli ma'lumotlarni olib tahlil qilish, sintezlash, umumlashtirish va talqin qilishni ham talab etadi. Bundan tashqari, muvaffaqiyatli va qobiliyatli shaxslar ilm-fan va matematika kabi barcha sohalarida ma'lumotlardan foydalanadi va qator ma'lumotlarni samarali qidirib topish, tizimlashtirish va filtrlash uchun texnologiyalardan foydalanadi. Bular mehnat bozorida, tahsilning keyingi bosqichlarida

hamda XXI asrning ijtimoiy va fuqarolik hayotida to'laqonli ishtirok etish uchun kerak bo'lgan muhim ko'nikmalar hisoblanadi"⁹.

O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi ona tiliga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirdi. Ona tili ta'limi mazmunining yangilanishi mazkur sohada qilinishi kerak bo'lgan ishlar ko'lamini belgilab berdi. Respublikamizning Birinchi Prezidenti ta'lim sohasiga oid muammolarga to'xtalib shunday degan edi: "Shu kungacha hech kim boshlang'ich sinflarda va undan keyingi bosqichlarda o'qiyotgan o'quvchilarga qaysi sinfda nimani o'qitish maqsadga muvofiqligini ilmiy nuqtai nazardan to'la asoslab bergan emas"¹⁰.

Boshqacha aytganda, o'qib tushunish ko'nikmasi – bu matndan ma'no chiqarish, uni anglash, baholash va undan foydalana olish malakasidir.

O'qib tushunish ko'nikmasining tarkibiy qismlari:

1. **So'z va iboralarni tushunish** – matndagi so'zlarning lug'aviy va ko'chma ma'nosini anglash.
2. **Matn mazmunini idrok etish** – asosiy g'oyani, syujetni, fakt va dalillarni farqlash.
3. **Mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash** – sabab-oqibat, vaqt ketma-ketligi, qiyos va umumlashtirishni topa olish.
4. **Tahlil qilish va xulosa chiqarish** – matndan yashirin ma'no, muallif pozitsiyasi yoki ijtimoiy xulosani aniqlash.
5. **Baholash** – matnning ahamiyati, muallif uslubi, uning dolzarbligini anglash.
6. **O'z fikrini ifodalash** – matndan o'qiganini qayta hikoya qilish, sharhlash yoki mustaqil xulosalar chiqarish.

Masalan: O'quvchi ertakni o'qib, uning syujetini tushunadi (mazmunni idrok etadi), qahramonlarning xatti-harakatlarini taqqoslaydi (tahlil qiladi), ertakdan oladigan ibratni aytib beradi (xulosa chiqaradi). Bu jarayonning barchasi **o'qib tushunish ko'nikmasini** tashkil etadi.

1-jadval

O'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirishning asosiy bosqichlari

Bosqich nomi	Maqsadi	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati	Kutilgan natija
1. Tayyorgarlik bosqichi (motivatsion)	O'quvchini matnni o'qishga tayyorlash, qiziqish uyg'otish	Mavzu bo'yicha suhbat, rasm, savollar, kalit so'zlar orqali muhit yaratadi	Taxmin qiladi, so'zlarni izohlaydi, savollarga javob beradi	O'qishdan oldingi kognitiv tayyorgarlik shakllanadi
2. Matnni o'qish bosqichi (idrok bosqichi)	Matnni to'g'ri, ifodali o'qish va mazmunni anglash	O'quvchilarga matnni ovoz chiqarib yoki ichda o'qitadi, tushunmagan so'zlarni izohlaydi	Matnni o'qiydi, so'z ma'nosini aniqlaydi, asosiy fikrni topadi	Matnning umumiy mazmunini idrok qilinishi
3. Mazmunni tahlil qilish bosqichi (anglash bosqichi)	Matndagi asosiy g'oya, voqealar ketma-ketligini aniqlash	Savol-javob, reja tuzish, voqealarni tartiblash topshiriqlarini beradi	Matn qismlarini tahlil qiladi, sabab-oqibat aloqasini aniqlaydi	Mantiqiy tushunish, sababli bog'lanishlarni anglash shakllanadi
4. Umumlashtirish bosqichi (refleksiya)	O'qilgan matn asosida xulosa chiqarish va fikr bildirish	"Matn sizga nima dedi?" kabi refleksiv savollar beradi	Matnga munosabat bildiradi, xulosa yozadi yoki aytadi	Fikrni mustaqil ifodalash, shaxsiy munosabat bildirish qobiliyati rivojlanadi
5. Amaliy qo'llash bosqichi	O'qib tushunilgan mazmunni	Yozma ish, rolli o'yin, hikoya tuzish, matndan ijodiy	Matndan ilhomlanib, ijodiy yozadi	O'qib tushunishdan faol nutqqa o'tish ta'minlanadi

⁹O'qish savodxonligi qamrov doirasi. "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi – Toshkent. 2022.

¹⁰Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори // И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 9-сессиясида сўзлаган нутқи, 1997 йил 29 август. –Т.: Маърифат-мададкор, 2002. – 62 б.

	amaliy nutqda qo'llash	foydalanish	yoki so'zlaydi	
--	---------------------------	-------------	----------------	--

Ushbu bosqichlarda qo'llaniladigan asosiy metodlar:

1. Kognitiv metodlar: "Taxmin qil", "Savol ber", "Asosiy fikrni top".
2. Interfaol metodlar: "Aqliy hujum", "Klaster", "Fishbone", "Insert".
3. Ijodiy yondashuvlar: "Matnni yakunla", "Qahramon roliga kir", "O'zgacha yakun tuz".
4. Reflektiv metodlar: "Men shunday o'ylayman", "Matndan olgan sabog'im".

🧠 O'qib tushunish ko'nikmasining shakllanish darajalari

Daraja	Belgilovchi xususiyatlar
Boshlang'ich	O'quvchi matnni o'qiy oladi, ammo mazmunini to'liq tushunmaydi.
O'rta	Asosiy fikrni ajratadi, lekin xulosa chiqarishda qiynaladi.
Yuqori	Matn mazmunini tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va ijodiy foydalanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish – bu o'quvchini fikrlovchi, tahlil qiluvchi va ifoda eta oluvchi shaxs sifatida shakllantirish jarayonidir. Boshlang'ich sinflarda bu jarayon bosqichma-bosqich, tizimli topshiriqlar orqali olib borilganda, o'quvchilarda mustaqil o'qish va fikr bildirish madaniyati shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'qish savodxonligi qamrov doirasi. "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi –Toshkent. 2022.
2. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори // И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 9-сессиясида сўзлаган нутқи, 1997 йил 29 август. –Т.: Маърифат-мададкор, 2002. – 62 б.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISHDA MUAMMOLI VAZIYATLAR YARATISHNING AHAMIYATI

Omonboyeva Meruert Erkin qizi

Navoiy davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning tayyor ma'lumotlarni yodlab olish yo'li bilan emas, balki mustaqil izlash, tahlil qilish, solishtirish va qaror qabul qilish yo'li bilan bilim olishi muhim ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan pedagogik texnologiyalar orasida muammoli ta'lim usuli, jumladan, darsda muammoli vaziyat yaratish metodi alohida o'rin tutadi. Matematika predmeti o'zining mavhumligi va mantiqiy tuzilishi bilan muammoli qidiruvni tashkil qilish uchun juda mos keladi. Dars davomida muammoli vaziyat yaratish o'quvchini o'z-o'zidan fikrlashga, izlanishga, yangi bilimlarni kashf etishga olib boradi. Bu yerda o'qituvchi rahbarlik rolini o'ynaydi, o'quvchi esa faoliyatning faol ishtirokchisiga aylanadi.

Muammoli vaziyat tushunchasi va pedagogik ahamiyati. Muammoli vaziyat - o'quvchi o'zining mavjud bilimlari bilan yecha olmaydigan, lekin shu bilimlar asosida yangi yechim yaratishi mumkin bo'lgan didaktik vaziyatdir. O'quvchini fikrlashga, izlanishga, yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga undaydi. Muammoli vaziyatlarning xususiyatlari: ular o'quvchida kognitiv qiziqish uyg'otadi, oldingi bilimlar etarli emas va uni yangilarini izlashga undaydi, fikrlash, tahlil qilish va taqqoslash qobiliyatlarini faollashtiradi, o'qituvchi rahbarlik qiladi, lekin tayyor javoblarni bermaydi, talaba o'quv faoliyatining faol sub'ektiga aylanadi. Psixologiyada bunday holat intellektual qiyinchilik deb ataladi va tafakkur rivojlanishining asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Matematika o'qitishda muammoli vaziyatlarning o'rni.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. O'qituvchining matematika darslarida muammoli vaziyatlarni maqsadli tashkil etishi o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Muammoli vaziyat talabalarni mustaqil izlashga va isbotlashga undaydi. Bunday hollarda talaba

tayyor ma'lumotni qabul qilmaydi, balki muammoni hal qilish yo'llarini topishga harakat qiladi. Mantiqiy fikrlash matematik bilimlarning asosidir. Muammoli vaziyatlar talabalarga tahlil, umumlashtirish, xulosa, umumlashtirish kabi fikrlash operatsiyalaridan faol foydalanish imkonini beradi. Masalan, masalani yechishning bir necha usullarini qiyoslash, samarali usul tanlash, gipotezani taklif qilish va uni tekshirish tizimli ravishda o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Kognitiv faollikni oshiradi. Muammoli ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish qiziqishi ortadi. Buning sababi, ularga yechim topishda ularni qiziqtiradigan haqiqiy hayot yoki ta'lim holati taqdim etiladi. Talabalar savol berishga, taxminlar qilishga, o'z fikrlarini bildirishga va ularni isbotlashga intiladi. Kognitiv faollikning oshishi o'quvchining fanga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi, bilimlarni mustaqil egallash qobiliyatini shakllantiradi. Bundan tashqari, bunday yondashuv talabalarni fikrlashga, fikr almashishga undaydi. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlarni yechishda o'quvchilar standart usullardan foydalanish bilan cheklanib qolmay, mustaqil fikrlashga majburlanadi. Ijodiy izlanish o'quvchining tasavvurini rivojlantiradi va matematik mashqlarni bajarishda o'ziga xos yondashuvni o'ylab topish imkonini beradi. Masalan, masalani yechishning noan'anaviy usulini topish, topshiriqni qisqa va samarali yechish, matematik modelni yaratish o'quvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Muammoli topshiriqni mustaqil bajarish talabaga katta qoniqish hissini beradi. Bu ularning o'rganishga va o'z kuchiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Ayniqsa, murakkab masalalarni yechishda o'quvchi o'z imkoniyatlari yuqori ekanligini anglab yetadi. Muammoli vaziyatlar o'quvchilarning muammoni yechish ko'nikmalarini maqsadli ravishda rivojlantiradi. Bunday topshiriqlarda talaba birinchi navbatda berilgan vaziyatni tushunadi, savolga aniqlik kiritadi, kerakli ma'lumotlarni ajratib oladi va uni hal qilish yo'llarini ko'rib chiqadi. Shu bilan birga, muammoli muammolar o'quv jarayonini tabiiy va samarali qiladi. Muammoli ta'limning muhim xususiyati shundaki, u talabaning mustaqil ishlashi uchun sharoit yaratadi. O'qituvchi faqat yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, talaba esa asosiy ishni o'zi bajaradi. Ular guruh ishini samarali tashkil etish imkonini beradi. Muammoli vaziyatlar guruh ishini tashkil qilish uchun juda mos keladi. Chunki muammolarni birgalikda muhokama qilish, fikr bildirish o'quvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Bu ularning muloqot qobiliyatlarini shakllantiradi va o'quv jarayonini jonlantiradi. Muammoli vaziyatlar darsni yanada qiziqarli qiladi. Ko'pchilik o'quvchilar uchun tayyor formulalar va qoidalarni yodlab olishdan ko'ra, o'zlari yechim topish qiziqroq. Qiziqish ortgan sari o'quvchining fanga bo'lgan muhabbati, ishtiyoqi, faolligi ortadi. Shuning uchun muammoli ta'lim matematikani qiyin emas, qiziqarli fan sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Matematika darslarida muammoli vaziyatlar yaratish bosqichlari. Muammoli ta'lim odatda 5 bosqichdan iborat:

1-bosqich: Muammoni sezish. O'qituvchi kutilmagan savol yoki topshiriq beradi. Talaba o'ylaydi: "Buni qanday izohlashim mumkin?"

2-bosqich: Oldingi bilimlarni faollashtirish. Talabalar mavjud bilimlaridan foydalanishga harakat qiladilar, ammo baribir yechim topa olmaydilar. 3-bosqich: Muammoni tahlil qilish. Talabalar taxminlar qiladilar, solishtiradilar va turli yechimlarni qidiradilar.

4-bosqich: Yangi bilimlarni kashf qilish. Muammoning yechimi topiladi va yangi qoida yoki formula olinadi.

5-bosqich: Yangi bilimlarni qo'llash. Topshiriqlarni bajarish orqali bilim mustahkamlanadi.

Muammoli vaziyatlarni yaratishning samarali usullari. Muammoli vaziyat yuzaga kelishi uchun avvalo o'quvchining oldingi bilimlari bilan yangi ma'lumotlar o'rtasida ma'lum bir ziddiyat bo'lishi kerak. Agar talaba oldingi usullardan foydalanib masalani yecha olmasa, u yangi bilimlarga ehtiyoj sezadi. Bu usul o'quvchilarning fikrlash faolligini oshiradi va tadqiqot faoliyatiga olib keladi. Modellashtirish murakkab tushunchalarni tushuntirishga yordam beradigan samarali usuldir. Talabalar model qurish yoki mustaqil ravishda tajribalar o'tkazish orqali muammoni chuqurroq tushunadilar. Bu usul geometriya, statistika va algebraik funktsiyalarni tushuntirishda juda foydali.

Xulosa qilib aytish mumkinki, matematikada muammoli vaziyat yaratish zamonaviy ta'limning samarali va zarur usuli hisoblanadi. Bunday yondashuv nafaqat o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ularni izlanuvchan, o'ychan, qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Foydalanilagan adabiyotlar

1. Abdurahmonova Q., Xo'jayev A., Boshlang'ich ta'limda matematika o'qitish metodikasi.- Toshkent, Fan va texnologiya, 2020

- 2.Shamsiyeva M.,Boshlang'ich sinf matematika darslarida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish.//Boshlang'ich ta'lim jurnali,2-son ,2022
- 3.Mankevich L., Muammoli ta'lim metodikasi. - Moskva: Prosveshchenie, 2012.
- 4.To'xtayeva D.,Muammoli ta'lim orqali o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish.-Toshkent:TDPU nashiriyoti,2020

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILINI O'RGATISHNING MAZMUN VA METODLARI

*Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna,
Boltayeva Sevinch Sharifjon qizi
Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna
Boshlang'ich ta'lim kafedrası v.b. dotsenti, f.f.f.d(PhD)
Boltayeva Sevinch Sharifjon qizi
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning mohiyati va o'ziga xosligi haqida so'z yuritilgan. Unda o'quvchilarga ona tili darslari orqali to'g'ri o'qish, chiroyli yozish, so'z boyligini oshirish va nutqni to'g'ri ifodalashni o'rgatish va tinish belgilarini o'rgatishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida o'yinli mashg'ulotlar, guruhli ishlar va zamonaviy metodlardan foydalanishning o'ziga xosligi yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ona tili, boshlang'ich sinf, so'z turkumlari, ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, nutqni rivojlantirish, o'yinli darslar, zamonaviy texnologiyalar, tinish belgilari.

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubi aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmeti sifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi. Beriladigan bilim va o'quvchilarda hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar maktab dasturlari va davlat ta'lim standartida qayd etilgan. Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standartining „Kirish“ qismida „Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o'zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o'rgatadi", — deb alohida ta'kidlangan. „Ta'lim to'g'risida“gi qonunda „Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir“, deyiladi. Shundan kelib chiqqan holda „Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limining maqsadi, vazifalari sifatida DTSda quyidagilar belgilab berilgan:

1. ...bolaning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirishga, erkin fikrlay olish, o'zgalar fikrini anglashi, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda bayon qila olishi, jam'iyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

2. ...o'z fikrini savodli, mantiqiy izchillikka rioya qilgan holda bayon eta olishga o'rgatish.

3. ...yozma nutq belgilarini talaffuzda ifodalash, matnni ifodali o'qiy olish ko'nikmasini shakllantirish.

4. O'qish sur'atini oshirish, ta'limning shu bosqichi uchun xos bo'lgan sidiq'a o'qishni egallashlariga erishish.

5. Fikmi yozma bayon etish bo'yicha belgilangan quyidagi ko'nikmalarni egallash:

- fikrning mantiqiy izchillikda ifodalanganligi;
- tavsifning mavzuga muvofiqligi va mukammalligi;
- tavsifda tilning ifoda vositalaridan foydalanish darajasi;
- imloviy savodxonlikni egallashlariga erishish.

Bularni amalga oshirish ona tili ta'limi siklidagi fanlarning, ya'ni savod o'rgatish, o'qish va ona tilining vazifasidir.

Ona tilini o'rgatish maktabda eng birinchi va muhim bosqichlardan biridir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali yangi bilim olish jarayoniga kirayotganliklari sababli, ularga ona tili oddiy, qiziqarli va tushunarli shaklda o'rgatiladi. Dastlab bolalarda tinglash, aytish, o'qish va yozish ko'nikmalari asta-sekin shakllantiriladi. Buning uchun o'qituvchi: Nutq o'stirish mashqlarini o'tkazadi (masalan, rasm asosida hikoya tuzish, she'r aytish, suhbat qilish); Tovush va harflarni tanitish orqali ularni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatadi; Savod o'rgatish davrida o'quvchilarga so'z, bo'g'in, harf tushunchalarini amaliy tarzda tushuntiradi; O'qish darslarida bolalarga qisqa, qiziqarli matnlar orqali o'qish malakasini shakllantiradi; Yozuv darslarida esa chiroyli va to'g'ri yozish, imlo qoidalariga rioya qilishni o'rgatadi. Ona tilini dastlab o'rgatishda o'yin, rasm, qo'shiq, hikoya kabi mashg'ulotlardan foydalanish ham juda muhim. Chunki bolalar o'yin orqali tezroq o'rganadilar va darsga qiziqishlari ortadi. Bu jarayonda o'qituvchi har bir bolaga individual yondashib, ularning nutqini rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish va to'g'ri fikr bildirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Maktab tajribasi shuni kursatadiki, o'quvchilarni dastlab tovush bilan tanishtirishda ularga yaqin va tushunarli bo'lgan so'zni tanlab, shu so'z tarkibidagi tovushlarni ajratish maqsadga muvofiqdir. Masalan, o-t-a, o-n-a, s-u-v, n-o-n kabi. Bu xil ish "Kesma alifbo" bilan amaliy tarzda bajarilsa, yaxshi natija beradi yoki bo'g'inlar jadvalidan ham foydalanish mumkin. "Savod o'rgatish metodikasi" (Q. Abdullayeva, 1966)da bo'g'in jadvali bilan ishlash tartibi quyidagicha ko'rsatilgan: -o'qituvchi ko'rsatgan bo'g'inlarni o'quvchilar o'qiydilar, -o'qituvchi bo'g'inni aytadi, xattaxtaga chiqqan o'quvchi jadvaldan topib ko'rsatadi, -o'qituvchi jadvaldan ikkita bo'g'inni ko'rsatadi, o'quvchi ularni bir so'z qilib o'qiydi, -o'qituvchi so'z kartochkasidan ikki bo'g'inli so'zni ko'rsatadi, o'quvchi jadvaldan o'sha bo'g'inlarni topadi, -o'qituvchi biror bo'g'inni ko'rsatadi, o'quvchi so'z yasash mumkin bo'lgan unga mos bo'g'inni aniqlaydi, -so'z yasash mumkin bo'lgan ikki bo'g'inni jadvaldan ko'rsatish o'quvchilarning o'ziga topshiriladi.

O'qituvchi darsning mazmuni, uni o'quvchilarga yetkazish yo'llari, usullari, shakllari, vositalarini oldindan belgilab, erishiladigan natijalarni ham aniqlab olishi lozim. Bir so'z bilan aytganda, dars jarayonini samarali loyihalashtirish ko'zlangan maqsadga erishishni ta'minlaydi. O'quvchining til bo'limlari yuzasidan olgan bilimlari, ularni amaliyot bilan bog'lashni lingvistik kompetensiyani yuzaga keltirsa, notanish matnni ifodali o'qiy olishi, o'zgalar fikri va matn mazmunini anglashi hamda uni og'zaki bayon qila olishi nutqiy kompetensiyani hosil qiladi. Dars jarayonida o'qituvchi o'z faoliyatini namunali rejalashtirishi lozim. Dars bosqichlarini saqlagan holda, jarayonni izchil, qiziqarli, intellektual va zamonaviy bog'lanishli olib borishi zarur. Oldindan belgilangan vazifalar darsning mavzusi va maqsadlaridan kelib chiqib, ko'zlangan maqsadini erishishini ta'minlashini nazarda tutgan holda, berilgan va belgilangan vaqt ichida darsni aniq va mantiqiy belgilashi zarur. Darsning samarali va natijali bo'lishida innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati nechog'li yuksakligi pedagoglarimizga ma'lum. Bunga respublika miqyosida olib borilgan tajriba-tadqiqot ishlarining muvaffaqiyatli yakuni ham misol bula oladi. Pedagogik texnologiyalarni o'rganish va dars jarayoniga tatbiq etish, takomillashtirib borish o'qituvchidan kasbiy tajriba, mahorat, bilimdan tashqari sabr-toqat, iroda ham talab etiladi. Juda ko'p oqituvchilar innovatsion texnologiyalarni ko'radi, o'qiydi lekin o'z darsiga tatbiq etishga qiynaladi. Buning uchun sabot va qunt bilan matonat va qat'iyat bilan o'rganmoq kerak. Ona tili va adabiyot fani buyicha quyidagi bir necha texnologiyalarni keltirib o'tamizki, ular o'quvchilarni samarali o'zlashtirishga, hamjihatlikka, guruh bulib, juftlikda yoki individual mantiqan ketma-ket ish olib borishga, fanni yanada chuqur tushunishga bo'shliqlarni to'ldirishga, mustaqil fikrlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy texnologik metodlarga "Muammoli o'qitish", "Individual o'qitish", "Tanqidiy tafakkur", "Insert", "Sinkveyn", "Segen doskasi", "Venn diagrammasi" kabilarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Mazkur metodlar orqali har bir darsda o'quvchilarni faol bilish jarayoniga undash, ongida tahlil qilish ilmiy taqqiqot va xulosa chiqarish tushunchalarini shakllantirish, mustaqil ravishda aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkoniyat yaratish mumkin.

Xulosa qilib, Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish o'quvchilarning savodxonligi, nutq madaniyati va tafakkurini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Darslarda o'yinli mashg'ulotlar, guruhli ishlar va zamonaviy metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi. O'qituvchi darsni puxta rejalashtirib, har bir bolaga individual yondashishi lozim. Ona tili darslari orqali bolalarda to'g'ri o'qish, chiroyli yozish va so'z boyligini kengaytirish ko'nikmalari shakllanadi. Zamonaviy

texnologiyalarni tatbiq etish ta'lim sifatini oshiradi. Shu tariqa, ona tilini o'qitish bolani fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida kamol toptiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova G'., Yo'ldosheva Sh., "Ona tili o'qitish metodikasi" darslik. Toshkent "NOSIR" nashriyoti 2009.
2. Ernazarov G'. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". Toshkent - ILM ZIYO - 2017.
3. "Umumta'lim fanlari metodikasi" jurnali 2022-10 son.
4. Jumayeva D.B. Tinish belgilarining takror va qator ishlatilishi va ularning korpusda berilishi. Qo'qon DPI 2024. 4-son

O'ZBEK TILIDA OTLARNING YASALISHI

Shamsiyeva Laylo Vaxob qizi

NavDU Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sh.D.Karimov Boshlang'ich ta'lim

kafedrası o'qituvchisi f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilida otlarning yasalishi jarayoni va ularning til tizimidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqotda ot yasashning asosiy usullari hamda yasovchi qo'shimchalarning vazifasi, ma'no ifodalash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, otlarning morfologik va sintaktik usul bilan yasalishiga oid misollar orqali so'z yasalishining tildagi leksik boylikni kengaytirishdagi roli ko'rsatib berilgan. Maqola so'z yasash jarayonining o'zbek tilining rivoji va nutq madaniyatiga ta'sirini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: morfologik usul, sintaktik usul, affiksatsiya, kompozitsiya, abbreviatsiya.

Kirish: Til insonning fikr va tuyg'ularini ifodalash vositasi bo'lib, uning lug'aviy boyligi so'z yasalishi jarayoni orqali shakllanadi. So'z yasalishi tilda yangi tushunchalarni, predmetlar va hodisalarni nomlash imkonini beradi. O'zbek tilida ot so'z turkumi so'z yasashda eng faol qatnashuvchi turkumlardan biri hisoblanadi. Otlarning yasalishi orqali tilda yangi predmetlar, shaxslar, joylar va hodisalar nomlanadi, shuningdek, nutqning ifodaviy imkoniyatlari kengayadi. Shu bois, otlarning yasalishini o'rganish tildagi leksik boylikni tushunish va tilning ichki qonuniyatlarini aniqlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Ra'no Sayfullayeva "Hozirgi o'zbek adabiy tili" kitobida otlarning yasalishini ikki turga ajratadi: affiksatsiya va kompozitsiya. Shu bilan birga ularning unumli, unumsiz, mahsuldor, kammahsul turlarga ham ajratib o'tadi. M. Hamroyev "Ona tili" darslik kitobida esa o'zbek tilida otlar morfologik, sintaktik va abbreviatsiya usullari yordamida yasalishi haqida ma'lumot bergan.

Morfologik usul bilan ot yasovchi affikslar ma'no jihatdan quyidagi guruhdagi otlarni yasaydi:

1. Shaxs va kasb-hunar otlarini yasovchi affikslar.
2. Narsa, qurol, o'lchov birligi otlarini yasovchi affikslar.
3. O'rin-payt otlarini yasovchi affikslar.
4. Abstrakt ot yasovchi affikslar

-chi: jangchi, terimchi, sportchi; -dosh: sinfdosh, zamondosh; -gar: zargar, kimyogar; -kor: binokor, san'atkor; -bon: bog'bon, saroybon; -boz: dorboz, masxaraboz; -paz: oshpaz, somsapaz; -kash: mehnatkash, zambilkash; -dor: kitobdor, quldor; -soz: soatsoz, mashinasoz; -do'z: etikdo'z, do'ppido'z; -xo'r: nonxo'r, oshxo'r; -k: elak; -ak: bo'lak; -gi(ki): supurgi, tepki; -m: tishlam, to'plam; ma: qatlama, dimlama; -indi: qirindi, chirindi; -don: qalamdon, guldon; -zor: gulzor, changalzor; -loq: toshloq, qumloq; -iston: bahoriston, qabriston; -goh: manzilgoh, o'yingoh; -xona: oshxona, gulxona; -qoq: botqoq; -lik: shodlik, go'zallik; -ch(inch): sevinch, quvonch; -chilik: pillachilik, ipakchilik; -garchilik: loygarchilik, yog'ingarchilik;

Kompozitsiya usuli bilan qo'shma va juft otlar yasaladi: [toshko'mir], [tuyaqush], [karnaygul], [oybolta], [ko'kqarg'a], [qoraqurt], [mingoyoq], [qo'ziqorin], [ota-ona], [qozon-tovoq], [qizilishton].

Kompozitsiya usuli quyidagi asosan qoliplar asosida yasaladi:

[Ot+ot]: ajdargul, ayiqto'von.

[Sifat+ot]: kaltakesak, O'rta Osiyo. [Ot+fe'l]: dunyoqarash, bo'ribosar. [Son+ot]: Yettisuv, beshbarmoq.

[Son+fe'l]: beshotar, birqoqar. [Ot+sifat]: oshko'k, gulbeor. [Fe'l+fe'l]: iskaptopar.

[Fe'l+ot]: savacho'p.

Abbreviatsiya usuli deb, turg'un so'z birikmalarini qisqartirish yordamida yasama otlar hosil qilishga aytiladi. Bu usul ixchamlikka erishish maqsadida ishlatiladigan usul bo'lib rus tilidan kirib tilimizga rus tilidan kirib kelgan. Qisqartma otlar tuzilish jihatdan quyidagi turlarga ajraladi:

1. Qisqartiriladigan otlarning bir tovushlaridan tuziladi.

Misol: MDH, DAN, AQSH

2. Qisqartiriladigan so'zlarning birinchisining bosh qismi va qolgan so'zlarning bosh harfi olinadi:

Misol: ToshDIU, SamDU, O'zFA

3. Qisqartiriladigan otlarning birinchi so'zning bosh qismi va keyingi so'zlarning to'lig'i olinadi:

Misol: pedkollej, pedamaliyot

4. Qisqartiriladigan otlarning barchasini bosh qismi olinadi:

Misol: Toshunivermag.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tilida otlarning yasalishi jarayoni tildagi eng muhim so'z yasash manbalaridan biridir. Ot yasash orqali tilda yangi tushunchalar, predmet va hodisalarning nomi yaratiladi, natijada lug'aviy boylik sezilarli darajada kengayadi. Morfologik usul orqali turli yasovchi affikslar yordamida ma'no jihatidan xilma-xil otlar hosil qilinadi, kompozitsiya esa ikki yoki undan ortiq so'zning qo'shilishidan yangi ma'no kasb etgan birliklarni yaratadi. Abbreviatsiya usuli esa zamonaviy til taraqqiyoti, ilm-fan va texnika sohalarida ixchamlikni ta'minlovchi samarali vosita hisoblanadi.

Shunday qilib, otlarning yasalishini o'rganish nafaqat o'zbek tili leksik tizimini chuqur anglash, balki tilning rivojlanish qonuniyatlarini ochib berish, nutq boyligini oshirish hamda tildan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M. HAMROEV, D. MUHAMEDOVA, D. SHODMONQULOVA,
X. GULOMOVA, SH. YOLDOSHEVA. ONA TILI. TOSHKENT- 2007.

2. R. Sayfullayeva, B. Mengliyev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent- 2009.

3. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. "Talqin" — 2005.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARNI O'QITISH JARAYONIDA INTERAKTIV YONDOSHUVLAR

Ilmiy rahbar: Omonboyeva Nursaule Erkin qizi
NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrasida o'qituvchisi
Boshlang'ich ta'lim yo'nalish 1 J-guruh talabasi
Egembergenova Shinar Berdigalievna
e-mail: shynaregembergenova07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida fanlarni o'qitish- da integrativ yondoshuvning mohiyati, maqsadi va amaliy ahamiyati yoritilgan. Ayniqsa, ta'lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarda integratsiya asosida o'qitish- ning o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek o'qituvchilarga fanlararo dars- larni tashkil etishning samarali usullari — loyiha metodi, interfaol o'yinlar, kross-fan darslar keltirilgan.

Kalit so'zlar: integrativ yondoshuv, boshlang'ich ta'lim, fanlararo bog'liqlik, qozoq tili, kompetensiya, integratsiya, zamonaviy ta'lim

Hozirgi kunda ta'lim sohasida o'qitishning yangi usul va metodlari keng joriy etilmoqda. Ulardan biri — integrativ yondashuv bo'lib, u o'quv jarayonida fanlar orasidagi bog'liqlikni ta'minlab, o'quvchilarning bilimini shakllantirishga imkon yaratadi. Qozoq tilida ta'lim beriladigan maktablarning boshlang'ich sinflarida integrativ o'qitish metodini qo'llash — bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, olingan bilimlarini hayot bilan bog'lashga yo'l ochadi. Masalan, tabiatshunoslik darsini ona tili bilan, matematika darsini mehnat yoki tasviriy san'at bilan bog'lash o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ko'p tillilik va madaniyatlararo yondoshuv muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jumladan, ta'lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarda o'quv jarayonini takomillashtirish, fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish,

o'quvchilarda keng dunyoqarashni shakllantirish masalalari bugungi kunda dolzarb sanaladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qitish jarayonida fanlar o'rtasidagi tabiiy aloqalarni ochib berish, ularni bir butun tizim sifatida anglatish integrativ yondoshuv orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, qozoq tilida ta'lim oluvchi o'quvchilar uchun bu usul o'quv jarayonini yanada jonli, milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan tarzda tashkil etishga imkon yaratadi.

1. Integrativ yondoshuv tushunchasi va uning mohiyati

“Integratsiya” so'zi lotincha “integer” — “butun”, “yaxlit” degan ma'noni bildiradi. Pedagogik nuqtai nazardan, integrativ yondoshuv — bu turli fanlarning mazmunini yagona maqsad sari yo'naltirish, o'quvchilarda dunyoni yaxlit tarzda idrok etish qobiliyatini shakllantirish demakdir.

Qozoq tilida ta'lim beriladigan boshlang'ich maktablarda integrativ o'qitish o'quvchilarning:

- ona tili (qozoq tili)ni chuqur o'rganishiga,
- boshqa fanlarni o'zlashtirishda til vositasidan samarali foydalanishiga,
- milliy qadriyatlarni fanlar orqali singdirishga xizmat qiladi.

Masalan, “O'qish” (qozoq tili darsi)da o'qilgan matnlarni “Tabiattanu”, “Matematika”, “Tasviriy san'at” fanlari bilan bog'lab o'rganish o'quvchining bilish faoliyatini kuchaytiradi.

2. Integrativ yondoshuvning didaktik va tarbiyaviy ahamiyati

Integrativ ta'lim o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Bilimlarni tizimlashtirish – fanlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash orqali bilimlarni yaxlit shaklda o'zlashtirish;
- Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish – turli predmetlar asosida umumiy xulosalarga kelish;
- Ijodkorlikni oshirish – bir mavzuga ko'p jihatdan yondashish;
- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish – qozoq xalqining madaniyati, urf-odatlarini, tarixini boshqa fanlar mazmuni bilan bog'lash.

Masalan, “Qozoq tili” darsida “Tabiat” haqidagi she'r o'rganilayotganda, “Tabiattanu” fanida o'sha mavzuni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish o'quvchida yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi.

3. Integratsiyaning asosiy turlari

Boshlang'ich ta'limda, xususan, qozoq tilida o'qitiladigan maktablarda integratsiya quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Mazmuniy integratsiya – fan dasturlaridagi o'xshash mavzularni birlashtirish. Masalan: “Bahor fasli” mavzusi “Qozoq tili”, “Tabiatshunoslik” va “Tasviriy san'at” fanlarida uyg'un tarzda o'rganiladi.
2. Faoliyat integratsiyasi – dars jarayonida umumiy metod va usullardan foydalanish.
3. Til va mazmun integratsiyasi – fanlarni o'qitishda qozoq tilining faol qo'llanilishi, terminologiyani to'g'ri shakllantirish.
4. Tarbiyaviy integratsiya – dars mazmuniga milliy qadriyatlar, madaniyat va an'analarni kiritish orqali tarbiyaviy maqsadga erishish.

4. Integrativ yondoshuvni samarali amalga oshirish shartlari

- Qozoq tilida ta'lim beriladigan boshlang'ich sinflarda integrativ yondoshuvni muvaffaqiyatli joriy etish uchun:
- o'qituvchi fanlararo bog'lanishlarni puxta o'ylashi;
- o'quv dasturlari va darsliklarda til va mazmun muvofiqligini ta'minlashi; milliy komponent (madaniyat, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar)ni har bir fanga uyg'un kiritishi;
- interfaol metodlardan (klaster, konseptual xarita, rolly o'yin, loyiha metodi) keng foydalanishi zarur.

Integrativ yondoshuv — faqat bilim berish vositasi emas, balki o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini, ijodiy faolligini hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning samarali yo'lidir. Ushbu metod orqali bola faqat bitta fan doirasida emas, balki bir nechta sohani o'zaro bog'lagan holda, atrof-muhit haqida to'liq va yaxlit tasavvur shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim metodologiyasining takomillashuvi — jamiyatning intellektual rivoji va inson kapitalining oshishida muhim omildir. Shu bois o'qitish jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, o'quvchi faoliyatini faollashtirish va o'qituvchilarning innovatsion salohiyatini kuchaytirish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

Metodologik yondashuvlar ilmiy asosda ishlab chiqilsa, natijada o'quvchi bilimni o'zlashtiruvchi emas, balki uni amaliyotda qo'llay oladigan, mustaqil fikrlovchi, raqamli tafakkurga ega shaxs sifatida shakllanadi.

Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilar uchun integrativ o'qitish mohiyatini tushunish va uni amaliyotda samarali qo'llay bilish — kasbiy mahoratning muhim ko'rsatkichidir. Zamonaviy pedagogik jarayonlarga muvofiq, boshlang'ich ta'lim tizimida bunday yangicha metodlarni joriy etish — sifatli ta'lim va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashning kafolatidir.

Xulosa

Integrativ yondoshuv boshlang'ich ta'limda o'qitish samaradorligini oshiruvchi muhim omildir. Ayniqsa, qozoq tilida ta'lim beriladigan maktablarda bu yondoshuv o'quvchilarning ona tili asosida boshqa fanlarni chuqurroq o'zlashtirishiga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda idrok etishiga xizmat qiladi. Shuningdek, integratsiya o'qituvchidan ijodkorlik, metodik bilim va fanlararo tafakkurni talab etadi.

Demak, integrativ yondoshuv – bu zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi, o'quvchini hayotga tayyorlovchi ilg'or pedagogik yo'nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. Q. Yesenova, N. Qalmuratova. Boshlang'ich sinflarda fanlararo integratsiya asoslari. – Toshkent, 2022.
3. O. Hasanboyeva, K. Xoliqberdiyev. Pedagogika asoslari. – Toshkent: "Fan", 2020.
4. M. Musayeva. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2021. MMM

OTLARDA MODAL MA'NO VA UNING IFODALANISHI

Ilmiy rahbar: Sh.D.Karimov

Boshlang'ich ta'lim kafedra o'qituvchisi f.f.f.d.(PhD)

Xaliyorova Shoxzoda Ulmasbekovna

Navoiy davlat universiteti talabasi

xaliyorovashoxzoda@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada otlardagi modal ma'no va uning ifodalanishi haqida ma'lumotga ega bo'lamiz. Ot so'z turkumida so'z o'zgarishi, so'z yasalihi kabi xususiyatlari bilan bir qatorda modal shakl hodisasi mavjud. Modal shakl ot so'z turkumidagi kichraytirish, erkalash, kesatish, hurmat, gumon noaniqlik singari shakllarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: modal shakl, kichraytirish shakli, erkalash shakli, gumon shakli, kesatish shakli, hurmat shakli.

Tilshunoslikda an'anaviy shaklda modal shakl fe'l bilan bog'liq tarzda o'rganilib kelgan. Biroq, hozirgi davrda leksik modallik boshqa so'z turkumlarida ham kuzatilmoqda, shuningdek otlarda ham o'ziga xos sematik-pragmatik mexanizmlari orqali namoyon bo'lishi tilshunoslarning diqqat markazidadir.

Otlarda leksik ma'nosiga qo'shimcha ma'no yuklaydigan shakl modal shakl deyiladi. Modal shakl o'zi ichiga kichraytirish, erkalash, kesatish, hurmat, gumon kabi ma'nolarni ifodalaydi.

Modal ma'no o'z navbatida ikki xil usul bilan yasaladi: morfologik usul va takrorlash usuli.

Morfologik usulga ko'ra otlarda ma'no anglatuvchi qismga modal shakl yasovchi qo'shimchalarni qo'shish orqali qo'shimcha ma'no yuklashga xizmat qiladi. Bu usul bilan yasaladigan otlar asosan kichraytirish, erkalash, kesatish kabi ma'nolarni hosil qiladi.

Morfologik usul bilan yasaladigan otlarga qo'shiladigan affiksalar:

Kichraytirish ma'nosida: -cha, -(a)loq -chak, -choq

Misol: uycha, bolacha, kelinchak, qo'zichoq, qizaloq

Erkalash ma'nosida: -loq, -jon, -aloq, -cha, -xon, -oy, -gina,

Misol: qizaloqim, bolajonim, qo'zicha, Karimaxon, dadajon, Gulshanoy, Gulchiroyxon

Kesatish ma'nosi: -cha, -xon

Misol: O'zicha olim-da?!

Salimaxon ham kelibdilar-da?!

Endi, takrorlash usul asosida otning modal shaklini yasaymiz. Bu usulda gumon, kamsitish, umumlashtirish, noaniqlik kabi ma'nolarni hosil qilamiz. Takrorlash usulida takrorlanuvchi qismda turli fonetik o'zgarishlar yuz beradi:

1.Ot unli tovush bilan boshlanganda, takrorlanuvchi qism boshqa p, m, s, ch, d, j, t tovush orttiriladi. Misol: un-pun, ot-pot, orik-morik, irim-sirim, irim-chirim, imi-jimi, alang-jalang kabi.

2.Ot undosh tovush bilan boshlanganda, takrorlanuvchi qismdagi birinchi undosh p, m, s, ch, b tovushlaridan biri bilan almashtiriladi.

Misol: loy-poy, mosh-posh, non-pon, bosh-mosh, poda-moda, patir-satir, meva-cheva, gidi-bidi kabi.

3.Otning takrorlanuvchi qismida keng va cho'ziq unli qisqa va tor unli bilan almashadi.

Misol: don-dun, xashak-xushak chaq-chuq kabi.

4.Takrorlanuvchi qismda birinchi undosh ham, keng unli tovush ham almashadi. Misol: latta-putta, katta-matta kabi.

Ba'zan otning o'zi aynan hech o'zgarishsiz takrorlangan holda qo'llanib, kuchaytirish ma'nosini hosil qiladi: tog'-tog', xirmon-xirmon kabi.³

Bu ikkala usulda yasalgan so'zlar nutqda qo'llanib so'zning bo'yqadorligini oshirib, nutqni ta'sirchan qiladi. Otning modal shaklini yasash orqali predmetga bo'lgan munosabat ijobiy yoki salbiy ekanligi ma'lum bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, otlardagi modal shakl nutqni boyitadi. Otlardagi modal ma'nolarni chuqur tahlil qilish nafaqat morfologik, balki semantik va pragmatik nuqtayi nazardan ham dolzarb masalalardan biridir. Modal shakl ifodasi orqali otlar grammatik birlikdan chiqib, kommunikativ-pragmatik jihatdan faol vositaga aylanadi. Modal shakldagi so'zlarni nutqda quyilash nutqimizni bezaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov A., G'anieva M. O'zbek tili grammatikasi. Morfologiya. – Toshkent: Fan, 1987.

2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.

3.Hamroyev.M. Toshkent - 2007 "Ona tili" darslik 110-111-betlar

4.Р.Р.Сайфуллаева Тошкент – 2008 "ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕК ТИЛИ МОРФОЛОГИЯ"

МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ МАТЕМАТИКИ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ (НА ПРИМЕРЕ 1-2-КЛАССОВ)

**Навоийский государственный университет
Факультет дошкольного и начального образования
Направление: теория и методика обучения и
воспитания (начальное образование), магистрант 1 курса
Автор: Хамдамова Дилноз Тошмурадовна
Телефон: +998 976508797, E-mail:
Научный руководитель:
f.f.d доцент Джуроева Гулшаной Турдиевна**

Аннотация

В статье рассматриваются методы повышения эффективности уроков математики на основе интегративного подхода в начальных классах. Анализируются пути развития математических навыков и математических понятий учащихся.

Ключевые слова: интеграция, математика, воспитание, начальная школа, педагогика

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda integrativ yondashuv asosida matematika darslarining samaradorligini oshirishning ilmiy-pedagogik asoslari ko'rib chiqiladi. O'quvchilarning matematika ko'nikmalari va matematik tushunchalarni rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, matematika, tarbiya, boshlang'ich sinf, pedagogika

Methodology for Enhancing the Effectiveness of Mathematics Lessons

Based on an Integrative Approach in Primary School

Annotation:

The article examines methods for improving the effectiveness of mathematics lessons based on an integrative approach in primary school. It analyzes ways to develop students' mathematical skills and concepts.

Keywords: integration, mathematics, moral education, primary school, pedagogy

Повышение эффективности уроков математики на основе интегративного подхода в начальных классах.

Современная школа ставит перед учителем задачу не только давать обучающимся математические знания, но и развивать умение применять их в повседневной жизни. Для достижения этой цели эффективным является интегративный подход, предполагающий соединение математики с другими учебными дисциплинами и жизненным опытом ребёнка. Такой подход делает процесс обучения более осмысленным, развивает познавательную активность и формирует практические умения.

Интегративный подход способствует установлению межпредметных связей, что особенно важно в начальной школе, когда у детей только формируется целостная картина мира. Математические понятия могут быть связаны с окружающим миром, литературой, трудом, искусством, что помогает ребёнку увидеть практическую значимость изучаемого материала. Например, измерение длины, времени и массы можно связать с уроками окружающего мира; задачи на сюжетах сказок или рассказов способствуют развитию логического мышления и речи.

Одним из важных преимуществ интеграции является повышение учебной мотивации. Урок становится более увлекательным, когда математическая задача представлена в виде жизненной ситуации, проекта или игры. Интегрированные формы работы — квесты, мини-проекты, задания с элементами исследования — позволяют детям самостоятельно искать решение, анализировать информацию, сравнивать результаты.

Кроме того, интеграция формирует у младших школьников навыки сотрудничества. Выполняя задания в группе, учащиеся учатся обсуждать задачи, выслушивать мнение других, делить обязанности. Такая работа положительно влияет на развитие коммуникативных навыков и уверенности в себе.

Роль учителя в реализации интегративного подхода очень важна. Педагогу необходимо продумывать задания, подбирать примеры из реальной жизни, связывать математические понятия с материалом других предметов. В начальных классах можно использовать простые практико-ориентированные задания: построение таблиц, измерение предметов в классе, решение бытовых задач. Такие методы помогают детям понять, что математика — важная часть жизни.

Таким образом, интегративный подход является эффективным средством повышения качества уроков математики в начальной школе. Он способствует формированию глубоких и осмысленных знаний, развивает мышление, интерес к предмету и умение применять математику на практике.

Список литературы

1. Бантова М. А., Бельтюкова Г. В. Методика преподавания математики в начальных классах. — М.: Просвещение, 2020.
2. Истомина Н. Б. Математика в начальной школе: методическое пособие. — М.: Академкнига, 2019.
3. Пчёлко В. В. Интегративный подход в образовании: теория и практика. — СПб.: Питер, 2021.
4. Поляков С. Д. Современные методы обучения в начальной школе. — М.: Учитель, 2022.
5. ФГОС начального общего образования. — М.: Просвещение, 2021.
6. Подласый И. П. Педагогика: новый курс. — М.: ВЛАДОС, 2020.
7. Утробина В. Н. Организация межпредметных связей в начальной школе. — М.: Просвещение, 2018.

**O'ZBEK TILI DARSLARIDA "SIRLI SO'Z" METODINI QO'LLASH ORQALI
LEKSIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH**

**G.A.Asilova, p.f.d., professor,
Alfraganus University
gulshanasilova@gmail.com
+998977703667**

Bugungi kunda til ta'limi metodikasining jadal rivojlanayotganligi o'qituvchilar oldiga yangi talablarni qo'yimoqda. Ular nafaqat o'z fanini o'qitishning yangi samarali texnologiyalarini o'rganishlari, balki ularning asosida yotgan qonuniyatlar mohiyatini anglashlari, ularning manbasi va rivojlanishi istiqbollari ko'ra bilishlari lozim. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda o'qituvchidan ta'lim jarayonini o'zga tillar va madaniyatlar sohasidagi yaxlit tizimli yondashuv asosida modellashtirish uchun zarur darajadagi kompetentlikka ega bo'lish talab etiladi.

Zamonaviy tilshunoslikda til ierarxik tizim sifatida ko'riladi, bu tizim qator darajalarga bo'linadi va ularning har biri o'z til belgilari yig'indisidan iborat. Leksik sathda so'z, frazeologik va boshqa turg'un birikmalar hamda boshqa qoliplar, etiket va nutq formulalari o'rganiladi. O'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishda leksik ko'nikmalarni shakllantirish nafaqat rasmiy-struktural ma'lumotlarni hisobga olish, balki til egalari amal qiladigan vaziyatga doir hamda kontekst doirasidagi qoidalarni ham bilishni taqozo qiladi.

Leksik ko'nikmaga nutq ko'nikmasining komponenti yoki mustaqil sodda til ko'nikmasi sifatida qarash mumkin. Leksik ko'nikma nutq faoliyatidan qat'i nazar, barcha nutq ko'nikma-malakalarining zaruriy komponentidir. Bu uzoq saqlanadigan xotiradan muloqot ehtiyoji yoki muloqot vazifasiga mos so'z, so'z birikmasi yoki jumlaning avtomatik tarzda ajratib olish layoqatidir [1: 76].

Leksik ko'nikma, har qanday ko'nikma kabi, mustaqil xususiyatga ega. U nutq tarkibida ham, nutqdan xoli tarzda ham amal qiladi. Leksik birlikning muloqot maqsadida emas, fonetik mashqlarda qo'llanishi bunga misol bo'ladi. Bundan tashqari, leksik ko'nikmalar leksikasiz vujudga kelmaydi. So'zlar, turg'un birikmalar, qoliplar, frazeologiya tilning qurilish materiallari hisoblanadi. Leksika nutqni individuallashtiradi, unga ma'no kasb etadi. Leksika yordamida nutqning ma'nosi uzatiladi va qabul qilinadi. Shu bois til ta'limida nutqning leksik jihatiga juda katta o'rin ajratiladi.

O'zbek tili ta'limida leksik ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni shunchaki yangi so'zlarni yodlashdan iborat bo'lmashligi kerak. Bunda so'zlar orasidagi aloqalarni (grammatik, semantik va b.) tushunish va o'zlashtirish, ya'ni yangi so'zni kontekstda o'rganish muhim ahamiyatga ega. Til ta'limiga kommunikativ yondashuv yangi so'zni gaplarda va vaziyatlarda qo'llash hamda mustahkamlashni taqozo etadi. Yangi so'zlarni yodlash usuli esa nutqni o'stirishda samara bermaydi. Shu bois leksikani o'rganish grammatikani o'rganish bilan uzviy bog'liq tarzda amalga oshiriladi.

Leksik ko'nikmalarni rivojlantirish uchun adabiyotlarda ko'plab metod hamda texnologiyalar tavsiya etilgan. Quyida tajribamiz davomida ishlab chiqilgan va amalda samarasini ko'rsatgan "Sirli so'z" metodini tavsiya qilamiz [2: 94].

O'yin tarzida o'tkaziladigan ushbu metod yordamida so'z boyligini oshirish, so'zlarning birikuvchanligini o'zlashtirishga erishish mumkin. Bu o'yinni o'tkazish uchun o'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratadi. Har bir guruhga kartochkalarga yozilgan so'zlarni bittadan tarqatadi. Guruhlar bir-birlariga berilgan so'zlarni ko'rmasliklari kerak. Vazifa quyidagi tartibda bajariladi:

1-bosqich. Guruh a'zolari berilgan so'zning mazmunidan kelib chiqib, u bilan bir kontekstda qo'llanishi mumkin bo'lgan so'zlarni yozib chiqadilar. Bu so'zlarni "kalit so'zlar" deb ataymiz.

2-bosqich. Guruh a'zolari kartochkadagi so'z bilan ifodalangan tushunchaga ta'rif o'ylab topadilar va uni yozib qo'yadilar.

3-bosqich. Kartochkadagi so'zning (tushunchaning) mazmunini aks ettiradigan kichik hikoya yoki ertak tuzadilar.

Vazifani bajarishning eng muhim sharti – berilgan so'z hech bir bosqichda aks etmasligi kerak.

Guruhlar vazifani bajarib bo'lgach, ulardan bittadan vakil o'rta chiqadi. Avval doskaga kalit so'zlar yoziladi. Belgilangan vaqt ichida (2–3 daqiqa) boshqa guruhlar kalit so'zlar yordamida sirli so'zni topishlari kerak. Vaqt tugasa va so'zni hech kim topmasa, keyingi bosqichga o'tiladi – doskaga

kartochkada berilgan soʻzning taʼrifi yoziladi. Unga qarab soʻzni topishga ham 2–3 daqiqa beriladi. Sirli soʻz yana topilmasa, 3-bosqichga oʻtiladi – hikoya yoki ertak oʻqib (yoki aytib) beriladi. Uchala bosqichda ham sirli soʻz topilmasa, ushbu topshiriqni bajargan guruhga 3 ball beriladi. Agarda soʻz 1-bosqichda topilsa, topgan guruhga 3 ball, 2-bosqichda topilsa – 2 ball, 3-bosqichda topilsa – 1 ball beriladi.

Tilni egallashning oʻrta darajasida mazkur metodni qoʻllashda sirli soʻz sifatida mavhum tushunchalardan foydalanish mumkin (*baxt, omad, saxovat, adolat, hayot, erkinlik, quvonch* va shu kabilar). Ushbu topshiriqning 3 bosqichli shartini qoʻllash maqsadga muvofiq. Ammo dastlabki bosqich, yaʼni A1 darajada mavhum tushunchalarni qoʻllash tavsiya etilmaydi. Dastlabki bosqichda beriladigan topshiriqlar ham birmuncha soddaroq boʻladi:

1. Sirli soʻzni kalit soʻzlar yordamida topish.
2. Sinonimlar yordamida topish.
3. Antonimlar yordamida topish.

Shuningdek, bosqichlardan birida pantomima usulidan ham foydalanish mumkin. Bunda soʻzlar xatti-harakatlar, yuz ifodasi, mimika yordamida namoyish qilinadi. Amaliyot shuni koʻrsatdiki, “Sirli soʻz” metodi barcha yoshdagi til oʻrganuvchilarda qiziqish va ishtiyoq uygʻotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. – Москва: АСТ: Астрель, 2008.

Asilova G. Oʻzbek tilini oʻqitish metodikasi: darslik. – Toshkent: PUBLISHING HIGH FUTURE” OK nashriyoti, 2024. – 266 bet.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA BOʻLAJAK MUHANDIS TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Raxmonova Goʻzal Xolmamatovna-
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar unuversiteti
“Oliy matematika va axborot texnologiyalari” kafedrası assistenti

Hozirgi davrda raqamli texnologiyalar muhandislik taʼlimining barcha bosqichlarini qamrab olgan. Dars jarayonlarida kompyuter simulyatsiyalari, virtual laboratoriyalar, raqamli modellash tirish tizimlari, sunʼiy intellekt vositalari hamda interaktiv oʻquv platformalaridan foydalanish muhandislik bilimlarini amaliyotga yaqinlashtirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, bu texnologiyalar taʼlim oluvchilarda mustaqil fikrlashni, muammolarni tahlil qilishni va jamoada ishlashni oʻrgatadi.

Oʻzbekiston Respublikasida raqamli taʼlim siyosati “*Raqamli Oʻzbekiston – 2030*” strategiyasi asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Ushbu strategiyada raqamli infratuzilmani rivojlantirish, axborot texnologiyalarini taʼlim jarayoniga integratsiya qilish, talabalarning raqamli savodxonligini oshirish hamda raqamli kompetensiyalarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Bu jarayonning muhim jihati shundaki, muhandislik sohasida raqamli texnologiyalarni oʻzlashtirish nafaqat talabalarning oʻqitish sifatini va samaradorligini oshiradi, balki ishlab chiqarish va ilm-fan integratsiyasini kuchaytiradi. Natijada, oliy taʼlim muassasalari bitiruvchilari raqamli iqtisodiyotning real ehtiyojlariga mos mutaxassislar sifatida shakllanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning oʻquv jarayoniga kirib kelishi taʼlimning yangi shakllari — **aralash (blended learning), masofaviy (distance learning) va raqamli kompetensiyaga asoslangan taʼlim** modelining keng qoʻllanilishiga imkon yaratmoqda. Bu esa muhandislik yoʻnalishlarida taʼlimni yanada moslashuvchan, individual va interaktiv qilish imkonini beradi.

Raqamli kompetentlik. Raqamli kompetentlik zamonaviy muhandislikning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu kompetensiya axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) samarali foydalanish, kompyuter modellash, dasturlash, raqamli dizayn kabi yo‘nalishlarda malaka hosil qilishni o‘z ichiga oladi. Muhandislar uchun raqamli savodxonlik ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, “raqamli tvins” (digital twin) texnologiyalarini joriy etish, hamda katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi.

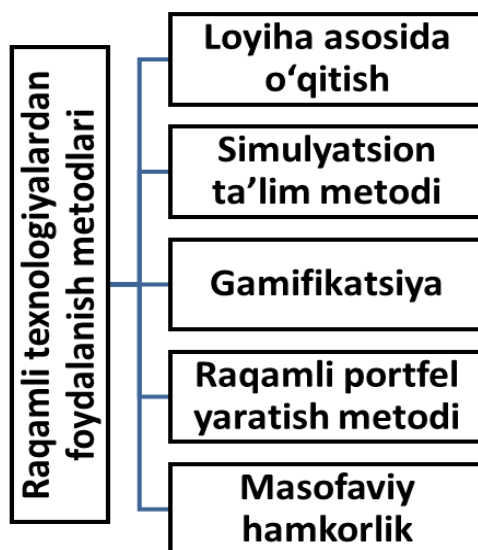
Kommunikativ kompetentlik. Muhandislik faoliyati ko‘p hollarda jamoaviy mehnat va kompleks loyihalar asosida amalga oshiriladi. Shu sababli kommunikativ kompetentlik — bu jamoada samarali muloqot qilish, loyihalarni boshqarish, texnik ma’lumotlarni aniq va tushunarli tarzda ifodalash qobiliyatidir. Bu kompetensiya rahbarlik, muzokara olib borish, konfliktlarni konstruktiv hal etish, hamda turli soha mutaxassislari bilan samarali hamkorlikni o‘z ichiga oladi.

Innovatsion kompetentlik. Innovatsion kompetentlik muhandisning yangi texnologiyalarni o‘rganish, ularni tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish salohiyatini ifodalaydi. Bu kompetensiya ijodkorlik, tanqidiy tafakkur, ilmiy izlanish olib borish va yangi yechimlar yaratish kabi jihatlarni qamrab oladi. Muhandislikda innovatsion fikrlash mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda bozor talablariga tez moslashish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy muhandislik ta’limi bugungi kunda raqamli transformatsiya jarayonlari ta’sirida tubdan yangilanmoqda. Raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish, energetika, transport, axborot tizimlari va boshqa texnik sohalarda jadal rivojlanar ekan, muhandislik kadrlarini tayyorlash jarayonida ham bu o‘zgarishlar o‘z aksini topmoqda. Endilikda muhandislik ta’limi faqat nazariy bilimlar berishga emas, balki raqamli muhitda ishlay oladigan, analitik tafakkurga ega, innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni shakllantirishga qaratilmoqda. Bo‘lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish eng muhim didaktik vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yondashuv o‘quv jarayonining interaktivligini, samaradorligini va amaliy yo‘nalganligini ta’minlaydi. Raqamli texnologiyalar orqali talaba murakkab texnik jarayonlarni vizual tarzda kuzatish, modellash va tahlil qilish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa an’anaviy ta’lim shakllarida erishish qiyin bo‘lgan real tajriba va muhandislik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish talabalarning mustaqil o‘rganish salohiyatini kuchaytiradi. Onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va simulyatsion tizimlar orqali talabalar o‘z bilimlarini mustaqil sinovdan o‘tkazish, eksperimentlar o‘tkazish va natijalarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon o‘z-o‘zini rivojlantirish, mas’uliyat, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni shakllantiradi. Raqamli ta’lim muhiti, shuningdek, ta’lim jarayonining shaxsga yo‘naltirilganligini ta’minlaydi. Har bir talaba o‘zining o‘rganish uslubiga, tezligiga va qiziqishlariga mos tarzda o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladi. Masalan, sun’iy intellekt asosidagi o‘quv tizimlari (AI-based learning systems) talabalarning individual ehtiyojlarini tahlil qilib, mos o‘quv materiallarini taklif etadi. Raqamli yondashuvning yana bir muhim jihati — bu ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirishdir. Muhandislik sohasida amaliy loyihalarni raqamli platformalar orqali bajarish, ishlab chiqarishdagi real jarayonlarni simulyatsiya qilish, “raqamli egizaklar” (digital twins) texnologiyasidan foydalanish orqali talabalar real muammolarni hal etish tajribasiga ega bo‘ladi.

Natijada, raqamli texnologiyalarni o‘qitish jarayoniga tatbiq etish:

- ta’lim sifatini oshiradi va nazariya hamda amaliyot o‘rtasidagi tafovutni kamaytiradi;
- talabalarni zamonaviy ishlab chiqarish muhitiga tayyorlaydi;
- muhandislik kompetentligining tarkibiy qismlari — texnik, raqamli, kommunikativ va innovatsion kompetensiyalarni kompleks rivojlantiradi.

Rasm. Raqamli texnologiyalardan foydalanish metodlari.

Masalan, sun'iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik, raqamli simulyatsiyalar, masofaviy hamkorlik platformalari va onlayn o'quv tizimlari orqali talabalarga o'z tezligida o'rganish, murakkab muhandislik jarayonlarini modellashtirish va real ishlab chiqarish muhitiga yaqin tajriba orttirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini oshiradi, bilimlarning amaliy qo'llanilish darajasini kuchaytiradi hamda o'quv jarayonini innovatsion g'oyalarga asoslangan tizimga aylantiradi.

Ilmiy nuqtayi nazardan, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim muhitining samaradorligi bir qator omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, bu metodlar talabalarda **tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, raqamli vositalardan mustaqil foydalanish** kabi muhim kognitiv kompetensiyalarni shakllantiradi. Ikkinchidan, raqamli o'quv muhitida talabalar o'z faoliyatini baholash, refleksiya qilish va o'z o'rganish strategiyasini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Uchinchidan, bu jarayon o'qituvchi rolini bilim manbai sifatida emas, balki ta'lim jarayonini boshqaruvchi va yo'naltiruvchi sifatida qayta talqin etishga olib keladi.

Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodlari – loyiha asosida o'qitish, simulyatsion ta'lim, gamifikatsiya, raqamli portfel yaratish va masofaviy hamkorlik – muhandislik ta'limining yangi paradigmasini shakllantiradi. Ushbu metodlar yordamida talabalarda **texnik, raqamli, kommunikativ va innovatsion kompetensiyalar** bir vaqtda rivojlanadi. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki uni real ishlab chiqarish jarayonlariga yaqinlashtiradi. Shu orqali bo'lajak muhandislar raqamli iqtisodiyot sharoitida faoliyat yuritish, ilg'or texnologiyalarni tahlil qilish va ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar muhandislik ta'limini modernizatsiya qilish va uni xalqaro standartlarga moslashtirishning eng muhim omillaridan biridir. Shu jihatdan, raqamli texnologiyalar muhandislik ta'limida o'qitish jarayonini soddalashtiruvchi vosita sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alowayr A., Al-Azawei A. Predicting mobile learning acceptance: An integrated model and empirical study based on higher education students' perceptions // *Australasian Journal of Educational Technology*. – 2021. – P. 38-55.
2. Красильникова В.А. Теория и технологии компьютерного обучения и тестирования // *Монография*. – М.: Дом педагогики, ИПК ГОУ ОГУ, 2009. – 339 с.
3. Полат Е.С., Бухарина М.Ю. и др. Новые педагогические и информа-ционные технологии в системе образования. -М.:Академия, 2001 г. – 272 с.
4. Rasulov T.H., Kurbonov G.G. Developing students' creative and scientific skills with modern educational technologies. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*. Vol. 2, Issue 1.5(2022), pp. 485-492.
5. Viberg O., Andersson A., Wiklund M. Designing for sustainable mobile learning-re-evaluating the concepts “formal” and “informal” // *Interactive Learning Environments*. – 2021. – T. 29. – No. 1. – P. 130-141.

SHARIF JURJONIY VA SA'DUDDIN TAFTAZONIY TARIXIY-FALSAFIY QARASHLARINING QIYOSIY TAHLILI

M.X.Norqobilov –

NavDU Tarix kafedrası dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Dunyo xalqlari ijtimoiy-ma'rifiy va axloqiy qiyofasining shakllanishida o'zlarining munosib hissini qo'shgan Markaziy Osiyolik mutafakkirlarning ma'naviy merosi hamda salohiyati sababidan jahon ilmiy jamoatchiligi xalqimizga alohida ehtirom ko'rsatishadi.

Respublikamizning iqtisodiy ne'matiga erishishi raqamli ilmiy bilimlar bilan birga, ma'naviyat va ma'rifat, diniy va milliy urf-odatlar hamda qadriyatlarimizni qayta tiklash, tadqiqot olib borilayotgan davrga nisbatan xolis va haqqoniy munosabatni paydo bo'lishi, ularni bugungi kun nuqtai nazaridan tahlil qilish va xulosa chiqarish, pirovardida, ratsional tafakkur rivoji anglash imkoniyatini berdi. Bu esa, «buyuk adib va mutafakkirlarimizning nodir merosi, ibratli hayoti va ijtimoiy faoliyatini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, yoshlarimizni o'zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash zarur»¹¹ ekanligini his etish, xalqimiz tafakkurida hamda tarixiy jarayonda ro'y bergan hodisalarni to'g'ri va xolis baholay olish qobiliyatining yuksalganligidan dalolat beradi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, XIV asr ikkinchi yarmi – XV asrga kelib Movarounnahrda ilm-fan, madaniyat va ta'lim taraqqiyotiga erishilganligi yorqin dalillar bilan e'tirof etiladi. Amir Temur va temuriy shahzodalar mazkur jarayon taraqqiyotini har tomonlama qo'llab-quvvatlab, ilmga rag'bat mavjud bo'lgan ijtimoiy qatlam vakillarining ta'lim olishlari uchun masjid, madrasa kabi ilm dargohlari qurilishiga sharoit va imkoniyat yaratdilar. Bu davrda Samarqand, Buxoro va Hirotida ko'plab olimlar faoliyat olib bordilar.

Ilm-fanga, ma'rifatga bo'lgan yuksak e'tibor bois, o'sha davrdagi ko'pgina olimlar Samarqandga borib, ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishni o'zlari uchun sharaf deb bilishgan. Mazkur ijodiy muhitda yuzaga kelgan omillarning barchasi har qanday ziyoga intilgan insonda ilm egallashga bo'lgan ishtiyoqning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Oqibatda esa, «Samarqand zaminida faoliyat ko'rsatgan Balxiy va Damashqiy, Bag'dodiy va Marvaziy, Taftazoniy va Jurjoni, Jazariy va Shomiy kabi yuzlab mutafakkirlarning nomlari»¹² tarix sarvaralaridan munosib o'rin egalladi.

Tarixiy va ilmiy manbalarni falsafiy tahlil qiladigan bo'lsak, 1389 yilning oxirlarida Taftazoniy va Said SHarif Jurjoni o'rtasida ilmiy munozara bo'lib o'tadi. O'rta asar manbalarida mashhur bo'lgan mazkur ilmiy munozara aksariyat tarixchilarning asarlarida bayon etilgan. Qur'oni karim Baqara surasining dastlabki oyatlari bo'lgan «Ulaika ala hudam mir Robbihim», ya'ni, «Aynan ular Parvardigorlari tomonidan (ato etilgan) hidoyat uzra (barqaror)dirlar»¹³ mazmunidagi Qur'on jumalari munozaraning asosiy mavzusi bo'lgan. Aksariyat tarixiy manbalarda tafsilotlari keltirilgan va 1389 yilning qish oylarida bo'lib o'tgan mazkur munozaraga Nu'moniddin Xorazmiy ismli shaxs hakamlik qilganligi aytiladi. Ushbu tarixiy voqea yillar o'tsada, keyingi davr ilmiy davralarning e'tibor markazida bo'lgan. Sa'duddin Taftazoniy va Said SHarif Jurjoni o'rtasidagi mazkur ilmiy diskursning xulosaviy qismida so'zga chiqqan Amir Temur: «agar ularning bilimlarini teng deb hisoblanganda ham, Said SHarif ismi ulug'dir»¹⁴, -deya Jurjoniyni g'alabasini e'lon qiladi. Manbalarda ilmiy munozaraning xulosaviy qismidan qattiq ta'sirlangan Taftazoniy 1390 yil 10 yanvarida vafot etganligi aytilgan.

11 Мирзиёев Ш. “Буюк алломалар, адиб ва мутафаккирларимиз ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш мақсадида ёшлар ўртасида китобхонлик танловларини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори //Халқ сўзи. 2018 йил, 12-май. <https://xs.uz/uzkr/post/buyuk-allomal-ar-adib-va-mutafakkirlarimiz-izhodij-merosini-keng-organish-va-targib-qilish-maqsadida-yoshlar-ortasida-kitobkhonlik-tanlovlarini-tashkil-etish-togrisida>

12 Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримовнинг Самарқанд шаҳрининг 2750 йиллигига бағишланган тантанли маросимда сўзлаган нутқи. 25.08.2007. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/ubaydulla-uvatov-alloma-taftazoniy-samarqandda>

13 Тарижимон ва изоҳлар муаллифи: Абдулазиз Мансур. Куръони карим маънолари таржумаси. Бақара сураси, 5-оят. –Б.4. www.ziyouz.com кутубхонаси

14 Муминзода Н. Логические основания теологии Са'дуддин Тафтазани. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук. –Душанбе, 2020. –С.30

Ikki buyuk mutafakkirning ilmiy bahsi Xofiz Tanish Buxoriyning «Abdullanoma»¹⁵ asarida ham yuksak saviyada bayon etilgan. Tadqiqotda davomida ma'lum bo'ldiki, muallif «Abdullanoma» asarida ilmiy munozara ishtirokchilaridan biri bo'lgan Mirzajon SHeroziy hayoti orqali Taftazoniy ijtimoiy qiyofasini shakllantirishni maqsad qilgan.

Qolaversa, jadidlardan Ahmad Zaki Validiy Turkistonga ilk bor tashrif buyurganda unga Taftazoniy va Said SHarif Jurjoniylar o'rtasidagi ilmiy munozaraga oid kitobni sovg'a qilinganligi hamda mazkur kitob Zaki Validiy uchun juda qadrli ekanligini aytib o'tadi. Bundan ma'lum bo'ladiki, kalom falsafasiga vakillarining ijtimoiy qarashlariga ijobiy munosabatda bo'lgan «Ahmad Zaki Validiy ... Sadiddin Taftazoniy bilan Sayid SHarif Jurjoniylarning munozaralari»¹⁶ni yuksak ishtiyoq bilan ilmiy tadqiq qilgan.

Mutafakkir asarlarini tadqiq qilish natijasida hayotiy xulosa chiqargan ilm-fan namoyondalari to'g'risida gap borganda shuni aytish joizki, SHarq allomalari orasida Taftazoniyning ilmiy merosidan ta'sirlangan Said SHarif Jurjoniylar kabi ijodiy hayot yo'lini yaratgan mutafakkirlar son jihatdan talaygina.

Xususan, tarixchi olim Ye.E.Bertels o'z tadqiqotlarida fors-tojik adabiyotining buyuk mumtoz shoiri «Abdurahmon Jomiy she'riyat va nutq san'atini Sa'duddin Taftazoniy asarlaridan o'rgangan»¹⁷ligini ta'kidlaydi.

Tadqiqotlar natijasida ma'lum bo'ldiki, Abdurahmon Jomiy Taftazoniyning «Muxtasar al-ma'oniylar», «Mutavval» nomli filologik mavzusidagi asarlaridan ta'sirlanib, til va nutq sohalariga qiziqishi ortib boradi. SHuningdek, Abdurahmon Jomiy Taftazoniyning eng iqtidorli shogirlaridan biri – «SHahobiddin Muhammad Jojarmiy»¹⁸dan morfologiya va grammatika fanlaridan ta'lim olganligi, mutafakkir Taftazoniyning til, adabiyot, she'riyat, nutq sohasidagi bilimlari ham yuqori saviyada shakllanganligidan dalolat beradi.

Xulosa qilish mumkinki, ikki buyuk mutakallim – Taftazoniy va Said SHarif Jurjoniylar ilk islom falsafasi hisoblangan kalom ilmi nazariyasi va amaliyotiga mantiqiy xulosalarni tadbiiq etdi. Ilohiyotshunoslik tarmog'ining rivoji yo'lida ratsional qarashlarini taqdim etdi. Mutafakkirlar tafakkurida umuminsoniy qadriyat hisoblangan ilmga intilish, aqlni ulug'lash, olamni anglash, axloqiy kamolotga erishuv, ijtimoiy adolat kabi g'oyalari barcha asarlarida birlamchi omil sifatida ilgari surilgan. Bu g'oyalar Taftazoniy va Said SHarif Jurjoniylar asarlarining bosh mavzusini tashkil etadi. SHuning uchun buyuk mutafakkirlarning asarlarini tadqiq va tahlil qilish bugungi kunda tadqiqotchilar oldida turgan dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. “Buyuk allomalar, adib va mutafakkirlarimiz ijodiy merosini keng o'rganish va targ'ib qilish maqsadida yoshlar o'rtasida kitobxonlik tanlovlarini tashkil etish to'g'risida”gi Qarori //Xalq so'zi. 2018 yil, 12-may.
2. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Samarqand shahrining 2750 yilligiga bag'ishlangan tantanli marosimda so'zlagan nutqi. 25.08.2007. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/ubaydulla-uvatov-alloma-taftazoniy-samarqandda>
3. <https://gaz.wiki/wiki/ru/Al-Taftazani>
4. Tarijimon va izohlar muallifi: Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim *ma'nolari tarjimai*. Baqara surasi, 5-oyati. –B.4. www.ziyouz.com kutubxonasi
5. Muminzoda N. Logicheskiye osnovaniya teologii Sa'duddin Taftazani. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filosofskix nauk. –Dushanbe, 2020. –S.30
6. Xofiz Tanish Buxoriy. Abdullanoma (SHarafnomai shohiy). Ikkinchi kitob. Fors tilidan S.Mirzayev va YU.Hakimjonov tarjimai. Izohlar muallifi: B.Axmedov. T.: “Sharq”.2000. –B.139.
7. Xo'jayev M.I. Ahmad Zaki Validiyning diniy-falsafiy ta'limoti. 09.00.03 – Falsafa tarixi. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. T.: 2019. –B.17
8. O'zbekistonda ijtimoiy falsafiy fikrlar tarixidan lavhalar. T. O'zbekiston. 1995 yil. 132-bet.
9. Gafurova Z.A. Eticheskoye ucheniye Abdurrahmana Djami. Dissertatsiya. Spetsialnost: 09.00.03 – Istoriya filosofii. –Dushanbe, 2019. –S.62.

15 Хофиз Таниш Бухорий. Абдуллонома (Шарафномаи шоҳий). Иккинчи китоб. Форс тилидан С.Мирзаев ва Ю.Ҳақимжонов таржимаси. Изохлар муаллифи: Б.Ахмедов. Т.: “Шарқ”.2000. –Б.139.

16 Хўжаев М.И. Аҳмад Заки Валидийнинг диний-фалсафий таълимоти. 09.00.03 – Фалсафа тарихи. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Т.: 2019. –Б.17

17 Ўзбекистонда ижтимоий фалсафий фикрлар тарихидан лавҳалар. Т. Ўзбекистон. 1995 йил. 132-бет.

18 Гафурова З.А. Этическое учение Абдурахмана Джами. Диссертация. Специальность: 09.00.03 – История философии. –Душанбе, 2019. –С.62.

SÓYLEW HÁM CIFRLÍ KOMPETENSİYALARDÍ RAWAJLANTÍRÍW IMKANÍYATLARÍ

Kdirbaeva Aqbota Abiltay qızı

Kdirbaeva Aqbota Abiltay qızı

Nawayı mámleketlik universiteti

Baslawısh tálim jónelisi K topar studenti

+998903332393 kdyrbaevaakbota@gmail.com

Ilimiy basshı: Omonboyeva Meruyert Erkinovna

Nawayı mámleketlik universiteti Baslawısh tálim

kafedrası oqıtıwshısı

Ilimiy ádebiyatlarda sıpatlamalardıń eń úlken ózgeriwshenligi biz úyrenip atırǵan sóylew kompetensiyasına qaraǵanda kúzetiledi.

Filologiyalıq izertlew jumısları sóylew kompetensiyası degende belgili bir jas ushın ómirlik áhmiyetke iye bolǵan sáwbet tarawları hám janırlarında sóylew iskerliginiń barlıq túrleriniń tiykarǵı kónikpeleri hám kónikpelerdi iyelew dárejesi túsiniledi. Filologlar sóylew kompetensiyasın hár túrli sóylew túrlerin jarıtıw hám túsiniw qábileti dep esapladı hám sóniń ushın sóylew kompetensiyasın diskursiv dep ataǵan.

Sóylew kompetensiyasınıń fenomenal tábiyatı onıń pánler arasında tábiyatlıq dinamiykasın belgileydi:

”sóylew kompetensiyası ” túsiniǵı filologlar sheńberinen sırtqa shıǵadı hám psixologiya hám pedagogikanıń konseptual sheńberine bekkem kiritilgen .

Sóylew iskerligi túsiniǵın sovet hám xalqara pánge

L.S Vigotskiy kiritken hám tiykarlangan hám onıń mektebi (L.I. Bojovich , P.Ya.Galperin , A. N.Leontiev , A.R.Luriya)

tárepinen islep shıǵılǵan. L.S. Vigotskiy sóylew insan iskerligi sáwbet , ańlatpa hám túsiniw quralı sıpatında kóriw kerek dep esaplaǵan. Ol sóylew iskerliginiń insannıń sociyallıq rawajlanıwı hám kognitiv qábiletlerdiń tolıq potentsiyalı ushın imkanıyat sıpatında kórdi .

Pedagogikaǵa tiyisli shıǵarmalarda sóylew kompetensiyası eki túrli talqılanadı :basqalardı túsiniw hám sáwbet tarawları jaǵdaylarına mas keletuǵın sóylew is – háreketiń óz dástúrlerin jaratıw ushın zárúr bolǵan bilim, kónlikpe sonday-aq til tizimi, onıń funktsiyaları dúziliwi imlá hám sóylew qábiletine erisiw ushın til qurallarınan normativ paydalanıwdaǵı kónlikpeler sıpatında úyreniledi.

L.V.Kazntsevanıń oqıtıwshısınıń sóylew kompetensiyasına tiyisli izertlew jumıslarında sóylew kompetensiyası oqıtıwshınıń bilimi qábileti tájriybe hám shet tili sabaǵı mashqalalardıń optimal sheshimlerin anıqlaw kepilligi sıpatında belgilenedi. Izertlewshi sóylew kompetensiyası túsiniǵı tómendegi xarakterli ózgesheliklerdi kiritedi: belgilewde súwretlegen kontseptual tájriybesi hám sensor menen belgilenetuǵın hissiy tájriybe.

Quramalı cıfrlı qurılımlar hám jańa axbarat – kommunikatsiyası texnologiyalarınń turaqlı túrde payda bolıwı universitetlerdegi oqıtıwshılar hám studentlerdiń tálim hám innavatsion iskerligine global tásir kórsetip atır . Bul kelejekdegi kásipti tańlawda hám onıń sheńberinde islenetuǵın jumslardıń xarakterine da tásir etedi . 1990- jıllarda multimediya konvertatsiyası jáne de jumıs stolı kompyuterdiń internetke jalǵanıwı júzberedi, bul bolsa parallel kiber qawipsizlikti keltirip shıǵaradı . Virtual álemler sonday-aq keń kommunikativ hám multimediya ózgesheliklerin bálkim idealardı global tarqatıw interaktivlik hám háreketshenlikti hám usınıs etedi.

Sońǵı cıfrlı sheshimler kásbiy tálimde oǵada keń tarqalıwda, bul bolsa, oqıtıwshılar arasında jańa cıfrlı kompetensiyalardı hárdayım jetilistiriwdi talap etedi .

Házirgi oqıwshılardıń kelejektegi kásibiy iskerligi tikeley texnologik rawajlanıwǵa baylanıslı bolıp texnologik ózgerislerdiń asırıp baratırǵan úzliksiz tayarlanıwdı talap etedi. Universitette alınǵan cıfrlı kompetensiyalar endi ózin-ózi támiyinley almaydı hám rásmiy emes tálim arqalı toltırıw hám rawajlanıwı kerek. Jaslardıń kibermákandaǵı qawipsizligin hám este saqlaw kerek. Universitet oqıtıwshıları hám bul juwapkershilikti óziniń moyınına alıwı, studentlerdi zamanagóy dünyada tańlap sın pikirleytuǵın bolıwǵa úyretiw kerek .

Joqarı oqıwdıń zamanagóy paradigmasında kompetensiyǵa tiykarlangan jantasıw shárayatında sóylew kompetensiyası rawajlandırıwǵa úlken áhmiyet beredi .

Alimlarning fikrinshe zamonagoy universitet pitkeriwshisi tek gana bilimli hamde quramali mashqalali jaqdaylardı izertlew ham sheshiw qabiletlerine iye bolıw kerek . Balqim onıń kasiyiy ham jeke rawajlanıwınıń ahmiyetli strukturalıq bólegi bolgan, oz soylew madeniyatına da itibar qaratiw kerek .

Til talimi majburiy turde ush komponentti oz ishine alıwı tiyis: til (lingvistika)kompetentsiyanı (ilimiy) qaliplestiriw.

Soylew kompetentsiyasınıń strukturalıq ham mazmunlı ozgesheliklerine qiziqıwımız sonnan ibarat, biz uyrenip atırgan kompetentsiya, lingvistika taliminiń strukturalıq bólekleri arasında ajralıp turadı: ol tildin belgileri jane de belgiler sistemasında (lingvistika kompetentsiya) sıpatındaǵı ahmiyetli bólegi .

Filologlar filosofiyasında til ham soylew bir-biri menen tigiz baylanisli bolıp bir waqıyanın turli tarepin ekenligine iseniledi.

20-asirge shekem soylew ham til bir putin uyrenilgen bolsa, otken asirde bul eki tusiniktin ajralıwı juzege keldi .

S.N.Mitina atap otıwinshe soylew bir waqıttın ozinde lingvistika, sociyalıq-madeniy ham psixologik waqiya sıpatında kornekli boladı .

Juwmaqlap aytqanda, soylew kompetentsiyası ham cıfırlı kompetentsiya hazirgi kunde oqıtıwshı ham studentler ushin kasipti tanlawda texnologik iskerlikte kerek .

Cıfırlı kompetentsiya zaman talabı bolgan kiber qawipsizlik ham kasiyiy talimlemede kennen qollanıladi.

Soylew kompetentsiyasın ele de joqarılatiw ushin olar ustinde kop jumıs alıp barıw kerek.

Paydalanılğan ádebiyatlar

1. Manekova Marina Petrovna. Shaxsning nutq kompetentsiyasi. Mazmuni va yuzilishi. Maqola.
2. Tatarinov Konstantin Anatolyevich. O'qituvchilar va talabalarda raqamli kompetentsiyalarni rivojlantirish. Maqola.

NUTQIY VA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Ilmiy raxbar: Omonboyeva Nursaule Erkin qizi
NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Navoiy davlat Universiteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 4J-guruh talabasi

Mirzaqulova Ayjan Qoshqarbay qizi
ayjanmirzaqulova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqiy va raqamli kompetentsiyalarni rivojlantirishning mazmun-mohiyati, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va imkoniyatlari haqida so'z yuritiladi. Nutqiy kompetensiyaning shakllanishi uchun samarali metodlar, raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha ta'limiy yondashuvlar hamda mazkur kompetensiyalarning integratsiyalangan holda rivojlantirish afzalliklari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, raqamli kompetensiya, raqamli savodxonlik, ta'lim, interfaol metodlar, media savodxonlik.

Zamonaviy ta'lim jarayoni o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, bunda nutqiy va raqamli kompetensiyalarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda o'quvchi faqat bilim egasi bo'lishi yetarli emas, u o'z fikrini ravon ifoda eta olishi, axborotni qayta ishlashi, raqamli texnologiyalar orqali ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi kerak. Shu bois ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida nutqiy va raqamli savodxonlikni rivojlantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

1. Nutqiy kompetensiyaning mazmun-mohiyati

Nutqiy kompetensiya — bu shaxsning o'z fikrini og'zaki yoki yozma shaklda maqsadga muvofiq, mantiqli va ravon bayon eta olishi, suhbatdoshni tinglab, muloqot jarayonida samarali ishtirok eta olishi bilan bog'liq ko'nikmalardir. Mazkur kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

nutq madaniyati;

muloqot strategiyalaridan foydalanish;
tinglash va eshitish madaniyati;
adabiy me'yorlarga amal qilish.

Nutqiy kompetensiya nafaqat ona tili va adabiyot fanida, balki barcha fanlarni o'zlashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchi o'z bilimini bayon eta olmasa, uning intellektual salohiyatini to'liq baholash mushkul bo'ladi.

5. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning zamonaviy metodlari

6. Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda interfaol metodlar, yaratmali topshiriqlar, jamoaviy ishlar keng qo'llanilmoqda. Samarali usullar:

Munozara va debatlar tashkil etish;

Rolli o'yinlar orqali real muloqot vaziyatlarini yaratish;

Esse, taqriz, ilmiy maqola yozishga yo'naltirilgan yozma topshiriqlar;

Media va matn tahlili asosida fikrlashni rivojlantirish.

Shuningdek, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi savol-javob texnikalari nutqni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muloqot jarayonida har bir o'quvchining faolligini ta'minlash, ularni erkin fikr bildirishga undash muhim.

3. Raqamli kompetensiya tushunchasi va ahamiyati

Raqamli kompetensiya — bu shaxsning raqamli texnologiyalar va axborot vositalaridan maqsadli, xavfsiz va samarali foydalanish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

axborot bilan ishlash (qidirish, tahlil qilish, baholash);

raqamli muloqot qilish (elektron pochta, platformalar, forumlar);

media savodxonlik;

axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

Bugungi kunda raqamli savodxonlik har bir o'quvchi uchun zarur ko'nikma hisoblanadi, chunki zamonaviy jamiyatning aksariyat jarayonlari onlayn maydonga ko'chmoqda.

4. Raqamli kompetensiyani rivojlantirish imkoniyatlari

Raqamli kompetensiyani shakllantirish uchun ta'lim jarayonida quyidagi imkoniyatlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

Onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish (Moodle, Google Classroom, Edmodo va boshqalar);

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar orqali tajribalar o'tkazish;

Prezentatsiya, video, infografika yaratish orqali ijodkorlikni rivojlantirish;

Axborot xavfsizligi bo'yicha treninglar o'tkazish. Ushbu jarayon o'quvchini mustaqil axborot izlash, uni qayta ishlab, ijodiy natija ko'rsatishga undaydi. Shuningdek, raqamli kompetensiya o'quvchining kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

5. Nutqiy va raqamli kompetensiyalarning integratsiyalashuvi Nutqiy va raqamli kompetensiyalarni hamkorlikda rivojlantirish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Masalan, Raqamli platformalarda taqdimot qilish nutq madaniyatini shakllantiradi. Videodarslar yaratish o'quvchining ham nutqiy, ham raqamli ko'nikmalarini oshiradi. Onlayn debatlar va forumlarda ishtirok etish muloqot ko'nikmalarini kuchaytiradi. Bu esa o'quvchilarda XXI asr kompetensiyalaridan biri bo'lgan kompleks fikrlashni shakllantiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, nutqiy va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish — ta'limning zamonaviy talablaridan biridir. Nutqiy kompetensiya o'quvchiga o'z fikrini ravon ifoda etish imkonini bersa, raqamli kompetensiya uni global axborot makonida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda interfaol metodlar, raqamli ta'lim platformalari va ijodkorlikka asoslangan topshiriqlardan foydalanish muhimdir. Ta'lim jarayonida nutqiy va raqamli kompetensiyalarni uyg'un qo'llash natijasida mustaqil fikrlaydigan, axborotni qayta ishlay oladigan, o'z fikrini aniq ifoda eta oladigan shaxsni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti". — Toshkent, 2020.

2. European Commission. «Digital Competence Framework for Citizens (DigComp)». — Brussels, 2019.

3. Hymes, D. «Communicative Competence Theory». — New York, 1972.

4. Prensky, M. «Digital Natives, Digital Immigrants». — On the Horizon. 2001.

**ONA TILI, O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH (TALIM QOZOQ TILIDA OLIB
BORILADIGAN MAKTABLARI MISOLIDA)**

**Ilmiy rahbar: Omonboyeva Nursaule Erkin qizi
NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Navoiy davlat universiteti. Boshlang'ich ta'lim
yo'nalish 3 J-guruh talabasi
Amanbayeva Balnura Eraliyevna**

Annotatsiya. Biz mazkur maqolamiz orqali ona tili va o'qish savodxonligi darslarida til o'qitishdagi zamonaviy pedagogik yondashuvlarga asoslangan holda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish va uni yanada takomillashtirish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: didaktik vositalar, interfaol ta'lim metodlari, tinglash, so'zlash, o'qish.

Mustaqillikka erishgan dastlabki yillarimizdan boshlab ta'lim sohasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. So'nggi yillarda ham respublikamizda til o'qitish tizimini yangicha innovatsion sifat bosqichiga olib chiqishga oid ko'plab islohotlar umumiy o'rta ta'lim ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarga nutqiy kompetensiya komponentlarini egallashga doir ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur o'rganish, erkin, kreativ, ilmiy va mantiqiy fikrlash hamda atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish, og'zaki va yozma savodxonligini mustaqil ifodalay olishlari uchun zarur imkoniyatlar bermoqda. Ta'limga kompetensiyaviy, integrativ va kommunikativ yondashuv o'quvchilarda ilmiy tafakkur potensialining o'sishi, kasbiy kompetentlikning faollashuvi, izlanuvchan, yangilikka intilgan, harakatchan, tashabbuskor, o'zining professional maqsadlarini aniq anglaydigan, yetuk, barkamol shaxs bo'lib yetishishiga ijobiy, samarali ta'sir ko'rsatadi. Rivojlangan davlatlarda ilg'or o'qitish uslublari ommalashmoqda. Ona tili ta'limi har bir millatning taraqqiyot darajasini belgilab beruvchi muhim omildir, agar barcha sohada ilmiy renessansni amalga oshirmoqchi bo'lsak, buni ona tili va o'qish savodxonligi ta'limini takomillashtirishdan boshlash kerak. O'quvchilarda til qurilishiga oid o'zlashtiriladigan amaliy bilimlarni (fonetika (orfoepiya), leksika, so'z tarkibi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) malaka talablarini rivojlantirish va takomillashtirishda esa ona tili o'qituvchisining o'rni beqiyosdir. Yosh avlodni nutqiy savodxonligini ham takomillashtirishda ham o'qitish savodxonligi va unda qo'llanilayotgan zamonaviy usullar alohida ahamiyatga egadir. Bu xususida psixolog olim E.G'oziyev shunday deydi: "O'smirning to'g'ri mantiqiy fikrlashini rivojlantirish borasida ona tili va adabiyot o'qituvchisining roli juda muhimdir. U hamma vaqt o'quvchilarni to'g'ri jumla tuzishga, ravon mulohaza qilishga, fikr yuritishga, yozish o'rgatib boradi". Demak, nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida ona tili o'qituvchisi kontekstli o'qitish va zamonaviy yondashuvlar asosida o'quvchilarga mazmunan va grammatik jihatdan to'g'ri jumla tuzishni, mustaqil fikr yuritishni hamda o'z fikr-mulohazalarini og'zaki hamda yozma bayon qilishda olingan bilimlarni amalga qo'llay olishni o'rgatib boradi. Professorlar Hamid Ne'matov va Asqar G'ulomov ona tili ta'limining bugungi holatini, uni yaxshilashda nimalar qilish kerakligini, o'quvchilarga nimalarni o'rgatish lozimligini jiddiy tahlil orqali o'rinli asoslagan edilar. Bugungi kunda yoshlarimizni malakali kadrlar qilib tarbiyalashda ona tili ta'limi va o'qitish savodxonligi fanlari juda katta ahamiyatga egadir. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, bugungi kun ona tili ta'limi maqsadi darslarda asosiy ta'lim vositasi faqat darslik bo'lishini taqozo etmaydi. O'qituvchi ham, o'quvchilar ham belgilangan mavzular mohiyati bilan bog'liq tarzda, odatda, "Axborot banki" materiallari (lug'atlar, ma'lumotnomalar, qomuslar, qaydlar va h.lar) ga tez-tez murojjaat etishlari lozim. Bu kabi ta'limdagi islohotlar Qozoq tilida ta'lim beriladigan maktablarda ham amalga oshirib kelinmoqda. Qozoq tilida ta'lim beriladigan maktablarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun interfaol va innovatsion o'qitish usullaridan keng miqyosda foydalanish amalga tadbiq etilmoqda.

Bu kabi usullarga **tinglash, so'zlash, o'qish va yozish** kabi nutqning to'rt asosiy ko'nikmasini rivojlantirish kabilar kiradi. Bunday zamonaviy pedagogik yondashuvlar, didaktik vositalar va interfaol ta'lim texnologiyalarini qo'llash nutqiy malakani samarali muloqotga asos soladi.

Nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish usullari:

- **Innovatsion va interfaol usullar:** "Emotsional-ekspressiv bo'yoqdor so'zlar ustida ishlash" va "Onlayn topshiriqlar" kabi metodlar o'quvchilarni darsga faol jalb qiladi.

- **Zamonaviy pedagogik yondashuvlar:** Zamonaviy o'qitish usullarini qo'llash orqali nutqiy kompetensiyaning barcha elementlarini (tinglash, so'zlash, o'qish, yozish) bir-biriga bog'lagan holda rivojlantirish mumkin.
- **Didaktik vositalar:** Nutqni rivojlantirish uchun mo'ljallangan didaktik vositalardan maqsadli foydalanish natijadorlikni oshiradi.
- **Muloqotga urg'u berish:** Nutqiy malaka samarali muloqot uchun hal qiluvchi rol o'ynaydi, shuning uchun dars jarayonida o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini berish muhim. Maktablarda bu kabi usullarni keng qamrovli tarzda qo'llash orqali biz yoshlarni o'z ona tilini chuqurroq o'rganishiga va o'qitish savodxonligi darslarida ham ularning nutqiy savodxonligini mustahkamlashga asos bo'ladi. Shuni ta'kidlash joizki boshlang'ich sinfdanoq o'quvchilarni zamonaviy metodlardan foydalangan holda bilimli va savodli qilib tarbiyalash davlatimiz va millatimiz kelajagi uchun muhim davlat siyosati darajasidadir. Bularning barchasi mamlakatimiz va millatimiz barcha rivojlangan davlatlar qatorida raqobatbardoshligini oshiradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Yo'ldosheva D.N. Ona tili ta'limi maqsadining tadrijiy taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2013. – 168 b.
2. Yuldasheva Sh.Sh. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimida o'qitish metodikasi: aralash ta'limning afzalliklari. Innovation and Global Issues Congress V. May 2 and 4, 2019. Ankara. INGLOBE ACADEMY. 2019.
3. Mirzaqulov T. Grammatika o'qitishning lingvistik asoslari. –T.: O'qituvchi, 1994. –56 b.
4. Shabbazova D.R., Ona tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma –T.: METHODIST NASHRYOTI, 2023
5. Safarova R., Nurjanova R., Ne'matov Sh., Quchkarova F. Zamonaviy darsliklarda kontsentrizm printsipli asosida taqdim etiladigan o'quv materiallarini tanlash va bloklarga ajratish. –T.: Fan va texnologiya, 2013. – 128 b.
6. G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili o'qitish metodikasi. – T., O'qituvchi, 2001. – 221 b.
7. Aminova S. Ona tili darslarida noan'anaviy usullar // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 1995. – № 1. – B. 17-18. 8. Bektoshev Sh. Ona tili darslarida o'yin usulidan foydalanish // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 1993. – № 5-6. – B. 15-16 8. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni.–T.: O'qituvchi ,1995. – 27- b.

FORMALIZATSIYA JARAYONINING MOHIYATI VA YANGI TENDENSIYALARI

Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi katta o'qituvchisi f.f.f.d(PhD)
(+998913357557)

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida kibernetik metodlarning turli sohalarga chuqur singib borishi hamda elektron hisoblash texnikasining keng qo'llanilishi va mutaxassislarni formalizatsiya jarayonidagi mohiyati va uning amaliyotda qo'llanilishi bilan bog'liq asosiy muammolarni ochishga qaratilgan. Shuningdek tinish belgilarining bu jarayondagi izohi keltirilgan.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, formalizatsiya, tinish belgilari, avtomatlashtirish jarayoni, matnni avtomatik tahrirlash jarayoni

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida kibernetik metodlarning turli sohalarga chuqur singib borishi hamda elektron hisoblash texnikasining keng qo'llanilishi mutaxassislarni formalizatsiya jarayoni mohiyati va uning amaliyotda qo'llanilishi bilan bog'liq asosiy muammolarga yangicha yondashishga undadi. Formalizatsiya – ma'lum bir sohadagi bilimlarni ma'lumotni zichlashtirish, uni rasmiylashtirilgan til yoki axborot miqdori kamaytirilgan shaklda ifodalash orqali to'plash usuli hisoblanadi. Bu esa ushbu sohadagi masalalarni avtomatlashtirilgan va algoritmik usullarda yechish, shuningdek, ushbu sohadagi faktlar haqidagi tasdiqlarni maksimal aniqlik bilan tekshirish imkonini beradi.

Hozirgi bosqichda formalizatsiya jarayoni eng avvalo avtomatlashtirish jarayoni yoki uni amalga oshirish yo'li sifatida qaralmoqda. Kibernetika va elektron hisoblash mashinalari ushbu jarayonga ulkan

ahamiyat berish bilan birga, uning amaliy natijalari va falsafiy muammolarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganishga zamin yaratdi. Xususan, matematik mantiqiy tahlil va mantiqiy formalizatsiya nazariyasi (logik chiqarish, isbotlash, vazifalarni yechish kabi jarayonlar) aslida bu kabi jarayonlarga bo'lgan real ehtiyojni oldindan belgilab bergan. Formalizatsiya jarayonidagi har bir bosqich aniq belgilangan bo'lib, uning har bir qadami avtomatlashtirilgan shaklda amalga oshiriladi. Bu esa jarayonning har bir bosqichida tushunish va ongli ravishda aralashish ehtiyojini minimal darajaga tushiradi.

Kibernetik mashinalar formalizatsiya jarayonining amaliy joriy etilishi uchun vosita sifatida xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan avtomatlashtirish amalida "amaliy formalizatsiya" sifatida tushuniladi. Zamonaviy tadqiqotlarda formalizatsiya va algoritmlashtirish jarayonlari har xil sohalarda qo'llaniladigan bilimlar va materiallarni formal sxemaviy tavsiflar shaklida ifodalash, shuningdek, intellektual mehnat jarayonlarini avtomatlashtirishga bo'lgan real ehtiyojga asoslangan

Lingvistik bilimlarning avtomatizatsiyasi ham ushbu umumiy formalizatsiya jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tilshunoslikda formalizatsiya turli til strukturalarini, sintaktik va semantik qoidalarni algoritmik shaklda tavsiflashga yo'naltirilgan. Bunday yondashuv, ayniqsa, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP), mashinalar uchun avtomatik tarjimon tizimlarini ishlab chiqish, ovozli yordamchilarni yaratish va intellektual axborot izlash tizimlarini takomillashtirish kabi sohalarda keng qo'llanilmoqda.

Shu tariqa, formalizatsiya jarayoni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, intellektual jarayonlarning algoritmlashtirilishi va avtomatlashtirilishi uchun asosiy ilmiy metodologik baza sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayon ilm-fan va texnologiya rivojida yangi imkoniyatlarni ochib berish bilan birga, bilimlarning yaxlit va tuzilgan shaklda taqdim etilishiga imkon beradi.

Avtomatizatsiya quyidagilarni anglatadi:

1. Har qanday jarayonlarni boshqarish yoki muayyan harakatlarni bajarish uchun avtomatik qurilmalardan foydalanish (shu jumladan, ayrim funksiyalar va amaliyotlarni amalga oshirish).
2. Avtomatik qurilmalarni jarayonlarni amalga oshirish vositalariga joriy etish yoki ushbu vositalarni avtomatlar bilan almashtirish.
3. Inson mehnatining samaradorligini oshirish maqsadida uning ayrim qismini mashinalar mehnati bilan almashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasi

Bilish sohasidagi funksiyalarni bosqichma-bosqich hisoblash texnikasiga o'tkazish natijasida yangi bilimlarni rasmiylashtirish usuli – kompyuter formalizatsiyasi shakllanmoqda, bu esa «formalizatsiya» tushunchasining o'ziga xos doirasini kengaytiradi. Har qanday kompyuter tizimi to'liq formallashtirilgan bo'lib, uning harakati determinatsiyalangan va takrorlanuvchi hisoblanadi. Shu ma'noda, agar kompyuterda ma'lum bir ob'ektni adekvat tasvirlaydigan dastur mavjud bo'lsa, u formallashtirilgan ob'ekt sifatida qabul qilinishi mumkin. Masalan, kompyuterga yuklangan tabiiy tildagi matn, uni anglaydigan dastur mavjud bo'lmaguncha, kompyuter uchun formallashtirilmagan, mazmunga ega bo'lmagan ramzlar to'plami bo'lib qoladi.

Kompyuter formalizatsiyasi hozirda jadal rivojlanayotgan kompyuter modellashtirishining nazariy asosini tashkil etadi. U matematik modellashtirish va tizimli dasturlash sohasidagi yutuqlarni birlashtirib, kelajakda bilimlarni formallashtirish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishga zamin yaratadi

Matn tahlilida elektron hisoblash mashinalaridan (EHM) foydalanish g'oyasi vazifalar va materiallarni formalizatsiya qilishga asoslangan matematik va amaliy lingvistik usullarini ishlab chiqishga olib keldi.

Hozirgi davrda lingvistik tadqiqotlarni avtomatizatsiya qilish jarayonining eng muhim xususiyatlaridan biri — tabiiy tilni qayta ishlashning avtomatlashtirilgan tizimlarini yaratish hisoblanadi (Asinovskiy, 1986, 86).

Amaliy tizimlar va matnni avtomatik qayta ishlash nazariyasi XX asrning 1950-yillaridan boshlab tizimli dasturlash, nashriyot sohasi va hisoblash lingvistikasi doirasida rivojlanib kelmoqda. Matnni avtomatik qayta ishlash funksiyalari eng to'liq shaklda inson-kompyuter muloqot tizimlarida rivojlangan bo'lib, ularda asosiy o'rin sintaktik tahlilga, kompyuter bilan muloqot tizimlarida esa semantik tahlilga ajratilgan. Matnni avtomatik qayta ishlashning bu murakkab shakllari matematik va hisoblash lingvistikasi doirasida ishlab chiqilgan rasmiy apparatga asoslanadi.

Matnni avtomatik tahrirlash jarayoni — avtomatlashtirilgan qayta ishlash turlaridan biri bo'lib, unda EHM xotirasida saqlanayotgan matnga tegishli o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritiladi. Matn

tahrirlovchilari esa EHM uchun dasturlar, dasturiy hujjatlar, ilmiy hisobotlar va boshqa ma'lumotlarni tayyorlash va kiritish vositasi sifatida qo'llaniladi.

Avtomatik matn tahlili tadqiqotlarida punktuatsiya belgilarining o'rni odatda e'tibordan chetda qoladi. Biroq punktuatsiya vositasida uzatiladigan axborot avtomatik tahlil maqsadlari uchun foydali bo'lishi mumkin. Masalan, punktuatsiya belgilari asosan grammatik, shuningdek, semantik va stilistik ma'lumotlarni yetkazib beradi. Tinish belgilarining ahamiyati formalizatsiya jarayoni uchun juda yuqori sanaladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, matnni avtomatik tahrirlash jarayoni — avtomatlashtirilgan qayta ishlash turlaridan biri bo'lib, bu tinish belgilarini ma'no bildirishini matndan bilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Андрющенко В.М. 1985. Машинный фонд русского языка: постановка задачи и практические шаги // Вопросы языкознания. 1985. № 2.
2. Makhija, K., Ho, T. N., & Chng, E. S. (2019, November). Transfer learning for punctuation prediction. In *2019 Asia-Pacific Signal and Information Processing Association Annual Summit and Conference (APSIPA ASC)* (pp. 268-273). IEEE.
3. Xu, K., Xie, L., & Yao, K. (2016, October). Investigating LSTM for punctuation prediction. In *2016 10th International Symposium on Chinese Spoken Language Processing (ISCSLP)* (pp. 1-5). IEEE.
4. Jumayeva D.B. Tinish belgilarining takror va qator ishlatilishi va ularning korpusda berilishi. Qo'qon DPI 2024. 4-son (1912-1918-bet)
5. Jumayeva D.B. Punktuatsion xatolarning kompyuter dasturini yaratish texnologiyasi va uning o'ziga xosliklari. Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. 2024.12-son.197-200-b

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA LUG'ATLARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

**NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası
o'qituvchisi Omonboyeva Nursaule Erkin qizi**

Annotatsiya. Biz mazkur maqolamiz orqali boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonida lug'atlardan foydalanishni takomillashtirish va uni yanada rivojlantirish xususida so'z boradi

Kalit so'zlar: lingvopedagogika, sociolingvistika, lingvokulturologiya, antroposentrik.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish jarayoni birinchi navbatda so'z boyligini kengaytirish, tushunchalarni izchil shakllantirish va to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ta'lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarda o'quvchilarning ona tilidan tashqari o'zbek va rus tillaridan ham faol foydalanishi ularning leksik imkoniyatlarini boyitish uchun alohida yondashuvni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, **izohli o'quv lug'atlaridan foydalanishni takomillashtirish** metodik muammo sifatida dolzarb masalalardan biridir.

Mavjud muammolar:

1. **Lug'at fondining yetarli emasligi** – ko'pgina maktab kutubxonalarida qozoq tilidagi bolalar uchun mo'ljallangan izohli lug'atlar yetarli emas.
2. **Metodik qo'llanmalarining cheklanganligi** – o'qituvchilar lug'at bilan ishlash metodikasini puxta o'zlashtirmaganligi sababli lug'atdan foydalanish epizodik holatda qolmoqda.
3. **O'quvchilarda lug'at bilan ishlash ko'nikmasining sustligi** – boshlang'ich sinf o'quvchilari lug'atdan so'z izlash, ma'no aniqlash va o'z nutqida qo'llashda qiynaladi.
4. **Ko'p tillilik sharoitida nutqiy qiyinchiliklar** – qozoq, o'zbek va rus tillari ta'siri ostida o'quvchilar ko'p hollarda so'zning izohiy ma'nosini to'g'ri ajrata olmaydi.
5. **Elektron lug'atlardan foydalanish imkoniyatining pastligi** – zamonaviy raqamli lug'atlar yetarli darajada joriy etilmagan.

Metodik muammo sifatida takomillashtirish yo'llari:

• **Lug‘at ishlari tizimini ishlab chiqish:** Har bir mavzu doirasida izohli lug‘atlardan foydalanishga asoslangan mashqlar (so‘zning ma’nosini aniqlash, sinonim-antonim topish, izoh asosida gap tuzish)ni tizimli joriy etish.

• **Ko‘p tillilikni hisobga olgan metodik yondashuv:** O‘quvchilarning ona tilida ham, qo‘shni tillarda ham bir xil so‘zlarning turlicha izohlarini solishtirish orqali lug‘aviy tafakkurni kengaytirish.

• **O‘qituvchilarni metodik tayyorlash:** Lug‘atdan foydalanish bo‘yicha seminar va metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish.

• **Elektron lug‘atlardan foydalanishni kengaytirish:** O‘quvchilarni oddiy mobil ilova va onlayn lug‘atlar bilan ishlashga o‘rgatish.

• **Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni ko‘paytirish:** Lug‘at asosida qisqa hikoya tuzish, izohli so‘zlar asosida matn, insho yozish kabi mashqlarni keng qo‘llash.

Demak, ta‘lim qozoq tilida olib boriladigan maktablarning boshlang‘ich sinflarida izohli o‘quv lug‘atlaridan foydalanishni takomillashtirish o‘ziga xos **metodik muammodir**. Bunda lug‘at fondini boyitish, metodik ta‘minotni kuchaytirish, ko‘p tillilik sharoitida samarali yondashuvni yo‘lga qo‘yish hamda raqamli imkoniyatlardan keng foydalanish orqali o‘quvchilarda mustaqil so‘z boyligini shakllantirish va nutqiy kompetensiyani rivojlantirish mumkin bo‘ladi.

Mavjud muammo	Sababi	Takomillashtirish yo‘llari (yechim)
Izohli lug‘atlarning yetarli emasligi	Maktab kutubxonalarida qozoq tilidagi bolalar uchun mo‘ljallangan lug‘atlar kam	Boshlang‘ich sinflar uchun maxsus izohli lug‘atlar nashrini ko‘paytirish, kutubxonalarni zamonaviy lug‘atlar bilan ta‘minlash
O‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi past	Lug‘at bilan ishlash bo‘yicha maxsus metodik qo‘llanmalar va treninglar yo‘qligi	O‘qituvchilar uchun seminar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish, metodik qo‘llanmalar yaratish
O‘quvchilarda lug‘at bilan ishlash ko‘nikmasi sust	Lug‘at asosidagi mashqlar tizimli va muntazam berilmaydi	Har bir mavzuda izohli lug‘at asosida topshiriqlar berish: so‘z izlash, ma’no tushuntirish, gap tuzish, sinonim-antonim topish
Ko‘p tillilik sharoitida qiyinchiliklar	Qozoq, o‘zbek va rus tillarining aralash ta’siri natijasida so‘z ma’nosini chalkashtirish	So‘zlarning turli tillardagi izohlarini solishtirish, til qiyosiga asoslangan mashqlarni joriy etish
Elektron lug‘atlardan foydalanish imkoniyatining pastligi	Internet va texnik vositalar yetarli emas	Oddiy mobil ilovalar va offlayn lug‘atlar yaratish, maktablarda elektron lug‘atlar bilan ishlashni yo‘lga qo‘yish
Nutqiy kompetensiya rivojida cheklanganlik	Lug‘atdan foydalanish epizodik bo‘lib qolmoqda	Lug‘at asosida matn, insho yozish, hikoya tuzish, ijodiy mashqlarni kengaytirish, “So‘zlar daftari”, “Matn daftar” ni yuritish tizimini joriy etish

V.V.Morkovkin “Lingvosentrik lug‘at – bu til uchun va til haqida bo‘lgan lug‘at. Uning asosiy vazifasi – mavjud til faktini yozish, tavsiflash va baholash. Antroposentrik lug‘at – inson uchun yaratilgan lug‘atdir. Uning asosiy vazifasi – insonga yordam berish, birinchidan, inson ongida tilning manzarasini shakllantirish, ikkinchidan, uni ushbu tildan samarali foydalanishga o‘rgatish”, - degan edi.

Yuqoridan kelib chiqib o‘quv lug‘atining quyidagi asosiy vazifalarini ajratish mumkin:

1. Ta‘lim berish. O‘quv lug‘ati ta‘lim oluvchining DTS, malaka talabi, fan dasturi va darslikka oid bilimni mustaqil o‘zlashtirishida yordamchi o‘quv vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

2. Ma‘lumot berish. O‘quv lug‘ati boshqa lug‘atdan farqlanib, o‘quvchiga muayyan tushuncha haqida umumiy ma‘lumot berish bilan birga muayyan fan mazmuniga aloqador maxsus tushuncha, axborot berish uchun ham xizmat qiladi.

3. Me'yorlashtirish. Lug'atning aksariyati adabiy til me'yorini belgilash vazifasini bajaradi. O'quv lug'ati foydalanuvchining uzluksiz ta'limning qaysi bo'g'inida ta'lim olayotganidan kelib chiqib, tilning imlo, talaffuz bilan bog'liq me'yorini soddadan murakkabga qarab darajali tarzda qamrab oladi. Masalan, boshlang'ich sinf uchun yaratilgan lug'at bolaning nutq jarayonida tilning orfoepik, orfografik, leksik, morfologik, sintaktik me'yoriga amal qilish kompetensiyalarini shakllantirib borishga xizmat qiladi.

Shuni ham alohida qayd etib o'tish kerakki, me'yoriy lug'at adabiy til me'yorini belgilashga intilar ekan, me'yorni abadiylashtirmaydi. Lug'atning yuzaga kelishi, adabiy til me'yorini qat'iy, barqaror holga keltirish bilan birga, unda uzil-kesil hal etilmagan masalani aniqlash va bartaraf qila borish uchun ham yordam beradi.

V.G.Gak 1977-yilda nashr etilgan "O'quv lug'atchiligining dolzarb muammolari" nomli ilmiy to'plamda bosilgan maqolasida leksikografiya turini ajratar ekan, o'quv lug'atchiligining ham tasnifning to'laqonli a'zosi ekanini, leksikografiyada yangi tarmoq paydo bo'lganini qat'iy ta'kidlaydi: "Bundan buyon leksikografiya to'rt yo'nalishda ish olib boradi:

1. Tasviriy leksikografiya – ilm-fan, texnikaning barcha sohasi leksikasini aks ettirish, bu jarayonda tilda mavjud barcha so'zlarni, hatto kam iste'molli, eskirgan so'zni ham imkon darajasida qamrab olib jamlash, qayd etish bilan shug'ullanadi.

2. Me'yorlashtiruvchi leksikografiya – o'z oldiga yozuvni tartibga solish, to'g'ri talaffuz me'yorini belgilash, so'zning ma'nosini aniqlashtirish kabi katta maqsadni qo'yadi.

3. Filologik leksikografiya – har bir til bo'yicha etimologik, tarixiy, qiyosiy lug'atini tuzish bilan mashg'ul bo'ladi.

4. O'quv va amaliy leksikografiya – muayyan tilni o'rganish uchun bir tilli, ikki tilli lug'at, ma'lumotnoma, so'zlashgich tuzish bilan shug'ullanadi".

O'QUV LUG'ATI – leksikografiyada lug'atning mustaqil ko'rinishi; ta'limiy yo'nalganligi va o'quv vositasi hisoblanishi bilan xarakterlanadi. So'zlikning tuzilishi, so'z tanlash mezonlari, lug'at materialining joylashtirilishi, lingvistik ma'lumotni taqdim etish va izohlash usuli, materialni taqdim etish tili, hajmi, dizayni va boshqa belgilariga ko'ra xarakterlanadi.

Har bir millat, mamlakatning tarixiy taraqqiyoti xususida gap ketar ekan, millat tili masalasi doimo diqqat markazda bo'lib keladi. Zero, milliy tilga ega bo'lish – davlat suverenitetining asosiy tamoyillaridan biri.

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, tilga munosabat mamlakat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha bo'ladi. Aniqrog'i, mamlakat taraqqiyotidagi har bir davr til ta'limi va tilshunoslik zimmasiga muayyan ijtimoiy vazifalarni yuklaydi. Xususan, mamlakatimizda o'tgan asrning boshlarida ona tili ta'limi oldiga ommani yoppasiga savodxon qilish talabi qo'yilgan bo'lsa, asr o'rtalariga kelib tilshunoslik oldida adabiy til me'yorlarini ishlab chiqish, ona tili ta'limi zimmasiga esa fanning bu boradagi yutuqlarini amaliyotga joriy qilish va ommalashtirish vazifasi qo'yilgan edi.

Mustaqillik mamlakatimiz tarixida yangi sahifa ochdi. O'zbekiston tarixan qisqa davr ichida suveren davlat sifatidagi butun dunyoga tanilib ulgurdi; jahon hamjamiyatida uning madaniyati, tarixi, urf-odati, shuningdek, tiliga bo'lgan e'tibor ortdi. O'zbek tili davlatning rasmiy tili maqomini olishi bilan uning iste'mol doirasi ham kengaydi. Bu esa til tadqiqi bilan shug'ullanuvchi fan oldiga tildan amaliy foydalanish madaniyatini o'stirish talabini qo'ydi.

Yashayotgan asrimiz taraqqiyot sur'atining behad tezlashgani, intellektual salohiyat, tafakkur dunyoda yashab qolishning asosiy sharti ekanligi, texnikaning misli ko'rilmagan darajada yuksalishi, ma'naviyatning tamaddun garoviga aylangani bilan insoniyat hozirgacha boshidan kechirgan davrlardan tubdan farq qiladi. Bunday vaziyatda ta'limga qo'yilayotgan talab har doimgidan ham jiddiy va og'ir bo'lishi ko'pchilikka ayon. Negaki, globalashuv davri, texnika asrida o'quvchining diqqatini jalb qilish, uning aqlu idrokini to'g'ri va maqsadli yo'naltirish oson kechmaydi. Axborot manbalari bugungi kunda shu qadar ko'p, rang-barang va takomillashganki, ta'lim jarayonida o'quvchiga eng qulay, eng zamonaviy, eng qiziqarli, eng oson usul bilan ma'lumot yetkazilmas ekan, ko'zlangan natijaga erishish qiyin.

Sir emas, sobiq tuzum davrida o'quvchi va talabaga bilim berish asosiy o'rinni egallagan bo'lsa-da, ammo ularning mustaqil, ijodiy fikrlashiga yo'l qo'ymaslik illati mavjud edi. Shu bois, mustaqillikning dastlabki yillaridayoq butun mamlakat miqyosida ta'lim-tarbiya, ilm-fan, kasb-hunar o'rgatish tizimini jahonning ilg'or davlatlari tajribasiga tayangan holda tubdan yaxshilashga ehtiyoj

sezilib, davlat ahamiyatiga molik islohot birinchi o'rinda ta'lim tizimidan boshlandi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" ishlab chiqildi.

Davlat bosh islohotchi sifatida tilshunoslik oldiga ham ("o'zbek tilining asl tabiati va xususiyatini to'la aks ettiradigan mukammal akademik va o'quv grammatikalarini yaratish, turli mavzu va yo'nalish bo'yicha lug'at va qomus, risola va darslik yaratish") ona tili ta'limi oldiga ham ("o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan – muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirish") navbatdagi vazifalarni qo'ydi. Maktab ona tili ta'limining bosh maqsadi – o'quvchining ijodiy, mantiqiy, obrazli va assosiativ tafakkur qilish, tafakkur mahsulini og'zaki va yozma shaklda nutq sharoitiga mos ravishda to'g'ri va ravon ifodalash kompetensiyalarini rivojlantirish deb belgilandi. Uzluksiz ta'limning quyi bo'g'inlarida ta'lim oldiga qo'yilgan Davlat talabidan ko'rinib turibdiki, ayni paytda mamlakatimizda til siyosati borasida yangi davr boshlandi.

Bugungi kunda dunyo tilshunosligi, jumladan, o'zbek tilshunosligida tilni undan foydalanuvchining ruhiyati, ijtimoiy holati, jinsi, yoshi, nutq sharoiti va boshqa jihatlar bilan bog'liq holda o'rganish metodologiyasiga asoslangan antroposentrik tilshunoslik va uning psixolingvistika, pragmatolingvistika, lingvomamlakatshunoslik, lingvokognitologiya, lingvodidaktika, lingvopedagogika, sociolingvistika, lingvokulturologiya kabi yo'nalishlariga e'tibor oshib bormoqda. Antroposentrik tilshunoslikning asosida til egasining undan amaliy foydalanish ko'nikmasini o'stirishga xizmat qiluvchi tadqiqotlar yotadi. Bunday tadqiqotning natijasi ko'p holda lug'at yaratish ishi bilan yakunlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка: учеб.пособие / Дубичинский В.В. – М.:Наука: Флинта, 2008. – С. 230.
2. Omonboeva N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv izohli lug'atlari bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantirish//Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar–Buxoro. № 10, 2023. 200-203-b
3. Морковкин В.В. Антропоцентрический versus лингвоцентрический подход к лексикографированию // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре. – М., 1988а. С. 132–133.
4. Гак В.Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте) / В.Г. Гак // Актуальные проблемы учебной лексикографии. – М., 1977. – С. 19.
5. Педагогический энциклопедический словарь / Редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др.; Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с. С.262

BOSHLANG'ICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI

Toshqulova Mohidil Ulug'bek qizi

**NavDU, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti**

**Ilmiy rahbar: Pardayeva Madixabonu Hakimovna –
Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi, f.f.d.(PhD)**

Annotatsiya. Mazkur tezisdá raqamli texnologiyalarni boshlang'ich ta'lim tizimiga tatbiq etish orqali o'quvchilarning bilim sifatini oshirish, ularning dars jarayonidagi faolligini kuchaytirish, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi va ta'lim sifatiga ta'siri yoritilgan. Boshlang'ich sinflarda raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga samarali integratsiyalash orqali ta'lim sifatini oshirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, raqamli texnologiyalar, integratsiya, axborot-kommunikatsiya, ta'lim sifati.

Аннотация. В данном тезисе освещается повышение качества знаний учащихся посредством внедрения цифровых технологий в систему начального образования, усиление их активности в учебном процессе, а также влияние на интерес к получению знаний и на качество образования. Анализируются вопросы эффективной интеграции цифровых технологий в образовательный процесс начальных классов с целью повышения качества обучения.

Ключевые слова: Начальное образование, цифровые технологии, интеграция, информационно-коммуникационные технологии, качество образования.

Abstract. This thesis shows that the introduction of digital technologies into the primary education system contributes to improving the quality of students' knowledge, increasing their activity in the educational process, increasing interest in learning and the quality of education. In primary grades, issues of improving the quality of education through the effective integration of digital technologies into the educational process are analyzed.

Keywords: Primary education, digital technologies, integration, information and communication technologies, quality of education.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish zamon talabi darajasiga chiqdi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa o'quvchilarning bilim olish, tafakkur qilish va mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Shu bois raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayoniga to'g'ri integratsiya qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarda motivatsiyani kuchaytirish va ularni faol o'quv jarayoniga jalb etish mumkin.

Raqamli texnologiyalar turli hajmdagi ko'plab ma'lumotlarga qulay va zamonaviy tarzda keng miqyosda foydalanish imkonini beradi. Mazkur vositalardan foydalanilsa boshlang'ich sinf darslarida katta samaradorlikka ega bo'ladi, chunki kichik maktab o'quvchilarida visual fikrlash mantiqiy fikrlashdan ustunlik qiladi.

Multimedia yordami bilan darslarda video roliklardan foydalanilsa bo'ladi. Videomateriallardan foydalanish ravshanlikning rolini oshirishga imkon beradi, o'quvchilarga o'rganilayotgan jarayonlar haqida to'liqroq ma'lumot beradi va ularni faol ishlarga jalb qiladi.[4]

Ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan raqamli yondashuvlar quyidagilardan iborat:

- **Interfaol platformalardan foydalanish** – “Kahoot”, “Quizizz”, “Mentimeter” kabi ilovalar orqali o'quvchilarning bilimini test asosida tezkor baholash imkoniyati mavjud.
- **Multimedia vositalarini joriy etish** – videodarslar, animatsiyalar, 3D modellar orqali mavzularni tushuntirish darsni vizual jihatdan boyitadi.
- **Elektron darsliklar va mobil ilovalardan foydalanish** – o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi va darsdan tashqari bilimlarni mustahkamlash imkonini yaratadi.
- **Masofaviy ta'lim elementlarini qo'llash** – onlayn platformalarda darsdan tashqari topshiriqlarni bajarish orqali o'quv jarayonini davom ettirish mumkin.
- **Virtual va aralash ta'lim tizimi** – an'anaviy dars shakllarini raqamli vositalar bilan birlashtirish orqali o'quv jarayonini samarali va ijodiy qiladi.

Amaliy tavsiya va dars rejasi misoli sifatida quyidagi jarayonni ko'rsatish mumkin.

Tabiatshunoslik darsi (4-sinf)

Mavzu: Suv aylanishi.

Vositalar: Elektronniy doska, virtual laboratoriya, videodarslar.

Bosqichlar:

Kirish — videodars orqali mavzu bilan tanishtirish.

Asosiy qism — virtual laboratoriyada eksperimentlar.

Mustahkamlash — o'quvchilar guruhlarida natijalarni tahlil qiladi.

Baholash — Mentimeter orqali natijalarni baholash.

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini boyitishi mumkin bo'lsa-da, bir qator kamchiliklari ham mavjud:

- ✓ Qurilmalar va infratuzilmaning yetishmasligi (“raqamli tengsizlik” holati).
- ✓ O'qituvchilarning raqamli pedagogik savodxonligi pastligi — ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi faqat texnik vositalarni qo'llay oladi, lekin didaktik jihatdan chuqur integratsiya qila olmaydi.
- ✓ Texnologiyalarning noto'g'ri qo'llanilishi — misol uchun, faqat qurilmani taqdim etish, lekin dars metodikasini yangilamaslik.

Shu sababli, raqamli texnologiyalarni joriy qilishda faqat vositalarni sotib olish emas, balki pedagogik rejalashtirish, o'qituvchini tayyorlash va dars mazmunini moslashtirish zarur.

Boshlang'ich sinflarda raqamli texnologiyalarni maqsadli va didaktik jihatdan to'g'ri integratsiyalash ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Biroq, muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchi raqamli vositalarni faqat texnik darajada emas, balki pedagogik nuqtai nazardan bilishi zarur. Qurilma, dastur va

platformalarning mavjudligi yetarli emas — ular samarali pedagogik yondashuv bilan birga amalga oshirilganda natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. A. Avliyoqulov, Sh. To‘xtayev. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020.
3. Sh. Xolmatova. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent, 2022.
4. Boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish. Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA DOIRASIDA O‘YIN TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Turdiybekova Rauan Ubaydullayevna

Navoiy davlat universiteti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi.

Ilmiy rahbar: Omonboyeva Meruyert Erkin qizi

Navoiy davlat universiteti

Boshlang‘ich ta’lim kafedrası o‘qituvchisi.

Hozirgi davrda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodkorligini va o‘z bilimini hayotda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan. Shu jarayonda o‘yin texnologiyalari o‘qitish jarayonining eng muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitishda o‘yin texnologiyalarini qo‘llash, bolalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirishda, darsni jonlantirishda va mustaqil fikrlashni shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. O‘yin – bu bolalar faoliyatining tabiiy shakli bo‘lib, ular o‘yin jarayonida yangi bilimlarni oson va qiziqarli tarzda o‘zlashtiradilar. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari shundayki, ular o‘yin orqali tezroq fikrlaydi, kuzatuvchan bo‘ladi, mantiqiy fikrlashga o‘rganadi. Shu bois o‘yin texnologiyalarini to‘g‘ri tanlash va darsga tatbiq etish o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahoratni talab etadi.

O‘yin texnologiyasining mohiyati. O‘yin texnologiyasi — bu o‘quvchilarda bilim va ko‘nikmalarni hosil qilish jarayonida o‘yin elementlaridan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. O‘yin texnologiyasi o‘qituvchi tomonidan oldindan ishlab chiqilgan, maqsadga yo‘naltirilgan, didaktik jihatdan asoslangan jarayon hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’limda bu texnologiyaning ahamiyati shundaki, u o‘quvchining bilish faoliyatini faollashtiradi, unda darsga bo‘lgan ishtiyoqni uyg‘otadi va natijada o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Masalan, oddiy matematik tushunchalarni o‘yin orqali o‘rgatish bolalarda ijobiy psixologik muhit yaratadi, ularni erkin fikrlashga undaydi. Didaktik o‘yinlar, intellektual o‘yinlar, rolli o‘yinlar kabi turlarning barchasi o‘quvchilarda matematika faniga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi. O‘yin jarayonida o‘quvchi o‘zini sinab ko‘radi, raqobat orqali bilimini mustahkamlaydi va o‘rganishga ongli ravishda kirishadi.

O‘yin texnologiyalarining matematika ta’limidagi o‘rni. Matematika fani o‘quvchilardan diqqat, aniqlik, mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish va to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini talab qiladi. Shu bois bu fan darslarida o‘yin texnologiyalarini qo‘llash nafaqat o‘yin sifatida, balki ta’limning samarali metodlaridan biri sifatida qaraladi. Masalan, dars jarayonida o‘qituvchi “Matematik zanjir”, “Son top”, “Kim tez?”, “Qiziqarli misollar”, “Matematik domino” kabi o‘yinlardan foydalanishi mumkin. Bunday o‘yinlar orqali o‘quvchilar arifmetik amallarni mustahkamlaydi, sonlar orasidagi bog‘liqlikni anglaydi va tez hisoblash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Bundan tashqari, o‘yinli mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash, jamoada fikr almashish va o‘z fikrini asoslash malakasini kuchaytiradi. Har bir o‘yin o‘zida tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va o‘rgatuvchi maqsadlarni mujassam etgan bo‘lishi lozim.

O‘yin texnologiyalarining ahamiyati. O‘yin texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi ahamiyatini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin. O‘quvchilarda darsga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

-Mantiqiy fikrlash va diqqatni jamlash qobiliyatini kuchaytiradi.

-Математик tafakkurni rivojlantiradi.

- Bilimlarni mustahkamlash va nazariyani amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi.

- Jamoaviy faoliyat va muloqot madaniyatini shakllantiradi.

O'yin asosida tashkil etilgan darsda har bir o'quvchi faol ishtirok etadi, bu esa passiv o'quvchilarning ham faolligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, o'yinlar orqali bolalarda raqobatbardoshlik, g'alabaga intilish, sabr, to'g'rilik va adolat kabi ijobiy fazilatlar shakllanadi.

O'yin texnologiyalaridan foydalanish bosqichlari.O'yin texnologiyalarini dars jarayoniga qo'llashda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish zarur:

- Tayyorlov bosqichi – o'yin maqsadi va mazmuni belgilanadi, o'qituvchi kerakli jihozlarni tayyorlaydi.

- O'yin jarayoni – o'quvchilar o'yinda ishtirok etadilar, topshiriqlarni bajaradilar.

- Tahlil bosqichi – o'yin natijalari tahlil qilinadi, to'g'ri javoblar muhokama qilinadi, xulosalar chiqariladi. Masalan, "Matematik orol" o'yini darsda juda samarali hisoblanadi. Unda o'quvchilar orolga etib borish uchun har bir bosqichda misollarni yechib, to'g'ri javob topishlari kerak bo'ladi. Bu orqali ularning raqamlarni aniq qo'llay olish, amallarni tez bajarish qobiliyatlari rivojlanadi.

O'qituvchining roli.O'yin texnologiyalarini samarali qo'llashda o'qituvchining o'rni beqiyosdir. U o'yin jarayonini to'g'ri tashkil etishi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Har bir o'yin didaktik maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'qituvchi raqamli o'yin platformalaridan ham foydalanishi mumkin. Masalan, Kahoot, Quizizz, Wordwall kabi onlayn o'yinlar orqali o'quvchilarni fanga jalb etish yanada osonlashadi. Bu platformalar orqali darslar interaktiv, jonli va qiziqarli kechadi. O'qituvchi o'yin natijalarini baholashda adolatli, rag'batlantiruvchi yondashuvni qo'llashi kerak. Eng muhimi, o'yin jarayoni o'quvchini xato qilishdan qo'rqqanlikka o'rgatadi va o'z ustida ishlashga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, o'yin texnologiyalari boshlang'ich sinf matematika darslarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular yordamida o'quvchilarda bilimga bo'lgan qiziqish ortadi, mantiqiy fikrlash, kuzatuvchanlik, diqqatni jamlash kabi muhim psixologik jarayonlar shakllanadi. O'yinli darslar o'quvchilarni o'ylashga, fikrlashga, ijodkorlik bilan yondashishga, bir-birini tinglashga va hurmat qilishga o'rgatadi. O'yin asosidagi ta'lim metodlari zamonaviy pedagogik yondashuvlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Shunday ekan, har bir o'qituvchi matematika fanini o'yin texnologiyalari bilan uyg'unlashtirgan holda o'quv jarayonini tashkil etsa, dars samaradorligi oshadi, o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoq yanada kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2021.

2. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2022.

3. Gulomov S., Mamatqulova D. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.

4. To'raeva N. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

5. Karimova N. Didaktik o'yinlar va ularning ta'limdagi o'rni. – Pedagogika jurnali, 2023,

6. www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rasmiy sayti.

7. Nurmatova M. Boshlang'ich sinflarda o'yinli o'qitish metodlari. – Samarqand, 2021.

8. Axatova D. Innovatsion o'qitish texnologiyalari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.

ИНКЛЮЗИВТИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ДАМУ

Уринбаева Ақниет Ұлықбек қызы

Науайы Мемлекеттік Университеті

Бастауыш тәлім бағыты талапкері

Ғылыми жетекші: Омонбоева Меруерт Еркін қызы

Науайы Мемлекеттік Университеті

Бастауыш тәлім кафедрасы оқытушысы

Инклюзивті білім беру жүйесі оқу-тәрбие процесін барлық оқушылардың жеке мүмкіндіктеріне бейімделген етіп ұйымдастыруды мақсат еткенімен, мектеп тәжірибесінде бұл тәсілдің әдістемелік негіздері жеткілікті түрде дамымаған. Атап айтқанда, математика логикалық ойлауды, проблемалық жағдайларды талдауды және абстрактілі ұғымдарды меңгеруді қажет

ететіндіктен,оны инклюзивті ортада тиімді оқыту арнайы әдістемелік тәсілдерді енгізуді қажет етеді.Даму қажеттіліктері әртүрлі оқушылар математиканы меңгеру процесінде қосымша қолдауды,бейімделген тапсырмаларды және мультимодальды оқыту құралдарын қажет етеді.Оқушыларға ыңғайлы және бейімделген оқыту стратегияларын жасау осы бағыттың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.Бүгінгі таңда бүкіл әлемде математиканы оқытудың инклюзивті моделі құрылуда,онда оқушының жеке ерекшеліктерін,психологиялық қажеттіліктерін,интеллектуалдық даму қарқынын және өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын ескеретін педагогикалық технологиялар қолданылады.Бұл мақалада инклюзивті білім беруде математиканы оқытудың әдістемелік тәсілдеріне,олардың артықшылықтарына,білім беру тиімділігіне ықпалына ғылыми-әдістемелік талдау жасалған.

Инклюзивті білім беруде математиканы оқытудың әдістемелік негіздері.

Инклюзивті білім беру әдістемесінің өзегі-талапкерге бағытталған әдіс.Бұл тәсілде математика сабақтары барлық оқушыларға түсінікті,ыңғайлы және бейімделген болуы керек.Инклюзивті жағдайда математиканы оқыту сараланған тәсіл,бейімделген тапсырмалар,мультимодальды презентациялар және формативті бағалау қағидаттары негізінде жүзеге асырылады.Әрбір талапкерді қабылдау кезінде оның оқу қарқыны,зейіні,есте сақтау қабілеті,сөйлеу тілінің даму деңгейі ескеріледі.Мұғалім білім беру мазмұнын жеңілдету немесе бірте-бірте күрделендіру арқылы оқушыға жеке көзқарасты қалыптастырады.

Әдістеменің негізгі принципі мыналар:

1.Дифференциалды тәсіл.Математикалық тапсырмалар оқушының білім деңгейіне,ойлау жылдамдығына,мүмкіндіктеріне қарай деңгейлі түрде ұсынылады.Дәл сол тақырып талапкерлерге стандарт деңгей,орта деңгей және жоғары деңгейлік тапсырмалар түрінде ұсынылады.Әр оқушының қабілетіне сай деңгейде тапсырма беру:алған білімінің бірте-бірте тиянақталуын қамтасыз етеді,өзіне деген сенімділігін арттырады,өз бетінше ойлауын дамытады.Мысалы, «Геометриялық пішіндер» тақырыбы бойынша бірінші оқушы тек пішіндерді ажырата алады,екінші оқушы пішіндерді салыстырады,үшіншісі периметрін немесе ауданын есептеу тапсырмасын орындай алады.Бұл талапкерлердің өз мүмкіндіктері деңгейінде белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

2.Көпмодальды білім беру.Мультимодальдық білім беру материалды үш негізгі арна арқылы жеткізуге негізделген-көру,есту және кинестетикалық.Мультимодальдық білім беру әртүрлі қажеттіліктері бар талапкерлер үшін ең тиімді әдіс болып саналады.Математиканы көрнекі,дыбыстық және кинестетикалық құралдармен байытқанда үйрену әсіресе оңай.Математика сабағында: түрлі-түсті диаграммалар, кестелер, графикалық кескіндер, манипуляциялық материалдар: текшелер,түрлі-түсті таяқшалар, геометриялық модельдер; интерактивті презентациялар мен анимациялар,сенсорлық құрылғылар арқылы тапсырмаларды орындау оқытудың тиімділігін арттырады.Бұл қажеттіліктері бар талапкерлерге тақырыпты тез қабылдауға мүмкіндік береді.

3.Бейімделген оқыту әдістері.Математикалық ұғымдарды анық,қарапайым және кезең-кезеңімен түсіндіру керек.Бейімделген оқыту әдістері инклюзивті білім беруде математиканы оқытудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.Әртүрлі қажеттіліктері бар оқушылар математика мазмұнын бірдей қабылдамайды,сондықтан мұғалім мазмұнды кезең-кезеңімен түсіндіріп жеңілдетеді.Бұл тәсіл оқушының қабілетіне қарамастан оқу процесіне белсенді және табысты қатысуына көмектеседі.Мұнда күрделі математикалық ойларды қарапайым тілмен,терминдерсіз түсіндіру маңызды талаптардың бірі.Мысалы, «бөлшек» ұғымы бірден математикалық анықтама арқылы көрсетілмейді,көрнекі мысалдар арқылы-бүтінді тең бөліктерге бөлу сияқты.Бұл әдіс нақты негізде дерексіз ұғымды қалыптастыруға көмектеседі. Көптеген талапкерлер үшін,әсіресе дамуында қиындықтары бар талапкерлер үшін визуалды бейнелер ұғымдарды қабылдауды айтарлықтай жеңілдетеді.Сондықтан түсіндіру кезінде диаграммалар,графиктер қолданылады.Тақырып түсіндіруде тағы да бір әдістен қолдансақ болады,яғни математикалық ұғымдарды өмірлік жағдайлар арқылы түсіндіру. Бұл оқушылар үшін өте тиімді,талапкерге ғылымды практикамен байланыстыра отырып түсінуге көмектеседі.Мысалы,бөлшектер дүкенде бөлінген өнімдер арқылы түсіндіріледі, пайыздар банктегі депозит мысалы арқылы түсіндіріледі.Инклюзивті математика сабақтарында заманауи технологиялар маңызды рөл атқарады.Инклюзивті білім беру ортасында электрон оқулықтарды, аудио аннотацияларды, арнайы білім беру қосымшаларын,сенсорлық құрылғылар мен

интерактивті платформаларды пайдалану ұсынылады.Интерактивті ресурстар оқушының назарын аударады,сабақты серпінді және қызықты өтеді.Бұндай технологиялар оқушылардың белсенділігін арттырып қана қоймай, күрделі математикалық ұғымдарды меңгеруге жағдай жасайды.

Инклюзивті сыныпта бағалау процесі оқушының жеке даму қарқынына сәйкес болуы талап етіледі.Бағалаудың негізгі мақсаты —оқушының кемшілігін анықтау емес, оны біртіндеп дамыту.Бағалаудың түрлері: күнделікті бағалау, портфолио, өзін-өзі бағалау, жұптық бағалау.Бұл әдіс оқушының оқу ынтасын арттырады және мұғалімге дұрыс педагогикалық шешім қабылдауға көмектеседі.Мұғалімнің қызметі тек пәндік білім және бағалау емес,оқушылар арасында ынтымақтастық орнату және эмоционалдық қолдау көрсету.Мұғалім сыныптағы барлық оқушылармен бірдей қарым-қатынас жасап,оқу-тәрбие процесін үнемі талдап отыруы керек.

Қорыта келгенде,инклюзивті білім беруде математиканы оқыту әдістемесін дамыту заманауи педагогикалық тәсілдерді біріктіруді,сабақ мазмұнын бейімдеуді,сараланған тапсырмаларды беруді талап етеді.Бұл әдістемелік тәсілдерді қолдану оқушының жеке қажеттіліктерін қанағаттандырады,математикалық сауаттылығын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Матчонов С.,Қосимов Д.,Холиков А. Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту әдістемесі.-Ташкент:Оқытушы,2021.-642б.
- 2.Инклюзивті білім беру: теория және тәжірибе.Оқу-әдістемелік құрал.-Ташкент,2020ж
- 3.ЮНЕСКО.Инклюзивті білім беру: білім беру секторын жоспарлаушыларға арналған нұсқаулық.-Париж,2017ж.
- 4.Математиканы оқытудағы қазіргі педагогикалық технологиялар.-Ташкент:Инновация,2019ж.

BOSHLANG‘ICH SINFI MATEMATIKA DARSLARIDA MILLIY O‘YINLAR ASOSIDA KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Usmonova Zarnigor Mehriddin qizi
Navoiy davlat universiteti Ta‘lim va
tarbiya nazariyasi(Boshlang‘ich ta‘lim)
1-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar.Jurayeva Gulshanoy Turdiyevna
Navoiy davlat universiteti maktabgacha va
boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich
ta‘lim yo‘nalishi v.b dotsenti f.f.f.(PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinfi o‘quvchilarida matematik ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida milliy o‘yinlardan samarali foydalanishning ahamiyati, ularning o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, son va miqdor tushunchalarini mustahkamlashdagi o‘rni ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, matematika, milliy o‘yinlar, didaktik o‘yin, metodika, ko‘nikma, tafakkur.

Abstract

This article highlights the importance of using national games effectively in the process of developing mathematical skills among primary school students. It scientifically analyzes the role of traditional games in enhancing students' thinking abilities and strengthening their understanding of numbers and quantities.

Keywords.primary education, mathematics, national games, didactic games, methodology, skills, logical thinking.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta‘lim tizimida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, “Yosh avlodni har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlaydigan shaxs qilib tarbiyalash — yangi O‘zbekiston kelajagining poydevoridir.”19

19 . Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

Boshlang'ich ta'lim — bu bolalarning keyingi bilim olish bosqichlari uchun asos yaratadigan muhim palla bo'lib, ayniqsa, matematika fanida o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, hisoblash, tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish katta ahamiyatga ega.

Milliy o'yinlar o'zbek xalqining ko'p asrlik madaniy merosining muhim qismi bo'lib, ular o'quvchilarning diqqatini jamlash, harakatini muvofiqlashtirish, musobaqalashuv ruhini uyg'otish bilan bir qatorda o'qitish jarayonida o'ziga xos didaktik vazifani bajaradi. Shu bois, boshlang'ich sinf matematika darslarida milliy o'yinlardan foydalanish — ta'lim samaradorligini oshiruvchi eng qulay vositalardan biridir.

Milliy o'yinlarning ta'limiy ahamiyati

Milliy o'yinlar o'quvchilarda nafaqat jismoniy faollikni, balki aqliy rivojlanishni ham ta'minlaydi. Masalan, "To'p kimda?", "Top-to'p", "Qo'sh, ayir, top!" kabi o'yinlar orqali o'quvchilar sonlarni qo'shish, ayirish, taqqoslash, ketma-ket sanash kabi amaliy ko'nikmalarni mustahkamlab boradilar.

Bu jarayonda o'qituvchi o'yinni maqsadga muvofiq tanlaydi va uni darsning ma'lum bosqichiga uyg'unlashtiradi: kirish, mustahkamlash yoki yakuniy bosqichda.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi. Buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish sezgisi) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning zehnan o'ylab olishiga va o'sha aytilganlarni ifodalab berishga, ya'ni didaktik o'yin qoidalarini o'quvchilarning o'zlari bajarishlariga imkon beradi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida qiziqish bilan harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda o'qishga ijobiy munosabat va qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinini zo'r mamnuniyat bilan o'ynaydilar, o'yin boshlanishini esa sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida ertangi o'quv kunning quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Har bir didaktik o'yinda ko'pchilik bolalar yoki butun sinf o'quvchilari ishtirok etadi. Masalan, "Doiraviy misollar" o'yinida hamma bolalar masala yechadi, "Zanjircha" da 10, "Do'koncha" da 8-12 bola, "Narvoncha" da esa qariyb hamma o'quvchilar masala yechadilar va hokazo.

Milliy o'yinlardan foydalanish metodikasi

Boshlang'ich sinflarda quyidagi o'yinlardan samarali foydalanish mumkin:

1. "Son top" o'yini

Maqsad: o'quvchilarning arifmetik amallarni bajarish tezligi va aniqligini oshirish.

O'qituvchi ma'lum bir sonni aytadi, o'quvchilar esa unga teng bo'ladigan ifodani topadilar.

Masalan: "7 sonini toping" – javoblar: $3+4$, $10-3$, $2 \times 3 + 1$ 1-masala. Shunday son topingki, u 3ga ham 5 ga ham 15ga ham bo'linadi.

Yechim: 15.

2-masala. Ketma-ket uchta natural sonning yig'indisi 12 ga teng. Ular qanday sonalar?

Yechim: 3, 4, 5 ($3+4+5=12$).

3- masala. 5 marta 5 raqami, arifmetik amallar va qavslardan foydalanib, istalgan 0 dan 10 gacha sonlarni ifodalang.

Namuna: $(5-5) \times (5+5+5) = 0$.

2. "Kim tez?" o'yini

Maqsad: hisoblash tezligini va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish.

O'quvchilar doskada berilgan masalalarni kim birinchi yechishini aniqlaydilar.

Bu o'yin raqobat muhitini yaratadi, o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi.

3. "Qo'shish-ayirish estafetasi"

Maqsad: jamoaviy hamkorlik va tezkor hisoblash malakasini shakllantirish.

Guruhlarga bo'lingan o'quvchilar ketma-ket misollarni yechib, natijani keyingi o'yinchiga uzatadi.

Eng tez va to'g'ri yechim topgan guruh g'olib bo'ladi.

4. "Qo'ziquloq o'yini" (xalq o'yini asosida)

Har bir o'quvchiga sonlar yozilgan kartochkalar tarqatiladi. O'qituvchi misol aytadi, javob soni kimda bo'lsa, o'sha o'quvchi sakrab chiqadi. Bu o'yin matematika mashg'ulotlarini jonlantiradi va harakat bilan fikrlashni uyg'unlashtiradi.

Milliy o'yinlarning pedagogik samaradorligi

Tajriba darslari ko'rsatadiki, o'yin asosida tashkil etilgan matematika mashg'ulotlarida:

O'quvchilarning darsga qiziqishi 35–40% ga oshadi;

Hisoblash tezligi va xatolarsiz ishlash ko'nikmasi 25% ga yaxshilanadi;

Jamoaviy ish ko'nikmalari mustahkamlanadi;

Eng muhimi — o'quvchi "matematika bu qiyin fan emas, balki qiziqarli mashg'ulot" degan fikrni shakllantiradi.

Milliy o'yinlardan foydalanish nafaqat bilimni mustahkamlash, balki o'quvchilarning ijtimoiy faolligi, nutqi, diqqatini rivojlantirish, milliy qadriyatlarga hurmat hissini tarbiyalashda ham muhim o'rin tutadi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf matematika darslarida milliy o'yinlardan foydalanish — o'quvchilarda matematik tafakkur, hisoblash, tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishning eng tabiiy va samarali yo'llaridan biridir. O'yinlar yordamida dars jarayoni jonlanadi, o'quvchilar faol ishtirokchi sifatida bilim oladi.

Shu sababli, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars rejasini tuzishda milliy o'yinlarni muntazam qo'llashi, ularni yosh xususiyatlariga moslashtirishi zarur. Natijada, milliy qadriyatlarga tayangan holda ta'lim sifati va o'quvchilarning o'zlashtirishi sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Jumayev M.E. Bolalarda boshlang'ich matematika tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. T.: "Ilm-Ziyo", 2013-yil.
3. Xodjayeva M. Boshlang'ich sinfda matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Abdurahmonova G., Yo'ldosheva D. Didaktik o'yinlar orqali o'qitish. — Samarqand, 2019.
5. Karimova Z. Milliy o'yinlarning pedagogik ahamiyati. — Toshkent, 2022.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat standarti. — Toshkent, 2023.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA LEKSIK TAHLIL VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Navoiy davlat Universiteti 1-kurs magistranti

Bobonorova Gulmira Shuhrat qizi

e-mail: gulmirabobonorova@gmail.com

Navoiy davlat Universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası

dotsenti (PhD) M.A. Jumayeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida leksik tahlil mashg'ulotlari va raqamli texnologiyalarni uyg'unlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan, hamda zamonaviy ta'lim sharoitida raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish metodikasi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: leksik tahlil, nutqiy kompetensiya, raqamli texnologiyalar, interfaol ta'lim, boshlang'ich ta'lim, axborot madaniyati

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты интеграции упражнений по лексическому анализу и цифровых технологий в процесс развития речевой компетенции учащихся начальной школы, а также рассматривается методика расширения словарного запаса учащихся с использованием цифровых технологий в современных образовательных условиях.

Ключевые слова: лексический анализ, речевая компетентность, цифровые технологии, интерактивное обучение, начальное образование, информационная культура.

Abstract: This article covers the theoretical and practical aspects of integrating lexical analysis exercises and digital technologies in the process of developing the speech competence of primary school students, and discusses the methodology for increasing students' vocabulary using digital technologies in modern educational settings.

Keywords: lexical analysis, speech competence, digital technologies, interactive education, primary education, information culture.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimida o'quvchilarning nutqiy va raqamli kompetensiyalarini uyg'un shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda zamonaviy raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish, o'quvchilarning tafakkurini, nutq madaniyatini, dunyoqarashini shakllantirish eng

muhim vazifalardan biridir.”²⁰ Ayniqsa, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida leksik tahlil o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish, so‘z ma’nolarini chuqur anglash va nutq madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida bu jarayonni interfaol, qiziqarli va o‘quvchining individual xususiyatlariga mos tarzda tashkil etish imkoniyati yaratilmoqda.

Leksik tahlil — so‘zning ma’nosi, kelib chiqishi, uslubiy xususiyatlari va qo‘llanish doirasini tahlil qilish jarayoni. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu jarayon so‘zlarni kontekstda tushunish, to‘g‘ri qo‘llash va nutqni boyitishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar dars jarayonini interfaol va qiziqarli qilish, o‘quvchining faolligini oshirishda yordam beradi.

Leksik tahlil boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi:

- So‘z boyligini oshirish, sinonim va antonimlarni o‘rganish;
- So‘zning kontekstdagi ma’nosini anglash;
- Nutqni mantiqan va ravon ifodalash;
- Og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri so‘zlash va yozishni rivojlantirish.²¹

Misol uchun, 2-sinf “Ona tili” (IV qism) darsligidagi 9-mashqni olsak bu mashqda gaplar berilgan, ayrim so‘zlar gapdan tushib qolgan o‘quvchilar bu so‘zlarni mos tarzda har bir gapga joylashtirishi lozim. Bu jarayonda o‘quvchilar har bir gapga mos so‘zni tanlayotgan vaqtda o‘qituvchi tomonidan “ Nega aynan shu so‘z mana shu gapga mos? ” yoki “ Bu so‘zni o‘rniga yana qanday so‘zdan foydalansak bo‘ladi?” tarzida qo‘shimcha savollar berilishi o‘quvchilarda so‘z boyligini oshishiga yordam beradi.²²

Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini samarali tashkil etuvchi asosiy vositalardan biridir. Multimedia dasturlari, o‘quv ilovalari va videolar yordamida o‘quvchilar mavzuni ko‘rib, eshitib va tahlil qilib o‘rganadi.

Raqamli texnologiyalar yordamida darslar quyidagi afzalliklarga ega bo‘ladi:

- O‘quvchilarning diqqatini jalb qilish;
- Murakkab tushunchalarni video va audio tarzda tushuntirish;
- Mustaqil ishlash va interfaol mashg‘ulotlarni tashkil etish;
- Nutqiy mashg‘ulotlarni individuallashtirish.²³

Leksik tahlil va raqamli texnologiyalarni uyg‘un qo‘llash boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun juda samarali. Misol uchun, so‘zlarni o‘rganishda interfaol dastur yordamida o‘quvchi so‘zni ko‘radi, talaffuzini eshitadi, ma’nosini tahlil qiladi va o‘z nutqida ishlatadi.

Bu usul o‘quvchilarning bilish faoliyatini rag‘batlantiradi, ya’ni ular bir vaqtning o‘zida video, audio va amaliy mashg‘ulotlar orqali nutq ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning ishtiyoqi oshadi va dars jarayoni qiziqarli bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirishda leksik tahlil va raqamli texnologiyalarni uyg‘un qo‘llash ta’lim samaradorligini oshiradi. Interfaol va raqamli metodlar o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi, so‘z boyligini kengaytiradi va nutqini boyitadi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarga ham dars jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi.”- Toshkent: O‘zbekiston, 2021-yil.
2. Raximova N. va boshq. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi, -Toshkent: O‘qituvchi. 2018.- 72-79 b.
3. Nurman S. va boshq. Digital technologies in education, Scientific Herald of Uzhorod University. 2024. - 155-164 b.
4. Kuranov S. va boshq. 2-sinf “Ona tili” darslik (IV qism), Toshkent: Novda. 2023.- 56 b.
5. <https://www.google.com>.
6. <https://ziyoNet.uz>

20 Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi.”- Toshkent: O‘zbekiston, 2021-yil.

21 Raximova N. va boshq. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi,- Toshkent: O‘qituvchi. 2018.- 72-79 b.

22 Kuranov S. va boshq. 2-sinf “Ona tili” darslik (IV qism), Toshkent: Novda. 2023.- 56 b.

23 Nurman S. va boshq. Digital technologies in education, Scientific Herald of Uzhorod University. 2024. - 155-164 b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatining yorqin namoyandalaridan biri Halima Ahmedova ijodining sintaktik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoira she'rlarida qo'llanilgan gap tuzilmalari, sintaktik parallelizm, inversiya, takrorlar va gap bo'laklarining poetik vazifasi lingvistik jihatdan yoritiladi. Tahlillar asosida shoiraning poetik uslubi va sintaksisning badiiy-estetik yuklamasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: sintaksis, poetik uslub, gap tuzilmasi, inversiya, sintaktik parallelizm, Halima Ahmedova, zamonaviy o'zbek she'riyati.

Аннотация: В данной статье анализируются синтаксические особенности творчества Халимы Ахмедовой, одной из ярких представительниц современной узбекской поэзии. Поэтическая функция структур предложений, синтаксического параллелизма, инверсии, повторов и частей речи, используемых в стихах поэтессы, освещается с лингвистической точки зрения. На основе анализа раскрывается поэтический стиль поэтессы и художественно-эстетическая нагрузка синтаксиса.

Ключевые слова: синтаксис, поэтический стиль, структура предложения, инверсия, синтаксический параллелизм, Халима Ахмедова, современная узбекская поэзия.

Abstract: This article analyzes the syntactic features of the work of Halima Ahmedova, one of the bright representatives of modern Uzbek poetry. The poetic function of sentence structures, syntactic parallelism, inversion, repetition, and parts of speech used in the poet's verses is illuminated from a linguistic point of view. Based on the analysis, the poet's poetic style and the artistic and aesthetic load of syntax are revealed.

Keywords: syntax, poetic style, sentence structure, inversion, syntactic parallelism, Halima Ahmedova, modern Uzbek poetry.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida ayol shoirlar orasida Halima Ahmedova o'ziga xos poetik ovoz, teran tafakkur va badiiy mahorat bilan ajralib turadi. Uning she'riyati faqatgina mazmuniy emas, balki shakliy jihatdan ham boy va rang-barangdir. Xususan, shoiraning sintaktik uslubiga e'tibor qaratish uning poetik dunyoqarashi, estetik didi va ichki holatini tushunishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Sintaksis she'riyatda faqat grammatik birlik bo'lib qolmay, balki badiiy-estetik vosita sifatida ham harakat qiladi. Shu bois Halima Ahmedova she'rlarida qanday gap tuzilmalari qo'llangani, qanday sintaktik figuralar (inversiya, parallelizm, takror) ishlatilgani, ularning badiiy funksiyasi qanday – ana shu jihatlar maqolaning asosiy tadqiqot ob'ektini tashkil etadi.

Gap tuzilmasi va sintaktik shakllar: Halima Ahmedova she'riyatida sodda gaplar bilan bir qatorda murakkab gaplar, qisqartma va noma'lum bo'lakli gaplar keng qo'llaniladi. Bu, shubhasiz, shoiraning badiiy uslubiga tabiiy ravishda singdirilgan. Masalan:

Ko'zlarimda yolg'izlik uy qurdi...

Jimjimador tun jim qoldi yana.

Bu misralarda sodda gaplar ishlatilgan bo'lsa-da, ularning ichki intonatsiyasi va ma'no og'irligi kuchli. Shu bilan birga, poetik lakoniklik saqlanadi.

Shoira she'rlarida ko'pincha bog'lovchisiz bog'langan murakkab gaplar ham kuzatiladi:

Yuragimda izg'irin, so'zlarimda muz,

Nigohimda mayus bir tush bor edi.

Bu yerda izchil obrazlar sintaktik izchillik bilan bog'langan bo'lib, badiiy ifoda kuchaygan.

Inversiya vositasida poetik ta'sir kuchayishi: Inversiya — Halima Ahmedova she'riyatining muhim stilistik vositalaridan biridir. So'zlarning odatdagi grammatik tartibining buzilishi orqali shoiraning ichki kechinmalari va emotsional holati yanada ta'sirchan tarzda ifodalanadi:

Yana sen – yuragimda g'ubor,

Yana men – ko'nglimda savol...

Bu yerda “yana sen” va “yana men” iboralari sintaktik jihatdan bosh joyga chiqib, urg'u berilgan. Inversiya poetik kuchni oshirish, ma'no doirasini kengaytirish vazifasini bajaradi.

Sintaktik parallelizm va takrorlar: Halima Ahmedova she'rlarida parallel tuzilgan gaplar va takrorlar ko'p uchraydi. Bu uslubiy vositalar she'ning ichki ritmini yaratadi, emotsional yukni oshiradi:

Sen kelding – bahor keldi,
Sen ketding – g‘amlar keldi.

Ushbu misralarda parallel qurilish va antonimik voqealik (keldi–ketdi) orqali kuchli emotsional fon yaratilgan. Sintaktik parallelizmning funksional yuki bu yerda nihoyatda yuqori.

Ellipsis va ekspressivlik: Ba’zida shoira gapning ayrim bo‘laklarini tushirib qoldirib, sintaktik zichlikka erishadi. Bunday ellipsistik uslub she’rga ekspressivlik beradi:

Ko‘zlar... so‘zsiz.

Yurak... jim.

Bu yerda “Ko‘zlar (nima?)”, “Yurak (nima?)” kabi savollar javobsiz qoldirilgan, ammo bu noaniqlik poetik kuchni pasaytirmaydi, balki uni oshiradi. Bu — shoiraga xos poetik sintaksisdir.

Xulosa: Halima Ahmedova she’riyati sintaksisi poetik ifoda vositasi sifatida xizmat qiladi. Shoiraga gap tuzilmalari, inversiya, sintaktik parallelizm, ellipsis va takrorlar yordamida o‘z hissiyotlarini badiiy shaklda yetkazadi. Sintaktik jihatdan bu she’rlar grammatik normalarga asoslangan bo‘lsa-da, ular poetik kontekstda o‘ziga xos ma’no va estetik yuklama kasb etadi. Halima Ahmedovaning poetik sintaksisi zamonaviy o‘zbek she’riyatining badiiy imkoniyatlarini yanada boyitadi va tahlil uchun munosib material beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmedova H. Yurak daftari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2020.
2. G‘ulomov A. O‘zbek tilining sintaksisi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
3. Karimov N. Zamonaviy o‘zbek she’riyati tahlillari. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Rasulov N. Badiiy uslub va sintaktik struktura. – Toshkent: Ilm, 2014.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYASI USTIDA ISHLASH YO‘LLARI

Abdurasulova Muxlisa Bekmirza qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: f.f.d. (DSc), prof. Ernazarova M.S.

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinif o‘quvchilarining o‘qish savodxonligi va nutqiy kompetensiyasini oshirish chora tadbirlari, boshlang‘ich sinif o‘quvchilari psixologiyasini o‘rganish, yuqori sifatli darslarni tashkil qilish va qanday usullar orqali o‘qish hamda nutqiy kamchiliklar bilan ishlash o‘zlashtirish samaradorligini oshirib, boshlang‘ich sinif o‘quvchilari uchun qiziqarli darslar o‘tish hamda dars jarayonida ko‘rgazmali qurollarning ahamiyati to‘g‘risida ko‘rib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: O‘quvchilar, boshlang‘ich sinif, nutqiy kompetensiya, til, o‘qish savodxonligi, mavzu, ma’naviyat, o‘zbekona, ta’lim standartlari, psixologiya, rivojlanish, kadrlar, zehn.

Аннотация: В данной статье рассматриваются меры по повышению читательской грамотности и речевой компетентности младших школьников, изучение психологии младших школьников, организация качественных уроков и способы, с помощью которых обучение и работа с речевыми недостатками повышают эффективность освоения, проведение интересных уроков для младших школьников и значение наглядных пособий в процессе урока.

Ключевые слова: ученики, начальный класс, речевая компетентность, язык, грамотность чтения, предмет, духовность, узбекский язык, образовательные стандарты, психология, развитие, персонал, разум

Abstract: this article examines the measures to increase reading literacy and speech competence of Primary School students, the study of the psychology of Primary School students, the organization of high-quality classes and by what methods to study and work with speech impairments, increasing the efficiency of mastering, conducting interesting lessons for primary students, as well as the importance of visual weapons in the course of

Keywords: pupils, primary class, speech competence, language, Reading Literacy, subject, spirituality, Uzbekistan, educational standards, psychology, development, personnel, mind.

Boshlang‘ich sinif o‘quvchilarida nutqiy kompetensiyasi bilan birgalikga o‘qish savodxonligini oshirish bugungi kunning dolzarb mavzularidan desak adashmaymiz. O‘quvchilar maktabga ilk bor qadam bosar ekan, o‘z oldilariga maqsad qo‘yadilar. Yosh bo‘lishlariga qaramay kelajakda o‘zlari

istagan kasb egasi bo'lish uchun harakat qila boshlaydi. Biz pedagoglar mana shunday o'sib kelayotgan avlodga bilim berib to'g'ri yo'nalish berishimiz lozim.

Bugungi kunda yurtimiz rivojlanayotgan davlatlar qatorida, mamlakatimiz yuksalar ekan iqtisodiyot bilan birga ma'naviyat ham rivojlanib boradi. Shu sababli, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturida" ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida kadrlar tayyorlash, asosiy e'tiborni maktab o'quvchilarini bilimli va malakali, ularni mustaqil tarzda fikrlaydigan, yuksak tafakkur egalari qilib tarbiyalashni o'z oldiga qo'ymoqda. O'sib kelayotgan avlodni madaniyatli, milliy qadriyatlarimizga mehr qo'ygan o'zbekona yoshlarni tarbiyalashda turli xil strategiyalar ishlab chiqilmoqda. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev takidlaganlaridek: "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qanday sohada bosh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimiz bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz". Bu nutq barcha yoshlarga, o'qituvchilarga yangi rejalar tuzish va bajarishga turtki bo'ldi.

Nutq orqali kishilarning ma'naviy, axloqiy, estetik ko'rinishida na'moyon bo'ladi. Bolalar nutqini rivojlantirish maqsadida bugungi kunda yangi darsliklar joriy qilingani ham bejizga emas. Nutq inson uchun hayot davomida eng kerakli qobiliyatlarda biridir. Inson maktabda, oila davrasida, ishda jamoada qay yo'nalishda bo'lmasin o'z fikrini bayon qila olishi lozim, shu sababli bolalarni yoshligidanoq o'z fikrini bayon qila oladigan darajada sifatli bilim berishimiz lozim.

O'qish savodxonligi – shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishishi yo'lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati ham hisoblanadi.²⁴ O'quvchilar nutqiy savodxonligini oshirishda, birinchi navbatda to'g'ri o'qish, so'z boyligini kengaytirish, yangi atamalar bilan tanishtirish, ijodiy keng fikrlashga o'rgatish, nutqini va tafakkurini rivojlantirish uchun ona tili va o'qish savodxonligi darslarini to'g'ri tashkil etish lozim. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsliklari bilan tanishib chiqar ekanmiz, yangicha topshiriqlar beixtiyor e'tiborimizni tortadi. Bugungi kunda barcha shu sohaga tegishli fanlarning yangidan-yangi inovatsion g'oyalarga yondashgan holda darsliklar yaratildi. Yangi darsliklar asosan o'quvchilarning ongini rivojlantirish va tasavvur doirasini kengaytirib, yangi g'oyalar va o'quvchilarning izlanuvchanligini shu jumladan, xotirasini maksimal darajada oshirishga qaratilgan. Rasm asosida matn tuzish yoki o'quvchilarga matnga asosan rasm chizish, rasm qaysi ertakka tegishli elanligini topish kabi mashqlar shubhasiz rivojlanib kelayotgan o'quvchilar ongida yaratuvchanlik qobiliyatini shakillantirsa, matnga oid notanish atamalar bolaning so'z boyligining oshib borishiga xizmat qiladi. Nutqni, fikrni va o'quvchilarning yaratuvchanligini oshirish, kelajak avodlarini sog'lom fikrli qilib tarbiyalash aynan yangi tizimli o'qish savodxonligi darslarining asosiy maqsadi bo'lib qoladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va o'qish savodxonligi deganda bir ma'noni emas, aksincha, bu atama o'z ichiga juda katta mavzularni qamrab oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqiy savodxonligi oshirishning turli xil usullari va o'zingiz o'qitish sistemalari bor. Masalan, tez aytishlar, diktantlar yozish, topishmoqlar yod olish va topish, hikoyalar o'qish, uni tushunish va bayon qilish.

Zamonaviy texnologiyalar orqali ko'plab mashg'ulotlardan foydalanib dars jarayonini qiziqarli olib borilsa maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bolalarga dars jarayonida tez aytish mashg'ulotlardan foylanilsa, bu jarayon o'quvchilarni nutqini ravon qilish bilan birgalikda zehni charxlash, o'quvchilarga ijodiy zavq, inergiya berish kabi funksiyalarni bajaradi.

Barchamizga ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin davri, ya'ni kichik maktab yoshi davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar yetti yoshdan o'n bir yosh oralig'ida aynan boshlang'ich sinflarni o'z ichiga oladi. Har bir pedagog o'quvchilarning psixologiyasini o'rganishi lozim, shu sababli ham psixologiya fani pedagogika bilan doim hamkorlikda ish olib boriladi. Kichik maktab yoshi davridagi bolalar o'z diqqatini mustaqil bayon qila oladi. Yetti yosh bolaning so'z boyligi ham yetarli darajada xilma-xil va o'ziga tusharsiz bo'lganlari ham anchagina topiladi. Bola eshitganlarini yetarli darajada eslab va anglab qoladi. Mutaxassislarining tadqiqotlaridan ma'lum bo'lishicha, yaxshi tashkil qilingan ta'lim dasturi olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalar tafakkurini sezilarli darajada rivojlantiradi. Ular sodda topshiriqlar va masalalarni tuzib yecha oladigan holda ko'nikma hosil qilib

24 Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash. Toshkent, Sharq, 2019, 12-bet.

ulgurgan bo'ladi. Ularda burch, mehir, oqibat, javobgarlik hissi endigina namoyon bo'la boshlaydi. Yetti yoshli bola o'z hissiyotlarini boshqarish tajribasini egallagani, maktab ta'limiga tayyorgarligining muhim shartlaridan biri desak to'g'ri bo'ladi. Yuqorida aytgan fikrlarining hammasi bolaning maktab psixologiyasi tomonidan tayyor ekanligi obektiv tamoyillarga mosdir. Boshlang'ich sinflarda pedagog ishlarni tashkil qilishda kichik maktab yoshidagi bolalarning anatomik, fiziologik xususiyatlarini, ijtimoiy rivojlanish darajasini ham hisobga olish lozim.

Hozirgi zamon pedagogikasi insonparvarlik xususiyatlariga ega bo'lib, ta'limning asosiy maqsadi insonning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, harakatlantirish, o'z-o'zini shaxsiy rivojlantirishga qaratilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv mashg'ulotlari jarayonida mustaqillik va tashabbuskorlikka erishishi, o'z faoliyatini nazorat qilish, tug'ilishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va hal etishda erkinlikni taminlash rivojlanishning muhim ahamiyat kasb etuvchi bosqichi dep qarashimiz lozim. O'quvchi mustaqil, ijodiy harakat qilar ekan o'ziga bo'lgan ishonchi ham yuksalib boradi, keyinchalik esa imkoniyati darajasidan ham yuqoriroq muvaffaqiyatga erishishiga ko'pri bo'lib xizmat qilsa ajab emas.

Boshlang'ich sinf darslarini samaradorligini oshirish uchun turli xil ko'rgazmali qurollardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Darsdan zerikib qolgan bolalarni diqqatini jamlash va yana darsga qiziqishini paydo qilish uchun kichik tanaffuschalar, musiqiy daqiqalarni tashkil etishimiz mumkin. Bu bolalar ongida pozitiv energiya ko'tarilishi, dars davomida o'zini ko'rsatishga harakat qilishiga sabab bo'ladi. Barchamizga ma'lumki bolalar mehrga tashna doim, diqqat markazida bo'lishni istashadi. O'qituvchi esa bundan foydalangan holda ham o'zining, ham bolaning xohishini turli xil o'yinlar bilan bajarishi mumkin. Bolalarga qisqa she'r yod oldirish orqali she'r aytishuvlar, she'r oxiridagi harfga qarab davom ettirish, yutgan o'quvchini rag'batlab borish kabi turli tuman usullardan foydalanish o'qituvchining darsni qiziqarli o'tkazishi uchun kerakli metodlardan hisoblanadi.

Yuqorida takidlab o'tganimizdek to'g'ri tashkil qilingan boshlang'ich sinf darslari bolalar kelajagini belgilab bersa ajab emas. Shunday mas'uliyatli vazifa biz pedagoglarga yuklatilgan ekan albatta o'z bilimimizni boyitib borish orqali yutimiz uchun malakali shaxs bo'lib xizmat qilish shuningdek bizga ishonib, umid bog'lab farzandi tarbiyasi va bilimi uchun javobgar ekanligimizni xis etgan holda xarakatdan to'xtamaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova K. Azimova I. Tursun Sh. O'qish savodxonligi.3-sinf. Toshkent. 2023, 62 b.
2. Nishanova Z.T., Kamilova N. G, Abdullayeva D. U, Xolnazarova M. X. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati. Toshkent. 2018, 602 b.
3. Xo'jamberdiyeva F. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanish bosqichlari. 2022 b.
4. Shabbozova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini savodxonligini oshirishda shaxsiy qadiryatli yondashuv. Toshkent. Metodis, 2023, 85 b.
5. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash. Toshkent, Sharq, 2019, 94 b.

STEAM METODINI MATEMATIKA DARSLARIGA TATBIQ ETISH MASALALARI

**Alimov Alisher Yarashevich, katta o'qituvchi,
Navoiy davlat universiteti, Navoiy,
tel: +998942513974, ayaa25091968@gmail.com**

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarini STEAM metodi asosida loyihalab o'qitish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi, loyihalash, ta'lim, metodika, kompetensiya, STEAM.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ta'limi asosida yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilariga dunyoni tizimli ravishda o'rganishga, atrofda ro'y berayotgan jarayonlarni mantiqiy mushohada qilishga, ulardagi o'zaro aloqani anglab etishga o'zi uchun yangi, nostandart va qiziqarli narsalarni yechishni o'rganishga imkoniyat yaratadi. O'zaro fanlararo bog'liqlik orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida qiziquvchanlikni rivojlantiradi, o'zi uchun qiziqarli masalani aniqlab olishni, yechimini topishning algoritmini ishlab chiqishni, natijalarni tanqidiy baholashni, ijodiy fikrlashni shakllantirishga olib keladi.

Turli metod va texnologiyalar kabi STEAM ta'limi ham bir qancha quyidagi afzalliklarga ega:

1. Ta'lim berishni o'quv fanlari bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalab olish kerak. STEAM ta'limida fanlararo aloqa loyihalash metodi birlashtirilgan bo'lib, uning asosida tabiiy fanlarni texnologiyaga, muxandislik ijodiyotiga va matematikaga integratsiya qilish yotadi. Bunda muxandislik bilan bog'liq kasblarga bo'lgan tayyorgarlik amalga oshiriladi.
2. Ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash. STEAM ta'limi- darsdagi olgan bilimlaridan o'quvchilarga real hayotda foydalanish namoyish ko'zda tutiladi. Har bir darsda o'quvchilar zamonaviy industriya modellarini ishlab chiqadi, quradi va modelini rivojlantiradi. Ular aniq loyihani o'rganadi, natijada real mahsulotning nusxasi yoki loyihasini yaratadilar.
3. Tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish va muammolari yechish amalga oshiriladi. STEAM dasturi, o'quvchilar kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishga zarur bo'ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, 3-sinfda o'quvchilarda darslik bo'yicha yondosh mavzu sifatida "O'zbekiston Respublikasi" mavzusi berilgan. Bu mavzuni o'rganish jarayonida o'quvchilar ham masala va misollarni yechishadi, ham O'zbekiston Respublikasining hududi qancha ekanligi, geografik jihatdan tuzilishi, tarixiy obidalari, chizmalar bilan tanishadilar.
4. O'z kuchiga ishonish hissining ortishi. O'quvchilar ko'prik qurish, mashina va samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadiga yaqinlasha boradi. Har bir sinovdan so'ng modelni takomillashtirishadi. Oxirida barcha muammolarni o'z kuchlari bilan yengib, maqsadga erishadilar.
5. Faol kommunikatsiya va jamoada ishlash. STEAM dasturi muloqot qilish va jamoada ishlash bilan farqlanadi. Muloqot qilish orqali o'z fikrini bayon qilish va bahs-munozara olib borish uchun ijodiy muhit vujudga keltiriladi. O'quvchilar o'z fikrini bayon qilishni va taqdimot qilishni o'rganishadi. O'quvchilar doimo o'qituvchi va sinfdoshlari bilan muloqotda bolishadi hamda jarayonda faol qatnashsalar, mashg'ulotni yaxshi eslab qoladilar.
6. Texnik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish. Boshlang'ich ta'limda STEAM ta'limining vazifasi, o'quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat.
7. Loyihalarga kreativ va innovatsion yondashuv. STEAM ta'limni oltita bosqichdan iborat: savol (vazifa), muhokama, dizayn, qurish, sinovdan o'tkazish va rivojlantirish. Bu bosqichlar tizimli loyihalash yondashuvining asosidir. Turli imkoniyatlarning birgalikda mavjud bolishi yoki birgalikda ishlatilishi o'z navbatida kreativlik va innovatsiyaning asosi bo'lib hisoblanadi. Shunday qilib, fan va texnologiyaning birgalikda o'rganilishi ko'pgina yangi innovatsion loyihalarni yaratishga olib keladi.
8. Ta'lim va kasb tanlash birgalikda olib boriladi. Turli xil baholanishlarga ko'ra, hozirgi kunda talabgor eng ko'p bo'lgan 10 ta mutaxassisdan 9 tasida aynan STEAM bilimlari zarur boliadi. Bunday kasblarga: muhandis-texnik, muhandis energetiklar, kompyuter tizimlari analitiklari, robototexniklar kabilar kiradi.
9. O'quvchi yoshlarni texnologik innovatsion hayotga tayyorlash. STEAM ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarini texnologik rivojlangan dinyoda yashashga tayyorlaydi.

Bizga ma'lumki, fan, texnika va texnologiyalar jadal darajada rivojlandi: Internetning ochilishi (1960), GPS texnologiyalar (1978) dan DNK ni skanerlashgacha va albatta Ipod (2001). Texnologiyalar bundan keyin ham rivojlanishda davom etadi va STEAM ko'nikmalar bu rivojlanishning asosi bo'lib.

10. STEAM maktab dasturlariga qo'shimcha sifatida STEAM dasturlari 7-14 yoshdagi o'quvchilarning mustaqil ravishda o'tkaziladigan mashg'ulotlarga qiziqishlarini orttiradi. Masalan, matematika darslarida yondosh mavzular orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydilar. O'quvchilar o'zlari ko'rmagan yoki eshitmagan atamalarni har doim ham tez anglab yetmaydilar. STEAM metodi orqali darslarda o'quvchilar qiziqarli topshiriqlarni bajarganlarida bu atamalarni osongina tushunib olishlari mumkin. Masalan, 3-sinf "Matematika" darsligida hisoblashga oid 6-topshiriqda qulay usul bilan hisoblash talab qilinadi[1: 6]:

T 23+49+17; O' 100-14-16; A 19+34-14; E 58+66+34; Q 82-15-25; Y 48+17-38. Bu misollarni yechish orqali o'quvchilar ikki xonali sonlarni kamayib borish tartibida yozib, O'zbekiston Respublikasi daryolari bo'yidagi chakalakzor qanday nom bilan atalishini bilib oladilar.

Xulosa shuki, STEAM metodi boshlang'ich sinf matematika darslarini hozirgi zamon talablari darajasida va jahon andozasiga mos holda o'rganilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Repyova I.V. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik Matematika. I-qism, Toshkent "Novda- Edutainment" nashriyoti, 2023

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI BILIMINI OSHIRISH VA BAHOLASHDA XALQARO TIMSS DASTURINING AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: Alimov Alisher Yarashevich,
katta o'qituvchi, Navoiy davlat universiteti,
Navoiy, tel: +998942513974, ayaa25091968@gmail.com

Talaba: Rashidova Sabrina Baxtiyor qizi,
Navoiy Davlat Universiteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada TIMSS baholash dasturining ahamiyati va boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik savodxonliklarini shakllantirish va rivojlantirish haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'z: TIMSS, xalqaro baholash dasturlari, matematik va tabiiy- ilmiy savodxonlik, bilim, malaka, texnologiya, ko'nikma, tadqiqot, IEA, ta'lim sifati.

Bugungi kunda ta'lim sifati har bir mamlakat taraqqiyotining asosiy ko'rsatkichi sifatida qaralmoqda. Sababi, ta'lim sifati har bir mamlakatning kelajagi va raqobatbardoshligini belgilovchi eng muhim omildir. Shu boisdan, so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi ham Xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish, ta'lim jarayonini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarni aniqlash hamda ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etishda muhim qadamlarni tashladi. Shunday dasturlardan biri-TIMSS (Trends in International Science Study) bo'lib, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quvchilar bilimni xalqaro miqyosda solishtirish imkonini beradi va natijalar asosida yangi strategiyalar ishlab chiqiladi. TIMSS-ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiyatsiyasi tomonidan tashkil etilgan dastur. Ushbu tadqiqot dunyoning turli mamlakatlaridagi boshlang'ich maktabning 4-sinf o'quvchilari va 8-sinf o'quvchilarining matematika, tabiiy fanlardan bilim darajasi hamda sifatini taqqoslash, shuningdek, milliy ta'lim tizimidagi tafovutlarni aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotlar har 4 yilda amalga oshiriladi va shu paytgacha 8 marta, ya'ni 1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019, 2023 yillarda amalga oshirilgan.

TIMSS xalqaro tadqiqotlarida ishtirokchi mamlakatning matematik va tabiiy-ilmiy ta'limidagi tendensiya hamda o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi. Shunday qilib o'quvchilarning boshlang'ich maktabdagi yutuqlari, shu bilan birga, boshlang'ich sinfdan maktabning keying bosqichiga o'tishdagi o'zgarishlari kuzatiladi.[1:27.]

Ishtirokchi mamlakatlarda maktab matematikasi, tabiiy fanlarni o'qitish xususiyatlari bo'yicha sinov o'tkaziladi. Olingan sinov natijalari asosida ta'limga ta'sir ko'rsatuvchi omillar hamda ishtirokchi mamlakat matematika va tabiiy fanlar ta'limida yo'lga qo'yilgan xato va kamchiliklar, kuchli va zaif tomonlar tahlil qilinadi. 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematikasi va tabiiy fandani o'zlashtirishini baholashda test topshiriqlari nazariyasidan foydalaniladi. Ushbu nazariyada o'quvchilar cheklangan miqdordagi topshiriqlarni (60-70) bajarishadi. Test natijalari qayta ishlanadi, tahlil qilinadi hamda har bir o'quvchi 1000 balli shkalada baholanadi. 4-sinf o'quvchilari matematika fanidan o'quvchilarning bilimni baholashga yo'naltirilgan topshiriqlar quyidagi mavzularda bo'ladi: "Natural sonlar, oddiy kasrlar", "Sonli ifoda va tenglamalar", "Shakllarni tekislikda tasvirlash", "Nuqtalar, kesmalar va burchaklar", "O'qish va ma'lumotlarni tahlil qilish".

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori asosida xalqaro tadqiqotlarni O'zbekistonda joriy etilishi belgilab qo'yilgan bo'lib, mazkur tadqiqotlarni joriy etish maqsadida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilgan. O'zbekiston TIMSS xalqaro dasturiga 2023-yilda ilk marotaba qatnashgan. Xalqaro ta'limni baholash assotsiatsiyasi rahbariyati O'zbekistonning ushbu tadqiqotda ishtirok etishidan mamnun ekanligini aytib, O'zbekistonning ta'lim sharoitiga TIMSSning qaysi turi mos kelishi haqida maslahatlar berdi. Bundan tashqari, IEA 2021-yil fevral oyida Germaniyaning Gumburg shahrida o'tkazilgan milliy tadqiqot koordinatorlarining birinchi yig'ilishiga taklif qilindi. Tahliliy ma'lumotlar asosida TIMSS 2023 tadqiqoti O'zbekiston ta'lim tizimi uchun xalqaro ko'rsatkichlar bilan solishtirish, o'quv jarayonidagi muvaffaqiyat omillarini aniqlash va ta'limni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi [2: 48.]

TIMSS 2023 dasturida reprezentativlik tamoyili asosida tanlab olingan 166 ta maktablarda onlayn shaklda o'tkazilib, unda 8800 nafar o'quvchi ishtiroki ta'minlanib, ular matematika va tabiiy fan bo'yicha test topshiriqlariga javob berdilar hamda so'rovnomalar to'ldirishdi. Bundan tashqari 166 maktab direktori, 1035 nafar o'qituvchi va 4450 nafar ota-onalar ham so'rovnomalarni to'ldirishgan.

2024-yil 4-dekabr kuni TIMSS 2023 tadqiqoti natijalari xalqaro darajada e'lon qilindi hamda O'zbekiston quyidagi natijalarga erishdi:

O'zbekistondagi 8-sinf o'quvchilarining matematik savodxonlik bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichi 421 ball bo'lib, qatnashuvchi 44 ta mamlakat orasida 32- o'rinni egalladi. 8-sinf tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligi 396 ballbo'lib, 44 mamlakat orasida 39-o'rinni egallagan.

4-sinf o'quvchilari tabiiy fan savodxonligi bo'yicha 412 ball to'plab, ishtirokchi 58 ta mamlakat orasida 54-o'rinni egallagan. Matematika savodxonligi bo'yicha 58 ta davlat ichida 443 ball bilan 50-o'rinni egallagan.

TIMSS 2023 tadqiqoti natijalari O'zbekiston ta'lim tizimining holati haqida qimmatli ma'lumotlar berdi. Uydagi ta'lim resurslari o'quvchilarning natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Tadqiqotning har 4 yillik davriyligida ishtirok etish mamlakatimiz ta'lim tizimini xalqaro miqyosda tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa shuki, TIMSS xalqaro baholash dasturi boshlang'ich sinf o'quvchilari bilimini chuqur va xolis baholashda, ularning tafakkurini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. O'quvchilarning matematika va tabiiy fandan olgan bilimlari xalqaro mezonlar asosida taqqoslanadi, o'qituvchilar esa o'z bilimlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish imkoniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismailov A.A. va boshqalar "Xalqaro baholash tizimi" darslik, Toshkent, -2024. -260 b.
2. Jurayeva D.J. "TIMSS tadqiqotchilari uchun topshiriqlar to'plami" O'quv-uslubiy qo'llanma, "QAMAR MEDIA" nashriyoti, Toshkent-2021. -167 b.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING FONEMATIK VA GRAFIK MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Ilmiy rahbar.p.f.f.d.(PhD), dots. R.S.Isroilova
Navoiy davlat universiteti Ta'lim va
tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1- kurs
magistranti Do'smurova Bahora Olimovna

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi boshlang'ich sinf o'quvchilarida fonematik eshitish, fonematik farqlash, tovush-harf munosabatlarini anglash hamda grafik malakalarni shakllantirishning metodik asoslari yoritilgan. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning o'qish va yozuv faoliyatidagi fonematik va grafik ko'nikmalarni mustahkamlashda qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, mashq turlari va o'qituvchi faoliyatining didaktik yo'nalishlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: fonematik idrok, grafik malaka, tovush-harf tahlili, bo'g'inlash, orfografik ko'nikma, yozuv texnikasi, boshlang'ich ta'lim metodikasi.

Аннотация: В данном тезисе раскрываются методические основы формирования у учащихся начальных классов фонематического слуха, фонематического различения, понимания соотношений звук-буква, а также графических навыков. Кроме того, анализируются современные педагогические технологии, виды упражнений и дидактические направления деятельности учителя, применяемые при укреплении фонематических и графических умений в процессе чтения и письма в начальный период обучения.

Ключевые слова: фонематическое восприятие, графический навык, звуко-буквенный анализ, слоговое деление, орфографическое умение, техника письма, методика начального обучения.

Annotation: This thesis highlights the methodological foundations of developing phonemic hearing, phonemic differentiation, understanding sound-letter relationships, and forming graphic skills among primary school students. It also analyzes modern pedagogical technologies, exercise types, and

the didactic directions of teacher activity used to strengthen phonemic and graphic competencies in reading and writing activities during the early stages of primary education.

Keywords: phonemic perception, graphic skill, sound-letter analysis, syllabication, orthographic competence, handwriting technique, primary education methodology.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning savodxonligini shakllantirish – ta'limning keyingi bosqichlarida bilimlarni puxta egallashning poydevori hisoblanadi. Xususan, fonematik eshitish qobiliyatining rivojlanishi va grafik malakalarning shakllanishi o'quvchilarning yozma va og'zaki nutq madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, fonematik va grafik malakalarning yetarli darajada shakllanmaganligi o'qishda tovushlarni almashtirish, qo'shib yuborish, ortiqcha tovush qo'shish, bo'g'inlarni noto'g'ri ajratish, so'zning grafik shaklini buzib yozish kabi xatolarga olib keladi. Shuning uchun boshlang'ich sinfda fonematik idrok metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan bo'lishi ta'lim samaradorligini oshiradi.

Tahlil va muhokama

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlikka oid faoliyati, avvalo, fonematik idrokning shakllanganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Fonematik idrok – bu til tovushlarini eshitish, farqlash, talaffuzda to'g'ri qo'llash va ular orasidagi semantik farqlarni anglash qobiliyatidir. Tilshunos olimlar ushbu jarayonning kognitiv asoslari bolaning tabiiy nutq rivojlanish bosqichlari bilan mos ravishda shakllanishini ta'kidlaydilar [2]. Demak, fonematik idrok tug'ma emas, balki asta-sekinlik bilan, to'g'ri tashkil qilingan o'quv jarayonida rivojlanadi.

Savod o'rgatishning ilk bosqichida fonematik malakalarni shakllantirish o'quvchilar uchun murakkab bo'lishi mumkin, chunki ular tovushlarni eshitish orqali farqlash, ularni harflar bilan bog'lash, bo'g'inlash, o'qish va yozuv jarayonida qo'llash kabi bir nechta aqliy faoliyatni bir vaqtning o'zida bajaradilar [3]. Shu bois o'qituvchi fonematik malakalarni shakllantirish metodikasini bosqichma-bosqich, tizimli va mantiqiy asoslangan holda tashkil etishi zarur.

Fonematik malakalarni takomillashtirishda tovush-harf munosabatlarini mustahkamlashga qaratilgan mashqlar muhim o'rin tutadi. Masalan, o'quvchilarga bir xil talaffuzga ega, ammo ma'nosi farq qiluvchi so'z juftliklarini (masalan, *tol* – *to'l*, *bor* – *bar*) eshitish orqali farqlash topshirig'i berilganda, ular fonemalar semantik vazifasini tushuna boshlaydilar [1]. Bu mashqlar fonematik eshituvni faollashtiradi va so'zning tovush tarkibiga ongli munosabatni shakllantiradi.

Shuningdek, bo'g'in tuzilishini anglash ham fonematik malakalar rivojining muhim qismidir. Bo'g'inlab o'qish yozma nutqni ongli o'qishning asosiy ko'rinishi bo'lib, boshlang'ich yoshdagi o'quvchilarda nutqiy ritmikani shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko'ra, bo'g'inlab o'qishni puxta egallagan o'quvchilar keyinchalik tezkor va ongli o'qishga tezroq o'tadilar [8].

Fonematik malakalar bilan parallel ravishda grafik malakalar ham sistematik shaklda rivojlantirilishi lozim. Grafik malaka — harf shakllarini to'g'ri yozish, yozuv satriga nisbatan joylashtirish, harflarni bog'lab yozish, yozish tezligini me'yoriy darajada saqlash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining grafik malakasi shakllanayotgan davrda qo'l muskullari yetarlicha rivojlanmagan bo'lishi mumkin, shuning uchun maxsus tayyorlov mashqlari juda muhim ahamiyatga ega [5]. Bu mashqlar chiziqlar, yoylar, vertikal va gorizonttal shakllar, harflar elementlarini bosqichma-bosqich takrorlash orqali amalga oshiriladi.

O'qituvchi o'quvchilarda yozuv madaniyatini shakllantirish jarayonida quyidagi didaktik talablarga e'tibor qaratishi kerak:

- o'quvchining daftar ustida to'g'ri o'tirishi;
- ruchkani barmoqlar orasida to'g'ri tutishi;
- yozuvning silliq, ritmik va uzluksiz bo'lishi;
- yozuv tezligining me'yoriy shakllanishi.

Agar bu talablar e'tibordan chetda qolsa, o'quvchilarda yozuvning buzilishi, harflarning notekisligi, satr bo'ylab siljish, tez charchash, qo'l mushaklarida og'riq kabi muammolar yuzaga keladi [4].

Fonematik va grafik malakalarni takomillashtirishda **interfaol metodlar va o'yin texnologiyalari** juda samaralidir. Masalan:

- **“Tovushni top”** o'yini o'quvchini fonematik eshituvga yo'naltiradi.
- **“Qaysi harf yetishmayapti?”** mashqi analiz-sintez faoliyatini rivojlantiradi.
- **“So'zni bo'g'inlarga ajrat”** bo'g'in tuzilishini mustahkamlaydi.

- **Grafematik zanjirlar** esa harflarni bog‘lash malakasini kuchaytiradi.

Ushbu metodlar o‘quvchini dars jarayonida faol ishtirokchi qiladi, o‘qish-yozish jarayonini qiziqarli shaklga keltiradi va motivatsiyani oshiradi [6].

Zamonaviy davrda fonematik va grafik malakalarni mustahkamlashda **axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining** ham o‘rni har qachongidan ham kuchli. Ovozli kartochkalar, harflarni animatsion yozish ko‘rsatmalari, interfaol dasturlar, mobil ilovalar va multimedia diktantlari o‘quvchilarda eshitish, ko‘rish va motor koordinatsiyasini uyg‘un rivojlantiradi. Masalan, “Audio-harakatli grafik diktant” texnikasi bir vaqtning o‘zida fonematik analiz, grafematik yozuv va psixomotor uyg‘unlikni shakllantiradi [7].

Bundan tashqari, fonematik va grafik malakalarni rivojlantirishda ota-onalarning ishtiroki ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi ota-onaga uy sharoitida bajarilishi mumkin bo‘lgan mashqlar ro‘yxatini tavsiya etishi lozim. Uy sharoitida amalga oshiriladigan qisqa, lekin muntazam mashg‘ulotlar o‘quvchining o‘qish-yozish tezligi va aniqligini oshiradi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, fonematik va grafik malakalarning shakllanish darajasi o‘quvchilarning umumiy nutqiy rivojlanishi, tafakkur jarayoni, diqqat, eshitish idroki va motor koordinatsiyasining rivojlanganlik darajasi bilan bevosita bog‘liqdir. Shu bois o‘qituvchi har bir o‘quvchining individual psixologik rivojlanish ko‘rsatkichlarini hisobga olib yondashishi zarur [5].

Demak, fonematik idrokni rivojlantirish va grafik malakalarni shakllantirish boshlang‘ich savod o‘rgatish jarayonining o‘zaro chambarchas bog‘langan ikki asosiy komponenti bo‘lib, ular o‘quvchining o‘qish va yozuv faoliyatida muhim poydevor vazifasini bajaradi. Bu malakalar puxta shakllangan o‘quvchi keyingi sinflarda matnni tez va to‘g‘ri o‘qiydi, fikrini yozma va og‘zaki shaklda ravon ifodalaydi, orfografik me‘yorlarni oson o‘zlashtiradi.

Xulosa

Boshlang‘ich sinflarda fonematik va grafik malakalarni shakllantirish o‘quvchilar savodxonligining asosiy sharti bo‘lib, ta‘lim jarayonining uzluksizligini ta‘minlaydi. Fonematik eshitish, tovush-harf munosabatlari, bo‘g‘inlash va yozuv texnikasi bosqichma-bosqich, tizimli mashqlar asosida shakllantirilsa, o‘quvchining o‘qish va yozuv texnikasi ravon, to‘g‘ri va ongli tarzda rivojlanadi. Interfaol metodlar, vizual materiallar va raqamli ta‘lim resurslaridan foydalanish malakalarni mustahkamlashda yuqori samaradorlik beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘ulomov A., Sayfullaeva R. *Tilshunoslik asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016. – 89–105-betlar.
2. Luriya A.R. *Rivojlanish psixologiyasi asoslari*. – Moskva: Pedagogika, 2014. – 54–63-betlar.
3. Yo‘ldoshev J., Usmonxo‘jayev T. *Savod o‘rgatish metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2019. – 27–48-betlar.
4. Raxmonqulova N. *Yozuv texnikasini shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 12–36-betlar.
5. Venger L.A. *Bolalar psixologiyasi*. – Moskva: Prosveshchenie, 2012. – 102–121-betlar.
6. Qosimova M., Axmedova M. *Boshlang‘ich ta‘limda interfaol metodlar*. – Toshkent: Ziyo, 2018. – 41–78-betlar.
7. Karimova D. *Axborot texnologiyalari va boshlang‘ich ta‘lim*. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 63–97-betlar.
8. Soliyev A. *O‘qish malakasini shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2017. – 50–72-betlar.
9. Hasanboyeva O. *Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limda nutq rivoji*. – Toshkent: Navro‘z, 2020. – 19–44-betlar.
10. Kolesnikova P. K. *Metodika obucheniya chteniyu v nachalnoy shkole*. – Moskva: Akademiya, 2015. – 78–109-betlar.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Karimova E'zoza Mels qizi

Navoiy davlat universiteti 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Ernazarova Manzura Saparboyevna

Navoiy davlat pedagogika instituti kafedra mudiri, f.f.d(DSc) professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda qo'llaniladigan usullar, "shadowing" texnikasi, harflarni talaffuz qilishdagi xatoliklar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'z: Kompetensiya, "shadowing", nutqiy kompetensiya, nutq, o'quvchi, tovush, harf, "Alifbe".

Davlatimiz nomini yuksakka ko'tarib, rivojlangan davlatlar qatoriga kirib borar ekanmiz bu yo'lda, avvalo, ilmga, ta'lim sohasiga ahamiyat berish darkor. Zero, ta'lim — insonni kamolot sari yetaklovchi, uning ongini charxlovchi va hayotga tayyorlovchi jarayondir. U orqali inson nafaqat bilim oladi, balki dunyoni anglaydi, fikrlashni, izlanishni o'rganadi. Ta'lim — jamiyat taraqqiyotining asosi, insoniyatning ma'naviy boyligini asrab-avaylovchi kuchdir. Ayniqsa, maktab ta'limi davri insonni o'zligini anglashga, kelajagini, iqtidorini topishga yordam beradigan davr. Maktab davrida turfa fanlardan berilgan ko'plab ma'lumotlar insonni o'z qiziqish va iqtidori qaysi sohada ekanligini anglashga va hayotimiz davomida kerak bo'ladiga turfa mavzudagi bilimlarni egallashga imkon beradi. Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek "Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu — maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchilardir. Maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi. Maktab — bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak".[1]

Hozirgi kunda maktab ta'limida bir qancha o'zgartirish va yangilanishlar kiritilmoqda. Bu avvalo, kundan-kunga zamonaviylashib borayotgan darsliklarda namoyon bo'ladi. Xususan, boshlang'ich sinf darsliklari 2023-2024- o'quv yillaridan boshlab barcha sinf darsliklari qatori yangi tahrirda nashr etib, o'quvchi va o'qituvchilar qo'liga topshirildi. Yangi avlod darsliklari, asosan, o'quvchilarni erkin fikrlashga, hamkorlikda yoki guruh tarzida mulohaza qilishga, nutq salohiyatini oshirishga yo'naltirilgan topshiriqlar bilan boyitildi. Shu boiz ham o'qituvchilar zimmasidagi vazifa yanada murakkablashdi. Axir maktab o'qituvchilari, shu bilan birga biz kabi bo'lajak o'qituvchilar yangi darsliklar asosida ta'lim berishga, zamonaviy texnologiyalar yordanida dars jarayonlarini olib borishga mas'ulmiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga bilim berib borar ekanmiz, bu yo'lda, avvalo, nutq kompetensiyasiga ahamiyat berishimiz kerak. Chunki nutq — inson tafakkurining ifodasi, muloqot vositasi va shaxsning ijtimoiy faolligini namoyon etuvchi muhim ko'rsatkichdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinf davrida bolalarning til o'rganish, fikr bildirish, muloqotga kirishish ko'nikmalari faol shakllanadi. Shu bois bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarda og'zaki va yozma nutq madaniyatini rivojlantirish, ularni to'g'ri, aniq va mantiqan fikrlashga o'rgatish orqali nutqiy kompetensiyani shakllantirishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Kompetensiya — bu muayyan sohadagi bilim, ko'nikma, malaka va tajribaning majmuasidir, bu insonning ushbu sohada to'g'ri qaror qabul qilishiga va samarali harakat qilishiga imkon beradi. Boshqacha qilib aytganda, bu biror ishni bajarish uchun zarur bo'lgan vakolat va qobiliyatlarni anglatadi. [2] Nutqiy kompetensiya deganda esa bu o'quvchining til birliklarini to'g'ri, mazmunli va muloqot sharoitiga mos holda qo'llay olish qobiliyati tushuniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini shakllantirish orqali ularning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishimiz mumkin. U nafaqat so'z boyligi va grammatik bilimlarni, balki fikrni izchil ifodalash, tinglovchini tushunish, muloqot odobiga rioya qilish ko'nikmalarini ham o'z ichiga oladi.

Bolalar nutqini rivojlantirishni ular maktabga chiqqan ondan boshlashimiz lozim. Birinchi kundan ular bilan talaffuz qoidalariga muvofiq, adabiy so'zlar yordamida suhbat olib borsak, nutqlarini chiroyli qila olishimiz ham osonlashadi. "Alifbe" darslarida harflarni o'rgatish jarayoni bu borada juda ahamiyatlidir. Chunki ko'pchilik katta insonlarda ham ba'zi bir tovushlarni talaffuz qilishda xatoliklarni kuzatishimiz mumkin. Buning asosiy sababi shevadan foydalanishdir. Ta'lim jarayonida esa o'qituvchi bu jarayonga e'tiborli bo'lishi, bolalardan to'g'ri talaffuz qilishni talab qilishi kerak.

Ko‘plab hududlarda “i”, “o”, “e”, “u”, “x”, “h” tovushlari talaffuzida xatoliklar kuzatiladi. Bu xatolikni “Alifbe” darsligidagi bo‘g‘inlarni o‘qitish vaqtidayoq to‘g‘irlash kerak. Keyinchalik esa nutq madaniyati, so‘zlarni o‘z o‘rnida

qo‘llay olishni va savollarga aniq va tiniq javob berishni, og‘zaki matn tuza olish ko‘nikmalarini rivojlantirishimiz maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilar nutqiy kompetensiyasini oshirishda bir necha an‘anaviy usullarni: og‘zaki hikoya tuzish, she‘r va qo‘shiqlar yodlash, matnni rollarga kirib ijro qilishni sanab o‘tamiz. Bular qatoriga ko‘plab chet tillarini o‘rganish uchun foydalaniladigan “shadowing” usulini kiritib o‘tmoqchiman. “Shadowing” usuli nima? Shadowing — bu inglizcha so‘z bo‘lib, “soya bo‘lib takrorlash” yoki “ergashib aytish” deb tarjima qilinadi. O‘zbekchaga “ergashtirib aytish usuli”, “soya kabi takrorlash usuli” yoki qisqacha “shadowing usuli” shaklida ishlatish mumkin. [3] Bu usulda bola eshitgan nutqni bir vaqtning o‘zida yoki darhol ortidan takrorlaydi. Masalan, o‘quvchi audiodan “Salom, mening ismim Anvar” degan gapni eshitadi va orqasidan shu gapni takrorlaydi:

- “Salom, mening ismim Anvar.”

Bu jarayon “soya” kabi bo‘lgani uchun “shadowing” deyiladi. Bu usul matn yoki hikoyani rolga kirib ijro qilishga o‘xshab ketadi. Faqat bunda so‘zlarni audiyo matndan eshitib yoki multfilmlarda ko‘rib qahramonlar bilan birga takrorlashadi. Soya bo‘lib takrorlashda o‘quvchilar faqat takrorlabgina qolmay, qahramonlar holatiga kira olishi muhim talablardan biridir. Bolalar nutqini o‘stirishda “shadowing” usulining foydasi katta:

1. Talaffuzni to‘g‘rilaydi

Bola to‘g‘ri tovushlarni, urg‘uni va ohangni o‘rganadi. Ayniqsa, chet tili yoki adabiy talaffuzni o‘rganishda juda foydali.

2. Eshitish orqali nutqni rivojlantiradi

Bola nutqni tinglash va uni tushunishga o‘rganadi.

Eshitilgan so‘zlarni tezda idrok etish malakasi hosil bo‘ladi.

3. So‘z boyligini kengaytiradi

Takrorlash jarayonida bola yangi so‘z va iboralarni eslab qoladi.

4. Nutq ritmi va ohangini yaxshilaydi

5. Bola tabiiy nutq oqimini o‘rganadi: tezlik, pauza, intonatsiya.

5. Ishonchni oshiradi

Bola to‘g‘ri talaffuz va gapirishga ishonch hosil qiladi, nutqiy faolligi oshadi. Dars jarayonida bolalar bilan “shadowing” usulidan foydalanish uchun misollari:

- qo‘shiq shadowingi: bolalar qo‘shiqni eshitib, birga kuylashadi. (buni musiqa darslarida qo‘llanganiga guvoh bo‘lganmiz)

- Ertak shadowingi: tarbiyachi qisqa gaplarni aytadi, bolalar ortidan takrorlaydi.

- Multfilm shadowingi: qisqa multfilm sahnalaridagi so‘zlarni takrorlash.

Nutqiy kompetensiya til ta‘limining to‘rt komponentini rivojlantirishni nazarda tutadi:

-tinglab tushunish;

-gapirish;

-o‘qish;

-yozish.

O‘quvchilar nutqini rivojlantirish uchun bu to‘rt komponentni teng ravishda olib borish lozim. Zamonaviy ta‘limdagi kompetensiyaga asoslangan yondashuv – olingan bilimlarni qo‘llash qobiliyatiga e‘tiborni qaratish usulidir. [4] Shuningdek, o‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini, psixologik holatini va qiziqishlarini hisobga olishi lozim. Nutqni rivojlantirishda rag‘bat, ijobiy baho va individual yondashuv katta ahamiyatga ega. O‘quvchining to‘g‘ri, ifodali va madaniyatli nutqqa ega bo‘lishi uning kelgusida jamiyatda faol, fikrlovchi, muloqotga ochiq shaxs bo‘lib shakllanishiga asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prezidentimizning maktab ta‘limi sohasiga doir fikrlari

<http://insonhuquqlari.uz/oz/news/presidential-views-on-schooling>

2. <https://www.google.com/search?q=kompitensiya+nima&oq=kompitensiy&gs>

3. Shadowing - o‘zbek tiliga tarjima, sinonimlar, tinglang, so‘zning ma‘nosi, transkripsiya, antonimlar, misollar | Ingliz - O‘zbek tarjimon | OpenTran <https://opentran.net/uz/ingliz-ozbek-tarjima/shadowing.html>

4. Nutqiy kompetensiyani tushunchasining mazmun-mohiyati hamda uning asosiy elementlari tasnifi. Sattarova.N.O‘; 06.2023

NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYA TUSHUNCHALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Elmurodova Zulfizar Zafarovna
Navoiy Davlat Universiteti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda nutqiy va lingvistik kompetensiya tushunchalarining ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan.

Maqolada tilni o'qitish jarayonida lingvistik va nutqiy kompetensiyalarni birgalikda shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari asoslab o'tilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ yondashuv, lingvistik kompetensiya, nutqiy kompetensiya, o'quvchi faoliyati, ta'lim metodikasi, til o'qitish.

Аннотация. В данном тезисе раскрываются научно-теоретические основы понятий речевой и лингвистической компетенций.

В статье обоснованы теоретические и практические аспекты совместного формирования лингвистической и речевой компетенций в процессе обучения языку.

Ключевые слова: коммуникативный подход, лингвистическая компетенция, методика преподавания, обучение языку, речевая компетенция, учебная деятельность.

Annotation. This thesis highlights the scientific and theoretical foundations of the concepts of linguistic and speech competence.

The article substantiates the theoretical and practical aspects of developing linguistic and speech competences together in the process of language teaching.

Keywords: communicative approach, language teaching, linguistic competence, speech competence, student activity, teaching methodology.

Til inson tafakkurining eng muhim ifoda vositasi bo'lib, uning o'zlashtirilish darajasi shaxsning ijtimoiy faoliyatida, fikrlash jarayonida va muloqot madaniyatida bevosita aks etadi. Shu bois ta'lim jarayonida o'quvchilarda tilni egallash bilan bir qatorda, uni to'g'ri va samarali qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Bugungi kunda nutqiy va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi o'zbek va xorijiy tilshunoslar tomonidan chuqur o'rganilmoqda. Bu kompetensiyalar o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini uzviy ravishda birlashtiradi hamda tilni amalda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi

“Lingvistik kompetensiya” atamasi dastlab amerikalik tilshunos Noam Chomsky tomonidan 1965-yilda ilmiy muomalaga kiritilgan. U bu tushunchani “insonning ona tili tizimini ichki sezish va grammatik jihatdan to'g'ri nutq hosil qilish qobiliyati” deb izohlagan.

Lingvistik kompetensiya — bu tildagi fonetik, leksik, morfologik, sintaktik va orfografik birliklarni bilish hamda ularni to'g'ri qo'llash qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Fonetik kompetensiya – tovush tizimini va talaffuzni to'g'ri o'zlashtirish;
- Leksik kompetensiya – so'z boyligi va ularning ma'nolarini bilish;
- Grammatik kompetensiya – gap tuzish va so'z yasash qoidalarini bilish;
- Orfografik kompetensiya – to'g'ri yozuv va tinish belgilaridan foydalanish.

Demak, lingvistik kompetensiya o'quvchining til tizimini bilish darajasini ko'rsatadi va til o'qitishning nazariy poydevorini tashkil etadi.

Nutqiy kompetensiya tushunchasi

Nutqiy kompetensiya esa o'quvchining lingvistik bilimlarini amalda, ya'ni muloqot jarayonida to'g'ri qo'llay bilish qobiliyatidir. Bu atama tilshunos Dell Hymes tomonidan 1972-yilda “kommunikativ kompetensiya” tushunchasi doirasida ishlab chiqilgan. Hymesga ko'ra, nutqiy kompetensiya — bu grammatik to'g'rilik bilan bir qatorda, ijtimoiy moslikni ham ta'minlovchi qobiliyatidir.

Nutqiy kompetensiya quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Gapirish kompetensiyasi – fikrni og'zaki shaklda ifodalash;
- Tinglab tushunish kompetensiyasi – boshqalar nutqini anglash;
- O'qish kompetensiyasi – matndan ma'no chiqarish;
- Yozish kompetensiyasi – fikrni yozma shaklda bayon etish.

Shunday qilib, nutqiy kompetensiya o'quvchining kommunikativ faoliyatida tildan samarali foydalanish malakasini bildiradi.

Nutqiy va lingvistik kompetensiyaning o'zaro bog'liqligi

Lingvistik kompetensiya bilim asosini tashkil etsa, nutqiy kompetensiya shu bilimni hayotiy vaziyatda qo'llashni ta'minlaydi. Ularning uyg'un rivojlanishi o'quvchining til sezgirligini, ijodiy fikrlashini, muloqot madaniyatini va tafakkur salohiyatini oshiradi.

O'zbek tilshunoslari, xususan A. Madvaliyev va N. Mahmudovlar fikricha, "til o'qitish jarayonida o'quvchi nafaqat tildagi qoidalarni bilishi, balki ularni og'zaki va yozma nutqda to'g'ri qo'llay olishi lozim". Bu yondashuv hozirgi o'zbek ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning nazariy asosini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, nutqiy va lingvistik kompetensiyalar o'quvchining tilni o'zlashtirish darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardir. Lingvistik kompetensiya — til tizimini bilish; nutqiy kompetensiya esa — shu bilimni amalda qo'llay olishdir.

Bu ikki kompetensiyaning uyg'un rivojlanishi o'quvchilarning kommunikativ salohiyatini oshiradi, ularni mustaqil fikrlaydigan, o'z fikrini aniq ifoda eta oladigan, muloqot madaniyatiga ega shaxs sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965.
2. Hymes, D. On Communicative Competence. — Penguin Books, 1972.
3. Mahmudov, N., Madvaliyev, A. O'zbek tili o'qitish metodikasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
4. G'ulomov, A. Til va nutq: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Fan, 2018.

KOMBINATORIKA MASALALARINING BA'ZI TATBIQLARI HAQIDA

Ergasheva F.T.

NavDU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrasida katta o'qituvchisi

tel: +99897-366-41-51

e-mail: faergasheva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kombinatorika masalalarining nazariy asoslari va amaliy tatbiqlari yoritilgan bo'lib, unda kombinatorika sohasidagi asosiy tushunchalar hisoblangan - o'rinashtirish, o'rin almashtirish va gruppalar tushunchalari chuqur tahlil qilingan va ularga mos hisoblash formulalari keltirilgan. Kombinatorika elementlarining nazariy tushunchalari asosida uning turli sohalaridagi tadbiqlariga oid masalalar qaralgan va yechish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Kombinatorika, birlashma, o'rinashtirish, o'rin almashtirish, gruppalar, faktorial, birlashmalar, amaliy tatbiqlar.

Amaliyotda berilgan to'plamning elementlaridan ma'lum bir xossaga ega bo'lgan uning qism to'plamlarini tuzish mumkin. Masalan, har xil ko'rinishdagi ishlarni muhandisning ishchilar o'rtasida taqsimlashi, agronomning qishloq xo'jalik ekinlarini dalalarga joylashtirishi, zobitning askarlarni bo'limlarga taqsimlashi va h.k. Bunday masalalarda narsalarning (elementlarning) kombinatsiyasi haqida gap boradi. Bunday masalalarni kombinatorik masalalar deyiladi. Matematikaning kombinatorik masalalarni o'rganadigan sohasi **kombinatorika** deyiladi [1, 2].

Kombinatorikada tartiblashgan chekli to'plamlar bilan ish ko'riladi. Istalgan kombinatorik masalani chekli to'plamlar va ularni akslantirish haqidagi masalaga keltirish mumkin. **"Kombinatorika"** ko'pincha **"birlashmalar"** nomi bilan ham yuritiladi.

Har qanday elementlardan tuzilgan va bir-biridan shu elementlarning tartibi yoki o'zi bilan farq qiluvchi gruppalar (to'plamlar) **birlashmalar (kombinatorika)** deyiladi.

Masalan, 10 ta raqam: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 dan har birida bir necha raqamlar bo'lgan sonlar tuzish mumkin: 123, 312, 9554, 3862, 286, 45 va h. k. Ulardan ba'zilari, masalan, 123 va 312 faqat raqamlar tartibi bilan farq qilsa, boshqalari esa, masalan, 286 va 45 o'zlaridagi raqamlar bilan farq qiladi [6].

Birlashmalarni tashkil etadigan komponentlar uning **elementlari** deyiladi. Ularni **a, b, c, ...** harflari bilan belgilash mumkin. Birlashmalar (kombinatorika) uch xil bo'ladi: **o'rinashtirish, o'rin almashtirish va gruppalar**.

O'rinashtirish - m ta elementdan n ($n \leq m$) tadan **o'rinashtirish** deb shunday birlashmalarga

aytiladiki, ularning har birida berilgan m ta elementdan n ta element bo'lib, ular bir-biridan elementlari yoki elementlarining tartibi bilan farq qiladi.

m ta elementdan tuzilgan n tadan o'rinlashtirish soni

$$A_m^n = \frac{m!}{(m-n)!}$$

kabi belgilanadi. (A fransuzcha «arrangement» — o'rinlashtirish so'zining bosh harfi) m ta $a, b, c, \dots, k, e$ element berilgan bo'lsin. Bittadan tuzilgan o'rinlashtirishlar soni m ga teng bo'lib, $A_m^1 = m$ ko'rinishda yoziladi. Ikkita elementdan o'rinlashtirishlar tuzish uchun a ning yoniga qolgan $(m-1)$ ta element birlashtiriladi va $A_m^2 = m(m-1)$ tenglik o'rinli bo'ladi va h. k.. $A_m^3 = m(m-1)(m-2)$, umumiy holda:

$$A_m^n = m(m-1)(m-2) \cdot \dots \cdot [m-(n-1)] \text{ yoki}$$

$$A_m^n = m(m-1)(m-2) \cdot \dots \cdot (m-n+1).$$

Bu m ta elementlardan n tadan o'rinlashtirishlar sonini topish formulasidir. a, b, c elementlardan 2 tadan o'rinlashtirishlar soni 6 ta, ya'ni ab, ac, bc, ca, ba, cb bo'lib,

$$A_3^2 = 3 \cdot 2 = 6.$$

Misollar: 1, 2, 3 raqamlari yordamida mumkin bo'lgan barcha ikki xonali sonlarni yozaylik: 12, 13, 23, 21, 31, 32. Demak, bu raqamlardan tuzish mumkin bo'lgan raqamlari turlicha ikki xonali sonlar 6 ta ekan. Bunda raqamlari takrorlanib keladigan ikki xonali sonlar 11, 22, 33 larni ham qo'shib hisoblansa, ular 9 ta bo'ladi. A_3^2 takroriy o'rinlashtirishlar soni 9 ga teng bo'lib, umumiy holda

$$A_m^n = m^n$$

ekanligini ko'rsatish oson.

Takroriy o'rinlashtirishda asosan raqamlar bilan ish ko'rishda foydalaniladi. Masalan, aholini telefon bilan ta'minlash, mashinalarga nomer berish va h. k. Buxoro shahrida besh xonali telefon nomeri (raqami) $A_{10}^5 = 10^5 = 100000$ ta bo'lib, taxminan 100000 ta telefon bilan ta'minlash imkonini beradi. Toshkent shahrida esa $A_{10} = 10^6 = 1000000$ ta telefon o'tkazish imkonini beradi.

Kombinatorika nafaqat matematik fan, balki kundalik hayotning turli sohalarida qo'llaniladigan amaliy vosita hisoblanadi. Kombinatorika elementlari axborot texnologiyalari va dasturlash, moliya va iqtisod, biologiya va genetika kabi muhim sohalarda o'z tatbiqiga ega. Quyida dastlab o'rinlashtirishga oid ba'zi amaliy masalalarni ko'rib chiqamiz.

1-masala. Abonent telefon qilayotib, oxirgi raqamni unutib qo'ydi. U o'rtog'i bilan gaplashishi zarur deylik. Aytilgan nomerga tushish uchun ko'pi bilan necha marta terish kerak?

Yechish. Istalgan raqamni terib, to'g'ri tushish ehtimolligi $\frac{1}{10}$ ga teng. Kami bilan 1 marta, ko'pi bilan 10 marta terish kerak.

2-masala. 1-masalani davom ettiraylik. Abonent oxirgi ikki raqamni unutib qo'ydi, u raqamlar turlicha ekanini biladi deylik.

Yechish. U necha marta terishi kerak? Ko'pi bilan $A_{10} = 10 \cdot 9 = 90$ marta teradi. Agar raqamlari haqida ma'lumot bo'lmasa, ko'pi bilan

$A_{10} = 10^2 = 100$ marta teradi (istalgan ikkita raqamni terib, to'g'ri tushish ehtimolligi $\frac{1}{100}$ ga teng).

3-masala. Sinfda 10 ta fan o'qitiladi va har kuni 5 xil dars o'tiladi. Kunlik dars jadvali necha turli usul bilan taqsimlab qo'yilishi mumkin?

Yechish. Bu yerda 10 ta elementli talabalar to'plamining tartiblangan beshta elementli qism to'plamlari sonini aniqlash zarur. Bu esa 10 ta elementdan besh tadan o'rinlashtirishlar sonini topish demakdir. Qo'yilgan savolga javob topish maqsadida o'rinlashtirish formulani $m=10$ va $n=5$ bo'lgan holda qo'llab,

$$A_{10}^5 = \frac{10!}{(10-5)!} = \frac{10!}{5!} = \frac{5! \cdot 6 \cdot 7 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 10}{5!} = 6 \cdot 7 \cdot 8 \cdot 9 \cdot 10 = 30240 \text{ ekanligini aniqlaymiz. Demak,}$$

kunlik dars jadvali 30240 usulda taqsimlash mumkin ekan.

O‘rin almashtirish deb, faqat elementlarining tartibi bilangina farq qiluvchi (ya 'ni $n = m$) o‘rinlashtirishlarga aytiladi.

m ta elementdan tuzilgan o‘rin almashtirishlar soni P_m bilan belgilanadi (P — fransuzcha *permutation* — o‘rin almashtirish so‘zining bosh harfi).

$$P_m = A_m^n = m \cdot (m-1) \cdot \dots \cdot 2 \cdot 1 = m!$$

(Izoh. $m!$ birdan m gacha natural sonlar ko‘paytmasi bo‘lib, « m faktorial» deb o‘qiladi). Bu formulani o‘rin almashtirishlar sonini topish formulasi deyiladi.

Quyida o‘rin almashtirish qonuniyatini qo‘llashga oid ba’zi masalar va ularning yechilish usullarini keltiramiz.

4-masala. Partaga 8 o‘quvchini necha xil usulda o‘tqazish (joylashtirish) mumkin?

Yechish. Agar o‘quvchilarni a, b, c, d, e, f, k, l harilar bilan belgilasak, u holda

$T = \{a, b, c, d, e, f, k, l\}$ o‘quvchilar to‘plamiga ega bo‘lamiz. O‘quvchilarni o‘rinlarga joylashtirish imkoniyatlarining (variantlarining) har biriga o‘quvchilarlar T to‘plami elementlarining qandaydir o‘rin almashtirishi mos keladi. T to‘plam sakkizta elementli bo‘lgani uchun, $P_m = A_m^n = m \cdot (m-1) \cdot \dots \cdot 2 \cdot 1 = m!$ formulaga asosan,

$P_8 = 8! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 \cdot 6 \cdot 7 \cdot 8 = 40320$ bo‘ladi. Demak, sakkiz o‘quvchini xil usulda o‘tqazish imkoniyatlari soni 40320 ga teng.

5-masala. 1, 2, 3, 4, 5 raqamlaridan beshga karrali nechta besh xonali (raqamlari takrorlanmaydigan) son tuzish mumkin?

Yechish. $P_4 = 4! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 24$ ta o‘rin almashtirishlarning har biriga 5 raqamini yozib qo‘ysak, 5 ga karrali sonlar hosil bo‘ladi. Bunday sonlar $P_4 = 4! = 24$ ta.

Gruppashlar deb m ta elementdan n tadan tuzilgan va bir-biridan eng kamida bitta element bilan farq qiladigan o‘rinlashtirishlarga aytiladi.

Teorema. m ta elementdan n tadan tuzilgan hamma gruppashlar soni

$$C_m^n = \frac{A_m^n}{P_n} = \frac{m(m-1)(m-2) \cdot \dots \cdot (m-(n+1))}{n} = \frac{m!}{(m-n)!n!}$$

formula bilan topiladi (C – fransuzcha *combinasion* – gruppash so‘zining bosh harfi).

C_m^n ta gruppashning har birida mumkin bo‘lgan o‘rin almashtirishlarni bajaramiz, ular P_n ta.

Agar P_n o‘rin almashtirishlar sonini C_m^n gruppashlar soniga ko‘paytirsak, A_m^n o‘rinlashtirishlar sonini hosil qilamiz:

$$C_m^n \cdot P_n = A_m^n, \text{ bundan: } C_m^n = \frac{A_m^n}{P_n} = \frac{m!}{n!} = \frac{m!}{(m-n)!n!}.$$

Quyida guppashga oid ba’zi masalalarni ko‘rib chiqamiz.

6-masala. Biror vazifaga ko‘rsatilgan 10 ta nomzoddan 3 kishi saylanishi kerak. Saylovdagi turli nomzodlik guruhi qancha bo‘lishi mumkin?

Yechish: Bu masalani hal qilishda gruppashlar sonini topish formulasidan foydalanish

mumkin. Bu yerda, $m=10$, $n=3$ va $C_{10}^3 = \frac{A_{10}^3}{P_3} = \frac{10!}{3!} = \frac{10!}{3!} = \frac{7! \cdot 8 \cdot 9 \cdot 10}{1 \cdot 2 \cdot 3} = \frac{8 \cdot 9 \cdot 10}{1 \cdot 2 \cdot 3} = 10 \cdot 3 \cdot 4 = 120$

ta. Demak, 10 nomzoddan 3 nafarini saylash imkoniyatlari soni 120 ekan.

7-masala. Hech bir uchta bir to‘g‘ri chiziqda yotmaydigan 10 ta nuqtadan nechta to‘g‘ri chiziq o‘tkazish mumkin?

Yechish: $C_{10}^2 = \frac{10!}{(10-2)!2!} = \frac{10!}{8!2!} = \frac{8! \cdot 9 \cdot 10}{8! \cdot 1 \cdot 2} = \frac{9 \cdot 10}{2} = 45$ ta.

Kombinatorika zamonaviy dunyoda turli sohalarida keng qo‘llaniladigan fundamental fan hisoblanadi. Uning printsplari va usullari muammolarni tizimli tahlil qilish, optimal yechimlarni topish va turli variantlarni hisoblash imkonini beradi. Bu fan nafaqat matematik tafakkurni rivojlantirish, balki amaliy hayotdagi qiyin vaziyatlarni hal qilishda ham qimmatli vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.U.Abdusamadov, H.A.Nasimov. Algebra va matematik analiz asoslari. II-qism. "O'qituvchi", T., 2008.
2. H. To'rayev, I. Azizov, S. Otaqulov. "Kombinatorika va graflar nazariyasi" Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent – "Ilm Ziy" – 2009.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNI RAQAMLI O'YINLAR ORQALI TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Shukurova Farangiz Mashrab qizi
Navoiy Davlat Universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich
Ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: p.f.d.(DSc), dots. F.X.Holikulova

Annotatsiya- ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda raqamli o'yinlardan foydalanish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda raqamli o'yinlarning o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammoni hal etish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. „Kahoot“, „Quizizz“, „ABCya“ kabi interfaol o'yin platformalari asosida o'quv jarayonini tashkil etish.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, raqamli o'yinlar, tafakkur, o'quvchi faoliyati, interfaol metodlar, ta'lim samaradorligi.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarini joriy etish o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish, tafakkurini rivojlantirish va o'quv motivatsiyasini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim boshqichida raqamli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning bilishiga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ular o'rganayotgan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishini osonlashtiradi. Shu sababli raqamli o'yinlar orqali tafakkurini rivojlantirish bugungi ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Raqamli o'yinlar- bu o'quv jarayoniga interfaollik olib kiruvchi samarali vositadir. Ular o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, mustaqil fikrlash, tez qaror qabul qilish va muammoni hal etish malakasini shakllantiradi. O'yinli faoliyat o'quvchilarning tafakkurini tabiiy ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi. [1]

Boshlang'ich sinf o'quvchisida tafakkur hali shakllanish bosqichidadir. Shu jarayonda o'yin orqali bilim berish eng samarali yo'ldir. Masalan:

Matematika darslarida raqamli mantiqiy o'yinlar orqali hisoblash, solishtirish ketma-ketlikni aniqlash ko'nikmalari rivojlanadi. O'qish darslarida so'z tanlash yoki hikoya davom ettirishga oid o'yinlar tafakkurini kengaytiradi.

Raqamli o'yinlardan foydalanish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: **Tayyorlov bosqichi-** o'qituvchi dars mavzusiga mos o'yin tanlaydi. (masalan, Kahoot yoki Quizizz testi)

O'yin jarayoni- o'quvchilar jamoa yoki yakka tartibda raqamli savol-javob ishtirok etadi. [2]

Natijalarni tahlil qilish- o'qituvchi o'yin yakunida natijalarni umumlashtirib, o'quvchilarning tafakkur faoliyatini tahlil qiladi.

O'tkazilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, raqamli o'yinlardan foydalangan darslarda o'quvchilarning:

-darsga bo'lgan qiziqishi oshgan

-fikrlash tezligi yaxshilangan

-tahlil qilish ko'nikmalari kuchaygan. Bu esa raqamli o'yinlar o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita ekanini isbotlaydi.

Raqamli savodxonlikni boshlang'ich ta'limga integratsiyalash samarali pedagogik strategiyalari talab qiladi. Ertmer va Ottenbreit-Leftwich ga ko'ra, o'qituvchilarning texnologiyaga bo'lgan e'tiqodlari va munosabatlari uning sinfga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida muhim rol o'ynaydi. Ular o'qituvchilarning raqamli vositalaridan foydalanishda ishonchi va malakasini oshirishga qaratilgan kasbiy rivojlantirish dasturlarini himoya qiladilar. [3]

Raqamli savodxonlikni erta yoshda o'rgatish o'quvchilarni texnologiyadan xavfsiz va mas'uliyatli foydalanishga o'rgatishni ham o'z ichiga oladi. Internet xavfsizligini tushunish, kiberbullyingni tan

olish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va onlayn axloqiy xatti-haraklarni qo'llash raqamli ta'limning muhim tarkibiy qismidir.

So'ngi yillarda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi tufayli talimni samarali tashkil etishda ularning imkoniyatlari yanada kengroq foydalanila boshladi. Ta'kidlash joizki, bugungi kunda talimni raqamli texnologiyalarisiz tasavvur eta olmaymiz. Zero, bugungi kunda ta'lim muassasalari foydalaniladigan multemidiyalar, kompyuterlar, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlarning o'rni beqiyosdir.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda raqamli o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda, ularni dars jarayonida faol ishtirok etishga undash muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli o'yinlar ta'lim jarayonini zamonaviy, interfaol va samarali qiladi. O'qituvchilarga tavsiya etiladiki, ular har bir mavzuga mos o'yinli metodikani ishlab chiqib, o'quvchilarning fikrlash faoliyatini muntazam rivojlantirib borsinlar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim." – Toshkent, 2021.
3. Karimova D. "Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish." – Toshkent, 2020.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TO'G'RI TALAFFUZ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING INTERFAOL USULLARI

Hamdamova Zilola Shaxobiddin qizi,
PROFI UNIVERSITY Navoiy filiali o'qituvchisi
+998907319557, zilolahamdammova95@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni tahlil qilinadi. Interfaol o'yinlar va multimedia vositalari fonetik bilimlarni mustahkamlash, ravon nutqni rivojlantirish, mustaqil fikrlash va so'z boyligini oshirishga yordam beradi. Maqola "To'g'ri talaffuz" bo'limi metodikasini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: to'g'ri talaffuz, fonetika, boshlang'ich ta'lim, ona tili, adabiy talaffuz, imlo, mustaqil fikrlash, ijodiy fikrlash, didaktik o'yinlar, qiyoslash metodi, interfaol usullar, fonetik mashqlar, jarangli–jarangsiz undoshlar, paronimlar, multimedia vositalari, nutq madaniyati, so'z boyligi, Zanjir usuli, Domino usuli, Kim xattot?, Kim notiq?, metodik ta'minot, pedagogik texnologiya.

Интерактивные методы развития навыков правильного произношения у учащихся начальных классов

Аннотация: В статье анализируется процесс формирования навыков правильного произношения у учеников начальных классов. Интерактивные игры и мультимедийные средства способствуют закреплению фонетических знаний, развитию беглой речи, самостоятельного мышления и расширению словарного запаса. Статья содержит практические рекомендации по совершенствованию методики раздела «Правильное произношение».

Ключевые слова: правильное произношение, фонетика, начальное образование, родной язык, литературное произношение, орфография, самостоятельное мышление, творческое мышление, дидактические игры, метод сравнения, интерактивные методы, фонетические упражнения, звонкие и глухие согласные, паронимы, мультимедийные средства, культура речи, словарный запас, метод «Цепочка», метод «Домино», «Кто каллиграф?», «Кто оратор?», методическое обеспечение, педагогические технологии

Interactive methods for developing correct pronunciation skills in primary school students

Abstract: The article analyzes the process of developing correct pronunciation skills among primary school students. Interactive games and multimedia tools help reinforce phonetic knowledge, improve fluent speech, foster independent thinking, and expand vocabulary. The article provides practical recommendations for improving the methodology of the "Correct Pronunciation" section.

Keywords: correct pronunciation, phonetics, primary education, native language, literary pronunciation, spelling, independent thinking, creative thinking, didactic games, comparison method, interactive methods, phonetic exercises, voiced and voiceless consonants, paronyms, multimedia tools, speech culture, vocabulary, Chain method, Domino method, Who is the Calligrapher?, Who is the Orator?, methodological support, pedagogical technologies

Kirish. Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarni ona tili o'quv predmeti asosida mustaqil ishlashga, o'z fikrini og'zaki va yozma shakllarda ravon va ta'sirchan ifodalay olish ko'nikmalarini shakllantirish bugungi ta'lim oldida asosiy vazifa sifatida turibdi. Zero, o'quvchilarni ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Bu jarayonda yosh avlodning jamiyat rivojiga mos bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishi muhimligini ta'kidlash lozim. Jumladan, umumta'lim maktablarining 1-4-sinf o'quvchilarida ona tili fani, xususan, to'g'ri talaffuz bo'limi orqali adabiy talaffuz, to'g'ri yozish (imlo qoidalari)ni ko'nikma sifatida shakllantirish, shuning barobarida ularni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish, jozibali og'zaki va yozma nutqning asosi bo'lgan so'z boyligini oshirish bugungi ona tili ta'limining mazmuni va maqsadini tashkil etadi. Uni amalga oshirish ona tili ta'limi oldiga zamonaviy pedagogik texnologiyadan foydalanish, innovatsion loyihalar yaratish muammosini ham qo'ymoqda. Shu jihatdan olib qaraganda umumiy o'rta ta'lim yo'nalishida tadqiq qilinishi lozim bo'lgan muhim masalalar tizimida o'quvchilarda to'g'ri talaffuzga oid o'quv materiallar asosida mustaqil, ijodiy fikrlash hamda o'z fikrini nutq sharoitiga mos holda to'g'ri va ravon ifodalash malakasini shakllantirish hamda takomillashtirishning pedagogik tizimini ishlab chiqish, uni tatbiq etishning yangi metodik yondashuvlarini joriy etish va amaliyotda sinab ko'rish muhim pedagogik muammodir.

Asosiy qism: Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyati, xususan to'g'ri talaffuz (diksiya) ko'nikmalarini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Diksiya - bu so'z va tovushlarni aniq, ravon va to'g'ri talaffuz qilish qobiliyati demakdir. Ya'ni, insonning gapirayotganda har bir tovushni to'g'ri chiqarishi, so'zlarni tushunarli aytishi va nutqining ravon bo'lishi - bularning barchasi diksiya bilan bog'liq. Qisqa qilib aytganda: Diksiya - to'g'ri talaffuz qilish san'ati. Bu jarayon nafaqat o'qish va yozuv sifatini, balki bolalarning muloqot qobiliyati, o'z fikrini aniq ifodalash mahoratini ham mustahkamlaydi. So'nggi yillarda interfaol metodlar asosida o'qitish o'quvchilarning talaffuzini rivojlantirishda eng samarali vositalardan biriga aylangan. To'g'ri talaffuzni rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyati:

- Interfaol yondashuv: o'quvchini jarayonning faol ishtirokchisiga aylantiradi;
- nutqdagi kamchiliklarni amaliy mashqlar orqali bartaraf etadi;
- muloqot, ijodkorlik va faollikni oshiradi;
- darsni qiziqarli va samarali qiladi.

To'g'ri talaffuzga o'rgatishda o'quv materiallarini o'quvchilarga qaysi metod orqali tushuntirish yaxshi natija beradi? Quyida to'g'ri talaffuzga doir o'quv materiallarini o'qitishda qo'l keladigan samarador usullar ustida ishlab, aytilgan fikrlarni ayrim misollar bilan asoslashga harakat qilindi. Har qanday ma'lumotni qay darajada o'zlashtirish tinglovchining xohish-irodasiga bog'liqdir. Psixologik nuqtai nazardan darsda, ayniqsa, yangi dars bayonida o'quvchini qiziqtirish lozim. Aks holda, harakat besamar ketishi mumkin. Shu ma'noda to'g'ri talaffuz o'qitishda ham turli noan'anaviy dars usullaridan foydalanish lozim.

Quyida "Urg'u" mavzusining noan'anaviy ta'limi xususida to'xtalamiz:

Bir predmet haqida aniq tasavvurga ega bo'lish uchun uni ikkinchisi bilan qiyoslash o'quvchida yorqin tasavvur hosil qiladi. Shu ma'noda o'quvchiga ona tilini boshqa bir tilga qiyoslab o'rgatish eng samarali usuldir. O'qituvchi ona tili darslarida, xususan, to'g'ri talaffuz mavzusini tushuntirayotganda ma'lumotlarni o'quvchiga imkon qadar u o'rganayotgan biror chet tilidagi zaruriy bilimlar bilan taqqoslasa, dars yanada samarali bo'ladi. O'qituvchining taqqoslanayotgan tilni qay darajada bilishi natijaga salbiy yoki ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

"Urg'u" mavzusini tushuntirish uchun unga istagancha ta'rif keltirgan bilan kutilgan natijaga erishish qiyin. Lekin o'zbek tili urg'usini rus, nemis yoki bo'lmasa ingliz tillaridan biridagi so'z urg'usi bilan solishtirish, o'quvchida darhol tushuncha hosil qiladi: (bolalar, rebyata, children), ya'ni o'zbek tilida urg'u, asosan, so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. Boshqa tillarda esa, aksincha.

Nafaqat urg'u, balki butun to'g'ri talaffuzni qiyoslash usuli bilan o'qitish yaxshi samara beradi. Dars jarayonida ikki til tovushlari taqqoslanadi, ularning har biri o'ziga xos xususiyatga egaligi uqtiriladi. Tillar o'rtasidagi fonetik farq va o'xshashliklar aytiladi. Misol uchun [q], [h], [g'], [o'] va [ng]

tovushlarining rus tilida yoʻqligi, alifbodagi farqlar, ingliz tilida ikki unlining bir oʻrinda kelib talaffuzda boshqa unli tovush sifatida aytilishi (good, book, choose, meet) yoki boʻlmasa soʻz oxirida ye unlisining oʻzak tarkibidagi biror unliga qoʻshib oʻqilishi (take [teyk]) kabilarni tushuntirishda; oʻzbek tiliga xos jaranglilarning talaffuzda jarangsizlashuvi, baʼzi burun tovushlarining ham boshqacha talaffuz etilishi (tanbur-tambur), ogʻzaki nutqda baʼzi soʻzlarda oxirgi tovushning tushib qolishi (Samarqand – Samarqan, goʻsht – goʻsh, baland – balan...) , boʻgʻin hodisasidagi farqlar, umuman, tovushlarning aytilishi va yozilishidagi muvofiq hamda nomuvofiqliklar oʻrni bilan taqqoslab boriladi. Bu jarayonda oʻquvchilar darsning faol ishtirokchisiga aylanadi, qolaversa, sekin-asta qiyoslashni oʻzlari davom ettira boshlaydi.

Sinf oʻquvchilarini ikki guruhga boʻlib, 1-guruhga unli bilan boshlanib unli bilan tugovchi soʻzlarni, 2-guruhga undosh bilan boshlanib undosh bilan tugovchi soʻzlarni topshiriqliq qilib berilsa, oʻyin yanada qiziqarli oʻtadi. Oʻquvchilarda hozirjavoblik, topqirlik bilan birga toʻgʻri talaffuz malakasi ham shakllanadi.

Xulosa. Interfaol usullar boshlangʻich sinf oʻquvchilarida toʻgʻri talaffuz koʻnikmalarini shakllantirishda eng samarali yondashuvlardan biridir. Ular oʻquvchining faolligini oshiradi, nutqiy kamchiliklarni amaliy mashgʻulotlar orqali kamaytiradi va oʻquv jarayonini qiziqarli qiladi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida toʻgʻri talaffuz koʻnikmalarini rivojlantirishda multimedia vositalaridan maqsadli foydalanish maqsadga yetishdagi eng muhim omillardan biri sanaladi. Kichik yoshdagi oʻquvchilarda toʻgʻri talaffuzga doir oʻquv materiallarining metodik taʼminotini takomillashtirish boʻyicha tavsiyalar, yangicha yondashuvlar ahamiyatli ekanligini koʻrsatadi. Umumtaʼlim maktablarida toʻgʻri talaffuz oʻqitishda, asosan, fonetik mashqlardan unumli foydalanish lozim. Oʻquvchilarga adabiy talaffuzni, imloni oʻrgatish mashqlar orqaligina amalga oshiriladi. Fonetik mashqlar koʻnikma va malakani hosil qiladi. Topshiriqlar esa, oʻquvchini bilim olishga yoʻnaltiradi, fikrlashga undaydi.

Demak, didaktik oʻyinlar oʻquvchilarning darsga boʻlgan qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. Shu orqali oʻtilayotgan mavzuni oson va tez tushunib oladilar. Toʻgʻri tashkil qilingan didaktik oʻyin oʻquvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, uni zerikishdan va toliqishdan asraydi. Didaktik oʻyinlar ona tili darslarida yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axunov S (2018). Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida nutq va talaffuzni rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Pedagogika nashriyoti.
2. Boshlangʻich taʼlim boʻyicha DTS. Toshkent, 2023.
3. Islomova, M. (2019). Boshlangʻich sinfda talaffuz koʻnikmalarini shakllantirish usullari. Oʻzbekistonda pedagogik ilmiy jurnali, 5(2), 45–52.
4. Karimova, N. (2020). Bolalar nutqi va fonetika mashqlari. Toshkent: Ilm-Fan.
5. Matchonov S. Boshlangʻich sinflarda ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent, 2021.
6. Yuldasheva K. Nutq oʻstirish metodikasi. Toshkent, 2020.
7. Hamrayev G’ “ Ona tilidan oʻquv topshiriqlari tuzish metodikasi” Monografiya-Toshkent. Donishmand ziyosi-2022, 156-bet

KOMMUNIKATIV TOPSHIRIQLAR ASOSIDA BOSHLANGʻICH SINF OʻQUVCHILARINING LUGʻAT BOYLIгинI OSHIRISH

Husenova Muhtaram Husniddin qizi-

Navoiy davlat universiteti, 13.00.02- Taʼlim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlangʻich taʼlim) ixtisosligi boʻyicha tayanch doktoranti,

Boshlangʻich taʼlim kafedra oʻqituvchisi,

<https://orcid.org/0009-0003-5462-5321>, e-mail: Husenova@nspi.uz.

Anotatsiya. Ushbu maqolada boshlangʻich sinf oʻquvchilarining lugʻat boyligini oshirishda kommunikativ topshiriqlardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda kommunikativ yondashuvning oʻquvchilarning faol muloqotga kirishish, soʻz boyligini kengaytirish va nutqni ravon ifoda etishdagi oʻrni yoritilgan. Maqolada lugʻatni oʻzlashtirishda interfaol oʻyinlar,

muloqotli mashqlar va juftlikda ishlash texnologiyalarining samaradorligi ilmiy asosda ko'rsatilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ topshiriqlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda so'zlarni faol qo'llash, kontekstda to'g'ri ishlatish va muloqot jarayonida mustaqil fikr bildirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: lug'at boyligi, kommunikativ topshiriq, boshlang'ich ta'lim, kommunikativ yondashuv, interfaol metod, nutqiy kompetensiya, muloqot.

Аннотация. В статье анализируются теоретические и практические основы использования коммуникативных заданий для расширения словарного запаса учащихся начальной школы. Подчеркивается роль коммуникативного подхода в развитии активного общения учащихся, расширении их словарного запаса и развитии беглой речи. В статье научно обоснована эффективность интерактивных игр, коммуникативных упражнений и технологий парной работы в усвоении лексики. Результаты показывают, что уроки, организованные на основе коммуникативных заданий, развивают у учащихся навыки активного использования слов, их правильного использования в контексте и самостоятельного высказывания в процессе общения.

Ключевые слова: лексика, коммуникативная задача, начальное образование, коммуникативный подход, интерактивный метод, речевая компетентность, коммуникация.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical foundations of using communicative tasks to increase the vocabulary of primary school students. The study highlights the role of the communicative approach in students' active communication, expanding their vocabulary, and fluent speech. The article scientifically demonstrates the effectiveness of interactive games, communicative exercises, and pair work technologies in vocabulary acquisition. The results show that lessons organized on the basis of communicative tasks develop students' skills in the active use of words, their correct use in context, and independent expression in the process of communication.

Keywords: vocabulary, communicative task, primary education, communicative approach, interactive method, speech competence, communication.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning til o'rganishdagi asosiy aqsadlaridan biri — boy va faol lug'at zaxirasini shakllantirishdir. So'z boyligi bolaning nutqiy rivojlanish darajasini, tafakkur kengligini hamda muloqotga kirishish qobiliyatini belgilaydi.

So'nggi yillarda til o'qitishda kommunikativ yondashuv asosida o'quvchilarning tilni amaliy qo'llay olish kompetensiyasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu yondashuvga ko'ra, lug'atni yodlash emas, balki uni real kommunikativ vaziyatda qo'llash muhim hisoblanadi.

Til o'rganishda lug'at boyligi o'quvchining nutqiy kompetensiyasining eng muhim tarkibiy qismidir. Leksik birliklarni o'rganish nafaqat ularning ma'nosini bilishni, balki ularni nutq kontekstida to'g'ri qo'llash, stilistik moslikni saqlash va so'zlar orasidagi semantik bog'liqlikni tushunishni ham o'z ichiga oladi.

O'rganilganlik darajasi. Tilshunos olimlar A.A. Leontyev, S.D. Krashen va J. Richards ta'kidlaganidek, lug'atni o'zlashtirish samarali bo'lishi uchun:

- so'zlar kommunikativ kontekstda kiritilishi;
- o'quvchi faol muloqot jarayonida yangi so'zlardan foydalanishi;
- o'rganilgan so'zlar takroriy amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlanishi kerak.

Demak, lug'atni o'zlashtirish jarayonida kommunikativ topshiriqlar muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

D. Hymes, M. Canale, M. Swain, N. Chomsky kabi olimlar kommunikativ til o'qitish (CLT) yondashuvining nazariy asoslari xususan, lug'at boyligini kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponenti sifatida ko'rishni tahlil qilishadi va lug'atni shunchaki ma'lumot (bilim) emas, balki muloqotga tayyorlik (malaka) sifatida o'rganish nazariyasi chuqur o'rganishgan.

O'zbekiston pedagogikasida lug'at boyligini oshirishning umumiy nazariy masalalari (lug'at ustida ishlash usullari, matn bilan ishlash) yetarlicha o'rganilgan. Kommunikativ kompetensiya va kompetensiyaga asoslangan ta'limga o'tish bo'yicha DTS doirasida ko'plab ilmiy ishlar qilingan. O'zbek olimlari N. G'aybullayeva, Z. Mirzamahmudova, D. G'ofurova va boshqalar kommunikativ yondashuv va nutqiy kompetensiya masalalariga oid ishlarni tahlil qilishgan.

Xalqaro til o'qitish metodikasida kommunikativ topshiriqlar (Task-Based Instruction/Learning) orqali lug'at boyligini oshirish masalalari chuqur tadqiq qilingan R. Ellis, M. Nation va P. Nation kabi metodistlar kommunikativ topshiriqlarning so'zni shunchaki yodlashdan ko'ra, kontekstda, muloqot ehtiyojida o'zlashtirishning samarali ekanligini pedagogik tajribalar orqali isbotlashgan.

"Boshlang'ich sinf ona tili darslarida kommunikativ topshiriqlarning spetsifik turlarini ishlab chiqish va ularning lug'atni faollashtirishdagi ta'sirini aniq pedagogik eksperimentlar asosida baholash" yo'nalishidagi tizimli va amaliy tadqiqotlar soni nisbatan kam. Mavjud ishlar ko'pincha umumiy metodlarni tahlil qiladi, lekin kommunikativ topshiriqlarni bevosita lug'at boyligini faol (aktiv) zaxiraga o'tkazish maqsadida maxsus ishlab chiqish, ularning samaradorligini o'lchashga qaratilgan tajriba-sinov ishlari yetarli emas.

Tahlil va natijalar. Kommunikativ topshiriq — bu o'quvchini muloqot jarayonida ma'lum maqsadga yo'naltirilgan nutq faoliyatiga jalb qiluvchi o'quv vazifasidir. Bunday topshiriqlarda so'z va iboralar real hayotiy vaziyatda ishlatiladi. Boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan kommunikativ topshiriqlarning asosiy turlari:

1. Dialogik mashqlar – "do'konchi va xaridor", "o'qituvchi va o'quvchi" kabi rolli muloqotlar.
2. O'yinli topshiriqlar – "Kim tez topadi?", "So'zni davom ettir", "Kimning so'zi ko'p?" kabi o'yinlar.
3. Muammoli vaziyatli topshiriqlar – ma'lum holatda mos so'z yoki iborani tanlash.
4. Juftlik va guruhli ishlar – o'quvchilar bir-biri bilan muloqot orqali yangi so'zlarni qo'llaydi.

Bu turdagi mashg'ulotlar o'quvchilarni faol fikrlash, muloqot qilish va yangi so'zlarni tabiiy o'zlashtirishga undaydi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy so'z yodlash usullariga qaraganda, kommunikativ topshiriqlar asosida o'rganilgan so'zlar 2–3 barobar samaraliroq o'zlashtiriladi. Chunki bu jarayonda:

- o'quvchi so'zning ma'nosini kontekstdan tushunadi;
- so'zlar nutq faoliyatida takroran qo'llaniladi;
- o'quvchi emosional va ijtimoiy jihatdan faol bo'ladi;
- yangi lug'at madaniy kontekst bilan bog'lanadi.

Masalan, "Bozorga sayohat" mavzusida o'tkazilgan darsda o'quvchilar "oluvchi-sotuvchi" rollarini bajarib, "narx", "tortmoq", "tanlamoq", "yoqdi-yoqmadi" kabi so'zlarni faol ishlatgan. Natijada 80% o'quvchi ushbu so'zlarni mustaqil nutqda qo'llay olgan.

Davlat ta'lim standartlari (DTS) bugun bitiruvchilardan nafaqat bilim, balki nutqiy kompetensiya (muloqot qilish malakasi)ni talab qiladi. Quruq so'z yodlash yoki qoida bilish amaliy ehtiyojni qondirmayapti. Kommunikativ yondashuv asosidagi topshiriqlar lug'at birliklarini faol nutqqa (active vocabulary) kiritishga xizmat qiladi. Bu esa o'quvchilarning so'zlarni shunchaki bilishi emas, balki ularni turli muloqot vaziyatlarida (dialog, hikoya, savol-javob) to'g'ri va o'rinli ishlata olish qobiliyatini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf (6-10 yosh) aqliy rivojlanishning eng jadal davri hisoblanadi. Lug'at boyligi bevosita mantiqiy tafakkur, idrok va ijodkorlik (kreativlik) qobiliyatiga ta'sir qiladi. Lug'atni boyitishning zerikarli usullari bolaning motivatsiyasini pasaytiradi. Kommunikativ topshiriqlar (masalan, rol o'yinlari, rasm asosida hikoya tuzish, munozara elementlari) so'zlarni yodlashga emas, balki ularni kontekstda (muhitda) tushinishga va hissiy anglashga yordam beradi. Bu esa o'rganilayotgan so'zlarning uzoq muddatli xotirada saqlanishini va bolaning mustaqil fikr bildirish malakasini rivojlantirishni ta'minlaydi.

O'qitish amaliyotida hanuz an'anaviy ("lug'at daftariga yozish va yodlash") usullar ustunlik qiladi. Bu usullar lug'atni passiv (passive vocabulary) darajada ushlab qoladi. Mazkur mavzu innovatsion pedagogik texnologiyalarni (interfaol, loyihaviy, o'yin texnologiyalari) joriy etishga bevosita bog'liq. Kommunikativ topshiriqlarni qo'llash orqali o'qituvchilar lug'at ishini ona tili, o'qish va atrof-olam darslari bilan integratsiya qilishning amaliy yechimlarini topadilar.

Boshlang'ich sinfda o'qishga qiziqishning pasayishi o'quvchining o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kommunikativ topshiriqlar doimo o'zaro muloqotga va ma'lum bir maqsadga erishishga qaratilgan bo'ladi. Bu esa o'quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi, o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshiradi va tilni qo'llashdan qo'rqish (nutqiy to'siq) kabi psixologik muammolarni bartaraf etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun quyidagi metodik tavsiyalar muhim:

- har bir yangi mavzuda kommunikativ vaziyat yaratish (savol-javob, roliklar, suratlar orqali);
- lug'at mashg'ulotlarini interfaol o'yinlar bilan uyg'unlashtirish;
- o'quvchilarni juftlik yoki kichik guruhlarda ishlashga o'rgatish;
- o'rganilgan so'zlarni amaliy faoliyat (hikoya, sahna ko'rinishi, komiks chizish) orqali mustahkamlash;

- o'quvchilarning lug'at rivojini reyting yoki portfoliolar orqali kuzatish.

Xulosa. Kommunikativ topshiriqlar asosida lug'atni boyitish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng tabiiy va samarali usul hisoblanadi. Bu yondashuv so'zlarni yod olish emas, balki ularni faol nutqiy jarayonda qo'llashni o'rgatadi. Natijada o'quvchilarda lug'at boyligi kengayadi, nutq ravonligi oshadi va o'z fikrini mantiqan hamda grammatik jihatdan to'g'ri ifoda etish ko'nikmasi shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hymes, D. On Communicative Competence. In J. Holmes (Ed.), Sociolinguistics. Penguin. 1972
2. Canale, M., & Swain, M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1(1), 1–47., 1980.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press., 2014.
4. Yo'ldosheva, N. Til o'qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.2020
5. Qodirova, D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'at boyligini rivojlantirish usullari. Boshlang'ich ta'lim jurnali, №3, 33–38., 2021.
6. Mavlonova, R. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2021.
7. Krashen, S. D. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.1982.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Ilmiy rahbar: Omonboyeva Nursaule Erkin qizi

NavDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim

fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1"J"-kurs talabasi

Aziyeva Guljayna Sarsenbek qizi

e-mail:azievaguljayna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonining nazariy asoslari hamda samarali usullari yoritilgan. Nutqiy kompetensiya o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, so'z boyligini kengaytirish, fikrni mantiqan va grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, og'zaki nutq, yozma nutq, pedagogik texnologiya, kommunikativ metod.

Bugungi kunda ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muloqotga kirishish qobiliyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida nutqiy kompetensiyani shakllantirish kelajakdagi o'quv jarayonining muvaffaqiyatli kechishiga zamin yaratadi. Chunki bola fikrlash, o'qish, yozish, o'z fikrini aniq bayon etish orqali tafakkurini rivojlantiradi. Shuning uchun o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri — o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan metod va texnologiyalarni tanlashdir.

O'qish: O'quvchilarga qiziqarli kitoblar, she'rlar, ertaklar o'qib berish kerak. O'qilgan matnni muhokama qilish, uning mazmunini so'zlab berishni so'rash, va asosiy g'oyani aniqlashga yordam berish lozim.

Yozish: Hikoya yozish, rasm chizib, unga ta'rif berish, o'z fikrlarini yozma ravishda ifodalash kabi topshiriqlar bilan shug'ullanish kerak.

Savol-javoblar: O'qilgan matn bo'yicha savol berib, o'quvchilarning javoblarini tinglash orqali ularning tushunish va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Tinglash va gapirish orqali rivojlantirish

Muloqot: O'quvchilarga savol berish va ularning javoblarini tinglash, ularni tushunish va to'g'ri gapirishga yordam berish muhim. Suhbatlar va munozaralar olib borish nutqni boyitadi.

Nutqiy o'yinlar: "Kim ko'proq so'z topadi?", "Qiziqarli hikoya to'qish" kabi o'yinlar o'ynash nutqning rivojlanishiga yordam beradi.

Ijodiy mashqlar: O'quvchilardan o'z so'zlari bilan hikoya yaratish, she'rlar tuzish, va rol o'ynash kabi ijodiy vazifalar bajarishni so'rash kerak.

Ovozli mashqlar: O'quvchilarga turli xil so'zlarni, gaplarni talaffuz qilish, va ovozi o'zgartirish kabi mashqlarni bajarishni o'rgatish kerak.

Mantiqiy izlanishlar: O'quvchilardan o'z fikrlarini mantiqan izchil va asosli tarzda bayon etishni so'rash kerak.

Tilni boyitish: Yangi so'zlarni o'rganish, ularni nutq jarayonida ishlatish, va so'zlarning ma'nolarini tushuntirish kerak.

Nutqiy kompetensiya – bu shaxsning og'zaki va yozma nutq orqali o'z fikrini to'g'ri, mantiqiy va ravon ifoda etish qobiliyatidir. U o'quvchilarning tildan ongli foydalanish, so'z boyligini boyitish, grammatik tuzilmani to'g'ri qo'llash, shuningdek, kommunikativ vaziyatlarga mos muloqot olib borish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'limda nutqiy kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Til kompetensiyasi – grammatik, fonetik va leksik bilimlar tizimi;
- Kommunikativ kompetensiya – muloqot jarayonida til birliklaridan to'g'ri foydalanish qobiliyati;
- Madaniy kompetensiya – muloqot madaniyati va etika me'yorlariga amal qilish.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda asosiy yetakchi shaxs hisoblanadi. U o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, ularni faol fikrlashga, o'z fikrini ifoda etishga o'rgatishi zarur.

O'qituvchi:

- o'quvchilarning og'zaki nutqini dialog, suhbat, savol-javob mashqlari orqali rivojlantiradi;
- yozma nutqni incho, diktant, matn tahlili orqali shakllantiradi;
- har bir darsda til o'yinlari, interfaol mashg'ulotlar orqali nutqiy faollikni oshiradi.

Nutqiy kompetensiyani shakllantirishning samarali yo'llari quyidagilardir:

1. Interfaol metodlardan foydalanish. "Aqliy hujum", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Rol o'ynash" kabi usullar o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi.

2. Matn bilan ishlash. O'quvchilarni o'qilgan matndan asosiy g'oyani ajratish, qayta hikoya qilish, savol tuzish kabi faoliyatlarga o'rgatish.

3. Audiovizual vositalardan foydalanish. Multimediali taqdimotlar, audio yozuvlar, videodarslar orqali eshitish va tushunish ko'nikmasini rivojlantirish.

4. Til o'yinlari va ijodiy topshiriqlar. Masalan: "So'z zanjiri", "Topishmoq yarat", "Tasvir asosida gap tuz" kabi mashqlar.

5. Kommunikativ muhit yaratish. Har bir darsda o'quvchilarning bir-biri bilan erkin muloqot qilishiga imkon berish.

Bugungi raqamli asrda AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) vositalari nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Interaktiv doskalar, onlayn o'yinlar, virtual suhbatlar o'quvchilarni til o'rganishga rag'batlantiradi.

Masalan, Quizizz, Kahoot, LearningApps kabi platformalar orqali o'quvchilar so'z boyligini sinovdan o'tkazadi va muloqot jarayonida faol ishtirok etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish — ularning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatining garovidir. O'qituvchi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, aniq va mantiqiy nutq qurish ko'nikmalarini shakllantirsa, bu ularning ijtimoiy faolligi va shaxsiy o'sishiga xizmat qiladi. Shu bois har bir darsda interfaol metodlar, zamonaviy texnologiyalar va kommunikativ mashg'ulotlar asosida ishlash eng samarali yo'l hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xtaeva, N. (2021). Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Raximova, D. (2020). Nutq madaniyatini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar. – Samarqand davlat universiteti ilmiy axboroti, №3, 45–49-betlar.
3. Jo'rayeva, G. (2019). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish. – Pedagogik ta'lim jurnali, №4, 67–72-betlar.

BOLALAR NUTQINING RIVOJLANISHIDA TASHQI OMILLARNING TA'SIRI

Karimova Dilnura-
NavDU Maktabgacha ta'lim kafedrası 1-kurs talabasi,
Ilmiy rahbar: N.K.Musayeva

Nutq, muloqot bolalar hayotida o'ziga xos tub burilish, ya'niy hayotni anglash hodisasi bilan namoyon bo'ladi. Ilk yoshdagi bola nutqining o'z vaqtida va to'g'ri rivojlanishi faol rivojlanishning asosidir. Nutq vositasida bola bilan kattalar o'rtasida turli munosabatlar o'rnatiladi. Yaxshi rivojlangan nutq ruhiy jarayonlarning (xotira, tafakkur, xayol va boshqalar) rivojlanishiga, bolalarning maktabgacha ta'lim davridagi va undan keyingi faoliyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Bolalar nutqining rivojlanishi bilan kattalar nutqining tarbiya vositasi sifatidagi roli ortib boradi. Bolaning uch yoshgacha bo'lgan davri uning nutqi, tafakkuri va bilish faoliyatining rivojlanishi uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. "Bu davrga kelib miyaning nurgu bo'limi anatomik tomondan yetilib bo'ladi, bola ona tilining asosiy grammatik shakllarini egallaydi, ko'p so'z to'plamiga ega bo'ladi. Agar uch yoshgacha bo'lgan bolalar nutqiga yetarlicha e'tibor berilmagan bo'lsa, u vaqtda kelgusida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni bartaraf etish uchun katta kuch va g'ayrat sarf etishga to'g'ri keladi",— deb ta'kidlaydi o'zining tadqiqotida M.M.Kolsova [2.5.].

Keyingi yilliklarda ta'lim tizimi tuzilmasida keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bunda ikki o'zaro bog'liq jarayon yaqqol ko'zga tashlandi: fan — texnika taraqqiyoti bilan birga, til madaniyati, nutqimiz ham o'zgardi. A.R.Luriyaning ta'kidlashicha, bolaning o'zini tutishida yuzaga keluvchi murakkab boshqaruv masalalarida nutq faoliyati asos bo'ladi [1.53.].

Bugungi kunda jajji nihollarimiz, ya'ni bolalarimizda kuzatilayotgan nutqdagi muammolar ortib bormoqda. Bunday nutqiy muammolarning kelib chiqishiga o'zimiz ham sababchi bo'lib qolmoqdamiz.

Oila muhiti bola nutqi va rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Chunki bola 2-3 yoshigacha doimiy oila a'zolari nazoratida bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisi bo'lgandan so'ng ham ko'proq ma'lumotni oila a'zolaridan oladi. Agar oilada ota-ona, bobo-buvilar kam muloqot qilsa, shu bilan birga bolaga ham kam e'tibor berib, kam muloqotda bo'lsa, nutq rivojlanishi shuncha sust bo'lib qoladi. Keyinchalik bunday muhitda tarbiyalangan bolalarda boshqa tengdoshlari bilan muloqotda bo'la olmaslik, tengqurlaridan ajralib qolish va bir qancha talaffuzda muammolar kuzatilishining guvohi bo'lishimiz mumkin. L.S.Vygotskiy bolalar nutqining rivojlanishida ijtimoiy muhit va katta yoshdagilar bilan muloqotning o'rni juda muhimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, bola tili tashqi nutq orqali shakllanadi. Shuning uchun, bolaning atrofida boy til muhitining bo'lishi — nutq rivojlanishining asosiy omilidir deb ta'kidlaydi. Yana shunga o'xshash fikrlarni A.N.Leontyev, D.B.Elkonin, M.T.Lisinalar ham bildirib o'tgan.

Bola hayotining ilk kunlaridanoq ota-onasi, yaqinlarini tinglab, ular qatori muloqot qilmoqchi bo'ladi. E'tibor bergan bo'lsangiz go'daklarni erkalaganimizda har xil tushunarsiz tovushlar chiqaradi, qaysidir gaplarimizga kuladi. Bundan bilishimiz mumkinki ular ham bizdek tashqi muhitga moslasha boshlaydi. Bugungi kunda jamiyatimizda shunday ota-onalar borki, farzandlariga batamom e'tiborsiz. Farzandlari telefon, televizor, planshet kabi gadjetlardan meyyoridan ortiq foydalanishsa ham ularni nazorat qilishmaydi va buning orqasidan yuqorida aytib o'tganimizdek muammolar kelib chiqadi. Bolalar nutqida yuzaga keladigan nuqsonlarni mehr to'la oilaviy muhitda tuzatish bugungi kunning muhim va oqilona qarori hisoblanadi. Bolalarning qay yo'sinda o'sishi bizga bo'g'liqdir. Chunki bolalar hayotida bizning rolimiz katta. Ularni jamiyatga moslashishi, mustaqil shaxs sifatida rivojlanishi uchun biz eng birinchi omilmiz. Bolalar ham erkin gapira olishi, o'z fikrlarini erkin bayon eta olishlari uchun albatta nutqining shakllanishi to'g'ri bo'lishi, bunda esa, kattalar to'g'ri namuna ko'rsatishi hamda bolalarga aniq va tushunrli nutqda so'zlashi kerak deb o'ylaymiz.

Xulosa o'rnida shuni aytamizki, bolalar shakllanishida eng mayda jarayonlarga ham katta e'tibor qaratishimiz muhimdir, zero, bolalar bizning e'tiborsizligimiz, bizning aybimiz tufayli har xil nuqsonlarga ega bo'lib qolmasin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. А.Р.Лурия Язык и сознание.- М., 1979.
2. М. М. Kolsova. Rebyonok uchitsya govorit. М., 1973

3. L. Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. T.: 2005
4. Q.Shodiyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish. -T .: O'qituvchi, 1990.
5. F.R.Qodirova, R.M.Kadirova Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.
6. E.G'oziev. Tafakkur psixologiyasi. T.: O'qituvchi, 1990.
7. Internet saytlari.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING O'QITUVCHI OLDDIDAGI VAZIFALARI

Kazbekova Fariza Po'latovna
Navoiy davlat universiteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda raqamli kompetensiyani shakllantirishning ahamiyati, mazmuni va o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalar yoritilgan.

Kalit so'z: boshlang'ich ta'lim, raqamli kompetensiya, raqamli savodxonlik, axborot texnologiyalari, innovatsion ta'lim, o'qituvchi faoliyati, pedagogik texnologiyalar, raqamli madaniyat.

Boshlang'ich ta'lim – ta'lim jarayonining eng muhim bosqichi bo'lib, unda bolalar nafaqat bilim, balki hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikma va kompetensiyalarni ham o'zlashtiradilar. Bugungi kunda o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarini shakllantirish masalasi ta'lim tizimida dolzarb mavzu hisoblanadi. Tayanch kompetensiyalarini shakllantirish, o'quvchilarning kelajakda muvaffaqiyatli hayotga tayyor bo'lishini ta'minlash, ularga ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishda yordam berish uchun zarurdir. Tayanch kompetensiyalar – bu har bir shaxsning ta'lim jarayonida o'rganishi, rivojlantirishi kerak bo'lgan asosiy bilim, ko'nikma va qobiliyatlar yig'indisidir. Ular bilim olishda, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishda, o'rganish va ijodkorlikda muvaffaqiyatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

Kognitiv kompetensiyalar: Fikr yuritish, analiz qilish, sintetik yondashuvni rivojlantirish. Bu kompetensiyalar bolalarga mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Kommunikativ kompetensiyalar: Muloqot qilish, fikrni aniq ifodalash, tinglash va muhokama qilish. Kommunikativ ko'nikmalar o'quvchilarga jamiyatda o'z o'rnini topish va ijtimoiy aloqalar o'rnatishda yordam beradi.

Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar: Emotsional intellekt, jamoada ishlash, boshqalar bilan muloqotda bo'lish va empatiya. Bu kompetensiyalar shaxsning o'zini anglashiga, o'zini boshqarishiga va jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyalashishga imkon beradi.

Metakognitiv kompetensiyalar: O'rganish jarayonini boshqarish, o'z-o'zini tahlil qilish va o'rganishning samarali usullarini tanlash. Bu kompetensiya o'quvchilarga o'z bilimlarini kengaytirish va o'rganish jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida tayanch kompetensiyalarini shakllantirish, o'quvchilarning nafaqat akademik muvaffaqiyatlarini, balki ularning hayotdagi ijtimoiy faoliyatlarini ham yaxshilaydi. Ta'lim jarayonida ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning mustaqil va samarali ishlashiga, jamoada faol ishtirok etishiga, shuningdek, muammolarni hal qilishda innovatsion yondashuvlarni qo'llashiga yordam beradi.

Kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish: O'quvchilarni analitik fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish va muammolarni hal qilishda o'rgatish muhimdir. Masalan, matematik va tabiiy fanlar darslarida mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish orqali bolalar murakkab vaziyatlarni tezda hal qilishni o'rganadilar.

Kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish: Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, yozma va og'zaki nutqni yaxshilash, fikrni aniq ifodalash – ularning kelajakdagi ijtimoiy hayoti uchun zarurdir. O'quvchilarda fikrni bayon qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun guruh ishlari, debatlar, muammoli vaziyatlarni yechish mashg'ulotlarini o'tkazish samarali bo'ladi.

Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish: Jamoaviy ishlar va o'zaro hamkorlikni o'rganish, ijtimoiy qadriyatlar va mas'uliyat hissini rivojlantirish, bolalar uchun muhim ahamiyatga ega. Ularni doimiy ravishda ijtimoiy vaziyatlarda ishtirok etishga va muammolarni jamoa bilan hal qilishga undash lozim.

Metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish: O'quvchilarni o'rganish jarayonini baholash va o'z-o'zini tahlil qilishga o'rgatish zarur. Bu o'z navbatida, o'quvchilarga o'z xatolaridan o'rganish va kelajakda yanada samarali ishlash imkonini yaratadi. Tayanch kompetensiyalarini shakllantirishda samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Bunga quyidagilar kiradi:

Faol o'qitish uslubi: O'quvchilarga faollik va kreativlikni rivojlantirishga imkon beruvchi uslublar, masalan, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish.

Individual yondashuv: Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olish, uning rivojlanish darajasiga mos bo'lgan topshiriqlar va faoliyatlarni tashkil etish.

Kooperativ o'qitish: O'quvchilarni guruh bo'lib ishlashga, bir-birlariga yordam berishga va jamoaviy fikr almashishga undash.

Boshlang'ich ta'limda tayanch kompetensiyalarini shakllantirish bolalar uchun

nafaqat bilim olish, balki kelajakda muvaffaqiyatli hayot uchun muhim tayyorgarlikdir. Ta'lim jarayonida kognitiv, kommunikativ, shaxsiy va ijtimoiy, hamda metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish orqali o'quvchilarni jismoniy, intellektual va ijtimoiy jihatdan taraqqiy etishga yordam berish mumkin. Shu sababli, boshlang'ich ta'limda kompetensiyalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish, har bir bolaning kelajakda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. –Toshkent:TDTU, 2005
- 2.Yigitaliyeva Sh.I. Konsept va uning lingvistikadagi talqini 2023
- 3.Yigitaliyeva Sh.I. O'zbek tilida yaxshilik konsepti va uning xalq maqollarida ifodalanish xususiyatlari 01-704.Qo'qon DPI.Ilmiiy habarlar
- 4.Yigitaliyeva Sh.I. Yaxshilik konseptiningbilvosita ifodalanishi .Mug'allim

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚИТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Казимбаева Құралай Қайратқызы

Науайы Мемлекеттік университеті

Бастауыш тәлім бағыты талапкері

Ғылыми жетекші: Омонбоева Меруерт Еркінқызы

Науайы Мемлекетті Университетінің

Бастауыш тәлім кафедрасы оқытушысы

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының дайын ақпаратты жаттап алуы емес, оны өз бетінше іздену, талау, салыстыру және шешім қабылдау арқылы меңгеруі маңызды міндет болып табылады. Осы орайда педагогикалық технологиялардың ішінде проблемалық оқыту әдісі, соның ішінде сабақта проблемалық жағдай туғызу тәсілі ерекше орын алады. Математика пәні өзінің абстрактілігі және логикалық құрылымымен проблемалық ізденіс ұйымдастыруға өте қолайлы. Сабақ барысында проблемалық жағдай жасау оқушыны ойлануға, зерттеушілікке, жаңа білімді өз бетімен ашуға жетелейді. Мұнда мұғалім бағыттаушы рөл атқарады, ал оқушы әрекеттің белсенді қатысушысына айналады.

Проблемалық жағдай ұғымы және педагогикалық мәні. Проблемалық жағдай – оқушының бар білімдерімен шешуге мүмкіндігі жоқ, бірақ сол білімдерге сүйене отырып жаңа шешім шығаруға болатын дидактикалық жағдай. Ол оқушыны ойландыруға, зерттеуге, жаңа білімді өздігінен игеруге ынталандырады. Проблемалық жағдайлардың ерекшеліктері: оқушыда танымдық қызығушылық тудырады, бұрынғы білім жеткіліксіз болып, жаңасын іздеуге итермелейді, ой қорыту, талдау, салыстыру қабілеттерін іске қосады, мұғалім бағыттайды, бірақ дайын жауап бермейді, оқушы оқу әрекетінің белсенді субъектісіне айналады. Психологияда

мұндай жағдайды интеллектуалдық қиындық деп атайды және ол ойлау дамуының негізгі механизмі болып саналады.

Математиканы оқытудағы проблемалық жағдайлардың рөлі. Логикалық ойлауды дамытады. Математика сабақтарында мұғалімнің мақсатты түрде проблемалық жағдайлар ұйымдастыруы оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға үлкен ықпал етеді. Проблемалық жағдай оқушыны өз бетімен ізденуге, дәлелдеуге итермелейді. Мұндай жағдайда оқушы дайын ақпаратты қабылдамай, мәселені шешудің жолдарын табуға тырысады. Логикалық ойлау – математикалық білімнің негізі. Проблемалық жағдайлар оқушылардың талдау, жинақтау, қорытынды жасау, жалпылау сияқты ойлау операцияларын белсенді түрде қолдануына мүмкіндік береді. Мәселен, есептің бірнеше шешу жолын салыстыру, тиімді әдісті таңдау, гипотеза ұсыну және оны тексеру оқушылардың логикалық ойлауын жүйелі дамытады. Танымдық белсенділікті арттырады. Проблемалық оқыту барысында оқушылардың танымдық қызығушылығы күшейеді. Себебі оларды шешімін іздеуге қызықтыратын нақты өмірлік немесе оқу жағдайы ұсынылады. Оқушылар сұрақ қоюға, болжам жасауға, өз ойын білдіруге, дәлелдеуге талпынады. Танымдық белсенділік артуы оқушының пәнге деген ынтасын күшейтеді, өз бетімен білім алуға деген дағдысын қалыптастырады. Сонымен қатар мұндай тәсіл оқушыны ойлануға, пікір алмасуға баулиды. Шығармашылық қабілеттерді дамытады. Проблемалық жағдайларды шешу кезінде оқушылар тек стандартты тәсілдерді қолданумен шектелмей, өздігінен жаңаша ойлауға мәжбүр болады. Шығармашылық ізденіс оқушының қиялын дамытып, математикалық жаттығуларды орындауға жеке әдіс ұсынуға мүмкіндік береді. Мәселен, есептің дәстүрлі емес жолын табу, тапсырманы қысқа әрі тиімді шешу, математикалық модель құрастыру барлығы оқушының шығармашылық қабілетін дамытады. Проблемалық тапсырманы өз бетімен орындап шығу оқушыға үлкен қанағат сезімін береді. Бұл оның білім алуға деген сенімін, өз күшіне деген сенімділігін нығайтады. Әсіресе күрделі мәселелерді шешкен кезде оқушы өз мүмкіндігінің жоғары екенін түсінеді. Проблемалық жағдайлар оқушылардың мәселені шешу дағдыларын мақсатты түрде дамытады. Мұндай тапсырмаларда оқушы алдымен берілген жағдайды түсініп, сұрақты нақтылап, қажетті мәліметтерді бөліп алып, шешімге апаратын жолдарды қарастырады. Сонымен бірге проблемалық есептер оқу процесін табиғи әрі тиімді етеді. Проблемалық оқытудың маңызды ерекшелігі – оқушының өз бетімен жұмыс жасауына жағдай туғызуы. Мұғалім тек бағыт беруші, ал негізгі жұмысты оқушы өзі орындайды. Топтық жұмысты тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Проблемалық жағдайлар топтық жұмысты ұйымдастыруда өте қолайлы. Себебі мәселені бірлесе талқылау, пікір айту – оқушылардың қарым – қатынас мәдениетін дамытады. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырып, оқу процесін жандандырады. Проблемалық жағдай арқылы сабақ қызықты әрі тартымды болады. Оқушылардың көпшілігі дайын формулалар мен ережелерді жаттаудан гөрі, өздері шешім тапқанды қызығырақ деп санайды. Қызығушылық артқан сайын оқушының пәнге деген сүйіспеншілігі, ынтасы, белсенділігі жоғарылайды. Сол себепті проблемалық оқыту математиканы қиын пән емес, қызықты пән ретінді қабылдауға ықпал етеді.

Математика сабағында проблемалық жағдайларды құру кезеңдері. Проблемалық оқыту әдетте 5 кезеңнен тұрады:

1-кезең: Проблеманы сездіру. Мұғалім күтпеген сұрақ немесе тапсырма береді. Оқушы: "Мұны қалай түсіндіруге болады?" деп ойлайды.

2-кезең: Бұрынғы білімдерді белсендіру. Оқушылар бар білімдерін қолданып көреді, бірақ әлі шешім таба алмайды

3-кезең: Мәселені талдау. Оқушылар болжам жасап, салыстырып, түрлі шешім жолдарын іздейді.

4-кезең: Жаңа білімді ашу. Мәселенің шешімі табылып, жаңа ереже немесе формула шығарылады.

5-кезең: Жаңа білімді қолдану. Тапсырмалар орындау арқылы білім бекітіледі. Проблемалық жағдайлар құрудың тиімді тәсілдері. Проблемалық жағдай туындауы үшін алдымен оқушының бұрынғы білімі мен жаңа ақпарат арасында белгілі бір қарама – қайшылық болуы керек. Егер оқушы бұрынғы тәсілдермен есепті шығара алмаса, ол жаңа білімге деген қажеттілікті сезінеді. Бұл әдіс оқушылардың ойлау белсенділігін арттырып, зерттеушілік іс – әрекетке жетелейді. Модельдеу – күрделі ұғымдарды түсіндіруге көмектесетін тиімді әдіс. Оқушылар өздері модель құрастырып немесе тәжірибе жүргізе отырып, мәселені тереңірек

түсінеді. Бұл әдіс геометрия, статистика, алгебралық функцияларды түсіндіруде өте пайдалы. Қорыта келе, математикада проблемалық жағдай жасау – қазіргі білім берудің тиімді және қажетті әдісі. Бұл тәсіл оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларды ізденімпаз, ойлай алатын, шешім шығара алатын тұлға ретінде тәрбиелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Айтмұхамбетова Б., Ақпаева Н. Педагогикалық технологиялар. – Алматы: Білім, 2018.
2. Әбілқасымов А. Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Выгодский Л. С. Педагогикалық психология. – Алматы: Мектеп, 2014
4. Манкевич Л., Проблемалық оқыту әдістемесі. – Мәскеу: Просвещение, 2012.
5. Тұрғынбаева Б., Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту. – Алматы: Дарын, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA NUTQ O‘STIRISH BOSQICHLARI

**Maratova Fariza Azamatovna, Navoiy davlat
universiteti tadqiqotchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axborot texnologiyalari vositasida nutq o‘stirish jarayonining bosqichlari yoritilgan. Nutqni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari, xususan, multimedia va interfaol vositalardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan. Maqolada nutq o‘stirish jarayoni tayyorgarlik, idrok, faol mashq hamda refleksiya bosqichlariga ajratilgan bo‘lib, har bir bosqichda qo‘llaniladigan metodik usullar va o‘qituvchi faoliyatining samarali yo‘nalishlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, nutq o‘stirish, boshlang‘ich ta‘lim, multimedia, interfaol metodlar, refleksiya.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Texnologiyalar orqali o‘quvchilar so‘z boyligini kengaytirish, to‘g‘ri talaffuzni shakllantirish, mantiqiy va izchil fikrlashni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ushbu jarayonni bosqichma-bosqich tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ta‘lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning nutqini o‘stirish, ularning og‘zaki va yozma muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalar muhim o‘rin tutadi. Chunki bu vositalar orqali o‘quvchilar nafaqat so‘z boyligini kengaytiradi, balki nutqiy faoliyatni amaliy tarzda mashq qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Nutqiy rivojlanish jarayonini A.N.Leontev quyidagicha tavsiflaydi: “Nutqni o‘stirish va rivojlantirish jarayoni bola lug‘atining va so‘zlarning assotsiatsiya asosida bog‘lanishining ortishida ifodalanadigan miqdoriy o‘zgarishlar, balki sifat jihatdan o‘zgarish jarayonidir, zero u fikrlash va ong rivojlanishi bilan ichki bog‘langan holda so‘zning barcha funksiyalari, tomonlari va aloqalarini qamrab oladigan haqiqiy rivojlanish jarayonidir”²⁵. K.D.Ushinskiy bolalarni ona tilida o‘qitishning zarurligini asoslab, bolalarga ona tilini dastlabki o‘qitish metodikasini ishlab chiqar ekan, bolalar tilni o‘zlashtirishlarining til bilan tafakkurning o‘zaro munosabatlarini falsafiy, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘qitishga asoslangan xususiyatlari va qonuniyatlari borasida o‘z fikrlarini bildiradi²⁶.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqni o‘stirish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish — o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni jonlantiradi, mustaqil fikrlashni, eshituv va talaffuz malakasini rivojlantiradi. Shu sababli bu jarayonni bosqichma-bosqich tashkil etish ta‘lim samaradorligini oshiradi.

1. Tayyorgarlik bosqichi

25 Леонтьев. А.А. Язык, речь, речевая деятельность.- М.: Просвещение, 1969. - 214 с.

26 К. Д. Ушинский и современность : сборник научных трудов / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. Ленинград : Издательство Ленинградского государственного педагогического института им. А. И. Герцена, 1975. 157 с.

Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarning nutqiy darajasini, so'z boyligini va texnik vositalardan foydalanish malakasini aniqlaydi.

- O'quvchilarga kompyuter, planshet, interaktiv doska bilan ishlash o'rgatiladi.
- Darslarda qo'llaniladigan multimedia vositalari, audio va video materiallar tanlab olinadi.
- O'quvchilarda nutqni rivojlantirishga qiziqish uyg'otiladi.

Masalan, "So'z toping" yoki "Rasm asosida gap tuzing" kabi interfaol o'yinlardan foydalanish orqali o'quvchilar darsga faol jalb etiladi.

2. Idrok va eshituv orqali o'rganish bosqichi

Bu bosqichda o'quvchilar audio, video va animatsion materiallar orqali yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradilar.

- Eshitilgan so'zlarning talaffuzini to'g'ri aytish mashqlari bajariladi.
- "Tingla va takrorla" topshiriqlari orqali tovushlarni aniq talaffuz qilishga o'rgatiladi.
- Multimedia taqdimotlari yordamida o'quvchilar nutqiy idrokni rivojlantiradilar.

Bu bosqichda **tinglab tushunish, so'z birikmalarini to'g'ri qo'llash, intonatsiyani his etish** ko'nikmalari mustahkamlanadi.

3. Faol nutqiy mashq bosqichi

O'quvchilar bu bosqichda faol ijodiy nutqiy mashqlarni bajaradilar:

- Multimedia dasturlarida hikoya, dialog yoki matn yaratish topshiriqlari bajariladi.
- "Gapni davom ettir", "Rasmga qarab hikoya tuz" kabi topshiriqlar o'tkaziladi.
- Interfaol platformalar (Quizlet, Wordwall, LearningApps) yordamida o'yin asosida nutqiy mashg'ulotlar tashkil qilinadi.

Bu bosqichda o'quvchilar mustaqil fikrlash, mantiqan bog'langan nutq tuzish, to'g'ri talaffuz qilish va grammatik to'g'rilikka e'tibor qaratadilar.

4. Refleksiya va baholash bosqichi

Bu bosqichda o'quvchilar o'z nutqiy faoliyatini tahlil qiladilar, xatolarini aniqlaydilar va tuzatadilar.

- O'quvchilarning nutqlari audio yoki video tarzda yozib olinadi.
- O'qituvchi individual fikr-mulohazalar beradi.
- O'quvchilarning rivojlanish dinamikasi elektron portfolioga kiritiladi.

Refleksiya jarayonida o'quvchi o'z nutqini tahlil qilib, "qanday gapirdim?", "nimani yaxshilashim kerak?" kabi savollar orqali o'z-o'zini baholashni o'rganadi.

Xullas, boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni axborot texnologiyalari vositasida o'stirish ularning og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda, tafakkurini kengaytirishda va nutq madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Darslarda multimedia, audio-video vositalar, interfaol platformalar va raqamli o'yinlardan maqsadli foydalanish orqali o'quvchilar nutqiy faollikni oshiradi, so'z boyligini kengaytiradi hamda ifodali gapirishga o'rganadi. Shu bois, o'qituvchi axborot texnologiyalarini metodik jihatdan to'g'ri tanlab, ularni bosqichma-bosqich qo'llasa, ta'lim jarayoni samaradorligi yuqori bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli ta'lim tizimini joriy etish to'g'risida"gi PQ-3832-son qarori. — Toshkent, 2018.
2. Raximova M. "Boshlang'ich ta'limda AKT vositalaridan foydalanish samaradorligi." — *Ta'lim va fan*, 2022.
3. Xudoyberdiyeva D. "Nutqni rivojlantirish darslarida multimedia texnologiyalarining o'rni." — *Boshlang'ich ta'lim jurnali*, 2023.
4. Hasanov A. "Axborot texnologiyalarining o'quvchilarning nutqiy faoliyatiga ta'siri." — *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*, 2021.
5. Леонтьев. А.А. Язык, речь, речевая деятельность.- М.: Просвещение, 1969. - 214 с.
6. К. Д. Ушинский и современность : сборник научных трудов / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. Ленинград : Издательство Ленинградского государственного педагогического института им. А. И. Герцена, 1975. 157 с.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA GAP BO'LAKLARI USTIDA ISHLASH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Mehriqulova Guljahon
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili ta'limida gap bo'laklarini o'rganish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda grammatik bilimlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, axborot texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Maqolada dars jarayonida "Aqliy hujum", "Klaster", "Tarmoqlar", "Insert" kabi usullarni qo'llash tajribalari keltirilib, o'qituvchilarga metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, gap bo'laklari, pedagogik texnologiya, interfaol metod, metodika, grammatik ko'nikma, innovatsion yondashuv.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning nutqiy, mantiqiy va ijodiy tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ona tili darslari orqali bolalar nafaqat so'z boyligini, balki grammatik bilimlarni ham puxta egallaydilar. Shulardan biri — gap bo'laklarini to'g'ri aniqlash, ular orasidagi grammatik bog'lanishni tushunish va nutqda qo'llay olishdir. Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quvchini markazga qo'ygan interfaol metodlar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) hamda innovatsion yondashuvlar asosida darslarni tashkil etish o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning o'z fikrini mustaqil ifoda etishiga imkon yaratmoqda. Shu boisdan, gap bo'laklari mavzusini o'qitishda ham an'anaviy yondashuvlardan tashqari zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish dolzarb masaladir.

Gap bo'laklari — so'zlarning gapdagi grammatik vazifasini tushuntiruvchi asosiy grammatik tushuncha bo'lib, u o'quvchining nutq madaniyati va tahliliy fikrlashini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bu mavzuni o'rganish jarayonida subyekt, predikat, to'ldiruvchi, aniqlovchi va hol haqida amaliy bilim hosil qiladilar. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun o'qituvchi o'quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari hamda idrok darajasiga mos o'qitish texnologiyalarini tanlashi lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarda quyidagi texnologiyalarni samarali qo'llashi mumkin:

"Aqliy hujum" — o'quvchilarning gap bo'laklari haqidagi mavjud bilimlarini faollashtirish, yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi. Masalan, "Gapda nima haqida so'ralyapti?" yoki "Kim, nima, qayerda, qanday?" kabi savollar orqali gap bo'laklarini aniqlash mashqlari tashkil etiladi.

"Klaster" metodi — gapdagi asosiy va ikkinchi darajali bo'laklar o'rtasidagi bog'liqlikni vizual tarzda ifodalashga yordam beradi.

"Tarmoqlar" texnologiyasi — o'quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga, fikrlarni tartibli ifodalashga o'rgatadi.

"Insert" usuli — matn asosida tahlil olib borish, ma'lumotni belgilar orqali (bilaman, bilmayman, bilmoqchiman) ajratish orqali o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi. Bu texnologiyalar o'quvchining diqqatini dars jarayoniga jalb etadi, ularning mustaqil tahlil qilish va to'g'ri fikr yuritish qobiliyatini rivojlantiradi.

Aynan boshlang'ich sinf o'quvchilarida gap bo'laklari mavzusini mustahkamlashda "Ikki yorti – bir butun" metodi samarali natija beradi. Bu metodda o'quvchilarga ikkita so'z beriladi. O'quvchilar esa ana shu ikki soni ma'no jihatdan to'g'ri bog'lagan holda bitta gap tuzadilar va tuzgan gaplariga boshqa bo'laklarni qo'shib kengaytirishlari kerak bo'ladi. Masalan: 1- so'z 2-so'z Bog' ishlamoq Bog'da ishlamoq Men kelmoq Men keldim Olma termog Olmani termog Bu metod orqali o'quvchilarda gap bo'laklarini o'z o'rnida qo'llash bilan birga, gap tuzish va so'zlarni grammatik jihatdan to'g'ri bog'lay olish ko'nikmasi ham shakllanadi. "U kim? Bu nima?" metodi Metodni o'tkazishdan maqsad: o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, tasavvur qilish ko'nikmalarini shakllantirish, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish. Metodni o'tkazish jarayoni: stol ustiga sintaksisga oid atamalarni qog'ozchalarga yozib terib qo'yiladi. O'qituvchi shu atamalardan birortasini ta'riflaydi. O'quvchilar ta'rif asosida gap nima haqida borayotganligini topadilar. Masalan: kesimga bog'lanib, ish-harakatning kim yoki nima tomonidan bajarilishini bildirgan bosh bo'lak (javob:ega). Metodning afzallik tomoni shundaki, undan dars davomida o'quvchilar diqqatini jamlash, qo'llarga dam berish maqsadida yoki tovushlar bilan

tanishtirish, yangi mavzuni bayon qilish jarayonida foydalanish mumkin. Bu metod o'quvchilarda ziyraklik, sinchikovlik sifatlarini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga imkon beradi.

Raqamli vositalar yordamida gap bo'laklarini o'rganish darslari yanada interfaol bo'ladi. Masalan, multimedia taqdimotlar, onlayn testlar, interaktiv doskalar va ta'limiy ilovalar (LearningApps, Wordwall, Quizizz) orqali o'quvchilarga mashqlarni qiziqarli tarzda bajarish imkoniyati yaratiladi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilarda nafaqat grammatik bilimlar, balki axborot savodxonligi ham rivojlanadi.

O'qituvchi o'quvchilarga gap tuzish, so'zlarni joylashtirish, noto'g'ri tuzilgan gaplarni to'g'rilash kabi amaliy topshiriqlar beradi. Masalan:

“Kim nima qildi?” tuzilmasida gap tuzish;

Rasm asosida gap tuzish va gap bo'laklarini ajratish;

So'zlarni tartibga solib, mazmunli gap tuzish.

Bunday mashqlar grammatikani amaliy o'zlashtirishni ta'minlaydi va o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida gap bo'laklarini o'rganishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarda grammatik bilimlarni ongli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Dars jarayoniga interfaol metodlarni, axborot texnologiyalarini va amaliy mashg'ulotlarni qo'shish orqali o'quvchilarning nutqiy faolligi, mantiqiy fikrlash va mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. O'qituvchi uchun eng muhim narsa — darsni o'quvchi shaxsiga yo'naltirish, ularni faol subyekt sifatida jalb etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta'lim sifatini oshirish va uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish to'g'risida”gi qarorlari.
2. Xoliqova D., Jo'rayev M. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
3. Yo'ldosheva M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. G'ulomova N., Qosimova K. Ona tili ta'limida innovatsion yondashuvlar. — Samarqand, 2021.
5. Hasanov A. Boshlang'ich ta'lim jarayonida grammatik tushunchalarni shakllantirish usullari. — Toshkent, 2019.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SAVOD O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Navoiy davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-kurs

magistranti Esirgapova Nargiza Mansurjon qizi

Ilmiy rahbar: p.f.d. (DSc)., dots. Holikulova Feruza Xasanovna

esirgapovanargiza261@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va o'yinli metodlar orqali o'quvchilarning intellektual, nutqiy va ijodiy rivojlanishi ta'minlanadi. Maqolada turli metodlar, tavsiyalar va o'quv jarayonida yuzaga keladigan muammolar ham ko'rib chiqiladi. Maqola boshlang'ich ta'lim metodologiyasi sohasiga mansubdir.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinflar, savod o'rgatish, pedagogik metodika, o'yinli metodlar, intellektual rivojlanish, nutqiy rivojlanish, ijodiy rivojlanish.

Hozirgi kunda savod insonning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishi uchun asosiy ko'nikmalardan biri bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish nafaqat o'qish va yozishni o'rgatish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarning fikrlash, nutqiy va ijodiy qobiliyatlarini shakllantiradi. Zamonaviy pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish uchun o'yinli metodlar va interaktiv texnologiyalarni qo'llash zarur. Shu bilan birga, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va imkoniyatlari inobatga olinishi muhim ahamiyatga ega.

Maqsad: Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish metodikasini takomillashtirish orqali o'quvchilarning intellektual va ijodiy rivojlanishini rag'batlantirish.

Vazifalar:

1. Savod o'rgatishning nazariy asoslarini tahlil qilish.
2. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va o'yinli metodlarni ko'rib chiqish.
3. O'quvchilarning rivojlanish darajasini oshirishga qaratilgan tavsiyalar berish.
4. Boshlang'ich sinflarda metodik muammolar va ularni hal qilish yo'llarini aniqlash.

Savod o'rgatish pedagogika va psixologiya fanlariga asoslanadi. O'quvchilarning fikrlash, nutq va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun metodika quyidagi printsiplarga tayangan bo'lishi kerak:

- **Shaxsiy yondashuv:** har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini inobatga olish;
- **Faollik va mustaqil fikrlashni rag'batlantirish:** o'quvchilarga savol berish, muammolarni mustaqil hal qilish imkoniyatini yaratish;
- **Amaliyotga yo'naltirilgan bilim berish:** o'rgatilayotgan bilimlarni hayotiy misollar orqali mustahkamlash.

Masalan: O'quvchilarni harflar va so'zlarni o'rganishga rag'batlantirish uchun "so'z topish" va "so'zlarni to'g'rilash" o'yinlari qo'llanilishi mumkin. Bu o'quvchilarning diqqatini jamlash va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va o'yinli metodlar. O'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun interaktiv o'yinlar, guruh ishlari, masalalar yechish va loyihaviy topshiriqlar samarali vositalardir. Shu bilan birga, raqamli resurslar va onlayn ta'lim platformalari nutqiy va intellektual rivojlanishni tezlashtiradi.[2:13]

Ko'rsatmalar:

- Matnni o'qish va tushunish uchun multimedia vositalarini ishlatish.
- Guruh bo'lib hikoya tuzish mashqlari orqali hamkorlikni rivojlantirish.
- Matnni to'ldirish va savol-javob mashqlari orqali nutqiy qobiliyatni oshirish

Pedagogik tavsiyalar

1. Dars jarayonini o'quvchining yosh xususiyatlariga moslashtirish.
2. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradigan topshiriqlar berish.
3. Guruh ishlari orqali hamkorlikni rivojlantirish.
4. Nutqiy mashqlar va o'qish mashqlarini muntazam tashkil etish.
5. O'quvchilarning bilim darajasini monitoring qilish va individual yondashuvni qo'llash.

O'quvchilarni oddiy hikoya tuzishga jalb qilish, so'ng ularni rasm chizish va hikoyani matnga aylantirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish mumkin. Savod o'rgatish o'quvchining shaxsiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Mustaqil fikrlay oladigan, bilimini amaliyotda qo'llay oladigan, nutq va ijodiy qobiliyati rivojlangan shaxs tarbiyalash boshlang'ich bosqichdagi asosiy maqsad hisoblanadi.

Muammolar va yechimlar:

- Ba'zi o'quvchilar diqqatni jamlashda qiyinchilik sezadi → interaktiv va vizual metodlar bilan yechim.
- Nutqiy qobiliyati past bo'lgan o'quvchilar → qo'shimcha nutq mashqlari va hikoya aytish.
- Motivatsiya yetishmasligi → o'yinli va rag'batlantiruvchi tizimlar joriy etish.

Metodika samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha tavsiyalar

- Darsni qiziqarli va interaktiv tarzda o'tish;
- O'quvchilarni rag'batlantirish tizimi (ballar, diplomlar);
- Ota-onalarni dars jarayoniga jalb qilish;
- Savod o'rgatishda multimediya vositalarini qo'llash;
- O'quv materiallarini vizual va amaliy ko'rinishda taqdim etish;
- O'quvchilarga kichik loyiha vazifalari berish va natijalarini baholash.
- Qiziqarli matnlar bilan ishlash – murakkab, ortiqcha ilmiy matnlar o'rniga bolalar psixologiyasiga mos, hayotiy misollar, ertaklar, mantiqiy hikoyalar tanlash.
- O'quvchilar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish – juftlikda ishlash, kichik guruhlarda vazifalarni bajarish va taqdimot qilish orqali ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini oshirish.
- Mustaqil o'qish va yozish uchun uy resurslari yaratish – onlayn sahifalar, audiokitoblar, interaktiv o'yinlar orqali o'quvchining mustaqil mashq qilish imkoniyatini kengaytirish.
- Tahlil va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish – o'qigan matn bo'yicha savol-javob, sabab–natija bog'liqligini tushuntirish, hikoyani davom ettirish kabi ijodiy vazifalar.

- Dars jarayonini monitoring qilish – muntazam ravishda diagnostik testlar, kuzatish jadvallari, o'qish tezligini o'lchash orqali natijani baholab borish.

Yoqorida keltirib o'tgan tavsiyalarni qo'llash orqali boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish metodikasini takomillashtirish o'quvchining intellektual, nutqiy va ijodiy rivojlanishini ta'minlaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va o'yinli metodlar yordamida darslar qiziqarli va samarali bo'ladi. Shu tariqa boshlang'ich bosqichda savodli, mustaqil fikrlaydigan va hayotiy ko'nikmalarga ega shaxs tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchonov S., Xo'jayev M., Shodiyeva G. Boshlang'ich sinflarda pedagogik metodika. Toshkent, 2020.
2. Karimova N. Ta'limda interaktiv metodlar. Toshkent, 2019.
3. Islomova D. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni rivojlantirish. Toshkent, 2021.
4. Qodirov A. Pedagogika va metodika asoslari. Toshkent, 2018.
5. Rasulov B. Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish texnologiyalari. Toshkent, 2022.

BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA TO'PLAMGA DOIR MATNLI MASALALAR USTIDA ISHLASH

Xolmirzayeva Odinaxon Qobiljon qizi

Farg'ona davlat universiteti 2-bosqich talabasi

odinaxolmirzayeva782@gmail.com

Annotatsiya. Bu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida to'plamga doir masalalarni yechish o'rgatilgan. Bundan tashqari sonli to'plamlar, to'plam ustida amallar va kombinatorika haqida ham ma'lumotlar berib o'tilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga oson tushuntirish yo'llari ham o'rgatilgan.

Kalit so'zlar: to'plam, sonli to'plam, kombinatorika, guruhlash, o'rin almashtirish, o'rinlashtirish, chekli va cheksiz to'plam, bosh va qism to'plam.

To'plam tushunchasi matematikaning boshlang'ich tushunchalaridan biri bo'lgani uchun unga ta'rif berilmaydi, ya'ni bu mavzu misollar yordamida tushuntiriladi. To'plamni tashkil qilgan obyektlar uning elementlari hisoblanadi. Masalan, daraxtni to'plam deb olsak, barglari uning elementlari hisoblanadi. To'plamlar lotin alifbosining katta harflari bilan belgilanadi. To'plamlar elementlari soniga qarab 3ta turga bo'linadi: 1) bo'sh to'plam 2) chekli to'plam 3) cheksiz to'plam Birorta ham elementga ega bo'lmagan to'plam bo'sh to'plam deyiladi va u $\emptyset$ belgi bilan belgilanadi.

Agar to'plamni elementlarini sanash mumkin bo'lsa, bu to'plam chekli to'plam deb ataladi. Masalan, alifbodagi harflar 29ta, $A = \{1, 2, 3, 4\}$ to'plam bo'lsa, 4ta elementdan iborat va shu kabilar...

Har bir to'plamning ikkita yetishmayotgan elementini ayting.

$A = \{10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, \dots, \dots\}$

$B = \{5, 10, 15, \dots, 25, 30, 35, \dots, 45, 50\}$

$C = \{\dots, 1, 2, 3, 4, 5, 6, \dots, 8, 9\}$

$D = \{16, 25, 34, 43, \dots, \dots\}$

A to'plamning yetishmayotgan elementlari 80 va 90 chunki, har bir elementga 10 qo'shib ketyapti.

B to'plamning yetishmayotgan elementlari 20 va 40 chunki, har bir elementga 5 qo'shib borilyapti.

C to'plamning yetishmayotgan elementlari 0 va 7 chunki, har bir elementga 1 qo'shib borilyapti.

D to'plamning yetishmayotgan elementlari 52 va 61 chunki, har bir elementga 9 qo'shib borilyapti.

To'plam ustida amallar. Birlashma. A va B to'plamlarning birlashmasi deb, bu to'plamlarning elementlarini takrorlamasdan olingan barcha elementlari. Masalan, $A = \{2, 3, 4\}$ $B = \{3, 4, 5\}$

$A \cup B = \{2, 3, 4, 5\}$ $n(A \cup B) = 4$ ta Kesishma. A va B to'plamlarning kesishmasi deb, bu to'plamlarning umumiy elementlardan tuzilgan to'plamga aytiladi. Masalan, $A = \{-1, 2, -3\}$ $B = \{0, 2, -3\}$ $A \cap B = \{2, -3\}$

Ayirma. A va B to'plamning ayirmasi deb, A to'plamni B to'plamga kirmagan elementlaridan tuzilgan to'plamga aytiladi. Masalan, $A = \{2, 3, 4\}$ $B = \{3, 4, 5\}$ $A/B = \{2\}$ $B/A = \{5\}$

Simmetrik ayirma quyidagicha topiladi: $A \Delta B = \{A/B\} \cup \{B/A\}$ Masalan, yuqoridagi to'plamning simmetrik ayirmasini topadigan bo'lsak, $A \Delta B = \{2, 5\}$ deb olinadi

2. Jadvalni o'rganing. Maktabda jami necha nafar o'quvchi bor? Qaysi sinflarda eng ko'p o'quvchi o'qiydi: boshlang'ich sinflardami, o'rta sinflardami yoki yuqori sinflardami?

O'quvchilar soni										
Boshlang'ich sinflarda				O'rta sinflarda					Yuqori sinflarda	
I sinf	II sinf	III sinf	IV sinf	V sinf	VI sinf	VII sinf	VIII sinf	IX sinf	X sinf	XI sinf
302	272	243	239	171	199	170	208	170	137	133

Avval maktabda jami necha kishi o'qishini topib olamiz. Buni topish uchun barcha o'quvchilarni qo'shib chiqamiz.

Yechish: 1) $302+272+243+239+171+199+170+208+170+137+133=2244$ jami o'quvchilar soni.

2) Boshlang'ich sinflarda jami o'quvchi: $302+272+243+239=1056$

3) O'rta sinflarda jami o'quvchi: $171+199+170+208+170=918$

4) Yuqori sinflarda jami o'quvchi: $137+133=270$

Bundan ko'rinib turibdiki, boshlang'ich sinflarda eng ko'p o'quvchi o'qidi.

Venn diagrammasini kuzating.

a) A to'plamning;

b) B to'plamning;

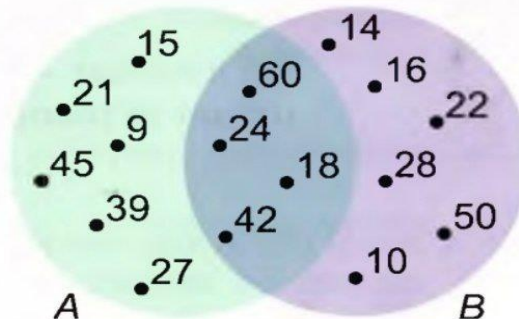
d) $A \cap B$ to'plamning elementlarini sanab bering.

A to'plam elementlarini qanday umumiy alomat birlashtiradi?

B to'plam elementlarini-chi?

Ularining kesishish

elementlarini-chi?

Yechish: a) $A=\{15,21,9,45,39,27,42,18,24,60\}$ b) $B=\{60,24,18,42,28,14,16,22,50,10\}$

d) $A \cap B = \{60,24,18,42\}$

A to'plamni barcha elementlari 3ga karrali, B to'plamning barcha elementlari esa 2ga karrali sonlar hisoblanadi. Ularning kesishish elementlarining umumiy alomati esa ham 2ga ham 3ga karrali sonlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.V.Repyova Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I qism / I.V.Repyova. - Toshkent: "Novda Edutainment" nashriyoti, 2023. - 128 b

2.Jumayev M.E. va boshq. Birinchi sinf matematika daftari. Toshkent."Turon-Iqbol, " 2015 yil., 64 bet

3.Burxonov S. Va boshqalae. 3-sinf matematika darsligi. Toshkent, "Sharq" 2015.

4. Bikboeva.N.U.. 4-sinf matematika darsligi. Toshkent. "O'qituvchi" 2017 yil.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Omonboyeva Meruyert Erkin qizi

Navoiy davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Boshlang'ich ta'lim bolaning shaxsini shakllantirish va keyingi ta'lim jarayonining asosidir. Bu bosqichda o'qitiladigan fanlar orasida matematika alohida o'rin tutadi. Zero, matematika bolalarning nafaqat hisoblash ko'nikmalarini, balki tafakkur, mantiq, diqqat, xotira kabi aqliy jarayonlarni ham rivojlantiradi. Matematika o'quvchilarni fikrlash, tahlil qilish, mulohaza yuritish va umimlashtirishga o'rgatadi. Shuning uchun boshlang'ich matematika darslarida tafakkurni rivojlantirish usullarini to'g'ri tanlash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Har bir usul talabaning yoshi, bilim darajasi va shaxsiy imkoniyatlariga mos kelishi kerak. Boshlang'ich sinflarda matematika o'quvchilarda mantiqiy

fikrlash, aniqlik, ketma-ketlik, sabab va oqibatni tushunish, mustaqil qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Xususan, bu fan tafakkurni faollashtiradi, o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatadi, dunyoqarashini kengaytiradi, hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Matematika darslari orqali bola "nima uchun?" va "qanday qilib?" degan savollarga javob izlay boshlaydi. Bu uning mantiqiy tafakkurini kuchaytiradi. Tafakkur - bu voqelik va bilimlarni umumlashtirish jarayonida muhim rol o'ynaydigan aqliy faoliyat. Matematik tafakkur - o'quvchining sonlar, shakllar, o'lchovlar va mantiqiy bog'lanishlar orqali fikrlash qobiliyatidir. Boshlang'ich sinflarda tafakkurni rivojlantirishda tahlil, taqqoslash, yonma-yon joylashtirish, umumlashtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, masalani yechish sohalarida katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda matematika darsini samarali tashkil etish uchun o'qituvchi quyidagi metod va usullardan foydalanishi kerak.

a) Muammoli ta'lim metodi – o'qituvchi o'quvchilar oldiga muammo qo'yadi va birgalikda hal qiladi. Bu esa o'quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, jamoada ishlash va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi.

b) Evristik suhbat usuli - bu pedagogik jarayonda o'qituvchi yoki rahbar tomonidan savol-javob orqali bolani mustaqil fikrlashga, yangi bilimlarni kashf etishga yo'naltiradigan usul. U asosan ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

v) O'yin usuli - o'yin orqali o'rganish diqqatlilik va tez fikrlashni rivojlantiruvchi samarali usullardan biridir. Bu usul o'quvchilar, ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng zarur usullardan biridir. Chunki o'yin orqali o'rganish diqqatlilik va tafakkurni rivojlantirishdan tashqari, o'quv jarayonini qiziqarli qiladi, ijtimoiy va nutqiy ko'nikmalarni shakllantiradi, xotirani mustahkamlaydi va hissiy holatni yaxshilaydi. d) Modellashtirish usuli - bu o'quv jarayonida real voqelikni soddalashtirilgan shaklda aks ettiruvchi va bolalarga uni tushunish, tahlil qilish va xotirasida mustahkamlashga yordam beradigan usul. Masalan: o'quvchi raqamlar va raqamlar o'rtasidagi munosabatni tasavvurida yoki rasm orqali ko'rsatadi.

e) Vizual usul - rasmlar, chizmalar, narsalar orqali tushunishni ta'minlash, o'quvchilarga murakkab masalalarni osonroq tushunishga yordam beradi. Buning sababi shundaki, yosh bolalar psixologiyasida eshitishdan ko'ra ko'rish orqali eslash qobiliyati yaxshi rivojlangan. Turli shakldagi rang-barang rasmlar, chizmalar, jadvallar orqali o'rgatish ham ularning darsga qiziqishini oshiradi.

e) Mustaqil ish metodi - bu boshlang'ich sinf o'quvchilarining dars davomida olgan bilimlarini mustahkamlashning samarali usulidir. Ya'ni, bu usul orqali bolalar o'zlashtirgan bilimlari bilan bog'liq topshiriqlarni mustaqil bajaradilar, tafakkurini mustahkamlaydilar. O'quvchilar tafakkurini rivojlantirish uchun o'qituvchi har bir mavzuga ijodiy yondashadi, darsda savol-javob, muhokama, o'yin elementlaridan foydalanadi. Har bir o'quvchining fikrini tinglaydi va rag'batlantiradi, matematikaning hayot bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Masalan, "5 dona non do'konda 4000 so'mdan sotilayotgan bo'lsa, qancha turadi?". O'quvchilarni hayotdan misollar bilan real fikrlashga o'rgatish. Bugungi kunda matematika darslarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Insert", "Bumerang", "Blits so'rovi" kabi interfaol usullardan faol foydalanilmoqda. Bu metodlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirishning muhim texnologik vositalaridir. Ular nafaqat aqlni rivojlantiradi, balki darsning qiziqarli o'tishiga yordam beradi. Masalan, "Klaster" raqamlar orasidagi munosabatlarning grafik tasviri; raqamlar, shakllar yoki tushunchalarni o'xshashlik va farqiga ko'ra guruhlash; bolalarga tartib va mantiqiy aloqalarni tushuntirishga imkon beradigan va vizual muammolarni hal qilishni osonlashtiradigan usul. "Aqliy hujum" o'quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtiruvchi usul; yangi g'oyalar va echimlarni topishga yordam beradi; bolalar va o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi; guruhda hamkorlik va muloqotni kuchaytiradi va o'z fikrlarini erkin, cheklovsiz ifoda etishga o'rgatadi. "Venn diagrammasi" - bu raqamlar va raqamlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga yordam beradigan usul. Bu metodlar o'quvchilarni o'zaro fikr almashish, tahlil qilish, o'z fikrlarini asoslash, predmet va tushunchalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni topish, tahlil qilish, guruhlash, umumlashtirish kabi maqsadlarni amalga oshirishga o'rgatadi. Masalan, o'quvchilarga ikki yoki uchta doiradan iborat bo'sh diagramma beriladi. Shundan so'ng o'qituvchi "Bu ikki predmet o'rtasidagi farq va o'xshashlik nimada?" degan savolni beradi va bolalar kesishgan qismiga o'xshash belgilarni, aylananing alohida qismiga esa yagona belgilarni yozadilar. Uning samaradorligi shundaki, u vizualizatsiya orqali o'quvchilarning tushunchalarni eslab qolishlarini osonlashtiradi, dars qiziqarli va interaktiv bo'ladi. Bu usul nafaqat matematika darslarida, balki boshqa darslarda ham foydalanish uchun mosdir.

Xulosa qilib aytganda , boshlang'ich maktab bolaning dunyoqarashi va bilish qobiliyatini shakllantirish davri bo'lganligi sababli, boshlang'ich sinflarda matematik tafakkurni rivojlantirish nafaqat hisoblash jarayoni, balki fikrlash madaniyatini shakllantirishdir. To'g'ri tanlangan usullar bolalarning aqliy imkoniyatlarini oshiradi, mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Hisoblash, o'yin, evristik, vizualizatsiya va modellash usullaridan kompleks foydalanish o'quvchilarning tafakkurini chuqurlashtirish, matematikaga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchining har bir darsga ijodiy yondashishi o'quvchilarning intellektual rivojlanishiga asos bo'ladi. Matematik fikrlash qobiliyati rivojlangan o'quvchi shunchaki hal qiluvchi emas, balki fikr yurita oladigan, bahslasha oladigan va o'z fikrini mantiqiy ifoda eta oladigan shaxsga aylanadi. Shuning uchun bolalarga ta'lim berishda fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi usullar va amaliy mashqlardan foydalanish juda muhimdir. O'qituvchining asosiy maqsadi esa o'quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, yoshiga mos topshiriq va mashqlar berish, ko'plab bolalarning diqqatini o'ziga tortadigan o'yin shaklida taqdim etilgan usullardan foydalanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1.G'afforova T.S, Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish.- Toshkent:TDPU nashiriyoti, 2021
- 2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni.
- 3.J.Piaget – «Bolalarning kognitiv rivojlanishi», 1969. Bikbayeva N.U.,Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi".-T. "O'qituvchi", 1996 yil
- 4.Toshmurodov B. "Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishni takomillashtirish". - T.: "O'qituvchi", 2000 yil.
- 5.Jumaev M.E."Elementar matematika nazariyasi va metodikasi". - T.: "Arnoprint", 2005 yil.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA O'QISH VA YOZISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH VA SAVODXONLIKKA O'RGATISH USULLARI

Umarova Ozoda Dilshod qizi

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-mutaxassislik 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar. Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi v.b dotsenti f.f.f.d(PhD)

Annotasiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari nutqini to'g'ri shakllantirish yo'llari va ish samaradorligi, o'qish va yozish malakalari, savod o'rgatishda, shuningdek og'zaki nutqni rivojlantirish, muloqot qila olishga o'rgatish jarayonlari yuzasidan ma'lumotlar berilgan..

Kalit so'zlar: savodga o'rgatish, muloqot, tayyorgarlik davri, og'zaki nutq, o'qish va yozish malakalari.

Mustaqil O'zbekistonning kelajagi ko'p jihatdan barkamol, intellektual salohiyatli avlod va unga ta'lim-tarbiya berish sifatiga bog'liq. Shu bois, Vatanni, xalqni sevadigan, mustaqil fikrlaydigan ijodkor shaxsni yetishtirish davlatning ta'lim sohasidagi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shuning bilan birga ta'lim tizimidagi tub islohotlar orqali shaxs ma'naviy kamolotini ta'minlash mazkur yo'nalishning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, bu haqida O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalash davlat ahamiyatiga molik muhim vazifalardan biri ekanligi ko'rsatilgan.

Maktabgacha tarbiya o'qituvchilari bolalarni og'zaki va yozma til bilan doimiy ravishda tanishtirish, oldingi bilim va til tajribasiga tayanish orqali savodxonlikni rivojlantiradilar. Rasmlar, o'yin va bosma so'z og'zaki til bilan uyg'unlashib, bolaning maktabgacha o'qish va yozish asosidagi ramziy tasvirni tushunishga yordam beradi. Bolalar uchun savodxonlikni har kunning bir qismiga aylantirish juda foydalidir.

Bolani maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olishga tayyorlash uchun unga ona tilining barcha boyliklarini egallab olish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish zarur. Bola nutqining rivoji ko'p jihatdan uning ruhiyatiga, sog'lom, tetik o'sishiga, axloqiy sifatlariga o'quv dasturini o'zlashtirishda me'yorli bajarilishini ta'minlashiga, qo'llanmalarga bog'liqdir. Bu masalalar maktabgacha ta'limda o'z

yechimi ifodasini topishi va o'z ona tilida ravon gapira oladigan qilib tarbiyalashga qaratilishi zarur. Bolalarning aqliy jarayonini rivojlantirish uchun ularning nutqini o'stirish zarur. Bola har bir so'z ma'nosini tushuna olishi uni o'z nutqida erkin ifodalashga muvofiq bo'lishi kerak. Tushunchalar tizimiga moslashgan bola o'z fikrini jamlab gapirishga va ifodalab berishga o'rganadi. Og'zaki nutqni o'stirish bo'yicha o'tkaziladigan mashg'ulotlarda, asosan, bolalarning og'zaki nutqini o'stirishga, nutqni grammatik tomondan to'g'ri shakllantirishga, nutqning morfologik va sintaksis tomonlarini shakllantirishni davom ettirish: sodda va qo'shma gaplar tuzish, bunda barcha so'z turkumlaridan foydalanishga o'rgatish, bolalarni gapirganda sonni otga, sifatni otga, sifatni fe'lga to'g'ri ishlatish malakalarini takomillashtirish, tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuz etishga, ravon gapirishga, mustaqil hikoya qilishga e'tibor beriladi. Og'zaki nutqini o'stirishda mustaqil hikoya qilishga o'rgatish katta o'rin egallaydi. Bolalarni o'z hayotlarida uchragan voqealar, suratlariga qarab, tarbiyachining taklif qilgan mavzusi asosida hikoyalar tuzishga o'rgatiladi. Tayyorlov guruh bolalarining hikoyalari mazmunan bog'langan, ma'lum izchillikda, grammatik tomondan to'g'ri tuzilgan bo'lishi kerak.

Yozish va o'qish bolaning umumiy nutqiy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Keyinroq, bolalarda o'z fikrini yozma ifodalash malakasini biroz barqarorlashganda, bu malaka nutqqa, fikrini ifodalash jarayoniga ham ijobiy ta'sir qiladi.

Bolani maktabga tayyorlashda nutq o'stirish faoliyatining ahamiyati beqiyosdir. Tarbiyachi bu faoliyatni albatta talablarga mos ravishda tashkil qilishi zarur. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur. Asta-sekin muloqot bolalarda ob'ektiv faoliyatga aylanadi, bu esa, bolaning dunyoga munosabatini amalga oshiradi. Ob'ektiv faoliyatda bola muayyan ob'ektlarni o'rganadi. Ob'ektiv faoliyat yordamida bolada dunyoga ob'ektiv munosabat shakllanadi. Muloqot bola ehtiyoji bo'lib, uning ijtimoiy tabiati hisoblanadi va bola hayotining ham moddiy, ham ma'naviy shakllarini o'z ichiga oladi. Bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayoti davomida doimo boshqa bolalar bilan muloqotda bo'ladi va shuning uchun muloqot qiladi. Muloqotda tashabbuskorlik, sherikka nisbatan yuqori sezuvchanlik va emotsiyalar shakllanib boradi. Pedagog kun davomida olib borilgan ta'limiy faoliyatlarni xulosalash bo'yicha kun yakunida kun natijalari bo'yicha qisqacha suhbat o'tkazishi bolalarni xotirasini mustahkamlash va muloqot faolligiga erishishga sabab bo'ladi.

Tarbiyachi metodik jihatdan ishini to'g'ri tashkil etishi lozim. To'g'ri tashkil etilgan o'yin faoliyati orqali bolalar haftalar bilan o'ynashadi, o'qishga o'rganishadi, so'zlar yozilgan turli tuman kartochkalardan, yirik bosma shriftlar, rasmlardan foydalanishadi. Tarbiyachi doim mehribon, sabr-toqatli, bolani to'g'ri yo'lga yo'naltirishi, o'zining shaxsiy namunasi bilan nima qilish va qanday qilish kerakligini ko'rsatishi lozim. U bu yerda ustoz emas, balki voqealarning qatnashchisi sifatida ishtirok etadi, faqat bolalarni qiziqitira olishi lozim. O'zaro bir-birini tushunish, anglash va muhabbat tuyg'usi asosida muloqot olib borishdan iborat.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ta'lim tizimining mustahkam poydevori sifatida va ilk bo'g'in namunasi sanalgan maktabgacha ta'lim tizimidayoq kelajak avlod egalari hisoblangan bolalarning ilk bilim zahiralari chuqur va mazmunli qilish kerak. Chunki, ularning bilim poydevori mustahkam bo'lsa, kelajakda maktab ta'lim tizimida tahsil ola boshlagach, savod o'rganish davriga yetib borgach o'sha poydevor asosida qiyinchiliksiz yana ham bilim zahirasini boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek tilida punktuatsiya. – Toshkent: O'zFAN, 1951.
2. Ona tili o'qitish metodikasi. (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik): [K. Qosimova], S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. — T.: «NOSHIR», - 2009.
3. Safarova R. va boshq. Savod o'rgatish darslari. - T.; «Manaviyat». 2003. 45- bet.
4. Babayeva D.R. "Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" - T.: 2018-yil.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJODIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA PISA TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

NavDU Ta'lim va tarbiya metodikasi va nazariyasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Rajabova Munisa Aminboy qizi

Ilmiy rahbar: Kodirova Saodat Abdurahimovna

f.f.f.d (PhD), dotsent

email: munisarajabova259@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda ta'lim samaradorligini oshirishda, jumladan, o'quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlashlarini oshirish da xalqaro baholash dasturlarining o'rni va ahamiyati yoritilib o'tilgan. Xususan PISA xalqaro baholash dasturining boshlang'ich ta'limdagi keng salmoqli o'rni, PISA topshiriqlari, ularning tuzilishi va qay tartibda bajarilishi, o'quvchilarga bu topshiriqlarni bajartirish orqali qanday maqsadga erishishimiz asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: PISA, xalqaro baholash dasturi, ijodiy fikrlash qobiliyati, ta'limda samaradorlik, didaktik imkoniyat, maqsad

Abstract. This article highlights the role and importance of international assessment programs in improving educational effectiveness in primary education, including increasing students' creative and independent thinking. In particular, the extensive role of the PISA international assessment program in primary education, the PISA tasks, their structure and order of implementation, and the goals we can achieve by having students complete these tasks are explained.

Keywords: PISA, international assessment program, creative thinking ability, educational effectiveness, didactic opportunity, goal.

Аннотация. В статье освещаются роль и значение международных программ оценки в повышении эффективности образования в начальной школе, в том числе в развитии творческого и самостоятельного мышления учащихся. В частности, рассматривается важная роль международной программы оценки PISA в начальном образовании, задачи PISA, их структура и порядок выполнения, а также цели, которые можно достичь, выполняя эти задачи.

Ключевые слова: PISA, международная программа оценки, способность к творческому мышлению, образовательная эффективность, дидактические возможности, цель.

Bugungi keskin globallashuv davrida ta'lim tizimining eng asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat hisoblanadi. Xalqaro baholash dasturlari, xususan, PISA (Programme for International Student Assessment) tizimi o'quvchilarning o'rgangan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish layoqatini baholashga yo'naltirilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi desak adashmaymiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli qarorida "2021–2025-yillarda xalqaro baholash dasturlarida mamlakatning ishtirokini kengaytirish" vazifasi belgilangan va bu jarayon ta'lim sifatini xalqaro mezonlar asosida baholashga qaratilgan.

Ijodiy fikrlash — bu individning mavjud bo'lgan bilimlar asosida yangi g'oyalarni ilgari sura olish, nostandart yechimlar topa bilish, turli fikrlarni solishtirish va ulardan original natijalar va xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Psixolog G. Geylfordning tadqiqotlariga ko'ra, ijodiy fikrlash divergent tafakkur bilan uzviy bog'liq bo'lib, bunda shaxs bitta masalani turli jihatdan tahlil qilib, bir nechta yechim variantlarini taklif eta oladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining ijodiy fikrlashi shakllanish bosqichida bo'lgani tufayli, ta'lim jarayonida unga yo'naltirilgan topshiriqlarning mazmuni asosiy ahamiyat kasb etadi.

PISA topshiriqlarining didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat:

PISA topshiriqlari o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematika savodxonligi va tabiiy fanlar bo'yicha real vaziyatlarda muammoni hal qilish qobiliyatini baholaydi. Bu topshiriqlar orqali:

- o'quvchi masalani bir necha nuqtai nazardan ko'ra oladi;
- mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmasi rivojlanadi;
- bilimlarni hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish qobiliyati shakllanadi.

Xalqaro tajriba. Finlyandiya, Singapur va Yaponiya kabi mamlakatlar PISA baholash natijalari bo'yicha yetakchi o'rinda turadi. Ularning tajribasi shuni ko'rsatadiki:

- ta'lim mazmuni hayotiy muammolarga yo'naltirilgan;

- o'quvchilarda mustaqil fikrlash va hamkorlikda yechim topish ko'nikmalari ustuvor;
- baholash tizimi faqat bilimni emas, fikrlash jarayonini ham qamrab oladi.

Davlatimiz ta'lim tizimida bu tajribalarni o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish muhim. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy fikrlashni shakllantirishda PISA topshiriqlari o'ziga xos didaktik imkoniyatlarga ega. Ular orqali o'quvchilar bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarga ijodiy yondashish ko'nikmalarini egallaydilar. O'qituvchilar uchun esa bunday topshiriqlar o'quv jarayonini yanada qiziqarli, interfaol va zamonaviy talablarga mos tashkil etish imkonini beradi. Kelgusida PISA topshiriqlarini milliy o'quv dasturlariga tizimli ravishda integratsiya qilish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori. (2020-yil 6-noyabr).
2. OECD. PISA 2022 Results: Creative Thinking. Paris: OECD Publishing.
3. Geylford, J.P. (2021). The Structure of Intellect. New York: McGraw-Hill.
4. Xolmatova, M. "Boshlang'ich ta'limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi." Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, №2. 2022.
5. Ministry of Education Singapore. (2022). 21st Century Competencies Framework.
6. Jumaniyozova, Z. "PISA topshiriqlari orqali o'quvchilarning savodxonligini baholash." Ilmiy izlanishlar jurnali, №4. 2023.
7. OECD. (2020). PISA for Development Assessment and Analytical Framework.

ADABIY TILNING FRAZELOGIK QATLAMIGA NAZAR. FRAZEMALARNING SEMANTIK TURLARI

Qahramonova Rayhona

Navoiy davlat universiteti 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sh.D.Karimov

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiy tilning frazeologik qatlamiga ilmiy nazar tashlanadi hamda frazeologik birliklarning semantik turlari H.Jamolxonovning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" hamda Shu.Rahmatullayevning "Hozirgi adabiy o'zbek tili" kitoblari asosida tahlil etiladi hamda frazeologizmlarning til boyligini shakllantirishdagi o'rni, ularning semantic turlari haqida atroflicha fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Frazeologiya, frazeologik birlik, frazema, frazeologik butunlik, frazeologik chatishma.

Frazeologiya tilshunoslikning bir bo'limi bo'lib, u tilning lug'at tarkibidagi farzemalar haqida ma'lumot beradi. Tilshunoslik bo'limi sifatidagi frazeologiyaning asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini o'rganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi. Frazeologiya til hodisasi sifati lison va nutqqa daxldor birlikdir.

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil bo'limi sifatida XX asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo'lgan va bu bo'limning dastlabki shakllanishi rus olimlari A.A.Pptebnya, I.I.Sreznevskiy, A.A.Shaxmatov asarlarida asos solingan.

Frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar o'zbek tilshunosligida o'tgan asrning 50-yillaridan boshlangan. Shu kungacha o'zbek tilshunosligida bu bo'limni

Shu.Rahmatullayev, B.Yo'ldoshev, A.Mamatov va boshqalar o'rgangan. O'zbek yozuvchilaridan A.Qodiriy, A.Qahhor, Hamid Olimjon, Oydin, Said Ahmad asarlarining frazeologik tarkibi tadqiq etilgan. Frazeologizmlar, asosan, belgi hamda harakat ifodalaydi. Ular qo'llanish darajasiga ko'ra: umumiste'moldagi ([holdan toymoq], [ro'yobga chiqmoq]) va qo'llanishi chegaralangan ([alifni kaltak demoq], [alag'da bo'lmoq], [nazar tashlamoq], [sabr- kosasi to'lmoq], [arpasini xom o'rmoq]) frazeologizmlarga bo'linadi. Frazema til qurilishining lug'at bosqichiga mansub ikkinchi lisoniy birlik bo'lib, birdan ortiq leksemaning o'zaro semantik- sintaktik birlashuvi bilan tarkib topgan bo'ladi. Shunga ko'ra tuzma segment birlik deyiladi; sintaktik tuzilishi jihatidan birikmaga, gap shakliga teng

bo'lib, odatda nominativ vasignifikativ vazifa bajaradi, lekin leksemada ifoda jihati bilangina emas, mazmun jihati bilan ham farq qiladi. Frazemalarning semantik turlarini

H. Jamolxonov frazema ma'nosi bilan uning tarkibida qo'llangan leksemalar ma'nosi o'rtasidagi munosabat asosida ikki turga ajratgan va ular quyidagilar:

1. Frazeologik butunlik. Bunday frazemalarning umumlashgan ko'chma ma'nosi frazema tarkibidagi leksemalar ma'nosi bilan izohlanadi. Masalan, tepa sochi tikka bo'lmoq frazemasida yaxlit holda "g'azablanmoq" ma'nosini umumlashgan ko'chma ma'noni anglatadi. Bunday ko'chma ma'noga esa kishi darg'azab bo'lganida uning badanidagi tuklarning sezilar-sezilmas harakatga kelishi asos bo'lgan, demak frazemaning ko'chma ma'nosini farzema tarkibidagi so'zlarning o'z ma'nolari bilan izohlashi mumkin.

2. Frazeologik chatishma. Bunday frazema tarkibidagi so'zlar anglatgan leksik ma'nolar bilan izohlanmaydi. Masalan, ikki qo'lini burniga tiqib frazemasida

"quruqdan quruq, evaziga hech narsa olmay" ma'nosini ifodalaydi. Bu ma'noni frazema tarkibidagi so'zlarning ma'nolari bilan izohlab bo'lmaydi. Frazeologik butunlik bilan frazeologik chatishma orasida malum umumiylik va tafovutlar bor.

Umumiylik: 1) ikkalasi ham turg'un konstruksiya sanaladi;

2) ikkalasida ham umumlashgan yaxlit bir ma'no (ko'chma ma'no) ifodalanadi; 3) ikkalasida ham uslubiy bo'yoq (uslubiy sema) bo'ladi, chunki frazemalarning barchasi voqelikni nomlash bilan cheklanmaydi, uni baholash xususiyatiga ham ega; 4) ikkalasi ham nutqda yaxlit holda bitta sintaktik vazifada qo'llanadi.

Farqlari: 1) Frazeologik butunlik tarkibidagi so'zlarning ma'nolari frazemaning ko'chma ma'nosini izohlaydi. Frazeologik chatishmada esa so'zlar ma'nosi bilan frazema ma'nosi (frazeologik ma'no) o'rtasida bunday aloqa yo'q, 2) frazeologik butunlikning ma'nosida ichki obraz saqlanadi:

tarkibidagi so'zlarga xos ma'nolar sezilib turganligidan frazemaning ma'nosi ko'p qirrali, boy bo'ladi.

Sh. Rahmatullayev frazmadan yaxlitligicha anglashilgan lug'aviy ma'no bilan uning tarkibidagi leksemalar anglatadigan lug'aviy ma'nolar orasidagi munosabat asosida frazemalarning ikki ma'no turi farq qilishi va shu asosda ikki turga:

1) frazeologik butunlik, 2) frazeologik chatishmaga ajratadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, frazeologizmlar tildagi obrazlilik, ta'sirchanlik, milliy ruh va ma'naviy merosni ifodalaydi. Ularning semantik turlari orqali tilning ichki tizimi, xalq tafakkuri va badiiy ifoda uslubi yanada boyib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent. "Talqin"—2005. 2. R. Sayfullayeva. B. Mengliyev va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. T.: "Fan va texnologiya", 2009.

3. Sh. Rahmatullayev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik.—Toshkent. "Universitet". 2006.

4. Z. Xolmonova. Tilshunoslikka kirish. Toshkent. 2007

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ И ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

ТУРАКУЛОВА С.Б., НавГУ, магистрант.

E-mail: turakulovasabina0@gmail.com

Аннотация :В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития вербальных и цифровых компетенций в современном образовательном процессе. Раскрывается сущность данных компетенций, их взаимосвязь и значение в формировании личности, готовой к эффективному взаимодействию в информационном обществе.

Abstract: The article examines the theoretical and practical aspects of the development of verbal and digital competencies in the modern educational process. The article reveals the essence of these competencies, their interrelation and importance in the formation of a personality ready for effective interaction in the information society. shaping a modern educational environment.

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o'quv jarayonida og'zaki va raqamli kompetentsiyalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu vakolatlarining mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi va axborot jamiyatida samarali o'zaro ta'sirga tayyor shaxsni shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Ключевые слова: вербальные компетенции, цифровые компетенции, образование, коммуникация, цифровая грамотность, педагогические технологии.

Современный этап развития общества характеризуется активным внедрением цифровых технологий во все сферы человеческой деятельности. В этих условиях значительно возрастает роль компетенций, связанных с эффективным использованием информационных ресурсов и коммуникационных навыков. Вербальные и цифровые компетенции становятся неотъемлемыми составляющими профессиональной подготовки личности, обеспечивая успешную адаптацию человека в информационном пространстве, а также его конкурентоспособность на рынке труда. Развитие данных компетенций особенно актуально в сфере образования, где формируются основы культуры общения, критического мышления и цифровой грамотности. Вопрос интеграции вербальных и цифровых умений в образовательный процесс требует системного подхода, направленного на формирование у студентов не только знаний, но и умений эффективно использовать язык и технологии в профессиональной и повседневной коммуникации.

1. Сущность и значение вербальных компетенций
Вербальные компетенции включают в себя совокупность знаний, умений и навыков, обеспечивающих эффективное владение речью в устной и письменной формах. Они предполагают способность формулировать мысли ясно, логично и грамотно, подбирать адекватные языковые средства для различных коммуникативных ситуаций. Развитие вербальных компетенций тесно связано с формированием общей культуры личности, её интеллектуального и эмоционального развития. Современные образовательные стандарты подчёркивают важность коммуникативной компетенции как ключевой метапредметной способности, определяющей успешность взаимодействия человека в обществе.

2. Цифровые компетенции: сущность и структура
Цифровая компетенция — это способность эффективно использовать информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) для решения профессиональных и личных задач. Согласно современным исследованиям, она включает в себя несколько компонентов: информационную грамотность, технологическую грамотность, коммуникационную компетентность и безопасность. Формирование цифровых компетенций особенно важно в системе высшего образования, где будущие специалисты осваивают современные формы дистанционного и смешанного обучения, создают цифровой контент, участвуют в онлайн-проектах. Для педагогов цифровая компетентность становится обязательным элементом профессиональной культуры, позволяя эффективно использовать электронные образовательные ресурсы и инновационные формы обучения.

3. Взаимосвязь вербальных и цифровых компетенций
Современная образовательная практика показывает, что вербальные и цифровые компетенции взаимосвязаны и взаимодополняют друг друга. Эффективное использование цифровых инструментов невозможно без развитых коммуникативных навыков, а качественная коммуникация в цифровой среде требует понимания особенностей технологических платформ. Например, подготовка мультимедийной презентации, публикация в блоге или ведение онлайн-дискуссии требуют как грамотного владения языком, так и навыков цифрового дизайна и структурирования информации.

4. Педагогические возможности и методы развития компетенций
Развитие вербальных и цифровых компетенций возможно при условии комплексного подхода, включающего использование интерактивных, проектных и цифровых технологий обучения. Среди эффективных методов можно выделить проектную деятельность, дебаты и дискуссии в онлайн-среде, цифровое портфолио, модульное обучение. Особое значение имеет использование искусственного интеллекта, онлайн-курсов и адаптивных образовательных платформ, которые позволяют индивидуализировать процесс обучения и развивать оба типа компетенций одновременно.

5. Проблемы и перспективы
Несмотря на очевидную актуальность темы, развитие вербальных и цифровых компетенций сталкивается с рядом трудностей. Среди них — неравный доступ к цифровым ресурсам, недостаточный уровень цифровой культуры педагогов, а также проблема сохранения языковой грамотности в условиях массового использования электронных коммуникаций. Перспективы

решения этих проблем связаны с модернизацией образовательных программ, внедрением междисциплинарных курсов, а также с формированием цифровой этики, основанной на уважении к языку, культуре и личности собеседника.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Полат Е. С. Современные педагогические технологии. — М.: Академия, 2021.
2. Хуторской А. В. Компетентный подход в образовании. — М.: Изд-во УРАО, 2018.
3. Базарова Л. В. Развитие коммуникативных компетенций в цифровой среде // Педагогика и психология. — 2022. — №4. — С. 56–62
4. Пригожин И., Лефевр В. Цифровая культура и образование будущего. — СПб.: Питер, 2020.

ABDULLA QODIRIYNING SO‘Z TANLASH MAHORATI

Ismoilova Jasmina Sherzod qizi
Maktabgacha va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 1 "V" - guruh talabasi
Ilmiy rahbar: NavDPI "Boshlang‘ich ta‘lim" kafedrasi
katta o‘qituvchisi f.f.f.d. (PhD) M.X.Pardayeva

Annotatsiya. Maqolada Abdulla Qodiriy hajviy asarlari tili leksik jihatdan chuqur o‘rganilganligi, hajviyalarida forsiy, arabiy va ruscha so‘zlarni zarur o‘rinlardagina kerakli kayfiyatni hosil qilish uchun qo‘llay olganligi, hajviy matnlarda eng ko‘p turkiy, ya‘ni o‘zbekcha, nisbatan ko‘proq arabcha va shu hajmda forsiy so‘zlar, eng kam miqdorda ruscha so‘zlar qo‘llanilganligi misollar asosida tahlil qilingan.

Tayanch so‘zlar: arabiy, ruscha, turkiy, forsiy, o‘zlashma qatlam, leksema, arxaizm, lug‘aviy birliklar, poetik nutq

O‘zbek tilining faol leksikasida so‘zlar o‘z va o‘zlashma qatlamga bo‘linadi. Ijodkorlar tilga murojaat qilganida har ikkisidan nutq vaziyatiga ko‘ra baravar foydalanadi. Ayrimlari asosan, o‘z qatlamga doir so‘zlarni qo‘llasa, ba‘zi ijodkorlar o‘zlashma qatlam so‘zlarini ishlatishga majbur bo‘ladi. Jumladan, A.Qodiriy ham o‘zi o‘zbek tili jonkuyari bo‘lsa-da, beixtiyor yoki majburiy tarzda forsojlikcha, arabcha va maxsus ruscha so‘zlardan foydalanadi. Qodiriyning ruscha so‘zlardan foydalanishi asosan, kinoyaviy xarakterdadir. Hatto ayrim ruscha so‘zlarning talaffuzi va imlosini xalq tilidagi variantini qo‘llab kulguli vaziyatlarni uyushtira oladi. [...inqilob boshlanib oq podshohimiz taxtdan tobtug‘a olinur. Birinchi martdan boshlab xalq og‘zinda «Mekalay taxtdan tushurilib yangi hukumat tuzulubdir», degan xabarlar yuriy boshlar. Lokin bu xabarlarga bizim «Oxund domla» sira ishonmaydir.] Bu o‘rinda «Mekalay» xalq tilidagi talaffuz variantidir. O‘zbek tilida talaffuzda ba‘zan burun tovushlari almashinib qolishi mumkin.

«Leksemaning (sememaning) eski bo‘lishi boshqa-yu, eskilik bo‘yog‘iga ega bo‘lishi boshqa. Arxaizm hozirgi tilning lug‘atiga xos bo‘lib, boshqa lug‘aviy birliklardan eskilik bo‘yog‘i borligi bilan farqlanib turadi. Hozirgi leksik ma‘nolar bosh ma‘no va hosila ma‘no, to‘g‘ri ma‘no va ko‘chma ma‘no, nominativ ma‘no va figural ma‘no deb bir necha nuqtayi nazardan tasnif qilinadi. Bu tasniflar biri ikkinchisini istisno qilmaydi, balki ayni bir hodisaga har xil yondashishni aks ettiradi. Leksik ma‘noning yuqoridagicha turlari ko‘pma‘noli leksemalar asosida belgilanadi.» [1]

Eski leksemani boshqa tilga mansub leksemani ishlatishdan farqlash kerak. Ba‘zan na hozirgi o‘zbek tilida va na o‘tmish o‘zbek tilida yo‘q leksema ni ishlatish ham uchraydi. Bunday leksema o‘zbeklar uchun mutlaqo notanish bo‘ladi, chunki bular o‘zbek tili lug‘atidan emas, balki boshqa til lug‘atidan olib ishlatiladi». [2]

Leksema shakllanuvchanlik, morfema shakllantiruvchanlik belgisiga ega. Nomustaqqillik tabiati va leksemaga shakl berish vazifasiga xoslanganligi ularni morfema deb atashga olib kelgan. Morfemaning nutqiy ko‘rinishi qo‘shimcha deyiladi». [3]

Sh.Shoadurahmonov «Shaxs otlaridan yasalganda: a) qarindoshlik ma‘nosini anglatuvchi so‘zlardap yasalgan otlar shu matnni umumshtirib, holat tarzida bildiradi: ota + lik, aka + lik, tog‘a + lik kabi; b) hast (umr)ning ma‘lum davri ma‘nosipi anglatuvchi otlardan' yasalgan so‘zlar shu ma‘noni holat tarzida ifodalay-di: bola + lik, yigit + lik, qiz+lik, kelin+lik, kuyov + lik kabi; v) kasb, amal-unvon yoki boshqa ish-faoliyat egasini bildiruvchi otlardan -lik affiksi yordamida yasalgan so‘zlar shu kasb, amal-unvon, ish-faoliyat nomini bildiradi: dekan + lik, mudir + lik, dirijyor+lik, o‘qituvchi + lik, shofyor+lik, bos-machi + lik kabi». [4]

Abdulla Qodiriy o'z davrining katta muammolarini qalamga olar ekan bu vaqtdagi siyosiy jarayonlarga ham munosabat bildirib ketadi. Shu o'rinda bir muhim mulohazani aytib o'tish o'rinli, bizningcha, adib mazkur so'zlar orqali diniy xurofot, yangicha hayot tarzi, ruslashishi jarayoni ketayotgan bir paytni tasvirlamoqchi bo'lgan bo'lsa, arabiy va forsiy, shuningdek ruscha so'zlar ixtiyorsiz ravishda iste'moliga kirib kelavergan bo'lishi mumkin. [Xoin ulamo — Turkiston muxtoriyati e'lon qilingunga qadar Umum Turkiston musulmonlarining to'rtta syezdi bo'lib o'tadi. Bu syezdlarda «Ulamo» jamiyatining mutaassib ulamolari taraqqiyparvar «Sho'roi islomiya» va «Markaz Turkiston sho'rosi» uyushmalari bilan doim raqobatda turib, Turkistonni idora shakli xususidagi masalada zamon talabiga javob bermaydigan eski tartib-usullarni, xonlikni yoqlab chiqadilar.] Matnda "Syezdi" istilohi markaziy nuqtada turibdi. Boshqa barcha fikrlar mana shu hodisani izohlash, tushuntirish, munosabat bildirishga yo'nalgan.

Adib shariat mavzusida hikoya qilishni boshlasa, demak arabcha istilohlar ko'proq ishlatilishi aniq. [Odamlarini uch yuz otmish kun ro'za, yigirma to'rt soat namoz o'quvchi «avliyo» deb biladir. Bu yerda muallimchilik qilib yurgan asir turklarni ul turk deb bilmaydir. Balkim yolg'ondaki turk oti ostig'a yashiringan kuffor, din buzuvchi, armani deb bilganidan ushbu mal'unlarga ergashib yurg'an musulmon bolalarig'a chin ko'ngildan achinadir...] Ajratib ko'rsatilgan so'zlar arabcha, eng muhimi, shariat mazmunini anglatuvchi atamalardir.

Abdulla Qodiriy o'z asarlarida ko'plab o'zbekcha so'zlarni qo'llab, milliy romanchiligimiz, hikoyachiligimizga katta hissa qo'shdi. Adibning hajviy asarlari tili ham leksik jihatdan chuqur o'rganilishi kerak. Muallif o'z hajviyalarida arabiy va ruscha so'zlarni zarur o'rinlardagina kerakli kayfiyatni hosil qilish uchun qo'llaydi. Kuzatuvlardan ma'lumki, hajviy matnlarda eng ko'p turkiy, ya'ni o'zbekcha, nisbatan ko'proq arabcha va shu hajmda forsiy so'zlar, eng kam miqdorda ruscha so'zlar qo'llanilgan. Ta'kidlash joizki, ijodkor birorta ruscha istilohni maqsadsiz ishlatmagan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

- 1.Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T.: Universitet. 2006. 64-b.
- 2.Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T.: Universitet. 2006. 61-b.
- 3.Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., M.Qurbonova, Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T., 2009 131-b.
- 4.Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M., Hojiyev A, Rasulov I., Doniyorov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T.: O'qituvchi. 1980. 161-b.
- 5.Julqunboy «Tong» jurnali — 1920 yil, 2-son, 125-son, 56-64-betlar.

ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ КАК УСТАНОВКА НА ЭФФЕКТИВНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Нажимова А.И.
старший преподаватель кафедры
начального образования НавГУ

Быстрое развитие цифровых технологий привело к тому, что мы начинаем замечать существенные изменения в образе жизни и поведении людей. Не осталась в стороне и система образования. Современный этап развития общества, глобализации и массовой сетевой коммуникации инициирует кардинальные изменения в сфере образования.

Современные тенденции развития высшего образования тесным образом связаны с расширением и увеличением информационного компонента обучения. Информация является не только средством достижения педагогических целей, но и обеспечивает взаимодействие между всеми субъектами образования.

Постоянный рост требований рынка труда к уровню подготовки специалистов заставляет совершенствовать систему профессионального обучения в целом. Современная модель развития образования определяется парадигмой, переносащей акценты с образовательной деятельности на самообразовательную. Не вызывает сомнения тот факт, что добиться огромного успеха, быть конкурентоспособным может лишь тот, кто постоянно развивает и поддерживает свои профессиональные навыки на высоком уровне.

Важнейшим условием успешного образования студентов в высших учебных заведениях становится формирование компетентности: получать, анализировать, обрабатывать и применять необходимую информацию. В связи с этим, чрезвычайно нужным вводится понятие «цифровая

компетентность», которое охватывает все процессы информационного взаимодействия между участниками образовательного процесса. Особое значение исследования цифровой компетентности приобретает непосредственно в контексте обучения. Сформированная цифровая компетентность становится фактором, позволяющим ускорить, оптимизировать, совершенствовать процесс обучения

Внедрение понятия «цифровая компетентность» связано с развитием цифровых технологий и выделением цифровых компетенций в отдельную категорию. Тем не менее, с цифровой компетентностью связаны также понятия «информационная компетентность», «информационная культура» и «информационная грамотность».

В различных подходах к раскрытию понятия «информационная компетентность» приводят разные трактовки данного понятия. Понятие «информационная компетентность» рассматривают в узком смысле, обращая внимание на то, что человек должен уметь использовать различные технические средства обработки информации, тем самым информационная компетентность отождествляется с компьютерной грамотностью [1:28]. В рамках другого подхода предлагается широкий смысл информационной компетентности, когда на первоочередной план выходит непосредственно информация и умение её использовать [4:25]. Также в трудах ученых «информационная компетентность» определяется как комплексное личностное психологическое образование, связано с теоретическими знаниями, практическими навыками и определёнными личностными качествами» [3:36].

«Цифровая компетентность – это не только сумма обще пользовательских и профессиональных знаний и умений, которые представлены в различных моделях ИКТ-компетентности, информационной компетентности, но и установка на эффективную деятельность и личное отношение к этой деятельности, основанное на чувстве ответственности». Представленное определение цифровой компетентности подчеркивает значимость не только совокупности определённых знаний, умений и навыков, но и личностный фактор как индикатор успешности в овладении соответствующими компетенциями [5:5].

«Компетентность» – уже состоявшееся личностное качество (совокупность качеств) специалиста. Компетентность выступает как интегративное понятие, включающее в себя не просто набор различных компетенций, но их совокупность в едином, системном представлении. Компетентность студентов предполагает в первую очередь комплекс способностей, обеспечивающих им успешность и эффективность выполнения образовательных задач. Информационная компетентность гораздо шире цифровой компетентности, так как включает в себя не только цифровые технологии, а, в первую очередь, ресурсы, связанные с получением, осмыслением, обменом и передачей информации.

Таким образом, понятия информационной компетентности имеют различные трактовки. Информационная компетентность определяется как комплексное личностное психологическое образование, связано с наличием определённых знаний, практических навыков и личностных качеств человека. [3:125]. Информационная компетентность характеризуется наличием знаний, умений, навыков и опыта в использовании информационных технологий для решения определённых проблем, а также возможностью пополнения своих знаний и опыта в профессиональной деятельности [2:125].

Литература

1. Бурмакина В.Ф, Зелман М., Фалина И.Н. Большая семерка (Б7) Информационно-коммуникационно-технологическая компетентность. // Методическое руководство для подготовки к тестированию учителей. – Москва, 2007. – 56 с.
2. Завьялов, А.Н. Формирование информационной компетентности студентов в области компьютерных технологий (на примере среднего профессионального образования) [Текст]: Автореферат кандидатской диссертации / А.Н. Завьялов. – Тюмень, 2005. – 17 с.
3. Зайцева О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий [Текст]: Дис. канд. пед. наук / О.Б. Зайцева. – Армавир, 2002. – 169 с.
4. Коровкина Н.Н. Информационная компетентность учащихся общеобразовательной школы // <https://urok.1sept.ru/articles/412191>
5. Солдатова Г.У. Цифровая компетентность российских педагогов / Г.У. Солдатова, В.Н. Шляпников // Психологическая наука и образование. 2015. Т. 20. № 4. С. 5-18.

KASBIY NUTQ ETIKETI PEDAGOGIK KOMPETENSIYANING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Davlatova Ra'no Haydarovna

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri, DSc.

Temirova Nargiza Davlat qizi

Navoiy davlat universiteti 70110201 – Ta'lim va tarbiya

nazariyasi va metodikasi yo'nalishi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagoglarning, xususan, bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy nutq etiketini shakllantirishning mazmuni, ahamiyati va uni rivojlantirish yo'llari ochib berilgan. Shuningdek, nutq madaniyati, muloqot etikasi, kommunikativ kompetensiya hamda pedagogik faoliyatda nutqning o'rni ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy nutq etiketi, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, pedagogik faoliyat, muloqot etikasi, bo'lajak tarbiyachi

Аннотация: В данной статье раскрыто содержание, значение формирования профессионального речевого этикета педагогов, в частности будущих воспитателей, и пути его развития. Также культура речи, этика общения, коммуникативная компетентность

Ключевые слова: профессиональный речевой этикет, культура речи, коммуникативная компетентность, педагогическая деятельность, этика общения, будущий воспитатель

Annotation. This article reveals the content, the importance of the formation of professional speech etiquette of teachers, in particular future educators, and the ways of its development. Also the culture of speech, ethics of communication, communicative competence

Keywords: professional speech etiquette, culture of speech, communicative competence, pedagogical activity, ethics of communication, future educator

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy mahorati nafaqat bilim va tajribasi balki ularning nutq madaniyati bilan ham belgilanadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi tarbiyachilarning nutqi-bu uning kasbiy mahoratining asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. Chunki tarbiyachi har kuni bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan muloqot qiladi, pedagogik jarayonni nutq orqali boshqaradi. Shu bois bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy nutq etiketini shakllantirish zamonaviy pedagogika oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Kasbiy nutq etiketi-bu tarbiyachining nutqida odob, hurmat, madaniyat, aniqlik va samimiyat kabi insoniy fazilatlarining ifodalanishidir. Pedagogik faoliyatda nutq etiketi nafaqat so'z tanlash, balki ohang, intonatsiya kabi jihatlarni ham qamrab oladi. Tarbiyachining nutqi bolaning psixologik holatiga, uning muloqotga bo'lgan ishtiyoqiga bevosita ta'sir qiladi. Shuning uchun har bir bo'lajak tarbiyachi o'z nutqida mehr, e'tibor va ishonch uyg'otuvchi ifoda vositalaridan foydalana bilishi zarur.

O'zbekistonlik olim U.Saidovning ta'kidlashicha, "Kasbiy muloqot- bu ish jarayonining yuragi. Mutaxassisning so'z boyligi, ohangi va etikasi uning professional darajasini belgilaydi"[3].

1. Kasbiy nutq etiketining mohiyati

Kasbiy nutq etiketi – bu tarbiyachining pedagogik muloqot jarayonida o'z fikrini to'g'ri, aniq, madaniyatli tarzda ifoda etish qobiliyatidir. Bu jarayonda nafaqat so'z boyligi, balki intonatsiya, mimika, ohang, nutq madaniyati va odob me'yorlari ham muhim ahamiyatga ega.

A.V. Mudrik, L.S. Vygotskiy va A.A. Leontev larning tadqiqotlarida nutq va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'kidlanadi. Ularning fikricha, pedagogik faoliyatda to'g'ri muloqot bolaning ruhiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun tarbiyachi nutqining etik va estetik jihatdan to'g'ri bo'lishi zarur.

2. Kasbiy nutq etiketini shakllantirish omillari

Bo'lajak pedagog kasbiy nutq etiketini shakllantirishga quyidagi omillar ta'sir etadi:

- Ta'lim jarayonidagi nutq madaniyati darslari;
- Amaliy mashg'ulotlar va pedagogik amaliyot;
- Muloqot psixologiyasi va etika fanlarini o'qitish;
- O'z-o'zini rivojlantirish, o'qish va nutq mashqlari
- Axborot madaniyati va raqamli kommunikatsiya ko'nikmalari.

3. Pedagog nutqining pedagogik funksiyalari

-Pedagog nutqi quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Axborot berish funksiyasi;
- Tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalar;
- Motivatsion ta'sir funksiyasi;
- Emotsional va estetik ta'sir funksiyasi.

Ushbu funksiyalarni samarali bajarish uchun tarbiyachi o'z nutqining mazmuni, ohangi, tempo va madaniyatiga alohida e'tibor qaratishi lozim.

Bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy nutq etiketini shakllantirish — bu shunchaki nutqni to'g'ri so'zlash emas, balki madaniyatli, odobli va ta'sirchan muloqot yurita olishni anglatadi. Bu jarayon o'qitish, o'zini o'zi rivojlantirish va pedagogik amaliyot orqali amalga oshadi. Natijada tarbiyachi nafaqat bilimli, balki yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida shakllanadi. Tarbiyachining pedagogik shaxs sifatida kamol topish jarayonidir. Nutq madaniyatiga ega tarbiyachi bolalar bilan samimiy aloqa o'rnatadi, ularning nutqiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va maktabgacha ta'lim tashkilotida sog'lom psixologik muhitni shakllantiradi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida pedagoglarning kommunikativ kompetensiyasini yanada oshirishga alohida ahamiyat berish zarur.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki kasbiy nutq etiketini shakllantirish- bu ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi har bir mutaxassis, ayniqsa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ishlaydigan tarbiyachilarning kasbiy nutqi va muloqot madaniyati bolalar bilan samarali ishlashning muhim omillaridan biridir. Bo'lajak tarbiyachilar nutq madaniyati va etiket asoslarini puxta egallamasa, ularning kasbiy faoliyati to'laqonli bo'lmaydi. Shuning uchun ham oliy ta'lim muassasalarida nutq madaniyati va kasbiy etikani o'qitish jarayonini takomillashtirish dolzarb masalalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Karimova V. A. Pedagogik muloqot asoslari.-Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
2. Raupova L. Nutq madaniyati Toshkent "Innovatsiya-ziyo" 2019
3. Saidov U. Nutq madaniyati va notiqlik asoslari.-Toshkent:"Akademiya"2007
4. Xolmatova D. "Nutq madaniyati va pedagogik etika. – Toshkent, 2021.

ONLAYN TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

Saidaxmedova Latofat Sodiq qizi
Navoiy davlat universiteti Ta'lim va tarbiya
nazariyasi (Boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar. Jumayeva Mohigul Abduvohidovna
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha
va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
v.b dotsent f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada onlayn ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'lim jarayonlarini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar ham yoritilgan. Mahalliy va xorijiy manbalardan foydalanilgan bo'lib, onlayn ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, raqamli texnologiya, masofaviy o'qitish, innovatsiya, ta'lim sifati.

Annotation This article analyzes the role of online education in the modern educational system, emphasizing its advantages and disadvantages. The study also highlights the reforms carried out in Uzbekistan to develop digital learning processes. Based on national and international sources, the paper provides scientific conclusions aimed at improving the effectiveness of online education.

Keywords: online learning, digital technology, distance education, innovation, education quality.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Raqamli texnologiyalarni joriy etmasdan turib, zamonaviy ta'limni rivojlantirish mumkin emas."²⁷ Mazkur fikr bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, onlayn ta'limni keng joriy etish zarurligini anglatadi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida, ayniqsa pandemiya davridan so'ng, masofaviy va onlayn ta'lim shakllari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston ham bu yo'nalishda muhim qadamlar tashladi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'lim jarayonlariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, o'quv jarayonini elektron platformalarga o'tkazish ishlari olib borilmoqda. Shu sababli onlayn ta'limning afzalliklari va kamchiliklarini ilmiy tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, onlayn ta'limning rivojlanishi nafaqat texnik imkoniyatlar bilan, balki o'qituvchilarning raqamli savodxonligi va pedagogik yondashuvlarining yangilanishi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Raqamli vositalarni to'g'ri qo'llay olgan o'qituvchi ta'lim jarayonini yanada interaktiv, individual va samarali shaklga keltira oladi.

Onlayn ta'lim bugungi kunda o'quvchilarga va talabalarga bilim olishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Quyidagi afzalliklarni sanab o'tish mumkin:

1. Qulaylik va moslashuvchanlik. Onlayn ta'lim geografik cheklovlarni yo'q qiladi. O'quvchilar va talabalarga dunyoning istalgan nuqtasida bilim olish imkoniyatini beradi. Darslarni istalgan joyda va istalgan vaqtda o'rganish mumkin, bu esa band kishilar, ishlovchi talabalar va uybekalari uchun ayniqsa qulay.
2. Xarajatlarni tejash. An'anaviy ta'limda yo'l haqi, yotoqxona, o'quv qurollari va boshqaxarajatlar talab qilinadi. Onlayn ta'lim esa ko'pincha arzonroq yoki hatto bepul kurslar taklif qiladi. Masalan, Coursera, Udemy, edX, Khan Academy kabi platformalar orqali ko'plab sifatlidarslar bepul taqdim etiladi.

²⁷ Mirziyoyev.Sh. M Yangi O'zbekiston strategiyasi.Toshkent.2021

3. Ta'limning individuallashtirilganligi. Har bir o'quvchi o'zining tezligida o'qishi mumkin. Videodarslarni qayta ko'rib chiqish, kerak bo'lsa, materiallarni takroran o'rganish imkoniyat mavjud. An'anaviy ta'limda esa bunday imkoniyat kamroq bo'ladi

4. Resurslarning kengligi. Internet orqali o'quv videolari, elektron kitoblar, virtual laboratoriyalar va vebinarlar orqali o'rganish imkoniyati mavjud.

5. Global integratsiya. O'zbekiston talabalari xalqaro kurslarda (Coursera, EdX, Udemy kabi) o'qish imkoniga ega bo'lib, xorijiy ta'lim tajribasini o'zlashtiradi.

Shu bilan birga, onlayn ta'limning bir qator kamchiliklari ham mavjud:

1. Amaliy mashg'ulotlarning cheklanganligi. Texnik va tabiiy fanlarda laboratoriya ishlari onlayn tarzda to'liq o'tkazilmaydi.

2. Ijtimoiy muloqot yetishmasligi. An'anaviy darslardagi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jonli muloqot yetarli darajada bo'lmaydi.

3. Internet sifati muammosi. Ayrim hududlarda tarmoq tezligi pastligi sababli darslarga to'liq qatnashish imkoni yo'q.

4. Motivatsiya pasayishi. Uy sharoitida o'qish ba'zida intizom va diqqatning pasayishiga olib keladi.

5. Texnik vositalarga bog'liqlik. Kompyuter, planshet yoki telefon bo'lmagan o'quvchilar uchun bu tizim qiyinchilik tug'diradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda onlayn platformalar orqali 250 mingdan ortiq talabalar ta'lim olgan. Bu esa raqamli ta'limning tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, UNESCO hisobotiga (2023) ko'ra, dunyo bo'yicha onlayn ta'limdan foydalanish 68% ga oshgan. Demak, bu yo'nalish global tendensiyaga aylanmoqda.

XULOSA

Onlayn ta'lim bugungi raqamli davrning ajralmas qismidir. Uning asosiy afzalligi — ta'limning erkinligi va shaxsiylashtirilganligi, ammo texnik va ijtimoiy muammolar mavjud. Kelajakda onlayn va an'anaviy ta'limning integratsiyasi orqali ta'lim sifatini yanada oshirish mumkin. Shu bois, o'qituvchilarni raqamli ko'nikmalarga o'rgatish, platformalarni modernizatsiya qilish va o'quvchilarni masofaviy ta'limga tayyorlash dolzarb masala bo'lib qoladi.

Onlayn ta'limning eng katta yutug'i — bu o'quvchi va talabalarga vaqt va joydan mustaqil ravishda bilim olish imkonini berishidir. Shuningdek, xorijiy tajriba va ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, raqamli ko'nikmalarni shakllantirishda onlayn ta'limning o'рни beqiyosdir. Biroq, ushbu tizimning samarali ishlashi uchun texnik infratuzilma, internet sifati, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi hamda o'quvchilarning motivatsiyasi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M Yangi O'zbekiston strategiyasi Toshkent.2021.

2. Karimov, N. (2021). Raqamli ta'lim va zamonaviy pedagogika. Samarqand: SamDU nashriyoti.

3. Rasulov, D. (2021). O'zbekiston ta'lim tizimida internet infratuzilmasi rivoji. Ta'lim va innovatsiya jurnali, №4.

4. Smith, J. (2020). Digital Education in the 21st Century. London: Routledge Press.

5. Toshpo'latov, A. (2022). Onlayn o'qitish jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalari. Toshkent: TDPU matbaa.

6. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education. Paris: UNESCO Publishing.

O'QUVCHILARNING BILISH FAOLLIGINI OSHIRISHDA LOYIHALASHTIRILGAN TA'LIMNING IMKONIYATLARI

Abdusalomova Maftuna Sheraliyevna

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

Navoiy bo'limi, 2-bosqich tayanch doktorant

Email: abdusalomovamaftuna34@mail.com, Tel 913398891

Annotatsiya: Mazkur tezisda loyihalashtirilgan ta'limning o'quvchilarning bilish faolligini oshirishdagi o'рни tahlil etilgan.

Kalit soʻzlar: loyihalashtirilgan taʼlim, faollik, bilish jarayoni, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat, interfaol metod.

Аннотация: В данном тезисе проанализирована роль проектного обучения в повышении познавательной активности учащихся.

Ключевые слова: проектное обучение, активность, познавательный процесс, самостоятельное мышление, творческая деятельность, интерактивные методы.

Abstract: In this thesis, the role of project-based learning in enhancing students' cognitive activity is analyzed.

Keywords: project-based learning, activity, cognitive process, independent thinking, creative activity, interactive method.

Zamonaviy taʼlimning asosiy yoʻnalishlaridan biri – oʻquvchilarning bilish faolligini oshirish va nazariy bilimlarni amaliyotda qoʻllash koʻnikmalarini shakllantirish hisoblanganligi sababli, oʻquvchilarning bilish jarayonlarini faollashtiradigan, ularni mustaqil fikrlashga, kuzatishga, tahlil qilishga undaydigan oʻqitish usullari amaliyotga joriy etilayotgan boʻlib, bunda anʼanaviy taʼlim usullari laboratoriya-amaliy mashgʻulotlari, faol va interfaol usullar hamda muammoli taʼlim va loyihalashtirish texnologiyalari bilan uygʻunlashtirilmoqda.

Shu maqsadda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangan qator direktiv hujjatlar, xususan, 2019-yil 29-apreldagi “Oʻzbekiston Respublikasi xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi PF-5712-sonli Farmoni [1], 2021-yil 25-yanvardagi “Maktabgacha va maktab taʼlimi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qoʻllab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4963-sonli qarori [2] imzolangan boʻlib, ularda taʼlim sohasida ilmiy-amaliy izlanishlarni qoʻllab-quvvatlash, zamonaviy metodikalar va ilgʻor pedagogik yondashuvlarni joriy etish vazifalari belgilangan.

Oʻqitish usulining didaktik maqsadga muvofiq, oʻquvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tanlanishi, ularning bilish jarayonlarini faollashtirish, kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil tahlil qilish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Loyihalashtirilgan taʼlim toʻgʻri pedagogik yondashuv bilan interatsiyalashganda oʻquvchida bilimlarni egallash bilan chegaralanib qolmasdan, uni izohlab, mustaqil fikr yurituvchi va oʻzlashtirgan bilimlarini turli vaziyatlarda amaliy qoʻllay oladigan faol subyektga aylantiradi.

Loyihalashtirilgan taʼlim usuli oʻquvchilarga aniq bir maqsad va vazifalarni bajarishga yoʻnaltirilgan faoliyatni taqdim etadi. Ushbu usul oʻquvchilarni mustaqil izlanish, tahlil qilish, muammolarni hal qilish va ijodiy yechimlar ishlab chiqishga jalb qiladi.

X.Э.Абдулшехидова loyiha faoliyatining tuzilmasini oʻzaro bogʻliq boʻlgan asosiy komponentlarini quyidagicha koʻrsatgan:

- 1) motivatsion - bilishga boʻlgan qiziqish va ijobiy munosabat;
- 2) kognitiv - bilim va koʻnikmalarining shakllanganlik;
- 3) operatsional-ijodiy - mustaqillik va ijodiy faoliyatga tayyorlik;
- 4) emotsional-xulq-atvor - oʻzini-oʻzi tashkil qilish va tahlil qilishga boʻlgan munosabat hamda ijobiy hissiy kechinmalarni namoyon boʻlishi [3: 19].

Loyiha usulini taʼlimda qoʻllashda aniq bir vazifani yechish nazarda tutiladi, bu esa turli usullarni qoʻllashni talab etadi, bir tomondan, va ijodiy sohalarining, fan, texnika va texnologiya sohalarining bilish va koʻnikmalarini integratsiyalashni taʼminlaydi — ikkinchi tomondan. Shu sababli, agar oʻquv jarayonida ijodiy yoki tadqiqot ishlarini hal qilish, tadqiqot-izlanishli usullarni qoʻllash yoki turli sohalaridan integratsiyalangan bilimlarni ishlatish talab etilsa, loyiha usulidan foydalanish zarur, deb hisoblaydi M.M.Raximov [5: 381]. Bu jarayon oʻquvchilarning tafakkurini faollashtirib, kognitivlikni (idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tahlil) oshiradi. Mazkur usullar bilimlarni oʻquvchilarga bosqichma-bosqich taqdim etadigan va murakkablashadigan amaliy topshiriqlarni rejalashtirish va bajarish jarayonida qoʻllaniladi.

Bunday jarayonda, deb yozadi Л.И.Говорова, oʻquvchilarda bilish faoliyati va ijodiy koʻnikmalar rivojlanadi, tanqidiy fikrlash qobiliyati shakllanadi, oʻz bilimlarini mustaqil ravishda konstruktivatsiya qilish va maʼlumotlar maydonida yoʻnalish olish qobiliyatlari rivojlanadi [4].

Bundan tashqari, H.Soatova tomonidan taklif etilgan debat, izlanish, evristik suhbat, kichik guruhlarda ishlash kabi faol taʼlim usullari oʻquvchilarning bilish motivatsiyasini oshirish, faol ishtirokini taʼminlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon boʻldi.

Umumiy natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy texnologiyalar va faol o'qitish metodlari o'quvchilarni dars jarayonining faol subyektlariga aylantirib, bilimlarni chuqur o'zlashtirish hamda individual ta'limiy trayektoriyani shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [6: 482].

Loyihalashtirilgan ta'lim orqali o'quvchilar bilimni chuqur o'zlashtirib, mustaqil tahlil, mantiqiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi orqali, o'quvchi o'z ta'lim faoliyatining mas'ul subyekti sifatida tarbiyalanadi.

Bu usulni o'qitish jarayoniga to'g'ri integratsiya qilish orqali o'quvchilar bilim egallovchidan — bilim yaratuvchiga, passiv tinglovchidan — faol ishtirokchiga aylanadi. Natijada ta'lim jarayonining mazmuni yangilanadi, o'quvchilarda o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki motivatsiya shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-sonli "Maktabgacha va maktab ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

3. Абдулшехидова Х.Э. Проектная деятельность как средство формирования познавательной активности младших школьников. 13.00.01- Общая педагогика, история педагогики и образования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. —Махачкала, 2018. -24 с.

4. Говоркова Л.И. Профессионально-ориентированный подход в процессе обучения физике как средство активизации учебно-познавательной деятельности будущих учителей биологии. Диссертация кандидата педагогических наук. Ур. гос. пед. ун-т.- Курган, 2008. - 171 с.

5. Рахимов М.М. Дидактические основы активизации учебно-познавательной деятельности учащихся // Балтийский гуманитарный журнал, 2017. Т. 6. № 4(21). —С. 378-382.

6. Soatova H. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida shaxsga yo'naltirilgan o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish / Jamiyat va innovatsiyalar – Общество и инновации – Society and innovations. 02 (2022) – Б. 480-484. Journal home page: <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>

MNEMONIKA MASHQLARI YORDAMIDA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH

O'zbekiston Respublikasi IIV Navoiy
akademik litseyi 1-bosqich talabasi
Rajabova Afruza Saloxiddinovna
Ilmiy rahbar: prof.D.Kamalova

Annotatsiya: Ushbu maqolada mnemonika mashqlari orqali xotirani mustahkamlash usullari tahlil qilinadi. Maqolada mnemonika tushunchasi, uning asosiy texnikalari – akronimlar, vizual tasvirlar, hikoya usuli, joylashuv texnikasi (loci) va ritmik-musical usullar – batafsil bayon etilgan. Shuningdek, mnemonika mashqlarining xotira, diqqat va o'rganish jarayoniga ijobiy ta'siri ko'rsatib o'tilgan. Maqola xotirani rivojlantirish va o'rganish samaradorligini oshirishga qiziqqan talabalar, pedagoglar va keng o'quvchi auditoriyasi uchun foydali bo'lib, amaliy tavsiyalar va mashqlarni tatbiq qilish orqali xotirani mustahkamlash imkoniyatlarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: mnemonika, xotirani mustahkamlash, xotira mashqlari, vizual tasvir, akronimlar, hikoya usuli, ta'lim psixologiyasi, o'rganish samaradorligi.

Xotira – insonning bilim va tajribani saqlash, qayta ishlash va eslab qolish qobiliyatidir. Zamonaviy hayotda ma'lumotlar oqimi juda katta bo'lgani sababli xotirani mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda mnemonika mashqlari samarali vosita sifatida qo'llaniladi.

Mnemonika – ma'lumotlarni eslab qolishni osonlashtirish uchun turli texnikalar va strategiyalardan foydalanish san'ati va ilmidir. Bu usullar miya faoliyatini rag'batlantiradi, diqqatni oshiradi va xotirani mustahkamlaydi.

Mashhur mnemonika texnikalari:

1.Akronimlar va qisqartmalar-bu usulda bir nechta so'zning bosh harflaridan yangi so'z yoki ibora tuziladi. Masalan, ranglarni eslab qolish uchun: "QOYY" – Qizil, Oq, Yashil, Yashil.

2.Rasmlar va tasvirlar yordamida eslab qolish - ma'lumotni vizual tasvir bilan bog'lash xotirada uzoqroq saqlanadi. Masalan, yangi so'zlarni yoki formulalarni rasmga aylantirish orqali osonroq eslab qolish mumkin.

3.Hikoya usuli - Ma'lumotlar ketma-ketligini qiziqarli hikoya shaklida birlashtirish. Masalan, tarixiy voqealarni hikoya orqali yodlab olish.

4.Joylashuv texnikasi (Loci usuli) - Ma'lumotlarni tanish joylar bilan bog'lash. Har bir ma'lumotni uy, bog' yoki yo'lak kabi tanish manzillar bilan bog'lab, xotirada "sayohat" qilish orqali eslab qolish mumkin.

5.Ritmik va musiqiy usullar - Matnlarni qo'shiq, she'r yoki ritm bilan bog'lash. Musiqa va ritm miyaga yaxshiroq o'rnatiladi va ma'lumotni tezroq eslab qolishga yordam beradi.

Mnemonika mashqlarining foydalari:

- Xotira hajmini oshiradi.
- Diqqat va kontsentratsiyani kuchaytiradi.
- Bilimlarni tezroq va samaraliroq eslab qolish imkonini beradi.
- O'rganish jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mnemonika mashqlari inson xotirasini samarali mustahkamlashning qulay va ilmiy asoslangan usulidir. Ularni muntazam ravishda amalda qo'llash orqali nafaqat yangi ma'lumotlarni tezroq o'rganish, balki uzoq muddatli xotirani rivojlantirish ham mumkin. Har bir inson o'ziga qulay texnikani topib, uni kundalik hayotga tatbiq qilishi xotirani sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Baddeley, A. D., Eysenck, M. W., & Anderson, M. C. (2020). *Memory*. Psychology Press.
- 2.Higbee, K. L. (2001). *Your Memory: How It Works and How to Improve It*. Marlowe & Company.
- 3.Roediger, H. L., & Butler, A. C. (2011). *The critical role of retrieval practice in long-term retention*. Trends in Cognitive Sciences, 15(1), 20–27.
- 4.Yates, F. A. (1966). *The Art of Memory*. University of Chicago Press.
- 5.Bellezza, F. S. (1981). *Mnemonic devices: Classification, characteristics, and criteria*. Review of Educational Research, 51(2), 247–275.
- 6.Dunlosky, J., Rawson, K. A., Marsh, E. J., Nathan, M. J., & Willingham, D. T. (2013). *Improving students' learning with effective learning techniques: Promising directions from cognitive and educational psychology*. Psychological Science in the Public Interest, 14(1), 4–58.

TO'GARAK MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISHDA INNOVASION YONDOSHUV

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Tinishtikova Baljan Albertovna

e-mail: tinishtikovabal4@gmail.com

Ilmiy rahbar: Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Omonboyeva Nursaula Erkin qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada to'garak mashg'ulotlarini tashkil etishda innovasion yondoshuvlarning ahamiyati va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning samarali usullari yoritilgan. Maqolada o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali to'garak faoliyatini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: to'garak mashg'ulotlari, innovasion yondoshuv, ta'lim jarayoni, ijodkorlik, zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar, pedagogik innovatsiyalar.

Инновационный подход в организации кружковых занятий

Аннотация: В данной статье раскрывается значение инновационного подхода при организации кружковых занятий и эффективные способы его применения в образовательном процессе. Рассматриваются вопросы развития творческих способностей учащихся, формирования их самостоятельного мышления, а также совершенствования деятельности кружков посредством использования современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: кружковые занятия, инновационный подход, образовательный процесс, творческие способности, современные технологии, интерактивные методы, педагогические инновации.

Innovative Approach to Organizing Extracurricular (Club) Activities

Annotation: This article highlights the importance of an innovative approach in organizing extracurricular club activities and explores effective methods for applying it in the educational process. The paper analyzes the development of students' creativity, the formation of independent thinking, and the improvement of club activities through the use of modern information and communication technologies.

Keywords: extracurricular activities, innovative approach, educational process, creativity, modern technologies, interactive methods, pedagogical innovations.

To'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishda innovasion yondoshuv bugungi kunda ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib bormoqda. Innovasion yondoshuv deganda, to'garak mashg'ulotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olish, ularning ijodkorligini va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish tushuniladi. To'garak mashg'ulotlari o'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini mazmunan boyitadi, ularning o'zlashtirish darajasini oshiradi hamda ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Innovasion yondoshuv asosida tashkil etilgan to'garaklar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularda yangicha fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, muammoni tahlil qilib, yechim topish ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa to'garak mashg'ulotlarini yanada samarali qiladi. Masalan, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar yoki raqamli o'quv resurslaridan foydalanish orqali o'quvchilar o'rganayotgan soha bo'yicha chuqurroq bilimga ega bo'ladilar.

Pedagogning bu jarayondagi roli ham juda muhim. U o'quvchilarni faollikka undaydigan, ularning qiziqishlarini uyg'otadigan, o'z fikrini erkin ifoda etishga imkon beradigan muhit yaratishi kerak. Innovasion metodlardan foydalanish, masalan, loyihaviy o'qitish, "aqliy hujum", muammoli vaziyatlar yechimi, interaktiv o'yinlar kabi usullar o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqobatbardosh, kreativ fikrlaydigan, zamonaviy texnologiyalarni egallagan yoshlarni tayyorlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Shu bois to'garak mashg'ulotlarini innovasion yondoshuv asosida tashkil etish nafaqat o'quvchilarning bilimini oshiradi, balki ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. Har bir to'garak o'z yo'nalishiga qarab o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etishi, ularni mustaqil izlanish va tajriba o'tkazishga yo'naltirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, to'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishda innovasion yondoshuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda ijodkorlik, tashabbuskorlik, mustaqillik va zamonaviy fikrlash kabi fazilatlarini shakllantiradi. Shu yo'l bilan to'garaklar nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy, ijodiy va rivojlantiruvchi maydonga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V. A., Tursunova D. M. Pedagogik innovatsiyalar va ijodiy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021. – 180 b.
2. Mavlonova R., Rasulova D. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 152 b.
3. To'xtayeva M. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda darsdan tashqari mashg'ulotlarning o'rni. // "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–50.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI INTEGRATIV O'QITISH

Boboyeva Iroda

University of Business and Science

boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitish masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning ahamiyati, ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini integrativ

o'qitishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitish orqali kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish yo'llari, integrativ darslarni tashkil etishning didaktik tamoyillari va pedagogik shartlari ochib berilgan. Tadqiqotda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitishning innovatsion metodlari, pedagogik texnologiyalari hamda ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan. Maqola boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, tadqiqotchilar va sohaga qiziquvchi keng kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich ta'lim, fanlararo integratsiya, ona tili, o'qish savodxonligi, integrativ o'qitish, kommunikativ kompetensiya, didaktik tamoyillar, pedagogik texnologiya, boshlang'ich sinf o'quvchilari, innovatsion metodlar.

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ РОДНОМУ ЯЗЫКУ И ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Бобоева Ирода

**Преподаватель кафедры начального образования
Университет бизнеса и науки**

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются вопросы интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности на основе межпредметной интеграции в начальном образовании. В статье анализируется значение межпредметной интеграции в современной системе образования, теоретико-методологические основы интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности. Раскрываются пути формирования коммуникативных компетенций учащихся начальных классов посредством интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности, дидактические принципы и педагогические условия организации интегрированных уроков. В исследовании представлены инновационные методы и педагогические технологии обучения родному языку и читательской грамотности на основе межпредметной интеграции, а также рекомендации по их применению в практике. Статья предназначена для учителей начальных классов, исследователей и широкого круга читателей, интересующихся данной областью.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: начальное образование, межпредметная интеграция, родной язык, читательская грамотность, интегрированное обучение, коммуникативная компетенция, дидактические принципы, педагогическая технология, учащиеся начальных классов, инновационные методы

INTEGRATED TEACHING OF NATIVE LANGUAGE AND READING LITERACY BASED ON INTERDISCIPLINARY INTEGRATION

Boboyeva Iroda

**Lecturer, Department of Primary Education
University of Business and Science**

ABSTRACT. This article examines the issues of integrated teaching of native language and reading literacy based on interdisciplinary integration in primary education. The article analyzes the significance of interdisciplinary integration in the modern education system, as well as the theoretical and methodological foundations of integrated teaching of native language and reading literacy. The ways of forming communicative competencies of primary school students through integrated teaching of native language and reading literacy, didactic principles and pedagogical conditions for organizing integrated lessons are revealed. The study presents innovative methods and pedagogical technologies for teaching native language and reading literacy based on interdisciplinary integration, as well as recommendations for their practical application. The article is intended for primary school teachers, researchers, and a wide range of readers interested in this field.

KEYWORDS: primary education, interdisciplinary integration, native language, reading literacy, integrated teaching, communicative competence, didactic principles, pedagogical technology, primary school students, innovative methods

Kirish. Hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jumladan, fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 29-apreldagi PF-6108-son Farmonida ta'lim mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Tadqiqotning dolzarbligi. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali o'qitish o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, ularning atrof-muhit, tabiiy fanlar, matematika, tasviriy san'at va boshqa fanlar bo'yicha olgan bilimlarini ona tili va o'qish jarayonida qo'llash imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarda bilimlarning yaxlitligini ta'minlash, real hayot bilan bog'liqlikni tushunishga yordam beradi. Shuningdek, integrativ yondashuv dars vaqtidan oqilona foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini oshirish va o'quv yukini kamaytirish imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflarda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitishning samarali metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: fanlararo integratsiyaning nazariy asoslarini o'rganish; ona tili va o'qish savodxonligi darslarida boshqa fanlar bilan integratsiya imkoniyatlarini aniqlash; integrativ darslarning tuzilishi va o'tkazish metodikasini ishlab chiqish; tajriba-sinov ishlari orqali integrativ o'qitishning samaradorligini baholash; o'qituvchilar uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: pedagogik va psixologik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish; ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish; pedagogik kuzatish; so'rovnoma va suhbat; tajriba-sinov ishlari; statistik tahlil metodlari; qiyosiy tahlil.

Ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari. Ona tili va o'qish savodxonligi barcha fanlarning asosi bo'lib, bu fanlarni boshqa fanlar bilan integratsiya qilish juda keng imkoniyatlarga ega. Masalan, atrofdagi olam fanidan olingan bilimlar asosida o'qish matnlarini tuzish, tabiatshunoslik mavzularida insho yozish, matematika masalalarini ona tilida to'g'ri ifodalash, tasviriy san'at asarlarini so'zlar bilan tasvirlash va hokazo. Bunday integratsiya quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi mumkin: mazmuniy integratsiya – turli fanlarning mavzulari o'rtasida aloqadorlik o'rnatish; metodik integratsiya – turli fanlarda o'xshash o'qitish metodlaridan foydalanish; tashkiliy integratsiya – bitta darsda bir necha fanning elementlarini birlashtirib o'qitish.

Integrativ darslarning afzalliklari. Tajriba-sinov ishlari natijasida integrativ yondashuvning quyidagi afzalliklari aniqlandi: o'quvchilarda bilimlarning yaxlitligi shakllanadi; turli fanlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni tushunish qobiliyati rivojlanadi; real hayot bilan bog'liq amaliy ko'nikmalar shakllanadi; dars vaqtidan samarali foydalanish imkoniyati yaratiladi; o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi; mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish ko'nikmalari rivojlanadi; nutqiy kompetensiyalar kompleks tarzda shakllanadi; o'qish motivatsiyasi oshadi.

Integrativ darslarni tashkil etishda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan jihatlar. Integrativ darslarni samarali tashkil etish uchun quyidagi talablarga rioya qilish zarur: integratsiya mantiqiy asosga ega bo'lishi, sun'iy bo'lmasligi kerak; fanlarning o'quv dasturlari va tematik rejalari o'rtasida aloqadorlik o'rnatilishi zarur; integratsiya o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi lozim; dars maqsadi aniq belgilanishi va barcha qismlari shu maqsadga xizmat qilishi kerak; turli fanlardan olingan bilimlar o'quvchilarga tushunarli shaklda taqdim etilishi zarur; dars metodlari xilma-xil va qiziqarli bo'lishi kerak; baholash mezonlari aniq va adolatli bo'lishi lozim.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitish boshlang'ich ta'limda yuqori samaradorlikka ega. Bu yondashuv o'quvchilarning bilim sifatini oshirish, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, fanlarga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Integrativ yondashuv zamonaviy ta'lim talablariga to'liq javob beradi va kelajakda boshlang'ich ta'limni yanada takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi mumkin.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi: boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun integrativ darslarni tashkil etish bo'yicha maxsus o'quv-uslubiy qo'llanmalar yaratish; o'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarida fanlararo integratsiya metodikasini o'rgatish; maktab darsliklarida

integrativ yondashuvni kuchaytirish; o'quv dasturlarini ishlab chiqishda fanlar o'rtasidagi aloqadorlikni hisobga olish; integrativ darslar uchun zamonaviy texnik vositalar va didaktik materiallar yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 160 b.
2. Bezrukova V.S. Integrativnye protsessy v pedagogicheskoy teorii i praktike. – Ekaterinburg, 1994. – 152 s.
3. Hoshimov O., Yo'ldoshev J. Ta'lim texnologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2011. – 180 b.
4. Matchonov S. va boshq. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. – Toshkent, 2021. – 642 b.
5. Musurmonova O., Sultonova R. Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 328 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. 29.04.2020.
7. Rajabov X.R., Axmedova Sh.N. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2020. – 256 b.
8. Sadikova A.V. Boshlang'ich maktabda fanlararo aloqadorlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 192 b.
9. Usmonov S.A., Umarova M.A. Integrativ ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU, 2021. – 224 b.
10. Zverev I.D., Maksimova V.N. Mejpredmetnye svyazi v sovremennoy shkole. – Moskva: Pedagogika, 1981. – 160 s.

TEATR PEDAGOGIKASI VOSITASIDA TALABA-YOSHLARDA BADIY-KREATIVLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Axmedova Gulnoza Faxrutdin qizi
Urganch davlat pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'lim va tabiiy fanlar"
kafedra o'qituvchisi
E-mail: gulnozaaxmedova7496@gmail.com

Axmedova Gulnoza Faxrutdin qizi **0009-0005-8439-4119**
e-mail: gulnozaaxmedova7496@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bola tarbiyasida teatr pedagogikasining o'rni, yosh avlodni teatr san'ati bilan tarbiyalash borasidagi tahlillar yoritilgan. Teatr pedagogikasining ahamiyati, teatrshunos olimlarning olib borgan tadqiqotlarida teatr san'atiga tarbiyaning ilg'or vositasi sifatida qarash insonni kashf etishga yo'l ochishligi, shuningdek, teatr pedagogikasi umumiy pedagogika tarbiya nazariyasining alohida yonalishi bo'lib, u teatrlashtirish faoliyatida bola shaxsining o'z-o'zini ifoda etishini ta'minlovchi usullar tizimini o'z ichiga olishi haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, badiiy ta'lim, badiiy madaniyat, ta'lim jarayoni, ta'lim usullari, innovatsion texnologiya, teatr pedagogika, ijodkorlik, qobiliyat, shaxs.

Mutafakkirlarning Teatr pedagogikasi vositasida talaba-yoshlarda badiiy-kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan tajribalari va amaliy harakatlari professor o'qituvchilar tomonidan **muammoli bayon** metodidan foydalangan holda talabalar ongiga yetkaziladi. Bunday bayon talabalarni bahs-munozaraga kirishishga undaydi. Tarixiy tajribalar ustida mantiqiy fikrlash chuqur o'ylash operatsiyalari amalga oshiriladi. O'quv materiallarni muammoli bayon qilish metodida qo'llash natijasida talabalarda badiiy-kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metodlardan foydalanish imkoniyati vujudga keladi.

Tadqiqotimiz doirasida amalga oshirilgan kuzatuv, empirik o'rganish va tahlillarimiz mazkur model quyidagi o'zaro bog'liq funksiyalarni bosqichma-bosqich integratsiyalash orqali amalga oshirilganda samarali bo'ladi degan xulosaga kelish imkonini berdi:

- fanlararo aloqadorlik asosida badiiy-ijodiy kompetensiyani hosil qiluvchi, fikrlashga undaydigan pragmatik o'quv topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;

- turli uslubdagi matnlardan, o'quv materiallaridan foydalangan holda fanlararo aloqadorlik asosida badiiy-ijodiy kompetensiyani oshiruvchi topshiriqlar ishlab chiqish;

- turli nutq vaziyatiga mos matnlardan foydalanilganda fikrlashga yo'naltiruvchi savol va topshiriqlar talabalarda matn va matndan tashqaridagi ma'lumotlarni mavzuga bog'lay olish, matn osti ma'nolarni kalit so'zlar asosida aniqlash ko'nikmalariga ega bo'lishda badiiy-ijodiy kompetensiyani rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari ishlab chiqish va amaliyotda foydalanish;

- Saxna ko'rinishi mashg'ulotlarida badiiy-ijodiy kompetensiyani rivojlantirishda fanlararo aloqadorlikdan foydalanish bo'yicha metod, usul va texnologiyalarni taklif qilish.

Quyida tadqiqotimiz doirasida takomillashtirilgan teatr pedagogikasi vositasida talaba-yoshlarda badiiy-ijodiy nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodikasining tarkibiy qismi sifatida "Pedagogik mahorat" va "Bolalarni saxnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish" darslarida foydalanishga doir interfaol metodlardan namunalar keltiramiz.

Talabalarining hayoti esa teatr va o'yin faoliyatida mujassamlangan o'yin hamda turli xil metod turlarining integratsiyasi bilan boyitiladi.

Tushuntirish metodi. Bunda mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan barkamol shaxsni tarbiyalashning konseptual asoslari talabalar ongiga tushuntirish metodi yordamida yetkaziladi. Barkamollikning tarkibiy qismlari va unga oid asosiy tushunchalar tahlil qilinadi. Professor-o'qituvchilar mutafakkirlar ilgari surgan asosiy g'oyalarni ajratib olib ularni talabalar bilan birgalikda muhokama qiladilar, aniq dalillar va misollar yordamida tushuntirishga intiladilar.

Ajdodlarimizning Teatr pedagogikasi vositasida talaba-yoshlarda badiiy-kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan tajribalarini talabalar ongiga yetkazishda **reproduktiv metod** ham bir qadar samarali hisoblanadi. Talabalar faoliyat algoritmlari yordamida bosqichma bosqich mutafakkirlarning shaxsni mustaqil, erkin fikrlashga undovchi g'oyalarini tahlil qiladilar va o'zlashtiradilar.

Tadqiqotchilik metod. Ushbu metod yordamida mutafakkir ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan didaktik hamda badiiy asarlar ustida talabalar kichik tadqiqotlar o'tkazadilar, referatlar, kurs ishlari va malakaviy bitiruv ishlarini yozadilar. Shu bilan bir qatorda mazkur asarlar ustida mustaqil ishlash ko'nikmalarini ham hosil qiladilar (talabalarining ishlarida ilovada misol keltiring). Shu tariqa ularda turli manbalarni mustaqil tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanib, ilmiy tadqiqot faoliyatini amalga oshirish motivlari shakllanadi. Mazkur metod talabalarga mutafakkirlarning asarlari bilan yaqindan tanishish ularni har tomonlama chuqur tahlil qilish ushbu asarlar haqidagi ilmiy manbalarni o'rganish imkonini beradi.

O'tkazish tartibi: birinchi bosqich: guruhning har bir ishtirokchisi yakka holda ishlash uchun o'qituvchi tomonidan tayyorlab kelingan tarqatma materiallardan birini tanlab oladi. Tarqatma materialda mavzu yuzasidan tayanch tushunchalarning nomi yozilgan. Tinglovchi yakka tartibda tayanch tushunchalar haqida bilganlarini jadval ko'rinishida shakllantiradilar.

ikkinchi bosqich: talabalar yakka tartibda mavzuga doir tayanch tushunchalar ishtirokida kundalik faoliyatlarini og'zaki va yozma tarzda ifodalaydilar. Mazkur vazifa jamoaviy tarzda ham amalga oshirilishi mumkin.

uchinchi bosqich: talabalarining mavzuni o'zlashtirganlik darajasini aniqlashga doir savol-javob o'tkaziladi.

to'rtinchi bosqich: talabalar faoliyatini baholash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. "Madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-600 sonli Farmoni. - T., 2020.
2. Hafiz Abdusamatov: "Drama nazariyasi" - G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent - 2000.
3. Uzoq Jo'raqulov: "Nazariy poetika masalalari" - G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2015.
4. Stanislavskiy K. S. "Aktyorning o'z ustida ishlashi". T.Xo'jayev tarjimai.- T.: (qayta nashr) Badiiy adabiyot, 2010.
5. Abdusamatov Hafiz: «Drama nazariyasi» - G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent - 2000.

MARKAZIY OSIYODAGI TA'LIM TIZIMINI O'RGANISH VA SAYIDO NASAFIYNING KASB-HUNAR EGALARI TAVSIFI

A.S.Sayitov
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya: XVII asrda Buxoro xonligida yashab ijod etgan Sayido Nasafiyning "Shahrosho'b" manzumi mazmunidagi kasb-hunar egalari tavsifi keltirilgan.

Kalit so'zlar: shahrosho'b, shahar, hayot, kasb-kor, hunarmand, ta'rif.

Аннотации : В статье описываются мастера профессии в контексте поэмы Сайидо Насафи «Шахрошоб», жившие и творившие в Бухарском ханстве в XVII веке.

Ключевые слова: город, жизнь, профессия, ремесленник, определение.

Annotation : The article describes the masters of the profession in the context of the poem "Shahroshob" by Sayido Nasafi, who lived and worked in the Bukhara Khanate in the XVII century.

Keywords: city, life, profession, craftsman, definition

Mustaqilligimiz tufayli ko'p asrlik milliy qadriyatlarimizni o'rganish va ulardagi sara fikrlarni yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy tarbiyasi yo'nalishiga singdirish imkoniyati tug'ildi.

YOsh avlodni barkamol inson, yuksak axloq sohibi etib tarbiyalashda ma'naviy qadriyatlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. *Har bir millatning milliy merosi o'sha millat tomonidan yaratilgan moddiy ma'naviy va boshqa barcha turdagi merosni qamrab oladi. Ularning ayrimlari umumjahon xarakterga ega bo'lsa, ba'zilar shu millat e'tiboridagi meros sanaladi. Milliy meros millatning tafakkuri, dahosi, dunyoqarashi va yaratuvchilik salohiyatining mahsulidir. Milliy meros millat taraqqiyotining turli tarixiy bosqichlarida vujudga kelib millatning o'zi bilan bog'liq bo'lgan boylik hisoblanadi. SHuning uchun ham u millatning o'z kelajagini yaratishda tayanch va tajriba manbai bo'lib xizmat qiladi.*

Haqiqatan ham buyuk tarixiy-ma'naviy ildizlarga ega bo'lgan davlatchiligimiz an'alarini davom ettirish, demokratik tamoyillarga asoslangan davlatni barpo etish jarayoni, jumladan jamiyat a'zolari hisoblanmish yoshlarni har tomonlama etuk, barkamol inson bo'lib etishishlarida ajdodlar an'anasi va o'tmish qadriyatlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi kunda mustaqil mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy-ma'naviy yuksalishi yo'lida xizmat qiladigan, ozod va obod, farovon hayot, jamiyatning poydevorini yaratadigan, har tomonlama etuk, sog'lom, barkamol avlodni tarbiyalash hamda voyaga etkazish ta'lim sohasidagi islohotlarning asosini tashkil etadi. Bu islohotlar esa uzluksiz ta'lim tizimida olib boriladi.

Muhtaram Prezidentimiz SH.M.Mirziyoevning milliy madaniy merosimizni o'rganish va targ'ib etish to'g'risidagi quyidagi so'zlari ham diqqatga sazovordir: "Keyingi vaqtda men joylarda bo'lib, hududlarimiz hayoti bilan yanada yaqindan tanishar ekanman, shunday bir fikrga ishonch hosil qilyapmanki, biz hali yurtimizni, uning o'ziga xos tarixi, madaniyati, ulug' olimu ulamolarini, bebaho ma'naviy merosimizni to'liq o'rgananimiz yo'q"²⁸.

Temuriylar davrida gullab-yashnagan ilm-fan, madaniyat to'g'risida qator fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, ulardan keyingi SHayboniylar sulolasi davrida Movarounnahrda ijtimoiy hayot, xususan ta'lim-tarbiya, madaniyat haqida esa pedagogikaga oid darsliklarda ma'lumotlar deyarli uchramaydi.

Vaholanki, XVI-XVII asrlarda badiiy madaniyat sohalari temuriylar davridagi boy madaniy merosga tayangan holda, yarim ko'chmanchi shayboniylar turmush tarzi an'alarini mujassamligida rivoj topdi. Movarounnahrning madaniy markazi bu asrda asta-sekin Samarqand shahridan shayboniylarning yangi markazi Buxoroga ko'chdi. Bu erga davrning allomalari, etuk olimlari, shoirlari, musiqachilari, naqqosh-xattotlari, me'morlari, rassomlari va boshqa soha bilimdonlari to'planib, zamonasini ilg'or ijodiy va ilmiy salohiyatini ko'rsatib turdi va badiiy madaniyat rivojiga muhim xissa ko'shdi.

Ana shunday hassos, bilimdon shoirlardan biri Sayido Nasafi hisoblanadi. Lirik turning deyarli barcha janrlaridagi asarlardan katta hajmdagi devon tuzgan, «Bahoriyot» (Hayvonotnoma), «SHahrosho'b» (shahar hunarmandlari xususida manzuma)lar yaratgan sermahsul bu san'atkorning

28 Ш.Мирзиёев 2018 й 15 июнь куни бўлиб ўтган "Ижтимоий барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби" мавзусидаги видеоселектор йиғилишидаги нутқи

ijodini o'rganish va nashr etishda Xoliq Mirzozoda, Sadridin Ayniy, Abdug'ani Mirzoev hamda Jo'raxon SHanbezoda²⁹larning xizmati katta. Nasafiyning asarlari fors-tojik tillarida yozilgan bo'lganligi sababli uning ijodi O'zbekistonda deyarli tadqiq etilmagan.

Bo'lajak shoir Mirobid Sayidoi Nasafiy XVII asrning 30-yillarida Buxoroda hunarmand oilasida dunyoga keladi. Avlodlari qarshilik bo'lgani uchun «Nasafiy» taxallusini qo'llagan. Bolaligidanoq zehni o'tkir bo'lgan Mirobid besh yasharligidan mustaqil mutolaa, xat mashqiga berilib, tez orada savodini chiqaradi, yigitlik pallasida kimsasiz qolgani uchun Labi Hovuz masjidi huzuridagi Devonbegi madrasasidan bir hujra olib yashay boshlaydi. Madrasa tahsili jarayonidayoq u iste'dodli shoir sifatida ko'zga tashlanadi. Natijada talabalar, shahar xunarmandlari orasida shuhrati qozonib, ko'plab do'stlar orttiradi. Ana shu do'stlari uni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab yuradilar va davridagi barcha bilimlarni egallab, zamonasining eng peshqadam shoiri darajasiga etadi.

Sayido bir umr shahar ahli bilan xususan, hunarmandlar bilan hamkor hamnafas bo'lgan san'atkordir. SHuning uchun ham shoir asarlarining etakchi mavzularidan biri oddiy mehnatkash xalq hayotini tasvirlashdir. Uning devonida kosiblar, turli kasb egalari, shaharning mayda-chuyda kundalik yumush bilan band aholiga bag'ishlangan maxsus «hunarmandlar she'rlari» mavjud. Ularda shoir, bir tomondan, Buxoro amirligi zamonida mehnatkash xalq turmushining nechog'lik ayanchli ekanligi haqqoniy in'ikos ettirsa, ikkinchi tomondan, masnaviylarga kirgan turli hajmdagi asarlarida batafsil tasvirlangan. Sayido masnaviylaridan sakkiztasi turli toifadagi xunarmandlar tavsifiga bagishlangan. «Xoja Mirzajon baqqol ta'rifida», «SHustagar xoja Nurxolmuhammad ta'rifida», «Baqqol xoja SHafe ta'rifida», «Nonvoylar ta'rifida», «Qassob ta'rifida», «Najjor ta'rifida» singari asarlar shular jumlasidandir³⁰.

Bunday masnaviylarda shoir oddiy mehnatkash xalqning hayotini ko'tarinki bir ruhda tasvirlaydi, ularning jamiyat moddiy ne'matlarini yaratishdagi o'rni, mavqeini alohida e'tirof etadi; ular jamiyat ko'rkiga ko'rk qo'shib, insonlarning kundalik ehtiyojlarini qondirishlariga qaramay g'oyatda og'ir ahvolda yashayotganlarini dard-hasrat bilan ko'rsatadi. O'zi ham to'quvchilik kasbi bilan shug'ullanib, ro'zg'orini arang tebratganidan noligan shoir ahvolini shunday tasvirlaydi:

Bahri ro'zy mekunam bofandagy chun ankabut,
Xona, hamchun dorboz, az resmon boshad maro.
yoki,
Dilakam zardob shud az chaq-chaqi bofandagy,
CHashmakam purob shud az rishtahoi kandagy.
Az sahar to shompochak mezanam dar chah-chahak,
Qomatam dar tobshud az koru bori zindagy.

Bunday «hunarmandlar haqidagi she'rlar» O'rta Osiyo xalqlari mumtoz adabiyotida mutlaqo o'ziga xos hodisadir. Ma'lumki, o'tmish mumtoz adabiyotimizda shaharlarda yashaydigan turli ijtimoiy tabaqalarni jamiyatda tutgan o'rnini tasvirlash, ko'pincha hukmron tabaqalar guruhlarining salbiy kirdikorlarini tanqid hamda fosh qiladigan asarlar yaratish an'anasi mavjud. Lekin faqat mehnatkash xalqning turli toifalarini nazm rishtasida bir silsilada tasvirlash - **shahroshub** yaratish ham Sayidoi Nasafiy qalamigagina xosdir.

To'rt yuzu to'rt baytdan iborat Sayido Nasafiy shahroshubida kasb egalariga **«dilbar»**, **«nigor»**, **«sho'x»**, **«moh»**, **«but»** kabi lutf so'zlar orqali murojaat qilinib:
angishtso'z, arzankor,bandbof,biryongar,bog'bon,bulbulboz,
gandumkor, gilemfuro'sh, gulqand, gulxantob, gulfuro'sh, darvozabon,dorboz,
durudgar, zargar, zarsho'y,ispandso'z, kalandgar, kallapaz,kafshdo'z,
kisado'z, kishitibon, kordgar, kushtingir, kuhnado'z,
qissaxon, qulfgar,mayfuro'sh, maktabdor,mashido'z, mashkob, misgar, morboz, mohigir, mo'zado'z, m
uhrkan, nonpaz,nonfuro'sh, obrez, osiyobon,ohangar, oshpaz, pardozgar,
paxtafuro'sh, podabon, po'stindo'z,
savdogar,sartarosh, sobunpaz, so'zangar, tamokufuro'sh,tarozudor, tasmagar,toqido'z, to'qumdo'z,
xamirgir, xishtrez,halvogar, hezumfuro'sh,charmgar, chitgar,jomabof, jug'rotfuro'sh, shamshergar, sha

²⁹Сайидои Насафӣ. Асарҳои мунтахаб. Бо муқаддима ва тавзеҳоти Ҳ. Шанбезода. – Душанбе, 1977.Садрид
Саъдиев. Адабиёти тоҷик дар асри XVII. – Душанбе, 1985.

³⁰Ҳомидий, Ҳамиджон. Қўҳна Шарқ дарғалари: Бадийий-илмий лавҳалар.— Т.:«Шарқ», 2 004.-352 б.

m'rez, sharbatgar, shishagar, sholikor, yaxfuro'sh kabi 227 nafar hunar egasi 2baytdan tortib 5 baytgacha bo'lgan she'riy shakllarda ta'rif va tavsifetiladi, ba'zan engil yumor yoki lutf orqali mutoyibaga tortadi, ularning moddiy ne'mat yaratish jarayonidagi kayfiyatlari tasvirlanadi.

Qyida SHahrosho'bda keltirilgan ba'zi bir kasb egalariga ta'riflarni keltiramiz:

«gilemfuro'sh»:

Mahi **gilemfuro'sham** palospo'sh omad,
Namadbado'shraqibamgilemgo'shomad.

«gulxantob»:

SHo'xi **gulxantob** imandoradqamoliotashin,
Oshiqonrosuhbati o' karda xokistarnishin.

«darvozabon»:

Az payi on dilbari **darvozabon**, eydo'ston,
Rafta-raftaoshiqonro rom shuddarvozabon.

«zargar»:

Harki yak dam hamdami on dilbari **zargar** shavad,
Sanggirad – la'lgardad, xokgirad – zarshavad.

«kushtingir»:

SHo'xi **kushtingir** boshad dar fani xud ustod,
Xonai xud burdamo'rovu ba zo'ri xud fitod.

«maktabdor»:

SHo'xi **maktabdor** pesh omadmarovaqtisahar,
Kard maktabxonaro az dastimanzeruzabar.

«maxmalfuro'sh»:

Dilbari **maxmalfuro'sh**imanmarobetob kard,
Xonaimanomadu dar ro'yimaxmalxob kard.

«rextagar»:

Nigori **rextagar** qonam ob kardu gurext,
Qafoi o' chu davidam ba qolabi xud rext.

«savdogar»:

Didhayronsho'xi **savdogar** mani darveshro,
Xonaimanomaduvo kard raxtixeshro.

«sanbo'sapaz»:

Dilbari **sanbo'sapaz** kardam dukonashrufturo'b,
Narm kardam ustuxonhoyashbazarbiqimako'b.

«sartarosh»:

Teg' bar kaf **sartarosh**amqasdikushtankardaast,
Oshiqonrofo'taizoribagardankardaast.

“sobunfuro'sh”

Dilbari **sobunfuro'sh** az man dili g'amnok burd,
Xonaimanomadusobunixudropokburd.

«chitgar»:

On nigori **chitgar** omadshabe bar sarmaro,
Nestdigarorzuibolishubistarmaro.

Ko'rinib turibdiki, har bir kasb egasiga o'z kasbi xususiyatidan kelib chiqib noziklik bilan mohirona yondashilgan.

Boshqa shahroshublardan Sayido asarining farqi u asosan fardda yozilgan. Ushbu manzumalar mavzu doirasi va g'oyaviy yo'nalishi jihatidagina emas, balki ma'rifiy, tarixiy va etnografik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga molik. Zeroki, shoir shahroshublari orqali biz o'sha davr Buxoro muzofotidagi hunar va hunarmandlar xususida, har bir kasbning o'ziga xos murakkabliklari haqida mukammal ma'lumotga ega bo'lamiz.

Adabiyotlar

1. Sayidoi Nasafī. Asarhoi muntaxab. Bo muqaddima va tavzehoti H. SHanbezoda. – Dushanbe, 1977.
2. Sayidoi Nasafī. Kulliyoti osor. Matni ilmiy va intiqodiy bo muqaddima va tashehi Qobulho Dodalishoev.- Dushanbe, 1990.
3. Homidiy, Hamidjon. Ko'hna SHarq darg'alari: Badiiy-ilmiy lavhalar.— T.:«SHarq», 2 004.-352 b.

MAQOLLARNI NAZARIY TADQIQ ETISH

Kodirova Saodat Abdiraximovna
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
f.f.f.d.(PhD), dotsenti
Navoiy davlat universiteti
saodat.abduraximovna@gmail.com

Annotatsiya: Bu birliklarning mazmuni, shakli, nutqdagi o'rni, milliy va umuminsoniy xususiyatlarini ochib berish uchun bir qancha nazariy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Har bir yondashuv maqollarning ma'no qatlamlariga turli nuqtai nazardan yondashadi, ularning serqirra mohiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: Tipologik, tematik-kompozitsion, intertekstual, stilistik.

Maqollarni tadqiq qilishda folkloristik nazariy yondashuvlar. Maqollar xalq og'zaki ijodining keng tarqalgan va qadimiy janrlaridan biri bo'lib, ularda xalqning hayot tajribasi, dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy-estetik qarashlari aks etadi. Folklorshunoslik maqollarni mustaqil folklor janri sifatida o'rganadi: uning paydo bo'lishi, shakllanishi, funksiyasi, janrlararo bog'liqligi, ijodiy jarayoni va madaniy vazifalarini tadqiq etadi. Shu bois maqollarni tahlil etishda folklorga xos nazariy yondashuvlar asos bo'lib xizmat qiladi.

Tarixiy-genetik yondashuv. Bu yondashuv maqollarning paydo bo'lishi, tarixi, avlodlar orasidagi uzluksizlik va folklor an'analarning saqlanishini o'rganadi. Maqollar, odatda, tarixiy voqealar, turmush tajribasi va jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan bo'ladi. Misol: "Mehnat bilan yer ko'karar, Duo bilan – el" maqolida mehnatga ishonch, duo bilan bog'liq qadimiy e'tiqodlar aks etgan. Bunday tadqiq yondashuvining ahamiyati shundaki, arxetip obrazlar paydo bo'lish manbalari ochiladi; maqollarning og'zaki taraqqiyot zanjiri tiklanadi; ularning ilk tarkibiy modellari tavsiflanadi. Bu yondashuv B.Jo'rayevaning monografik ishi³¹da atroflicha tahlil qilinadi.

Janriy-struktur yondashuv. Folklorshunoslikda maqollar mustaqil janr sifatida tahlil etiladi va ularning janr xususiyatlari: qisqaligi, ma'noning zichligi, poetik strukturasi, og'zaki an'alarga bog'liqligi o'rganiladi. Xususiyatlari: yaqqol ritm va qofiya; antiteza va parallellikka asoslangan tuzilish; bir necha variantda mavjudligi ochib beriladi. Misol: "Boshing osmonga yetsa ham Yerga qarab yur" – kamtarlik, ehtiyotkorlikni targ'ib qiluvchi janr namunasi.

Funksional yondashuv. Maqollar faqat badiiy ifoda vositasi emas, balki ijtimoiy tartib, axloqiy nazorat va muloqotda ta'sir o'tkazuvchi funksional vosita sifatida qaraladi. Funksional yondashuv maqollarning turli vaziyatlarda qanday vazifa bajarishini tahlil etadi. Bunda maqollarning quyidagi vazifalari: axloqiy tarbiya; tanqid va nasihat; yashirin siyosiy yoki ijtimoiy fikr bildirish; ta'lim va madaniy kodni uzatish tahlil qilinadi. Misol: "Gapni katta gapirma, Nonni katta tishlama" – kamtarlikka da'vat etadi. M.Volfgan funksional yondashuvni shunday ta'riflaydi: "Og'zaki xalq ijodining turli janrlari (ertak, afsona, mif, latifa va topishmoq) orasida maqollar eng qisqa, ammo har doim ham eng sodda shakl emas. Maqollar insonning tajriba va kuzatuvlarini donolik durdonalariga aylantirib, shaxsiy munosabatlar va ijtimoiy hayotga oid tayyor fikrlar shaklida ifoda etish ehtiyojini qondiradi. Har qanday vaziyatga mos maqollar mavjud bo'lib, ular hayotning o'zi kabi qarama-qarshiliklarga to'la. Ma'lum bir vaziyatga to'g'ri tanlangan maqol aynan o'sha holatga juda mos tushadi va samarali formula sifatida xizmat qiladi. Jamiyatda maqollar og'zaki nutqda ham, yozma matnlarda ham insonlarga xizmat qiladi, tayyor og'zaki birliklar sifatida deyarli avtomatik tarzda yodga tushadi"³².

An'anaviylik va ijodkorlik munosabati. Folklorda an'ana va yangilik o'zaro bog'liq holda yuz beradi. Maqollar doimiy strukturasi va ramzlari bilan an'anaviy bo'lsa-da, ular har bir avlod, har bir ijodkor tomonidan qayta ishlanadi, mazmun jihatdan boyitiladi, variantlar yaratiladi. Misol: "Baliq boshidan sasiydi" maqolining zamonaviy variantlari matbuotda, siyosiy tanqidda faol qo'llanadi. Maqollarning zamon bilan birga yangilanishi ko'rinadi; maqol ijodida folklor subyektlari roli ochiladi.

31 Jo'rayeva B.M. O'zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari va pragmatik xususiyatlari: fil.fan.doktori (DSc) diss. – Samarqand, 2019. – 237 b.

32 Wolfgang M. Proverbs: A Handbook. Folk and Fairy Tales: A Handbook. D.L.Ashliman. Westport, Connecticut, London, 2004.

Tipologik yondashuv. Bu yondashuv turli xalq maqollaridagi umumiylik va farqlarni o'rganishga qaratilgan. Xususan, tipik obrazlar, universal mavzular, madaniy kodlarning o'xshashligi va individualliklari chuqur tahlil etiladi. Masalan, P.Bakirovning “Номинацентрические пословицы в разнотипных языках (на материале русского, узбекского и казахского языков)” nomli doktorlik dissertatsiyasida qiyosiy paremiologiyaning asosiy tamoyillari, usullari ishlab chiqilgan, maxsus tipdagi paremiologik birlik sifatida maqol maqomini o'rnatgan, boshqa paremiyalar orasida maqolning o'rnini aniqlagan, maqollarni qiyosiy o'rganish uchun nazariy zaruriyatlar, shuningdek, turli tizimdagi tillarning paremiologik birliklarini kompleks tahlil qilish taklif qilingan, rus, o'zbek va qozoq tillaridagi nominal markazli maqollarning semantikasi tavsiflanadi, uchta tilning nominal-markazli maqollarini tematik guruhlar bo'yicha tasniflash amalga oshirilgan, ko'p tizimli tillarda nominal markazli maqollar semantikasining qiyosiy xarakteristikasi berilgan. M.Temirovaning “O'zbek va qirg'iz xalq maqollari tipologiyasi” nomli dissertatsiyasida o'zbek va qirg'iz xalq maqollarining yaratilish tarixi va vujudga kelish omillari, xalq falsafiy va badiiy-estetik qarashlarining shakllanishida ijtimoiy-tarixiy va geografik muhit o'rnini, shuningdek, o'zbek va qirg'iz xalq maqollarining struktural, poetik tipologiyasi masalalari yoritilgan, folklordagi eng kichik janr tadqiqi orqali o'zbek va qirg'iz maqollarining genetik mushtarakligi, o'ziga xoslik va farqli xususiyatlari asoslab berilgan. G.Ergashevaning “Ingliz va o'zbek tillari frazeologizm va paremiyalarida gender aspektining qiyosiy-tipologik tadqiqi” nomli dissertatsiya ishida ingliz va o'zbek tillarida gender ko'rsatkichli frazeologik birliklar hamda paremiyalarni qiyosiy-tipologik, kognitiv va lingvomadaniy jihatdan tahlil qilingan³³. Z.R.Narmuratovning “Ingliz va o'zbek tillarida “ta'lim”, “ilm” konseptlariga oid paremalarning lingvomadaniy tadqiqi” nomli dissertatsiyasida ingliz va o'zbek tillaridagi ta'lim, ilm konseptli paremiologik birliklarni chog'ishtirib o'rganish orqali ularning lisoniy-madaniy jihatdan o'xshash va umumiy tomonlari tadqiq etilgan³⁴. Z.Yunusova fransuz, ingliz, rus tillari misolida maqollardagi lisoniy ziddiyatni tahlil qilsa³⁵, O.Igbolov ingliz va tojik tillari maqollari leksik-semantik xususiyatlarini tadqiq etgan³⁶. Da Zhenxin o'zbekcha va xitoycha maqollarning lingvistik tadqiq ustida ish olib borgan³⁷.

Xulosa. Demak, folkloristik yondashuv maqollarni faqat til birligi sifatida emas, balki madaniy-ijtimoiy institut, etnografik hujjat, axloqiy kodeks, estetik fenomen sifatida o'rganish imkonini beradi. Mazkur yondashuv maqollarni tarix, ijtimoiy kontekst va janr xususiyatlari doirasida tahlil qilishga imkon beradi. Bugungi kunda folklorshunoslikda integratsiyalashgan yondashuvlar, ya'ni folklor + lingvistika + madaniyatshunoslik uyg'unlashgan holda tadbiq etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'rayeva B.M. O'zbek xalq maqollari shakllanishining lingvistik asoslari va pragmatik xususiyatlari: fil.fan.doktori (DSc) diss. – Samarqand, 2019. – 237 b.
2. Wolfgang M. Proverbs: A Handbook. Folk and Fairy Tales: A Handbook. D.L.Ashliman. Westport, Connecticut, London, 2004.
3. Темирова М. Ўзбек ва қирғиз халқ мақоллари типологияси. Филол. фанлари фалсафа д-ри... дис. – Тошкент, 2018. – 166 б.
4. Ёргашева Г. Инглиз ва ўзбек тиллари фразеологизм ва паремияларида гендер аспектининг қиёсий-типологик тадқиқи. Филол. фанлари номзоди дисс. – Тошкент, 2011. – 164 б.
5. Юсупова З.А. Языковые аспекты реализации противопоставления в паремии (на материале французских, английских и русских пословиц): Дис... канд. филол. наук. – Уфа: БГУ, 2005. – 146 с.

³³ Темирова М. Ўзбек ва қирғиз халқ мақоллари типологияси. Филол. фанлари фалсафа д-ри... дис. – Тошкент, 2018. – 166 б.

³⁴ Ёргашева Г. Инглиз ва ўзбек тиллари фразеологизм ва паремияларида гендер аспектининг қиёсий-типологик тадқиқи. Филол. фанлари номзоди дисс. – Тошкент, 2011. – 164 б.

³⁵ Юсупова З.А. Языковые аспекты реализации противопоставления в паремии (на материале французских, английских и русских пословиц): Дис... канд. филол. наук. – Уфа: БГУ, 2005. – 146 с.

³⁶ Игболов О.Ш. Лексико-семантический анализ особенностей пословиц и поговорок в таджикском и английском языках (на материале “Маснави маънави” Джалолуддина Руми): Дис... канд. филол. наук. – Душанбе, 2017. – 166 с.

³⁷ Da Zhenxin. O'zbekcha va xitoycha maqollarning lingvistik tadqiqi: filol. fan. fals. dokt. (PhD) disser. avtoref. – Toshkent, 2023. – 50 b.

6. Игболов О.Ш. Лексико-семантический анализ особенностей пословиц и поговорок в таджикском и английском языках (на материале “Маснави маънави” Джалолуддина Руми): Дис... канд. филол. наук. – Душанбе, 2017. – 166 с.
7. Da Zhenxin. O‘zbekcha va xitoycha maqollarning lingvistik tadqiqi: filol. fan. fals. dokt. (PhD) disser. avtoref. – Toshkent, 2023. – 50 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Ilmiy rahbar: Shopulatova Nasiba Umirovna
NIU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası dotsent v.b.,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Barnoqulova Marjona Bahodirovna
NIU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 3-guruh talabasi

Bugungi kunda ta‘lim jarayoni faqat bilim berish emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, hamkorlikda ishlay oladigan, o‘z fikrini ravon ifoda eta oladigan shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Shu nuqtai nazardan tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik tamoyillariga asoslangan yondashuv ta‘limning zamonaviy asosini tashkil etadi.

Tanqidiy fikrlash fikrlashning alohida turi bo‘lib, faktlarni tahlil qilish orqali xulosalar hosil qiladi. Ushbu konsepsiya murakkab va turli xil ta‘riflarga ega, jumladan, xolis tahlil va faktlarni tekshirish. Tanqidiy fikrlash o‘z-o‘zini boshqaradigan, o‘zini o‘zi tarbiyalaydigan, o‘zini o‘zi nazorat qiladigan va o‘zini o‘zi to‘g‘irlaydigan fikrlash shaklidir. Uning zaruriy sharti ongni takomillashtirishning qat‘iy me‘yorlariga rozi bo‘lish va ularni hushyorlik bilan qo‘llashdir.

Ijodkorlik o‘quvchilarni yangicha fikrlashga, yangi g‘oya va yechim topishga yo‘naltiradi. Masalan, ona tili fanidan matn tahlilidan so‘ng o‘quvchilar o‘z fikrlarini bildirishlari mumkin.

Muloqot esa bolalar o‘z fikrini aniq, mantiqiy tarzda bayon etishni o‘rganishlaridir. Bu jarayonda fikr almashish, rol o‘ynash kabi interaktiv metodlar katta samara beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini darsga qiziqtirish, ijodkorligini oshirish, hamkorlik va muloqotni rivojlantirish uchun darslarda turli xil didaktik o‘yinlar va metodlarda foydalanib dars o‘tgan samara beradi.

Quyida biz o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashi, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan “Sinkveyn” metodini ko‘rib chiqamiz.

Ushbu metoddan o‘quvchilar fikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil fikrlashga undash mumkin. Bunda “Sinkveyn” fransuz tilidan olingan bo‘lib, “besh qator” degan ma‘noni bildiradi. 5ta qatordan tashkil opgan bo‘ladi; bir so‘z beriladi shu so‘zga oid 1-qatorga ot so‘z turkumiga oid bitta so‘z, 2-qatorga ikkita sifat so‘z turkumiga oid so‘z, 3-qatorga uchta fe‘l so‘z turkumiga oid so‘z, 4-qatorga to‘rtta so‘zdan iborat gap, 5-qatorga sinonim yozish kerak bo‘ladi.

“Sinkveyn” metodi

Ustoz

1. Ot- muallim
2. Sifat- mehribon, donishmand
3. Fe‘l- o‘rgatadi, tarbiyalaydi, bilim beradi
4. Gap- ustoz hayotga nur bag‘ishlaydi
5. Sinonim- Murabbiy

“Sinkveyn” metodidan kutiladigan natija:

- So‘z boyligini kengaytirish;
- Mavzuni chuqur anglashga yordam berish;
- O‘quvchilarni ijodiy yozuv malakasini oshirish;
- Tanqidiy va ijodiy fikrlashga undash;

“Insert” metodi

Ushbu metodda matn beriladi, berilgan matnni yaxshilab o'qib chiqib bir qator belgilarni qo'yib boradi, ular esa quyidagi ma'nolarni bildiradi;

V – bilganlarimni tasdiqlaydi;

+ - yangi axborot;

-__ bilganlarimga zid keladi;

? – meni o'ylantirib qo'ydi;

“V”	“+”	“-”	“?”
“ha” o'qiganlarimizdan aniq bilgan yoki bilaman deb o'ylagan malumot	“musbat” o'qiganlaringiz orasida siz uchun yangi bo'lgan ma'lumot	“manfiy” o'qiganlaringiz, bilganlaringizga qarama-qarashi ma'lumot	“savol”- o'qiganlaringizdan siz uchun tushunarli bo'lmagan yoki shu haqida ko'proq narsa bilishni istagan ma'lumot

3-sinf 2-qism darsligidagi quyidagi matnni “Insert” metodi orqali ko'rib chiqamiz.

Quloqsiz Jo'ja

Ona tovuq jo'jalari bilan sayrga chiqibdi va bolalariga uzoqqa ketmaslikni tayinlabdi. Ular mashina qatnov yo'lini kesib o'tishlari kerak edi. Oldinda ona tovuq borar, jo'jalari esa unga ergashardi. Oralarida bir quloqsiz jo'ja ulardan orqada qolib ketdi. Shu payt ular tomon mashina yaqinlasha boshladi va baland signal chaldi. Signal tovushidan jo'ja qo'rqib ketdi. Yo'l chetida turgan bir bola darhol jo'jani qoliga oldi-da, u ona tovuqning yoniga borib, jo'jani qo'yib yubordi. Ona tovuq bolaga “Rahmat”, deganday “qu-qu”lab, jo'jasini qanotlari orasiga oldi

“V”	“+”	“-”	“?”
Bilganlarimizga mos ma'lumot -Ona tovuq jo'jalari bilan sayrga chiqadi. Tovular bolalarini ergashtirib yurishini bilaman.	Yangi, ijobiy ma'lumot - Bola jo'jani qutqarib, onasiga qaytarib berdi bu juda mehribonlik va insonparvarlik misoli.	Bilganlarimga zid ma'lumot - Jo'ja onasining ogohlantirishiga quloq solmadi. jo'jalar odatda onasidan uzoqlashmaydi deb o'ylandim.	Tushunarsiz yoki qiziq ma'lumot -Nega aynan shu jo'ja quloqsiz edi? Balki bu so'z ko'chma ma'noda ishlatilgandir?

“Insert” metodidan kutiladigan natija:

- Tanqidiy fikrlash rivojlanadi;
- Matnni chuqur o'zlashtiradi;
- O'qishga qiziqishi ortadi;
- O'z- o'zini nazorat qilishni o'rganadi;
- Faollik va ishtiroki oshadi;

To'rt blokli model tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlikni birlashtirib, o'quvchilarning faolligi, ijodiy fikrlashi va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu orqali dars samarali, qiziqarli va hayotga yaqin bo'ladi, o'quvchilar kelajakda mustaqil, fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gapparov A. Boshlang'ich sinf pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Rasulova, M. Boshlang'ich sinfda tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish metodlari. – Toshkent: Ma'rifat, 2021.
3. Jones, P. & Smith, L. Teaching 21st Century Skills: Critical Thinking, Creativity, Collaboration, Communication. – London: Routledge, 2018.

O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Ilmiy rahbar: Shopulatova Nasiba Umirovna
NIU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası dotsent v.b.,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ibodova Laylo Fazliddinovna
NIU Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-guruh talabasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodkorlik, muloqot, hamkorlik, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim jarayonining eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning o'z fikrini aniq ifoda etishi, ijodiy yondashuvi, mustaqil fikrlashi hamda jamoada ishlash madaniyatini shakllantiradi. Bunday ko'nikmalar orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki uni hayotda qo'llashni ham o'rganadi. O'qituvchi turli xil interfaol metodlardan foydalanib, o'quvchilarni hamkorlikka va erkin fikrlashga chorlaydi. Natijada o'quvchilarda ijodiy tafakkur, o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik shakllanib boradi.

Erkin va ijodiy fikrlash kishining muloqotga kirishishida, o'z fikrini erkin bayon qilishida, o'zganing fikrini to'ldirib, qo'shimchalar qila olishida namoyon bo'ladi. O'quvchilarda muloqotni shakllantirish uchun darslarda ko'proq suhbat, muloqot qilish, "Voqeaga sizning fikringiz qanday?", "Siz shunday vaziyatda qanday yo'l tutar edingiz?", "Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?", "Bu paytda nima bo'lgan bo'lishi mumkin?", "Nega qahramon shunday yo'l tutdi deb o'ylaysiz?" kabi shunga o'xshash savollar bilan o'quvchilarni bahs-munozaraga jalb etish juda muhimdir.

Ijodkorlik inson tafakkurining eng yuqori bosqichi bo'lib, u yangi fikrlar topish, muammolarga noodatiy yechim topish, san'at, fan, texnika va kundalik hayotda yangicha yondashuv ko'rsatish, mavjud bilimlardan yangilik yaratish, yangi g'oyalar yaratish qobiliyatidir. Quyida bir metodni ko'rib o'tamiz:

"Ijodkorlik" o'yini

Bunda o'qituvchi o'quvchilarga ma'lum bir buyumni, narsani yasash topshirig'ini beradilar.(daraxt, gul, uycha.....)

- Birinchi o'zlarining ijodkorligidan kelib chiqib, buyumning chizmasini, ko'rinishini ishlab chiqadi;
- Ishlatiladigan materiallarni tanlatdi, yasash bosqichlarini rejalashtiradi;
- Buyumni yasaydi;
- Ishni yakunlaydi;

Bu metodda har bir o'quvchi o'zi mustaqil ijodkorlik qiladi. O'zining ijodkorligidan, qobiliyatidan kelib chiqib, biron bir narsa yasaydi. Bunda o'quvchilarda ijodkorlik ko'nikmalari shakllanib boradi.

Hamkorlik bu o'quvchilarning bir maqsad yo'lida birgalikda faoliyat yuritishi, fikr almashishi, o'zaro yordam ko'rsatishi va natijaga erishish jarayonidir. Boshlang'ich sinfda bu ko'nikma o'quvchilarni bir-birini tinglashga, jamoaviy mas'uliyatni his etishga, do'stona muhitda ishlashga, jamoa bo'lib birlashishga, hamkorlikka o'rgatadi. A.N.Leontyevning ta'kidlashicha: "Inson faoliyati ijtimoiy harakterga ega. Bola hamkorlikda harakat qilgan sari shaxs sifatida shakllanadi".

"Tanqidiy fikrlash" atamasiga to'xtaladigan bo'lsak, ushbu atama ilk bor XX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'lib, o'zbek olimi A.G'ulomov "yangi tushunib bo'lingan g'oyalar tekshirilayotganda, baholanayotganda, rivojlanayotganga va qo'llanayotganda sodir bo'ladi",- deb ta'kidlaydi. Amerikalik olim J.Dyuining fikriga ko'ra "o'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalargina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi".

Bugungi kunda barcha sohalar kabi ta'lim sohasi ham innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Bunday innovatsiyalar ta'limda o'quvchini komil inson sifatida tarbiyalash maqsadiga xizmat qiladi va bu ko'plab iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi o'zgarishlarga bog'liq bo'ladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilaridan

grammatik savodxonlikni talab etadi.

Metodist olim I.L.Bim ta'lim metodlarini o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati, o'qitish hamda ta'lim berishda muayyan maqsadlarga erishish yo'li, usuli sifatida ta'riflab, ularning o'ziga xosliklarini ajratib ko'rsatadi. Mazkur metodlar bir-birini to'ldira oladi, chunki o'qituvchi va o'quvchi ayni bir ta'lim jarayonining ishtirokchilari sanalib, unda o'quvchi u yoki bu o'quv faoliyatini amalga oshiradi. Quyida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan interfaol metodlardan namunalar keltiriladi:

“Intervyu” metodi

Maqsad: boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini boyitish, mustaqil, ijodiy, ilmiy fikrlashga o'rgatish. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilaridan biri gazeta yoki televideniye muxbiri sifatida tanlanadi. Muxbir har bir guruhdan intervyu oladi.

1-guruhga savol: Sifatlarning ma'no turlari haqida mulohaza yuriting. Sifatlarning ma'no turlari ishtirok etgan ijodiy og'zaki matn tuzing.

2- guruhga savol: Otlarning turlanishi haqida ma'lumot bering. “Men sevgan kasb” mavzusida matn tuzing va otlarning aloqa-munosabat kategoriyalarini belgilang.

Mashg'ulot shu tariqa davom etadi. Savol va javoblar takrorlanmasligi kerak.

To'rt blokli metod o'quvchining tafakkurini, nutqi va shaxsiy sifatlarini shakllantiradi. Bu davrda tanqidiy fikrlash, muloqot, ijodkorlik, hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatining asosi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Masharipova U.A. Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi.O'quv qo'llanma.Toshkent,2024.

2.SOROS xalqaro ochiq jamiyatining “Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari” fanlararo dasturi. T., 2004

3.G'.Yo'ldoshev, S.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari.Toshkent-2004

TARBIYAVIY FAOLIYAT TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHİYATI

Sanayeva Surayyo Bobonazarovna

Navoiy davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrası professori v.b

Jabborova Shaxina G'affor qizi

Navoiy davlat universiteti 70110201-ta'lim

va tarbiya nazariyasi va metodikasi mutaxassisligi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyaviy faoliyatning mazmun-mohiyati, uning shaxs rivojlanishiga ta'siri va pedagogik jarayon sifatida ahamiyatini yoritishga bag'ishlangan. Tadqiqotda tarbiyaviy faoliyatning maqsadi, vazifalari, tarkibiy qismlari, metod va vositalari tahlil qilinadi. Tarbiya jarayonining maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng tabiiy metod - o'yin faoliyati orqali amalga oshirilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiyaviy faoliyat, maktabgacha ta'lim, shaxs rivojlanishi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, mehnat tarbiyasi, tarbiya jarayoni, didaktik o'yin, pedagogik texnologiya, bola psixologiyasi.

ПОНЯТИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЁ СОДЕРЖАНИЕ

Аннотация. Данная статья посвящена освещению сущности воспитательной деятельности в дошкольных образовательных организациях, ее влияния на развитие личности и значимости как педагогического процесса. В исследовании анализируются цель, задачи, компоненты, методы и средства воспитательной деятельности. Обосновано, что процесс воспитания осуществляется наиболее естественным для дошкольников методом - игровой деятельностью.

Ключевые слова: воспитательная деятельность, дошкольное образование, развитие личности, духовно-нравственное воспитание, эстетическое воспитание, трудовое воспитание, воспитательный процесс, дидактическая игра, педагогическая технология, психология ребенка.

THE CONCEPT OF EDUCATIONAL (UPBRINGING) ACTIVITY AND ITS CONTENT

Annotation: This article is devoted to highlighting the essence of educational activity in preschool educational organizations, its impact on personality development and its importance as a pedagogical process. The study analyzes the purpose, objectives, components, methods and means of educational activity. It is proved that the process of education is carried out by the most natural method for preschoolers - play activities.

Keywords: Educational (upbringing) activity, preschool education, personality development, moral-ethical education, aesthetic education, labor education, educational process, didactic play, pedagogical technology, child psychology.

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiya jarayoni bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Tarbiyaviy faoliyat - bu bolaning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi, jamiyatdagi qoidalarga amal qilishni o'rganishi, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik jarayondir.

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyaviy faoliyat davlat talablari hamda o'quv dasturi asosida tashkil etiladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-iyundagi 390-son qarori bilan tasdiqlangan Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi tarbiyaviy jarayonni zamonaviy pedagogik yondashuv asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu dasturda tarbiya jarayonini bolalar faol ishtirok etadigan shakllar - o'yin, kuzatish, tajriba qilish, suhbat, kichik guruh va jamoaviy faoliyatlar orqali amalga oshirish belgilangan. Mazkur yondashuv bolalarda mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati, hamkorlik va ijtimoiy faollikning shakllanishiga imkon yaratadi[1].

Bilamizki, tarbiya maktabgacha yosh davridan boshlanadigan murakkab tizimli faoliyat bo'lib, bola shaxsining shakllanishida yetakchi o'rin tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyaviy faoliyatning mazmuni, shakllari va vositalari davlat talablari, ta'lim dasturi hamda bola psixologik rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda belgilab olinadi.

Tarbiyaviy faoliyatning mohiyati avvalo bola shaxsini jamiyatga moslashtirish, unda axloqiy normalarni shakllantirish, o'z xatti-harakatini boshqara olish, mustaqil fikrlash, hamkorlikda ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Shuning uchun tarbiyaviy jarayon tasodifiy emas, balki maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatdir.

Tarbiyaning asosiy maqsadi - bolaning shaxsiy fazilatlarini kamolga yetkazish, ijtimoiy moslashuvga tayyorlash va unda qadriyatlarni shakllantirishdan iborat.

Tarbiyaviy faoliyat - bu faqat axloqiy normalarni o'rgatish emas, balki bolaning intellektual, estetik, jismoniy, mehnat ko'nikmalarini rivojlantirishni ham o'z ichiga oluvchi keng ko'lamli jarayondir. Maktabgacha yosh davrida bolaning xarakteri, xulqi, muloqot madaniyati, o'zini tutish odatlari shakllanadi. Bolalarda til va fikrlash jarayonlari tarbiyaviy faoliyat kontekstida ijtimoiy tajribalar hisobiga o'sadi. Shu sababli tarbiyaviy faoliyatning mazmuni bolani har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur[4].

Tarbiyaviy faoliyatning mazmuni quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiya - halollik, odoblilik, hurmat, rahm-shafqat, mehribonlik, insof kabi sifatlarni shakllantirish.
2. Estetik tarbiya - go'zallikni his qilish, san'at va tabiatga qiziqish, estetik didni rivojlantirish.
3. Mehnat tarbiyasi - soddalashtirilgan mehnat ko'nikmalarini o'rgatish, mehnatsevarlik, mas'uliyatlilikni tarbiyalash.
4. Jismoniy tarbiya - sog'lom turmush tarziga amal qilish, harakat madaniyatini shakllantirish.
5. Aqliy rivojlantirish - fikrlash faoliyatini kuchaytirish, kuzatish, taqqoslash, xulosa qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Tarbiyaviy faoliyatning asosiy xususiyati shundaki, u maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tabiiy bo'lgan jarayon - o'yin orqali amalga oshiriladi. O'yin jarayonida bola mustaqil qaror qabul qiladi, jamoa bilan ishlashni o'rganadi, muammoli vaziyatlarni hal qiladi. Shu bois o'yin nafaqat o'quv, balki tarbiyaviy vosita hamdir.

Tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etish pedagogdan chuqur kasbiy bilim, bolalar psixologiyasini anglash, ularning yosh xususiyatlariga mos yondashuvni talab qiladi. Tarbiya jarayonida bola subyekt sifatida ishtirok etadi, ya'ni tarbiyalanuvchi faqat tayyor qoidalarni qabul qilmaydi, balki ularni o'z faoliyati davomida sinaydi, idrok etadi va anglaydi. Demak, tarbiya jarayoni pedagogdan buyruq yoki nazoratni emas, balki hamkorlik, muloqot va motivatsiya yaratishni talab etadi.

Tarbiyachi bolaning faoliyati markazida bo'lishi, lekin jarayonni to'liq o'zi boshqarmasligi lozim. Tarbiya metodikasi shunday tuzilishi kerakki, bola faoliyatga kirishsin, qaror qabul qilsin, mustaqil xulosa chiqarsin. Shu sababli zamonaviy pedagogika „bolaga tayyor bilim emas - bilish yo'lini berish kerak“ tamoyilini ilgari suradi.

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyaviy jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan tarbiyachi shaxsiga bog'liq. Tarbiyachi bolaning faoliyatini boshqaruvchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi rolini bajaradi. Bola tarbiyachining shaxsiy namunasi orqali odob, muloqot madaniyati, hurmat kabi fazilatlarini o'zlashtiradi. Bundan tashqari Jean Piaget o'z asarlarida tarbiyaviy faoliyat bolalarning fikrlash, kongnitiv rivojlanishi va o'yin orqali o'zlashtirish jarayoniga asoslanadi. „O'yin va faol tajriba bolalarning intellektini shakllantirishda muhim“ deb yozib o'tgan[5].

Xulosa qilib aytganda, tarbiyaviy faoliyat - bu bola shaxsining shakllanishiga xizmat qiluvchi maqsadli, tizimli pedagogik jarayon bo'lib, uning mazmuni shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Zamonaviy maktabgacha ta'limda tarbiya jarayonining samaradorligi uning o'yin, tajriba, muloqot va faol ishtirok orqali tashkil etilishiga bog'liq. Shuning uchun tarbiyaviy faoliyat tasodifiy emas, balki aniq maqsadga qaratilgan, davlat ta'lim standartlari bilan uyg'unlashgan jarayon bo'lishi zarur.

Demak, tarbiyaviy faoliyat bolaning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy tajribani egallashida hal qiluvchi omildir. Tarbiya orqali bola mustaqil fikrlashga, o'zini boshqarishga, jamiyatda munosib munosabat qila olishga o'rganadi. Ta'lim bilim bersa, tarbiya shaxsni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 2021-yil 22-iyun, 390-son. „Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun TAKOMILLASHTIRILGAN «Ilk qadam» davlat o'quv dasturini tasdiqlash to'g'risida”.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni, 2019-yil 8-may, PF-5712-son. „Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori, 2017-yil 30-sentabr, PQ-3305-son. „Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”.
4. Vygotsky, L.S. (1934). Fikr va Nutq [Мысль и речь]. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 2020.
5. Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). Bolalarning psixologiyasi [The Psychology of the Child]. New York: Basic Books.
6. Yo'ldosheva R., Urazova G., Qosimova G. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: «Tafakkur qanoti», 2021.
7. Nishonova Z., Tojiboyeva Z. Maktabgacha ta'limda tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: «Istiqlol nashriyoti», 2019.
8. G'ulomova M.X. Pedagogika. – Toshkent: «O'zbekiston». 2018.

JADID TA'LIM FALSAFASIDA TA'LIM VA TARBIYA ZIYNATI

Jurayeva Gulshanoy Turdiyevna
Navoiy davlat universiteti
“Boshlang'ich ta'lim” kafedrasi katta
o'qituvchisi f.f.f.d (PhD) v.b., dotsenti
E-mail: jurayevagulshanoy1@gmail.com
tel: 99-920 -15-15

ANNOTATSIYA. Maqolada jadid ta'lim falsafasida ta'lim va tarbiyaning o'rni, farzand tarbiyasiga bo'lgan jihatlari ochib berilgan. Shuningdek Vadud Mahmud “Bolalar tarbiyasi”, Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarlari tahlilga tortilgan. Maqolada jadid ta'lim falsafasida milliy ta'lim va tarbiyaning o'rnini bugungi ta'limda yuqori bosqichlarga olib chiqish borasidagi falsafiy takliflar ishlab keltirilgan.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрывается роль образования и воспитания в новой философии образования, её аспекты воспитания детей. Анализируются также работы Вадуда Махмуда «Воспитание детей» и Авлони «Турецкий розовый сад, или Нравственность». В статье разрабатываются философские предложения по повышению роли национального образования и

воспитания в новой философии образования на более высоком уровне в условиях современного образования.

Kirish va mavzuning dolzarbligi. Tarbiyaning o'chog'i oila bo'lib, oilada shakllangan odatlar bolaning ilk ko'nikmasi hisoblanadi. Shuning uchun ham farzand tarbiyasiga sharqda azaldan alohida e'tibor qaratilgan. Kaykovusning "Qobusnomasi, Yusuf xos Hojibning "Qutadg'u bilig"i Alisher Navoiyning "Hamsa" sidan tortib bugungacha yozilgan kitoblarda bola tarbiyasi bosh mavzu bo'lgan. Ayniqsa jadid ta'lim falsafasidan o'rin olgan bola tarbiyasi masalasi hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yuq.

Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Jadid ta'lim falsafasining milliy ta'lim taraqqiyotidagi o'rni beqiyos. Ahmad Donishdan boshlangan shaxs erki va ma'rifat uchun kurashning davomchilari Zavqiy, Muqimiy, Furqat, Sidqiy Xondayliqiy, Ajziy, Ibrat, Tavallo, Avaz O'tar, Qodiriy, Fitrat, Cho'lpon, Hoji Muin, Avloniy, So'fizoda, Hamza singar yuzlab hurfikrli zotlarning hayoti, ijodi, faoliyati har birimiz uchun namuna. Milliy mafkuramizning asos tamoyillarini va ta'lim taraqqiyotining ustuvorligini belgilashda jadidlar amalga oshirgan ishlar, yozib qoldirgan asarlar dasturulamal vazifasini bajaradi.

XIX asr oxir XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadid ta'lim falsafasi o'zida ijtimoiy ongning barcha shakllarini birlashtirdi. Unda falsafa, din, ilm-fan, badiiy adabiyot, san'at, siyosat, huquq yagona maqsadga qaratildi. O'z atrofida juda katta guruhni birlashtirgan jadid ta'lim falsafasi tarixiy zarurat sifatida shakllandi va rivojlandi.

Diniy va dunyoviy ilmlarni birlashtirishdan ko'zlangan maqsad jamiyatni rivojlantirish, dunyoning yetakchi davlatlaridagi eng so'nggi yutuqlarni o'zlashtirish, xalqni ma'rifatli qilish, fan-texnika sohasidagi yangiliklarni hayotga joriy qilish, shuning barobarida insonning ma'naviy-ruhiy ehtiyojlarini qondirish edi. Moddiyat va ruhiyatni muvozanatda saqlab turib, farovon va baxtli hayot tarzini bunyod qilish g'oyasi millatparvarlik siyosatining negizi, jadidlarning barcha xatti-harakatlari shunga qaratilgan.

Tarbiya oiladan boshlanadi, keyin u o'rta maktabda davom etadi. Ma'lum bir bosqichdan keyin inson o'z tarbiyasi uchun o'zi mas'ul. Demak, tarbiyaning o'chog'i oila, bola oilada o'rganilgan odatlari uning ilk ko'nikmasi, shuning uchun farzand tarbiyasiga sharqda barcha zamonlarda katta e'tibor berib kelingan. Kaykovusning "Qobusnoma'si, Yusuf xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Alisher Navoiyning "Xamsa" asaridan tortib hozirga qadar yozilgan va yozilayotgan kitoblarda bola tarbiyasiga jiddiy diqqat qaratilgan.

Vadud Mahmud "Bolalar tarbiyasi" 38 nomli maqolasida bolaning moddiy va ma'naviy tarbiyasi to'g'risida fikr yuritadi. Muallif "eski tirikligimizda badan ilmi birinchi darajani tutar edi. Biz avvaldan askarlikka ahamiyat bergan millatlarning birinchilaridanmiz. Bu tarix kitoblarini mutolaa qilg'on har kishiga ma'lumdur", ded ta'kidlaydi va O'rxun-Enasoy bitiktoshlaridan o'z fikrini dalillash uchun misol keltiradi. Hozirda esa askarlik nari tursin, badantarbiyaning hatto boshlang'ich nuqtasidan uzoqlashib ketilganligini yozadi. Bolaning beshikka bog'lanishi haqida ham to'xtalib, "bu bolaning hanuz qotmag'on miyasini aljitmakdan boshqa ish" emas degan fikrni aytadi. Bolalarni ovqatlantirish xususida ularning cho'ntagiga mayiz va boshqa narsalar bilan to'ldirish, ularni qo'llari tushgan narsalarni yeb yurishlari sog'liqlariga zararligini, ovqatlanish vaqtini tayin qilish zarurligini, chunki hazm qilish bilan bo'lishini, me'dani kuchsizlantirishini qayd etadi. Qolaversa, bu narsa bolani ochko'z, erka bo'lishiga olib keladi, deb fikr bildiradi.

Ma'naviy tarbiya to'g'risida bolalarni "ana ola po'stak keldi, ana ola bo'ji tovushi kelayotibdir, (o'rusga beray olib ketsun bo'lmasa)" degan so'zlar bilan qo'rqitishni qoralaydi.

Jadid matbuotidan keltirilgan bu maqola bugun ham o'z kuchini yo'qotmagan deb aytish mumkin. Maqolada sanab o'tilgan holatlar afsuski, hayotimizda hozirgacha saqlanib qolgan. Milliy ta'limda jadid ta'lim falsafasi yutuqlaridan o'rinni foydalanish ijobiy natija berishi tabiiy.

Bizning milliy qadriyatlarimizning asosini, poydevorini ming yillik tajribadan o'tgan qadriyatlarimiz asosiga qurilgan.

Sharqda tarbiya deganda uch narsa: fikr, badan, axloq tarbiyasi tushunilgan. Agar ana shu uch omildan bittasida nuqson, kamchilik bo'lsa tarbiya mukammal bo'lmaydi.

Fitratning yozishicha, “badan tarbiya– badanni sog‘lom va kuchli hamda a‘zolari mukammal darajaga yetkazishdan iborat, busiz baxt-saodatga erishib bo‘lmaydi”³⁹. Badan tarbiyasida ovqatlanishga e‘tiborli bo‘lish, tozalikka rioya qilish kerak. Bolalarni toza havoda harakatli o‘yinlar bilan mashg‘ul bo‘lishlari lozim. chunki harakatsizlik bolalarning o‘shishlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.”Jadid maktablarida,— deb yozadi Fitrat, bolalar uchun ilmiy yo‘naltirilgan o‘yinlar joriy qilingan”⁴⁰. Madrasada bolalar kaltak bilan o‘qitilgan bo‘lsa, jadid maktablarida bolalarni bunday jazolash uning ham jismonan, ham ma‘nan rivojlanishini susaytiradi, ruhiyatini sindiradi deb tushunilgan. Psixologiya bolalarni jazolash salbiy oqibatlariga olib kelishini tasdiqlaydi, shuning uchun zamonaviy pedagogika ta‘lim-tarbiya jarayonida bunday jazolashni keskin rad etadi.

Avloniyning fikricha, badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsa, chunki o‘qish, o‘qitish, o‘rganish va o‘rgatish uchun insonga kuchli, sog‘lom tana kerak. Tana kuchsiz, zaif, kasalmand bo‘lsa, insonning amalida, ibodatida kamchilik bo‘ladi. Sog‘likka e‘tiborli bo‘lish, unga zarar yetkazuvchi yomon odatlar (ichkilik, chilim, nos, sigaret, ko‘knor, nasha)dan tiyilish, nafsni jilovlash aqli komil insonlarga xos. tana va ruh bir choponning o‘ng va tersiga o‘xshaydi. tananing tarbiyasi tozalikka rioya qilish, yomon odatlardan saqlanishdir. choponning o‘ngi qolib teskarisini yuvilsa, kiri ichiga uradi. shuning uchun salomatlik to‘g‘risida qayg‘urish, sog‘likka beparvo bo‘lmashlik kerak.

Insonning koinot gultoji, guhari sharifligining sababi unga Yer yuzida boshqa biror jonzotga berilmagan ne‘matlar fikr, aql, axloq berilgan. Inson ana shu xislatlari bilan boshqa yaratiqlardan farq qiladi. Fikr har qanday ishning boshlang‘ich nuqtasidir, negaki, yaxshi yoki yomon ishlar avval insonning miyasida paydo bo‘ladi. amalga oshgan har qanday amal fikrning natijasidir. Fikr turli-tuman bo‘lishi tabiiy, aql uni to‘g‘ri yo‘lga solib turadi.

“Fikr insonning sharofatlik, g‘ayratlik bo‘lishiga sabab bo‘ladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so‘ng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog‘liqdur”⁴¹—deb yozadi Avloniy. Ta‘lim va tarbiya o‘rtasida muayyan farq bo‘lsa ham, bu ikki tushuncha bir-birini taqozo qiladi, ularning birini ikkinchisidan ajratib bo‘lmaydi, fikrsizlik inson uchun eng katta fojia, fikrsizlik bu qullik, o‘zligini, insoniy qiyofasini yo‘qotishdir. Fikrsiz odam o‘z-o‘zidan boshqalarning buyruqlarini bajarishga mahkum. Ch.Aytmatov nazarda tutgan manqurtlik fikrsizlikning aynan o‘zidir. Fikrsizlik yoki noto‘g‘ri fikrlash nafaqat o‘sha odamning o‘zini oilani, butun boshli saltanat, mamlakatlarni parchalab, barbod qilganiga tarixda misollar juda ko‘p.

Jadidlar jamiyat tanazzulining va mustamlakachilikning bosh sababi jaholat va ma‘rifatsizlikda. Ular og‘ir vaziyatdan chiqish uchun ma‘rifat yo‘lini tanladi va mavjud imkoniyatdan juda unumli foydalanib, milliy madaniyatimiz, ma‘naviy merosimizni xalq ong-tafakkuriga singdirish lozim, deb hisobladi. Chunki, kishilarning ongi o‘zgarmas ekan, ko‘riladigan biror tadbir, chora, vosita bilan hech narsa o‘zgarmasligini alloma chuqur idrok qilardi. Chor Rossiyasi tomonidan Turkistonning bosib olinishining asl sababi taxt tepasidagi turgan amir-u xonlarning dunyoqarashidagi noqislik, ma‘naviy ojizlik edi, xolos. Agar amir-u xonlar sal boshqacha fikr yuritganlarida, bir bayroq ostida birlashganlarida, ehtimol, vatan tarixi mutlaqo boshqa o‘zanga burilib ketarmidi. Yoxud Amir Temur saltanatini inqirozga yetaklagan fojia temuriy shahzodalarning xato fikr yuritishlari— o‘z manfaatlarini butun millat, xalq manfaatidan ustun qo‘yishlari natijasi ekanligiga tarix guvoh.

“Fikr tarbiyasi odamning aqlini kamolga yetkazish va baxt-saodatga yetishi uchun qobiliyatli qilib tarbiyalashdir. Odam aqli to‘g‘ri va yaxshi muhokama eta olsagina kamolga yetgan hisoblanadi”⁴².

Xulosa. Yuqorida keltirilgan fikrlarni umumlashtirib quyidagi xulosalarni keltirish mumkin. Dunyodagi jami ezgu va yovuz amallar odamlarning fikrlari hosilasidir. Qirg‘inbarot urushlar, oilalardagi ajrimlar, do‘stlar o‘rtasidagi munosabatlarga darz ketishi, o‘zaro kelishmovchiliklar, sadoqat va xiyonat, havas va hasad, yaxshilik va yomonlik, mehnatsevarlik va yalqovlik, boylik va kambag‘allik inson fikrlarining samarasi, oqibatidir. Aytish mumkinki, inson taqdiriga uning qanday fikrlashi juda

39 Fitrat. Tanlangan asarlar. 5-jild. T.: Ma‘naviyat, 2010. 193-b.

40 Fitrat. Tanlangan asarlar. 5-jild. T.: Ma‘naviyat, 2010. 194-b.

41 Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O‘qituvchi, 1992.15-b.

42 Fitrat. Tanlangan asarlar. 5-jild. T.: Ma‘naviyat, 2010. 195-b.

katta ta'sir ko'rsatadi. Inson o'z qismatini fikrlari orqali o'zi belgilaydi. Jadid ta'lim falsafasida fikrlashga alohida e'tibor berilgan.

Darslar ikki qismga bo'lingan: nazariy va amaliy. Bolalarni avval fikrlashga o'rgatilgan, keyin shu fikr amalda sinalgan, natijani o'quvchi his qilgan, ko'rgan va shu tariqa boshlangan ishning oqibati nima bilan tugashi unga ko'rsatilgan. Masalan, dars jarayonida qo'llangan turli xil o'yinlar nazariy fikrning amaliy ifodasi sifatida bolaning xotirasiga muhrlanadi.

Jadid ta'lim falsafasida qo'llangan metodlar bugun ta'lim tizimida ommalashganligi o'qish-o'qitishning sifat darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vadud Mahmud. Tanlangan asarlar. T.:Ma'naviyat, 2007. 109-111-b.
2. Fitrat. Tanlangan asarlar. 5-jild. T.: Ma'naviyat, 2010. 193-194-b.
3. Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O'qituvchi, 1992.15-b.
4. Fitrat. Tanlangan asarlar. 5-jild. T.: Ma'naviyat, 2010. 195-b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION METODLAR ORQALI O'QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISH

Turdiqulova Maftuna Nurali qizi

Navoiy davlat universiteti

1-bosqich magistratura talabasi

Ilmiy rahbar:NavDU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası
katta o'qituvchisi, f.f.f.(PhD) M.X.Pardayeva

Annotatsiya:Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsionmetodlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatları yoritilgan. O'quvchilarning ijodiy faolligini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, innovatsion metod, ijodiy faollik, interfaol texnologiya, mustaqil fikrlash, o'qitish samaradorligi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadi — mustaqil fikrlovchi, ijodkor, yangilikka intiluvchi shaxsni tarbiyalashdan iborat. Shu bois boshlang'ich ta'limda o'qitish jarayonini zamonaviy, innovatsion metodlar asosida tashkil etish o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yangi O'zbekistonni bunyod etish uchun bizga yangicha fikrlaydigan, yangilik yaratishga intiluvchi yoshlar kerak." Mazkur g'oya ta'lim sohasida, ayniqsa, boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Ijodiy faollik — bu o'quvchining yangicha fikrlash, mavjud muammoni o'z yechimi bilan hal etish, original g'oyalar yaratish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchisida ijodiy faollikni rivojlantirish uning bilish qiziqishini, mustaqil fikrlashni va nutq madaniyatini o'stiradi.

Innovatsion metodlar — bu o'qitish jarayonida ilg'or pedagogik yondashuv, yangi texnologiya va metodlarni qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi faoliyat tizimidir. Boshlang'ich ta'limda qo'llanishi mumkin bo'lgan ayrim innovatsion metodlar:

- "Aqliy hujum" (Brainstorming) – o'quvchilarda erkin fikrlash, turli g'oyalarni ilgari surish ko'nikmasini shakllantiradi.
- "Klaster" metodi – bir mavzuga oid g'oyalarni tizimlashtirish, mantiqiy bog'liqlikni topishga yordam beradi.
- "INSERT" texnologiyasi – o'quvchining o'qilgan matnni tahlil qilish va baholash malakasini oshiradi.
- "Rol o'ynash" (Role play) – hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali ijodiy tafakkurni rivojlantiradi.

Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ham ijodiy faollikni kuchaytiradi. Masalan, raqamli testlar, animatsion taqdimotlar, virtual laboratoriyalar orqali o'quvchilar bilimni mustaqil o'zlashtiradi va o'z g'oyalarni ifodalash imkoniga ega bo'ladi. "Rol o'ynash" metodi

o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Shuningdek, o'quvchilar o'z tengdoshlari bilan muloqot jarayonida samarali kommunikativ ko'nikmalarni egallaydilar, bu esa keyingi bosqichlarda o'qish, yozish va nutq o'stirish kompetensiyalarining rivojlanishiga zamin yaratadi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kichik yoshdagi o'quvchilarda rol o'ynash faoliyatini tashkil etish ularning emotsional intellektini va sotsial faolligini rivojlantiradi, o'zini erkin tutish va sahna orqali fikr bildirish malakasini mustahkamlaydi. Shu bois "O'qish" darslarida bu metodni qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshiruvchi, zamonaviy interfaol yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda innovatsion metodlardan foydalanish natijasida o'quvchilarning darsdagi faolligi oshadi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv shakllanadi, o'z fikrini erkin ifoda etish malakasi rivojlanadi, o'qish jarayoni o'quvchi uchun qiziqarli va mazmunli tus oladi. Masalan, "O'qish" fanida "Aqliy hujum" yoki "Rol o'ynash" metodlari yordamida ertak yoki hikoyalarni sahnalashtirish o'quvchilarning tasavvur dunyosini kengaytiradi, "Matematika" fanida esa "Klaster" yoki "Konstruktor" usullari orqali o'quvchilar mustaqil yechim topishga o'rganadilar. O'quvchi o'qituvchi rahbarligida bilimni tayyor holda emas, balki izlanish, tajriba va tahlil orqali egallaganda haqiqiy ijodiy rivojlanish yuz beradi.

2-sinf "O'qish savodxonligi" darsligining 4-qismida berilgan "Mashinalar odamlarga qanday yordam beradi?" ertagi mazmunan o'quvchilarning kundalik hayotga oid bilimlarini kengaytirish, texnika olamiga qiziqishini oshirish hamda mehnatsevarlik fazilatini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur ertakni o'rganish jarayonida rol o'ynash metodini qo'llash o'quvchilarga ertak qahramonlarini jonlantirish, ularning nutqini ifodalash, voqealarni his qilish orqali asarning mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi. Dars jarayonida o'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, quyidagi obrazlar taqsimotini amalga oshiradi: Haydovchi, dehqon, shifokor, bolalar, mashinalar (traktor, tez yordam, avtobus, yuk mashinasi) kabi rollar beriladi. Sahnalashtirish jarayonida o'quvchilar:

- Mashinalarning inson hayotidagi o'rni haqida o'z so'zlari bilan fikr bildiradilar;
- Har bir mashinaning vazifasini sahna orqali ko'rsatadilar (masalan, traktor dalada ishlaydi, tez yordam kasalni shifoxonaga olib boradi, avtobus odamlarni manzilga yetkazadi);
- Bir-birining so'zini tinglash, fikrini hurmat qilish, jamoada ishlash kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradilar.

Bu jarayon o'quvchilarda nutq faolligi, tasavvur kengligi, ijodiy tafakkur va hamkorlik madaniyatini rivojlantiradi. Shuningdek, ular texnika vositalarining inson hayotidagi ahamiyatini nafaqat nazariy, balki amaliy tajriba orqali his qiladilar. Ayniqsa, "Mashinalar odamlarga qanday yordam beradi?" ertagini sahnalashtirish orqali o'quvchilar texnika va mehnatga hurmat, atrofdagilarga yordam berish kabi ijobiy fazilatlarini o'zlashtiradilar. Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish — zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu yondashuv o'quvchilarning ijodiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga, muammoni yechishga va o'z g'oyalarini ilgari surishga o'rgatadi. Har bir o'qituvchi innovatsion metodlarni darsning maqsadi, mavzusi va o'quvchilarning yosh xususiyatidan kelib chiqib tanlasa, ta'lim sifati va samaradorligi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2021.
2. Xodiyeva G. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi. – Toshkent: TDPU, 2022
3. Abdullayeva N. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
4. M. Qodirova, M. Jo'rayeva, D. Umarova, N. Abdurahmonova. O'qish savodxonligi: 2-sinf (4-qism). — Toshkent: "Sharq", 2023. — 64 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIMNI MODERNIZATSIYALASH JARAYONLARI VA TA'LIM SOHASIDAGI INTEGRATSION JARAYONLARNING QIYOSIY TAHLILI

Navoiy davlat pedagogika universiteti talabasi
Amonova Zarnigor Fozil qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat ehtiyojlari va rivojlanish strategiyalariga muvofiq sifatli ta'lim tizimini shakllantirish, barcha qatlamlar uchun ta'limga teng imkoniyatlar yaratish, o'qituvchilar malakasini oshirish, zamonaviy metodikalarni joriy etish, ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash va ta'lim dasturlarini xalqaro darajaga olib chiqish haqida so'z yuritiladi.

XXI asrning globallashuv va tezkor raqamli o'zgarishlar davri ta'lim tizimida tub islohotlarni talab qilmoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi, asosiy kompetensiyalarning rivojlanishi hamda ta'lim jarayonining zamonaviy talablarga mos bo'lishi ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Shu bilan birga, turli fanlar o'rtasidagi integratsion jarayonlar, ya'ni bilimning yaxlit tizim sifatida shakllanishi, o'quvchilarda mantiqiy bog'lanishlar hosil qilishi zamonaviy didaktikaning muhim tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Ta'lim – har qanday jamiyat taraqqiyotining tayanchi, inson kapitalini shakllantirish va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi asosiy omildir. O'zbekiston Respublikasida ta'lim siyosati davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu siyosat ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, sifatini oshirish, raqobatbardosh, innovatsion va milliy qadriyatlarga asoslangan ta'lim modelini yaratishga qaratilgan.

O'zbekistonda ta'lim siyosatining asosiy yo'nalishlari

1. **Uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish**-Maktabgacha, maktab, kasb-hunar, oliy va uzluksiz ta'limning uzviyligini ta'minlash. Har bir bosqichda ta'lim mazmuni va shaklini zamonaviy talablar asosida yangilash.
2. **Ta'lim sifatini oshirish**-O'qituvchilarning malakasini oshirish. Ilmiy asoslangan, zamonaviy va kompetensiyaga yo'naltirilgan o'quv dasturlarini joriy etish. Milliy reytinglar va xalqaro baholash tizimlarida ishtirok etish (PISA, TIMSS va h.k.).
3. **Oliy ta'limda islohotlar chuqurlashuvi**-Oliygozlarga akademik, moliyaviy va tashkiliy mustaqillik berilishi. Xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallarining faoliyatini kengaytirish. OTMlarda kredit-modul tizimi, bakalavriat va magistraturani xalqaro mezonlarga moslashtirish.
4. **Raqamli ta'lim va innovatsiyalarni rivojlantirish**-Raqamli ta'lim platformalari (my.edu.uz, eduportal.uz) joriy etilmoqda. Sun'iy intellekt, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim imkoniyatlari kengaymoqda. Elektron kundalik va jurnal tizimlari keng joriy etilgan (kundalik.uz).
5. **Inklyuziv ta'limni rivojlantirish**-Nogironligi bo'lgan bolalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalardagi bolalar uchun maxsus o'quv muassasalari tashkil etish. Barcha qatlamlar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash.
6. **Kasb-hunar ta'limini kuchaytirish**-“Ishlab chiqarish + ta'lim” tamoyiliga asoslangan dual tizimni joriy qilish. Texnikumlar va kollejlarda zamonaviy kasblar bo'yicha qayta tashkil qilinmoqda. Yoshlar bandligini ta'minlashga yo'naltirilgan o'quv dasturlar ishlab chiqilmoqda.
7. **Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish**-UNESCO, UNICEF, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan ta'lim sohasida hamkorlik. Chet eldagi ta'lim muassasalari bilan akademik almashinuv va qo'shma dasturlar.

Ta'lim sohasidagi integratsion jarayonlarning asosiy yo'nalishlari:

Diplomlar va darajalar tan olinadi;

Qo'shma dasturlar va ikki diplomli ta'lim shakllanadi;

Ta'lim sifati umumiy mezonlar asosida baholanadi;

Ilmiy-tadqiqot va innovatsion hamkorlik kuchayadi. Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflardan o'quvchilarda tabiat va jamiyat haqida yaxlit tasavvur uyg'otish va ularning rivojlanish qonuniyatlariga o'quvchi munosabatini tarkib toptirishdan iborat.

Boshlang'ich ta'lim – ta'lim tizimining eng asosiy bosqichi bo'lib, o'quvchilarda shaxsning shakllanishi, bilimlarning asoslarini egallash, o'qish, yozish, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy ko'nikmalar rivojlantiriladi. Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar, mehnat bozorining o'zgaruvchan talablari, global ta'lim standartlari boshlang'ich ta'limni tubdan modernizatsiya qilishni talab qilmoqda.

Modernizatsiya – bu ta’lim mazmuni, metodlar, texnologiyalar, o’qituvchi rolini, o’quv muhiti va boshqaruv tizimini zamonaviylashtirish, yangilash jarayonidir.

Quyidagilar modernizatsiyaning asosiy yo’nalishlari hisoblanadi:

1. **Ta’lim mazmunini yangilash** – kompetensiyalarga asoslangan dasturlar.
2. **Raqamlashtirish** – onlayn darslar, AI, AR/VR texnologiyalar.
3. **O’qituvchilarni qayta tayyorlash va rivojlantirish.**
4. **Baholash tizimlarini isloh qilish.**
5. **Ta’limning inklyuzivligi va tengligi.**
6. **STEAM va IT yo’nalishlarini kengaytirish.**

O’zbekiston ta’lim tizimidagi yutuqlarga keladigan bo’lsak, 2020-yilda “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun yangilandi; maktabgacha ta’lim qamrovi oshmoqda; onlayn ta’lim platformalari (kundalik.uz, edu.uz, hemis.uz) faoliyat yuritmoqda; Prezident maktablari, nodavlat ta’lim tashkilotlari ochilmoqda; Oliy ta’limga keladigan bo’lsak, qo’shma ta’lim dasturlari yo’lga qo’yilmoqda; Mahalliy OTMLar va xorijiy universitetlar hamkorligida talabalar 2 yoki undan ortiq diplom olish imkoniyatiga ega bo’lmoqda; Ko’plab OTMLarda ingliz, rus, koreys, xitoy tillarida o’qitiladigan guruhlar tashkil etilgan; Ixtisoslashgan ingliz tilidagi bakalavriat va magistratura dasturlari soni ortmoqda; OTMLarga kirishda IELTS, TOEFL, CEFR kabi xalqaro til sertifikatlari tan olinmoqda; Shu bilan bir qatorda magistratura bosqichida talabalar bo’lgan xotin-qizlar uchun kontrakt summalar davlat tomonidan to’lab berilmoqda. Bu albatta xotin-qizlarimiz uchun yuksak e’tirof namunasi.

Barcha qatlamlar uchun ta’limda teng imkoniyatlar yaratish maqsadida gosptil pedagogika o’z faoliyatini olib bormoqda.

Boshlang’ich ta’limni modernizatsiyalash – bugungi global ta’lim jarayonining asosiy talabidir. Modernizatsiya ta’lim mazmunini yangilash, metodlarni zamonaviylashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, o’qituvchi kompetensiyalarini rivojlantirish, baholash tizimini takomillashtirish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon o’quvchilarni shaxs sifatida har tomonlama rivojlantirishga, zamonaviy hayotda kerakli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, mazkur zamonaviy texnologiyalar va ta’limga tikilgan sarmoyalar yoshlarning porloq kelajagi poydevori hamda yurtimizning, millatimizning barcha davlatlar bilan raqobatlasha olish imkoniyatini yaratadi va davlatimizning rivoji uchun o’z hissani qo’shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta’lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubi (Uslubiy qo’llanma)- Qarshi: 2011.
2. Mavlonova R., Rahmonqulova R. “Boshlang’ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi”. T., Ilm ziyo, -2009.
3. Rafiqova D., Azimov U. “Ta’limni modernizatsiyalash va ta’lim sifatini oshirish” -2021
4. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. -T.: Fan 2006
5. Yusupov E. “Inson kamolotining ma’naviy asoslari” – Toshkent, Universitet, 1998
6. Umumiy o’rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o’quv dasturi. Boshlang’ich ta’lim. Ta’lim taraqqiyoti axborotnomasi 7-maxsus son. “Sharq” 1999-yil.

BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YONALTIRISH

**Yuldoshov Xolmurzo Davronovich,
katta o’qituvchi, Navoiy davlat universiteti,
Navoiy, tel: +998907309328**

Annotatsiya: Maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarini kasb-hunarga yo’naltirib o’qitish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so’zlar: o’quvchi, kasb-hunar, ta’lim, metodika, kompetensiya.

Ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo’lishi ilmiy-ma’rifat, ta’lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Ana shu fikrga tayangan holda, mamlakatimizda ta’lim-tarbiya masalasi davlatimiz siyosatining ustuvor yo’nalish sifatida qaralib, butun mamlakat miqyosida, ta’lim va tarbiya, ilm-fan, kasb-hunarga o’rgatish tizimining samaradorlik darajasi, yutuq va kamchiliklar tahlil etildi. Zamonaviy taraqqiyot talablariga to’la javob beruvchi

sifatli ta'lim tizimini joriy qilish maqsadida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun takomillashtirildi. Ayniqsa, kasbni to'g'ri tanlash va uning sir-asrorlarini puxta egallagan, bu borada mashaqqatlarni sabr-matonat bilan yengib o'tgan shaxslargina hayotda o'z o'rnini topadi. Oilaga, odamlarga, jamiyatga ko'proq manfaat yetkazadi. Amalga oshirgan ishlardan qoniqadi, o'zini erkin his etadi. O'quvchilarda shu jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish pedagogika fani oldidagi dolzarb muammolardan biridir. Sababi, farzandlarimizda kichik yoshidanoq muayyan kasb-hunarga oid tushunchalarni shakllantiradigan, kelajakda ular o'zlari sevgan, mehr qo'ygan kasb-hunar sohasining yetuk kadrlari bo'lib yetishadilar.

Psixologlarning fikrlariga ko'ra farzandlarimizning kasb to'g'risidagi bilimlarini rivojlantirishni bog'cha yoshidan boshlash kerak ekan. Buning uchun bir necha usullardan foydalanish mumkin. Masalan, bolani qaysi rangni ishlatishiga va qaysi predmetni chizishig qarab bolaning qaysi kasbga moyilligi aniqlanadi. O'yin, musiqa ham bolada kasb to'g'risida ilk tasavvurlarni shakllantiradi. Ushbu usullar orqali bolalarni qiziqishini bilib olish mumkin. Bolalarning boshlang'ich sinfdan boshlab, ishlab chiqarish korxonalariga, turli xil kasb egalari bilan uchrashuvlar, suhbatlar tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Kasb tanlash – mas'uliyatli ish. O'z hayot yo'lini belgilab olish – bu oson ish emas. Bu muayyan vaqtni, maxsus tayyorgarlikni talab qiladi. Shu bois, dastlab o'quvchilarning kasb-hunarga yo'naltirish layoqatini o'rganish uchun ularning aqliy, jismoniy qobiliyatlarini bilim, malaka va ko'nikmalarini o'rganish kerak.

Ma'lumki, har qanday jamiyat yoki davlatning istiqboli unda yashab ijod qilgan kishilarning umumiy bilim saviyasi hamda fazilatlarini bilan bevosita bog'liqdir. Ilmga tashnaligi, tirishqoqlik, tejamkorlik, rostgo'ylik, chidamlilik, sabrlilik, ochiq ko'ngillilik, mutavoziylik kabi fazilatlarining birini o'zida mujassam etgan har qanday insonning biror kasb-hunarga oshno bo'lishi shubhasiz. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, aksariyat allomalarimiz tomonidan ushbu fazilatlarini keng ommada tarbiyalash va biror-bir aniq kasb-hunarga yo'naltirish borasida ko'plab ilmiy-ijodiy ishlar amalga oshirilgan.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlari jamiyat rivojlangani sari olimlar tomonidan to'g'ri anglab boriladi. Ushbu rivojlanish kasb-hunarga yo'naltirishda yangi bilimlar va ma'lumotlar talab qila boshladi. Xususan, XII asrda yashab ijod qilgan ulug' mutafakkir shoir Yusuf Xos Hojib tomonidan ham bu borada ibratli ishlar olib borilgan. Alloma tomonidan yozilgan "Qutadg'u bilig" asari o'sha davr olimi ulamolari doirasida juda katta shuhrat topgan.

Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda shaxs tarbiyasi alohida o'rin tutganligi bois, tadqiqotchilar mazkur masala bilan muntazam shug'ullanib keldilar. Barkamol avlodni shakllantirishda uning ma'naviyati muhim ahamiyatga molik. Ma'naviyatli inson deganda, tadqiqotchi M.Pazilova uning texnologiyasevarligini ham alohida e'tirof etadi. Inson o'z texnologiyai orqali xalqiga hurmat qilishi lozimligini uqtiradi. Insonning insonparvarlik fazilati o'zini o'z xalqiga farzandi sifatida his etish, uni deb texnologiya qilishi, uning fidoyisi bo'lishi bilan belgilanadi, deya insonning ma'naviyat darajasini ko'rsatib beradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish masalalarini hal etishda o'quvchilarga beriladigan iqtisodiy tarbiya ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishda aqliy tarbiya orqali o'quvchilarda tabiatan berilgan aqliy sezgilar, ruhiy holatlar, biluvchanlik va faoliyat ekanligini rivojlantirish natijasida insonda mustaqil fikr yuritib, haqiqatan ham, inson kelajagi haqida qayg'urish va uning jamiyatning faol a'zosi aylanishida oldiga maqsad qo'ya olish hamda ko'zlangan maqsadga yetishi qobiliyatini shakllantirish mumkinligi B.Sobirovning tadqiqot ishida o'z tavsifini topgan.

Ma'lumki, har qanday kasbni puxta egallash, o'z kasbining mohir ustasi bo'lish uchun ana shu kasbga taalliqli ilmiy mukammal o'zlashtirmoq kerak. Kasbiga muhabbati bor inson o'z texnologiyaidan charchamaydi, balki rohatlanadi. Kasbi tufayli atrofdagilarga yordami tegsa, inson o'zini baxtli hisoblaydi.

Xalqimizda farzandlarni yoshligidan biror hunarga o'rgatish maqsadida ustozga shogird berishdek juda yaxshi an'ana bor. Istiqloq sharofati bilan bugun ona zaminimizda sertarovat, jahon andozalariga to'la mos keladigan yuzlab kasb-hunar kollejlari bunyod etildi. O'sib kelayotgan yosh avlod bugunning eng ilg'or texnika va texnologiyalarini mukammal egallashini ta'minlash maqsadida ushbu ta'lim muassasalari yuqori sifatli anjomlar bilan jihozlanib, talabalarga taqdim etildi. Bu yoshlarga bo'lgan e'tibor va ishonch timsolidir.

Mana shunday yuksak e'tiborning qadriga yetib, o'z vazifalarini bajarib, men albatta kelajakda elimga, yurtimga xizmat qilaman, deb harakat qilish har bir o'quvchining asosiy maqsadi bo'lmog'i lozim.

XV asrda yashagan yetuk alloma Husayn Voiz Koshifiy o'zining "Futuvatnomai Sultoniyy" nomli asarining 14-fasli "Kasb-kor va savdo, tijorat dobi haqida", deb nomlanib unda quyidagi so'zlar yozilgan: "... Agar bracha kasblar uchun zaruriy odoblar xulosasi nechta deb so'rasalar, sakkizta deb aytgan:

- birinchidan, o'z kasbini haromdan, shubhali mol-mablag'dan pok saqlasin;
- ikkinchidan, rizq-ro'zi zarurati uchungani kerakli kasb bilan shug'ullansin, kasbni mol-dunyo to'plashga sarflamasin;
- uchinchidan, mansabni obro' olish, yaxshi nom chiqarishning sababi deb bilsin;
- to'rtinchidan, moli harom odamlar (amaldorlar, poraxo'rlar, qaroqchilar, o'g'rilar, qimorbozlar, kazzob do'kondorlar) bilan muomala qilmasin;
- beshinchidan, o'z hunariga bee'tiborlik, xto nuqsonlarga, ayb ishlarga yo'l qo'ymasini, har xil iflosliklar, bulg'anishlardan saqlanish;
- oltinchidan, insof chizig'idan tashqari chiqmasin, mol-matoni tinmaydigan odamlar bilan muomala qilmasin;
- yettinchidan, tarozi bo'lsa, toshdan urib qolmasin va ortiq ham bermasin;
- sakkizinchidan, gazlama o'lchab sotuvchilardan bo'lsa, o'ziga ko'p olib qolib boshqalarga kam bermasin, chunki barakat to'g'rilikka va jamiyatning inson yuzasidan baham kun kechirishdadir".

Xulosa shuki, boshlang'ich sinf o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishni shakllantirish o'z-o'zidan texnologiyaga bo'lgan muhabbatni shakllanish jarayoni bilan birgalikda amalga oshiriladi. Sababi, bu jarayonda o'quvchilar faqat kasb-hunar nomlari bilan tanishtirilib qolmay, o'rganilayotgan biror-bir kasbning yoki hunarning mazmuni, vazifasi, o'ziga xos tomonlari, shu kasb egalarining muvaffaqiyatlaridan xabardor qilishni o'z ichiga oladi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ELEKTRON DARSLIKLAR YORDAMIDA O'QITISHNING AFZALLIKLARI

Islomova Gulnoza Ravshan qizi
Navoiy Davlat universiteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi birinchi
bosqich magistri

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'limda elektron darsliklardan foydalanishning afzalliklari, ularning o'quvchi motivatsiyasi, o'zlashtirish darajasi va o'qituvchi faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, turli mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar natijalariga tayangan holda, elektron darsliklarning o'quv jarayoniga joriy etishdagi samaradorligi va muammolari yoritiladi.

Аннотация: В статье анализируются преимущества использования электронных учебников в начальном образовании, их влияние на мотивацию учащихся, уровень усвоения знаний и деятельность учителя. Кроме того, на основе результатов экспериментов, проведенных в различных странах, рассматривается эффективность внедрения электронных учебников в образовательный процесс и возникающие при этом проблемы.

Annotation: The article analyzes the advantages of using electronic textbooks in primary education, their impact on student motivation, learning achievement, and teacher performance. It also discusses the effectiveness and challenges of implementing electronic textbooks in the educational process, based on the results of experiments conducted in different countries.

Kalit so'zlar: elektron darslik, raqamli ta'lim, boshlang'ich ta'lim, interfaol metodlar, AKT.

Ключевые слова: электронный учебник, цифровое образование, начальное образование, интерактивные методы, ИКТ.

Keywords: electronic textbook, digital education, primary education, interactive methods, ICT.

Kirish. So'nggi yillarda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi o'qitish jarayonida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, elektron darsliklar zamonaviy ta'limning ajralmas

tarkibiy qismiga aylanib, o'quv jarayonini yanada samarali, interfaol va qiziqarli shaklga keltirmoqda. An'anaviy bosma

darsliklardan farqli ravishda, elektron darsliklar o'quvchilarga nafaqat matnli, balki audio, video, animatsiya va test shaklidagi topshiriqlar orqali bilimni chuqurroq o'zlashtirish imkonini beradi. Bu esa, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning e'tiborini jalb etish, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va mavzularni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi[1].

Tadqiqotchilar fikricha, elektron darsliklar o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqadi. Ular o'qituvchiga dars jarayonini boshqarish, o'quvchilarning individual yondashuv asosida o'zlashtirish darajasini nazorat qilish va darsni differensial tashkil etish imkonini beradi. Shuningdek, elektron darsliklar o'quvchilarda mustaqil o'rganish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, raqamli ta'lim vositalarining, xususan, elektron darsliklarning joriy etilishi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularni faol o'quv jarayoniga jalb etadi va bilimlarni amaliy qo'llash imkonini kengaytiradi. Shu bilan birga, elektron darsliklardan foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini optimallashtirishda muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham elektron darsliklarni yaratish va joriy etish borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi doirasida maktab o'quvchilari uchun interfaol elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta'lim platformalari ishlab chiqilmoqda. Bu jarayon boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'quv muhitini shakllantirish va o'qitish sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Asosiy qism

Elektron darsliklar an'anaviy matnli darsliklardan farqli ravishda, audiovizual va interfaol materiallarni o'z ichiga oladi. Bu o'quv jarayonini ko'p kanalli tarzda tashkil etish, ya'ni o'quvchining ko'rish, eshitish va interaktiv tajriba orqali o'rganish imkonini beradi. Masalan, Zasiyekina tomonidan Ukraina maktablarida o'tkazilgan tadqiqotda elektron darsliklardan foydalangan o'quvchilar mavzularni o'rtacha 23 % tezroq o'zlashtirgani, shuningdek, ularning fanlarga bo'lgan qiziqishi 15–20 % ga oshgani aniqlangan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual va interfaol materiallar alohida ahamiyatga ega. Masalan, biologiya darslarida o'simliklarning o'sish jarayonini video orqali kuzatish yoki matematika darslarida interfaol o'yinlar yordamida sonlarni solishtirish bolalarda mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi[2]. Shu bilan birga, elektron darsliklarda mavjud testlar, animatsiyalar va simulyatsiyalar o'quvchilarning fikrlashini faollashtiradi va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron darsliklar boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olishini sezilarli darajada samarali qiladi. Multimediya elementlari, interfaol mashqlar va viktorinalar yordamida darslar jonli va qiziqarli bo'lib, o'quvchilarning darsga faol ishtirokini oshiradi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, elektron darsliklardan foydalangan sinflarda o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi an'anaviy darsliklardan foydalangan sinflarga nisbatan 20–30 % yuqori bo'lgan. Shu bilan birga, interfaol mashqlar va testlar o'quvchilarning mavzuni qanchalik tushunganini darhol baholash imkonini yaratadi va mustaqil o'rganish hamda o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Elektron darsliklar o'qituvchi faoliyatini ham yengillashtiradi. Tayyor testlar, vizual materiallar va avtomatik baholash tizimlari darsni tizimli boshqarishga yordam beradi hamda o'qituvchining ish yukini kamaytiradi. Tadqiqotlarga ko'ra, elektron darsliklardan foydalangan o'qituvchilar o'rtacha haftasiga 3–5 soat vaqtni tejashga erishgan[3]. Shu bilan birga, elektron darsliklar qog'oz sarfini kamaytiradi va tez yangilanishi bilan iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi, maktablar bir yilda qog'ozga ketadigan xarajatni 40–50 % ga kamaytirish imkoniga ega[4]. Shu bilan birga, elektron darsliklarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ularning asosiylari texnik infratuzilmaning yetishmasligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi pastligi va metodik standartlarning yo'qligidir. Ba'zi hududlarda kompyuter va planshetlar yetarli emas, internet tezligi past, shuning uchun o'quv jarayoni mukammal tashkil etilmaydi. Bundan tashqari, barcha o'qituvchilar elektron darsliklar bilan samarali ishlay olmaydi, hamda ularni yaratish va joriy etishda yagona metodik qo'llanma mavjud emas. Shu sababli, elektron darsliklarning samaradorligini oshirish va ularni boshlang'ich ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qo'llash uchun bir qator chora-tadbirlar tavsiya etiladi. Birinchidan, o'qituvchilar uchun AKT bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish lozim. Ikkinchidan, elektron darsliklar uchun yagona metodik standartlar ishlab chiqilishi kerak. Uchinchi, hududiy maktablarda kompyuter, planshet va internet infratuzilmasini yaxshilash zarur. Shuningdek,

o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda interfaol va differensial mashqlarni joriy etish tavsiya etiladi[5]. Mazkur chora-tadbirlar elektron darsliklarning afzalliklarini to'liq amalga oshirishga, o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga va o'qituvchining kasbiy faoliyatini yengillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda elektron darsliklardan foydalanish o'quv jarayonini samarali, interfaol va qiziqarli qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, elektron darsliklar yordamida o'qitilgan o'quvchilar mavzularni tezroq va mustahkam o'zlashtiradi, fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi hamda mustaqil o'rganish ko'nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, elektron darsliklar o'qituvchining ishini yengillashtiradi, darsni tizimli boshqarish va baholash imkonini yaratadi.

Kelgusida elektron darsliklarni O'zbekiston ta'lim tizimiga kengroq joriy etish, ularni milliy o'quv dasturlari bilan integratsiya qilish, raqamli infratuzilmani mustahkamlash va o'qituvchilarni AKT bo'yicha malakali tayyorlash zarur. Bularning barchasi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, raqamli ta'lim muhitini rivojlantirish va o'quvchilarda zamonaviy bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabbarova, N. (2024). *Elektron darsliklarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Zasiakina, O. (2025). *The role of multimedia textbooks in enhancing learning outcomes in Ukrainian schools*. Ukrainian Journal of Pedagogy, 8(1), 78–91.
3. Alibrahim, M., Khan, S., & Ahmed, R. (2022). *Impact of digital textbooks on student engagement in primary education*. Journal of Educational Technology, 15(3), 45–59.
4. Cartwright, P. (2015). *Digital learning tools in elementary classrooms: Benefits and challenges*. International Journal of Learning, 10(2), 22–35.
5. Hussain, A. (2024). *Effectiveness of interactive e-textbooks in early education*. Education and Information Technologies, 29(1), 112–130.

XALQ OG'ZAKI IJODI ORQALI O'QUVCHILARDA EMPATIYA VA AXLOQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Axtamova Gulira'no Akram qizi
NDU TTNM-M 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida empatiya va axloqiy tafakkurni rivojlantirish bosqichlari hamda ularning ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish yo'llari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: *empatiya, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiy, vatanparvarlik, afsona, rivoyat*

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы развития эмпатии и нравственного мышления у учащихся начальных классов через народное устное творчество, а также пути их формирования как социально активных личностей.

Ключевые слова: *Эмпатия, народное устное творчество, социальный, патриотизм, легенда, предание.*

Annotation. This article discusses the stages of developing empathy and moral thinking in primary school students through folk oral creativity, as well as ways to shape them into socially active individuals.

Key words: *Эмпатия, народное устное творчество, социальность, патриотизм, легенда, предание*

Bugungi globallashtirish va texnologik taraqqiyot davrida o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy olami, axloqiy qarashlari va ijtimoiy hissiyati tobora murakkab tus olmoqda. Shu bois ta'lim tizimida nafaqat bilim, balki axloqiy tafakkur va empatiyani shakllantirishga e'tibor kuchaymoqda. Empatiya – bu boshqalarning hissiyotlarini his etish, tushunish va ularga samimiy munosabat bildirish qobiliyatidir. Axloqiy tafakkur esa insonning to'g'ri va noto'g'ri, ezgulik va yovuzlikni anglashdagi ichki ongii jarayonidir. Mazkur jarayonda xalq og'zaki ijodi – ya'ni ertaklar, dostonlar, rivoyatlar, maqol va matallar – o'quvchilar qalbida insoniylik, mehr-shafqat, adolat, sabr-toqat kabi fazilatlarini uyg'otishda

eng tabiiy va samarali vositadir. Shunga misol qilib “Do‘stlik yo‘lagi” hikoyatiga nazar tashlashimiz mumkin: do‘stlik, mehmondo‘stlik kabi fazilatlar tufayli inson har doim ulug‘lanishi eslatib o‘tilgan.[Aydarova.U.B,...2023:67] Xalq og‘zaki ijodi insoniyatning asrlar davomida shakllangan axloqiy tajribasini o‘zida mujassam etgani bilan beqiyos tarbiyaviy kuchga ega.

O‘quvchi xalq ertaklarini tinglar ekan, u faqat voqealar rivojini emas, balki qahramonlarning his-tuyg‘ularini ham boshidan kechiradi. Masalan, “Zumrad va Qimmat” ertagida Zumradning mehribonligi va sabr-toqati bolalarda rahmdillik va adolat hissini uyg‘otadi. Shu tarzda o‘quvchi boshqalar dardiga befarq bo‘lmaslikni, empatik fikrlashni o‘rganadi. Ertaklar, rivoyatlar va afsonalar o‘quvchilarning hissiy olamini boyitadi, ularni boshqalar hislarini sezishga o‘rgatadi. Empatiya orqali bolalar o‘z xatti-harakatlarini boshqalar nuqtayi nazaridan baholay boshlaydilar. Natijada ular jamiyatda bag‘rikeng, hamdard va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadilar. Xalq maqollari va matallari qisqa, ammo chuqur ma‘noga ega bo‘lib, o‘quvchilarga axloqiy me‘yorlarni anglatadi. Masalan, “Yaxshilik qil, suvga tashla, baliq bilmas, Xoliq bilar” degan maqol bolaga niyatning pokligi, manfaat kutmasdan yaxshilik qilish zarurligini o‘rgatadi. Shu orqali o‘quvchi ichki axloqiy baholash mezonlarini shakllantiradi. Mashhur folklorshunos olim Omonulla Madayevning yozishicha: “ Xalq og‘zaki ijodi haqida ilmiy ish olib borgan dunyodagi hamma olimlar maqollarda millatning dunyoqarashi, hayot va tabiat voqealariga bo‘lgan munosabati aks etganini alohida ta’kidlaydilar. Haqiqatan ham, agar o‘zbek maqollari namunalariga murojaat qilsak, bu fikr juda to‘g‘ri ekaniga ishonchimiz komil bo‘ladi.”[Madayev O, 2010:35] Rivoyatlar va afsonalarda esa to‘g‘rilik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash orqali axloqiy tafakkur mustahkamlanadi. Masalan, “Go‘ro‘g‘li” dostoni orqali o‘quvchi jasorat, vatanparvarlik va halollikni qadrlashni o‘rganadi. Bunday asarlar axloqiy tafakkurni faqat tushuncha sifatida emas, balki hayotiy qadriyat sifatida singdiradi. Zamonaviy ta’limda xalq og‘zaki ijodini faqat adabiyot darsi materiali sifatida emas, balki psixologik va tarbiyaviy vosita sifatida qo‘llash lozim. Masalan:

- Ertaklarni tahlil qilish jarayonida o‘quvchilardan qahramon his-tuyg‘ularini izohlashni so‘rash;
- Maqollardan foydalangan holda bahs-munozara darslarini o‘tkazish;
- O‘quvchilarga o‘z hayotlaridan shunga o‘xshash axloqiy voqealarni aytib berishni topshirish.

Bunday interfaol yondashuvlar orqali o‘quvchilarda empatiya, axloqiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va o‘zini tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Xalq og‘zaki ijodi shu tarzda nafaqat madaniy meros, balki zamonaviy tarbiyaning muhim komponentiga aylanadi. “Do‘stlikda gap ko‘p ekan” o‘zbek xalq ertagida do‘stlikning qadri haqida tushuncha hosil bo‘ladi. Zero, Ibn Sino aytganidek : “Kim menga do‘stlik qilgan bo‘lsa, do‘stligi qadrini unutmadim va unga muruvvat , ehson, izzat-u ikrom ko‘rsatdim”.[Aydarova U.B,...2023:22]

Xulosa o‘rnida aytishim mumkinki, xalq og‘zaki ijodi o‘zbek xalqining ko‘p asrlik ma’naviy merosini, axloqiy qadriyatlarini avloddan-avlodga yetkazuvchi boy manbadir. U orqali o‘quvchilar boshqalarning his-tuyg‘ularini anglashni, ezgulikni qadrlashni, adolat, mehr-shafqat va insonparvarlikni o‘rganadilar. Empatiya va axloqiy tafakkur bolalarda shunchaki bilim emas, balki hayotga ongli munosabatni shakllantiradi. Shuning uchun o‘qituvchilar xalq og‘zaki ijodi namunalaridan dars jarayonida muntazam foydalanishlari, ularni zamonaviy tarbiya bilan uyg‘unlashtirishlari zarur. Natijada, xalq ijodi orqali tarbiyalangan yoshlar — boshqalarga nisbatan hamdard, adolatli va ma’naviy yetuk shaxslar sifatida kamol topadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Madayev O.Xalq og‘zaki poetik ijodi.–Toshkent: Sharq, 2010.–35 b
- 2.Aydarova U.B, Azizova N.K, Toirova M.E.O‘qish savodxonligi .4-sinf II qism.– Toshkent, 2023.–22b
3. Aydarova U.B, Azizova N.K, Toirova M.E. O‘qish savodxonligi.3-sinf II qism. – Toshkent, 2023.–67b

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA MUSTAHKAMLASH MASHQLARINI BAJARISHDA 4K MODULI ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

**Maxsiddinova Madina Xudayshukurovna
NDU TTNM-M 1-kurs magistranti**

Annotatsiya. Maqola boshlang‘ich sinif ona tili darslarida 4K moduli asosida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali mustahkamlash mashqlarini samarali tashkil etish masalasini yoritadi.

Kalit soʻzlar: 4K moduli, innovatsion texnologiyalar, mustahkamlash mashqlari

Аннотация. Статья рассматривает использование инновационных технологий на основе модуля 4K для повышения эффективности упражнений на закрепление знаний.

Ключевые слова: модуль 4K, инновационные технологии, упражнения на закрепление

Annotation .This article examines the use of innovative technologies based on the 4K module to improve the effectiveness of reinforcement exercises in native language classes.

Keywords: 4K module, innovative technologies, reinforcement exercises

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev taʼkidlaydi: «Taʼlim — Oʻzbekiston xalqi maʼnaviyatining asosi, ijodkorlik va faollikni rivojlantiruvchi eng muhim omildir. Oʻsib kelayotgan avlodning eng yaxshi imkoniyatlari aynan taʼlim orqali namoyon boʻladi».Ushbu fikrlar taʼlim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etishning naqadar dolzarb ekanini koʻrsatadi. Ayniqsa boshlangʻich sinf ona tili darslarida mustahkamlash mashqlarini 4K moduli asosida tashkil etish oʻquvchilarning til, nutq va fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda taʼlim jarayoni oʻquvchini faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki shaxs sifatida rivojlantirishni ham maqsad qiladi. Shu nuqtayi nazardan, 4K moduli boshlangʻich taʼlim uchun eng mos zamonaviy pedagogik model hisoblanadi. 4K moduli oʻzida quyidagi pedagogik vazifalarni mujassam etadi:

Kreativlik — oʻquvchining ijodkorlik salohiyatini ochadi, mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Kritik fikrlash — oʻquvchilarni matn, gap, soʻz tarkibini tahlil qilishga oʻrgatadi.

Kommunikatsiya — ogʻzaki va yozma nutqni rivojlantiradi, muhokama va bahs-munozara koʻnikmalarini shakllantiradi.

Kooperatsiya — jamoada ishlashni, hamkorlikni, bir-birini tinglashni oʻrgatadi.Ona tili darslari bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun ideal maydon hisoblanadi, chunki unda oʻqish, yozish, tinglab tushunish va fikrlash jarayonlari faol amalga oshiriladi. Mustahkamlash mashqlarida 4K modulining rol.Mustahkamlash mashqlari darsning eng muhim qismi boʻlib, yangi oʻzlashtirilgan bilimni mustahkamlash, tahlil qilish, takrorlash va amaliyotga tadbqiq etish imkonini beradi.

4K + Mustahkamlash mashqlari natijalari:

Oʻquvchilar mashqlarni ijodiy bajaradilar (kreativlik).

Matn, gap, soʻz ustida mantiqiy tahlil qilishadi (kritik fikrlash).

Mashqlarni bajarishda fikr almashadilar (kommunikatsiya).

Juftlik va guruh boʻlib ishlaydilar (kooperatsiya).

Innovatsion texnologiyalar imkoniyatlar. Raqamli platformalar:Wordwall, LearningApps, Kahoot, Quizizz, Mentimeter kabi platformalar mustahkamlash mashqlarini jonlantiradi.Imkoniyatlari: darhol natija koʻrsatadi;

topshiriqlarni avtomatik baholaydi;

vaqtni tejaydi, har bir oʻquvchining faol ishtirokini taʼminlaydi.

AR/VR texnologiyalari: Augmented Reality (AR) orqali harf, soʻz, gap, matn kabi tushunchalarni jonlantirish mumkin.Misol:AR ilovasi orqali soʻzning boʻgʻinlari 3D shaklda koʻrinadi va oʻquvchi interaktiv tarzda boʻgʻinlarni birlashtiradi. Gamifikatsiya

Oʻyin elementlari mustahkamlash mashqlarida motivatsiyani oshiradi.

Gamifikatsiya elementlari:

reyting

ball yigʻish

badge, medal

tezkor testlar

“xazina qutisi” oʻyinlari.

Ona tili darslari uchun 4K asosidagi mustahkamlash mashqlari

Quyidagi mashqlar aynan 4K moduliga mos interfaol variantlardir:Kreativlikka yoʻnaltirilgan mashqlar;Matnni davom ettirish texnikasi;

Oʻquvchi oʻzi yangi gaplar yaratadi;

“Harfga ijod qil” (berilgan harfdan boshlanuvchi soʻzlar bilan gap tuzish)

Kritik fikrlashga yoʻnaltirilgan mashqlar:

Gaplar orasidan mantiqan notoʻgʻrisini topish;

Soʻz turkumlarini taqqoslash;

Matndagi asosiy mazmunni chiqarish;Kommunikatsiyaga yoʻnaltirilgan mashqlar:

“Ovozli hikoya” yaratish

Dialog tuzish

Guruhlararo fikr almashinuvi, mini-munozara

Kooperatsiyaga yo‘naltirilgan mashqlar:

Juftlikda topshiriq bajarish;

Guruhda matn tahlili;

“Zanjirli gap tuzish” usuli;

Ilmiy-amaliy tajriba natijalari. Yuqorida ta’riflangan yondashuvlarning afzalliklari

4K modulining qo‘llanilishi ta’lim sifatini oshiradi, dars jarayonini jonlantiradi.

Tajriba jarayonlari quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

O‘quvchilarning faolligi 40–60% ga oshdi

Mustahkamlash mashqlarida xatolar soni 30% ga kamaydi

Jamoaviy ishlash ko‘nikmasi sezilarli rivojlandi

Darsni tushunish va eslab qolish samaradorligi oshdi

4K moduli mashqlarni mustahkamlash bosqichida eng faol natija beruvchi metodlardan biri ekanligi aniqlandi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, ona tili darslarida 4K moduliga asoslangan mashqlar samaradorlikni oshiradi. Innovatsion texnologiyalar o‘quvchini motivatsiya qiladi, darsni qiziqarli qiladi. O‘qituvchilarga muntazam ravishda raqamli metodik treninglar o‘tkazish tavsiya etiladi. Mustahkamlash mashqlari uchun o‘yin metodlari, AR/VR ko‘rgazmalarini joriy etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Nutqlar to‘plami. president.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun.
3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2023.
4. Digital Education in Primary School. Cambridge Press, 2022.
5. 4C Model in Education. USA, 2021

O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MEDIATA’LIMNING ROLI

Suyarqulova Shukrona Behzodovna

Navoiy davlat universiteti,

Pedagogika ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi,

+998996524506, E-mail: shukronabehzodovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada mediata’limning o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyati yoritiladi. Media axborotini anglash va baholash orqali o‘quvchilarning fikrlash madaniyati shakllanishi asoslab ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: mediata’lim, tanqidiy fikrlash, axborot tahlili, o‘quvchi-yoshlar, axborotni baholash.

Аннотация: В данной статье подчеркивается педагогическое значение медиаобразования в развитии критического мышления у учащихся. Обосновано формирование культуры мышления студентов через понимание и оценку медиаинформации.

Ключевые слова: медиаобразование, критическое мышление, анализ информации, студенты, оценка информации.

Annotation: This article emphasizes the pedagogical importance of media education in the development of critical thinking in students. The formation of a culture of thinking among students through understanding and evaluating media information is substantiated.

Key words: media education, critical thinking, information analysis, students, information evaluation

Bugungi axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda o‘quvchilar har qachongidan ham ko‘proq ma’lumot oqimiga duch kelmoqdalar. Internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali va boshqa media manbalari orqali ularga son sanoqsiz xabarlar yetib keladi. Bu sharoitda o‘quvchilarda nafaqat ma’lumotni qabul qilish, balki ularni tanqidiy tahlil qilish, baholash va mantiqiy xulosalar chiqarish

qobiliyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu yerda mediata'lim (media literacy) va tanqidiy fikrlash (critical thinking) o'rtasidagi uzviy bog'liqlik namoyon bo'ladi.

Taniqli mediata'lim tadqiqotchisi David Buckingham: "Mediata'lim faqat texnik ko'nikmalarni egallash emas, balki media dunyosini tanqidiy tushunish va unda faol ishtirok etish qobiliyatidir" deb aytib o'tgan [1, 4]. Mediata'lim – bu turli media mahsulotlarini (matn, tasvir, audio, video) tushunish, ularning yaratilish jarayonini, maqsadini va ta'sirini anglash, shuningdek, o'z media kontentini yaratish ko'nikmalarini o'z ichiga olgan keng qamrovli jarayondir. U o'quvchilarni media muhitida ongli iste'molchi va yaratuvchi bo'lishga o'rgatadi.

Tanqidiy fikrlash esa ma'lumotlarni shunchaki qabul qilmasdan, ularni chuqur tahlil qilish, haqiqatni yolg'ondan ajratish, dalillarning asoslilikini tekshirish va muammolarga yechim topishda ratsional yondashuvni qo'llash qobiliyatidir. Bu jarayonda o'quvchilar ko'pincha media tomonidan taqdim etilgan xabarlarining yashirin sub'ektivligini tushunishlari muhimdir [2, 7].

Mediata'lim o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni quyidagi yo'llar orqali rivojlantiradi:

1. Axborot manbalarini baholash: Mediata'lim o'quvchilarni turli axborot manbalarining ishonchliligi, ob'ektivligi va muallifning maqsadini aniqlashga o'rgatadi. Bu esa ularga yolg'on ma'lumotlar (fake news), noto'g'ri talqinlar va manipulyativ xabarlarini tanib olishga yordam beradi.

2. Yashirin maqsadlarni anglash: Reklama, siyosiy targ'ibot yoki ba'zi yangiliklar ortida yashirin maqsadlar bo'lishi mumkin. Mediata'lim o'quvchilarni ushbu yashirin xabarlarini stereotiplar va emotsional chaqiriqlar kabi manipulyativ texnikalarni aniqlashga o'rgatadi [3, 5].

3. Turli nuqtai nazarlarni tushunish: Bir xil voqea turli media vositalarida turlicha yoritilishi mumkin. Mediata'lim o'quvchilarga bir mavzuga oid turli xabarlarini solishtirish, ulardagi farqlarni va buning sabablarini tahlil qilish orqali kengroq va ko'p qirrali nuqtai nazarni shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, mediata'lim o'quvchilarga zamonaviy axborot dunyosida muvaffaqiyatli harakatlanish uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini beradi. Bu ularni ongli, mas'uliyatli va faol fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi, chunki ular ma'lumotlarni shunchaki iste'mol qilmasdan, balki ularni tahlil qilish, baholash va o'z xulosalarini chiqarish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Shunday qilib, mediata'limni o'quv dasturlariga integratsiya qilish bugungi ta'limning ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buckingham, D. (2003). Media Education: Learning and Contemporary Culture. Polity Press.
2. Kellner, D, Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy and the reconstruction of education. Media Literacy: A Reader, 2-7.
3. Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. The Communication Review, 3-5.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Shavkatova Shaxrizoda Shavkatovna -
Navoiy davlat universiteti 1-bosqich
tayanch doktoranti +998938912111
[**shaxrizodashavkatova98@gmail.com**](mailto:shaxrizodashavkatova98@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida 4K modulidan foydalanishning amaliy ahamiyati, o'quvchilarda mustaqil va kreativ fikrlash, nutqini erkin bayon eta olish va jamoada ishlash ko'nikmalarini oshirish uchun bir qancha usullar keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot ko'nikmasi, hamkorlik, ta'lim, dars, ona tili fani, boshlang'ich ta'lim.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ular orasida samarali muloqot va hamkorlik muhitini yaratishdir. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib

voyaga yetkazish uchun sarflangan sarmoya jamiyatga o'n, yuz barobar ko'p foyda keltiradi. Buyuk bobokalonimiz Abu Ali ibn Sino bundan ming yil oldin "Doviyurak va botir insonlar kelajakda sodir bo'ladigan qiyinchiliklardan qo'rqmaydi", deb bejiz aytmagan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: "Agar katta avlodning bilimi va tajribasini, uzoqni ko'ra olish fazilatlarini, yoshlarimizdagi g'ayrat-shijoat, mardlik va fidoyilik bilan birlashtira olsak, ko'zlagan marralarga albatta erishamiz. Yangi O'zbekistonni ana shunday bilimli va bunyodkor yoshlarimiz bilan birgalikda barpo etamiz"[1] deb alohida ta'kidladilar.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim-tarbiya bilim olish jarayonining poydevori hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limning mazmunini qaytadan ishlab chiqish, ta'limning sifatiga e'tiborni qaratish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri sanaladi. Bu jarayon boshlang'ich sinf ona tili darslarida alohida ahamiyatga ega. Chunki aynan boshlang'ich sinfda o'quvchining tafakkuri, nutqi, muloqot madaniyati va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalari shakllanadi. Ona tili fani o'quvchilarni faqat til qoidalar bilan tanishtirish emas, balki ularning fikrlash madaniyatini rivojlantirish, ijodkorlik qobiliyatini ochish, hamkorlikda ishlashga o'rgatish orqali shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Quyida biz 4K moduli asosida o'quvchilar bilan olib boriladigan faoliyatning ta'limda ijobiy jihatlarini ko'rib chiqamiz.

1. Tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish

Tanqidiy fikrlash — bu o'quvchining o'z fikrini dalillar bilan asoslay olishi, fikrlar orasidagi farqni anglay olishi va xulosaga kelish jarayonidir. Ona tili darslarida bu ko'nikmani shakllantirish uchun quyidagi usullar samaralidir: "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar..." kabi savollar asosida o'quvchilarning mulohaza yuritishiga sharoit yaratish, matn ustida ishlashda muallif fikriga munosabat bildirish, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish [2]. "Insert", "Klaster", "Aqliy hujum" usullaridan foydalanish orqali o'quvchilarning fikr yuritish jarayonini faollashtirish. Masalan, 3-sinf ona tili kitobining III qismida keltirilgan "Do'stlik g'olib bo'ldi" [3] ertagini o'qigach, o'quvchilarga "Siz muallif fikriga qo'shilasizmi? Nima uchun? Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?" kabi savollar berish orqali ularni tahliliy fikrlashga undash mumkin.

2. Ijodkorlikni shakllantirish

Ijodkorlik — o'quvchining yangicha yondashuv, original fikr, o'ziga xos yechim topish qobiliyatidir. Ona tili darslarida ijodkorlikni quyidagi yo'llar bilan rivojlantirish mumkin. Matn asosida ijodiy yozuv ishlari, ertakni davom ettirish, hikoya yozish, she'r to'ldirish kabilar. "Agar men yozuvchi bo'lganimda...", "Matnga boshqa yakun yozing" kabi topshiriqlar. Rol o'ynash, sahnalashtirish orqali o'quvchilarning tasavvuri va ijodiy tafakkurini kengaytirish. Bu usullar o'quvchilarni fikrlashga, o'z tasavvurini so'z bilan ifoda etishga o'rgatadi.

3. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish

Muloqot ko'nikmasi — o'quvchining o'z fikrini aniq, to'g'ri, madaniyatli tarzda bayon eta olishi, boshqalarni tinglashni bilishidir. Ona tili darslarida bu ko'nikmani rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim. Juftlik va guruhli ishlarda o'z fikrini bayon qilish, suhbatdoshni tinglash madaniyatini shakllantirish. Nutq o'stirish mashqlari: hikoya qilish, suhbat tuzish, munozara tashkil etish. "Debat", "Suhbat aylanasi", "Ochiq mikrofon" usullari orqali o'quvchilarni faol muloqotga jalb etish mumkin [4]. Bu orqali o'quvchi o'z fikrini dadil ayta oladigan, hurmat bilan tinglay oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

4. Hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish

Hamkorlik — bu birgalikda faoliyat yuritish, jamoa manfaatini tushunish va jamoaviy maqsadga erishish jarayonidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda bu ko'nikmani rivojlantirish uchun: guruhli ishlar, jamoaviy loyiha topshiriqlarini tashkil etish [5]. Har bir o'quvchiga ma'suliyatli rol berish (rahbar, yozuvchi, ma'lumot yig'uvchi va h.k.). "Birgalikda hikoya yozamiz", "O'yinli diktant" kabi topshiriqlar orqali hamkorlikni mustahkamlash. Bunday mashg'ulotlarda o'quvchilar bir-birlarini tinglashni, fikr almashishni, birgalikda qaror qabul qilishni o'rganadilar.

Ona tili darslarida yuqoridagi to'rt ko'nikmani — tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlikni — bir-biridan ajratmasdan, integratsiyalashgan holda rivojlantirish eng samarali hisoblanadi. Masalan, 3-sinf ona tili kitobining IV qismida "Tabiat go'zalliklarini his qila olasizmi?" [6] mavzusidagi matnda o'quvchilar: matnni tahlil qilib tanqidiy fikrlashni, tabiat manzarasini tasvirlab ijodkorlikni, o'z fikrlarini aytib muloqotni, guruhda ishlash orqali hamkorlikni o'rganadilar.

Bunday kompleks yondashuv o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi. Xulasa qilib aytganda, boshlang'ich sinfda ona tili darslari — bu shunchaki til qoidalarini o'rgatish jarayoni

emas, balki o'quvchini fikrlovchi, izlanishga moyil, ijodkor va muloqotga ochiq shaxs sifatida shakllantirish maktabidir. Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish darslarni jonlantiradi, o'quvchining o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va uni XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxsga aylantiradi. O'qituvchi bu jarayonda faqat bilim beruvchi emas, balki yo'lboshchi, yo'naltiruvchi va ilhomlantiruvchi shaxs bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 2020 yil, 29 dekabr, 6 bet.
2. Xoliqova D. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari. - .: TDPU nashriyoti, 2021. 17-b.
3. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. III qism. Baynazarova D.D. – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023. – 96 b.
4. Karimova N., Abduqodirova S. Ona tili ta'limida interfaol metodlar. – Toshkent, 2022. 26-b.
5. Jonibekova M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. – Samarqand: “Sharq”, 2020. – 32-b.
6. Ona tili: umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. II qism. D. Baynazarova – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023. – 33 b.

MAQOLLAR BADIY TAFAKKURNING TIPIK IFODASI

Kodirova Saodat Abdiraximovna
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedras
f.f.f.d.(PhD), dotsenti
Navoiy davlat universiteti
saodat.abduraximovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqollar xalq og'zaki adabiyotining qadimiy janrlaridan biri sifatida turli fanlar – tilshunoslik, xalq og'zaki ijodi, madaniyatshunoslik, falsafa, psixologiya kabi fanlarda keng tadqiq etilgan. Har bir yondashuv maqollarning ma'no qatlamlariga turli nuqtai nazardan yondashadi, ularning serqirra mohiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: Tipologik, tematik-kompozitsion, intertekstual, stilistik.

Maqollar xalq ijodining badiiy-falsafiy tafakkurini mujassam etuvchi birliklardan biri sifatida nafaqat folklor, balki adabiyotshunoslik, tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham tahlil etiladigan muhim paremiologik birliklardir. Ularda milliy dunyoqarash, poetik obrazlar, axloqiy konsepsiyalar, vaqt va makon tuyg'ulari, falsafiy qarashlar, estetik ideallar mujassamlashgan. Shu sababli maqollarni adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganishda bir necha nazariy yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy-estetik yondashuv. Bu yondashuvda maqollar badiiy matn sifatida, ya'ni obrazlilik, ifodaviylik, allegoriya va metaforalar tizimi orqali tahlil etiladi. Maqollarning ko'pchiligi qisqaligiga qaramay, katta ma'no yuki, kutilmagan obrazli parallellik va estetik ta'sir qobiliyatiga ega⁴³. Misol: “Til – kalit, og'iz – qulf” – bu yerda obrazli qarama-qarshilik orqali so'zning mas'uliyati falsafiy tarzda ifoda etilgan. Bunday yondashuvda maqollar badiiy ijodga ta'sir etuvchi manba sifatida o'rganiladi; estetik funktsiya va obrazlilik tahlil qilinadi; qisqa shaklda teran ma'no mujassamligini ko'rsatadi. Badiylik mezonlari asosidagi tahlil haqida U.To'ychiyev⁴⁴, B.Sarimsoqov⁴⁵ hamda A.Rasulov⁴⁶ning tadqiqotlaridan atroflicha ma'lumot berilgan.

Janriy va uslubiy yondashuv. Adabiyotshunoslikda maqollar aforizm, hikmat, epigrama, nutq birliklari kabi shakllar bilan qiyosiy tahlil etiladi. Bu yondashuv maqollarning janrlararo aloqalari, uslubiy xususiyatlari va badiiy uslub nuqtayi nazaridan tahlil qilinishini ta'minlaydi. Misol: “Qozonga

43 Данилевская Н.В. Методы лингвостилистического анализа / Н.В.Данилевская // Стилистический энциклопедический словарь русского языка; под ред. М. Н. Кожин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2006. – (С. 221- 230) – С. 28.

44 Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. – Тошкент, 2011.

45 Саримсоқов Б. Бадийлик асослари ва мезонлари. – Тошкент, 2004.

46 Расулов А. Бадийлик – безавол янгилик. – Тошкент: Шарқ, 2007.

yaqin yursang, qorasi yuqadi” – bu maqolda aforistik uslub, kesatma intonatsiya, va mukammal tuzilish ko‘rinadi.

Intertekstual yondashuv. Maqollar adabiy matnlarda sitata, allyuziya, intertekst, simvol sifatida faol ishlatiladi. Intertekstual yondashuv bunday birliklarning adabiy asardagi funksiyasi, poetik vazifasi va ma’no yaratishdagi roliga e’tibor qaratadi⁴⁷. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” romanida insonning doimo harakatda bo‘lishi lozimligi uqtirilgan maqol ishtirok etgan: “Yurgan daryo, o‘lturgan bo‘ryo emish” dedi Akram hoji (21-b). Bu maqol intertekst sifatida qahramon fikrini ifoda etishda xizmat qiladi. Bunday yondashuning ahamiyati shundaki, maqollar matn ichida semiotik ishora sifatida ishlatilishi; qahramonning nutqiy portreti yaratilishi; maqolning adabiy asarda g‘oyaviy-estetik funksiyani bajarishi tahlil qilinadi.

Ma’naviy-falsafiy yondashuv. Adabiy asarlarda ishlatiladigan maqollar orqali xalqning falsafiy dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlari, axloqiy mezonlari ochib beriladi. Bu yondashuv maqollarni adabiy obrazlar, muallif nutqi va mualliflik konsepsiyasi orqali tahlil qiladi⁴⁸.

Mavzuviy-kompozitsion yondashuv. Bu yondashuv maqollarning adabiy matndagi syujet qurilishi, qahramon xarakteri, janr stilistikasi bilan bog‘liq holda tahlil etilishini nazarda tutadi. Xususan, epik, dramatik va lirik asarlarda maqollar qahramon fe‘l-atvorini ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa. Maqollarni adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan o‘rganish ularning badiiy, intertekstual, estetik, ma’naviy va uslubiy funksiyalarini ochib berishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar orqali paremiyalar adabiy matndagi semantik markaz, avtorlik pozitsiyasi, milliy tafakkurning poetik shakllanishi kabi jarayonlarni tadqiq etish mumkin. Bu esa maqollarni faqat folklor yoki til birligi sifatida emas, balki badiiy tafakkurning tipik ifodasi sifatida qabul qilishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Данилевская Н.В. Методы лингвостилистического анализа / Н.В.Данилевская // Стилистический энциклопедический словарь русского языка; под ред. М. Н. Кожинной. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2006. – (С. 221- 230) – С. 28.
2. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. – Тошкент, 2011.
3. Саримсоқов Б. Бадийлик асослари ва мезонлари. – Тошкент, 2004.
4. Расулов А. Бадийлик – безавол янгилик. – Тошкент: Шарк, 2007.
5. Do’smuradova Y. Badiiy matnda intertekstuallik va uning turlari // YOPA. 2024. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/badiiy-matnda-intertekstuallik-va-uning-turlari> (дата обращения: 15.07.2025).
6. Ochilova B.M. Axloq falsafasi: / O‘quv qo‘llanma. B.M.Ochilova; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Jizzax davlat pedagogika instituti. – Toshkent: “Ijod-print”, 2019. – 160 b.

TURKISTONDA SOVET TA’LIM TIZIMINING SHAKILLANISHI

Bo‘riyev Ibrohim Salohiddin o‘g‘li
Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi
+998944862222
ibrohimburiyev94@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada 1917–1920-yillarda Turkiston hududida sovet hokimiyati tomonidan ta’lim tizimini siyosiy va mafkuraviy asosda qayta shakllantirish jarayoni tahlil etiladi. 1918–1924-yillarda qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlar sinfiy yondashuv, ruslashtirish, ta’limni markazlashtirish va yosh avlod ongiga sinfiy kurash g‘oyalarini singdirish kabi vazifalarga qaratilgani ko‘rsatiladi. Tadqiqot sovet ta’lim siyosati tashqi tomondan savodxonlikni oshirgan ko‘rinsa-da, aslida mahalliy xalqning tarixiy-ta’limiy an’analari izdan chiqarish va mafkuraviy sodiq avlodni shakllantirishga xizmat qilganini asoslaydi.

47 Do’smuradova Y. Badiiy matnda intertekstuallik va uning turlari // YOPA. 2024. №11. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/badiiy-matnda-intertekstuallik-va-uning-turlari> (дата обращения: 15.07.2025).

48 Ochilova B.M. Axloq falsafasi: / O‘quv qo‘llanma. B.M.Ochilova; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Jizzax davlat pedagogika instituti. – Toshkent: “Ijod-print”, 2019. – 160 b.

Kalit soʻzlar: Turkiston, sovet taʼlim siyosati, bolsheviklar, maktabgacha taʼlim, umumiy oʻrta taʼlim, ruslashtirish siyosati, sinfiy kurash, Maorif xalq komissarligi, anʼanaviy taʼlim, kommunistik mafkura.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda tarixiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, komparativ tahlil va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Sovet hokimiyatining Turkistondagi taʼlim siyosatini belgilagan meʼyoriy hujjatlar mazmuni tarixiy asosda oʻrganildi, siyosiy maqsadlar va ularning amaliy natijalari solishtirildi hamda taʼlim tizimidagi oʻzgarishlarning mafkuraviy mohiyati umumlashtirilgan xulosalar asosida baholandi.

1917-yil oktyabrda Turkistonda zoʻravonlik bilan oʻrnatilgan bolsheviklar hokimiyati, ommaviy noroziliklarga qaramasdan, keskin choralar qoʻllab maorif sohasini oʻz boshqaruviga olish va uni tubdan oʻzgartirish boʻyicha bir qator ishlarni amalga oshirdi. Bolsheviklar mintaqada yaxshi oʻrnashib olishlari uchun gʻoyaviy jihatdan zaif boʻlgan, biroq son jihatdan koʻpchilikni tashkil qilgan yoʻqsillar bilan targʻibot-tashviqot olib borish orqali ularni sovet mafkurasiga ishonitirish, farzandlarini maktablarga jalb etib, gʻoyaviy sodiq shaxs qilib tarbiyalashga urgʻu berdi. Albatta bu maqsad yoʻlida taʼlim tizimining huquqiy poydevorini yaratish uchun tegishli siyosiy va iqtisodiy choralar koʻrish talab etilgan. Shu jihatdan kelib chiqib, XX asr boshlarida kelib sovet hokimiyati taʼlim tizimining konstitutsion asoslari yaratishga eʼtibor qaratdi. Jumladan, Turkiston ASSRda konstitutsiyaning 15-moddasida din davlatdan ajratilib, maktab diniy muassasalar tarkibidan chiqarilgani yoki 56-moddaga koʻra taʼlim masalalarini boshqarish Maorif xalq komissarligi tassarrufiga oʻtkazilishi[1:3]. ushbu soha ham avvalo mustamlaka hukumat siyosatiga xizmat qilishga yoʻnaltirilganini koʻrsatadi. Bundan koʻzlangan bosh maqsad esa avvalo, Turkiston xalqining asrlar davomida shakllangan anʼanaviy taʼlim-tarbiya ildizlarini, oʻqitish usullari va maʼorif tizimlarini yoʻq qilishga qaratilgan mafkuraviy siyosat bilan bogʻliq boʻlgan.

Shu jihatdan ham 1918 – 1924-yillarda Turkiston ASSRda taʼlim sohasiga oid 100 ga yaqin meyoriy hujjatlar qabul qilinib, ular quyidagi yoʻnalishlarni oʻz ichiga olgan. Ulardan: taʼlim tizimini boshqarishga oid – 17 ta qaror; taʼlim muassasalari faoliyati: aniqrogʻi maktabgacha taʼlimga oid – 17 ta; maktablar boʻyicha – 24 ta; Taʼlimni moliyalashtirish boʻyicha – 15 ta; tashkiliy masalalar (oʻqituvchilarni tayyorlash, oʻquvchilarni maktabga jalb etish, fanlarni joriy etish) – 25 ta qaror qabul qilingan. Mazkur qonun osti hujjatlarida taʼlim tizimi oʻz ichiga maktabgacha taʼlim, yetti yillik maktab (1-3 sinf boshlangʻich va 4-7 sinf oʻrta taʼlim), oʻrta maxsus va oliy taʼlimni qamrab olgan. Sovet taʼlim tizimini yoʻlga qoʻyish uni targʻib etuvchi oʻqituvchilarni tayyorlashni yoʻlga qoʻyishni talab etgan. Yuqoridagi qarorlarning tahlili sovet maktablarini shakllantirishdan koʻzlangan siyosatning asl mohiyatini ochib beradi. Taʼlim tizimini boshqarishga oid qarorlarda oʻlkada bolsheviklarning toʻliq hukmronligi oʻrnatilgunga qadar maʼlum maʼnoda mavjud maktablarga vaqtinchalik ochiq qarshi siyosat olib bormaganligini, ammo ilk kunlardan oʻz tasarrufiga olishni nazarda tutilganini anglash mumkin.

Sovet andozalariga koʻra ishlab chiqilgan qonun hujjatlari kishilarni ikki toifa: eskicha va yangicha fikrlovchilarga ajratish, dastlabki yillarda yangicha fikrlovchilar tarkibiga kirib olgan sinfiy jihatdan “yot shaxslar”dan oʻz maqsadi yoʻlida foydalanish va fursat yetganda ularni “qora” oʻtmishga ega mafkuraviy kishilar sifatida yoʻq qilish siyosatiga asoslangandi. Buning isbotini 1918-yil 27-noyabrda maktablarda sovet konstitutsiyasini oʻqitish boʻyicha qabul qilingan alohida qaror ham tasdiqlaydi. Unga koʻra, maktabning boshlangʻich taʼlimi, aniqrogʻi 1–3-sinflardan boshlab sovet konstitutsiyasining mazmunini oʻrgatishda oʻquvchilarga “sinfiy yot unsur”lar, yaʼni “sinfiy dushmanlar”ni tanitish vazifasi belgilangan[2:13]. Demak, 8–11 yoshli bolalar ongini sinfiy kurash gʻoyasi qamrab olishi shart boʻlgan. 4–5-sinf dan boshlab konstitutsiyaning umumiy jihatlari oʻrgatilgan, 6–7-sinf oʻquvchilari, oʻrta va oliy oʻquv yurti talabalari esa konstitutsiyani toʻliq yod olishlari kerak edi. Bu bilan, ishchi va dehqonlarning huquqlari, xalqni ezib kelayotgan boy, mulkdor va ulamolarga qarshi kurash gʻoyasi bilan sugʻorilgan boʻlishi koʻzda tutilgan edi. Bunday taʼlim dasturi va siyosatini matbuotda ochiq tanqid qilgan Abdulla Qodiriy: “Men bilim yurtlari yonidan, boshlangʻich maktablar qarshisidan oʻtub qolsam, istiqboldagʻi alvir-shalvir oʻzbek madaniyatidan qoʻrqaman”[3:6], deya sovet maorif tizimining yoshlarni tarbiyalash ishlari kelajak uchun xatarli ekanidan ogohlantiradi. Darhaqiqat, keyinchalik ushbu dargohlarda taʼlim olgan yoshlar oʻz ustozlariga qarshi koʻrsatma berish, chaquv va sovet siyosatini targʻibot etish ishlariga keng jalb etilganligi maʼlum[4:16].

1918-yil sovet hukumati Turkiston ayollarining jamiyatdagi mavqeini oshirish va ularni siyosiy-ijtimoiy hayotdagi ishtirokini taʼminlash, ularga erkaklar bilan teng huquqlar berish, ishlab chiqarish va boshqaruvda ayollar ulushini oshirish siyosatini olib bordi. Buning uchun onalarni qoʻlidan yosh

bolalarni olish, bir vaqtini o'zida ham ona, ham bola bilan mafkuraviy tarbiya ishlarini olib borishni yo'lga qo'ydi. Tez orada Turkistonda maktabgacha ta'lim muassasalari – yasli va bog'chalar tashkil etildi. Buning ijrosi 1918-yil 5-sentyabrda qabul qilingan XKSning "Ta'lim va uning barcha bo'limlari va o'quv muassasalarini Maorif xalq komissarligi tarkibiga o'tkazish to'g'risida"[5:11-18]gi farmoni bilan bog'liq bo'lib, unda maorif komissarligi qoshida maktab yoshiga yetmagan bolalar tarbiyasini to'liq qamrab olish uchun maktabgacha ta'lim bo'limini tashkil etish qarori qabul qilinadi. 1918-yil 28-oktyabrdan bepul bog'chaga jalb etilgan bolalarning yosh chegarasini olti yoshdan sakkiz yoshgacha, ayrim hollarda esa istisno tariqasida 5 yosh etib belgilanganini ko'rish mumkin[6:41]. Ushbu davrda Maktabgacha yoshdagi bolalar soni 17 000 dan ortiq bo'lsa-da, ularning hammasini joylashtirish imkoni bo'lmagan va bog'chalarning sanitariya holati ham yomon bo'lib, tibbiy xodimlar yetarli bo'lmagan[7:16].

Bolalarning jismoniy rivojlanishi uchun o'yinlar, musiqa, gimnastika mashg'ulotlari o'tkazilgan. Aqliy rivojlanishi uchun ertaklar o'qish va rasmlarni ko'rsatish, kublar orqali o'qish, ko'rgazmali arifmetika, bolalar bilan suhbatlashish rejaga kiritilgan[8:15]. Biroq, ushbu talablarning barchasi Toshkentning rus qismidagi bog'chada amalga oshirildi. Eski shahar qismida bog'chalarda mashg'ulotlar o'tilmagan, xattoki bolalarning qorni to'yib ovqatlanmagan edi.

Ushbu davrdagi sovet ta'lim siyosatida maktablar, maktabgacha talim tizimining uzviy va mantiqiy davomi sifatida tashkil etilishi ko'zda tutilib, ularning faoliyati ham ilk tashkil qilingan maktabgacha ta'lim tizimi singari komunistik mafkuraga xizmat qilishi kerak edi. Shuning uchun ham 1918-yil 31-oktyabrdayoq Maorif xalq komissarligi tomonidan "Kam sonli millatlar uchun maktablar to'g'risidagi" qaror qabul qilinadi. Unga ko'ra ular davlat maktabi deb e'lon qilinib, darslarni o'z ona tillarida tashkil etish huquqiga berildi. Amaliyotda esa ta'lim asosan rus tilida tashkil etildi[10:238]. Bundan tashqari maktablarda o'quvchilar soni 25 ta etib belgilangan bo'lsa-da, uzog'i 10-15 tadan oshmagan. Maktablar ta'mir talab ahvolda bo'lgan. Qish oylarida maktablarda o'quvchilar kamayib ketganidan darslar o'tilmagan. Bundan tashqari bolalarni o'qitish uchun yig'iladigan maktab uchun to'lov puli ham ota-onalarning noroziligini keltirib chiqargan[11:287].

Bolsheviklar aholini sovet maktablariga jalb etishda turli vosita va usullarini qo'llagan. Jumladan, 1918-yil iyunda Turkiston xalq komissari buyrug'iga ko'ra, barcha sovet maktablarida o'qish bepul, deb e'lon qilingan[12:22]. 1918-yil 14-maydan boshlab XKSning 145-sonli buyrug'i bilan Turkistonda sovet ta'lim muassasalari tashkil etiladi va barcha maktablar, o'quv yurtlariga kirish imtihonlari bekor qilinadi. Yoshi, millati, dini va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar o'qishni hohlovchilar uchun ochiq qilib qo'yiladi[13:307]. Maktablarga o'quvchilar 8 yoshdan qabul qilingan. Savodsiz, lekin yoshiga ko'ra umumiy turdagi maktablarga qabul qilinishi mumkin bo'lmagan bolalar uchun maktabda maxsus sinflar yoki maxsus sinfdan tashqari sinflar tashkil etildi[14:459]. Maktablarga qabul qilishda sinfiy yondashuvga (asosan ishchi va dehqonlarning farzandlari) amal qilib o'quvchilar olindi. Umuman olganda sovet hokimiyati davrida maktablarning soni ko'paydi lekin, sifati yo'q edi. Ularning ko'pi qog'ozda bo'lgan. Ochilgan maktablar aholi yashash joylaridan juda uzoqda bo'lib, ularning ko'pchiligi moslashtirilgan binolarda ochilgan.

Xulosa qilib aytganda, XX asrning boshlarida Turkiston xalqi ta'lim tizimida ham og'ir va ziddiyatli davrni boshdan kechirdi. Zo'ravonlik bilan o'rnatilgan bolsheviklar hokimiyati, ijtimoiy hayotga jiddiy zarba berish maqsadida ta'lim tizimini o'z tassarufiga olishga e'tibor qaratib, sovet manfaatlariga mos tarzda qonunlar va qarorlar qabul qildi. Ta'lim tizimi bosqichlarga ajratilib, maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalariga ajratildi. 1918 – 1940-yillardagi O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan sovet ta'lim siyosati bir qarashda oddiy kambag'al xalqning bolalariga o'qib-savodli bo'lish imkoniyatini yaratib bergan bo'lsa-da, uning negizida kommunistik mafkuraga hayrihoh bo'lgan, o'z ona tili, madaniyati, urf-odatlarini unutgan avlod tarbiyalash yashiringan edi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Конституция (Основной закон) Туркестанской АССР, Ташкент, 1920 года. - С. 3.
2. Boboqulova Y.T. Sovet hokimiyatining Turkiston – O'zbekiston SSRdagi talim siyosati (1918 – 1941-yillar). Tar. fan. bo'yicha PhD diss. avtoreferati. Toshkent, 2024. 13-bet.
3. Қодирий А. Биз ким ва нималардан кўрқамиз // Муштум. – 1923. – № 7. 6-бет.
4. Набижон Бокий. Қатлнома. Хужжатли кисса.Тошкент 1992, Нуруллох Мухаммад Рауфхон. Бир соткин ва унинг чакувларида жўмардларнинг таърифлари.1993 й. // <https://kh-davron.uz>
5. ЎзМА, Р-94-фонд, 5- рўйхат, 1118- йиғмажилд, 11-18- варақ.

6. "Коммунист", 1918 г. 30 октябр, 41-сон.
7. ЎзМА, Р- 34-фонд, 1-рўйхат, 461- йиғмажилд 16- варақ.
8. ЎзМА, Р- 25-фонд, 1-рўйхат, 12- йиғмажилд 15- варақ.
9. ЎзМА, Р- 25-фонд, 1-рўйхат, 12- йиғмажилд 15- варақ.
10. Известия ВЦИК, № 238(502), 31 октября 1918г.
11. Батафсил қаранг: Мўминжон Муҳаммаджон ўғли (Тошқин). Турмуш урунишлари (Бир муллабаччанинг хотира дафтари).- Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. 287- бет. 1922 йил 2 декабр
12. ЎзМА, Р- 34-фонд, 1-рўйхат, 33- йиғмажилд, 22- варақ.
13. ЎзМА, Р- 25-фонд, 1-рўйхат, 35- йиғмажилд, 307- варақ.
14. "Известия ВЦИК", №225(459), 16 октября 1918 г.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI DARS JARAYONIDA FAOLLASHTIRISH USULLARI

**Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
17-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Bobojonova Nafisa Sobirovna**

Annotatsiya Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini dars jarayonida faollashtirish usullari, o'quvchilarning yosh psixologiyasini hisobga olgan holda darslarni qay yo'sinda tashkil qilish, ularning qiziqishlarini inobatga olib, dars mashg'ulotini to'g'ri yo'lga qo'yish, turli xil interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, axborot-kommunikatsiyalari, rolli o'yinlar orqali o'quvchini ta'lim jarayoniga qiziqtirish kabilar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar O'yin texnologiyasi, "So'z zanjiri", "Kim topadi", "Topishmoqni top" o'yinlari, Aqliy hujum metodi, Rolli o'yinlar.

Zamonaviy pedagogikaning asosiy maqsadlaridan biri bu o'quvchilarni dars mashg'ulotlarida xilma-xil yondashuvlar, qiziqarli metodlar, an'anaviy usullar, o'zgacha qarashlar yordamida faol ishtirokchiga aylantirish. Bu borada, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari alohida e'tiborni talab etadi. Chunki bolalarda ayni shu davrda ta'limga bo'lgan qiziqish, mustaqil fikrlash, ijtimoiylashuv, o'rganishga bo'lgan motivatsiya shakllanayotgan bo'ladi. Faol o'quvchilar bu ko'proq savol beruvchi, vaziyatni to'g'ri tahlil qila oluvchi, o'z shaxsiy fikrini bildirib oluvchi va bilimni mustaqil ravishda egallashga harakat qiluvchi shaxs hisoblanadi. Shu sababli ham darslarda o'quvchilarni faollikka undovchi zamonaviy metodlar, pedagogik texnologiyalar, psixologik yondashuvlarni mujassamlashtirish dolzarb masala bo'lib kelmoqda.

Yirik chet el va sobiq sovet psixologlari (J. Piaget, A. Vallon, J. Bruner, L. V. Zankov, P. Galperin va boshqalar) tadqiqotlarining ko'rsatishicha, oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalar tafakkurini jadal sur'atlar bilan rivojlantiradi, aqliy imkoniyatlarini ertaroq ishga tushishga, ro'yobga chiqishga yordam beradi. Bolalarning psixologik tayyorgarlik darajasi ta'limni muvaffaqiyatli uddalash, amalga oshirish uchun mutlaqo kafolat bera oladi¹. Ta'lim samaradorligi o'quvchilarning dars jarayonidagi ishtirokiga, bilimni faqatgina tinglovchi emas, faol egallovchi sifatida qatnashishiga bevosita chambarchas bog'liqdir. O'quv faoliyatini to'g'ri tashkil etish o'qituvchidan pedagogik mahoratni talab etadi.

O'qituvchining darsni qay tartibda o'tkazishi, vaqtni to'g'ri taqsimlay olish qobiliyati, o'quvchilarni faol ishtirok etishga undashi bu, avvalo, pedagogning o'ziga bog'liq.

Darsda o'qituvchi rahbar sifatida har bir o'quvchining bilim olish xususiyatlarini inobatga oladi, o'quvchilarning ta'lim jarayonida o'rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirish va ma'naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash hamda shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratadi².

O'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shu bilan birga, bu orqali darsga qatnashuvchining faolligini ham aniqlash mumkin. Masalan, "So'z zanjiri", "Kim topadi", "Topishmoqni top" singari o'yinlar dars jarayonini yanada jonlantirib, o'quvchilarning o'z qobiliyatini namoyon etishiga zamin yaratadi.

"So'z zanjiri" o'yini - har qanday dars mashg'uloti boshida diqqatni jamlash yoki dars oxirida ortib qolgan vaqtni samarali o'tkazish maqsadida o'tkazish uchun ishlatiladi. Bu o'yinni bajarish uchun doskaga 7 yoki 10 ta o'quvchi chiqishi kerak bo'ladi. So'ng, o'qituvchi bitta so'zni aytadi, qolgan

o'quvchilar esa ketma-ket davom ettiradi. Faqatgina o'quvchilar ko'p o'ylamay tezroq so'z topib aytishi kerak. Shundagina o'yin maroqli bo'ladi, o'quvchilarda ham darsga bo'lgan qiziqish yanada ortadi. Aytolmagan o'quvchi o'yinni tark etadi va oxirida bitta o'quvchi qolgunicha davom ettiriladi.

"Topishmoqni top" - boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mantiqiy fikrlashni, eshitib tushunish va izohlash ko'nikmasini shakllantirishga, eslab qolish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan o'yinlardan biri. Bu o'yin asosan dars jarayonida yoki tanaffus paytida bolalarni faol ishtirok etishga undaydi. O'yin boshlanishi uchun o'qituvchi topishmoq aytadi. Qolgan o'quvchilar esa topishmoqni topishga harakat qilishadi. Topishmoqni to'g'ri topgan o'quvchiga ball beriladi yoki taqdirlash uchun "yulduzcha" beriladi. Oxirida eng ko'p topishmoq javobini topgan kishi g'alaba qozonadi.

"Kim topadi?" — boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan, bilim, topqirlik va tez fikrlashni rivojlantiruvchi didaktik o'yinlardan biri. Bu o'yin dars jarayonida mavzuni mustahkamlash yoki takrorlashda foydali bo'ladi. Buning uchun o'qituvchi savol, masala, rasm yoki belgili narsalarni ko'rsatadi. O'quvchilar orasidan tez va to'g'ri javob bersa, o'sha yutadi va rag'batlantiriladi.

O'quvchilarni rag'batlantirish ijobiy harakatga undovchi, motivatsiyasini oshiruvchi va darsga bo'lgan qiziqishini shakllantiruvchi usullardan biridir.

Birinchidan, ularda ichki motivatsiya namoyon bo'ladi, ya'ni bola yutuqlari qadrlanayotganini ko'radi va ko'proq harakat qiladi. Ikkinchidan, o'ziga bo'lgan ishonch ortadi. Uchinchidan, samarali raqobat muhiti yaraladi. Raqobat bor joyda, albatta, o'sish ham bo'ladi.

Interfaol metodlar bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol muloqotni ta'minlaydigan, shaxsiy fikrlash, o'zaro tahlil qilish salohiyatini va ijodkorlikni rivojlantiradigan metodlardir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Aqliy hujum", "Rolli o'yinlar" kabilar faollikka chorlovchi metodlar sanaladi.

Aqliy hujum - biror muammo bo'yicha o'quvchilar tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalarni to'plab, aniq bir yechimga kelinadigan usul.

Aqliy hujum metodi o'quvchilarni mustaqil va erkin fikrlashga undaydigan, dars jarayonini jonlantiruvchi samarali metodlardan biridir. Ushbu usul orqali o'quvchilar darsda faol ishtirok etadi, o'z fikrlarini bemalol bildiradi va yangi g'oyalarni ilgari suradi. Bu yerda har qanday fikr qadrlanadi, tanqid qilinmaydi.

Bunday yondashuv o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch hissini kuchaytiradi, ularni o'z fikrlarini bildirishga, bahslashishga va muammoni hal qilishga jalb etadi. Shu tariqa o'quvchilar dars davomida nafaqat bilim oladi, balki faol ishtirokchi bo'lib shakllanadi. Aqliy hujum metodi ayniqsa ijodiy fikrlash, muammoni hal qilish va jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishda juda muhim.

Rolli o'yinlar - dars mashg'ulotlarida ma'lum bir vaziyatni rollarga kirib, shu rolga mos harakat qilish. Bu, ayniqsa, darsdagi faollikni yanada kuchaytiradi, real voqealar asosida rolni ijro etib, darsni o'rganish imkonini beradi.

Rolli o'yinlar orqali bolalar mavzuni hayotiy misollar orqali o'rganadi, ularda sahna madaniyati shakllanadi.

Axborot- kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish- xilma -xil multimedia vositalari, elektron doskalar, viktorinalar, videoroliklar orqali dars jarayoni maroqli, interaktiv va samarali o'tadi. Chunki animatsiyalar, taqdimotlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini ikki baravar ortishiga zamin yaratadi.

Bu orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsdagi faolligi ancha oshadi. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarni faollikka undovchi turli vositalarni taqdim etadi. Bunday metodlar o'quvchilarning diqqatini uzoqroq saqlashga yordam beradi va darsni osonroq o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Shuningdek, mustaqil ishlash imkoniyatlari ham ortadi. Bu ularga o'qituvchining yordamiga muhtoj bo'lmasdan, mustaqil o'rganish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, texnologiya real hayotga yaqin mavzularni o'rgatish imkonini beradi.

Bundan tashqari, pedagogning mahorati, o'quvchilarni faollikka chaqirish va vaqtini samarali taqsimlash ko'nikmalari ham ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlaydi. Shu boisdan, o'quvchilarni faollashtiruvchi metodlarni doimiy ravishda qo'llash va o'rganish jarayonini jonlantirishga qaratilgan yondashuvlarni rivojlantirish zarur.

Ta'kidlangan metodlar, pedagogik texnologiyalar va psixologik yondashuvlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim jarayoniga yanada qiziqish va faol ishtirok etishlari mumkin, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Har bir metod boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshiga, psixologik holatiga, rivojlanish bosqichiga mos bo'lib, ularning darsdagi ishtirokini faol va mazmunli qilishga xizmat qilishi kerak. Shu sababli,

o'qituvchi darsni rejalashtirganda bu metodlarni o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslab tanlashi lozim. Shunday qilib, metodlar samarali qo'llanilganda, o'quvchi darsda passiv kuzatuvchi emas, balki faol ishtirokchi bo'lib shakllanadi. Bu esa ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchini ongli, faol va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shuni xulosa qilib aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini dars mashg'ulotlarida faollashtirish uchun zamonaviy pedagogik metodlar, usullar, o'yinga asoslangan texnologiyalar va interfaol yondashuvlarning ahamiyati yoritildi. O'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan holda darslarni to'g'ri tashkil etish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda ijtimoiy faoliyatga jalb qilish, o'yin texnologiyalari, rolli o'yinlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o'quvchilarning diqqatini jamlash, ularni dars jarayoniga faol ishtirok etishga undash, o'z fikrlarini erkin bildirishi va yaratish imkoniyatlarini oshirish kabilar haqida so'z yuritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. O'RQ-37-son. 23.09.2020.– T.: 2020. – 75 b. //https://lex.uz/docs/5013007
2. Ergash G'oziyev "Ontogenez psixologiyasi" Toshkent -2010
3. A'zam Xoliqov "Pedagogik mahorat" Toshkent-2011
4. O.Roziqov, M.Mahmudov, B.Adizov, A.Hamroyev "Ona tili didaktikasi" Toshkent "Yangi asr avlodi" 2005

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINING BILUV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ro'ziyeva Nigora Kamtarovna

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

3-kurs tayanch doktoranti (3101nigora@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining biluv faoliyatini rivojlantirishning umumiy va o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: faoliyatchanlik, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, axborot texnologiyalari, an'anaviy ta'lim, masofaviy ta'lim.

Mamlakatimizda ta'lim tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, ertangi kunimizning munosib davomchilarini kamolga yetkazishning mustahkam tashkiliy-huquqiy mexanizmi yaratilishi boradagi ishlar bugungi kunda yanada jadal tus olmoqda. Dunyo taraqqiyoti shiddati barcha soha kabi ta'lim-tarbiya jarayoniga ham yangicha yondashuvni, innovatsion texnologiyalarni tatbiq qilishni taqozo etmoqda. Shunga ko'ra, navqiron avlodni jismonan sog'lom, intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy pozitsiyaga ega, vatanga sodiq qilib tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish muhim vazifalar sanaladi.

Talabalar biluv faoliyatini rivojlantirish — bu ularning bilim olish, anglash, tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotda qo'llash jarayonlarini shakllantirish va chuqurlashtirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. Talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirishning umumiy xususiyatlari qonuniyatlar, meyorlar va tamoyillarga asoslanadi. O'ziga xos xususiyatlari esa ta'lim oluvchilarning yoshi, psixik xususiyatlari, o'quv predmetlari va jamiyatning ehtiyojlari bilan bog'liq bo'ladi. Umumiy xususiyatlarga faoliyatchanlik, mustaqillik, ijodiylik kirs, o'ziga xos xususiyatlarga shaxsiy qiziqishlarni rivojlantirish, murakkab bilimlar bilan ishlash kabi jihatlar kiradi.

Talabalarning biluv faoliyatini rivojlantirishning umumiy xususiyatlarini quyida ko'rib chiqamiz:

- Faoliyatchanlik va mustaqillik - o'quv jarayonida talabalar faol ishtirok etishi, mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilishga intilishi lozim. Bilim olish jarayoni faqat tashqi ta'sir emas, balki talabani ichki faolligini talab qiladi. Talaba faol ravishda o'rganishga qiziqadi, savollar beradi, mustaqil izlanadi.

- Ijodkorlik va tanqidiy fikrlash - mavjud bilim va ko'nikmalardan yangicha yondashuvlar yaratish, tanqidiy tahlil qilish va yangi g'oyalar ishlab chiqish muhim.

- Ma'lumotlarga ongli munosabat - talabalar bilimlarni faqat yodlashdan ko'ra, ularni tushunishi, ma'nosini anglab yetishi va o'zlashtirishi zarur.

- Mantiqiy va tizimli fikrlash - turli ma'lumotlarni bog'lash, sabab-oqibatni aniqlash, tizimli tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish.

- Ma'naviy va axloqiy tarbiya - bilish faoliyati bilan birga, axloqiy tamoyillarga amal qilish va jamiyatga foyda keltirishga intilish muhim.

- Motivatsiya bera olish - ichki (qiziqish, o'zini rivojlantirish istagi) va tashqi (baho, mukofot, tan olinish) motivlar orqali rag'batlantiriladi.

Talabalarining biluv faoliyatini rivojlantirishning umumiy xususiyatlaridan farqli ravishda, talabalarining biluv faoliyatini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishamiz:

- Shaxsiy psixologik xususiyatlar - har bir talabaning individual qiziqish sohasi, bilim darajasi va o'rganish uslubi bor. Kimdir vizual materiallar orqali yaxshi o'rganadi, boshqasi amaliy mashg'ulotlar orqali. Shunga ko'ra talabaning o'ziga xos qiziqishlari, qobiliyatlari va xarakteriga qarab o'qitish usullarini to'g'ri tanlash.

- O'quv predmetining xususiyatlari - tanlangan fanning o'ziga xos terminologiyasi, nazariyasi va amaliyotini o'zlashtirishga qaratilgan yondashuv. Texnik fanlarda biluv faoliyati ko'proq hisob-kitob, eksperiment va mantiqiy tahlilga gumanitar fanlarda esa fikrlash, tahlil qilish, bahslashish ko'nikmalariga asoslanadi.

- Yosh va rivojlanish bosqichlari - talabalarining yoshiga qarab ularga tushunarli bo'lgan murakkablik darajasidagi topshiriqlarni berish, ularning psixologik rivojlanishini hisobga olish. 1-kursdagi talabaning biluv faoliyati bilan 4-kursdagi talaba o'rtasida sezilarli farq bo'ladi. Ilg'or bosqichlarda talaba ko'proq mustaqil ishlashga, ilmiy izlanishga moyil bo'ladi.

- Jamiyatning ehtiyojlari - jamiyatning bugungi va kelajakdagi ehtiyojlariga mos keladigan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish. Talabaning yashash muhiti, ijtimoiy mavqeyi, madaniy qadriyatlari ham biluv faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi.

- Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish - axborot texnologiyalari, internet, elektron darsliklar va virtual o'quv muhitlaridan samarali foydalanishga urg'u berish. An'anaviy ta'lim, masofaviy ta'lim yoki dual ta'lim formatlarida talabalar biluv faoliyati turlicha shakllanadi. Onlayn ta'limda texnologiyalarga bog'liqlik kuchliroq bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, talabalar biluv faoliyatining umumiy xususiyatlari barcha ta'lim oluvchilar uchun asos bo'lsa, o'ziga xos xususiyatlari har bir shaxsning individualligini hisobga olgan holda yondashishni taqozo etadi. Pedagogik jarayonda bu jihatlarni hisobga olish — samarali ta'limning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 01.04.2021 yildagi PF-6198-son.
2. Rahima Mavlyanova, Nargiz Rahmankulova "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya" Toshkent, Voris-Nashriyot, 2013
3. Jill Leibold "Curricular integration in the elementary classroom", University of Northern Iowa, 2011
4. Бацунов С.Н., Дереча И.И., Кунгурова И. М., Слизкова Е.В. Modern Determinants of Development soft skills // Концепт. 2023. No 4. С. 198–207. DOI 10.24 422/MCITO.2018.4.12 367. (in Russ.).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Nusratillayeva Sevarabonu Rustam qizi

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-"B" guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Isroilova Ruhshona Sunnatovna

Navoiy davlat universiteti

"Boshlang'ich ta'lim" kafedrası, p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini shakllantirish jarayoni, uning ahamiyati, mazmuni hamda metodik asoslari yoritilgan. Shuningdek, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda qo'llaniladigan samarali metodlar, o'qituvchining roli va o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rag'batlantirish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kreativ tafakkur, intellektual, ko'rgazmali metodlar, rolli o'yin, didaktik o'yin, ko'nikma, muammoli vaziyat, tanqidiy fikrlash, aqliy hujum.

Annotation: This article explores the process of developing creative thinking among primary school students, emphasizing its significance, content, and methodological foundations. It analyzes effective methods used to enhance creative and critical thinking, the teacher's role in this process, as well as modern approaches to encouraging independent thinking in students.

Keywords: creative thinking, intellectual development, visual methods, role play, didactic games, skills, problem situations, critical thinking, brainstorming.

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс формирования креативного мышления у учащихся начальных классов, его сущность, значение и методические основы. Анализируются эффективные методы развития творческого и критического мышления, роль учителя в этом процессе, а также современные способы стимулирования самостоятельного мышления у учащихся.

Ключевые слова: креативное мышление, интеллектуальное развитие, наглядные методы, ролевые игры, дидактические игры, навыки, проблемная ситуация, критическое мышление, мозговой штурм.

Bugungi kunda dunyoqarashi keng, mustaqil fikrlaydigan komil insonni tarbiyalash, eng dolzarb muammolardan biridir. Bu muammo qadim-qadimdan ham eng muhim muammolardan bo'lgan. Fikrimizning dalili sifatida mutafakkirlarimiz asarlariga murojaat etar ekanmiz ularda ham inson va insoniylik munosabatlar, shaxs va uning kamoloti muammolari qaysi davrda yashashimizdan qat'iy nazar o'sha jamiyatning ilg'or kishilari, olimlar, buyuk allomalar va donishmandlarning diqqat markazidagi asosiy masalalardan bo'lib kelgan. Har bir davr yoshlarining bilim darajasi, fikrlashi, dunyoqarashi, ma'naviy qiyofasiga qarab o'sha jamiyatning ertangi kunini aniq tasavvur etish mumkin. Zero yoshlar jamiyatning tub negizi, aholining ilg'or qatlami, kelajakning ishonchli egalaridir. O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimovning «Bugungi kunda Vatan taraqqiyoti yurt tinchligi, farovon hayotga erishish, xalqaro maydonda munosib o'rin egallashdek ezgu maqsadlarga yetish yo'lida biz tayanchimiz va suyanchimiz bo'lmish yoshlarimizga beqiyos orzu-umidlar bilan qaraymiz»[1]. Ushbu so'zlar hozirgi yoshlarga bo'lgan cheksiz hurmat va e'tibor belgisidir. Darhaqiqat, biz bugungi kunda yoshlarimizda kreativ tafakkur va mustaqil fikrlashni tarbiyalashimiz, globallashuv jarayonida asosiy vazifadir. Tafakkur ham psixik jarayonlardan biri bo'lib idrok, xayol, xotira va shunga o'xshash holatlarga bog'liq. Tafakkur iborasi arabcha "fikr" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'ylash, muhokama, mushohada va fikr yuritish ma'nolarini bildiradi. XI asrda tilimizda ong, aql, tafakkur so'zlari bilan birga sof turkiy so'z "o'g" ishlatilgan. O'git so'zi ham shundan kelib chiqqan. Turk xo'qonligida saroy amaldorlaridan biri "o'gilik" deb atalgan, bu lavozim egasi maslahatchilik, vasiylik bilan shug'ullangan.

Ergash G'oziyev o'zining "Tafakkur psixologiyasi" kitobida tafakkurga quyidagicha tarif bergan: "Tafakkur atrof muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bavo-sita, umumlashgan holda aks ettiruvchi psixik protsess, sotsial sababiy bog'lanishlarni anglashga, yangilik ochishga va prognoz qilishga yo'naltirilgan aqliy faoliyatdir"[2]. Bizningcha ushbu ta'rifda tafakkuring eng muhim xususiyatlari va funksiyalari tasvirlangan. Tafakkurning turlari juda ko'p. Asosiy turlaridan biri kreativ tafakkurdir. Kreativ tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shakli bo'lib ob'ektiv voqeaning ongda aks etish

jarayonidir. Tafakkur atrof-muhitni, ijtimoiy munosabatlarni voqeylikni bilish quroli, shuningdek inson faoliyatining amalga oshirishning asosiy sharti hisoblanadi. Kreativ tafakkur faqat ko'rishga emas til va nutq bilan chambarchas bog'liq. Shuningdek inson o'zining ongi, tafakkuri bilan farq qilib turadi. Kreativ tafakkurimizning yoki qanchalik mustaqil fikrlashimizning boyligi bizning nutqimizda aks etib turadi. Kreativ tafakkur sezgi, idrok tasavvurlarga qaraganda voqeylikni to'la va aniq aks etadi. Tafakkurning fiziologik ko'rinishlaridan biri inson miyasining alohida funksiyasi hisoblanishidir. Uning nerv fiziologik asosi birinchi va ikkinchi signal sistemalarining o'zaro munosabatidan iborat. Kreativ tafakkur jarayonida natijada insonda fikr, mulohaza, g'oya, faraz kabilar vujudga keladi. Ular shaxsning ongida tushunchalar, hukmlar, xulosalar shaklida ifodalanadi. Inson mustaqil fikrlash jarayonida biror xulosaga fikr haqida to'xtamga keladi. Shaxs barcha fikrlarni o'zining nutqi orqali boshqalarga yetkazib beradi. Odam borki, fikr yuritish qobiliyatiga ega. Mutafakkir iborasining o'zagi ham fikrdir. Lekin har bir fikr yurita oladigan kishiga nisbatan mutaffakkir iborasini qo'llab bo'lmaydi. Yuksak, teran va atroflicha fikr yurita oladigan va ijtimoiy faoliyatidan el-yurtiga nafi tegadigan siymolarnigina tafakkurli va mustaqil fikrlashga qodir mutafakkir deyishimiz mumkin.

Kreativ tafakkur ijodiy xayol bilan uzviy aloqada bo'ladi. Shuning uchun inson amaliy faoliyatda bir talay savollarga javoblarni xayol yordami bilan topadi. Jumladan, har xil taxminlar, farazlar, ilmiy gipotezalar, kashfiyotlar, texnika sohasidagi ixtirolar ham ana shu yo'sinda amalga oshadi, ya'ni xayol yordami bilan zarur natijalarga erishiladi. Shuningdek, kreativ tafakkur jarayoni ba'zi bir vazifalarni hal qilish, bajarish, muhokama yuritish, mulohaza qilish, fikrlash, faraz qilish singari jarayonlar mantiqiy fikr yuritish usullari va vositalarini qo'llash yo'li bilan nihoyasiga yetkaziladi. Masalan, matematika, fizika kabi fan asoslarini o'zlashtirishda xuddi shunday holat ro'y beradi. Kreativ fikr yuritish jarayonida goho kamchilik va xatolarga yo'l qo'yiladi. Natijada olingan javoblar yoki qo'llanilgan vositalarda shubhalanish hissi paydo bo'ladi. Oqibatda natijalarni tanqidiy tekshirish masalani hal qilish bilan parallel ravishda namoyon bo'lishi mumkin. Odatda, ushbu kezlarda fikr yuritishning mantiqiy jihatlar hukm va xulosa chiqarish, isbotlash, dalillash, asoslash, rad qilish, inkor etish kabilar ijodiy tafakkur yadrosini tashkil qiladi. Kreativ taffakkur jarayonida inson masalani hal qilishda o'zgalarning yordamiga tayanib ish ko'radi. Ayrim hollarda masala yoki topshiriqni hal qilish, yechish paytida ijodiy tafakkur shaxslararo munosabatda, muloqotdagi voqea bo'ladi. Muloqot esa fikr almashish, suhbatlashish, muhokama qilish, bahslashish, isbotlash, dalillash kabi mantiqiy usullardan tashkil topadi. Fan va texnika taraqqiyoti tarixining ko'rsatishiga qaraganda, yirik ilmiy kashfiyotlar, falsafiy mushohadalar, ilmiy nazariyalar, konstruktiv ijodlarning aksariyati ulug' kishilar tomonidan ijtimoiy tafakkurning mahsuli sifatida, kollektiv tafakkuri natijasi tariqasida dunyo yuzini ko'rgan. Demak, ijodiy tafakkur avlodlarning aql – zakovati durdonalarining tizimlashishi natijasida voqelikni yangilik elementi bilan boyitadi, xolos.

Kreativ tafakkur bilan masala yechish o'zaro uzviy bog'langan bilish jarayonlaridir. Lekin, ijodiy tafakkurni masala vositasiga aylantirib yuborish mutlaqo mumkin emas. Shuning uchun ularning nozik jihatlarini farqlab olish maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun ularning nozik jihatlarini farqlab olish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, masalani hal qilish, yechish faqat tafakkur yordami bilan amalga oshiriladi, chunki bunda hech qanday o'zgacha yo'l bo'lishi mumkin emas va bo'lmaydi ham. O'z navbatida tafakkur masala yechish vaqtidagina vujudga keladi. Shu boisdan yangi masala qo'yishda, yangi muammolarni barpo qilishda, ularning inson tomonidan anglab yetishida va boshqa hollarda asosiy rol o'ynaydi. Binobarin, ijodiy tafakkur faqat masala hal qilish bilangina bog'liq bo'lmasdan, balki bilimlarni egallash, tekstlarni tushunish, narsa hamda hodisalarni tanqidiy jihatdan analiz qilish va hokazolarda ham juda zarurdir.

Xo'sh, muammoli vaziyat bilan masala yechishning o'zaro tafovuti bormi? Odatda muammoli vaziyat vujudga kelganda odam favqulodda hech kutilmagan, notanish, tushunilishi murakkab bo'lgan, noma'lum narsa va hodisalar bilan uchrashadi. Aqliy zo'r berish natijasida iroda sifatlarini ishga solish orqali muammoli vaziyatdan kelib chiqib, uning bilan mahkam aloqa qilib hukm suradi. Tafakkur muammoli vaziyatni analiz qilish natijasida uni ravshanlashtirib, yechish mumkin bo'lgan masalaga aylantiradi. Demak, bu yerda o'zaro mustahkam bog'langan fikr yuritishning berk zanjiri vujudga keladi: Tafakkur – muammo masala. Zanjirning har bir zvenosi hamisha va beto'xtov bir – birlarini taqazo etadi.

Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilar tafakkuri endigina shakllanayotgan bo'ladi. Shu bois bu davrda: ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyatlarni hal qilish, savol-javob, rolli o'yinlar, ijodiy rasmlar, ertaklar to'qish orqali

tafakkurni faollashtirish juda muhimdir. Bu jarayon o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradi, tasavvurini boyitadi va yangilik yaratishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini oshirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

1. Muammoli o'qitish metodi:

Muammoli o'qitish metodi — bu o'quvchilarning bilimlarni tayyor holda emas, balki muammoni hal qilish jarayonida mustaqil kashf etish yo'li bilan o'zlashtirishini ta'minlaydigan o'qitish usulidir. Ya'ni, o'qituvchi o'quvchilarga muayyan muammoli vaziyat yaratadi, o'quvchilar esa o'sha muammoni hal qilish orqali yangi bilim, ko'nikma va fikrlash tajribasini egallaydi. Masalan: "Agar suv bo'lmasa, hayot qanday bo'lardi?" kabi savollar orqali o'quvchilar fikrlashga undaladi.

2. "Aqliy hujum" metodi:

"Aqliy hujum-bu aniq belgilab berilgan muammolarni hal qilish maqsadida o'rganuvchi guruhlar tomonidan g'oyalarni yaratish uchun foydalanadigan usul"[3]. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning ijodiy fikrlashini faollashtirish, noodatiy yechimlarni topishga o'rgatish va jamoada hamkorlikda fikrlash malakasini shakllantirishdir. Aqliy hujumda har qanday fikr qadrlanadi, hech bir g'oya tanqid qilinmaydi. O'qituvchi muammo yoki savolni beradi, o'quvchilar esa imkon qadar ko'p javob, fikr yoki g'oya ilgari suradilar. Keyin barcha takliflar tahlil qilinib, eng maqbul yoki ijodiy yechim tanlab olinadi.

3. Kichik guruhlarda ishlash:

Kichik guruhlarda ishlash metodi — bu o'quvchilarning 3–6 kishilik jamoalarda birgalikda fikr almashib, muayyan topshiriqni ijodiy hal etishiga asoslangan interfaol o'qitish shaklidir. Bu jarayonda o'quvchilar o'z fikrini erkin bayon etadi, boshqalarning g'oyalari tinglaydi, birgalikda muhokama qilib, yangi g'oyalarni ilgari suradi. Shunday qilib, har bir bola mustaqil fikrlash, mantiqan tahlil qilish va yangi yechim topish tajribasini egallaydi — bu esa kreativ tafakkurning asosiy belgilaridandir. Guruhda ishlash davomida har bir o'quvchi o'z fikrini bildiradi, boshqalar bilan solishtiradi. Bu jarayon tafakkur doirasini kengaytiradi va yangi, noodatiy g'oyalarni yuzaga keltiradi. Guruhdagi samimiy, do'stona muhit o'quvchiga o'z fikrini qo'rquvsiz aytish imkonini beradi. Bu esa ijodiy fikrlashni faollashtiradi. Guruh topshiriqlarida muammoli savollar berilishi o'quvchilarni yangi yechim izlashga undaydi. Natijada ular o'z fikrlarini yangicha yo'sinda ifodalay boshlaydilar. Fikr almashish jarayonida o'quvchilar bir-biridan o'rganadilar, bu esa ularning intellektual va ijodiy salohiyatini boyitadi.

4. Didaktik o'yinlar:

O'yin faoliyati bolalar tafakkurini faollashtiradi. Har bir o'yin vaziyatida o'quvchi tanlov qiladi, bu esa unda mas'uliyat va mustaqil fikrlashni shakllantiradi. O'yinlar ko'pincha "Nima bo'ladi, agar...?", "Qanday yo'l bilan yechim topish mumkin?" kabi muammoli savollarni o'z ichiga oladi. Bu bolalarni noodatiy yechimlar topishga undaydi. Fantaziya va tasavvur faollashadi. Rolli, ijodiy va syujetli o'yinlar orqali o'quvchilar hayolotini kengaytiradi, yangi obraz va voqealarni yaratadi — bu ijodiy tafakkur uchun muhim zamin yaratadi. O'yin davomida o'quvchilar bir-birining fikrini eshitadi, kelishadi, umumiy natijaga intiladi. Bunday jamoaviy o'yinlar ijodiy fikr almashuvini kuchaytiradi.

5. Ko'rgazmali metodlar:

Rasm, video, maket va boshqa ko'rgazmali vositalar orqali o'quvchilar tasavvurida jonli obrazlar paydo bo'ladi. Ko'rgazmali metodlar o'quvchilarning kreativ tafakkurini quyidagi yo'llar bilan rivojlantiradi:

1. Tasavvur va xayolni kengaytiradi.

Rasm, maket yoki videoni ko'rgan bola o'z xayolida turli g'oyalarni yaratadi, voqeani davom ettiradi, yangi shakllarni o'ylab topadi. Bu ijodiy tafakkurning shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

2. Kuzatish va tahlil qilish ko'nikmasini oshiradi.

O'quvchi ko'rgazmali vosita orqali hodisani o'rganar ekan, u sabab va natijani mustaqil izlaydi. Bu esa mantiqiy va tahliliy fikrlashni rivojlantiradi.

3. Noodatiy yondashuvni rag'batlantiradi.

Masalan, o'qituvchi bir xil rasmni turlicha talqin qilishni so'rasa, har bir bola o'z tasavvuriga tayangan holda yangi fikr bildiradi. Natijada bolalarda originallik va ijodiy mustaqillik kuchayadi.

"Biz tanqidiy fikr yuritishimiz g'oyat zerikarli bo'lib tuyilishi mumkin va shu bilan birga tanqidiy fikrlash kuchini kamsitmasligimiz kerak. Bizning harakatlarimiz sabablarini aks ettirish uchun intizomga ega bo'lishimiz kerak, agar biz o'zimizni yaxshilashni va yanada muvaffaqiyatli bo'lishni istasak bu juda muhimdir. Warren Buffet dunyodagi eng badavlat kishilardan biri bo'lib, o'zining

sarmoyaviy faoliyati va xayrixohligi bilan taniqli. Tanqidiy fikrlashga rioya qilish Buffet muvaffaqiyatining hal qiluvchi omilidir”[4].

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘limda kreativ tafakkurni rivojlantirish — bu faqatgina o‘quvchilarga ma‘lum bilim va ko‘nikmalarni singdirish emas, balki ularni mustaqil fikrlovchi, izlanuvchan va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalash jarayonidir. Chunki kreativ tafakkur o‘quvchilarga bilimni shunchaki yod olish emas, balki uni tahlil qilish, yangicha shaklda qo‘llay bilish, mavjud muammolarga noodatiy yondashish imkonini beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining tafakkuri hali shakllanish jarayonida bo‘lgani sababli, bu bosqichda berilgan har bir dars, topshiriq va faoliyat uning kelajakdagi fikrlash tarziga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun har bir o‘qituvchi dars jarayonini shunday tashkil etishi kerakki, unda har bir bola o‘z fikrini erkin ayta olsin, yangicha g‘oyalar taklif qila olsin va xatodan qo‘rqmasin. Aynan shunday muhitda o‘quvchining ijodiy salohiyati yuzaga chiqadi, u mustaqil qaror qabul qilishni, fikrini himoya qilishni va o‘ziga ishonishni o‘rganadi.

Demak, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida kreativ tafakkurni rivojlantirish — bu yosh avlodda intellektual salohiyat, tashabbuskorlik, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishning eng muhim sharti hisoblanadi. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchining o‘qishdagi muvaffaqiyatini ta‘minlaydi, balki uning butun hayoti davomida o‘rganish, o‘ylash va yangilik yaratish qobiliyatiga poydevor bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Karimov, “Yoshlarimiz-xalqimizning ishonchi va tayanchi”, Toshkent, “Ma‘naviyat”, 2006, 29-bet.
2. E.G‘oziyev “Psixologiya”, “O‘qituvchi”, Toshkent, 2008, 263-bet.
3. I.S.Xotamov, M.K.Olimov- “Kreativ fikrlash”, “Innovatsiya-Ziyo”, Toshkent 2022, 27-bet
4. I.S.Xotamov, M.K.Olimov “Kreativ fikrlash”, “Innovatsiya-Ziyo”, Toshkent 2022, 15-bet

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O‘QITISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYALASH METODI

Hayitmurodova Sug‘diyona Yigitali qizi

Maktabgacha va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-“B” guruh talabasi

Ilmiy rahbar:

NavDU “Boshlang‘ich ta‘lim” kafedrası

mudiri, professor Ernazarova Manzura Saparbayevna

Tel: +998 (94) 881 12 06 Elektron pochta: sugdiyona20061206@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida innovatsion texnologiyalarni integratsiyalashning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. O‘qitish jarayonida axborot texnologiyalari, loyiha asosidagi ta‘lim va STEAM yondashuvining qo‘llanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, “Tabiiy fan va uni o‘qitish metodikasi” darsligida hamda zamonaviy uslubiy qo‘llanmalarda keltirilgan metodik tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etishning samarali yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: tabiiy fan, innovatsion texnologiya, integratsiya, boshlang‘ich ta‘lim, metodika, STEAM, ekologik madaniyat.

Kirish

Boshlang‘ich ta‘limda tabiiy fanlarni o‘qitish o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, tabiat hodisalarini anglash va ekologik madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalarni o‘quv jarayoniga kiritish o‘quvchilarning faol ishtirokini, mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvni rivojlantiradi. Fanlararo integratsiya, axborot texnologiyalari va tajriba elementlarining uyg‘unligi ta‘lim sifatini oshiradi.

Asosiy qism

1. Innovatsion texnologiyalarni integratsiyalashning nazariy asoslari. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish o‘quv jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini yangilashni talab qiladi. “Tabiiy fan va uni o‘qitish metodikasi” darsligida amaliy faoliyat bilan bog‘lash, tajribalar orqali o‘rganish va raqamli vositalardan foydalanish tavsiya etiladi (Sharipova va boshq., 2022, s. 42–48). Innovatsion integratsiya o‘quvchilarga bilim

manbalarini kengaytirish, jarayonlarni kuzatish va modellashtirish imkonini beradi hamda darsni interfaol, qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

2. Amaliy integratsiya yo'llari. Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida quyidagi innovatsion yo'nalishlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

1) STEAM yondashuvi. Tabiiy fanlarni matematika, texnologiya, san'at va muhandislik fanlari bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarni tahliliy va ijodiy fikrlashga o'rgatadi.

2) Loyiha asosida o'qitish. "Bizning bog'imizdagi o'simliklar" yoki "Havoning tozaligi" kabi loyihalar o'quvchilarga atrof-muhitni o'rganish, natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish imkonini beradi.

3) Multimedia texnologiyalari. Video, 3D-modellar, interaktiv tajribalar yordamida darslarni boyitish o'quvchilarning e'tiborini jalb etadi.

4) Raqamli laboratoriya elementlari. D. Pulatovanning uslubiy qo'llanmasida tavsiya etilganidek, dars jarayonida virtual tajribalar o'tkazish, sensor vositalardan foydalanish tabiiy fanlarni o'rganishni amaliy jihatdan mustahkamlaydi (Pulatova, 2024, s. 41–44).

Sh. Mirzaxmatovanning uslubiy tavsiyalarida esa o'quvchilar faol ishtirok etadigan, kuzatuv va tajribaga asoslangan mashg'ulotlarni tashkil etish orqali ularning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi (Mirzaxmatova, 2023, s. 33–36).

3. O'qituvchining metodik roli, Innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli integratsiyalash uchun o'qituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

- dars mazmunini fanlararo bog'liqlik asosida rejalashtiradi;
- axborot texnologiyalarini darsning maqsadiga mos tanlaydi;
- o'quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiq interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqadi;
- o'quvchilarda tabiat hodisalarini tahlil qilish, kuzatuv asosida xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bu jarayonda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni izlanishga undovchi yo'l boshchi sifatida ishtirok etadi.

Xulosa: Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash ta'lim sifatini oshiradi. Bu yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy asosda xulosa chiqarish va tabiatga ongli munosabatni rivojlantiradi. Dars lik va uslubiy qo'llanmalardagi tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etish samaradorlikni oshiradi, natijada bilim, ekologik madaniyat va ijodiy tafakkur shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharipova D., Xodiyeva D., Shirinov M. (2022). *Tabiiy fan va uni o'qitish metodikasi*. Toshkent: TDPU nashriyoti. – 256 b. (s. 42–48, 58).

2. Mirzaxmatova Sh. (2023). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish*. Uslubiy qo'llanma. Toshkent: "Fan va ta'lim" nashriyoti. – 64 b. (s. 33–36).

3. Pulatova D. (2024). *Tabiiy fan darslarida raqamli texnologiyalarni qo'llash metodikasi*. Toshkent: TDPU nashriyoti. – 72 b. (s. 41–44).

4. Yulchiyeva Z. B. (2025). "Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash metodi." , *ilmiy maqola* **5.**

Rahmatullayeva S. S. (2024). "Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi va uni takomillashtirish." *Tadqiqotlar.uz jurnali*, 31(3), 206–208.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IJODIY TASAVVURNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

**Navoiy davlat universiteti
p.f.d. (DSc), dots. F.X.Holikulova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy tasavvurini shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada ijodiy tasavvurning mohiyati, uni o'quv jarayonida rivojlantirishning samarali usullari hamda o'qituvchining bu jarayondagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, didaktik o'yinlar va mustaqil ishlash mashg'ulotlari misolida metodik tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini oshirish, ularni erkin fikrlashga va yangilik yaratishga yo'naltirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit soʻzlar: ijodiy tasavvur, kreativ, interfaol, oʻyin, ijodkorlik, gumanitar, evristik taʼlim, broun harakati.

Mamlakatimizda taʼlim tizimini isloh qilish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir. Prezidentimiz taʼkidlaganidek, maktab taʼlimidagi islohotlarning pirovard natijasi, avvalo, oʻqituvchilarning fidokorona mehnati, ularning yangilikka intilishi va oʻquvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishga bogʻliqdir.

Boshlangʻich taʼlim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida, tafakkur va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim davr hisoblanadi. Ayniqsa, ijodiy tasavvurni rivojlantirish ularning mustaqil fikrlashi, muammolarni hal etish koʻnikmalarini shakllantirish va oʻquv jarayoniga qiziqishini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi.

L.S. Vigotskiy “Sanʼat psixologiyasi” asarida bolalardagi ijodiy tasavvur oʻyin jarayonida shakllanishini taʼkidlaydi. Oʻyin – bu shunchaki koʻngilochar mashgʻulot emas, balki bolaning ichki kechinmalari, orzulari va fantaziyasining ifodasidir. Amerikalik pedagog Jon Dyui esa tasavvurni inson tafakkurining faol shakli deb bilgan. Unga koʻra, tasavvur insonni hozir mavjud boʻlmagan narsani koʻra olish, his eta olish va yaratish qobiliyatiga ega qiladi.

Ijodiy tasavvurni rivojlantirish oʻquvchilarda:

-Mustaqil fikrlash;

-Muammolarni hal qilish;

-Oʻqishga boʻlgan motivatsiya;

-Ijodiy ifoda koʻnikmalarini shakllantiradi.

Demak, ijodiy tasavvur bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Bugungi taʼlimning asosiy maqsadi – oʻquvchilarning intellektual salohiyatini, yaratuvchanligini, izlanish qobiliyatini rivojlantirishdir. Kreativ fikrlash – bu insonning mavjud bilimlar asosida yangi gʻoya va yechimlarni yaratish qobiliyatidir.

Psixolog J. Gilford fikrlashning ikki turini ajratadi:

1.Konvergent fikrlash – yagona toʻgʻri javobni topishga qaratilgan mantiqiy fikrlash;

2.Divergent fikrlash – muammoga turli tomondan yondashib, koʻp variantli yechimlar ishlab chiqish.

Kreativ fikrlash divergent tafakkurga asoslanadi. Shu bois, oʻqituvchi oʻquvchilarni turli topshiriqlar orqali izlanishga, savol berishga, tahlil qilishga undashi zarur.

Kreativ taʼlimning tamoyillari:

-Oʻquvchi – oʻquv jarayonining markazida;

-Bilim oʻqituvchi tomonidan tayyor holda berilmaydi, balki izlanish orqali topiladi;

-Oʻqituvchi – yoʻnaltiruvchi, hamkor rolini bajaradi;

-Oʻquvchi oʻz bilimini tahlil qiladi, baholaydi va amalda qoʻllaydi.

Kreativ taʼlim jarayonida har bir dars muammoli, izlanishga asoslangan, oʻyinli yoki loyihalash shaklida tashkil etilsa, oʻquvchilarni yangilik yaratishga ilhomlantiradi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari tabiatan qiziquvchan, faol va oʻyin orqali bilim olishga moyildirlar. Shu bois ijodiy tasavvurni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish samarali natija beradi. Interfaol metodlarni misol qilib olsak. “Interfaol” – oʻzaro harakat degan maʼnoni bildiradi. Interfaol metodlar oʻqituvchi va oʻquvchi hamkorligiga asoslanadi. Bunda oʻquvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi, fikrini bildiradi, muammoni tahlil qiladi, yechim topadi.

Asosiy interfaol metodlar:

-“Aqliy hujum” – yangi gʻoyalar ilgari surish;

-“Kichik guruhlar bilan ishlash” – hamkorlikda tahlil qilish;

-“Rolli oʻyinlar” – hayotiy vaziyatlarni ifodalash;

-“Broun harakati” – tezkor fikr almashinuvi;

-“Debat” va “Munozara” – tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Bunday metodlar oʻquvchilarda fikrni erkin bayon qilish, guruhda ishlash, bir-birining fikriga hurmat bilan qarash madaniyatini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytgabda, boshlangʻich taʼlimda ijodiy tasavvurni rivojlantirish oʻquvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim oʻrin tutadi. Oʻqituvchining ijodkorligi, interfaol metodlardan foydalanish mahorati va har bir bolaga individual yondashuvi oʻquvchilarning ijodiy tafakkurini yuksaltirishning asosiy

omillaridir. Shunday qilib, ijodiy tasavvurga ega o'quvchi nafaqat ta'limda, balki hayotda ham muvaffaqiyatga erishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.
- 2.Hasanboyeva O. "Pedagogika nazariyasi va tarixi". – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
- 3.Yo'ldoshev J., Usmonov S. "Pedagogik texnologiyalar asoslari". – Toshkent: Fan, 2021.
- 4.Vygotskiy L.S. "Bolalik va ijod". – Moskva: Pedagogika, 1991.
- 5.Karimova V.M. "Psixologiya asoslari". – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
- 6.'ulomova X. "Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlar". – Toshkent: Istiqlol, 2022.

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ РОДНОГО ЯЗЫКА И ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ

Наваийский государственный университет

Факультет дошкольного и начального образования

Направление: теория и методика обучения и воспитания (начальное образование), магистрант 1 курса

Автор: **Суярова Гулхаё Комил кизи**

Телефон: +998 93 955 5988

E-mail: sgulxayo689@gmail.com

Научный руководитель: f.f.f.d доцент **Алимова Шахноза Шукуровна**

Аннотация

В статье рассматриваются научно-педагогические основы интеграции родного языка и воспитания в начальных классах. Анализируются пути развития языковых навыков и нравственного воспитания учащихся.

Ключевые слова: интеграция, родной язык, воспитание, начальная школа, педагогика

Boshlang'ich sinfda ona tili va tarbiyani integratsiyalashning ilmiy-pedagogik asoslari

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili va tarbiyani integratsiyalashning ilmiy-pedagogik asoslari ko'rib chiqiladi. O'quvchilarning til ko'nikmalari va axloqiy tarbiyasini rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, ona tili, tarbiya, boshlang'ich sinf, pedagogika

Scientific and Pedagogical Foundations of Integrating the Native Language and Moral Education in Primary School

Annotation:

The article examines the scientific and pedagogical foundations of integrating the native language and moral education in primary school. It analyzes ways to develop students' language skills and moral values.

Keywords: integration, native language, moral education, primary school, pedagogy

Формирование личности ребёнка в начальной школе требует одновременного развития языковых навыков и нравственных качеств. Интеграция родного языка и воспитательной работы позволяет детям развивать речь, критическое мышление и социальные навыки, а также формировать ценностные ориентиры.

Интеграция предполагает объединение обучения родному языку с воспитательными задачами:

Через литературные тексты дети изучают моральные ценности; Совместные проекты и творческие задания способствуют развитию ответственности, взаимопомощи и коммуникации;

Ролевые игры позволяют практиковать социальное поведение и этические нормы.

Методы практической реализации

1. Проектная деятельность: подготовка мини-проектов на темы дружбы, доброты, заботы о природе.

2. Обсуждение литературных произведений: анализ сказок и рассказов с моральным содержанием.
3. Ролевые игры: инсценировка историй, что развивает навыки коммуникации и коллективного взаимодействия.
4. Интерактивные технологии: использование цифровых платформ и приложений для активизации учебного процесса.

Эффективность интеграции:

Повышение интереса к учебе и мотивации;

Развитие творческих и аналитических способностей;

Формирование нравственных ценностей;

Интеграция родного языка и воспитания в начальных классах является важным педагогическим инструментом. Она способствует всестороннему развитию личности ребёнка, формированию речевых, творческих и нравственных навыков, а также развитию социальной компетентности.

Интеграция родного языка и воспитания в начальной школе является одним из важнейших направлений современного образования. Она обеспечивает целостное развитие личности, формирует духовные ценности и способствует гармонизации отношений между учителем и учеником.

Список литературы:

1. Абдигаббарова У., Кидирбаева С. — Педагогика: основы теории и методики обучения. — Ташкент, 2020.
2. Джумабаева Р. — Развитие творческих способностей учащихся в начальной школе. — Ташкент: Фан, 2019.
3. Курманалина Ш.Х., Мухаммаджанова С.Т. — Инновационные педагогические технологии в современном образовании. — Алма-Ата, 2021.
4. Хасанов Б., Турсунова Н. — Инновации в образовательном процессе: теория и практика. — Ташкент, 2022.
5. Виготский Л.С. — Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1982.
6. Выготский Л.С., Эльконин Д.Б. — Психология развития ребёнка. — Москва, 1995.
7. Леонтьев А.Н. — Деятельность. Сознание. Личность. — Москва, 1983.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RIYATIDA QO'LLANGAN MA'NAVIY SAN'ATLARDA TIL VA BADIYAT MUSHTARAKLIGI

**Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika
universiteti O'zbek tili va adabiyoti
kafedrası katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Eshniyozova Gulhayo Hamroqul qizi
gulhayoeshniyozova51@gmail.com**

ANNOTATSIYA. Bu maqolada iste'dodli, mahoratli shoir, go'zal dunyoqarash va o'tkir anglash qobiliyatiga ega bo'lgan ijodkor Halima Xudoyberdiyeva she'riyatida qo'llangan birliklarning badiiy-estetik vazifalariga kichik tajribalar yordamida to'xtatilgan va ilmiy asosdagi xulosalar keltirilgan. Halima Xudoyberdiyeva she'riyatini lisoniy tahlil qilish jarayonida she'riy misralardagi emotsional-ekspressiv ifoda semalari qabariq holda reallashgan leksik birliklar aniqlandi va ular ijodkorning badiiy-estetik maqsadiga qay darajada xizmat qilganligi haqida mulohaza yuritish imkoniyati paydo bo'ldi. Quyida Halima Xudoyberdiyeva she'riyatining leksik-poetik xususiyatlarini shu asosda tahlil etishga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: omil, she'r, ijodiyot, linvopoetika, badiiy tasvir, zid ma'noli so'zlar antiteza birliklar, grammatik vositalar maqol va iboralar, she'riy san'at, lafziy san'at, ma'naviy san'at, harfiy san'at, husni taxallus, raddi matla' sifatlash, tajnis, tashbeh, tazod.

АННОТАЦИЯ. В этой статье представлены духовные искусства, используемые в поэзии Халимы Худойбердиевой, талантливой, искусной поэтессы, творца с прекрасным мировоззрением и острым восприятием, и их анализ, а также художественно-эстетические

функции этих единиц, которые подвешены с помощью небольших экспериментов и научно обоснованных выводов. В процессе лингвистического анализа поэзии Халимы Худойбердиевой были выявлены лексические единицы, воплощающие эмоционально-экспрессивную семантику поэтических строк, и стало возможным размышлять о том, в какой степени они служили художественно-эстетическому замыслу творца. Ниже мы попытаемся проанализировать лексические и поэтические особенности поэзии Халимы Худойбердиевой на этой основе.

Ключевые слова: поэзия, творчество, лингвистическая поэтика, художественный образ, слова с противоположным значением, антитеза, грамматические приемы, пословицы и поговорки, поэтическое искусство, словесное искусство, духовное искусство, буквальное искусство, красивое прозвище, опровержение объекта, метафора, аллегория, аналогия, сравнение, восклицание, таджахиль-уль-ариф.

ANNOTATION. Below is an analysis of the artistic arts used in the work of the poet Halima Khudoyberdiyeva, who expressed elegant feelings through beautiful words in verses. But poetic art has not been deeply studied in the work of the poetess and her poems. The main goal of the article is to analyze and reveal the documents of poetic art in the poet's poems, to show the unique place of these poetic arts in the poet's work, and to analyze their content. the analysis is checked.

Key words: poetic art, lafziy art, ma'naviy art, harfiy art, antonym, sifatlash, omonym, tashbeh, tazod.

Ijodkorlarning faoliyatini ilmiy jihatdan o'rganish ham adabiyotshunoslik, ham tilshunoslik sohasining asosiy vazifalari sirasida qayd qilinadi, bu borada keng qamrovli ilmiy tadqiqot va izlanishlar amalga oshirib kelinmoqda. Ijodkorning ichki dunyosi, his-tuyg'ularini namoyon etish xususiyati poetik tilning eng asosiy xarakterli jihatlaridan biridir. Shu bois har bir ijodkorning til birliklariga xos uslubiy, badiiy imkoniyatlaridan foydalana olish, badiiy san'atlar va tasviriy vositalarni fikr va g'oya maqsadi, mazmuniga mos tarzda xizmat qildiradi olish uslubi va mahoratiga birlamchi masala sifatida qaraladi.

Ma'lumki, badiiy san'atlarning yuzaga kelishi til birliklarining asosan uslubiy imkoniyatlari bilan bog'liq. Badiiy san'at va uning adabiy hodisa sifatida poetik nutq imkoniyatlarini oshirish xususiyatlari o'zbek adabiyotshunoslari Y.Is'hoqov, Z.Hamidov, A.Rustamov, A.Hojiahmedov, I.Sultonov, T.Boboyev, N.Afoqova kabilar tomonidan keng ko'lamda tadqiq qilingan.

O'zbek tilshunosligida esa badiiy san'atlarning lisoniy, uslubiy xususiyat va imkoniyatlari I.Mirzayev, S.Karimov, S.Boboyeva, G.Rixsiyeva, G.Muhammadjonova, N.To'lanova kabi tilshunos olimlarimizning monografik tadqiqotlarida tekshirilgan.

Halima Xudoyberdiyeva ijodi mavzu ko'lamining kengligi, badiiy san'atlar va turli tasviriy vositalarga boyligi, badiiy so'z imkoniyatlari yuksak g'oya uchun xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Xususan, tamsil, husni ta'lil, talmeh, intoq, istiora, tashxis, raddu-us-sadr u al-ibtido, tajohil ul-orif, savol-javob, sifatlash, tashbeh, mubolag'a, irsoli masal kabi ma'naviy san'atlar, poetik obrazlar, xalqonalikka boy vosita va unsurlar shoira lirikasida alohida o'rin tutadi. Shoira she'riyatidagi badiiy san'atlar tahlilida A.Rustamov qarashlariga tayanildi.[1,120] Halima Xudoyberdiyevaning she'rlarida ma'naviy san'atlar, metonimiya, sinekdoxa, antiteza, ya'ni zid ma'noli so'zlar va sinonimik imkoniyatdan, til birliklari va badiiy takrordan foydalanish mahoratining o'ziga xos jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Bilamizki, dastlab badiiy san'atlar mumtoz adabiyotda ravnaq topgan. Mumtoz adabiyot namunalari asosida badiiy san'atlar dastlab umumiy holda o'rganilgan bo'lsa, keyingi ilmiy izlanishlarda badiiy san'atning ma'naviy hamda lafziy turlari alohida hodisalar sifatida tadqiq qilindi.

Shoira Halima Xudoyberdiyeva ijodi tadqiqi davomida muallifning turli holat va hodisalar, narsalar mohiyatini anglashda takrorlanmas, o'ziga xos o'xshatishlar hosil qilinganligining guvohi bo'lamiz. Ma'lumki, o'zbek tilida o'xshatishlar *kabi, singari, yanglig', qadar, xuddi, naq, go'yo, misoli, misli, bamisoli, bamisli, monand, teng, o'xshatmoq, eslatmoq, demoq, bo'lmoq, bir, aynan, o'zi, tus, ibrat, holatda, chu, andoqki* va boshqalar leksik vositalar; *-day (-dek), -dak (-tak), -dag' (-dog'), -dayin, -dan, -dir, -namo, -simon, -ona, -omuz, -li, -cha, (-larcha, chalik, -chasiga)* kabilar grammatik vositalar yordamida hosil qilinadi. Quyida shoira ijodiga mansub bo'lgan tashbeh san'atining yuksak namunalari kuzatamiz.

Bu dunyoda mening *kabi* g'amdan barpo yo'q,
Tog'day g'amin til uchiga chiqarmas tog' yo'q.
Hech kim mendek o'z ko'z yoshin selida oqmas,
Yerda mendek gurros solib yig'lar daryo yo'q. ("Tanlangan asarlar")

Olma sabog'iday ingichka bo'yin,
Goh yetib, goh yetmay ko'rmadik to'yin.
O'lmasaydi... buyuk bo'lardi tayin,
Yig'im o'layotgan bolalar uchun! ("Saylanma")

Shoira she'rlarida tashbeh san'atini hosil qiluvchi *-day*, *-dek* kabi vositalar o'xshatish, qiyoslash ma'nosini ifodalash bilan bir qatorda badiiy-estetik vazifa ham bajarib kelmoqda. "Shoirning mahoratini, xususan, uning tasavvur va xayol olamining boy yoki qashshoqligini ko'rsatuvchi badiiy vositalardan biri o'xshatishdir. Biror narsa yoki hodisaning xususiyatini shu xususiyati bor boshqa narsa yoxud hodisa orqali tasvirlash *o'xshatish* yo *tashbeh* deb ataladi".[2,65] Badiiy san'at turlaridan biri bo'lgan o'xshatish san'atida *-dek* *-day* qo'shimchalari eng faol hisoblanadi. Shoiraning she'rlarida ham ushbu qo'shimchalarning faol va unumli qo'llanishi kuzatiladi.

Taqdir ulaganda umrlar zanjirin,
Nigohda ro'para bo'ldik ikkimiz.
Tushunmay yashirin qalblarning sirin,
Hissiz, yo'l boshidan birga tushdik biz.

Mag'rur *qushday* erkin edim va lekin,
Shuningdek, senga ham berolmadim qalb.
Tushday o'tib ketdi bugun hammasi,
Yurakni foydasiz o'rtamoq nechun.

Nurli *tong* oqarar, *tun* bo'lar oxir,
Senga tilaklarim shu *tong kabi* oq.
Qiziq, goh baxting ham men uchun og'ir,
Baxtsizliging esa yana og'irroq! ("Taqdir ulaganda")

Ushbu she'rida Halima Xudoyberdiyeva insonlar o'rtasidagi taqdir va hissiy bog'lanishlarni teran tasvirlaydi. Jumladan, *taqdir ulaganda umrlar zanjirin* jumlasida umrlarning o'zaro bog'liqligini, bir insonning boshqa bir inson bilan bo'lgan munosabati taqdir tomonidan belgilanganligini ta'kidlaydi. *Nigohda ro'para bo'ldik ikkimiz* misrasida ikki inson o'rtasidagi kuchli hissiy munosabat va uzviylik, nigohlar orqali qalbning anglanishi betakror ifodasini topgan. *Tushunmay yashirin qalblarning sirin* jumlasida esa ichki his-tuyg'ularning botiniyligi, qalb tubidagi sirlar anglanishining mushkulligi zo'r badiiy tasviriga ega bo'lgan. Umuman olganda, she'r sevgi, taqdir va insonlar o'rtasidagi chuqur, murakkab munosabatlar, shuningdek, insonning taqdirining yo'rig'i, hayot noaniqliklari, lirik qahramonning ichki kechinmalari badiiy ifodasidir. *Qushday erkin*, *tushday o'tib ketdi*, *tong kabi oq* birkmalaridagi *-day*, *kabi* o'xshatish vositalari tashbeh san'atining yuzaga kelish omili bo'lib xizmat qilgan. Tajribadan ma'lumki, o'xshatishda bir predmet yoki harakat-holat belgisi ikkinchi predmetning aniq bir belgisiga qiyoslanadi. Ushbu o'rinda o'xshatish, asosan o'xshayotgan predmetda qoladi. Yuqoridagi birkmalarda *erkin*, *o'tib ketdi* o'xshayotgan predmet, harakat-holat bo'lib, *qush*, *tush* o'xshatilayotgan predmet va harakat-holatdir.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, Halima Xudoyberdiyevaning she'riyati o'ziga xos rang, uslub, ohang va mazmunga ega ijod olami sanaladi. Shoiraning ijod olamini filologik aspektda, tilshunoslikning zamonaviy usullari va yondashuvlari asosida o'rganish, ilmiy tadqiqotlar, adabiyot, til, qadriyat va madaniyat sohalarida yangi ilmiy va amaliy imkoniyatlar hamda natijalar taqdim etadi. Ayniqsa, shoiraning she'riyatida til va adabiyot hodisalar uyg'unligini dalillovchi badiiy she'riy san'atlar tadqiqi ham alohida lisoniy, badiiy, madaniy hodisalar mazmun-mohiyatiga yaqinlashtiradi, til va adabiyotimiz imkoniyatlarini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Рустамов А. Навоийнинг бадий маҳорати. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1979. – 120 б.
- 2.Рустамов А. Навоийнинг бадий маҳорати. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1979. – Б. 65;
- 3.Исҳоқов Ё. Навоий поэтикаси. – Тошкент: Фан, 1983. – Б. 127.

BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK AMALIYOTNING AHAMIYATI

Azimova Musharraf Utkirovna

Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti

Zoirova Munisa Anvar qizi

Navoiy davlat universiteti 70110201-ta'lim
va tarbiya nazariyasi va metodikasi mutaxassisligi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola pedagogik amaliyot davrida talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini ta'minlash, amaliyot davomida talabalar bolalar bilan munosabat o'rnatishi, mashg'ulotlarni tashkil etish, o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalari shakllanishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, pedagogik amaliyot, kasbiy faoliyat, tashkilotchilik, muloqot madaniyati.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы обеспечения готовности учащихся к профессиональной деятельности в период педагогической практики, установления взаимоотношений учащихся с детьми в процессе практики, формирования навыков организации занятий, эффективного использования игровых технологий.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогическая практика, профессиональная деятельность, организация, культура общения.

Abstract. This article discusses the issues of ensuring students' readiness for professional activity during teaching practice, establishing relationships between students and children during practice, developing skills in organizing classes, and effective use of gaming technologies.

Keywords: professional competence, pedagogical practice, professional activity, organization, communication culture.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ijodkor va raqobatbardosh pedagoglarni tayyorlashda amaliy tajribaning o'rni beqiyosdir. Shuning uchun ham pedagogik amaliyot ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Pedagogik amaliyot davomida talabalarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etish ko'nikmalari rivojlanadi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatiga asos bo'ladi.

Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda pedagogik amaliyotning ahamiyatini o'rganish va o'quvchilarga amaliyot jarayonini samarali tashkil etish bo'yicha tavsiyalar berish. Vazifalar sifatida amaliyotning nazariy asoslarini tahlil qilish, 4+2 tizimining pedagogik samaradorligini ko'rsatish va bo'lajak pedagoglarda kompetensiya shakllanishi mexanizmlarini o'rganish belgilangan.

Kasbiy kompetensiya – bu o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini samarali tashkil eta olish, pedagogik jarayonni boshqarish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda innovatsion yondashuvlardan foydalana olish qobiliyatidir. Bo'lajak pedagoglarda bunday kompetensiyalarni rivojlantirishda pedagogik amaliyot muhim o'rin tutadi. Chunki amaliyot jarayonida talabalar nazariy bilimlarini real ta'lim muhitida sinovdan o'tkazadi va o'z faoliyatini tahlil qilishni o'rganadi.

Pedagogik amaliyot talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini ta'minlashda asosiy bosqichlardan biridir. Maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi talabalar uchun bu jarayon ayniqsa muhim, chunki ular bolalar bilan ishlashning psixologik va metodik jihatlarini bevosita amalda o'rganadilar. Amaliyot davomida talabalarda bolalar bilan munosabat o'rnatish, mashg'ulotlarni tashkil etish, o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanish ko'nikmalari shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida joriy etilgan 4+2 tizimi bo'lajak pedagoglarga yanada keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu tizimda 4 hafta nazariy tayyorgarlik, 2 hafta esa amaliy faoliyatga bag'ishlanadi. Natijada talabalar nazariy bilimlarini amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlaydi, bu esa ularning kasbiy kompetensiyasini rivojlantiradi. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarda mas'uliyat, muloqot madaniyati, tashkilotchilik va kuzatuvchanlik kabi fazilatlar shakllanadi.

Kasbiy kompetensiyani shakllantirishda amaliyot rahbarlarining roli ham beqiyosdir. Ular talabalarga metodik ko'mak beradi, faoliyatlarini tahlil qiladi va kerakli yo'nalishda yo'l-yo'riq ko'rsatadi. Shu tarzda talabalar nazariy bilimlar asosida real pedagogik muhitda o'zini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Pedagogik amaliyot shuningdek, talabalarni mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, innovatsion o'yinlar ham muhim o'rin tutadi. Amaliyot jarayonida ular bu vositalardan foydalanishni o'rganib, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, amaliyot davomida o'z ustida ishlash, o'z-o'zini baholash va pedagogik refleksiya ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik amaliyot bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. Amaliyot jarayonida talabalar nafaqat o'z bilimlarini mustahkamlashadi, balki real ta'lim muhitida ishlash, bolalar bilan muloqot qilish, tarbiyaviy jarayonlarni boshqarish kabi muhim ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Shuningdek, pedagogik amaliyot ularning kasbiy o'zini anglash, mas'uliyat hissi va pedagogik madaniyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan oliy ta'lim muassasalarida pedagogik amaliyot jarayonini samarali tashkil etish va takomillashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. To'raeva, N. Pedagogik amaliyotda kasbiy kompetensiyani shakllantirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
3. Qodirova, M. Pedagogik kompetensiya va uni rivojlantirish muammolari. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
4. Hasanov, U. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirishda amaliyotning o'rni. // Pedagogika jurnali. – 2023.5. Mavlonova, R., Rahimqulova, N. Pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA TA'LIMIY O'YIN VA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Sidikova Zulfiya FarDU p.f.f.d. (PhD)

Boltaboyev Norinjon FarDU 4-bosqich talabasi

+998 93 379 03 96

norinjon1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida ta'limiy o'yin va texnologiyalardan foydalanishning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limiy o'yinlar orqali darslarga qiziqishini ortirish va dars samaradorligini oshirish haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ta'lim tarbiya, didaktik o'yin, texnologiya, tafakkur rivojlantirish, samaradorligini oshirish, kahoot.com, wordwall.net, learningapps.org.

Hozirgi kunda O'zbekistonda ta'lim tizimi tubdan isloh qilishning asosiy omillaridan biri bu ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bilan bog'liq bo'lib, bugun hayotimizga chuqur kirib borayotgan raqamli texnologiyalarni keng foydalanish maqsadga muvofiq.

Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda o'qishga ijobiy munosabat va qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinini zo'r mamnuniyat bilan o'ynaydilar, o'yin boshlanishini esa sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida ertangi o'quv kunning quvonchli manzarasi gavdalanadi.[1.8]

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matematika ko'p hollarda murakkab va mantiqiy fikrlashni talab qiluvchi fan sifatida qabul qilinadi. Shu sababli, o'qituvchi dars jarayonida **o'yin texnologiyalari, multimedia vositalari, elektron doskalar, ta'limiy dasturlar va mobil ilovalardan** foydalansa, o'quv jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Ta'limiy o'yinlar:

*o'quvchilarni darslarda faol bo'lishga chorlarydi,

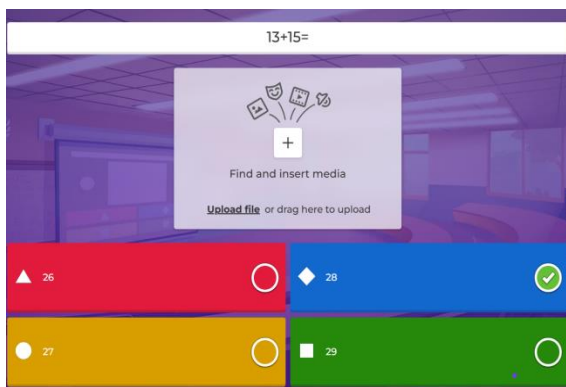
*o'quvchilarni diqqatini, xotirasi va tafakkurini rivojlantiradi,

*bilimlarni tez va oson mustahkamlash va amalda qo'llashga o'rgatadi.

Quyidagi zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish darslarni qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Bular "EduPage", "LearningApps", "Kahoot" , "Wordwall" kabi platformalaridir. Bu talimiy platformalarda yaratilgan test va mashg'ulotlar o'quvchilarni mustaqil ishlashga, natijalarni tahlil qilishga undaydi.

Har qanday darsga baho berish, o'quvchilar egallagan bilimlar darajasi bilan belgilanadi. Shunday ekan har bir o'qituvchi o'z darsiga baho berish uchun o'quvchilar olgan bilimlarini aniqlash talab etiladi. Har bir dars yakunida o'quvchilar baholanadi. Bu ularni darsga bo'lgan munosabatini va olgan bilimlar darajasini aniqlash maqsadida amalga oshiriladi. Bunga o'qituvchilar har xil usullardan foydalanadi. O'quvchilarni barchasini baholash bir muncha qiyin masala. Bunga erishishda bizga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yetarlicha yordam beradi. Barcha o'quvchini o'zvaqtida bilimlarini aniqlash va ularni baholash uchun biz "Kahoot!" dasturidan foydalanamiz. O'yinga asoslangan o'quv platformasi "Kahoot!" har qanday dars rejasiga kiritilishi mumkin bo'lgan qiziqarli texnologiya vositasidir. [2.84]

Darslarda raqamli texnologiyalarni qo'llash, axborot kommunikatsiya texnologiya vositalaridan foydalanishdan maqsad: darslarni yaxshi tashkil etish, yuqori natijalarga erishish, o'quvchilar bilimini oshirish, ularni zamon ruhida tarbiyalashdan iborat. Darslarda o'quvchilar bilimini nazorat qilish, natijaga erishish jarayonini baholash oldimizga turgan eng mas'uliyatli vazifalardan biridir. [2.98]

kahoot.com [4]

learningapps.org [5]

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich ta'lim darslarida zamonaviy ta'lim platformalaridan keng foydalanish darslarni qiziqarli tashkil etish bilan birgalikda, dars samaradorligini oshirishda ham yaxshi natija beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tanqidiy fikrlashini rivojlantirish bilan birgalikda zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalari ham rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ish-sinf-matematika-darslarida-ta-limiy-o-yinlarni-o-tkazish-metodikasi/viewer>
2. S.Q.Qahhorov, U.H.Hayitov. Boshlang'ich sinf matematika darslarida innovatsion texnologiyalar. – Buxoro: Durdona, 2022.-184 b
3. M. Jumayev., Z.G'iyasovna. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. –Toshkent: "Fan va texnologiya nashri", 2005, 310 b.
4. <https://create.kahoot.it/creator/205bed48-afe1-461b-8c50-e057d4744dfb>
5. <https://learningapps.org/15493830>

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI INTEGRATIV O'QITISH

BOBOYEVA IRODA
University of Business and Science
boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitish masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning ahamiyati, ona tili va o'qish savodxonligi fanlarini integrativ o'qitishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitish orqali kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish yo'llari, integrativ darslarni tashkil etishning didaktik tamoyillari va pedagogik shartlari ochib berilgan. Tadqiqotda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitishning innovatsion metodlari, pedagogik texnologiyalari hamda ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar berilgan. Maqola boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, tadqiqotchilar va sohaga qiziquvchi keng kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

KALIT SO'ZLAR: boshlang'ich ta'lim, fanlararo integratsiya, ona tili, o'qish savodxonligi, integrativ o'qitish, kommunikativ kompetensiya, didaktik tamoyillar, pedagogik texnologiya, boshlang'ich sinf o'quvchilari, innovatsion metodlar.

ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ РОДНОМУ ЯЗЫКУ И ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Бобоева Ирода
Преподаватель кафедры начального образования
Университет бизнеса и науки

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются вопросы интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности на основе межпредметной интеграции в начальном образовании. В статье анализируется значение межпредметной интеграции в современной системе образования, теоретико-методологические основы интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности. Раскрываются пути формирования коммуникативных компетенций учащихся начальных классов посредством интегрированного обучения родному языку и читательской грамотности, дидактические принципы и педагогические условия организации интегрированных уроков. В исследовании представлены инновационные методы и педагогические технологии обучения родному языку и читательской грамотности на основе межпредметной интеграции, а также рекомендации по их применению в практике. Статья предназначена для учителей начальных классов, исследователей и широкого круга читателей, интересующихся данной областью.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: начальное образование, межпредметная интеграция, родной язык, читательская грамотность, интегрированное обучение, коммуникативная компетенция, дидактические принципы, педагогическая технология, учащиеся начальных классов, инновационные методы

INTEGRATED TEACHING OF NATIVE LANGUAGE AND READING LITERACY BASED ON INTERDISCIPLINARY INTEGRATION

Boboyeva Iroda
Lecturer, Department of Primary Education
University of Business and Science

ABSTRACT. This article examines the issues of integrated teaching of native language and reading literacy based on interdisciplinary integration in primary education. The article analyzes the significance of interdisciplinary integration in the modern education system, as well as the theoretical and methodological foundations of integrated teaching of native language and reading literacy. The ways of forming communicative competencies of primary school students through integrated teaching of native

language and reading literacy, didactic principles and pedagogical conditions for organizing integrated lessons are revealed. The study presents innovative methods and pedagogical technologies for teaching native language and reading literacy based on interdisciplinary integration, as well as recommendations for their practical application. The article is intended for primary school teachers, researchers, and a wide range of readers interested in this field.

KEYWORDS: primary education, interdisciplinary integration, native language, reading literacy, integrated teaching, communicative competence, didactic principles, pedagogical technology, primary school students, innovative methods

Kirish. Hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jumladan, fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritish, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 29-apreldagi PF-6108-son Farmonida ta'lim mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Tadqiqotning dolzarbligi. Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali o'qitish o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, ularning atrof-muhit, tabiiy fanlar, matematika, tasviriy san'at va boshqa fanlar bo'yicha olgan bilimlarini ona tili va o'qish jarayonida qo'llash imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarda bilimlarning yaxlitligini ta'minlash, real hayot bilan bog'liqlikni tushunishga yordam beradi. Shuningdek, integrativ yondashuv dars vaqtidan oqilona foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini oshirish va o'quv yukini kamaytirish imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflarda fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitishning samarali metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: fanlararo integratsiyaning nazariy asoslarini o'rganish; ona tili va o'qish savodxonligi darslarida boshqa fanlar bilan integratsiya imkoniyatlarini aniqlash; integrativ darslarning tuzilishi va o'tkazish metodikasini ishlab chiqish; tajriba-sinov ishlari orqali integrativ o'qitishning samaradorligini baholash; o'qituvchilar uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: pedagogik va psixologik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish; ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish; pedagogik kuzatish; so'rovnoma va suhbat; tajriba-sinov ishlari; statistik tahlil metodlari; qiyosiy tahlil.

Ona tili va o'qish savodxonligini integrativ o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari. Ona tili va o'qish savodxonligi barcha fanlarning asosi bo'lib, bu fanlarni boshqa fanlar bilan integratsiya qilish juda keng imkoniyatlarga ega. Masalan, atrofdagi olam fanidan olingan bilimlar asosida o'qish matnlarini tuzish, tabiatshunoslik mavzularida insho yozish, matematika masalalarini ona tilida to'g'ri ifodalash, tasviriy san'at asarlarini so'zlar bilan tasvirlash va hokazo. Bunday integratsiya quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi mumkin: mazmuniy integratsiya – turli fanlarning mavzulari o'rtasida aloqadorlik o'rnatish; metodik integratsiya – turli fanlarda o'xshash o'qitish metodlaridan foydalanish; tashkiliy integratsiya – bitta darsda bir necha fanning elementlarini birlashtirib o'qitish.

Integrativ darslarning afzalliklari. Tajriba-sinov ishlari natijasida integrativ yondashuvning quyidagi afzalliklari aniqlandi: o'quvchilarda bilimlarning yaxlitligi shakllanadi; turli fanlar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni tushunish qobiliyati rivojlanadi; real hayot bilan bog'liq amaliy ko'nikmalar shakllanadi; dars vaqtidan samarali foydalanish imkoniyati yaratiladi; o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi ortadi; mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish ko'nikmalari rivojlanadi; nutqiy kompetensiyalar kompleks tarzda shakllanadi; o'qish motivatsiyasi oshadi.

Integrativ darslarni tashkil etishda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan jihatlar. Integrativ darslarni samarali tashkil etish uchun quyidagi talablarga rioya qilish zarur: integratsiya mantiqiy asosga ega bo'lishi, sun'iy bo'lmasligi kerak; fanlarning o'quv dasturlari va tematik rejalari o'rtasida aloqadorlik o'rnatilishi zarur; integratsiya o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi lozim; dars maqsadi aniq belgilanishi va barcha qismlari shu maqsadga xizmat qilishi kerak; turli fanlardan olingan bilimlar o'quvchilarga tushunarli shaklda taqdim etilishi zarur; dars metodlari xilma-xil va qiziqarli bo'lishi kerak; baholash mezonini aniq va adolatli bo'lishi lozim.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, fanlararo integratsiya asosida ona tili va o'qish savodxonligini o'qitish boshlang'ich ta'limda yuqori samaradorlikka ega. Bu yondashuv o'quvchilarning bilim sifatini oshirish, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, fanlarga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Integrativ yondashuv zamonaviy ta'lim talablariga to'liq javob beradi va kelajakda boshlang'ich ta'limni yanada takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lishi mumkin.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi: boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun integrativ darslarni tashkil etish bo'yicha maxsus o'quv-uslubiy qo'llanmalar yaratish; o'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarida fanlararo integratsiya metodikasini o'rgatish; maktab darsliklarida integrativ yondashuvni kuchaytirish; o'quv dasturlarini ishlab chiqishda fanlar o'rtasidagi aloqadorlikni hisobga olish; integrativ darslar uchun zamonaviy texnik vositalar va didaktik materiallar yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

11. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 160 b.
12. Bezrukova V.S. Integrativnye protsessy v pedagogicheskoy teorii i praktike. – Ekaterinburg, 1994. – 152 s.
13. Hoshimov O., Yo'ldoshev J. Ta'lim texnologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2011. – 180 b.
14. Matchonov S. va boshq. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Darslik. – Toshkent, 2021. – 642 b.
15. Musurmonova O., Sultonova R. Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 328 b.
16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. 29.04.2020.
17. Rajabov X.R., Axmedova Sh.N. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2020. – 256 b.
18. Sadikova A.V. Boshlang'ich maktabda fanlararo aloqadorlik. – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 192 b.
19. Usmonov S.A., Umarova M.A. Integrativ ta'lim: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU, 2021. – 224 b.
20. Zverev I.D., Maksimova V.N. Mejpredmetnye svyazi v sovremennoy shkole. – Moskva: Pedagogika, 1981. – 160 s.

TO'GARAK MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISHDA INNOVASION YONDOSHUV

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Tinishtikova Baljan Albertovna

e-mail:tinishtikovabal4@gmail.com

Ilmiy rahbar: Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Omonboyeva Nursaule Erkin qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada to'garak mashg'ulotlarini tashkil etishda innovasion yondoshuvlarning ahamiyati va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning samarali usullari yoritilgan. Maqolada o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali to'garak faoliyatini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: to'garak mashg'ulotlari, innovasion yondoshuv, ta'lim jarayoni, ijodkorlik, zamonaviy texnologiyalar, interaktiv metodlar, pedagogik innovatsiyalar.

Инновационный подход в организации кружковых занятий

Аннотация: В данной статье раскрывается значение инновационного подхода при организации кружковых занятий и эффективные способы его применения в образовательном процессе. Рассматриваются вопросы развития творческих способностей учащихся, формирования их

самостоятельного мышления, а также совершенствования деятельности кружков посредством использования современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: кружковые занятия, инновационный подход, образовательный процесс, творческие способности, современные технологии, интерактивные методы, педагогические инновации.

Innovative Approach to Organizing Extracurricular (Club) Activities

Annotation: This article highlights the importance of an innovative approach in organizing extracurricular club activities and explores effective methods for applying it in the educational process. The paper analyzes the development of students' creativity, the formation of independent thinking, and the improvement of club activities through the use of modern information and communication technologies.

Keywords: extracurricular activities, innovative approach, educational process, creativity, modern technologies, interactive methods, pedagogical innovations.

To'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishda innovasion yondoshuv bugungi kunda ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib bormoqda. Innovasion yondoshuv deganda, to'garak mashg'ulotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olish, ularning ijodkorligini va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish tushuniladi. To'garak mashg'ulotlari o'quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini mazmunan boyitadi, ularning o'zlashtirish darajasini oshiradi hamda ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Innovasion yondoshuv asosida tashkil etilgan to'garaklar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularda yangicha fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, muammoni tahlil qilib, yechim topish ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa to'garak mashg'ulotlarini yanada samarali qiladi. Masalan, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar yoki raqamli o'quv resurslaridan foydalanish orqali o'quvchilar o'rganayotgan soha bo'yicha chuqurroq bilimga ega bo'ladilar.

Pedagogning bu jarayondagi roli ham juda muhim. U o'quvchilarni faollikka undaydigan, ularning qiziqishlarini uyg'otadigan, o'z fikrini erkin ifoda etishga imkon beradigan muhit yaratishi kerak. Innovasion metodlardan foydalanish, masalan, loyihaviy o'qitish, "aqliy hujum", muammoli vaziyatlar yechimi, interaktiv o'yinlar kabi usullar o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida raqobatbardosh, kreativ fikrlaydigan, zamonaviy texnologiyalarni egallagan yoshlarni tayyorlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Shu bois to'garak mashg'ulotlarini innovasion yondoshuv asosida tashkil etish nafaqat o'quvchilarning bilimini oshiradi, balki ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. Har bir to'garak o'z yo'nalishiga qarab o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb etishi, ularni mustaqil izlanish va tajriba o'tkazishga yo'naltirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, to'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishda innovasion yondoshuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda ijodkorlik, tashabbuskorlik, mustaqillik va zamonaviy fikrlash kabi fazilatlarini shakllantiradi. Shu yo'l bilan to'garaklar nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy, ijodiy va rivojlantiruvchi maydonga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V. A., Tursunova D. M. Pedagogik innovatsiyalar va ijodiy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti, 2021. – 180 b.
2. Mavlonova R., Rasulova D. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 152 b.
3. To'xtayeva M. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda darsdan tashqari mashg'ulotlarning o'rni. // "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 45–50.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GRAMMATIK VA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLAR

Umarova Azizaxon Burxonovna

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti 70110401 – Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy ishda boshlang'ich sinflarda grammatik tafakkur va mantiqiy fikrlashni uyg'un rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlar tizimi, ularning psixolingvistik va metodik asoslari

tahlil etilgan. Grammatik mashqlarni mantiqiy operatsiyalar – tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish bilan integratsiyada tashkil etish o'quvchilarning tafakkur faolligini kuchaytiradi. Shuningdek, maqolada tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlarning turlari, ularni loyihalash tamoyillari va ta'lim texnologiyalariga mos tatbiq etish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: grammatik tafakkur, mantiqiy fikrlash, psixolingvistika, topshiriqlar tizimi, metodika, tafakkur operatsiyalari, interfaol texnologiyalar.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonida grammatik bilimlarni faqat tilshunoslik qoidalarini o'rgatish vositasi sifatida emas, balki o'quvchilarning fikrlash faoliyatini shakllantiruvchi kognitiv mexanizm sifatida talqin etish talab etiladi. Chunki grammatik tafakkur bolaning til tizimi orqali borliqni mantiqiy tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi¹. Til – bu tafakkurning tashuvchi vositasi bo'lib, grammatik kategoriyalar orqali inson fikrini mantiqiy tartibga soladi. Shu bois, boshlang'ich sinfda grammatika o'qitishning bosh maqsadi — o'quvchini tahliliy, sabab-oqibatli va refleksiv tafakkur yuritishga o'rgatishdir. Psixolog L. S. Vygotskiy ta'kidlaganidek, bolaning tafakkuri til orqali shakllanadi, grammatik tuzilmalar esa mantiqiy munosabatlarning tashuvchisidir².

Grammatik tafakkur va mantiqiy fikrlashning nazariy asoslari. Grammatik tafakkur — bu so'z, gap va matn birliklarini tahlil qilish, ularning semantik va sintaktik munosabatlarini anglash qobiliyatidir. Mantiqiy tafakkur esa bu jarayonning mohiyatini chuqurroq darajada – sabab, oqibat, o'xshashlik va farqni aniqlash, tasniflash kabi aqliy amallar orqali namoyon qiladi³. Til materiallari ustida ishlashda bola o'z fikrini grammatik vositalar yordamida tuzadi va shu orqali mantiqiy izchillikni shakllantiradi. Demak, grammatik tafakkur – mantiqiy tafakkurning tashqi shakli, mantiqiy tafakkur esa grammatik tafakkurning ichki mazmuni hisoblanadi⁴.

Grammatik va mantiqiy tafakkurni rivojlantiruvchi topshiriqlar tizimi. Boshlang'ich sinflarda grammatik topshiriqlar o'quvchilarning yosh va tafakkur xususiyatlariga mos ravishda ko'p bosqichli tizim asosida tashkil etilishi kerak. Ushbu tizim quyidagi metodik bloklardan iborat bo'ladi: Analitik topshiriqlar – grammatik birliklarni tahlil qilish, masalan: “So'z turkumini aniqlang va gapdagi vazifasini izohlang. Sintetik topshiriqlar – berilgan grammatik vositalardan foydalanib, mazmunli gap yoki matn tuzish: “Ot va fe'lni qo'llab mantiqan bog'langan gap yarating.” Taqqoslovchi topshiriqlar – ikki gapdagi grammatik shakllarning semantik farqini tahlil qilish: “Fe'l zamon shaklini o'zgartirib, gap ma'nosidagi farqni aniqlang.” Sabab-oqibatli topshiriqlar – mantiqiy fikrlashni rag'batlantiruvchi mashqlar: “Nima uchun bu so'z o'rnida boshqasi ishlatilmagan?” Ijodiy topshiriqlar – grammatik qoidani hayotiy kontekstda qo'llash: “Berilgan so'zlardan mantiqan izchil hikoya tuzing.” Bu topshiriqlar o'quvchilarni tahlil, sintez, solishtirish, umumlashtirish kabi tafakkur operatsiyalariga jalb qiladi. Natijada, bola nafaqat grammatik qoidani eslab qoladi, balki uni mantiqiy izchillikda qo'llashni o'rganadi⁵.

Grammatik tafakkurni shakllantirishning psixolingvistik mexanizmlari. Grammatik tafakkur – bu faqat bilim emas, balki faoliyatdir. U nutq akti orqali amalga oshadi va bolaning ichki nutqining rivojlanishiga tayanadi. Vygotskiy fikricha, grammatik shakllarni o'zlashtirish bolaning nutqiy tafakkur darajasini belgilaydi, chunki har bir grammatik birlik ma'lum bir mantiqiy modelni ifodalaydi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchisi grammatik mashqlarni nafaqat lingvistik, balki kognitiv yuklamaga ega tarzda loyihalashi zarur. Masalan, “Gapdagi otlarni ajrating” emas, balki “Nega bu so'z ot deb ataladi?” kabi savollar o'quvchini tushunchalar tizimini anglashga undaydi. Grammatik topshiriqlarda interfaol usullardan foydalanish. So'nggi yillarda o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda interfaol ta'lim texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. “Zanjirli gap tuzish”, “Sabab-oqibat jadvali”, “Tahlil piramidasi”, “Mantiqiy ko'prik” kabi metodlar o'quvchilarni faol fikrlashga jalb qiladi. Masalan, “Sabab-oqibat jadvali” metodida o'quvchi grammatik hodisani mantiqiy jihatdan tahlil qiladi: “Fe'l zamon o'zgarsa, gapdagi voqelik qachon sodir bo'ladi?” Bu jarayon grammatik tafakkurni amaliy mantiqiy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi⁶.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchisining grammatik tafakkuri — uning nutqiy tafakkurining asosi, mantiqiy tafakkuri esa bu jarayonning mohiyatidir. Shuning uchun grammatik topshiriqlarni faqat nazariy o'rgatish emas, balki tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish vositasi sifatida tatbiq etish zarur: grammatik mashqlarni mantiqiy topshiriqlar bilan uyg'unlashtirish, tafakkur faoliyatini faollashtiradi, mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi, til va tafakkur integratsiyasini ta'minlaydi. Natijada, o'quvchi grammatik bilimni amalda qo'llay oladigan, mantiqan izchil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yoʻldoshev, M. Ona tili taʼlimida grammatik tafakkurni shakllantirish metodikasi. Toshkent .Fan , 2018
2. Vygotskiy, L. S. Mantiqiy tafakkur va til. Moskva: Pedagogika. 1983
3. Hasanov, A. Boshlangʻich taʼlimda tafakkurni rivojlantirish texnologiyalari. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020
4. Dilnoza Akbarova “Ona tili darslarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish.” Ottawa Journal of Language and Education Studies, №4., 2023
5. Isroilova, R. S. Boshlangʻich sinflarda interfaol topshiriqlar tizimi. Navoiy: NDPU, 2022
6. Umarova, A. B. “Pedagogik va psixologik asoslar: boshlangʻich taʼlimda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish.” Yangi iqtisodiyot, pedagogika va texnologiyalar sari jurnali, 2024

OʻZBEK TILI DARSLARIDA SOʻZ MAʼNOSI USTIDA ISHLASH METODIKASI

Navoi Davlat Universiteti
bosqich magistranti
Xakimova Mahbuba Nodirbek qizi

Kirish: Oʻzbek tili darslarida soʻz maʼnosini anglash va ularni nutqda toʻgʻri qoʻllash muhim rol oʻynaydi. Fikr va muloqot til vositasida roʻyobga chiqadi, shu sababli har bir kishi muloqotda qoʻllayotgan soʻzlarini maʼnosini bilishi zarur. Garchi, oʻquvchilarimiz oʻzaro muloqot yuritishda, sof oʻzbek tilida soʻzlarni toʻliq maʼnosini tushunmagan holda nutqda qoʻllashda bir qancha hatoliklarga yoʻl qoʻyishmoqda. Ushbu maqolada biz oʻzbek tili darslarida soʻzni toʻgʻri grammatik qonun-qoidalariga boʻysingan holda lugʻat ustida ishlashga oʻrgatish, bolalar orasida koʻp uchraydigan hatolar va kamchiliklarni bartaraf qilishda yechimlarni koʻrib chiqamiz. Biz ikkinchi sinflar bolalar misolida soʻzlar maʼnosini qisqa va tez tushuntirish boʻyicha blits-soʻrov oʻtkazdik. Oʻquvchilar koʻrsatgan natijalariga koʻra koʻplarida soʻzlarni sintaksik hato bilan qoʻllashlari va shakldosh, zid maʼnoli soʻzlarni mazmuniga qarab ishlata olmasliklari kuzatildi. Lugʻat ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda oʻquvchilarning ulardan nutqda foydalanishlariga erishish, oʻzgarar nutqini anglashlarini taʼminlashdir. Ushbu tadqiqotda bu borada taklif va tavsiyalar batafsil keltirib oʻtildi.

Keys words: blits-soʻrov, sintaksik, lugʻat, shakldosh va zid maʼnoli soʻzlar

Asosiy qism:

Tilshunoslik yoki Lingvistika tillarni oʻrganuvchi fan. Tilshunoslik tahlilining sohalari quyidagilardan iborat: sintaksis (gap tuzilishini boshqaruvchi qoidalar), semantika (maʼno), morfologiya (soʻz tuzilishi), fonetika (nutq tovushlari va ishora tillaridagi ularga mos keladigan imo-ishoralar), fonologiya (muayyan tilning abstrakt tovush tizimi va ishora tillarining shunga oʻxshash tizimlari) hamda pragmatika (foydalanish kontekstining maʼnoga qoʻshadigan hissasi)[4]. Biolingvistika (tilning biologik oʻzgaruvchilari va evolyutsiyasini oʻrganish) va psixolingvistika (inson tilida psixologik omillarni oʻrganish) kabi kichik sohalar ushbu boʻlimlarning koʻpini oʻzaro bogʻlaydi. Tilshunoslik nazariy va amaliy jihatlarini qamrab olgan koʻplab tarmoqlar va kichik sohalarni oʻz ichiga oladi. Nazariy tilshunoslik (shu jumladan, anʼanaviy tavsifiy tilshunoslik) tilning universal va fundamental mohiyatini tushunish hamda uni tavsiflash uchun umumiy nazariy asos yaratish bilan shugʻullanadi. Amaliy tilshunoslik tilni oʻrganishning ilmiy topilmalaridan til taʼlimi va savodxonlikni yaxshilash usullarini ishlab chiqish kabi amaliy maqsadlarda foydalanishga intiladi.

Tilshunoslik filologiya sohasidan kelib chiqqan boʻlib, uning baʼzi tarmoqlari yondashuvda sifatliroq va yaxlitroq hisoblanadi. Bugungi kunda filologiya va tilshunoslik tilni oʻrganishning bogʻliq sohalari, kichik yoʻnalishlari yoki alohida sohalari sifatida taʼriflanadi, ammo koʻp hollarda tilshunoslik umumiy atama sifatida koʻrilishi mumkin. Tilshunoslik, shuningdek, til falsafasi, stilistika, ritorika, semiotika, leksikografiya va tarjima bilan ham bogʻliq. Jahon miqyosida taʼlim jamiyat taraqqiyotini belgilovchi asosiy omil sifatida eʼtirof qilinib, uni rivojlantirish tilni, maʼrifat va maʼnaviyatni yuksaltirishning ustuvor jihatidir. Hozirda yoshlarning oʻzbek tildagi soʻz maʼnosi ustida ishlash, ushbu jarayonni samarali tashkil etish, taʼlim mazmunining lingvodidaktik va metodik asoslarini takomillashtirish, har bir soʻzni farqlash asoslari, dialogik nutqqa eʼtibor qaratmoq, oʻzbek tildagi soʻz maʼnolari komponentlarini ona tili komponentlari bilan qiyoslash, shular asosida ularni oʻrgatishga doir noanʼanaviy, innovatsion texnologiyalarga koʻra ish turlarini, mashqlar tizimini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish alohida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyo tilshunoslarining, xususan O‘zbekiston, Qozog‘iston, Rossiya, AQSH va boshqa mamlakat metodist olimlarining ta‘lim oluvchilarga o‘zbek tilida ta‘lim olib borish, boshlang‘ich sinfdan buni takomillashtirib borish kabilar ularning diqqat markazida turibdi. Shunga ko‘ra o‘quvchilarning so‘z ma‘nolarini farqlash komponentlarini rivojlantirish – mukammal ta‘lim berish borasida ilmiy izlanishlar olib borilayotganligi shak-shubhasiz dolzarbdir.

O‘zbekistonda ham o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyi va nufuzini oshirish sohasida yangilangan o‘qitish metodikasini takomillashtirishga oid tizimli faoliyat joriy etilmoqda. Mamlakatimiz hududidagi alohida til siyosati uni o‘qitish tizimiga ham muhim talablar qo‘ygan. “Har qaysi mustaqil davlat o‘z milliy manfaatlarini ta‘minlash, bu borada o‘z madaniyatini, azaliy qadriyatlarini asrab-avaylash va rivojlantirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratishi tabiiy” ekanligini o‘zbek tili ta‘limi oldidagi, ayniqsa, ta‘lim rus tilida olib boriladigan maktablarda o‘quvchilarning so‘z ma‘nosi ustida ishlash metodikasini rivojlantirish borasidagi dolzarb vazifadir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son, 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son, 2019-yil 21-oktabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5850-son, 2020- yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda O‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili xalqimiz uchun milliy o‘zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma‘naviy boylik, buyuk qadriyatidir. Kim o‘zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta‘sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo‘lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizga quloq tutsin (Sh.Mirziyoyev).

Foydalangan adabiyotlar ro‘yhati:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tilshunoslik>
2. Novikova, T. (2015). The role of communication in language acquisition. Journal of Language Pedagogy, 18(3), 112-125.
3. Sharipova, N. (2012). Cognitive approaches to language teaching: A theoretical framework. Educational Studies, 12(2), 82-97.
4. Jonson, R. (2014). Teacher preparation and pedagogical approaches. Teaching and Teacher Education, 33, 90-102.
5. Ibragimova, R. (2018). Interactive methods in language learning: A new pedagogical paradigm. Pedagogical Review, 5(2), 78-93.

STEAM INTEGRATSIYASI ORQALI O‘QUVCHILARDA KREATIV MUAMMOLARINI HAL QILISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Suyundikova Nilufar Uktam qizi
Navoiy davlat universiteti Ta‘lim va tarbiya nazariyasi
(Boshlang‘ich ta‘lim) yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar. Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna
Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi v.b dotsenti f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta‘lim jarayonida STEAM integratsiyasidan foydalanish orqali o‘quvchilarda kreativ muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda kreativ muammolarni hal qilish bosqichlari, o‘qitishning loyiha asosidagi shakllari, hamda o‘quvchilarda innovatsion fikrlashni shakllantirishning samarali metodik shartlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: STEAM, kreativ muammo, loyiha asosida o‘qitish, innovatsion ta‘lim, kreativ fikrlash.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: “Yangi O‘zbekistonni barpo etish yo‘lida bizga eng zarur bo‘lgan narsa — bu yoshlarning bilim va kasb-hunar egallashga, zamonaviy fikrlashga, yangilik yaratishga bo‘lgan intilishidir. Ta‘lim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, ijodkor, tashabbuskor, mustaqil fikrlovchi yoshlarni voyaga yetkazish – eng ustuvor vazifamizdir.”

Mazkur fikrlar zamonaviy ta'lim siyosatining asosiy yo'nalishini belgilaydi. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida o'quvchilarda nafaqat bilim, balki kreativ muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki kelajakda muvaffaqiyatga erishuvchi shaxs — bu yangi g'oyalarni yaratib, ularni hayotga tatbiq eta oladigan ijodkor insondir.

STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) esa ta'limda o'quvchilarning real hayotdagi muammolarga ilmiy, texnik, muhandislik va ijodiy yondashuv asosida yechim topishiga imkon beruvchi innovatsion model hisoblanadi. Ushbu yondashuv o'quvchiga nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan bog'lash, jamoada ishlashni o'rganish va eng muhimi — kreativ tafakkur hamda muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Kreativ muammolarni hal qilish (Creative Problem Solving – CPS) — bu shaxsning mavjud vaziyatni tahlil qilib, noodatiy yechimlarni topish, turli g'oyalar orasidan eng maqbulini tanlash va uni amalda qo'llay olish qobiliyatidir. Ushbu ko'nikma o'quvchining tanqidiy fikrlashi, muloqot qobiliyati va ijodiy tafakkuri bilan uzviy bog'liq.

Boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichlarida o'quvchilarda CPS ko'nikmalarini rivojlantirish ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kreativ muammolarni hal eta oladigan o'quvchi har qanday fan yoki sohada innovatsion yondashuvni samarali qo'llay oladi

STEAM yondashuvi o'quv jarayonini fanlararo integratsiya asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Unda tabiiy fanlar (Science), texnologiyalar (Technology), muhandislik (Engineering), san'at (Art) va matematika (Mathematics) o'zaro bog'langan holda o'rganiladi.

Bunday integratsion yondashuv o'quvchilarga bilimni izolyatsiya holida emas, balki yagona tizim sifatida anglash imkonini beradi. Masalan, o'quvchi fizik hodisani (Science) o'rganar ekan, uni amaliy loyiha (Engineering) orqali modellashtiradi, texnologik vositalar (Technology) yordamida yechim yaratadi va badiiy dizayn (Art) orqali estetik shakl beradi. Shu jarayonning o'zida u bir vaqtning o'zida kreativ muammolarni hal qilishni o'rganadi.

Kreativ muammolarni hal qilish STEAM yondashuvida “loyiha asosida o'qitish” modeli orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Muammoni aniqlash – o'quvchilarga hayotiy, fanga oid yoki texnik masala taqdim etiladi.
2. G'oyalar ishlab chiqish – o'quvchilar muammoni hal etish uchun turli g'oyalar ilgari suradilar.
3. Loyiha rejasini yaratish – tanlangan g'oya asosida amaliy reja ishlab chiqiladi.
4. Model yaratish va sinovdan o'tkazish – o'quvchilar texnik yoki vizual modelni yaratib, uni tekshiradilar.
5. Tahlil va baholash – natijalar muhokama qilinadi, eng maqbul yechim aniqlanadi.

Masalan, “Atrof-muhitni tozalash uchun ekologik robot” loyihasida o'quvchilar ekologik muammoni (Science) tahlil qilib, robot modeli (Engineering) yasaydilar, dastur (Technology) tuzadilar va uning dizaynini (Art) bezaydilar. Shu jarayon davomida ular muammoga tizimli, ammo ijodiy yondashishni o'rganadilar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM yondashuvi asosida o'qitilgan o'quvchilar an'anaviy ta'limga nisbatan 50% ga yuqori darajada kreativ muammolarni hal etish ko'nikmalarini namoyon qiladilar.

Bu natijaga erishish uchun quyidagi metodik shartlarga amal qilish zarur:

- dars jarayonida o'quvchilarning tadqiqotga asoslangan faoliyatini yo'lga qo'yish;
- o'quvchini “tayyor javob”ni emas, balki yechimni izlash jarayoniga jalb etish;
- hamkorlikda va guruhda o'qitish usullaridan samarali foydalanish;
- loyihaviy hamda muammoli topshiriqlarni muntazam qo'llash.

Shunday ta'lim muhitida o'quvchi mustaqil fikrlaydi, yangi g'oyalar yaratadi, jamoada ishlashni o'rganadi va o'z fikrini asoslab bera oladi — ya'ni kreativ muammolarni hal etish qobiliyatini shakllantiradi.

STEAM integratsiyasi o'quvchilarda kreativ muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu yondashuv fanlararo bilimlarni uyg'unlashtiradi, o'quvchilarni amaliy faoliyatga, jamoaviy hamkorlikka va ijodiy yondashuvga o'rgatadi.

Natijada, o'quvchi real hayotdagi muammolarni hal etishda o'z bilimini qo'llay oladigan, innovatsion fikrlaydigan va yangi g'oyalar yaratishga qodir shaxs sifatida shakllanadi. Shu sababli,

STEAM konsepsiyasi zamonaviy ta'limda kreativ tafakkur hamda muammoli vaziyatlarda yechim topish madaniyatini rivojlantirishning muhim metodologik asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M. Mirziyoyev, "Yangi O'zbekiston strategiyasi", 2022-yil nutqidan
2. Osborn A. Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem Solving. – New York: Scribner, 2019.
3. Kadirova Z. Integratsion yondashuvning didaktik asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Marzano R. Teaching Thinking Skills. – USA: ASCD Press, 2018.
5. Jalilova M. Loyiha asosida o'qitish metodikasining imkoniyatlari. – "Innovatsion pedagogika", 2021.
6. UNESCO. STEAM Education for Sustainable Development. – Paris, 2022.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQIDAGI FONETIK XUSUSIYATLAR USTIDA ISHLASH JARAYONIDA MULOQOT VA IJODKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Navoiy davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-kurs

magistranti Abdimuratova Alfiya Baxit qizi

Ilmiy rahbar: p.f.d. (DSc), dots. F.X.Holikulova

Annotatsiya: Ushbu maqolada fonetik savodxonlik, talaffuz, muloqot va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, interfaol va kommunikativ metodlar, o'yinlar, she'r va hikoyalar orqali fonetik mashqlarni amalga oshirishning pedagogik samarasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: fonetik savodxonlik, talaffuz, muloqot, ijodkorlik, boshlang'ich ta'lim, interfaol metod, o'yin metodikasi.

Bugungi kunda faqat bilim berish bilan cheklanib qolish emas, balki o'quvchilarda o'z fikrini erkin ifodalash, ijodiy fikrlash va samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor ahamiyatga ega. O'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish imkonini berish boshlang'ich sinf pedagogikasining eng muhim vazifalaridan biridir. Fonetik mashg'ulotlarni faqat darsda o'tkazish kifoya qilmaydi. O'quvchilarga turli o'yinlar, hikoya tuzish, she'rlarni ifodali o'qish orqali mashqlarni ijodiy tarzda bajarishga imkon berish kerak. Shu bilan ular nafaqat talaffuzni o'rganadi, balki nutq madaniyati, ijodiy fikrlash va kommunikativ ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqidagi fonetik xususiyatlar, ya'ni tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, so'z va gaplarni aniq aytish, nutq ohangini to'g'ri ishlatish ularning til savodxonligini oshirish bilan birga, muloqot va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi [1: 42.].

Fonetik savodxonlik – boshlang'ich sinf pedagogikasida asosiy tarkibiy qismi hisoblanib, bola nutqidagi tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishi, so'z va gaplarni aniq aytishi, intonatsiyani to'g'ri ishlatishi uning nutq madaniyati va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Fonetik mashg'ulotlar orqali o'quvchilar:

- Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganadilar;
- So'z va gaplarni urg'u bilan aytishni mashq qiladilar;
- Nutq ohangini ifodali ishlatish malakasini rivojlantiradilar [2: 63.].

Mashg'ulotlarni interfaol usullar bilan olib borish darsning samaradorligini oshiradi. Masalan, tovushlarni farqlashga qaratilgan o'yinlar, she'r va topishmoqlarni ifodali o'qish, so'z o'yinlari o'quvchilarning fonetik savodxonligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, o'quvchilar o'zaro muloqotga kirishib, bir-biridan o'rganadi.

Fonetik mashqlarni kommunikativ yondashuv bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarda muloqot qobiliyatini oshiradi. Masalan: "Tingla va ayt" mashqi – eshituv orqali talaffuzni yaxshilaydi; "Rol o'yinlari" – nutqni tabiiy muhitda qo'llashni o'rgatadi; "So'z teatri" – nutqni ifodali va emotsional qilishga yordam beradi [3: 87.].

Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarga o'z fikrini erkin ifodalash imkonini beradi va ular o'z nutqini boshqarishni o'rganadi. Shu orqali muloqot ko'nikmalari mustahkamlanadi va bolalar o'zaro suhbatda qatnashishga qiziqish uyg'otadi.

Fonetik mashqlar orqali muloqot va ijodkorlikni rivojlantirish usullari:

-suhbat va dialog mashqlari: o'quvchilar juftlikda yoki guruhda so'zlashib, bir-birini tinglashni o'rganadilar.

-rollar orqali o'yin: ertak, hikoya, sahna ko'rinishlarini ifodali o'qish yoki sahnalashtirish.

-ijodiy topshiriqlar: rasm asosida hikoya tuzish, o'z ertagini to'qish, ovozli tasvirlar bilan o'ynash.

-o'yinli metodlar: "Tovushni top", "So'z ohangini bil", "Kim tez va to'g'ri aytadi?" kabi o'yinlar.

Bu mashg'ulotlar orqali oquvchilar talaffuzi to'g'irlanadi, so'zlarni aniq va ifodali aytish malakasi rivojlanadi. Ular erkin muloqot qilish, ijodiy fikr bildirish qobiliyatiga ega bo'ladi, dars jarayonida faollik, o'ziga ishonch va emotsional ifoda kuchayadi.

Ijodkorlik - bu insonning erkin fikrlashi, o'z g'oyalarini yangicha va ifodali tarzda bayon eta olish qobiliyatidir. Fonetik mashg'ulotlar davomida o'qituvchi o'quvchilarga ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi topshiriqlar beradi. Bunday topshiriqlarga quyidagilar kiradi:

-she'rlarni his bilan, ohangdor tarzda o'qish;

-mustaqil hikoya tuzish yoki voqeani so'zlab berish;

-ertaklarni ovoz va ifoda yordamida jonlantirish;

-rasm asosida mazmunli hikoya tuzish.

Mazkur mashg'ulotlar jarayonida bola tovush, ohang, intonatsiya va urg'u orqali o'z hissiyatini ifoda etadi. Natijada uning nutqi yanada tabiiy, jonli va badiiy jihatdan boyib boradi.

Fonetik mashg'ulotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda juda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganadi, balki nutq ohangini, urg'uni to'g'ri ishlatishni ham egallaydi. Shu jarayonda o'quvchilar muloqotga kirishishni, o'z fikrini aniq va ravon ifodalashni o'rganadi. Shuningdek, fonetik mashqlarni ijodiy yondashuv bilan uyg'unlashtirish bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, so'zlar bilan o'yinlar o'ynash, hikoya yoki she'rlar yaratish orqali ular o'z nutqini boyitadi, yangi ifoda usullarini topadi va bir-biri bilan samarali hamkorlik qiladi. Fonetik mashg'ulotlarni interfaol, o'yinli va ijodiy metodlar orqali olib borish bolalarda nafaqat nutq va talaffuzni, balki muloqot va ijodkorlik ko'nikmalarini ham samarali rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, darslarni qiziqarli va mazmunli o'tkazish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, fonetik mashqlar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z nutqini boyitadi, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi va muloqotda erkin va ishonchli bo'lishni o'rganadi. Shu sababli har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun fonetik mashg'ulotlarni pedagogik texnologiyalar asosida interfaol tarzda olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madvaliyeva A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 232 b.
2. Matchonov S. va boshq. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2021. – 642 b.
3. Mahmudov N. O'zbek tilining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 384 b.
4. Jalolov J. Til o'qitish metodikasi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 276 b.

ONLAYN TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI

Saidaxmedova Latofat Sodiq qizi
Navoiy davlat universiteti Ta'lim va tarbiya
nazariyasi (Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Ilmiy rahbar. Jumayeva Mohigul Abduvohidovna
Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
v.b dotsent f.f.f.d(PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada onlayn ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'lim jarayonlarini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar ham yoritilgan. Mahalliy va xorijiy manbalardan foydalanilgan bo'lib, onlayn ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, raqamli texnologiya, masofaviy o'qitish, innovatsiya, ta'lim sifati.

Annotation This article analyzes the role of online education in the modern educational system, emphasizing its advantages and disadvantages. The study also highlights the reforms carried out in Uzbekistan to develop digital learning processes. Based on national and international sources, the paper provides scientific conclusions aimed at improving the effectiveness of online education.

Keywords: online learning, digital technology, distance education, innovation, education quality.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Raqamli texnologiyalarni joriy etmasdan turib, zamonaviy ta'limni rivojlantirish mumkin emas."⁴⁹ Mazkur fikr bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xususan, onlayn ta'limni keng joriy etish zarurligini anglatadi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida, ayniqsa pandemiya davridan so'ng, masofaviy va onlayn ta'lim shakllari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston ham bu yo'nalishda muhim qadamlar tashladi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'lim jarayonlariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, o'quv jarayonini elektron platformalarga o'tkazish ishlari olib borilmoqda. Shu sababli onlayn ta'limning afzalliklari va kamchiliklarini ilmiy tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, onlayn ta'limning rivojlanishi nafaqat texnik imkoniyatlar bilan, balki o'qituvchilarning raqamli savodxonligi va pedagogik yondashuvlarining yangilanishi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Raqamli vositalarni to'g'ri qo'llay olgan o'qituvchi ta'lim jarayonini yanada interaktiv, individual va samarali shaklga keltira oladi.

Onlayn ta'lim bugungi kunda o'quvchilarga va talabalarga bilim olishda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Quyidagi afzalliklarni sanab o'tish mumkin:

1. Qulaylik va moslashuvchanlik. Onlayn ta'lim geografik cheklovlarni yo'q qiladi. O'quvchilar va talabalarga dunyoning istalgan nuqtasida bilim olish imkoniyatini beradi. Darslarni istalgan joyda va istalgan vaqtda o'rganish mumkin, bu esa band kishilar, ishlovchi talabalar va uybekalari uchun ayniqsa qulay.

2. Xarajatlarni tejash. An'anaviy ta'limda yo'l haqi, yotoqxona, o'quv qurollari va boshqaxarajatlar talab qilinadi. Onlayn ta'lim esa ko'pincha arzonroq yoki hatto bepul kurslar taklif qiladi. Masalan, Coursera, Udemy, edX, Khan Academy kabi platformalar orqali ko'plab sifatlidarslar bepul taqdim etiladi.

3. Ta'limning individuallashtirilganligi. Har bir o'quvchi o'zining tezligida o'qishi mumkin. Videodarslarni qayta ko'rib chiqish, kerak bo'lsa, materiallarni takroran o'rganish imkoniyat mavjud. An'anaviy ta'limda esa bunday imkoniyat kamroq bo'ladi.

4. Resurslarning kengligi. Internet orqali o'quv videolari, elektron kitoblar, virtual laboratoriyalar va vebinarlar orqali o'rganish imkoniyati mavjud.

5. Global integratsiya. O'zbekiston talabalari xalqaro kurslarda (Coursera, EdX, Udemy kabi) o'qish imkoniga ega bo'lib, xorijiy ta'lim tajribasini o'zlashtiradi.

Shu bilan birga, onlayn ta'limning bir qator kamchiliklari ham mavjud:

1. Amaliy mashg'ulotlarning cheklanganligi. Texnik va tabiiy fanlarda laboratoriya ishlari onlayn tarzda to'liq o'tkazilmaydi.

2. Ijtimoiy muloqot yetishmasligi. An'anaviy darslardagi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jonli muloqot yetarli darajada bo'lmaydi.

3. Internet sifati muammosi. Ayrim hududlarda tarmoq tezligi pastligi sababli darslarga to'liq qatnashish imkoni yo'q.

4. Motivatsiya pasayishi. Uy sharoitida o'qish ba'zida intizom va diqqatning pasayishiga olib keladi.

5. Texnik vositalarga bog'liqlik. Kompyuter, planshet yoki telefon bo'lmagan o'quvchilar uchun bu tizim qiyinchilik tug'diradi.

49 Mirziyoyev.Sh. M Yangi O'zbekiston strategiyasi.Toshkent.2021

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda onlayn platformalar orqali 250 mingdan ortiq talabalar ta'lim olgan. Bu esa raqamli ta'limning tobora kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, UNESCO hisobotiga (2023) ko'ra, dunyo bo'yicha onlayn ta'limdan foydalanish 68% ga oshgan. Demak, bu yo'nalish global tendensiyaga aylanmoqda.

XULOSA Onlayn ta'lim bugungi raqamli davrning ajralmas qismidir. Uning asosiy afzalligi — ta'limning erkinligi va shaxsiylashtirilganligi, ammo texnik va ijtimoiy muammolar mavjud. Kelajakda onlayn va an'anaviy ta'limning integratsiyasi orqali ta'lim sifatini yanada oshirish mumkin. Shu bois, o'qituvchilarni raqamli ko'nikmalarga o'rgatish, platformalarni modernizatsiya qilish va o'quvchilarni masofaviy ta'limga tayyorlash dolzarb masala bo'lib qoladi.

Onlayn ta'limning eng katta yutug'i — bu o'quvchi va talabalarga vaqt va joydan mustaqil ravishda bilim olish imkonini berishidir. Shuningdek, xorijiy tajriba va ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, raqamli ko'nikmalarni shakllantirishda onlayn ta'limning o'zni beqiyosdir. Biroq, ushbu tizimning samarali ishlashi uchun texnik infratuzilma, internet sifati, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi hamda o'quvchilarning motivatsiyasi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M Yangi O'zbekiston strategiyasi Toshkent.2021.
2. Karimov, N. (2021). Raqamli ta'lim va zamonaviy pedagogika. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Rasulov, D. (2021). O'zbekiston ta'lim tizimida internet infratuzilmasi rivoji. Ta'lim va innovatsiya jurnali, №4.
4. Smith, J. (2020). Digital Education in the 21st Century. London: Routledge Press.
5. Toshpo'latov, A. (2022). Onlayn o'qitish jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalari. Toshkent: TDPU matbaa.
6. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education. Paris: UNESCO Publishing.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIKA DARSLARIDA KREATIV VA KOMMUNIKATIV QOBILYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Yandasheva Xidoyat Nodir qizi
Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
fakulteti 3-kurs talabasi, Navoiy
tel: 94-788-19-08
xidoyatyandasheva@gmail.com
ilmiy rahbar: Ergasheva Fatima
To'irovna kata o'qituvchisi,
Navoiy davlat universiteti, Navoiy.
tel: +99897-366-41-51
faergasheva@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika darslarida kreativ hamda kommunikativ qobiliyatlarini shakllantirish haqida hamda o'quvchilarning o'z fikrlarini erkin bayon etishlarida o'qituvchining ko'magi, darsni yangi usul hamda metodlar orqali tashkillashtirishning samarasi haqida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: kreativlik, kommunikativlik, 4 K modeli, yangi maqsadlar, metod, usul, yangicha fikrlash, ijodiy fikrlash, innovatsion yechimlar, zamonaviy ta'lim.

Boshlang'ich sinf matematikasi butun keyingi matematik bilimlarning "fundamenti" hisoblanadi. Raqamlar, sonlar, soddas amallar (qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish) va ularning xossalari to'g'risidagi dastlabki tushunchalar bolaning ongida mustahkamlanadi. Birinchi sinfdanoq bolalar nafaqat raqamlarni o'qish va yozishni, balki ularning ma'nosini tushunishni, sonlarni solishtirishni, ketma-ketlikda joylashtirishni o'rganadilar. Bu ko'nikma nafaqat matematikada, balki kundalik hayotda (vaqtni bilish, pul hisoblash, o'lchovlar) juda muhim bo'lgan sonli savodxonlikning

asosidir. Boshlang'ich sinf matematikasi nafaqat keyingi ta'lim uchun, balki bolaning shaxsiy, aqliy va amaliy rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan asosdir.

Zamonaviy ta'limda boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika darslari nafaqat hisob-kitob ko'nikmalarini, va holanki kreativ fikrlash -yangi g'oyalar, innovatsion yechimlar yaratish va kommunikativ qobiliyatlar – jamoa bilan ishlash, fikr almashish va muhokama qilishlarini ham rivojlantirishga qaratilgan hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari matematika darslarida faqat sonlar va formulalar orqali cheklanib qolishlari kerakmi? Yoki bo'lmasam bu darslar orqali ularning kreativ fikrlashi hamda jamoaviy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinmi?

Keling, bu savolga birgalikda javob topamiz. Avvalambor, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ hamda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda darsliklar muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasidagi maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilari bir necha yildan beri yangi avlod darsliklari asosida ta'lim olib bormoqdalar. Bu esa o'quvchilarning erkin fikrlay olish, darsda jamoa bo'lib fikr almashish qobiliyatlarini ,innovatsion yondashuv asosida muammolarga yechim topish ko'nikmalarini shakllantirishda o'z yordamini ko'rsatadi. Demak, bu darsliklar qanday xususiyatlarga ega degan savol paydo bo'lishi tabiiy, darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri bu -4K tamoyili asosida tuzilganligidir. Bu tamoyilda asosan oldingidek darsliklarda faqat mashq hamda qoidalardan iborat bo'lmay, asosan o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradigan mashqlar ,savol hamda topshiriqlardan, zaruriy hayotiy ko'nikma asosida tuzilgan .

4K nima degani?

4K o'z nomi bilan 4 ta tamoyilni o'z ichiga oladi.

1. Kollaboratsiya: Bunda o'quvchilarning jamoa bilan birgalikda ishlash qobiliyatini ,hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini o'zaro fikr almashish malakalarini shakllantirishda yordam beradi .

2. Kommunikativlik: O'quvchilarning o'z fikrlarini aniq ,tushunarli hamda tinglovchiga ravshan ifodalashga, ma'lum bir ma'lumotni yetkazishda nutq komponentlaridan unumli foydalanishga o'rgatadi.

3. Kreativ fikrlash: O'quvchilar o'zlarining maqsadlariga erishishlarida yangi yondashuvlardan samarali foydalanishga ,muammolarni innovatsion yondashuvlar asosida yechim topishga o'rgatadi.

4. Kritik fikrlash: O'quvchilarning axborotni tanqidiy jihatdan baholashga, o'z fikr hamda mulohazalarini erkin bayon eta olishga, matiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Keling, boshlang'ich sinf matematika darsligida berilgan o'quvchilarning kreativ hamda kommunikativ qobiliyatlarini shakllantiradigan topshiriqlardan misollar ko'rib chiqamiz.

3-sinf Matematika I qism darsligining 104-sahifasidagi 11-topshiriqni ko'ramiz.

11. Diyorga 100 ming so'mlik pulni ikkita 40 ming so'mlik va bitta 20 ming so'mlik bilaknotga yoki uchta 50, 30 va 20 ming so'mlik bilaknotlarga almashtirish taklif qilingan. Diyor firibgarlarga duch kelganini qanday tushundi?

O'ylab ko'ringchi topshiriqning yechimi qanday? Keling, birgalikda yechim topamiz.

Bir qaraganda, ikkita 40 ming so'mlik bilaknot 80 ming so'm va bitta 20 ming so'm birgalikda 100 ming so'm, bu to'g'ridek.

Ikkinchi taklifni ko'ramiz, 50, 30 va 20 so'mlik bilaknot birgalikda $50+30+20=100$ ming so'm bu ham chuqur fikr yuritilmaganda to'g'ridek ko'rinadi.

Lekin Diyor firibgarlarga duch kelganini, bizda 40 ming so'mlik hamda 30 ming so'mlik bilaknot yo'qligini bilganda tushungan.

Demak, darsliklardagi topshiriqlar o'quvchilarni kreativ hamda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantiradigan holda tuzilgan. Ushbu topshiriqni o'quvchi hayot bilan bog'lama, ijodiy fikr yuritmasa topa olmasligi tabiiy.

Boshlang'ich sinf matematika darsligidagi topshiriqlarni to'g'ri usul hamda metodikalar orqali o'quvchiga tushuntirishda M.E. Jumayev , Z.G'. Tadjiyeva

“Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi” kitobida berilgan to'g'ri metodikalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi, menimcha. Gap isboti bilan deyilganidek, ushbu kitobda berilgan usullardan birini ko'rib chiqamiz.

“Qaysi qatorda ko'proq, qaysi qatorda kamroq?” usuli bilan tanishamiz.

“5 soni 6 dan kamroq $5<6$, tengsizlikdan tenglik hosil qilish uchun nima qilish kerak, deb so'raladi. 1 ni qo'shib tenglik hosil qilinadi va birni ayirib barobarni yozish yo'li tushuntiriladi. $6=6$ hamda $5=5$.”

Ushbu usul boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika darslarida qo'llanilsa, o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ushbu qobiliyatlarini shakllantirishda darsliklar bilan bir qatorda malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'rni beqiyosdir. Darsliklarda berilgan topshiriqlar boshlang'ich sinf o'quvchilariga murakkabdek tuyuladi, ammo o'qituvchi o'quvchilarga yetarli bilim, to'g'ri metod hamda usullar orqali tushuntirib bera olsa, keyinchalik topshiriqlarni yechimini topishda qiyinchilik tug'dirmaydi. Boshlang'ich sinfda ya'ni 4 yil davomida egallangan bilim keyinchalik egallangan bilimlar bilan barobar bo'la olmaydi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarning kreativ hamda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda darslik, malakali pedagog hamda to'g'ri usul hamda metodlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.E. Jumayev, Z.G'.Tadjiyeva "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent – "Fan va texnologiya"-2005
2. Z. G'aybullayeva "XXI asr o'quvchisi uchun zarur ko'nikmalarini o'rgatuvchi model – 4 K haqida"(17.08.2023) <https://kun.uz>
- 3.I.V. Repyova. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik, I qism./– Toshkent : "Novda Edutainment"nashriyoti,2023. -128 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY TAFAKKURINI PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Muhammadova Shahrizoda Azamatjonovna
Navoiy Davlat Universiteti boshlang'ich
ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: p.f.d.(DSc), dots. F.X.Holikulova

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy tafakkurini rivojlantirishda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Tanqidiy tafakkur – bu o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va o'z fikrini asoslab bayon qilish qobiliyatini shakllantirish vositasidir. Maqolada faol o'qitish, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar va refleksiya kabi strategiyalar asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikr, tadqiqot, rol o'yinlari, muammoli vaziyatlar, diskussiyalar, xulosa.

Bugungi ta'lim jarayonida tanqidiy tafakkur o'quvchilarning asosiy ko'nikmalaridan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash nafaqat bilim olish, balki olingan ma'lumotni tahlil qilish, baholash va yaratish jarayonlarida ham muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinfda ushbu ko'nikmalarni shakllantirish bolalarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'rganishlariga poydevor yaratadi.

Tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Muammoni tahlil qilish: Bolalar o'ziga berilgan masalani turli yo'llar bilan yechish imkoniyatiga ega bo'ladi.

- Fikrni asoslash: O'quvchilar o'z fikrlarini mantiqiy va izchil tarzda ifodalay oladilar.

- Ijodiy yondashuv: Muammolarga yangicha va ijodiy yechimlar topish qobiliyati rivojlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarga savol berish, muammolarni hal qilish va o'z fikrini asoslash imkoniyatini beruvchi pedagogik yondashuvlar ularning tanqidiy tafakkurini sezilarli darajada oshiradi.[1]

Pedagogik yondashuvlar tahlili:

1.Faol o'qitish usullari. Faol o'qitish bolalarni passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu yondashuv quyidagi shakllarda qo'llaniladi:

- Guruh ishlari: Masalan, matematika darsida "5 ta olmani teng guruhlariga bo'lish" vazifasi. O'quvchilar guruh bo'lib turli yechimlarni muhokama qiladi.

- Rol o'yinlari: Tarix darsida "Qo'shni davlatlar o'rtasidagi savdo kelishuvi" mavzusini o'quvchilar rol o'ynab tahlil qiladi.

- Diskussiyalar: Adabiyot darsida o'quvchilar hikoya qahramonining harakatlarini baholab, o'z fikrini himoya qiladi.

Bu usul orqali bolalar nafaqat javob topadi, balki fikr almashadi, qaror qabul qiladi va mantiqiy xulosalar chiqaradi.

2.Savol-javob va muammoli ta'lim. Muammoli ta'lim o'quvchilarga o'rgatish jarayonida faol izlanish imkoniyatini beradi.

- Ochilgan savollar: Masalan, "Bu voqea boshqa qanday natijalarga olib kelishi mumkin?" O'quvchilar turli variantlarni tahlil qiladi.

- Muammoli vaziyatlar: Darsda ekologiya mavzusida o'quvchilar hududdagi chiqindilarni kamaytirish yo'llarini muhokama qiladi.[2]

Bu metod o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yechim topish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Interaktiv va innovatsion metodlar. Texnologiyalar yordamida darslarni interaktiv qilish tanqidiy tafakkur rivojiga katta ta'sir ko'rsatadi:

- Multimediali darslar: Slaydlar, videolar va animatsiyalar orqali mavzu qiziqarli va tushunarli bo'ladi.

- Onlayn platformalar: Quizlar, forumlar va virtual laboratoriyalar orqali o'quvchilar mustaqil tahlil qiladi.

- Vizual materiallar: Diagramma, jadval va grafiklar muammolarni vizual tahlil qilish imkonini beradi.[3]

4. Refleksiya va baholash usullari

Refleksiya o'quvchilarning o'z fikrini shakllantirish va tahlil qilish jarayonini mustahkamlaydi:

- Yozma refleksiya: Dars oxirida o'quvchilar o'rganganlarini qisqa yozma shaklda ifodalaydilar.

- Og'zaki refleksiya: Guruh muhokamalarida har bir o'quvchi fikrini asoslaydi.

- Baholash: O'qituvchi va tengdoshlar tomonidan konstruktiv fikr bildirish orqali fikrlash jarayoni mustahkamlanadi.[4]

Natijalar va muhokama

Pedagogik yondashuvlarni qo'llash natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilari:

- Muammolarni mantiqiy tahlil qilishni o'rganadi.

- O'z fikrini asoslab bayon qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

- Tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini uyg'otadi.

Misol: 2-sinf o'quvchilari "Mening atrof-muhitim" mavzusida muammoli loyiha ishlashdi. O'quvchilar chiqindilarni kamaytirish bo'yicha innovatsion yechimlar ishlab chiqdi, bu esa tanqidiy tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qildi.[5]

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinfda tanqidiy tafakkurini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Faol o'qitish, muammoli vaziyatlar, interaktiv metodlar va refleksiya orqali o'quvchilarning fikrlash ko'nikmalari samarali rivojlantiriladi. Bu esa bolalarning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishlariga mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives.

2. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life.

3. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.

4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. (2020). Boshlang'ich ta'lim standartlari.

5. Ennis, R. H. (2011). Critical Thinking: Reflection and Perspective Part I.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TO'G'RI YOZISH MALAKASINI RIVOJLANTIRUVCHI O'QUV TOPSHIRIQLARINI ISHLAB CHIQISH USULLARI

**Subxonova Sanobar Abduhalim qizi,
Navoiy davlat universiteti tadqiqotchisi**

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri yozish malakasini shakllantirishning mazmuni va o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish usullari yoritilgan. Unda orfografik savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashq va topshiriqlar tizimini tuzish tamoyillari, ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, eshituv, ko'ruv, ijodiy va axborot texnologiyalariga asoslangan topshiriqlar turlari misollar asosida ko'rsatib o'tilgan. Maqolada to'g'ri yozish malakasini rivojlantirishda o'quvchining faol ishtirokini ta'minlash, mustaqil fikrlash va

o'z yozuvini tahlil qilish kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida savodxonlik darslarini samarali tashkil etish hamda o'quvchilarda yozma nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, to'g'ri yozish malakasi, orfografik topshiriqlar, savodxonlik, ijodiy yozuv, interfaol metodlar, axborot texnologiyalari.

Kirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri yozish (orfografik savodxonlik) malakalarini shakllantirish ona tili ta'limining asosiy maqsadlaridan biridir. Yozma nutq — o'quvchining tafakkuri, nutq madaniyati va til qoidalarini o'zlashtirish darajasini ko'rsatuvchi muhim ko'rsatkichdir. Shu sababli o'qituvchi o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda o'quvchilarning yosh, psixologik va bilish imkoniyatlarini hisobga olishi lozim. N.Murodovanning ilmiy tadqiqotlari ham o'quvchilarda hududiy dialektning to'g'ri yozish ko'nikmasini hosil qilishda nechog'li to'sqinlik qilishiga guvoh bo'lamiz⁵⁰. Toshkent viloyati hududida esa o' harfi o'rnida ko'pincha o harfining ishlatilishi, h harfining o'rnida esa x harfining yozilishi juda ko'p uchraydigan imloviy xatoliklar sirasiga kiradi. O'qituvchi nazorat ishlaridan keyin aynan o'quvchining shu jihatiga e'tiborni qaratgan holda lug'atlar bilan ishlash yoki aynan muammolarga sabab bo'layotgan harf va shu harflar ishtirok etgan so'zlar lug'atini tuzgan holda mashg'ulotlar olib borishi muammoning bir yechimi bo'la oladi. Buning uchun esa aynan shu hudud shevasini o'rgangan holda o'quvchilar uchun alohida to'g'ri yozish malakalarini rivojlantiruvchi topshiriqlar tizimi orqali shug'ullanish natijasida esa o'quvchida amaliy malaka hosil qilish esa bir qancha jarayonni yengillashtiradi. Shu bilan birgalikda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'pchiligida uchrab turadigan xatolik bu — x va h harflarining o'rnini almashtirib yozish oqibatida imloviy xatolikni yuzaga keltirish hisoblanadi. Bu muammo borasida ham bir qancha lug'at va monografiyalar ham ishlab chiqilgani bejizga emas. Jumladan Asror Samad tahriri ostida o'zida 7314 ta so'zni jamlagan "X" va "H" lik so'zlarning imlo lug'ati" nomli lug'at⁵¹da ham aynan x va h harflarining o'z o'rnida qo'llanilishi borasida o'quvchiga bir qancha bilim va malakalarni hosil qiluvchi materiallar mavjuddir.

Bu borada G'. Hamroyevning fikrlari ham muhim ahamiyatga ega. Olim "...bugungi kunda ham ayrim unli va undoshlar talaffuzini o'rgatishda qiyinchiliklarga duch kelinadi. Talaffuzdagi har xillikka sabab sheva ekanligi nazarda tutilsa, adabiy talaffuzni shakllantirishning samarali yo'li bu — fonetik mashqlar ustida ishlash ekanligi ma'lum bo'ladi. Talaffuzda ham, yozuvda ham eng ko'p chalkashlik bo'g'iz undoshi [h] bilan bog'liq. Orfoepiya va orfografiya mavzularini o'qitishda nutqiy ko'nikmalarni quyidagicha tizimli rivojlantirish mumkin. Ona tili darsliklarimizda o'quv materiallari muayyan sistema asosida beriladi. Mavjud darsliklarda, asosan, nazariy ma'lumotlar sinflar, mavzular, til sathlari kesimida ketma-ketlik, uzviylik va uzluksizlik asosida joylashtirilgan, biroq hayotiy faoliyatda, muloqot jarayonida nihoyatda zarur bo'lgan nutqiy qo'nikmalar aniq bir tizimga ega emas. Aslida ona tili ta'limining bosh maqsadidan kelib chiqib, o'z fikrini turli nutq vaziyatlariga mos ravishda og'zaki va yozma tarzda to'g'ri, ravon ifodalay olish, mustaqil fikrlay olish ko'nikmalarini sinflar kesimida tizimli shakllantirish mexanizmini ishlab chiqish zarur"⁵², deya ta'kidlaydi. Shu ma'noda to'g'ri yozish ko'nikmasi quyidagi mazmun va ahamiyat kasb etadi:

1. To'g'ri yozish malakasining mazmuni va ahamiyati

To'g'ri yozish malakasi — bu o'quvchining so'zlarni talaffuziga, ma'nosiga, grammatik shakliga muvofiq yozish ko'nikmasidir. Ushbu malaka:

- orfografik qoidalarini ongli o'zlashtirish;
- tovush va harf munosabatlarini tushunish;
- yozma nutqni tekshira olish ko'nikmasini hosil qilish orqali shakllanadi.

To'g'ri yozish malakasi o'quvchining umumiy savodxonligi, tafakkuri va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

2. O'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda metodik yondashuvlar

Boshlang'ich sinfda o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda quyidagi metodik tamoyillarga amal qilish zarur:

50 Муродова Н. Ўқувчи нуткида маҳаллий шева таъсирида вужудга келадиган талаффуз ҳамда имло хатолари ва уларни тузатиш усуллари пед.фан. номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилан дисс.-Т., 1993.

51 Асрор Самад "X" ва "Х" лик сўзларнинг имло лугати. "Ғафур Гулом". Тошкент. — 1993. 79 б.

52 Hamroyev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari ishlab chiqish metodikasi. Monografiya. —Toshkent, Donishmand ziyo, 2021. 156-b.

1. **Bosqichlilik tamoyili** – topshiriqlar soddadan murakkabga tomon tuziladi.
2. **Faollashtirish tamoyili** – o‘quvchini mustaqil fikrlashga undovchi ijodiy topshiriqlar tanlanadi.
3. **Onglilik va faoliyatga asoslanish** – o‘quvchi yozish jarayonida har bir harfni, so‘zni ongli nazorat qilishi ta‘minlanadi.
4. **Integrativlik** – topshiriqlar o‘qish, tinglab tushunish, gap tuzish, so‘z boyligini oshirish bilan bog‘lanadi.

3. O‘quv topshiriqlarini ishlab chiqish bosqichlari

To‘g‘ri yozish malakasini rivojlantiruvchi topshiriqlar quyidagi bosqichlarda yaratiladi:

Bosqich	Maqsad	Amalga oshirish yo‘li
1. Tahlil bosqichi	O‘quvchilarning mavjud savodxonlik darajasini aniqlash	Diagnostic testlar, diktantlar, yozma ishlar
2. Loyihalash bosqichi	O‘quv topshiriqlari tizimini ishlab chiqish	Har bir mavzu uchun grammatik asosni aniqlash
3. Amalga oshirish bosqichi	Mashq va topshiriqlarni sinf jarayonida qo‘llash	Jamoaviy, juftlikda va individual ishlar orqali
4. Tahlil va baholash bosqichi	O‘quvchilarning orfografik xatolarini tahlil qilish	O‘qituvchi tahlili, o‘zaro tahlil, o‘zini nazorat qilish

4. To‘g‘ri yozish malakasini rivojlantiruvchi topshiriqlar turlari

1. Eshituvga asoslangan topshiriqlar:

- Diktant (oddiy, tanlovli, izohli, ijodiy diktant turlari);
- Tinglab yozish mashqlari;
- Xatoni topish va tuzatish.

2. Ko‘rish asosidagi topshiriqlar:

- So‘zdagi ortiqcha yoki yetishmayotgan harfni topish;
- So‘zlarni to‘g‘ri shaklda ko‘chirib yozish;
- Harf o‘rnini to‘ldirish mashqlari.

3. Ijodiy yozuv topshiriqlari:

- Rasm asosida gap tuzish va to‘g‘ri yozish;
- Hikoya yoki kichik matn yozish, so‘ng xatolarni tahlil qilish;
- “Xato topuvchi muharrir” o‘yini (berilgan matndan orfografik xatolarni topish).

4. Axborot texnologiyalariga asoslangan topshiriqlar:

- Interaktiv orfografik testlar;
- Elektron diktantlar;
- Online yozma mashqlar (masalan, LearningApps, Wordwall kabi platformalarda).

5. Natijadorlikni baholash usullari

O‘quvchilarning to‘g‘ri yozish malakasi quyidagi ko‘rsatkichlar orqali baholanadi:

- orfografik xatolarning kamayishi;
- so‘z va gapni to‘liq va mazmunli yozish;
- yozma nutqda ifodalilik va mantiqiylikning ortishi;
- mustaqil tahrirlash malakasining shakllanishi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida to‘g‘ri yozish malakasini rivojlantirish uchun o‘quv topshiriqlari tizimli, bosqichma-bosqich, yosh xususiyatlariga mos tarzda ishlab chiqilishi lozim. Dars jarayonida turli interfaol, ijodiy va texnologik yondashuvlar uyg‘un qo‘llanganda, o‘quvchilarning savodxonlik darajasi, yozma nutqi va tafakkuri bir maromda rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Муродова Н. Ўқувчи нутқида маҳаллий шева таъсирида вужудга келадиган талаффуз ҳамда имло хатолари ва уларни тузатиш усуллари пед.фан. номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилан дисс.-Т., 1993.
2. Асрор Самад .“X” ва “Х” лик сўзларнинг имло луғати. “Ғафур Гулом”. Тошкент. – 1993. 79 б.
3. Hamroyev G‘. Ona tilidan o‘quv topshiriqlari ishlab chiqish metodikasi. Monografiya. –Toshkent, Donishmand ziyo, 2021. 156-b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM MAZMUNINI LOYIHALASH ORQALI SAMARADORLIKNI OSHIRISH

Haydarqulova Mahliyo Zafarovna
Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
93-624-04-07 haydarqulovamahliyo@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim mazmunini loyihalash tamoyillari, ularning amaliyotdagi qo'llanilishi va natijadorlikni oshirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ta'lim mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida loyihalash orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim mazmuni, loyihalash, innovatsion ta'lim, samaradorlik, kompetensiyaviy yondashuv.

Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish eng muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichi inson shaxsining intellektual va ma'naviy asoslarini shakllantiruvchi poydevor hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchining darsni samarali tashkil etishi, ta'lim mazmunini puxta loyihalash va o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda metodlarni tanlashi dars sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Ta'lim mazmunini loyihalash — bu o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonining maqsad, mazmun, metod va natijalarini oldindan tizimli rejalashtirish jarayonidir. Bu yondashuv ta'limning an'anaviy "axborot berish" modelidan farqli o'laroq, o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirishni nazarda tutadi.

Pedagogika fanida "ta'lim mazmunini loyihalash" tushunchasi turli mualliflar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ba'zi olimlar ta'lim mazmunini loyihalash o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'qituvchi tomonidan o'quv maqsadlarini rejalashtirish, ularni amalga oshirish va natijalarni baholashning tizimli jarayonidir desalar, bazilari o'z tadqiqotlarida ta'lim mazmunini loyihalashda kompetensiyaviy yondashuvning o'zni alohida ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, loyihalangan ta'lim mazmuni nafaqat o'quv materialini yetkazish, balki o'quvchining mustaqil bilim olish faoliyatini rag'batlantirishga xizmat qilishi kerak. Loyihalash jarayonida quyidagi omillar e'tiborga olinadi:

- o'quv dasturlarining kompetensiyaga yo'naltirilganligi;
- fanlararo integratsiya;
- o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, loyihalash asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, muammolarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi darsni rejalashtirishda aniq maqsad, natija va baholash mezonlarini belgilash imkoniga ega bo'ladi. Natijada, o'quv jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Boshlang'ich ta'limda mazmunni loyihalash quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

• **Izchillik va tizimlilik:** dars mavzulari o'quvchilarning avvalgi bilimlariga tayanib, bosqichma-bosqich murakkablashib boradi.

• **Faollik va mustaqillik:** o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashuvga undaydigan topshiriqlar tizimi yaratiladi.

• **Integrativlik:** fanlararo bog'liqlikni ta'minlash orqali o'quvchilarda kompleks dunyoqarash shakllantiriladi.

• **Natijaviylik:** o'quv jarayonining aniq maqsadi, kutilgan natijalari va baholash mezonlari oldindan belgilab olinadi.

Mazkur tamoyillarni inobatga olgan holda darsni loyihalash o'qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlik, kreativ fikrlash va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini talab etadi.

Ta'lim jarayonida loyihalash yondashuvi o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi. Masalan, "loyiha asosida o'qitish" metodida o'quvchilar muayyan muammoni hal qilish uchun jamoaviy izlanish olib boradilar, natijada ularning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalari rivojlanadi.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, loyihalangan darslarda o'quvchilar:

- mavzuni chuqurroq o'zlashtiradilar;
- o'z fikrini mustaqil ifodalashni o'rganadilar;
- bilimni amaliyotda qo'llash ko'nikmasini egallaydilar;
- jamoaviy ishlash va muammoni hal etish malakalarini rivojlantiradilar.

Masalan, matematika fanida "hayotiy vaziyatlar asosida masalalar yechish" loyihasi yoki ona tili fanida "mening oilam haqidagi hikoya" mavzusida loyiha ishlari o'quvchilarda amaliy fikrlash va ijodiy ifoda ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Ta'lim mazmunini loyihalashda raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynaydi. Elektron ta'lim resurslari, onlayn platformalar o'quvchilarning mustaqil o'qish faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Shuningdek, multimediali materiallardan foydalanish o'quvchilarning diqqatini jalb etadi va mavzuni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Bu esa o'qituvchiga darsni interaktiv shaklda tashkil etish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va baholash jarayonini soddalashtirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinflarda ta'lim mazmunini loyihalash — bu o'quv jarayonini oldindan puxta rejalashtirish, o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish imkonini beruvchi samarali yondashuvdir.

Ta'lim mazmunini loyihalash orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash, mustaqil ishlash, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z faoliyatida loyihalash yondashuvini tizimli ravishda joriy etishlari, dars mazmunini kompetensiyaga asoslangan holda ishlab chiqishlari maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim mazmunini loyihalash amaliyotda samarali natijalar berishi uchun quyidagilar muhim ahamiyatga ega:

1. O'qituvchilarning metodik malakasini oshirish;
2. O'quv dasturlarini kompetensiyaviy asosda yangilash;
3. Raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish;
4. O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish.

Shunday qilib, loyihalashga asoslangan ta'lim mazmuni boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ–4884-son qarori. – Toshkent, 2020.
2. Jumayeva H.G'. "Loyihaviy yondashuv asosida boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini takomillashtirish metodikasi" (PhD) diss avtoreferati Buxoro – 2024.
3. Dehqonova M.SH. "Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining pedagogik loyihalash kompetentligini rivojlantirish metodikasi" (PhD) diss avtoreferati T.,– 2024.
4. Haydarqulova M.Z. "Ta'lim mazmunini loyihalashning ahamiyati" "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024, № 11
5. Haydarqulova M.Z. "Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ta'lim mazmunini loyihalashga o'rgatish" Ta'lim va innovatsiyalar jurnali №10 2024

BOSHLANG'ICH SINIF INGLIZ TILI DARSLARIDA NEYROPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TANQIDIY FIKRLASH FAOLIYATLARI

Holboyeva Nodiraxon Abdumalik qizi

Namangan davlat universiteti tayanch-doktoranti

nkholboeva469@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida neyropedagogik yondashuv asosida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash faoliyatlarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda neyropedagogikaning asosiy tamoyillari, tanqidiy fikrlashning mohiyati va xususiyatlari tahlil qilingan. Miya faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilini o'rgatish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari ishlab chiqilgan. Amaliy tajriba natijalari neyropedagogik yondashuvning boshlang'ich ta'limda samaradorligini ko'rsatadi. Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interaktiv metodlardan foydalanish yo'llari tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: neyropedagogika, tanqidiy fikrlash, boshlang'ich sinf, ingliz tili, miya faoliyati, interaktiv metodlar, kognitiv rivojlanish, ta'lim texnologiyalari

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПО РАЗВИТИЮ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ НЕЙРОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Холбоева Нодирахон Абдумалик кизи

Докторант Наманганского государственного университета

nkholboeva469@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития деятельности критического мышления учащихся на основе нейропедагогического подхода на уроках английского языка в начальных классах. В исследовании проанализированы основные принципы нейропедагогики, сущность и особенности критического мышления. Разработаны методы обучения английскому языку и развития критического мышления у младших школьников с учетом особенностей деятельности мозга. Результаты практического опыта демонстрируют эффективность нейропедагогического подхода в начальном образовании. В статье рекомендованы способы использования современных образовательных технологий и интерактивных методов.

Ключевые слова: нейропедагогика, критическое мышление, начальные классы, английский язык, деятельность мозга, интерактивные методы, когнитивное развитие, образовательные технологии.

CRITICAL THINKING ACTIVITIES BASED ON NEUROPEDAGOGICAL APPROACH IN PRIMARY SCHOOL ENGLISH LANGUAGE LESSONS

Holboyeva Nodirakhon Abdumalik qizi

Doctoral student of Namangan State University

nkholboeva469@gmail.com

Abstract. The article examines the issues of developing students' critical thinking activities based on a neuropedagogical approach in primary school English language lessons. The study analyzes the main principles of neuropedagogy, the essence and characteristics of critical thinking. Methods for teaching English and developing critical thinking in primary school students have been developed, taking into account the peculiarities of brain activity. The results of practical experience demonstrate the effectiveness of the neuropedagogical approach in primary education. The article recommends ways to use modern educational technologies and interactive methods.

Keywords: neuropedagogy, critical thinking, primary school, English language, brain activity, interactive methods, cognitive development, educational technologies.

KIRISH. XXI asr zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish strategik ustuvor vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi PQ-4708-son qarori "Ta'lim sifatini oshirish va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlashning samarali tizimini yo'lga qo'yish chora-tadbirlari to'g'risida"da ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlar va ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati alohida ta'kidlangan [1].

Boshlang'ich ta'lim davri bolaning intellektual, kognitiv, ijtimoiy-psixologik va shaxsiy rivojlanishining kritik bosqichi hisoblanadi. Aynan bu ontogenetik davrda bolaning miya tuzilishi va funksional tizimi intensiv morfofunktsional transformatsiyaga uchrashi, plastisitesi maksimal darajaga yetishi hamda yangi bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni o'zlashtirishga optimal neyrofiziologik asoslar yaratilishi ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlangan [2].

Neyropedagogika - pedagogika fani, kognitiv psixologiya va zamonaviy nevrologiyaning interdisiplinar sintezi bo'lib, miya faoliyatining neyrofiziologik va neyrobiologik qonuniyatlarini chuqur o'rganish asosida evidensga asoslangan samarali ta'lim metodologiyasini ishlab chiqadigan innovatsion yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda [3].

Ingliz tili boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fundamental fanlardan biri bo'lib, u nafaqat lingvistik kompetensiyalar va kommunikativ ko'nikmalarni, balki yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlar, jumladan, tanqidiy fikrlash, metakognitiv monitoring va kreativ yondashuvni kompleks rivojlantirishga ham sistematik ta'sir ko'rsatadi [4].

Tanqidiy fikrlash - bu ma'lumotlarni ongli ravishda tahlil qilish, kritik baholash, sintez qilish, alternativ yechimlarni generatsiya qilish hamda muammolarni hal qilishning oliy darajadagi metakognitiv ko'nikmasidir [5].

ADABIYOTLAR TAHLILI Neyropedagogika sohasida T.V. Akhutina, N.M. Pyatibratova, D.A. Farber kabi olimlar asosiy tadqiqotlar olib borgan [6]. Ularning ishlarida bolalar miyasining rivojlanish xususiyatlari, o'qitishning optimal usullari va kognitiv jarayonlarning neyrofiziologik asoslari yoritilgan. Tanqidiy fikrlash muammolarini D. Halpern, R. Paul, L. Elder, M. Lipman tadqiq etgan [7]. Ular tanqidiy fikrlashning tuzilishi, uni rivojlantirish bosqichlari va ta'limdagi ahamiyatini ko'rib chiqqan. Chet tillarini o'qitishda neyropedagogik yondashuvlar E.I. Passov, I.A. Zimnyaya, G.V. Rogova tomonidan o'rganilgan [8]. Mahalliy olimlar orasida J.J. Jo'raev, R.X. Juraev, Sh.S. Sharipov boshlang'ich ta'limda chet tillarini o'qitish masalalarini ko'rib chiqqan [9]. Ammo boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida neyropedagogik yondashuv asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi yetarlicha o'rganilmagan va bu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Neyropedagogika (yoki ta'limda neyrofan) - bu pedagogika va nevrobiologiyaning integratsiyasi bo'lib, miya faoliyati qonuniyatlarini ta'lim jarayoniga qo'llashni o'rganadi [10]. Bu yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi: Asosiy tamoyillar: Miya plastisitesi - miya hayot davomida o'zgarishi va yangi neyron aloqalarni yaratishi mumkin. Boshlang'ich maktab yoshida bu jarayon eng intensiv kechadi [11].

it's raining." Oqibat aniqlanadi: "Therefore, he needs an umbrella." *Neyropedagogik jihat:* Frontal va temporal loblar o'rtasida aloqa o'rnatiladi E. Bashorat qilish ko'nikmasi *Mashq 7: "Story Prediction"* Hikoyaning boshi o'qiladi O'quvchilar davomini taxmin qiladilar "I think...", "Maybe...", "Probably..." iboralarini qo'llaydilar *Neyropedagogik jihat:* Ijodiy fikrlash va tasavvur rivojlanadi

F. Baholash va xulosa chiqarish *Mashq 8: "My Opinion"* Hikoya yoki vaziyat muhokama qilinadi O'quvchilar o'z fikrini bildiradilar "In my opinion...", "I agree/disagree because..." *Neyropedagogik jihat:* Yuqori darajadagi kognitiv jarayonlar faollashadi. A. Multisenor yondashuv Barcha his organlari faollashtiriladi: Visual - rasmlar, videolavhalar, ranglar Audial - musiqa, tovushlar, audio yozuvlar Kinestetik - harakat, imo-ishora, sensorli materiallar B. Brain-based learning strategiyalari Chunking - ma'lumotni kichik qismlarga bo'lish Yangi so'zlar 5-7 tadan oshmasin Topshiriqlar bosqichma-bosqich berilsin Spaced repetition - takrorlashni tarqatish Yangi material bir necha marta qaytariladi Intervallar tobora oshiriladi Emotional anchoring - hissiy bog'lash Yangi so'zlar ijobiy hissiyotlar bilan bog'lanadi Qo'shiqlar, o'yinlar, hikoyalar orqali Movement integration - harakat elementlari TPR (Total Physical Response) metodi Action songs va kinesthetic activities C. Zamonaviy texnologiyalar Interaktiv doska - multimedia materiallar Educational apps - Kahoot, Quizlet, Duolingo Virtual reality - immersiv tajriba Gamification - o'yin elementlari 4. Pedagogik tajriba natijalari 4.1. Tajriba-sinov ishining tashkili Pedagogik tajriba 2023-2024 o'quv yilida olib borildi. Ishtirokchilar: Tajriba guruhi: 90 nafar o'quvchi (3 ta sinf) Nazorat guruhi: 90 nafar o'quvchi (3 ta sinf) Tajriba guruhi: Neyropedagogik yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodika qo'llanildi. Nazorat guruhi: An'anaviy metodika bo'yicha darslar olib borildi.

Xulosa. Neyropedagogik yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning ilmiy asoslangan va samarali metodologiyasi hisoblanadi. U miya faoliyati qonuniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini optimallashtiradi. Boshlang'ich maktab yoshi - bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning sensiv davri. 7-10 yoshda miya plastisitesi yuqori bo'lib, yangi neyron aloqalar tez shakllanadi. Ingliz tili darslari tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar beradi. Til o'rganish jarayonida o'quvchilar tahlil, sintez, baholash kabi yuqori darajadagi kognitiv jarayonlarni amalga oshiradilar.

Maktablarda neyropedagogik markazlar yaratish O'quvchilarning kognitiv rivojlanishini monitoring qilish O'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish seminarlarini o'tkazish Zamonaviy o'quv-uslubiy adabiyotlar yaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi PQ-4708-son qarori "Ta'lim sifatini oshirish va iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlashning samarali tizimini yo'lga qo'yish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. Akhutina T.V. Neyropedagogika va miyaning individual xususiyatlari. – Moskva: MGU, 2019. – 256 s.
3. Farber D.A., Dubrovinskaya N.V. Miya rivojlanishining funktsional tashkiloti. – Moskva: Fiziologiya, 2018. – 412 s.
4. Jo'raev J.J., Nurmonov A. Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2021. – 288 b.
5. Halpern D. Critical Thinking Across the Curriculum. – New York: Routledge, 2020. – 384 p
6. Kholboyeva N.A. Developing reading comprehension skills in english through a neuropedagogical approach among primary school students// Interdiscipline innovation and scientific research conference: a collection of scientific works of the International scientific online conference (15th OCTOBER, 2025) – Great Britain, London: "CESS", 2025. Part 35 –244p

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ДАМУ ӘДІСТЕМЕСІ

Журабекова Меруерт Ильябек қызы

Науайы Мемлекеттік Университеті

Бастауыш тәлім бағыты талапкері

Ғылыми жетекші: Омонбаева Меруерт Еркін қызы

Науайы Мемлекеттік Университеті

Бастауыш тәлім кафедрасы оқытушысы

Бастауыш білім беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырудың және одан әрі білім алу процесінің негізі болып табылады. Бұл кезеңде оқытылатын пәндердің ішінде математика ерекше орын алады. Өйткені математика балалардың тек есептеу дағдыларын ғана емес, ойлау, логика, зейін, есте сақтау сияқты психикалық процестерді де дамытады. Математика оқушыларды ойлауға, талдауға, пайымдауға, жалпылауға үйретеді. Сондықтан бастауыш математика сабағында ойлауды дамыту әдістерін дұрыс таңдау мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Әрбір әдіс оқушының жасына, білім деңгейіне, жеке мүмкіндіктеріне сай болуы керек. Бастауыш сыныпта математика пәні оқушылардың логикалық ойлау, ұқыптылық, реттілік, себеп пен салдарды түсіну, өз бетінше шешім қабылдау сияқты дағдыларын қалыптастырады. Атап айтқанда, бұл пән ойлауды белсендіреді, оқушыны өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді, дүниетанымын кеңейтеді, өмірлік жағдайларды талдау қабілетін қалыптастырады. Математика сабағы арқылы бала «неге?», «қалай?» деген сұрақтарға жауап іздей бастайды. Бұл оның логикалық ойлауын күшейтеді. Ойлау – шындық пен танымды жалпылау процесінде маңызды рөл атқаратын психикалық әрекет. Математикалық ойлау – оқушының сандар, пішіндер, өлшемдер, логикалық байланыстар арқылы ойлау қабілеті. Бастауыш мектепте ойлауды дамытуда талдау, салыстыру, қатар қою, жалпылау, логикалық қорытынды жасау, есептер шығару бағыттарының маңызы зор. Бастауыш сыныпта математика сабағын тиімді ұйымдастыру үшін мұғалімнің төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолданғаны дұрыс.

а) Проблемалық оқыту әдісі – мұғалім оқушыларға проблема қойып, оны бірлесіп шешеді. Бұл оқушының өз бетінше ойлауын дамытып, топта жұмыс істеу, ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырады.

б) Эвристикалық әңгімелесу әдісі – бұл педагогикалық процесте мұғалім немесе жетекші баланы сұрақ-жауап арқылы өз бетінше ойлауға және жаңа білім ашуға бағыттайтын әдіс. Ол негізінен шығармашылық және сыни ойлауды дамытуға қызмет етеді.

в) Ойын әдісі – ойын арқылы оқыту зейінді, жылдам ойлауды дамытатын тиімді әдістердің бірі. Бұл әдіс оқушыларға, әсіресе мектеп жасына дейінгі және бастауыш сынып оқушыларына ең қажетті әдістердің бірі болып табылады. Өйткені ойын арқылы оқыту зейінді, ойлауды дамытумен қатар оқу үдерісін қызықты етеді, әлеуметтік және сөйлеу дағдыларын қалыптастырады, есте сақтау қабілетін нығайтады және эмоционалдық жағдайын жақсартады.

г) Модельдеу әдісі – бұл оқу үрдісінде нақты шындықты жеңілдетілген түрде көрсететін және балаларға оны түсінуге, талдауға және жадында бекітуге көмектесетін әдіс. Мысалы: оқушы сандар мен фигуралар арасындағы байланысты қиялда немесе сурет арқылы көрсетеді.

д) Көрнекі әдіс – суреттер, сызбалар, заттар арқылы түсінуді қамтамасыз ету оқушыларға күрделі мәселелерді оңай түсінуге көмектеседі. Себебі, кішкентай балалардың психологиясында

есту қабілетінен гөрі көру қабілеті арқылы есте сақтау қабілеті жақсы дамыған. Түрлі пішінде салынған түрлі-түсті суреттер, сызбалар, кестелер арқылы оқыту да сабаққа деген қызығушылықтарын арттырады.

е) Өзіндік жұмыс әдісі – бұл бастауыш мектеп жасындағы балалардың сабақ барысында алған білімдерін бекітудің тиімді әдісі. Яғни, бұл әдіс арқылы балалар алған біліміне байланысты тапсырмаларды өз бетінше орындап, ойлау әрекетін шындайды. Оқушылардың ой-өрісін дамыту үшін мұғалім әр тақырыпқа шығармашылықпен қарайды, сабақта сұрақ-жауап, пікірталас, ойын элементтерін пайдаланады. Әр оқушының пікірін тыңдап, жігерлендіреді, математиканың өмірмен байланысын көрсетеді. Мысалы, «5 бөлше нан дүкенде 4000 сумға сатылса, барлығы қанша тұрады?» деген сияқты өмірден алынған мысалдармен оқушыны шынайы ойлауға үйрету.

Бүгінгі таңда математика сабақтарында «Миға шабуыл», «Кластер», «Венн диаграммасы», «Инсерт», «Бумеранг», «Блиц-сауалнама» сияқты интерактивті әдістер белсенді түрде қолданылуда. Бұл әдістер бастауыш сынып оқушыларының ойлауын дамытудың маңызды технологиялық құралдары болып табылады. Олар тек ақыл-ойды дамытып қана қоймай, сабақты қызықты өткізуге көмектеседі. Мысалы, «Кластер» - сандар арасындағы байланыстың графикалық көрінісі; сандарды, пішіндерді немесе ұғымдарды ұқсастықтары мен айырмашылықтарына қарай топтау; балаларға тәртіп пен логикалық байланыстарды түсіндіруге мүмкіндік беретін және көрнекі есептерді шешуді жеңілдететін әдіс. «Миға шабуыл» - оқушылардың шығармашылық ойлауын ынталандыратын әдіс; жаңа идеялар мен шешімдерді табуға көмектеседі; балалар мен оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытады; топта ынтымақтастық пен қарым-қатынасты арттырады және өз ойын еркін, шектеусіз жеткізуге үйретеді.

«Венн диаграммасы» - фигуралар мен сандар арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауға көмектесетін әдіс. Бұл әдістер оқушыларды пікір алмасуға, талдауға, өз пікірлерін дәлелдеуге үйретеді және заттар мен ұғымдардың ұқсастығы мен айырмашылықтарын табу, талдау, топтау, жалпылау қабілеттерін дамыту сияқты мақсаттарды орындайды. Мысалы, оқушыларға екі немесе үш шеңбері бар бос диаграмма беріледі. Кейін мұғалім «Бұл екі заттың айырмашылығы мен ұқсастығы неде?», - деп сұрақ береді және балалар ұқсас белгілерді қиылысқан бөлікке, ал ерекше белгілерді шеңбердің жеке бөлігіне жазады. Оның тиімділігі оқушыларда көрнекілік арқылы ұғымдарды есте сақтау жеңілдейді және сабақ та қызықты әрі интерактивті болып өтеді. Бұл әдіс тек қана математика сабағында ғана емес басқа сабақтарда да қолдануға қолайлы.

Қорытынлап айтқанда, бастауыш мектеп баланың дүние танымы мен танымдық қабілеттерінің қалыптасу кезеңі болғандықтан, бастауыш сыныптарда математикалық ойлауды дамыту тек есептеу процесі ғана емес, ойлау мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Дұрыс таңдалған әдістер балалардың психикалық мүмкіндіктерін арттырады, өз бетінше ойлау, талдау, қорытынды жасау дағдыларын дамытады. Есептік, ойындық, эвристикалық, көрнекілік және модельдеу әдістерін кешенді қолдану оқушылардың ой-өрісін тереңдетуге, математикаға қызығушылығын арттыруға қызмет етеді. Мұғалімнің әр сабақта шығармашылық көзқарасы оқушылардың интеллектуалдық дамуының негізі болып табылады.

Математикалық ойлау қабілеті дамыған оқушы тек есеп шығарушы емес, ойлай білетін, дәлелдей алатын және өз ойын логикалық жеткізе алатын тұлға болып жетіледі. Сондықтан да балаларға сабақ беріп жатқан кезде көбірек ойлау қабілетін дамытатын әдіс-тәсілдерден, практикалық жаттығулардан пайдаланған өте маңызды. Ал оқушыларды сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың жасына сай тапсырмалар мен жаттығулар беру, көптеген баланың назарын аударушы ойын түрінде берілетін методтардан пайдалану мұғалімнің басты мақсаты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Өзбекстан Республикасы Президентінің «Білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» Жарлығы.

2. Ж.Пиже – «Балалардың когнитивті дамуы», 1969 ж. Бикбаева Н.У., «Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту әдістемесі». -Т. «Мұғалім», 1996 ж

4. Тошмуродов Б. «Бастауыш сыныптарда математиканы оқытуды жетілдіру» .-Т.: «Мұғалім», 2000 ж.

- 5.Жұмаев М.Е.«Бастауыш математиканың теориясы мен әдістемесі».- Т.: «Арнопринт», 2005 ж.
- 6.Каримов И.А. «Жоғары руханият – жеңілмейтін күш». – Ташкент: Мағнавият, 2008.
- 7.Зуннунов А., Тохлиева Н. «Дидактика негіздері». – Ташкент, 2019 ж.
- 8.Юлдошев Ж.Г. «Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту әдістемесі». – Ташкент, 2021 ж.

BOSHLANG‘ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA TINISH BELGILARINI O‘RGATISH USULLARI VA MOHIYATI

Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich
ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi v.b dotsenti f.f.f.d (PhD)

Berdiyorova Zarina Maqsudjon qizi

Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha va Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti2-kurs talabasi

Annotatsiya:Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida tinish belgilarini o‘rgatishning mazmuni va metodik asoslari yoritiladi. Maqolada tinish belgilarini bosqichma-bosqich o‘rgatish, matn asosida ishlash, kuzatish va taqqoslash metodlaridan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan. Shuningdek, o‘quvchilar tomonidan yo‘l qo‘yiladigan xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar. Tinish belgilari, boshlang‘ich sinf, ona tili darslari, yozma nutq, punktuatsiya, metod, nuqta,vergul, so‘roq belgisi,undov belgisi.

Ona tili darslari fan o‘qituvchilari tomonidan puxta o‘ylangan, ma‘lum tizimga solingan, o‘quvchilar aqliy bilimlarini charxlaydigan bo‘lishi lozim. Zotan, “Milliy o‘quv dastur”da ko‘zda tutilgan asosiy masala – O‘zbekistonning kelajagi bo‘lgan barkamol avlod, komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazish jamiyatning oldida turgan muhim vazifadir.

Ma‘lumki yozma nutqda gapning sintaktik qurilishi punktuatsiya bilan uzviy bog‘liq. Punktuatsiya tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi qoidalar majmuyidir.Boshlang‘ich ta‘limda,asosan, to‘rtta tinish belgisi: nuqta,vergul, so‘roq belgisi,undov belgisining ishlatilishi o‘rgatiladi.Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni tinish belgisi bilan tanishtirishda o‘qituvchi, avvalo.uning yozma nutqda ishlatilishi va rolini ko‘rsatadi

1-sinf o‘quvchilari savod o‘rgatish davridayoq nuqta,so‘roq belgisi va undov belgisi bilan amaliy tanishadilar.O‘qituvchi ularga bir gap ikkinchisidan to‘xtam bilan ajratilishini,gapning oxirida ovoz pasayishini kichik-kichik matnlarni o‘qish orqali tushuntiradi.O‘quvchilar “Gap” mavzusi o‘qitilganda nuqta,so‘roq va undov belgisi qo‘yishni chuqur o‘rganadilar va gap oxiriga tinish belgilari sintaktik asosda qo‘yilishini anglay boshlaydilar.Zotan,”Darak gap”mavzusida Darak gap oxirida ovoz pasayadi. Darak gapning oxiriga nuqta (.) qo‘yiladi, degan qoida keltiriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tinish belgilarini o‘rgatish, bu bo‘yicha ko‘nikmalar paydo etish ahamiyatli ishlardan biri. Sababi, tinish belgilarini o‘rgatish orqali ularning intonatsiya jihatdan tog‘ri gapirish, tog‘ri yozish ko‘nikmalari rivojlanadi. Bolalar maktabga kelib gap bilan ishlashadi, har bir gapning oxiriga nuqta qo‘yilishi kerakligi eslatib o‘tiladi. Shuningdek, yozishda birinchi navbatda nuqta bilan tamomlanadigan so‘zlardan boshlab o‘rgatiladi. Shuning uchun, eng dastlab bolalar nuqta bilan, undan keyin esa so‘roq belgisi bilan tanishadi. Bu faqat amaliy ishning jarayonida ko‘rsatilib, gapirganda bir gap ikkinchi gapdan oz pauza bilan bo‘linib turadiganligi, tovush ozgina pastroq aytilishini o‘qituvchi o‘zi ko‘rsatadi. Yozishda nuqta belgisi bilan belgilanadi. Bu gapning tamomlanganini ko‘rsatadi. Bu tayyorlangan tizim bo‘yicha ko‘rsatiladi va o‘quvchilarning o‘zlariga aytirib, o‘rgatilib boriladi. O‘qitish jarayonida o‘quvchilar nuqta, so‘roq belgisi, ko‘p nuqta, vergul, undov belgilari bilan tanishadi. Sodda bir necha topshiriqlardan keyin ularda ko‘nikma paydo bolib, ularning ayirmasini tushinib boradi. Tinish belgilari gap qismlarining o‘zaro logik-gramatik munosabatlarini ko‘rsatishda muhim grafik vosita sifatida ishlatiladi. Punktuatsiya, bir tomondan yozuvchiga o‘z yozma nutqini aniq, to‘g‘ri va ifodali bayon etish imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan, o‘quvchiga muayyan matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek, yozuvchining maqsadiga muvofiq tushuna olish imkoniyatini yaratadi.Tinish belgilarining qo‘llanilishi gaplarning mazmuni,

grammatik qurilishi va ohangiga ko'ra bo'linadi. Ayrim tinish belgilarning qo'llanilishi gapning mazmuni bilan bog'liq bo'ladi. Jumladan, ifodalanmoqchi bo'lgan mazmun tugallangan bo'lsa nuqta, undov, so'roq belgisi qo'yiladi. Tugallanmagan yoki izohtalab tushunchalar ko'p nuqta yoki qavslar bilan ifodalaydi. Nuqta - eng ko'p qo'llanuvchi tinish belgilarining biri. Uning asosiy vazifasi xabar ma'nosini anglatuvchi muayyan bir fikrning tugallanganligini ko'rsatishdir. Ma'lumki, punktuatsiya tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi qoidalar yig'indisidir. „Puntuatsiya ham yozuv kabi kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi“. Kichik yoshdagi o'quvchilarni tinish belgilari bilan tanishtirishda o'qituvchi, avvalo, ularning yozma nutqda ishlatilishi va o'rnini ko'rsatadi. Tinish belgisi fikrni to'g'ri, boshqalarga tushunarli qilib ifodalash uchun muhim ekanini tushuntiradi. Masalan, nuqtaning roli bilan elementar tarzda tanishtirish uchun gaplarga ajratilmagan (tinish belgilari qo'yilmagan) yaxlit matn o'qitiladi; o'quvchilar bunday matnni o'qish va mazmuniga tushunish qiyin ekanligiga ishonch hosil qiladilar.

O'qituvchi aniq misollar bilan sanab ko'rsatilgan so'zlardan oldin ikki nuqta qo'yilishini, har bir so'zning vergul bilan ajratilishini ko'rsatadi. Bunda o'quvchilar tinish belgining nomini aytadilar, o'qituvchi eslatmasa ham, ulardan asta-sekin foydalana boshlaydilar. Matnni yozishdan oldin punktuatsion xatoning ham oldi olinadi. Shunday qilib, o'qituvchi o'quvchilarda punktuatsion ziyraklikni o'stirib boradi. O'quvchilarga tinish belgilarini ishlatish qoidalarini to'la singdirish, ularni tinish belgilarini o'z o'rnida ongli ishlatishga o'rgatish maqsadida sintaktikpunktuatsion tahlil, tinish belgilari tushirib berilgan matnning tegishli tinish belgilarini qo'yish, ta'kidiy eslatish diktanti, bayon va inshoda tinish belgilarining ishlatilishini izohlash kabi mashqlardan foydalaniladi. Ona tili darslarini o'qish darslari bilan bog'lash sintaksis va punktuatsiya elementlari ustida ishlashning metodik shartlaridan biri hisoblanadi. O'quvchilar bu darslarda sintaksis sohasidagi bilimlariga asoslangan holda ifodali o'qish, so'zni aniq ishlatish, o'z fikrlarini grammatik to'g'ri shakllantirishga o'rganadilar. Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining gap haqidagi elementar bilimlari og'zaki va yozma nutqda gapdan ongli foydalanishni ta'minlaydi. Tinish belgi muhim ahamiyatga molik mavzudir. Bu mavzuga doir mustahkam bilim, ko'nikma, malakalarni o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shoabdurahmonov Sh. O'zbek tilida punktuatsiya. – Toshkent: O'zFAN, 1951.
2. Ona tili o'qitish metodikasi. (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik): [K. Qosimova], S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. — T.: «NOSHIR», - 2009.
3. Jumayeva D.B. Tinish belgilarini modellashtirishda kompyuter lingvistikasi imkoniyatlari va usullari. Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlari Qo'qon, 2025. – № 7. – B. 608-614.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA IMLO MALAKASINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Navoiy Davlat Universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi(boshlang'ich ta'lim)
yo'nalishi magistranti **Xolboyeva Feruza**
Ilmiy rahbar: **Botirova A.E.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida imlo malakasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida imlo qoidalarini o'qitish metodlari, interfaol usullar va o'yin texnologiyalari o'quvchilarning yozma nutq malakasini yaxshilashga qanday ta'sir qilishi ko'rib chiqilgan. Jadval va misollar orqali samarali darslar rejalari va baholash tizimi taklif etilgan.

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of cultivating spelling proficiency among primary school students. It examines instructional methods, interactive approaches, and game-based technologies that enhance students' written expression skills. Through tables and examples, effective lesson plans and assessment systems are proposed.

Kalit so'zlar: imlo malakasi, yozma nutq, boshlang'ich sinf, interfaol metod, o'yin texnologiyalari, yozma ish

Keywords: spelling proficiency, written expression, primary school, interactive method, game technologies, written work

Bugungi kunda ta'lim sohasida sifatli yozma nutq va imlo malakasini shakllantirish masalasi alohida e'tibor qozonmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev "ta'limga qancha kuch va mablag' kerak bo'lsa, barchasini safarbar etamiz" deb ta'kidladi. Shuningdek, u yana: "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni — bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi" deb aytgan. Bu so'zlar ta'limning jamiyat rivojida markaziy rolini ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar yozuvda xatolarga moyil bo'lishadi — harf, bo'g'in, so'z va gap imlosi bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltiradi. Shu sababli, imlo malakasini shakllantirish metodlarini asoslarga tayangan holda chuqur tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish katta ahamiyatga ega.

Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilar harflarni yozishdan oldin uning shaklini ko'z oldiga keltirib fikrlab oladi, ba'zi harf shaklini havoda chizadi. Harfni namunaga qarab ko'chiradi, tarkibini tahlil qiladi, uning qanday yozilishini o'zicha pichirlab gapiradi. O'qituvchi oquvchiga harf shaklini tushuntiradi, ruchkani to'g'ri ushlatadi va harfni yozib ko'rsatadi. Bundan tashqari bola yozuvning texnik tomoniga katta kuch sarflaydi. Savod o'rgatish davri oxirida o'quvchi har bir darsda 20tacha so'zni yoza olishi mumkin. Yozuvga o'rgatishning tashkiliy va gigiyenik shartlariga alohida e'tibor qaratish kerak. Maktabda asosiy yozuv quroli bu shaikli ruchka xattaxtaga yozishda bo'rlardan foydalaniladi. O'quvchilar savodga o'rgatish jarayonida ikki chiziqli daftardan foydalanishadi. Xattaxta ham shunga moslashgan bo'ladi. Ikkinchi sinfning ikkinchi yarmidan bir chiziqli daftarga o'tishadi

Ko'pincha o'quvchilarda ikki yo'alishda kamchiliklar uchraydi: birinchidan xunuk, ikkinchidan xato yozadilar. Ular bilan ota-ona va o'qituvchi individual tarzda shug'ullanishlari kerak. Bunday individual ishlar bir necha bosqichda amalga oshiriladi: Birinchidan, o'quvchi yo'l qo'yayotgan xatolar umumlashtiriladi, sabablari aniqlanadi. Tavsiyalar va ish rejasi ishlab chiqiladi; ikkinchidan, esa reja bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar olib boriladi. Ya'ni xatolarni bartaraf etish uchun so'zlarning to'g'ri variantlarini takrorlash va qaytaqayta yozish kerak bo'ladi; uchinchi, Alifbodagi harflarning yozilishini qaytadan o'rgatish kerak bo'ladi; to'rtinchidan, talaffuz me'yorlarini o'rgatish va o'quvchi bilan takrorlash; beshinchidan imlo lug'atlari bilan ishlash; oltinchidan, individual mashqlar jarayonida diktantlar, insho va bayonlar olish; yettinchi, o'quvchiga biror mavzu yuzasidan matn tayyorlatish. Bu bosqichdagi ish ancha murakkab, ammo juda samarali. Chunki, mustaqil ishlayotgan o'quvchi ham yozma, ham og'zaki nutqini rivojlantirish bilan bir qatorda fikrlash qobiliyatini ham, asoslash va dalillash qobiliyatini ham o'stirib boradi. Yuqorida ko'rsatilgan har bir bosqichda o'quvchi qiynalishi uchun mashq bermaslik kerak. Aks holda bolaning o'ziga ishonchi so'nadi. Unga oson va yengil mashqlar berib g'oliblikni his etishiga imkon yaratish kerak. Toki bola o'z imkoniyatlari cheksizligiga va albatta g'olib bo'lishiga ishonishi kerak. Bosqichlarning biri tugamasdan turib keyingisiga o'tmaslik kerak. Bu individual ishlashning asosiy sharti bo'ladi. Bosqichlar bola imkoniyatidan kelib chiqib bajariladi, ya'ni bosqichlar orasida muddat belgilamaslik kerak. Har bir bosqichni bajarib keying bosqichga tayyor bo'lgan o'quvchi muvaffaqiyatlari uchun albatta rag'batlantirilishi kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytishim joizki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga imlo malakasini shakllantirish jarayoni – savodxon, muloqotga kirisha oladigan, fikrini to'g'ri yozma shaklda ifoda eta oladigan shaxsni tarbiyalashning muhim bosqichidir. To'g'ri yozuvga o'rgatish, avvalo o'quvchilarda til tuzilishini, so'zlarning tovush-harf tizimini, morfologik va grammatik qonuniyatlarini ongli ravishda anglashni talab etadi. Shu bois, o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda; imloni o'rgatishda zamonaviy, samarali va interfaol metodlardan foydalanishi zarur .

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova, K., Matchonov, S., G'ulomova, X., Yo'ldosheva, Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: NOSHIR, 2009.
2. Ona tili o'qitish metodikasi (darslik). Jizzax davlat pedagogika instituti.
3. "Ona tili darslarida imlo qoidaning berilishi" maqolasi.
4. "Orfografiya o'qitish metodikasi" maqola.
5. "Pedagogik asoslarga: yozish malakasini shakllantirish" tanlov maqolasi.
6. Prezident: "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni — bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi".

MUNDARIJA

K I R I S H S O' Z I prof. M.B.Kalonov.....	3
BOSHLANG'ICH TA'LIM METODOLOGIYASI: NAZARIYA, AMALIYOT, TADQIQOT	5
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING HUQUQIY VA METODIK ASOSLARI5Choriyev Tavakkal Ravshanovich,.....	5
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI BAHOLASH: INDIKATORLAR VA O'LCHOVLAR TIZIMI Zaynutdinov Ismoil Samariddin o'g'1.....	9
“BARQAROR TARAQQIYOT -2030” DASTURI MAQSADLARINING AMALGA OSHIRILISHI MASALALARI Shamsidinova G. D.	13
TA'LIMIY KORPUS UCHUN ELEKTRON GRAMMATIK O'QUV LUG'ATLARI YARATISHNING NAZARIY VA AMALIY LINGVISTIK ASOSLARI Botirova A.E.....	16
INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TAYANCH KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI M.A.Jumayeva	19
ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК СРЕДСТВО РЕАЛИЗАЦИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ Нажимова А.И.	21
BADIY MATNNING LINGVOPOETIK IMKONIYATLARI Shaxnoza Izbasarova	23
BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI FAOLLASHTIRISH: GLOBAL YONDASHUVLAR VA MILLIY AMALIYOT Allamberganova Shaxnoza Rustam qizi ...	27
OILAVIY MUHITINING BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHI VA MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI Axmatqulova Gulchehra Po'latovna.....	29
BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI O'QITISH METODOLOGIYASI Dilmurodova Maftuna Sherzod qizi	30
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TAHLILIY O'QISH KO'NIKMALARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI NAZARIYALARI D.O.Arzikulova.....	32
ПЕДАГОГИК ОФИШГАН ЎҚУВЧИЛАР БИЛАН КОРРЕКЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ Азимжонова Рушана Рашид қизи	33
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING YOZUV MALAKASINI SHAKLLANTIRISH Egamberdiyeva Sabokat Roziboy qizi	34
MODERNIZATSIYALASHGAN TA'LIM JARAYONIDA TO'GARAK FAOLIYATINING SAMARADORLIGI (TA'LIM QOZOQ TILIDA OLIB BORILADIGAN MAKTABLAR MISOLIDA) Konsbekova Makbol Irzabek qizi.....	36
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH Mardonova Laylo Ro'zimurod qizi, Bo'tayeva Marjona Alisherovna	38
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: METODOLOGIYA, FANLAR INTEGRATSIYASI, KOMPETENSIYALAR VA KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH Qonisbekova Meryet Irzabek qizi	40

SIFAT DARAJALARI VA ULARNING MA'NO NOZIKLIKLARI Sayfullayeva Feruza	41
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QIB TUSHUNISHNI RIVOJLANTIRISHDA	
O'QUV TOPSHIRIQLARNING MOHIYATI Sharopova Dilnoza Asqadovna	43
SINTAKTIK TAHLILNI O'RGATISHDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARNING FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH YO'LLARI Ozoda G'ulomova Ibodullo qizi, Aliqulova Dildora Iskandar qizi	45
БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕР, МЕТОДОЛОГИЯ, ПӘНДЕРДІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ, ҚҰЗЫПЕТТЕР МЕН ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУЫ Кетебаева Бақһұр Ермекбаевна.....	48
BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI	
MODULLI O'QITISH TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA TAVSIFI Yusufzoda Shabnami Yunus, Abayeva Mejen Yakupbayevna	50
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA	
“TARBIYA” FANINING O'RNI VA AHAMIYATI Djaxangirova Zuxra Tursunovna	53
BOSHLANG'ICH SINF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ERTAKLARNI O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH Abdihalimova G'oliba	56
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANI VA UNING BOSHQA	
FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI G'ofurova Mahfuza Abbosovna , Abdusalomova Mohidil Sherali qizi	58
BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI	
Shirinqulova Ardaq Bauirjan qizi.....	60
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINI O'QITISHNING O'ZGACHA USULLARINI QO'LLAY Olishning AHAMIYATI Asadova Marjona Akramovna	
62	
BASLAWÍSH TÁLIM PÁNLERIN OQÍTÍWDÍŇ AKTUAL MÁSELELERI	
Baltabay Sabina Qayrbay qizi	64
BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIYIY ADABIYOT O'QITISHNING AHAMIYATI	
Nigora Mahmudova.....	66
BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA MUSTAHKAMLASH MASHQLARINI BAJARISHDA 4K MODULI ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Maxsiddinova Madina Xudayshukurovna	
67	
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ELEKTRON DARSLIKLAR YORDAMIDA	
69	
O'QITISHNING AFZALLIKLARI Islomova Gulnoza Ravshan qizi.....	
69	
BOSHLANG'ICH TA'LIMNING GLOBAL MUAMMOLARI: RAQAMLITEXNOLOGIYALAR TA'SIRI Abdujabborova Durdona Qamariddin qizi.....	
71	
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERFAOL METODLAR ORQALI.....	
72	
ONA TILI DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH G. Hasanova.....	
72	
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI FANLARINI O'QITISH JARAYONIDAGI MUAMMOLAR Shodiyeva Hulkaroy Uchqun qizi	
74	

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLARNI SAMARALI	
TASHKIL ETISH YO'LLARI Kazbekova Fariza Po'latovna	76
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINI CHIROYLI YOZUVGA O'RGATISH	
Saitmurotova Moxichexra Rustamovna	78
BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'ZNING MORFEMIK TARKIBINI O'RGANISH METODIKASI	
Ernazarova Sabina.....	80
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QITUVCHILARINING GRAMMATIK	
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATNLAR BILAN ISHLASH	
Shopulatova Nasiba Umirovna.....	82
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA GAP BO'LAKLARI USTIDA ISHLASH	
TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI Mehriqulova Guljahon	84
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA UNI O'QITISH METODIKASI FANINI	
O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Mengliyeva Salima Tagayevna	86
MANTIQUIY MASALALAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING	
MATEMATIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH Alijonova Nazokat Dilmurodjon qizi	88
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI	
RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI	
Sharopova Dilnoza Asqadovna	90
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISHDA MUAMMOLI VAZIYATLAR	
YARATISHNING AHAMIYATI Omonboyeva Meruert Erkin qizi	92
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILINI O'RGATISHNING MAZMUN VA METODLARI	
Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna,.....	94
Boltayeva Sevinch Sharifjon qizi	94
O'ZBEK TILIDA OTLARNING YASALISHI Shamsiyeva Laylo Vaxob qizi	96
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARNI O'QITISH JARAYONIDA INTERAKTIV	
YONDOSHUVLAR Egembergenova Shinar Berdigalievna.....	97
OTLARDA MODAL MA'NO VA UNING FOYDALANISHI Xaliyorova Shoxzoda Ulmasbekovna ..	99
МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ МАТЕМАТИКИ НА ОСНОВЕ	
ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ (НА ПРИМЕРЕ 1-2-КЛАССОВ)	
Хамдамова Дилновоз Тошмурадовна.....	100
NUTQUIY VA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI	102
O'ZBEK TILI DARSLARIDA "SIRLI SO'Z" METODINI QO'LLASH ORQALI.....	102
LEKSIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH G.A.Asilova.....	102
RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA BO'LAJAK MUHANDIS TALABALARINING	
KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH Raxmonova Go'zal Xolmamatovna	103
SHARIF JURJONIY VA SA'DUDDIN TAFTAZONIY TARIXIY-FALSAFIY QARASHLARINING	
QIYOSIY TAHLILI M.X.Norqobilov.....	106

SÓYLEW HÁM CIFRLÍ KOMPETENSIYALARDÍ RAWAJLANTIRIW IMKANÍYATLARI Kdirbaeva Aqbota Abiltay qızı.....	108
NUTQIY VA RAQAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Mirzaqulova Ayjan Qoshqarbay qizi	109
ONA TILI, O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH (TALIM QOZOQ TILIDA OLIB BORILADIGAN MAKTABLARI MISOLIDA) Amanbayeva Balnura Eraliyevna	111
FORMALIZATSIYA JARAYONINING MOHIYATI VA YANGI TENDENSIYALARI Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna.....	112
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARDA NUTQIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA LUG'ATLARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH Omonboyeva Nursaule Erkin qizi	114
BOSHLANG'ICH SINFLARDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI Toshqulova Mohidil Ulug'bek qizi Toshqulova Mohidil Ulug'bek qizi	117
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DOIRASIDA O'YIN TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA AHAMIYATI Turdibekova Rauan Ubaydullayevna	119
ИНКЮЗИВТИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ДАМУЫ Уринбаева Ақниет Ұлықбек қызы.....	120
BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA MILLIY O'YINLAR ASOSIDA KO'NIKMAKLARINI SHAKLLANTIRISH Usmonova Zarnigor Mehridin qizi	122
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA LEKSIK TAHLIL VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING O'ZARO BOG'LIQLIGI Bobonorova Gulmira Shuhrat qizi	124
HALIMA AHMEDOVA SHE'RIYATI SINTAKTIK TAHLILI Abdullayev Umidjon	126
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYASI USTIDA ISHLASH YO'LLARI Abdurasulova Muxlisa Bekmirza qizi	127
STEAM METODINI MATEMATIKA DARSLARIGA TATBIQ ETISH MASALALARI Alimov Alisher Yarashevich	129
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING BILIMINI OSHIRISH VA BAHOLASHDA XALQARO TIMSS DASTURINING AHAMIYATI Rashidova Sabrina Baxtiyor qizi.....	131
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING FONEMATIK VA GRAFIK MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI Do'smuratova Bahora Olimovna	132
BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI Karimova E'zoza Mels qizi.....	135
NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYA TUSHUNCHALARINING	137
ILMIY-NAZARIY ASOSLARI Elmurodova Zulfizar Zafarovna	137
KOMBINATORIKA MASALALARINING BA'ZI TATBIQLARI HAQIDA Ergasheva F.T.....	138

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILARNI RAQAMLI O‘YINLAR ORQALI TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Shukurova Farangiz Mashrab qizi	141
BOSHLANG‘ICH SINFLAR TA‘LIM OLUVCHILARIDA ADABIY OG‘ZAKI IFODA MALAKASINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI Hamdamova Zilola Shaxobiddin qizi... Ошибка! Закладка не определена.	
KOMMUNIKATIV TOPSHIRIQLAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING LUG‘AT BOYLIGINI OSHIRISH Husenova Muhtaram Husniddin qizi.....	144
BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI Aziyeva Guljayna Sarsenbek qizi	147
BOLALAR NUTQINING RIVOJLANISHIDA TASHQI OMILLARNING TA‘SIRI Karimova Dilnura.....	149
BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING O‘QITUVCHI OLDIRDAGI VAZIFALARI Kazbekova Fariza Po‘latovna.....	150
МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУДЫҢ МАҢЫЗЫ Казимбаева Құралай Қайратқызы.....	151
BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA NUTQ O‘STIRISH BOSQICHLARI Maratova Fariza Azamatovna	153
BOSHLANG‘ICH SINFLAR ONA TILI DARSLARIDA GAP BO‘LAKLARI USTIDA ISHLASH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI Mehriqulova Guljahon	155
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SAVOD O‘RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH Esirgapova Nargiza Mansurjon qizi	156
BOSHLANG‘ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA TO‘PLAMGA DOIR MATNLI MASALALAR USTIDA ISHLASH Xolmirzayeva Odinaxon Qobiljon qizi	158
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI Omonboyeva Meruyert Erkin Omonboyeva Meruyert Erkin qizi	159
BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA O‘QISH VA YOZISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH VA SAVODXONLIKKA O‘RGATISH USULLARI Umarova Ozoda Dilshod qizi	161
BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIDA IJODIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA PISA TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI Rajabova Munisa Aminboy qizi	163
ADABIY TILNING FRAZEOLOGIK QATLAMIGA NAZAR. FRAZEMALARNING SEMANTIK TURLARI Qahramonova Rayhona Qahramonova Rayhona	164
ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ И ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ТУРАКУЛОВА С.Б.	165
ABDULLA QODIRIYNING SO‘Z TANLASH MAHORATI Ismoilova Jasmina Sherzod qizi	167
ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ КАК УСТАНОВКА НА ЭФФЕКТИВНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Нажимова А.И.Нажимова А.И.	168

KASBIY NUTQ ETIKETI PEDAGOGIK KOMPETENSIYANING TARKIBIY QISMI SIFATIDA Davlatova Ra'no Haydarovna	170
O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH	172
ONLAYN TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI Saidaxmedova Latofat Sodiq qizi.....	172
O'QUVCHILARNING BILISH FAOLLIGINI OSHIRISHDA LOYIHALASHTIRILGAN TA'LIMNING IMKONIYATLARI Abdusalomova Maftuna Sheraliyevna	173
MNEMONIKA MASHQLARI YORDAMIDA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH Rajabova Afruza Saloxiddinova.....	175
TO'GARAK MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISHDA INNOVASION YONDOSHUV Tinishtikova Baljan Albertovna	176
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI INTEGRATIV O'QITISH BOBOYEVA IRODA	177
TEATR PEDAGOGIKASI VOSITASIDA TALABA-YOSHLARDA BADIY-KREATIVLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI Axmedova Gulnoza Faxrutdin qizi	180
MARKAZIY OSIYODAGI TA'LIM TIZIMINI O'RGANISH VA SAYIDO NASAFIYNING KASB- HUNAR EGALARI TAVSIFI A.S.Sayitov.A.S.Sayitov	182
MAQOLLARNI NAZARIY TADQIQ ETISH Kodirova Saodat Abdiraximovna	185
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH Barnoqulova Marjona Bahodirovna.....	187
O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNIN PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI Ibodova Laylo Fazliddinova	189
TARBIYAVIY FAOLIYAT TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHIIYATI Sanayeva Surayyo Bobonazarovna, Jabborova Shaxina G'affor qizi.....	190
JADID TA'LIM FALSAFASIDA TA'LIM VA TARBIYA ZIYNATI Jurayeva Gulshanoy Turdiyevna	192
BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION METODLAR ORQALI O'QUVCHILARNING IJODIY FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISH Turdiqulova Maftuna Nurali qizi.....	195
BOSHLANG'ICH TA'LIMNI MODERNIZATSIYALASH JARAYONLARI VA TA'LIM SOHASIDAGI INTEGRATSION JARAYONLARNING QIYOSIY TAHLILI Amonova Zarnigor Fozil qizi	197
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YONALTIRISH Yuldoshov Xolmurzo Davronovich	198
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ELEKTRON DARSlikLAR YORDAMIDA O'QITISHNING AFZALLIKLARI Islomova Gulnoza Ravshan qizi	200

XALQ OG‘ZAKI IJODI ORQALI O‘QUVCHILARDA EMPATIYA VA AXLOQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH Axtamova Gulira’no Akram qizi	202
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA MUSTAHKAMLASH MASHQLARINI BAJARISHDA 4K MODULI ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Maxsiddinova Madina Xudayshukurovna	203
O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA	205
MEDIATA’LIMNING ROLI Suyarqulova Shukrona Behzodovna	205
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASH, IJODKORLIK, MULOQOT VA HAMKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Shavkatova Shaxrizoda Shavkatovna.....	206
MAQOLLAR BADIY TAFAKKURNING TIPIK IFODASI Kodirova Saodat Abdiraximna.....	208
TURKISTONDA SOVET TA’LIM TIZIMINING SHAKILLANISHI Bo‘riyev Ibrohim Salohiddin o‘g‘li.....	209
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARINI DARS JARAYONIDA FAOLLASHTIRISH USULLARI Bobojonova Nafisa Sobirovna.....	212
BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QITUVCHILARINING BILUV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Ro‘ziyeva Nigora Kamtarovna.....	214
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARINING KREATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI Nusratillayeva Sevarabonu Rustam qizi	216
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARIGA TABIIY FANLARNI O‘QITISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI	219
INTEGRATSIYALASH METODI Hayitmurodova Sug‘diyona Yigitali qizi.....	219
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA IJODIY TASAVVURNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI F.X.Holikulova.....	220
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ РОДНОГО ЯЗЫКА И ВОСПИТАНИЯ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ Суярова Гулхаё Комил кизи.....	222
HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE’RIYATIDA QO‘LLANGAN MA’NAVIY SAN’ATLARDAGI TIL VA BADIYAT MUSHTARAKLIGI Eshniyozova Gulhayo Hamroqul qizi.....	223
BO‘LAJAK PEDAGOGIYALARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK AMALIYOTNING AHAMIYATI Azimova Musharraf Utkirovna.....	226
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA TA’LIMIY O‘YIN VA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Sidikova Zulfiya, Boltaboyev Norinjon	227
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA ONA TILI VA O‘QITISH SAVODXONLIGINI INTEGRATIV O‘QITISH boboyeva iroda	229
TO‘G‘RAK MASHG‘ULOTLARINI TASHKIL QILISHDA INNOVASION YONDOSHVU Tinishtikova Baljan Albertovna	231
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GRAMMATIK VA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLAR Umarova Azizaxon Burxonovna.....	232

O'ZBEK TILI DARSLARIDA SO'Z MA'NOSI USTIDA ISHLASH METODIKASI Xakimova Mahbuba Nodirbek qizi	234
STEAM INTEGRATSIYASI ORQALI O'QUVCHILARDA KREATIV MUAMMOLARINI HAL QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH Suyundikova Nilufar Uktam qizi	235
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQIDAGI FONETIK XUSUSIYATLAR USTIDA ISHLASH JARAYONIDA MULOQOT VA IJODKORLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH Abdimuratova Alfiya Baxit qizi Navoiy davlat universiteti	237
ONLAYN TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI Saidaxmedova Latofat Sodiq qizi.....	238
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIKA DARSLARIDA KREATIV VA KOMMUNIKATIV QOBILYATLARINI SHAKLLANTIRISH Yandasheva Xidoyat Nodir qizi	240
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY TAFAKKURINI PEDAGOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI Muhammadova Shahrizoda Azamatjonovna.....	242
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TO'G'RI YOZISH MALAKASINI RIVOJLANTIRUVCHI O'QUV TOPSHIRIQLARINI ISHLAB CHIQUISH USULLARI Subxonova Sanobar Abduhalim qizi	243
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM MAZMUNINI LOYIHALASH ORQALI SAMARADORLIKNI OSHIRISH Haydarqulova Mahliyo Zafarovna	246
BOSHLANG'ICH SINIF INGLIZ TILI DARSLARIDA NEYROPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TANQIDIY FIKRLASH FAOLIYATLARI Holboyeva Nodiraxon Abdumalik qizi.....	247
БАСТАУЫШ СЫҢЫПТАРДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ДАМУУ ЭДІСТЕМЕСІ Журабекова Меруерт Илясбек қызы, Омонбаева Меруерт Еркін қызы.....	250
BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA TINISH BELGILARINI O'RGATISH USULLARI VA MOHIYATI Jumayeva Dilnoza Baxshulloyevna, Berdiyeva Zarina Maqsudjon qizi.....	252
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA IMLO MALAKASINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI Xolboyeva Feruza, Ilmiy rahbar: Botirova A.E.....	253

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM METODOLOGIYASI:

MUAMMO, TADQIQOT VA YECHIMLAR

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari

2025-yil 15-noyabr,

Navoiy shahri

© Navoiy davlat universiteti

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
Kengashining 2025-yil 25-noyabrdagi 4-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi.

Hajmi 15.5 bosma taboq. Adadi 50 nusxa.

Bosmaxona manzili: Navoiy shahri, Ibn Sino ko‘chasi 45–uy,
NavDU tahririyat va nashriyot bo‘limi
